

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΥΛΗ
ΕΠΙΛΟΓΗΣ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ
ΛΥΚΕΙΟΥ

1. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
2. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
3. ΘΕΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
(1750-1850) ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΥΛΗ ΕΠΙΛΟΓΗΣ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Μέ απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ διδακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυκείου τυπώνονται ἀπό τόν Ὄργανισμό Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων καί μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΤΟ ΕΡΓΟ
ΤΟ ΠΡΟΛΟΓΟΝ

Το παρόν έργο αποτελεί μια προσπάθεια να παρουσιαστεί ο
ρόλος της Γλώσσας στην Εκπαίδευση και να αναδειχθεί
η σημασία της ως βασικό εργαλείο για την απόκτηση
και την ανάπτυξη των Γνωστικών Ικανοτήτων.
Το έργο αποτελεί μια προσπάθεια να παρουσιαστεί ο
ρόλος της Γλώσσας στην Εκπαίδευση και να αναδειχθεί
η σημασία της ως βασικό εργαλείο για την απόκτηση
και την ανάπτυξη των Γνωστικών Ικανοτήτων.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΥΛΗ
ΕΠΙΛΟΓΗΣ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ
ΛΥΚΕΙΟΥ

1. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
2. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
3. ΘΕΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
(1750-1850) ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

Τό βιβλίο αυτό γράφτηκε από 'Ομάδα Έργασίας, πού συγκροτήθηκε μέ απόφαση του 'Υπουργού Παιδείας 'Ι. Βαρβιτσιώτη (ἀριθ. Φ. 211.13/2/5/681/9.2.79).

Τήν 'Ομάδα αποτέλεσαν οί:

Φ.Κ. Βῶρας, Σύμβουλος β' του ΚΕΜΕ,
Ξένη Οικονομοπούλου, ΓΕΜΕ,
Βασίλειος Δ. Άσημομύτης, καθηγητής
Νικ. Π. Δημακόπουλος, καθηγητής
Θ. Κατσουλάκος, καθηγητής, ὄλοι φιλόλογοι.

Τά μέλη τῆς 'Ομάδας προσπάθησαν ὅσο τούς ἐπέτρεπαν οί περιστάσεις νά ἀνταποκριθοῦν σέ μιά ἐπείγουσα σχολική ἀνάγκη· γνωρίζουν τίς ἀτέλειες τῆς ἐργασίας τους καί ἐλπίζουν ὅτι γρήγορα θά προκηρυχθεῖ διαγωνισμός γιά τή συγγραφή νέου ἀρτιότερου βιβλίου, πού θά ἐξυπηρετήσῃ καλύτερα τίς σχολικές ἀνάγκες ἀπό τό σχολικό ἔτος 1980-81.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. Τό βιβλίό τοῦτο περιλαμβάνει τά ακόλουθα τρία κεφάλαια:
 1. Ὁ Εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός (18ος αἰώνας).
 2. Ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός (περίπου 1750-1821).
 3. Θέματα τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας ἀπό τίς πηγές (τῆς περιόδου 1821-1850).

Τά κεφάλαια αὐτά ἔχουν συνάφεια ὁρατή καί διαπλέκονται χρονικά καί θεματικά. Ὁ Εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός ἀπλώνεται σέ ὄλο τό 18ο αἰώνα· ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός (χωρίς νά παραβλέπεται ἡ προϊστορία του) ἐκδηλώνεται κυρίως ὕστερα ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου αἰώνα καί δανεῖζεται στοιχεῖα ἀπό τόν Εὐρωπαϊκό Διαφωτισμό — χωρίς τοῦτο νά μειώνει τήν αὐτοδυναμία του — γιά τή λύση τῶν προβλημάτων τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας καί διαμορφώνει τή φυσιογνωμία του ὡς τίς παραμονές τοῦ 1821, ὅποτε εὐλόγα οἱ φορεῖς του στρέφουν τά διαφέροντα καί τή δραστηριότητά τους σέ κρισιμότερες ἀνάγκες, στόν Ἄγωνα τῆς Ἀνεξαρτησίας. Σέ ἄμεση χρονική καί θεματική συνάφεια πρὸς τό δεύτερο βρίσκεται τό τελευταῖο κεφάλαιο, πού περιλαμβάνει θέματα, ὅπως: ἡ παιδεία κατά τόν Ἄγωνα, πολιτειακές ἀναζητήσεις, ἡ διπλωματική δραστηριότητα γύρω ἀπό τό Ἑλληνικό Ζήτημα (1821-1832).

2. Τό κεφάλαιο Εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός ἐκτίθεται συνοπτικά, γιατί σέ τοῦτο τό βιβλίό ὑπηρετεῖ ἕναν ὀρισμένο καί κάπως περιορισμένο σκοπό: νά δώσει μιά γενική ἰδέα γιά τό Κίνημα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὥστε νά διευκολυνθεῖ ἡ σπουδή τοῦ ἐπόμενου κεφαλαίου, πού αὐτό ἰδιαίτερα μᾶς ἐνδιαφέρει.

3. Ὑπάρχει σημαντική διαφορά στή δομή τῶν τριῶν κεφαλαίων. Τό πρῶτο δίνεται ὡς **ἱστορική ἀφήγηση**. Στήν περίπτωση αὐτή — ὅπως

συνήθως γίνεται όταν πρόκειται για ιστορική σύνθεση — βασιζόμεστε στην εργασία του ιστορικού-συγγραφέα, πού θεωρούμε ότι: μελέτησε τις πηγές του, έκρινε τήν αξιοπιστία τους, αξιολόγησε τά γεγονότα, επισήμανε τήν αιτιακή αλληλουχία τους (ή τή γενεσιουργό σχέση τών προηγούμενων καί τών επομένων), διάλεξε τά πιό σημαντικά γιά τήν ιστορούμενη περίοδο ή τό ιστορούμενο θέμα, κατανόησε τό πνεύμα τής ιστορούμενης εποχής (ή τής κοινωνίας ή του θέματος) καί τό έρμήνευσε σωστά στίς ποικίλες εκφάνσεις του καί, τελικά, παρουσίασε μία ένιαία ιστορική αφήγηση μέ άμεροληψία καί μέ τήν ανθρώπινα δυνατή άντικειμενικότητα*.

Γιά τά άλλα δυό όμως κεφάλαια ή μέθοδος παρουσίασης είναι διαφορετική. Μέ αυτά έπιχειρείται — έστω στοιχειώδης καί δοκιμαστική — **είσαγωγή τών μαθητών στην ιστορική έρευνα**. Πιό συγκεκριμένα:

- a. Του Νεοελληνικού Διαφωτισμού δίνεται πρώτα ή φυσιογνωμία του συνθετικά (μέ αναφορά όμως στίς πηγές του), έπισημαίνονται πρόσωπα-φορείς, έργα, ιδέες, προβλήματα, πού φαίνονται ότι συναποτελούν ένιαίο ρεύμα (άναγκών, όραματισμών, έπιδιώξεων) μιās περιόδου κρίσιμης γιά τίς τύχες του νέου Έλληνισμού· έπειτα έπιχειρείται τεκμηρίωση τών παραπάνω μέ βάση τά κείμενα-πηγές τής εποχής εκείνης, κείμενα πού γράφτηκαν από τούς ίδιους τούς φορείς ή εκφραστές ή συνδημιουργούς τής εποχής εκείνης ή από άλλους συγχρόνους τους, πού ήταν μέτοχοι τών ίδιων προβληματισμών. Σέ λίγες περιπτώσεις παρατίθενται καί κρίσεις μεταγενέστερων ειδικών έρευνητών. Καί φυσικά γιά όλα αυτά υπάρχουν βιβλιογραφικές ένδειξεις, πού υποδηλώνουν τί σημαίνει έπιστημονική τεκμηρίωση, αλλά μέ κανέναν τρόπο δέν υποχρεώνουν τούς διδάσκοντες καί διδασκομένους — στά πλαίσια τής σχολικής συνεργασίας τους — νά περιπλανηθούν σέ τόσο πλατιές διερευνήσεις· αυτοί γιά τίς άνάγκες τίς σχολικές υποχρεούνται μόνο νά μελετούν τό σχολικό έγχειρίδιο, έχοντας άκόμα υπόψη έναν έλαφρυντικό όρο, πού περιέχεται στην έπόμενη ύποσημείωση.
- β. Στο τελευταίο κεφάλαιο είναι περισσότερο έμφανής ή συρρίκνωση τής ιστορικής σύνθεσης-αφήγησης· αντίθετα, είναι εκδηλη καί θελημένη ή **παρουσίαση-παράθεση τών κειμένων-πηγών***, πού τεκμηριώ-

* Στο τέλος του κεφαλαίου έχουν παρατεθεί μερικές ένδεικτικές σελίδες από τά κείμενα τών κύριων εκπροσώπων του Εύρωπαϊκού Διαφωτισμού.

Διευκρινίζεται ότι:

- a. — Ούτε οί διδάσκοντες ούτε οί διδασκόμενοι έχουν ύποχρέωση κατá τή σχολική εργασία τους νά προστρέχουν σέ κείμενα άλλα ή εκτενέστερα από αυτά πού περιέχονται στο σχολικό έγχειρίδιο (χωρίς νά αποκλείεται βέβαια ή άνάγνωση ενός εκτενέστερου άποσπάσματος, όταν υπάρχει πρόχειρο — π.χ. Άπομνημονεύματα τών Άγωνιστών του 1821-καί κρίνεται πιό διαφωτιστικό).

νουν άμεσα όσα λέγονται στή σύντομη άλλωστε ιστορική αφήγηση-ένημέρωση καί φέρνουν τό μελετητή σέ άμεση επαφή μέ τούς φορείς τής ιστορικής δράσης ή τούς αυτόπτες μάρτυρες. Ό σκοπός έδω είναι διπλός:

1. Νά μελετήσουν οί μαθητές μερικά θέματα τής νεοελληνικής ιστορίας, πού συνήθως τά άντιπαρερχόμαστε μέ πολλή γενικότητα, ένω είναι κρίσιμα γιά τή νεοελληνική πραγματικότητα καί τήν κατανόηση της.

2. Νά κατανοήσουν οί μαθητές ότι σέ μιά ιστορική αφήγηση — όπως συμβαίνει καί γενικότερα στίς κοινωνικές επιστήμες — τά τεκμήρια άποτελοϋν στοιχείο άπαιτητό, όπως επίσης είναι θέματα συζητήσιμα πάντα τά παρακάτω: ή άποκάλυψη τών κινήτρων τών δρώντων προσώπων καί ή έρμηνεία καί άξιολόγηση τών γεγονότων. Εϊδικότερα είναι χρήσιμο νά συνειδητοποιήσουν (καί διά μέσου αυτού του κεφαλαίου) οί μαθητές ότι: όταν έκφράζουν γνώμη γιά περασμένα (καί γιά τωρινά) γεγονότα, όφείλουν νά τή θεμελιώνουν μέ σεβασμό γιά τά γεγονότα, γιά τήν προσωπική κρίση τους, γιά τό συνομιλητή τους· καί ότι, άντίστροφα, όταν άκούν άλλου γνώμη, έχουν δικαίωμα καί ύποχρέωση νά ζητοϋν τεκμήρια γιά νά πειστοϋν· ότι, τέλος, κάθε κρίση ύπόκειται σέ άναθεώρηση, όταν προκύπτουν νέα τεκμήρια.

4. Μολοντί διευκρινίσαμε ότι καμιά ύποχρέωση δέν έχουν οί διδάσκο-ντες καί οί διδασκόμενοι νά άνατρέχουν γιά τή σχολική έργασία τους (διδασκαλία, εξέταση) στίς σημειούμενες πηγές ή άλλα βιβλία, θεωρού-με βέβαιο ότι θά έπιζητήσουν κάποτε κάποια παραπλήσια μελέτη γιά γενικότερη ένημέρωση ή γιά κάποια διευκρίνιση. Μέ αυτή τή σκέψη σημειώνουμε έδω 2-3 βοηθήματα γιά κάθε κεφάλαιο:

α Γιά τόν Εϋρωπαϊκό Διαφωτισμό:

1. W. DURANT, Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμοϋ, Τόμοι θ'-ι', (κεφάλαια γιά τούς μεγάλους εκπροσώπους του Διαφωτισμοϋ: Βολταίρο, Ρουσσό κ.ά.)
2. Τά 100 γεγονότα πού άλλαξαν τόν Κόσμο (έκδ. Φυτράκη), τόμ. Β', κεφ. 45.

β. Τά κείμενα, πού παρατίθενται μέ τή μορφή παραπομπών-σημειώσεων, σπουδάζονται παράλληλα μέ τήν άντίστοιχη ιστορική αφήγηση τήν όποια συνοδεϋουν καί συζητοϋνται στά πλαίσια του καθημερινού μαθήματος, αλλά δέν περιλαμβάνονται στά έξεταστά άντικείμενα τών έξετάσεων· καί γιά τή συνήθη προφορική σχολική εξέταση πρέπει νά θεωρείται άρκετή ή περιληπτική άπόδοση του περιεχομένου τών κειμένων-πηγών καί ή άντληση έπιχειρηματο-λογίας από τά κείμενα αυτά. Είναι διδακτικά άναγκαίο νά κατανοηθεί ότι σέ κάθε έπιμέρους κεφάλαιο (π.χ. ό χαρακτήρας τών συνταγματικών κειμένων του 'Αγώνα) ή σύντομη αφήγηση πού προτάσσεται βρίσκεται σέ άμεση εξάρτηση από τίς πηγές πού τήν τεκμηριώνουν.

β Για τό Νεοελληνικό Διαφωτισμό:

1. Δημαρά, Κ.Θ., Νεοελληνικός Διαφωτισμός.
2. 'Ιστορία του 'Ελληνικού 'Εθνους ('Εκδοτικής 'Αθηνών), τομ. ΙΑ', σσ. 306 359.
3. G. P. Henderson, 'Η 'Αναβίωση του 'Ελληνικού Στοχασμοῦ 1620-1821.

γ Για τή Νεοελληνική 'Ιστορία τής περιόδου 1750-1850:

1. 'Ιστορία του 'Ελληνικού 'Εθνους ('Εκδοτικής 'Αθηνών) τόμ. ΙΒ'.
2. Κόκκινου, Δ., 'Ιστορία τής Νεωτέρας 'Ελλάδος, τόμοι 1-2.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός

***«Διαφωτισμός είναι η έξοδος του Άνθρώπου
από την άνωριμότητά του, γιά τήν όποία ό ίδιος
είναι υπεύθυνος»***

***KANT, Άπόκριση στό έρώτημα:
Τί είναι Διαφωτισμός***

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στόν Πρόλογο του βιβλίου μνημονεύτηκαν δυο βοηθήματα για γενικότερη ενημέρωση των ενδιαφερομένων· στις σελίδες που ακολουθούν αναφέρονται μερικά ακόμη βοηθήματα για λόγους ειδικούς (γίνεται παραπομπή σε όρισμένες σελίδες τους με θέματα συγκεκριμένα). Έκτός όμως από τὰ παραπάνω σημειώνονται ἐδῶ μερικά ἄλλα βιβλία γιά γενικότερη ἐνημέρωση ἐκείνων πού θά τήν θελήσουν:

1. H. G. Wells, Παγκόσμιος Ἱστορία (μετάφρ. Κ. Γερογιάννη), τόμ. β', κεφ. λγ'-λε' (σελ. 855-1095): **ἀπό τήν Ἀναγέννηση ὡς τή Γαλλική Ἐπανάσταση.**
2. André Maurois, Ἱστορία τῆς Γαλλίας (μετ. Κοσμᾶ Πολίτη), σελ. 240-248: **πῶς οἱ Φιλόσοφοι ἔγιναν δύναμη πολιτική.**
3. W. Durant, Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας (μετ. Κ.Ν. Παπαρρόδου), σελ. 201-249: **ὁ Βολταῖρος καί ἡ Γαλλική Διαφώτιση.**

Διευκρίνιση:

Οἱ ἀστερίσκοι δηλώνουν ὅτι ὑπάρχει ὑποσημείωση διευκρινιστική στήν ἴδια σελίδα, οἱ ἀριθμοί παραπέμπουν σέ κείμενα-πηγές στό τέλος τοῦ κεφαλαίου

Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

1. Εισαγωγικά καί όρισμός

Διαφωτισμό ή Αίώνα τών Φώτων έχουν ονομάσει τήν πνευματική κίνηση, πού έκτείνεται χρονικά άπ' τό 1688 (*"Ενδοξη Έπανάσταση στην Άγγλία"*) ώς τό 1789 (*Έναρξη τής Γαλλικής Έπανάστασης*). Κύρια γνωρίσματα αúτης τής πνευματικής κίνησης ήταν:

- Έμπιστοσύνη στή λογική ικανότητα του ανθρώπου.
- Κριτικός έλεγχος καί άρνηση τών παραδόσεων καί κάθε αυθεντίας.
- Γενικότερα, άμείλικτη κριτική κάθε θεωρίας για τή φύση, για τή γνώση, για τήν κοινωνία, για τή θρησκεία, για τήν πολιτική όργάνωση, για όλους τούς θεσμούς.
- Πίστη στή δυνατότητα βελτίωσης του ανθρώπου καί άπεριόριστης προόδου του πολιτισμού.
- Προσδοκία άνάπλασης τής κοινωνίας μέ τή δύναμη τής ανθρώπινης λογικής.

"Όλη εκείνη ή πνευματική δραστηριότητα στρεφόταν ένάντια στό «παλιό καθεστώς», τήν άπόλυτη μοναρχία** καί έμμεσα αλλά σταθερά

* Μέ τήν Έπανάσταση εκείνη οί Άγγλοι περιόρισαν άνάιμακτα τή βασιλική έξουσία στά ακόλουθα σημεία:

α. Ό βασιλιάς δέν μπορούσε νά αναστέλλει τήν ισχύ τών νόμων.

β. Επίσης δέν μπορούσε νά συγκροτεί έπιτροπές μέ δικαστική άρμοδιότητα.

γ. Τό κυριότερο, δέν μπορούσε νά επιβάλλει φόρους ή νά συγκροτεί στρατό χωρίς τή συγκατάθεση του Κοινοβουλίου.

** Απόλυτη Μοναρχία, πού κυριαρχούσε τότε σ' όλη σχεδόν τήν Εύρώπη, σήμαινε ότι: α. Έπληρχε μονάρχης κληρονομικός μέ άπόλυτη έξουσία (νομοθετική, έκτελεστική, δικαστική). β. Ό μονάρχης περιστοιχιζόταν άπό μιά επίσης κληρονομική άριστοκρατία (πρόκειται για τίς δυό προνομιούχες τότε τάξεις:

διεκδικούσε: έλευθερία στοχασμού και έκφρασης, άνεξιθρησκία, έλευθερία στην οικονομική δραστηριότητα των ατόμων, κατάργηση των προνομίων (των ευγενών), κοινωνική και πολιτική ισότητα, γενίκευση της παιδείας· μέ λίγα λόγια ο Διαφωτισμός πρόβαλλε τά βασικά αίτήματα της άνερχομένης τότε άστικής τάξης, ή όποία, ένω είχε άποκτήσει οικονομική εύρωστία, δέν είχε άκόμη άνάλογη πολιτική δύναμη.

Αίτια και άφορμές για την έκδήλωση του κινήματος του Διαφωτισμού ήταν τά τρωτά του «παλαιού καθεστώτος»*. Οί πνευματικές ρίζες του βρίσκονταν στην έπιστημονική πρόοδο, πού είχε συντελεστεί από την Άναγέννηση ως τίς μέρες του Νεύτονα, και στό φιλοσοφικό στοχασμό του Ντεκάρτ (RENÉ DESCARTES, 1591-1650), πού είχε διακηρύξει μέ σαφήνεια ότι άμφιβάλλει για όλες τίς άυθεντίες (*άρχαιους συγγραφείς, παραδόσεις κτλ.*) και ότι άποδέχεται ως άληθινό μονάχα, ό, τι παρουσιάζεται μέ τρόπο πειστικό στή σκέψη του¹.

Ό Διαφωτισμός ξεκίνησε άπ' την Άγγλία, γιατί εκεί εύνόησαν οί οικονομικές και κοινωνικές έξελίξεις κατά τό 17ο αιώνα· στή χώρα εκείνη έζησαν και οί δύο σπουδαιότεροι πρόδρομοι του κινήματος: ο Νεύτονας (ISAAC NEWTON, 1642-1727), πού διαμόρφωσε νέα έπιστημονική μέθοδο², και ο Λόκ (JOHN LOCKE, 1632-1704), πού θεμελίωσε φιλοσοφικά τόν πολιτικό φιλελευθερισμό και τό νεότερο έμπειρισμό³. Έπίκεντρο όμως του Διαφωτισμού κατά τό 18ο αιώνα έγινε ή Γαλλία λόγω των ειδικών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών πού γνώρισε ή χώρα εκείνη τότε. Ό Διαφωτισμός είχε σπουδαίους φορείς και σ' άλλες χώρες (*Γερμανία, Ίταλία*) και ή άκτινοβολία του άπλώθηκε σ' όλη σχεδόν την Ευρώπη· επηρέασε βέβαια και τόν Έλληνισμό, πρώτα στις παροικίες του έξωτερικού και έπειτα στην τουρκοκρατούμενη πατρίδα. [*Στίς σελίδες πού άκολουθούν θα γίνει λόγος κυρίως για τό Γαλλικό Διαφωτισμό, γιατί είχε άμεσότερη επίδραση στόν Έλληνισμό*].

Οί γνωστότεροι εκπρόσωποι του Γαλλικού Διαφωτισμού υπήρξαν οί:

των Ευγενών και του Άνώτερου Κλήρου, πού προερχόταν επίσης από τίς οικογένειες των ευγενών), πού έπαιρνε προνομιακά όλα τά άνώτατα αξιώματα. γ. Έπληρχε ένα ούσιαστικά κληρονομικό σώμα άνωτάτων αξιωματούχων. δ. Η λεγομένη Τρίτη Τάξη (έργάτες, αγρότες, άστοί: έμποροι, γιατροί, δικηγόροι, τραπεζίτες, βιοτέχνες κλπ.), πού άποτελούσε τή συντριπτική πλειοψηφία (περίπου 98% ύπολογίζεται) είχε μόνο ύποχρεώσεις.

* Συνακόλουθο της δομής του (*βλέπε την προηγούμενη σημείωση*) ήταν και τοúτο: ότι ή κορυφή του κρατικού μηχανισμού δέν μπορούσε νά άνανεωθεί και νά ένισχυθεί μέ άνθρώπους ικανούς και δημιουργικούς από την Τρίτη Τάξη· κι άν κάποιος γόνος αúτης της τάξης κάποτε έφτανε στην κορυφή διαπίστωνε ότι βελτίωση δέν ήταν έπιτρεπτή άφού δέν μπορούσαν νά θιγούν τά «προνόμια».

Βολταίρος, Μοντεσκιέ, Ρουσσό, ο κύκλος τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν (Ντιντερό, ντ' Ἀλαμπέρ, Κοντορσέ, Κοντιγιάκ, Χόλμπαχ, Ἑλβέτιος κ.ά).

Πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ ὁ γερμανὸς φιλόσοφος Κάντ διατύπωσε ἕναν ὀρισμὸ τοῦ ὅλου κινήματος: «Διαφωτισμὸς εἶναι ἡ ἔξοδος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀνωριμότητά του γιὰ τὴν ὁποία ὁ ἴδιος εἶναι ὑπεύθυνος»*. Ὁ ἄνθρωπος πραγματικά ἀρχίζει νὰ βγαίνει ἀπὸ τὴν ἀνωριμότητά του, ὅταν ἀποφασίζει ὑπεύθυνα νὰ χρησιμοποιήσει τὸ λογικὸ του, ὅταν τολμάει νὰ σκέπτεται ἐλεύθερα, ἀνεπηρέαστος ἀπὸ προκαταλήψεις, αὐθεντίες, περιορισμούς.

2. Κύρια γνωρίσματα τοῦ Διαφωτισμοῦ

Δέν εἶχαν ὅλοι οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ Διαφωτισμοῦ τίς ἴδιες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν κοινωνία, τὴν κρατικὴ ὀργάνωση, τὴν οικονομικὴ ζωὴ, τὴ θρησκευτικὴ πίστη· ὑπάρχουν ὅμως κάποια κοινὰ σημεῖα στὸ στοχασμὸ τους, πού συγκλίνουν στὰ ἑξῆς:

α. Οἱ αἰσθήσεις, χωρὶς νὰ εἶναι ἡ μοναδικὴ πηγὴ γνώσης, εἶναι πάντως ἀπαραίτητη προϋπόθεση καὶ ἀφετηρία τῆς.

β. Ἡ φύση εἶναι ἐνιαία, τουλάχιστο μέσα στὸ ὄρια ὅπου μπορεῖ νὰ φτάσει ἡ γνώση μας γι' αὐτή.

γ. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑπάγεται στοὺς ἴδιους φυσικοὺς νόμους, πού διέπουν τὴν ἀνόργανη φύση καὶ τὰ ζῶα.

δ. Τὸ ἀνώτατο σημεῖο, στὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ φτάσει γνωστικά ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἡ γνώση τῆς νομοτέλειας πού ἐπικρατεῖ στὴ φύση (ὅτι δηλαδή κάθε ἀποτέλεσμα ἔχει αἰτία καὶ ὅτι ὑπάρχει σταθερὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν αἰτία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα) καὶ ἡ πρακτικὴ ἀξιοποίησή τῆς πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου. Στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων δέν μπορεῖ νὰ φτάσει οὔτε τὸ πιὸ δυνατό πνεῦμα· σταματᾷ λοιπὸν στὴν ἀνακάλυψη τῶν σχέσεων, πού συνδέουν τὰ πράγματα καὶ τὰ φαινόμενα, δηλαδή στὴ διατύπωση νόμων.

ε. Καὶ ἡ γνώση τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν ἄνθρωπο (ἀνθρωπογνωσία) εἶναι μέρος τῆς γνώσης τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὰ πράγματα (πραγματογνωσία), γιὰ τὴ φύση· ἄρα καὶ ἡ ἀνθρωπογνωσία ὑπάγεται στὴν πραγματογνωσία**.

Παρακάτω ἐκτίθενται πιὸ ἀναλυτικὰ πῶς ξεκίνησε ὁ Διαφωτισμὸς καὶ πῶς ἐπηρέασε τὴ ζωὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας κατὰ τὸ 18ο αἰώνα.

* IMMANUEL KANT, Δοκίμια (μετ. Ε.Π. Παπανούτσου), σ. 42

** Ἀναστ. Γιανναρά, Ὁ ἀγγλικὸς Ἐμπειρισμὸς καὶ ὁ Γαλλικὸς Διαφωτισμὸς, Ἀθήνα 1976, σελ. 23-24.

Ἡ πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καί ἡ ἐπίδρασή τους στὸν τρόπο σκέψης τῶν διαφωτιστῶν

Οἱ θεαματικές ἀνακαλύψεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, πού κορυφώθηκαν, ὅταν ὁ Νεύτωνας διατύπωσε τὸ νόμο τῆς «παγκόσμιας ἔλξης» (1687), εἶχαν ὀδηγήσει στὴ σκέψη ὅτι: τὸ φυσικὸ σύμπαν εἶναι (ἢ *μοιάζει μὲ*) μιά πελώρια καλοφτιαγμένη μηχανή, πού λειτουργεῖ σύμφωνα μὲ νόμους φυσικούς. Πολλοὶ στοχαστές τότε — παρακινημένοι κι ἀπὸ τὴ δυσαρέσκεια γιὰ τὰ τρωτὰ τοῦ λεγόμενου «παλιοῦ καθεστῶτος» (*πρόνομα γιὰ τοὺς λίγους, καταπίεση γιὰ τοὺς πολλοὺς*) — ἄρχισαν νὰ σκέπτονται ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι νόμοι πού ρυθμίζουν καὶ τὴ ζωὴ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, πού μπορούν, κατὰ συνέπεια, νὰ ὀδηγήσουν σὲ κοινωνικὴ ἁρμονία. Τὸ μόνο πού χρειάζεται εἶναι νὰ ἀνακαλυφτοῦν οἱ νόμοι αὐτοὶ μὲ τίς νέες ἐπιστημονικὲς μεθόδους* (*πού εἶχαν ὀδηγήσει σὲ ἐπιτυχία τοὺς ἀστρονόμους καὶ τοὺς φυσικούς ἐπιστήμονες*) καὶ νὰ ἀξιοποιηθοῦν πρακτικά.

Παράλληλα μὲ αὐτὴ τὴν ἐμπιστοσύνη στὴν ἀνθρώπινη ἐπιστῆμη πορευόταν ἡ πίστη στὴν ἀνθρώπινη λογικὴ, ὡς πρωταρχικὴ πηγὴ τῆς ἀλήθειας, καθὼς καὶ ἡ πεποίθηση ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ διαρκὴς βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου (*μὲ τὴν παιδεία*) καὶ ἡ ἀπεριόριστη πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ**. Ἡ ἐποχὴ τὸν ἄρχισε, ὅταν ὁ ἐπιστημονικὸς στοχασμὸς εἶχε μεταδώσει τὴν αἰσιοδοξία γιὰ τὴν πνευματικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὀνομάστηκε ἐπίσης **Αἰώνας τῆς Λογικῆς**. Μερικοὶ ἱστορικοὶ θεωροῦν ἀφετηρία τῆς νέας ἐποχῆς ὄχι τὸ 1688 (*ὅταν δηλαδὴ συνέβη ἓνα σπουδαῖο καὶ ἐνδεικτικὸ νέων τάσεων πολιτικὸ γεγονός, ἡ "Ἐνδοξη Ἐπανάσταση*) ἀλλὰ τὸ 1687, ὅταν σημειώθηκε ἓνα σημαντικὸ ἐπιστημονικὸ ἐπίτευγμα, ἡ διατύπωση τῆς θεωρίας τοῦ Νεύτωνα. Τὰ διασημότερα

* Ἡ μέθοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διαμορφώθηκε οὐσιαστικά στοὺς νεότερους χρόνους καὶ εἶναι **ἐπαγωγικὴ**, πού σημαίνει συλλογιστικὴ πορεία ἀπὸ τίς ἐπιμέρους παρατηρήσεις (*πειράματα, μετρήσεις*) πρὸς τὴ διατύπωση γενικῶν προτάσεων, νόμων. Θεμελιωτὴς θεωρητικὸς τῆς ἐπαγωγῆς ὑπῆρξε ὁ Φράνσις Μπέικον (FRANCIS BACON, 1561-1626). Αὐτὸς ἀντιδιαστέλλει ἐμφαντικά — μὲ τὸν τίτλο κιάλας τοῦ ἔργου: NOVUM ORGANUM (Νέο ὄργανο) — τὴν **ἐπαγωγικὴν μέθοδο** πρὸς τὴν ἀντίστροφή της, τὴν **παραγωγικὴν**, πού τὴν εἶχε ἀναλύσει ὁ Ἀριστοτέλης στὰ Λογικὰ ἔργα του, τὰ ὁποῖα στὴν Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας εἶναι γνωστά μὲ τὸν περιληπτικὸ ὄρο "Ὀργανο (Λογικό). Στὴν **ἐπαγωγικὴν μέθοδο** ἀφετηρία εἶναι τὸ συγκεκριμένο, πράγμα ἢ φαινόμενο, ζητούμενο εἶναι τὸ γενικό, ἢ γενικὴ ἀρχή, ὁ νόμος. Αὐτὴ τὴ μέθοδο ἐφάρμοσε ὁ Νεύτωνας καὶ θεωρητικὰ τὴν ὀλοκλήρωσε ὁ Μίλ (J.S. MILL, 1806-1873).

** Χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ τίτλος τοῦ ἔργου τοῦ Κοντοροσέ, «Διάγραμμα τῆς ἱστορικῆς εἰκόνας τῆς Προόδου τοῦ Ἀνθρώπινου Πνεύματος (1795), παρ' ὄλο πού οἱ συνθήκες συγγραφῆς ἦταν ἰδιαίτερα δυσμενεῖς γιὰ τὸ συγγραφέα, πού βρισκόταν στὴ φυλακὴ, ὅταν ἔγραφε αὐτὸ τὸ σύγγραμμα τῆς αἰσιοδοξίας (1794).

πνεύματα εκείνης της εποχής ξεκινώντας από τις επιτυχίες της επιστήμης δοκίμασαν να βρουν κατά πόσο κάποιοι φυσικοί νόμοι έχουν εφαρμογή σ' όλους τους τομείς της ανθρώπινης δράσης· κι είναι διάχτορο στο στοχασμό τους ένας ευδιάκριτος τόνος αισιοδοξίας, ότι μπορούν οι πληγές να θεραπευτούν και η κοινωνία να αναμορφωθεί με τόν ανθρώπινο λόγο. Η αισιοδοξία εκείνη επρόκειτο να κορυφωθεί αλλά και σοβαρότατα να δοκιμαστεί με τη Γαλλική Έπανάσταση (1789).

3. Οί ιδέες του Λόκ και του Μοντεσκιέ για την πολιτική ζωή.

“Όπως είδαμε ο Λόκ* (1632-1704) ανήκει στους στοχαστές που θεμελίωσαν το Διαφωτισμό. Πίστευε ότι η πρόοδος των ανθρώπων είναι βέβαιη, εφόσον οι άνθρωποι θα χρησιμοποιήσουν το δρόμο της λογικής τους, αδέσμευτοι από προκαταλήψεις και φανατισμό. Σύμφωνα με την πολιτική θεωρία του οι άνθρωποι έχουν απαράγραπτα φυσικά δικαιώματα: ζωής, ελευθερίας, περιουσίας. “Όταν οι άνθρωποι συγκρότησαν κοινωνίες και όρισαν κυβερνήσεις, δίδαξε ο Λόκ, έδωσαν στις κυβερνήσεις εξουσία εκείνες να προστατεύουν αυτά τα δικαιώματα. Είχε δηλαδή, κατά κάποιο νόημα, συναφθεί ανάμεσα στους αρχόμενους και τους άρχοντες ένα είδος συμφωνίας, ένα «κοινωνικό συμβόλαιο». “Αν μία κυβέρνηση δεν προστατεύει τα δικαιώματα των πολιτών, τότε αυτοί έχουν το αναπαλλοτρίωτο δικαίωμα να την αντικαταστήσουν. Η θεωρία του Λόκ έδινε ένα σαφές επιχείρημα για το δικαίωμα αντίστασης και επανάστασης των λαών έναντι των τυραννικών κυβερνήσεων. Οί απόψεις του, σύμφωνες με το πολιτικό κλίμα της Άγγλιας την εποχή της Ένδοξης Έπανάστασης (1688), είχαν άργότερα επίδραση στην αμερικανική Διακήρυξη της Άνεξαρτησίας (1776)**.

Πιο γνωστός έκφραστής της πολιτικής επιστήμης στά χρόνια του Διαφωτισμού υπήρξε ο Μοντεσκιέ (CHARLES-LOUIS DE SECONDAT, BARON DE MONTESCIEU, 1689-1755). Ο Μοντεσκιέ εφάρμοσε τη νέα επιστημονική μέθοδο (έπαγωγική) στην πολιτική επιστήμη. Τό 1748 δημοσίευσε τό έργο που τόν καθιέρωσε ως έναν από τούς θεμελιωτές της επιστήμης αυτής, τό **Πνεύμα των Νόμων**⁴. Μέ συγκριτική μελέτη πολλών θεσμών απ' την αρχαιότητα ως την εποχή του, θέλησε να δείξει ότι οι νόμοι διαμορφώνονται σύμφωνα με τις συνθήκες ζωής και τις ανάγκες των κοινωνιών, και υποστήριξε ότι πρέπει η κρατική εξουσία να

* Κύρια έργα του είναι: «Δύο δοκίμια περί διακυβερνήσεως» (1689), «Μερικές σκέψεις περί παιδείας» (1693), «Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση» (1690), από τό όποιο ένα απόσπασμα παρατίθεται στό τέλος αυτού του κεφαλαίου, σημ. 3.

** Άρκει να διαβάσει κανείς τις πρώτες παραγράφους της Διακήρυξης της Άνεξαρτησίας (1776) για να αναγνωρίσει εκεί ιδέες του Λόκ.

διακρίνεται σέ τρεῖς ἐπιμέρους ἐξουσίες («διάκριση τῶν ἐξουσιῶν»): **νομοθετική, ἐκτελεστική, δικαστική**, μέ ἀρμοδιότητες ἔτσι κατανεμημένες, ὥστε νά ἐξισοροποῦνται ἀμοιβαῖα καί νά ἀποτρέπεται ἡ δυνατότητα κατάχρησης τῆς κρατικῆς ἐξουσίας*. Οἱ ἰδέες τοῦ Λόκ καί τοῦ Μοντεσκιέ ἐπηρέασαν ἰδιαίτερα τούς ἀνθρώπους πού ἀργότερα σχεδίασαν τό ἀμερικανικό Σύνταγμα (1787) καί — λίγο μετὰ — τά γαλλικά Συντάγματα τῆς Ἐπανάστασης.

4. Ὑπεράσπιση τῆς Ἀνεξιθρησκίας

Κύριος ὑπέρμαχος τῆς ἰδέας τῆς ἀνεξιθρησκίας ἀναδείχτηκε ὁ Βολταῖρος (FRANCOIS MARIE AROUET, 1694-1778, ψευδώνυμο VOLTAI-RE). Συγγραφέας μέ πνεῦμα καυστικό, ὑπερασπιστής ἀκατάβλητος τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψης καί τοῦ λόγου, ἐπιγραμματικός ἐκλαϊκευτῆς φιλοσοφικῶν θεωριῶν προβλήθηκε ὡς ὁ διαπρεπέστερος ἀπό τούς Διαφωτιστές. Ἐξαιτίας τῆς ἐλευθεροφροσύνης του καί τῆς αὐστηρῆς κριτικῆς του συχνά περιῆλθε σέ προστριβές μέ ἰσχυρούς παράγοντες τοῦ «παλαιοῦ καθεστώτος» γνώρισε καί τή Βασίλισσα γιά ἔνδεκα μῆνες καί ἔμεινε ἐξόριστος στήν Ἀγγλία τρία χρόνια. Σ' ἓνα ἔργο του διακωμῶδησε τήν ἰδέα ὅτι «ὁ κόσμος μας εἶναι ὁ καλύτερος δυνατός κόσμος». Ἡ πιό σημαντική ὁμως προσφορά του εἶναι ἡ ἐπίμονη ὑπεράσπιση τῆς ἀνεξιθρησκίας⁵. Ὁ ἴδιος ἦταν ὀπαδός τοῦ ντεϊσμοῦ**. Οἱ ντεϊστές, συνεπεῖς στίς ἀπόψεις τους, ἐπέκριναν τῆς θρησκευτικῆς διαμάχης καί τίς διώξεις πού προέρχονταν ἀπό θρησκευτικές διαφορές. Ἐπειδή ὁ Βολταῖρος ἦταν τότε ὁ πιό ὀριμὸς ἐπικριτῆς τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας καί τοῦ φανατισμοῦ πού ἐπικρατοῦσε σ' αὐτήν, θεωρήθηκε ἄθεος· ὁμως αὐτός θεωροῦσε τή θρησκευτικὴ πίστη ἀνάγκη καί διατύπωσε ἀποφθεγματικά τήν ἄποψή του λέγοντας: «ἂν δέν ὑπῆρχε Θεός, θά ἔπρεπε νά ἐφεύρομε ἓνα Θεό».

Ὡς ὀρθολογιστῆς καί σκεπτικιστῆς (*ὑποστηρικτῆς τῆς ἰδέας ὅτι ὅλα εἶναι σχετικά καί γι' αὐτό ἀνεκτά*) ἀποστρεφόταν τό φανατισμό καί τή μισαλλοδοξία περισσότερο ἀπό καθετὶ ἄλλο. Σέ ἀρκετές περιπτώσεις θρησκευτικῶν διώξεων μπῆκε στή μέση ἀπρόσκλητος, γιά νά ὑπερασπίσει τή δικαιοσύνη, τό δικαίωμα κάθε ἀνθρώπου νά πρεσβεύει ὅποιο

* Θυμίζουμε ὅτι ἡ «διάκριση τῶν ἐξουσιῶν» δέν ἦταν ἰδέα νέα· εἶχε διατυπωθεῖ ἀπ' τόν Ἀριστοτέλη, πού εἶχε ὀνομάσει τίς τρεῖς ἐξουσίες ἀντίστοιχα: τό βουλευόμενον, τό περὶ τὰς ἀρχάς καί τό δικάζον (*πολιτικά*, 1298a).

** Οἱ ντεϊστές (ὀπαδοὶ τοῦ DEISMUS) πίστευαν ὅτι ὁ θεός δημιούργησε τόν κόσμο καί τούς φυσικούς νόμους πού τόν διέπουν, ἀλλά δέν παρεμβαίνει στή λειτουργία τοῦ κόσμου οὔτε βέβαια στίς ὑποθέσεις τῶν ἀνθρώπων. Πρέσβευαν ἐπίσης ὅτι δέ χρειάζονται προσευχές οὔτε ἔχουν σημασία οἱ τελετές.

δόγμα ἐπιθυμῆι. Στὸ Βολταίρο ἀνήκει ἡ ἀποφθεγματικὴ διατύπωση τῆς πνευματικῆς ἀνεκτικότητος· ἔγραψε σέ κάποιον: «Δέ συμφωνῶ οὔτε μέ μία λέξη ἀπὸ ὅσα λές, ἀλλὰ θά ὑπερασπίζω — καί μέ τό τίμημα τῆς ζωῆς μου ἀκόμη — τό δικαίωμά σου ἐλεύθερα νά λές ὅσα πρεσβεύεις».

5. Τό αἶτημα γιά ἐλευθερία

Τό αἶτημα γιά τήν ἐλευθερία καί γενικότερα γιά τήν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ὑπόθεση καθολική τῶν Διαφωτιστῶν. Πρωταγωνιστής ὅμως γιά τό συγκεκριμένο αὐτό ζήτημα ἀναδείχτηκε ὁ Ρουσσό (J.J. ROUSSEAU, 1712-78). Αὐτός συμμεριζόταν πολλές ἄλλες ἰδέες τῶν Διαφωτιστῶν, ἀλλά τίς προσέγγιζε ἀπ' τή σκοπιά τῶν αἰσθημάτων, ὄχι τῆς λογικῆς, γιατί θεωροῦσε ὅτι ἡ λογική μόνη δέν ἀποτελεῖ καλό ὁδηγὸ στή ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καί τῶν κοινωνιῶν, ἐνῶ τὰ αἰσθήματα ἀποτελοῦν πιά πηγαία ἔκφραση τῆς ζωῆς*· καί ὁ ἴδιος ἦταν φύση πλοῦσια σέ συναισθηματισμό. Ἄπ' τὰ παιδικά του χρόνια γνῶρισε πολλές περπέτειες καί δέν εἶχε ἤρεμη οἰκογενειακὴ ζωὴ σχεδόν ποτέ· ἄλλαζε συχνά ἐπαγγέλματα, ἀλλὰ δέν μπόρεσε νά ριζώσει πουθενά. Γνῶρισε συχνά τό θαυμασμό τῶν ἄλλων, ἀλλὰ ἦταν πολύ δύσκολος στή διατήρηση τῆς φιλίας.

Ὁ Ρουσσό ἐγίνε διάσημος ξαφνικά, ὅταν στά 1750 κέρδισε ἓνα διαγωνισμό μέ τό «Δοκίμιο περὶ τῶν Τεχνῶν καί Ἐπιστημῶν». Μ' αὐτό ὑποστήριξε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἦταν καλός καί ἀγνός, ὅταν ζοῦσε στήν ἀγκαλιά τῆς φύσης, πρὶν φθαρεῖ ἀπ' τόν πολιτισμό του, ὅτι φθείρουν τήν ἀνθρώπινη φύση οἱ κακοὶ νόμοι, ἡ κακὴ παιδεία, ἡ κατεστημένη ρωμαιοκρατική ἐκκλησία, τό ἐμπόριο· ὅτι μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά ξανακερδίσει τήν ἀγνότητα καί τήν καλοσύνη, ἂν γυρίσει «πίσω στή φύση», ἐλεύθερος ἀπὸ τίς συμβατικότητες τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἰδέα τῆς ἀπλοϊκῆς καί εὐγενικῆς ζωῆς βρῆκε πολλὴ ἀπήχηση στήν ὑψηλὴ κοινωνία τότε, πού εἶχε κουραστεῖ ἀπ' τὴ συμβατικότητα καί τὴν προσποίηση.

Ἐνα ἀπ' τὰ πιά γνωστά βιβλία τοῦ Ρουσσό εἶναι τό **Κοινωνικό Συμβόλαιο** (1762)⁶. Πίστευε ὁ συγγραφέας, ὅπως νωρίτερα ὁ Λόκ, ὅτι ἓνα εἶδος συμφωνίας ἐγίνε καί διαρκῶς ἀνανεώνεται (ἢ πρέπει νά ἀνανεώνεται) ἀνάμεσα στό λαό καί τήν Κυβέρνησή του. Ὁμως ὁ Ρουσσό δέν ἔφτασε στό τελικό συμπέρασμα τοῦ Λόκ, νά δικαιολογεῖ δηλαδή τήν ἐπανάσταση· ἀντίθετα, ἐνῶ υπεράσπιζε τήν ἐλευθερία καί τήν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀτόμου, ὑποστήριξε ὅτι ὁ πολίτης δεσμεύεται ἀπ' τὴ Γενικὴ Βούληση, πού δηλώνει τό τί εἶναι καλό γιά τό κοινωνικό

* Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ὁ Ρουσσό θεωρεῖται ὡς ὁ πιά χαρακτηριστικὸς πρόδρομος τοῦ ρομαντισμοῦ.

σύνολο και πού αποκαλύπτεται κάθε φορά με δημοκρατικές εκλογές.

Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ρουσσό στήν πολιτική ζωή τῆς Γαλλίας ὑπῆρξε μεγάλη· βασικά τίς δικές του ἰδέες ἀσπάζονταν οἱ δημιουργοί τοῦ 1789, ἰδιαίτερα οἱ πῖο ριζοσπαστικοί τῆς δεύτερης φάσης τῆς Ἐπανάστασης.

Τίς παιδαγωγικές ἀντιλήψεις του, πού ξεκινοῦν ἀπ' τόν ἀπόλυτο σεβασμό γιά τήν προσωπικότητα τοῦ μαθητῆ, τίς ἐξέθεσε ὁ Ρουσσό στό ἔργο του **Αἰμίλιος**. Πρῶτο δάσκαλο τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖ τήν προσωπική ἐνασχόληση μέ τά πράγματα, τήν προσωπική πείρα. Κι ἔργο ἱερό τοῦ δασκάλου εἶναι αὐτό ἀκριβῶς, νά ὀδηγεῖ σταδιακά τό μαθητή σέ γνωριμία μέ τά πράγματα, γιά νά συζητεῖ ἔπειτα γιά τή φύση τῶν πραγμάτων, τή λειτουργία τους, τήν ἀξιοποίησή τους. Ἡ φύση εἶναι, κατά τήν ἀποψη τοῦ Ρουσσό, σοφή καί αὐτή ὑποδεικνύει πρῶτα ἀπ' ὅλα σεβασμό γιά τήν ἀξιοπρέπεια καί τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

6. Οἱ Ἐγκυκλοπαιδιστές καί ἡ διάδοση τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ.

Ἡ ἐγκυκλοπαίδεια ἢ «Συστηματικό Λεξικό τῶν Ἐπιστημῶν, τῶν Τεχνῶν καί τῶν Ἐπαγγελμάτων» ἀποτελεῖ τή συλλογική ἔκφραση τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ψυχὴ τῆς ἐγκυκλοπαίδειας ὑπῆρξε ὁ Ντιντερό (DENIS DIDEROT, 1713-1784): Αὐτός ἀνέλαβε καί πραγματοποιοῖσε τήν ἰδέα νά ἐκτεθοῦν σέ ἐνιαῖο ἔργο, πού τελικά ἔφθασε στοὺς 27 τόμους, ὅλες οἱ ἐπιστημονικές ἀνακαλύψεις καί οἱ νέες ἰδέες, πού συγκινοῦσαν τοὺς προοδευτικούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς. Μέ τό συλλογικό αὐτό ἔργο μπόρεσαν ὁ Ντιντερό καί οἱ συνεργάτες του νά διαφωτίσουν τή γαλλικὴ κοινωνία προβάλλοντας ἰδιαίτερα κάποιες θεμελιώδεις ἰδέες: ἀνεξιθρησκία, εἰρήνη, δικαιοσύνη, ἐπιστήμη, ἐλευθερία, ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ δεισιδαιμονίες, προκαταλήψεις, αὐθεντίες⁷. Οἱ διασημότεροι στοχαστές καί ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς ὑπῆρξαν συνεργάτες τῆς ἐγκυκλοπαίδειας: Κοντιγιάκ, Κοντορσέ, Χόλμπαχ, Χέλβέτιους, ντ' Ἀλαμπέρ (ὁ πῖο στενὸς συνεργάτης τοῦ Ντιντερό τὰ πρῶτα χρόνια τῆς προσπάθειας). Ἡ συγγραφή καί ἐκδοση τοῦ ἔργου κράτησε πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρόνια (1751-1772): πολλές φορές ὁ DIDEROT ὡς ἐκδότης ἀντιμετώπιζε ἀπαγόρευση ἀπὸ τό καθεστῶς, ἔχανε λιγόψυχους συνεργάτες, ἀλλὰ συνέχιζε ἀκατάβλητος· καί τό ἀπαγορευμένο ἔργο κέρδιζε χιλιάδες συνδρομητές σ' ὅλη τή χώρα καί πολύ περισσότερους ἀναγνώστες, ἀκόμη καί μέσα στὰ ἀνάκτορα, ὅπου στεγαζόταν τό «παλαιό καθεστῶς», οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἡ ἐγκυκλοπαίδεια, ἐκδοτικὸ ἐπίτευγμα ἐκεῖνο τόν καιρό, πρόσφερε ὑπηρεσία μοναδικῆς σπουδαιότητος: διάδοση τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ· μετέδωσε ἐμπιστοσύνη γιά τήν ἐπιστήμη καί τή νέα τεχνολογία, πού ἔκανε τότε τά πρῶτα βήματά της, ἐνθουσιασμό γιά τίς νέες ἰδέες, ἐπιχειρηματολογία ἐνάντια στὰ δεινά τῆς τότε κοινωνικῆς κατάστασης, ἰδεολογία γιά μιὰ ἀστική

επανάσταση, πού επρόκειτο σέ λίγο νά εκδηλωθεῖ, αισιοδοξία γιά τήν πρόοδο τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας καί τή δυνατότητα βελτίωσης τῆς ἀνθρώπινης φύσης.

7. Κοινωνικές ἀλλαγές πού προώθησε ὁ Διαφωτισμός

Ὁ Αἰώνας τῶν Φώτων θά μπορούσε νά καυχίεται ὅτι ξύπνησε στίς συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων τό ἐνδιαφέρον γιά τή βελτίωση τῆς ζωῆς ὅλων τῶν ἀνθρώπων ὄντων καί τελικά συνέβαλε νά γίνουν βελτιώσεις σημαντικές στίς ἀνθρώπινες σχέσεις. Συγκεκριμένα:

α. Τά κηρύγματα ἀνεξιθρησκίας βρῆκαν ἀπήχηση καί οἱ διώξεις γιά ζητήματα θρησκευτικά σταδιακά περιορίστηκαν ἤ βασικά σταμάτησαν.

β. Ἀπό διάφορες πλευρές (λ.χ. ἀπό τήν Ἀγγλία, τήν Ἰταλία) ἀκούονταν διαμαρτυρίες γιά τήν κακή κατάσταση τῶν φυλακῶν καί τήν ἀπάνθρωπη μεταχείριση τῶν κρατουμένων. Ὁ Ἰταλός Τσεζάρε Μπεκαρία (CESARE BECCARIA) δημοσίευσε στό Μιλάνο ἕνα «Δοκίμιο περὶ Ἐγκλημάτων καί Ποινῶν» καί διατύπωσε τρεῖς θεμελιακές ἀρχές γιά τό νόημα τῆς ποινῆς καί τῆς ἀπονομῆς δικαιοσύνης. Ὑποστήριξε ὅτι:

(1) Σκοπός τῆς ποινῆς δέν εἶναι ἡ ἐκδίκηση ἀλλά ὁ σωφρονισμός ἐκεῖνου πού διέπραξε ἀδίκημα καί ὁ παραδειγματισμός τῶν ἄλλων· ἄρα, σωστό εἶναι νά ἐπιλέγεται ὄχι ἡ πιό ἐξοντωτική ποινή ἀλλά ἐκεῖνη πού θά ἔχει τό διαρκέστερο ἀποτέλεσμα στή σκέψη καί στή βούληση τοῦ δράστη καί τῶν ἄλλων.

(2) Ἡ δικαιοσύνη πρέπει νά ἐνεργεῖ ἄμεσα, σύντομα· γιατί ὅσο πιό σύντομα ἔλθει ἡ ποινή τόσο πιό στενός θά εἶναι ὁ συνειρμός τῶν δύο (ἀδικήματος-ποινῆς) στή σκέψη ὅλων, ὥστε νά ἀποφεύγουν ἀξιόποινες πράξεις.

(3) Τό ἀδίκημα ἀποτρέπεται πιό ἀποτελεσματικά μᾶλλον ὅταν ὑπάρχει ἡ βεβαιότητα κάποιας ποινῆς παρά ὅταν ἐπισημαίνεται ἡ αὐστηρότητα ἀβέβαιης τιμωρίας· ἡ βεβαιότητα μιᾶς μικρῆς ποινῆς ἐνεργεῖ ἀποτρεπτικά πιό πολύ ἀπό μιᾶ μεγάλη ποινή πού θεωρεῖται πιθανή μόνο. Σέ πολλές χῶρες ἄρχισαν νά ἀναθεωροῦν τήν ποινική νομοθεσία πρὸς τό ἀνθρωπινότερο (βελτίωση ὄρων ζωῆς στίς φυλακές, ἐλαφρότερες ποινές κτλ.).

γ. Ἀπό τά διδάγματα τῶν Διαφωτιστῶν ἐπηρεάστηκε ἡ ἐκπαίδευση ὡς θεωρία καί πράξη. Οἱ παιδαγωγοί ἄρχισαν νά χαλαρῶνουν τή μεθοδολογία τῆς αὐστηρῆς πειθαρχίας καί σέ διάφορες χῶρες ἄρχισαν προσπαθεῖν γιά καθολική ἐκπαίδευση. Τό ἀποφασιστικό βῆμα τό ἔκανε σέ λίγο ἡ Γαλλική Ἐπανάσταση. Μεγάλη ἦταν ἡ ἐπίδραση τῶν ἰδεῶν τοῦ Ρουσσό, πού εἶχε ὑποστηρίξει ὅτι τά παιδιά δέν πρέπει νά ἀντιμετωπίζονται ὡς μικρογραφία τῶν μεγάλων (ἔχουν δικό τους κόσμο καί δική

τους ψυχολογία), ότι δέν πρέπει νά φορτώνονται μέ τίς συμβατικότητες τής ζωής τής «πολιτισμένης» κοινωνίας, ότι, αντίθετα, πρέπει νά ένθαρρύνονται θετικά, γιά νά εκφράζονται μέ τό δικό τους τρόπο.

δ. Οί κήρυκες τών ανθρώπινων δικαιωμάτων δέν ήταν δυνατό νά άνέχονται τό θεσμό τής δουλείας γιά όποιαδήποτε ανθρώπινα όντα, πού άνήκαν σ' όποιαδήποτε φυλή ή θρησκεία. Τό κήρυγμα γιά τήν άπελευθέρωση τών δούλων βρήκε βέβαια αντίσταση, γιατί ό άπάνθρωπος θεσμός είχε συνδεθεί μέ συμφέροντα τής τότε Ιθύνουσας τάξης (στην Άμερική λ.χ. οί λευκοί χρησιμοποιούσαν τούς δούλους γιά τήν καλλιέργεια τών φυτειών). Ό άγώνας λοιπόν γιά τήν άπελευθέρωση τών δούλων έπρόκειτο νά διαρκέσει δεκαετίες (ώς τόν άμερικανικό έμφύλιο πόλεμο κι ως τίς πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας), αλλά τά σπέρματα γιά τήν έξάλειψη τής δουλείας — πού ύπήρχαν ήδη στή διδασκαλία τών Σοφιστών καί στό κήρυγμα του Χριστού — διαδόθηκαν πολύ μέ τό Διαφωτισμό. Τό άποφασιστικό βήμα κι εδώ έγινε μέ τή Γαλλική Έπανάσταση*, πού κατάργησε τή δουλεία.

8. 'Η οικονομική σκέψη κατά τούς χρόνους του Διαφωτισμού Οί φυσιοκράτες

Οί άλλαγές στην οικονομική ζωή, πού είχαν άρχίσει από τά χρόνια τής Άναγέννησης, συνεχίζονταν άθόρυβα αλλά σταθερά κατά τή διάρκεια του 18ου αιώνα· καί έπρόκειτο γιά τόσο βαθιές άλλαγές (στό έμπόριο, στή γεωργία, άργότερα στή βιοτεχνία-βιομηχανία), ώστε οί μελετητές νά μιλούν γιά Οικονομική Έπανάσταση (πού προκάλεσε ή βοήθησε καί τήν Πνευματική Έπανάσταση). Έμπόδιο στίς οικονομικές αυτές έξελίξεις στεκόταν ή παλαιότερη οικονομική αντίληψη του μερκαντισμού**, του άύστηρου δηλαδή κρατικού παρεμβατισμού, πού

* Στην Έλλάδα ό θεσμός τής δουλείας θεωρήθηκε άπαράδεκτος καί άπαγορεύτηκε μέ συνταγματική ρήτρα, από τά πρώτα κιόλας βήματα του Άγώνα γιά τήν Άνεξαρτησία (Νόμος τής Έπιδαύρου, άρθρο θ').

** Μερκαντισμός όνομάστηκε από τούς αντίπαλους της (τούς «φυσιοκράτες») ή οικονομική πρακτική μάλλον παρά θεωρία, πού είχε επικρατήσει στίς δυτικοευρωπαϊκές χώρες τό 16ο καί 17ο αιώνα καί ως τόν 18ο. 'Η μερκαντική οικονομική πολιτική διέφερε από χώρα σέ χώρα, αλλά είχε κάποια κοινά γνωρίσματα:

α. Πλούτο μιάς χώρας θεωρούσαν τό άπόθεμα πού διέθετε ή χώρα σέ πολύτιμα μέταλλα.

β. Κατά συνέπεια, επιδίωκαν νά έχουν ένεργητικό πάντα έμπορικό ίσοζύγιο, δηλαδή περισσότερες έξαγωγές προϊόντων παρά εισαγωγές, ώστε τελικά νά εισάγουν πολύτιμα μέταλλα από τό πλεόνασμα του έμπορικού ίσοζυγίου.

ρύθμιζε όλη τήν οικονομική ζωή και περιόριζε έτσι τήν ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα τών πρωτοπόρων τής ανερχόμενης τότε άστικής τάξης.

Τέτοιος παρεμβατισμός ήταν αντίθετος μέ τή φύση, διακήρυξαν οί οικονομολόγοι του Διαφωτισμού, πού πρέσβευαν ότι μπορεί και στήν οικονομία νά εφαρμοστεί ό «νόμος τής φύσης», νά επικρατήσει τό φυσικό δίκαιο, πού δέν έμποδίζει τήν ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα. Άπ' τή θεμελιακή αυτή θέση τους όνομάστηκαν **φυσιοκράτες**.

Αυτοί θεωρούσαν ότι ή γεωργία είναι ή πηγή του πλούτου μιάς χώρας και ότι ό πιό θεμελιακός νόμος στήν οικονομική ζωή είναι ή επιθυμία νά είναι ελεύθερη ή διακίνηση τών αγαθών πού παράγει ή γεωργία· ότι, γενικότερα, ή οικονομική δραστηριότητα διαμορφώνεται μέ τόν καλύτερο δυνατό τρόπο, έφόσον εκλείψει κάθε περιορισμός, κρατικός παρεμβατισμός, στήν παραγωγή και διακίνηση τών αγαθών.

Οί πιό γνωστοί φυσιοκράτες είναι οί: Κεναί (FRANCOIS QUESNAY), Νεμούρ (DUPONT DE NEMOURS) και Τυργκό (Turgot). Άλλά ή πιό έπιβλητική μορφή στή θεωρητική οικονομία του 18ου αιώνα ύπηρεξε ό σκοτσέζος Άνταμ Σμίθ (ADAM SMITH, 1723-1790). Έπηρεάστηκε από τούς φυσιοκράτες, αλλά δέ συμεριζόταν μιά βασική θέση τους, τήν πρωταρχικότητα τής γεωργίας· και τουτο ήταν εύλογο, γιατί ή δική του έμπειρία προερχόταν από χώρα πού τότε πλούτιζε από τό παγκόσμιο έμπόριο.

Τό πιό γνωστό έργο του SMITH, «ό Πλούτος τών Έθνών» (1776), άποτελεί τήν πρώτη λεπτομερειακή περιγραφή και άνάλυση τής οικονομικής δραστηριότητας. Ό SMITH διατύπωσε τό νόμο «τής προσφοράς και ζήτησης» και ύποστήριξε ότι αυτός ό νόμος ούσιαστικά ρυθμίζει τήν παραγωγή και τή διακίνηση και τίς τιμές τών αγαθών· άρα, είναι βλαπτική κάθε παρέμβαση στήν οικονομική δραστηριότητα· κατά συνέπεια, ύποστήριξε και ό SMITH (*άντίθετα πρós τήν παλαιότερη μερκαντιλική θεωρία*), ή σωστή οικονομική πολιτική συνίσταται στό νά παρεμβαίνει τό Κράτος όσο μπορεί πιό λίγο στήν οικονομική ζωή τής κοινωνίας.

Ή οικονομική αντίληψη τών φυσιοκρατών και του SMITH βρήκε έπιγραμματική διατύπωση στή φράση: *Laissez-faire, Laissez-passer* (λεσέ-φέρ, λεσέ-πασέ, *άφήστε τούς ανθρώπους νά δρούν ελεύθεροι στήν*

γ. Για νά επιτύχουν τό παραπάνω άποτέλεσμα, έφάρμοζαν κρατικό παρεμβατισμό πρós δύο κατευθύνσεις: (1) ενθάρρυνση παραγωγής και έξαγωγής όρισμένων προϊόντων, (2) άποθάρρυνση είσαγωγής άλλων προϊόντων είτε μέ προστατευτικούς δασμούς είτε μέ ενίσχυση τής έγχώριας παραγωγής τών ίδιων προϊόντων.

Κυριότατο λοιπόν γνώρισμα του μερκαντιλισμού ήταν ό παρεμβατισμός, πού παρεμποδίζει τήν ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα.

οικονομική ζωή, αφήστε τὰ ἀγαθὰ νά διακινουῦνται ελεύθερα). Ἡ φύση ὀδηγεῖ ὅλους στίς συμφερότερες οἰκονομικές πράξεις. Αὐτή ἡ οἰκονομική θεωρία, σύμφωνη μέ τίς ἀπόψεις τῆς ἀνερχόμενης τότε ἀστικής τάξης, ἐπικράτησε τό 18ο καί 19ο αἰῶνα ὡς οἰκονομικός **φιλελευθερισμός**· ἀλλά ὀδήγησε καί σέ κοινωνικό ἀδιέξοδο, πού κληρονομήθηκε στούς ἐπόμενους αἰῶνες.

9. Ἐπίλογος

Ἡ τόλμη, μέ τήν ὁποία ἔκριναν παλαιούς θεσμούς καί παλαιές ἀντιλήψεις καί σεβαστές αὐθεντίες, ἀλλά καί τὰ κύρια θέματα πού ἀγγιζαν οἱ Διαφωτιστές (*παιδεία, κοινωνική δικαιοσύνη, φυσικά δικαιώματα, θεσμός τῆς δουλείας, ἀνεξιθρησκία κτλ.*), ὅλα αὐτά θύμισαν σέ πολλούς μελετητές ὅτι ὁ Διαφωτισμός τοῦ 18ου αἰῶνα δέν ἦταν τό μοναδικό τέτοιο φαινόμενο πού γνώρισε ἡ Ἱστορία. Στήν κλασική Ἀθήνα (*ἀπό τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνα π.Χ. καί ὕστερα*) οἱ Σοφιστές ὑπῆρξαν σκαπανεῖς ἑνός ἀνάλογου πνευματικοῦ κινήματος, πού ἀμφισβήτησε τήν προτεραιότητα τῆς ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς καί πρόβαλε τή σημασία τῆς παιδείας καί τῆς προσωπικῆς ἀξίας, ἀπαίτησε ἰσονομία, ἀντιπαράθεσε τό νόμο (*καθιερωμένη συνήθεια*) στή φύση καί μίλησε γιά φυσική ὁμοιότητα ὄλων τῶν ἀνθρώπων, ἐλευθέρων καί δούλων. Οἱ μελετητές βλέποντας τίς ὁμοιότητες τοῦ νεότερου Διαφωτισμοῦ ὀνόμασαν ἀναδρομικά ἐκεῖνο τό κίνημα τῶν ἀρχαίων Σοφιστῶν **Ἑλληνικό Διαφωτισμό***.

Τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ τὰ φῶτα μεταδόθηκαν διαμέσου τῶν παροικιῶν στόν ὑπόλοιπο Ἑλληνισμό. Πρῶτα ἔγινε γνωστό τό ὄνομα τοῦ Βολταίρου, ἔπειτα οἱ Ἐγκυκλοπαιδιστές, ἀργότερα οἱ λεγόμενοι Ἰδεολόγοι. Τά μηνύματα τῆς «φωτισμένης» Εὐρώπης συγκίνησαν τούς ὑπόδουλους· καί ἄρχισε — μέ κυριότερο ἐργάτη τόν Κοραή — ἡ «μετακένωση» τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰδεῶν στό ὑπόδουλο ἑλληνικό Γένος, πού προσδοκοῦσε ὅτι ἡ παιδεία θά τοῦ φέρει ἐλευθερία (*προσδοκία ἀνάλογη μέ τή διάχυτη τότε πίστη ὅτι ὁ Γαλλικός Διαφωτισμός εἶχε ἐτοιμάσει τή Γαλλική Ἐπανάσταση*). Οἱ Ἕλληνες βέβαια εἶχαν τότε προβλήματα διαφορετικά ἀπό τούς Εὐρωπαίους. Ὅμως ἡ πνευματική κίνηση πού γινόταν ὀλοένα πιά αἰσθητή στόν ἑλληνικό χῶρο ὕστερα ἀπ' τό 1750 κι ὡς τό 1821 εἶχε ἀναλογίες πρός τόν Εὐρωπαϊκό Διαφωτισμό· γινόταν κι ἐδῶ λόγος γιά παιδεία, φιλοσοφία, ἐπιστήμη, ἀρετή, εὐδαιμονία, νόμο, δικαιοσύνη, ἀνεξιθρησκία, ἐλευθερία. Τήν ὀνόμασαν λοιπόν

* Βλέπε λ.χ. W. Jaeger, Παιδεία (μετ. Γ.Π. Βέρροϊου) 1, 324-68 καί Albin Lesky, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας (μετ. Ἀγ. Τσοπανάκη), σελ. 486-703.

οί ειδικοί έρευνητές τήν έλληνική πνευματική δραστηριότητα τής περιόδου 1750-1821 **Νεοελληνικό Διαφωτισμό. Άποτελεί χωριστό κεφάλαιο για μās.**

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΗΓΕΣ

1

Οί κανόνες μεθοδικής (λογικής) σκέψης του Descartes (άπό τό έργο του **Λόγος περί τής Μεθόδου, μέρος 2ο**) είναι οί έξής (μέ κάποια συντόμηση φραστική):

- α. Νά μήν αποδέχομαι ποτέ μιά ιδέα ως άληθινή, άν δέν παρουσιάζεται στό νοϋ μου ως άληθινή μέ τόση σαφήνεια καί εύκρίνεια (*idea clara et distincta*), ώστε νά μή μένει καμιά δυνατότητα νά άμφιβάλλω γι' αϋτή. (*Κανόνας τής προφάνειας*).
- β. Νά διαιρώ κάθε σύνθετο πρόβλημα σέ άλλα άπλά. (*Κανόνας τής άνάλυσης*).
- γ. Νά κατευθύνω τή σκέψη μου άπό τά άπλούστερα στά συνθετότερα. (*Κανόνας τής σύνθεσης*).
- δ. Νά άναθεωρώ τή σειρά τών συλλογισμών μου, ώστε νά βεβαιώνωμi ότι δέν ύπάρχει κενό ή λάθος στή συλλογιστική πορεία μου. (*Κανόνας τής έπαγωγής*).

2

Ή μέθοδος του Νεύτονα διατυπώθηκε άπ' τόν ίδιο στό τρίτο βιβλίο του έργου του **Mathematical Principles of Natural Philosophy** (= Μαθηματικές Άρχές τής Φυσικής Φιλοσοφίας). Σημειώνει εκεί τούς έξής «**Κανόνες Διαλογισμού στή (Φυσική) Φιλοσοφία**»:

1. Δέ θά δεχόμαστε καμιά άλλη αίτία για τά φυσικά πράγματα (*φαινόμενα*) εκτός άπό κείνες τίς αίτίες που είναι άληθινές καί επαρκείς, για νά έρμηνεύσουν τήν εμφάνιση τών πραγμάτων (*φαινομένων*).

2. Κατά συνέπεια, όφείλουμε, όσο είναι δυνατό, τά ίδια φυσικά άποτελέσματα νά τά έρμηνεύουμε μέ τά ίδια αίτια.

3. Οί ιδιότητες τών σωμάτων, που δέν επιδέχονται αύξηση ή μείωση βαθμού καί που διαπιστώνεται ότι ανήκουν σέ όλα τά αντικείμενα τών πειραμάτων (*καί παρατηρήσεών*) μας, πρέπει νά θεωρούνται ιδιότητες γενικές όλων τών σωμάτων, όποιωνδήποτε.

4. Στήν πειραματική (*φυσική*) φιλοσοφία αναζητούμε προτάσεις όσο γίνεται πιό άκριβείς καί πιό κοντά στήν άλήθεια, που συνάγονται μέ γενική έπαγωγή άπό τά φαινόμενα...»

Στούς παραπάνω κανόνες πρέπει νά προστεθεί καί μιá κατηγορηματική δήλωση, που έχει σημειώσει ό Νεύτονας στίς τελευταίες σελίδες του ίδιου έργου:

«Ύποθέσεις δέ διατυπώνω (*hypotheses non fingo*): καί ύπόθεση πρέπει νά όνομάζεται κάθε πρόταση που δέν προκύπτει συλλογιστικά άπό τά φαινόμενα. Ύποθέσεις, λοιπόν, μεταφυσικές ή φυσικές, για ιδιότητες μηχανικές ή μυστικές, δέν έχουν θέση στήν πειραματική (φυσική) φιλοσοφία».

§ 2. **“Όλες οἱ ιδέες (μας) προέρχονται ἀπό τήν αἴσθηση ἢ τό διαλογισμό.** Ὑποθέτουμε λοιπόν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι αὐτό πού ὀνομάζουμε *tabula rasa* (ἄγραφος πίνακας), ἄδεια ἀπό ὁποιοδήποτε χαρακτηριστικό, χωρίς καμιά ιδέα, ὀποιαδήποτε. Πῶς ὁμως συμβαίνει ἡ ψυχὴ νά δέχεται ιδέες; Μὲ ποιόν τρόπο ἀποκτᾶ αὐτὸν τό θαυμαστό πλοῦτο ιδεῶν, πού μᾶς παρουσιάζει ἡ πάντα δραστήρια ἀνθρώπινη φαντασία... μὲ μιά σχεδόν ἀπειρη ποικιλία; Ἀπὸ πού ἀντλεῖ ἡ ψυχὴ ὄλο αὐτό τό ὕλικό, πού ἀποτελεῖ κατὰ κάποιον τρόπο τήν ὑπόδομή ὄλων τῶν διαλογισμῶν καί τῶν γνώσεών μας; σ’ αὐτὰ ἀπαντῶ μὲ μιά ἀπλή φράση: **ἀπὸ τήν ἐμπειρία**. ἐδῶ βρίσκεται τό θεμέλιο ὄλων τῶν γνώσεών μας· ἀπὸ ἐδῶ οἱ γνώσεις μας παίρνουν τήν πρώτη ἀφετηρία τους. Οἱ παρατηρήσεις πού κάνουμε πάνω στά ἐξωτερικά ἀντικείμενα ἢ στίς ἐσωτερικές διεργασίες τῆς ψυχῆς, τίς ὁποῖες ἀντιλαμβανόμαστε καί πάνω στίς ὁποῖες διαλογιζόμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, αὐτές οἱ παρατηρήσεις προσφέρουν στό πνεῦμα μας τό ὕλικό ὄλων τῶν σκέψεών μας. Ἐδῶ λοιπόν βρίσκονται, **στήν ἐμπειρία**, οἱ δύο πηγές ἀπὸ ὅπου ἀπορρέουν ὅλες οἱ ιδέες πού ἔχουμε, ὅσες βέβαια μπορούμε νά ἔχουμε.

§ 3. **Τά ἀντικείμενα τῆς αἴσθησης εἶναι μιά πηγὴ ιδεῶν.** Ἀρχίζουμε μὲ τίς αἰσθήσεις μας· καθὼς φτάνουν στίς αἰσθήσεις ἐρεθίσματα ἀπὸ τά ἐξωτερικά ἀντικείμενα, οἱ αἰσθήσεις συντελοῦν, ὥστε νά μπουῦν στή ψυχὴ μας χωριστές καί εὐδιάκριτες παραστάσεις τῶν πραγμάτων, ἀνάλογα μὲ τούς διαφορετικούς τρόπους μὲ τούς ὁποῖους αὐτὰ τά ἀντικείμενα ἐπιδρῶν σέ μᾶς. Ἔτσι ἀποκτούμε τίς ιδέες· πού ἔχουμε γιά τό λευκό, τό κίτρινο, τό ρεσὸ, τό κρύο, τό σκληρό, τό μαλακό, τό γλυκό, τό πικρό καί γιά καθετὶ πού ὀνομάζουμε αἰσθητὲς ποιότητες. **Οἱ αἰσθήσεις μας** λοιπόν συντελοῦν, ὥστε νά μπαίνουν ὅλες αὐτές οἱ ιδέες στήν ψυχὴ μας· μὲ αὐτό ἐννοῶ ὅτι οἱ αἰσθήσεις κάνουν, ὥστε οἱ εἰκόνες τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων νά μπαίνουν (νά ἐντυπώνονται) στή ψυχὴ μας. Αὐτὴ ἡ διαδικασία δημιουργεῖ ἐκεῖ τά παραπάνω εἶδη τῶν ἀντιλήψεων. Καί, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ μεγάλη πηγὴ τῶν περισσότερων ιδεῶν μας ἐξαρτᾶται ὀλοκληρωτικά ἀπὸ τίς αἰσθήσεις μας (ἀπὸ τά αἰσθητήρια ὄργανα) καί φθάνει στή νόση μας διὰ μέσου τῶν αἰσθητήριων ὀργάνων μας, γι’ αὐτό τήν ὀνομάζω **αἴσθηση γενικά (sensation)**.

§ 4. **Ἡ λειτουργία τοῦ νοῦ εἶναι ἡ ἄλλη πηγὴ τῶν ιδεῶν μας.** Ἡ ἄλλη πηγὴ, ἀπὸ ὅπου συμβαίνει ἡ νόση μας νά δέχεται ιδέες, εἶναι ἡ ἀντίληψη τῶν ἐσωτερικῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς, ὅταν αὐτὴ στρέφεται πρὸς τίς ιδέες (εἰκόνες) πού δέχτηκε διαμέσου τῶν αἰσθησῶν. Αὐτές οἱ ἐνέργειες, ὅταν γίνονται ἀντικείμενο τῶν διαλογισμῶν τῆς ψυχῆς, παράγουν στή νόση ἓνα ἄλλο εἶδος ιδεῶν, πού δέν μπορούν νά προέλθουν ἀπὸ τά ἐξωτερικά ἀντικείμενα. Τέτοιες ιδέες — μὴ προερχόμενες ἀπὸ τίς αἰσθήσεις ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ ἐσωτερικές διεργασίες τῆς ψυχῆς — ἐκφράζουμε ὅταν λέμε: ἀντιλαμβάνομαι (= ἀναγνωρίζω μιά εἰκόνα τωρινῆ συνδυάζοντάς την μὲ ἄλλη ὁμοία ἢ ἀντίστοιχη πού θυμᾶμαι ἀπὸ τό παρελθόν), σκέπτομαι, ἀμφιβάλλω, πιστεύω, διαλογίζομαι, γνωρίζω, θέλω καί ὅλα τά ἄλλα πράγματα πού δηλώνουν ἐνέργεια τῆς ψυχῆς..., ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ ψυχὴ πορίζεται νέες ιδέες τόσο εὐδιάκριτες ὅσο καί οἱ εἰκόνες πού προκαλοῦν στήν ψυχὴ μας τά ἐξωτερικά ἀντικείμενα, ὅταν συμβεῖ νά ἐρεθίζουν τίς αἰσθήσεις μας...

Ἐπειδὴ ὀνόμασα τήν πρώτη πηγὴ τῶν ιδεῶν μας **αἴσθηση**, θά ὀνομάσω αὐτὴν

έδω τή δεύτερη πηγή ιδεῶν **διαλογισμό** (διαστοχασμό), γιατί ἀπ' αὐτή τήν πηγή ἡ ψυχή δέχεται ιδέες, πού ἡ ἴδια τίς δημιουργεῖ διαλογιζόμενη (διαστοχαζόμενη) πάνω στίς δικές της ἐνέργειες.....

§ 5. Ὅλες οἱ ιδέες μας λοιπόν προέρχονται εἴτε ἀπό τή μία πηγή εἴτε ἀπό τήν ἄλλη (sensation or reflection, αἴσθησις ἢ διαλογισμός).

4 Μοντεσκιέ, Τό Πνεῦμα τῶν Νόμων

Μέρος πρῶτο (Ἀποσπάσματα ἀπό τά κεφάλαια πρῶτο καί δεύτερο:)

α) Γενικά γιά τούς νόμους

Οἱ νόμοι, μέ τήν ψή πλατιά σημασία τοῦ ὄρου, εἶναι σχέσεις ἀναγκαῖες πού πηγάζουν ἀπό τή φύση τῶν πραγμάτων. Μέ τό νόημα αὐτό ὅλα τά ὄντα ἔχουν τούς νόμους τους...

Πάνω ἀπ' ὅλα εἶναι οἱ νόμοι τῆς φύσης, πού ὀνομάστηκαν ἔτσι, γιατί πηγάζουν ἀποκλειστικά ἀπό τήν ὀργάνωσι τῆς φυσικῆς μας ὑπαρξεως. Γιά νά τούς γνωρίσουμε καλά, χρειάζεται νά ἐξετάσουμε ἕναν ἄνθρωπο στή φυσική κατάστασι, πρὶν ἀπό τή συγκρότησι τῆς κοινωνίας...

Ἀμέσως μόλις οἱ ἄνθρωποι συγκροτοῦν μιά κοινωνία, ἐξαφανίζεται τό αἶσθημα τῆς ἀδυναμίας τους. Ἡ ἰσότητι πού ὑπῆρχε ἀνάμεσά τους παύει κι ἐμφανίζεται τό κράτος τοῦ πολέμου...

Οἱ ἀτομικές δυνάμεις δέν μποροῦν νά ἐνωθοῦν, ἂν δέν ἐνωθοῦν προηγουμένα ὅλες οἱ θελήσεις. Ἡ ἔνωσι αὐτῶν τῶν θελήσεων εἶναι αὐτό πού ὀνομάζουν «πολιτικό καθεστῶς»...

Θά ἐρευνήσω ὅλες τίς σχέσεις πού συνολικά σχηματίζουν αὐτό πού ὀνομάζουμε **Πνεῦμα τῶν Νόμων**. Δέν ἔχω χωρίσει τούς πολιτικούς νόμους ἀπό τούς ἀστικούς, γιατί δέν πραγματεύομαι τούς νόμους ἀλλά τό πνεῦμα τῶν νόμων.

β) Γιά τούς νόμους πού πηγάζουν ἀπό τό εἶδος διακυβέρνησις

Ἐπάρχουν τρία εἶδη κυβερνήσεων: δημοκρατική, μοναρχική, ἀπολυταρχική...

Ὁ λαός στή δημοκρατία εἶναι ἀπό ὀρισμένες ἀπόψεις ὁ μονάρχης· ἀπό ἄλλες ἀπόψεις εἶναι ὁ ὑπῆκοος. Δέν μπορεῖ νά εἶναι μονάρχης παρά μέ τήν ψήφο του, πού ἐκφράζει τή θέλησί του. Ἡ θέλησι τοῦ κυρίαρχου λαοῦ εἶναι ὁ κυρίαρχος. Οἱ νόμοι λοιπόν πού καθιερώνουν τό δικαίωμα τῆς ψήφου εἶναι βασικοί σ' αὐτό τό πολίτευμα. Καί εἶναι πραγματικά ἐνδιαφέρον ἐκεῖ νά ρυθμίζονται: πῶς, ἀπό ποιόν, σέ ποιόν, γιά ποιό ζήτημα πρέπει νά δίδεται ἡ ψήφος...

Ὁ λαός, πού ἔχει ὑπέρτατη ἐξουσία, ὀφείλει μόνος του καθετί πού μπορεῖ νά τό ἐκτελέσει καλά. Κι ὅ,τι δέν μπορεῖ, πρέπει νά τό ἐκτελέσει διαμέσου τῶν ὑπουργῶν του. Οἱ ὑπουργοί του δέν εἶναι γι' αὐτόν τίποτα, ἂν δέν τούς ὀνομάσει ὁ ἴδιος. Αὐτό εἶναι λοιπόν τό βασικό ἀξίωμα γιά τή δημοκρατική κυβέρνησι, ὅτι ὁ λαός ὀνομάζει (ἐκλέγει) τούς ὑπουργούς του....

Ἄν ἀμφιβάλλουμε γιά τή φυσική ἰκανότητα πού ἔχει ὁ λαός νά διακρίνει τήν ἀξία (τούς ἀξίους ἡγέτες), δέν ἔχουμε παρά νά ριζώσουμε μιά ματιά πάνω σέ κεινο τό συνεχές ἀποτέλεσμα ἐπιτυχημένων ἐκλογῶν, πού ἔκαναν οἱ (ἀρχαῖοι) Ἀθηναῖοι καί οἱ Ρωμαῖοι καί αὐτό δέ θά τό ἀποδώσουμε βέβαια στήν τύχη...

Ὅτ κρατικές ὑποθέσεις εἶναι ἀνάγκη νά βαδίζουν μέ ἕναν ὀρισμένο ρυθμό. Ἄλλά ὁ λαός ἔχει ἡ πολλή ἐνεργητικότητα ἢ πολύ λίγη. Κάποτε μέ ἑκατό χιλιάδες χέρια ἀνατρέπει τά πάντα· ἄλλοτε μέ ἑκατό χιλιάδες πόδια δέν προχωράει καλύτερα ἀπό τά ἔντομα...

(μετ. Γρ. Λιόνη)

Τί είναι ή άνεξιθρησκία; Είναι ίδιο του ανθρώπου. Όλοι μας είμαστε γεμάτοι άδυναμίες καί πλάνες: άς παραβλέπουμε ό ένας του άλλου τίς μωρίες — αυτός είναι ό πρώτος νόμος τής φύσης.

Στίς χρηματογορές του Άμστερνταμ, του Λονδίνου ή τής Βομβάης ή τής Βασσόρας ό Πέρσης, ό Ίνδός, ό Έβραίος, ό Μωαμεθανός, ό Κινέζος, ό Βραχμάνος, ό Όρθόδοξος, ό Καθολικός, ό Προτεστάντης, ό Κουάκερος έμπορεύονται μεταξύ τους: όμως ποτέ δέ θά τραβήξει ό ένας στόν άλλο μαχαίρι, γιά νά τόν πάρει μέ τή θρησκεία του

..... Είναι φανερό πώς κάθε άνθρωπος πού καταδιώκει τό συνάνθρωπο καί άδελφό του, γιαντί δέ συμφωνούν οι γνώμες τους, είναι ένα τέρας. Κι ώς έδώ πάει καλά. Οί κυβερνήσεις όμως, οι δικαστές, οι ήγεμόνες πώς θά μεταχειριστούν αυτούς πού άκολουθούσιν άλλο θρησκειμα άπ' τό δικό τους; Άν πρόκειται γιά κραταιούς ξένους, θά κάνουν ό,τι κι ό Φραγκίσκος ό 1ος, ό χριστιανικότατος βασιλιάς πού συμμάχησε μέ τούς μουσουλμάνους εναντίον του καθολικότατου Καρόλου του Πέμπτου. Ό ίδιος ό Φραγκίσκος ό 1ος θά δώσει χρήματα στους Λουθηρανούς τής Γερμανίας, γιά νά τούς βοηθήσει στην έξέγερσή τους εναντίον του αυτοκράτορα: στή χώρα του όμως θ' άρχισι νά καίει, όπως ήταν συνηθεια, τους Λουθηρανούς. Στή Σαξονία τους χρηματοδοτεί από πολιτική σκοπιμότητα, στό Παρίσι τους καίει, πάλι από πολιτική σκοπιμότητα. Τί θά συμβει όμως;

Οί διωγμοί γίνονται μέσο προσηλυτισμού: σέ λίγο ή Γαλλία θά γεμίσει νεοφώτιστους προτεστάντες. Στήν άρχή θά τους κρεμοϋν, ύστερα όμως θά κρεμοϋν αυτοί. Θ' άρχισι ό έμφύλιος πόλεμος, έπειτα έρχεται ή νύχτα του Άγίου Βαρθολομαίου, (1572) κι έτσι ή γωνιά αυτής τής γής θά ξεπεράσει σέ φρίκη ό,τι άρχαίοι καί νέοι έχουν πει γιά τήν κόλαση.

Άμυαλοι, πού δέν μπορέσατε νά λατρέψετε άγνά τό Θεό πού σάς έπλασε! Ούτε ποτέ σας; άμοιροι, ώφεληθήκατε άπ' τό παράδειγμα πού έδωσαν οι άπόγονοι του Νώε, οι Κινέζοι λόγιοι, οι Πέρσες ζωροαστρικοί καί τόσο άλλοι σοφοί! **Θηρία πού τρέφεστε μέ προλήψεις**, όπως ό κόρακας τρέφεται μέ ψοφίμια! Τό παμε καί θά τό ξαναπούμε: άν, στόν τόπο σας, έχετε δυό θρησκείες, θά φαγωθούν μεταξύ τους: άν έχετε τριάντα, θά ζήσουν ειρηνικά...

.... Αυτή ή φριχτή διχόνοια, πού κρατάει έδω καί τόσοσους αιώνες, μάς διδάσκει μέ πολύ πειστικό τρόπο ότι έχουμε χρέος άμοιβαίο νά παραβλέπουμε ό ένας τά λάθη του άλλου: τό μεγαλύτερο κακό τής ανθρωπότητας είναι ή διχόνοια, κι **ένα μόνο βάλαμο ύπάρχει: ή άμοιβαία άνοχή**.

Δέν ύπάρχει άνθρωπος πού νά μη συμφωνει μ' αυτή τήν άλήθεια, είτε μονάχος καί γαλήνιος τή στοχάζεται, είτε τή συζητεί ήρεμα μέ τούς φίλους του. Γιαντί όμως τάχα οι ίδιοι άνθρωποι πού παραδέχονται τήν έπιείκεια, τήν άγαθοεργία, τή δικαιοσύνη, νά κατακρίνουν μπροστά στους άλλους μέ τόση κακία αυτές τίς άρετές; Γιά ποιό λόγο; Γιά τό λόγο ότι Θεός τους είναι τό συμφέρον τους, κι όλα τά θυσιάζουν στό τέρας αυτό πού λατρεύουν.

Τήν έπιβολή καί τή δύναμή μου τίς χρωστώ στην άγνοια καί τήν εύπιστία: πατάω πάνω στό κεφάλια των ανθρώπων πού 'χουν πέσει στό πόδια μου, καί μέ προσκυνούν: άν κάνουν πώς σηκώνονται καί μέ κοιτάζουν κατά πρόσωπο, είμαι χαμένος: πρέπει λοιπόν νά τους έχεις δεμένους στή γή μέ βαριές άλυσιδες.

“Ετσι σκέπτονταν μερικοί άνθρωποι πού αιώνες φανατισμού τούς είχαν κάνει ισχυρούς.....

“Αν υπήρχε τρόπος νά διαλογιστεί κανείς μέ συνέπεια πάνω στή θρησκεία... θά άντιλαμβανόταν πώς όλοι μας έχουμε χρέος νά άνεχόμαστε ό ένας τίς γνώμες του άλλου, γιατί είμαστε όλοι αδύναμοι, άσυνεπείς, εύμετάβολοι, έκτεθειμένοι σέ κάθε λογιής πλάνες. “Ένα καλάμι πλαγιασμένο άπ’ τόν άέρα, μέσ’ στή λάσπη ποτέ δέ θά ’λεγε στό πλαινό του, ριγμένο σέ άντίθεση φορά: «Κοίτα πώς σέρνομαι έγώ, έτσι καί σύ νά συρθείς, μέ τόν ίδιο τρόπο. Γιατί άλλιώτικα, άλίμονό σου, θά κάνω άναφορά νά σέ ξεριζώσουν καί νά σέ κάψουν».

(μετάφραση Δ. Ό. Θοιβιδόπουλου,
περιοδ. ΕΠΟΧΕΣ, τεύχος 8, Δεκέμβριος 1963)

6

“Η ιδέα του «κοινωνικού συμβολαίου», μιās συμφωνίας πού έγινε κάποτε καί μέ κάποιο άνανεώνεται (ή πρέπει νά άνανεώνεται) διαρκώς άνάμεσα σέ άρχόμενους καί άρχοντες, υπάρχει διάχυτη στά κείμενα του Διαφωτισμού. “Έχει όμως ιδιαίτερα συνδεθεί μέ τό όνομα του J.J. Rousseau, πού τιτλοφόρησε έτσι ένα άπό τά βασικά έργα του, τό **Κοινωνικό Συμβόλαιο** (1762). Παραθέτουμε ένα άπόσπασμα άπό τήν άρχή του πρώτου κεφαλαίου:

“Ο άνθρωπος γεννήθηκε έλεύθερος μά είναι παντού άλυσοδεμένος. Καί εκείνος άκόμα πού πιστεύει τόν έαυτό του κύριο τών άλλων είναι ώστόσο σκλάβος πιότερος άπ’ αυτούς. Πώς έγινε τούτη ή μεταβολή; δέν τό ξέρω. Καί τί μπορεί νά τήν κάνει νόμιμη; Τοῦτο τό πρόβλημα, θαρρά, μπορώ νά τό λύσω. “Αν ύπολόγιζα μόνο τή δύναμη καί τίς συνέπειές της, θά ’λεγα: “Όσο ένας λαός έξαναγκάζεται νά ύπακούει καί ύπακούει, κάνει καλά: μόλις όμως μπορέσει νά άποτινάξει τό ζυγό καί τόν άποτινάζει, κάνει καλύτερα. Γιατί, άφού ξανακερδίζει τή λευτεριά του μέ τό ίδιο δικαίωμα (μέ τόν ίδιο τρόπο) πού του τήν άρπαξαν, ή είναι δίκιο νά τήν ξανακερδίσει ή ήταν άδικο νά του τήν άφαιρέσουν.

Μά ή κοινωνική τάξη είναι δίκαιο ιερό, πού άποτελεί τή βάση γιά όλα τά άλλα δικαιώματα. **Όστόσο τό δίκαιο αυτό δέν προέρχεται άπό τή φύση. Στηρίζεται σέ συμφωνίες. Θά εξετάσουμε λοιπόν ποιές είναι αυτές οί συμφωνίες.** “Αλλά πιό μπροστά όφειλω νά άποδείξω αυτά πού άνέφερα παραπάνω».

(μετάφραση Δανάης καί Νίκου Κουχτσόγλου)

7

Ντιντερό, Πολιτική Αύθεντία
(λήμμα άπό τήν ‘Εγκυκλοπαίδεια)

Κανένας άνθρωπος δέν πήρε άπό τή φύση τό δικαίωμα νά κυβερνάει τούς άλλους. “Η έλευθερία είναι δώρο του Ούρανού καί κάθε άτομο του ίδιου είδους έχει δικαίωμα νά τήν άπολαύσει άμεσα, όπως άποδέχεται καί άπολαμβάνει τή λογική.

“Αν ή φύση έχει δημιουργήσει κάποια αύθεντία, αυτή άσφαλώς είναι ή πατρική έξουσία: κι αυτή όμως έχει τά όριά της καί μέσα στό κράτος τής φύσης τελειώνει κι αυτή ή αύθεντία μόλις τά τέκνα είναι σέ θέση νά άύτενεργούν καί νά άυτοκαθοδηγούνται.

Κάθε άλλη αὐθεντία προέρχεται ἀπὸ ἄλλη πηγή, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φύση. Ἐάν ἐξετάσει κανεὶς τὴν αὐθεντία καλὰ, θὰ διαπιστώσει ὅτι αὐτὴ ἀνατρέχει πάντα σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀκόλουθες δυὸ πηγές: ἢ στὴ δύναμη καὶ τὴ βία... ἢ στὴ συναίνεση αὐτῶν ποὺ ἔχουν ἀποδεχθεῖ τὴν αὐθεντία μὲ ἓνα συμβόλαιο ποὺ ἔγινε (ἢ ὑποτίθεται ὅτι ἔγινε) ἀνάμεσα σὲ κείνους ποὺ ἀναγνωρίζουν τὴν αὐθεντία καὶ ἐκείνον στὸν ὅποιο ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ἡ αὐθεντία.

Ἡ δύναμη ποὺ ἀποκτᾶται μὲ τὴ βία δὲν εἶναι παρά σφετερισμός, ποὺ δὲ διαρκεῖ παρά ὅσο ἡ δύναμη... Ὡστε, ἂν οἱ ἄλλοι μὲ τὴ σειρά τους γίνουν πιὸ δυνατοὶ καὶ μπορέσουν νὰ ρίξουν τὴ δουλεία (*τὴν αὐθεντία τῆς δύναμης*), ἐνεργοῦν τόσο σωστά καὶ δίκαια ὅσο ὁ ἄλλος ποὺ τοὺς εἶχε ἐπιβάλλει τὴν τυραννία εἶχε πράξει ἄδικα...

Ἡ δύναμη ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴ συγκατάθεση τῶν λαῶν προϋποθέτει ἀπαραίτητα συνθήκες ποὺ νὰ καθιστοῦν τὴ νόμιμη χρῆση τῆς ὠφέλιμη στὴν κοινωνία, συμφέρουσα στὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, καὶ νὰ τὴν καθορίζουν καὶ νὰ τὴν περιορίζουν μέσα σὲ κάποια ὅρια. Γιατὶ ὁ ἄνθρωπος οὔτε μπορεῖ οὔτε πρέπει νὰ ὑποτάσσεται σ' ἓναν ἄλλο ἄνθρωπο ὀλοκληρωτικὰ καὶ κυριῶς ἀνεπιφύλακτα ἢ ὑποταγὴ αὐτὴ (*τῶν πολλῶν σὲ ἓναν ἄρχοντα, σωστὸ εἶναι*) νὰ γίνεται μὲ λογικὴ καὶ μὲ μέτρο, ὄχι τυφλὰ καὶ χωρὶς ἐπιφύλαξη...

Κάθε ἄλλη ὑποταγὴ εἶναι ἔγκλημα εἰδωλολατρίας: τὸ νὰ κλίνει κανεὶς τὸ γόνατο μπροστὰ σ' ἓναν ἄνθρωπο ἢ μιὰ εἰκόνα δὲν εἶναι παρά μιὰ πράξη ἐξωτερικὴ, γιὰ τὴν ὁποία ὁ πραγματικὸς θεὸς, ποὺ ζητᾶει τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα, δὲν ἐνδιαφέρεται καθόλου...

Καὶ ἡ αὐθεντία αὐτὴ (*τοῦ ἄρχοντα*) περιορίζεται ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς φύσης καὶ τοῦ Κράτους. Ὁ ἄρχοντας λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ διαθέσει τὴν ἐξουσία του καὶ τοὺς ὑπηκόους του χωρὶς τὴ συγκατάθεση τοῦ ἔθνους καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐκλογή, ποὺ ἔχει σημειωθεῖ στὸ συμβόλαιο τῆς ὑπακοῆς...

Οἱ ὅροι αὐτῆς τῆς συνθήκης εἶναι ποικίλοι στὰ διάφορα κράτη, ἀλλὰ παντοῦ τὸ ἔθνος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διατηρήσει ἀπέναντι στὸν καθένα τὸ συμβόλαιο ποὺ ἔκανε: καμιά δύναμη δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀλλάξει καὶ, **ὅταν τὸ συμβόλαιο δὲν ἐφαρμόζεται πιά, τότε τὸ ἔθνος ἐπιστρέφει στὸ ἀρχικὸ του δικαίωμα** καὶ στὴν πλήρη ἐλευθερία του νὰ ψηφίζει ἓνα καινούριο συμβόλαιο μὲ ὅποιον καὶ ὅπως τοῦ ἄρесеi...*

* Ὅπου δὲν ἀναφέρεται μεταφραστικῶς ἢ μετάφραση ἔχει γίνεi ἀπὸ κάποιο ἀπὸ τὰ μέλη «ομάδας ἐργασίας» ποὺ ἐτοίμασε τὸ βιβλίο ὅλο.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Νεοελληνικός Διαφωτισμός

«Ἀναγνώστα ἀγαπητέ, ὅποιος κι' ἂν εἶσαι, σέ παρακαλῶ νά στοχασθῆς ἀρκετά, πρῶτον ἄλλος σου τὴν ὑπόθεσιν καὶ ἔπειτα νά ἀναγνώσῃς ταῦτα τὰ ὑστερινὰ κατεβαστά τοῦ πονήματός μου, νά στοχασθῆς, λέγω, ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι κοινόν, ὅτι ἡ τιμὴ σου, ἡ εὐτυχία σου καὶ ἡ ζωὴ σου κρέμονται ἀπὸ τὸν ὀρθόν στοχασμὸν σου.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ,
Ἑλληνικὴ Νομαρχία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1 Α.Ε. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία του Νέου Έλληνισμού, τ.Δ, Θεσσαλονίκη, 1973
- 2 Α.Ε. Βακαλόπουλος, Πηγές της 'Ιστορίας του Νέου Έλληνισμού, 2, Θεσσαλονίκη 1977.
- 3 Γ. Βαλέτας, ό Νεοελληνικός διαφωτισμός, περιοδ. «Σύγχρονα Θέματα, τευχ. 1,2, 'Αθήνα, 1962.
- 4 Α.Ι. Βρανούσης, Ρήγας, «Βασική βιβλιοθήκη», άρ. 18, 'Αθήνα, 1957.
- 5 Μ.Ι. Γεδεών, 'Η Πνευματική κίνησης του Γένους κατά τόν ΙΗ' καί ΙΘ' αιώνα έκδοτική φροντίδα, "Αλκης Άγγέλου-Φίλιππος 'Ηλιοϋ, έκδοτική «'Ερμής», 'Αθήνα 1976.
- 6 Κ.Θ. Δημαράς, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, έκδοτική «'Ερμής», 'Αθήνα, 1977.
- 7 Κ.Θ. Δημαράς, 'Ιστορία τας Νεοελληνικής Λογοτεχνίας τ.Α, έκδοτική 'Εταιρεία «'Ικαρος».
- 8 Κ.Θ. Δημαράς, ό Κοραής καί ή εποχή, του, «Βασική βιβλιοθήκη», άρ. 9, 'Αθήνα, 1958.
- 9 'Ιστορία του Έλληνικού Έθνους, τ. ΙΑ, «'Εκδοτική 'Αθηνών», 1975.
- 10 Καρράς, Καϊρης-Κούμας, (GUTENBERG, 1977.)
- 11 'Ιώσηπος Μοισιόδακας, 'Απολογία, έπιμέλ. "Αλκης Άγγέλου, έκδοτική «'Ερμής», 'Αθήνα, 1976.
- 12 Ε.Π. Παπανούτσος Νεοελληνική Φιλοσοφία, τ.Α «Βασική βιβλιοθήκη», άρ. 35, 'Αθήνα, 1959.
- 13 Ρήγας, Σχολείον τών ντελικάτων έραστών, έπιμ. Π.Σ. Πίστας, «έκδοτική «'Ερμής», 1971.
- 14 Δανιήλ Φιλιππίδης-Γρηγόριος Κωνσταντάς, Γεωγραφία Νεωτερική περί τής Ελλάδος, έπιμελ. Αϊκ. Κουμαριανού, έκδοτική «'Ερμής», 'Αθήνα, 1970.
- 15 G.P. HENDERSON, 'Η αναβίωση του Έλληνικού στοχασμού, μετάφραση Φ. Κ. Βώρου, έκδοση 'Ακαδημίας 'Αθηνών, 'Αθήνα, 1977.

Διευκρίνιση:

Οί άσπερίσκοι δηλώνουν ότι υπάρχει διευκρινιστική ύποσημείωση στην ίδια σελίδα, οί αριθμητικοί δείκτες παραπέμπουν σέ κείμενα πηγές στό τέλος του σχετικού θέματος.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Εισαγωγικό Διάγραμμα

Ο Εύρωπαϊκός διαφωτισμός είχε απήχηση και στον υπόδουλο Έλληνισμό, παροικιακό και τουρκοκρατούμενο. Σιγά-σιγά διαμορφώνεται στον Έλλαδικό χώρο στα μισά του ΙΗ' αιώνα και τις αρχές του ΙΘ' (1750-1821) μιά πνευματική κίνηση, ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, μέσα στα πλαίσια της Εύρωπαϊκής παιδείας, με αντικειμενικό σκοπό την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης, πού θά οδηγήσει στην εθνική αποκατάσταση.

Τό φαινόμενο αυτό παρουσιάζεται στην Ελλάδα μέ σχετική καθυστέρηση.

Ένω ό Εύρωπαϊκός ΙΗ' αιώνας είναι ή εποχή της πλατιάς ανάπτυξης τών επιστημών, ιδίως τών φυσικών, της καλλιέργειας τών εθνικών γλωσσών και της αναζήτησης του αρχαίου κόσμου, ό Έλληνικός ΙΗ' αιώνας είναι, εξαιτίας τών ιδιόρρυθμων συνθηκών, πού ζούσαν τότε οι Έλληνες, ό αιώνας της άφύπνισης και της προπαρασκευής.

Ός τις αρχές του ΙΗ' αιώνα ή εύρωπαϊκή σκέψη παρέμεινε σχεδόν άγνωστη στον Έλληνικό χώρο. Μόλις τότε ό Έλληνικός κόσμος και ιδίως ό Έλληνισμός της διασποράς, πού βρισκόταν στις Παρίστριες Ήγεμονίες, είτε έξω, στή Βουδαπέστη και στή Βιέννη, μακριά άπ' την επίδραση του άσιάτη δυνάστη, άρχισε νά γνωρίζει την Εύρωπαϊκή σκέψη, νά στρέφει τά βλέμματά του στή "φωτισμένη" Εύρώπη.

* Άνάλογη πνευματική κίνηση μέ πολλές άναφορές στή θρησκεία και την παιδεία και μέ έκδηλο κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο έκδηλώθηκε και στην κλασική Άθήνα τό δεύτερο μισό του 5ου αιώνα. Έκφραστες της ήταν οι Σοφιστές και ό Σωκράτης. Άναδρομικά οι νεότεροι ιστορικοί όνόμασαν έκείνη την πνευματική κίνηση Έλληνικό Διαφωτισμό.

Στήν ἀναγεννητική αὐτή προσπάθεια συνέβαλαν πολλοί παράγοντες, κοινωνικοί, οικονομικοί κ.ἄ., ὅπως ἡ ἀνάπτυξη ἐμπορικῶν κέντρων στήν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα, καθώς καί ἡ δημιουργία ἐμπορικῶν παροικιῶν στό ἐξωτερικό (στή Βιέννη, στήν Τεργέστη, στό Βουκουρέστι, στό Λιβόρνο κ.ἄ.). Σ' ὅλα αὐτά τά κέντρα οἱ ἰδέες τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ βρῆκαν γόνιμο ἔδαφος καί ἀνταποκρίθηκαν στίς ἀναζητήσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Φορεῖς τῶν ἰδεῶν ἦταν κυρίως λόγιοι, κληρικοί καί ἔμποροι. Κορυφαία μορφή καί κεντρικό πρόσωπο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ὑπῆρξε ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς.

Τά πιά μεγάλα προβλήματα πού ἀπασχόλησαν τούς λόγιους ἦταν: α) ἡ γλῶσσα καί β) ἡ θέση τῶν νέων φιλοσοφικῶν ἰδεῶν καί τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μέσα στή νεοελληνική κοινωνία.

Οἱ προοδευτικοί λόγιοι, ἐπηρεασμένοι ἀπ' τίς ἰδέες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ καί ἀπ' τά κηρύγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, ἐπιθυμοῦν παιδεῖα καθολική, γλῶσσα λαϊκή, «μετακένωση» τῶν ἐπιστημονικῶν κατακτήσεων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καί δημιουργική ἀφομοίωση τοῦ πνεύματος τῶν ἀρχαίων κλασικῶν.

Οἱ συντηρητικοί, ἀντίθετα, φοβοῦνται τίς συγκλονιστικές ἐπιδράσεις τῆς Εὐρώπης καί δείχνουν δυσπιστία στίς φυσικές ἐπιστήμες καί στίς θεωρίες τῆς νεότερης φιλοσοφίας. Ἔχουν ἐμπιστοσύνη μόνο στήν παιδευτική αὐτοτέλεια τῆς πολιτιστικῆς παράδοσης, πού ἔχουν κληρονομήσει, καί θέλουν γλῶσσα ἀρχαῖζουσα.

Ὅμως οἱ διαφορές προοδευτικῶν καί συντηρητικῶν δέν ἦταν μόνο θεωρητικές, ἐκπαιδευτικές καί γλωσσικές· εἶχαν καί κοινωνική ὑποδομή. Πρός τό τέλος μάλιστα τοῦ ΙΗ' αἰῶνα καί στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός ἐκφράζει καί κοινωνική ἀντιδικία. Χαρακτηριστικό ὡς πρὸς αὐτό εἶναι τό κείμενο τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας».

Ἀπ' τή μιά μεριά οἱ Φαναριῶτες καί οἱ Κοτζαμπάσηδες (*διοικητική ἀριστοκρατία*), ἀπ' τήν ἄλλη οἱ ἐμποροναυτικοί κύκλοι καί ὁ ὑπόλοιπος λαός. Ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία μέσα στά πλαίσια τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους βρισκόταν σέ δύσκολη θέση. Ὅμως ἡ μεγάλη μάζα τοῦ κλήρου συνοδοιποροῦσε μέ τό δουλωμένο γένος στό δρόμο τοῦ φωτισμοῦ καί τῆς ἀναγέννησης.

Μετά τόν Ἀγῶνα ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός ἀναστέλλεται καί συνεχίζει τό ἔργο του ἀπ' τίς ἀλύτρωτες περιοχές ὡς γλωσσικό καί πνευματικό κίνημα.

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

(Από τό 1600 ως τήν ολοκλήρωση τής τουρκικής κυριαρχίας (1669)): Θρησκευτικός Ἀνθρωπισμός - Ἀναβίωση τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν.

Κύριλλος Λούκαρης - Θεόφιλος Κορυδαλεύς

Στή σκοτεινή περίοδο τῶν πρώτων χρόνων μετά τήν ἄλωση τό υπόδουλο Γένος φαινόταν καταδικασμένο σέ ἀπομόνωση κάτω ἀπό ἓνα δυνάστη πολιτιστικά κατώτερο. «Ὅλα ἔλειψαν, ὅλα ἐξηφανίσθησαν.... πού πλέον σχολεῖα Ἑλληνικά! πού Ἀκαδημῖαι Ἐπιστημονικά! ἡ Πανδημία φιλολογικά! πού διδάσκαλοι, ἡ ἐν συντόμῳ πού γλώσσα Ἑλληνικά! Ὅλα ἔπρεπε νά προχωροῦν κατά θυμόν καί κατ' ἀρέσκειαν τῶν κρατούντων»*.

Οἱ παράγοντες πού βοηθοῦν τό Γένος νά συγκροτηθεῖ καί νά διασωθεῖ εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἡ κοινή γλώσσα, ὁ χώρος καί ὁ λαός μέ τήν ἱστορική του συνέχεια, οἱ πατροπαράδοτοι θεσμοί καί παραδόσεις, ἡ συλλογική μνήμη τοῦ κοινοῦ παρελθόντος, καί οἱ ἴδιες ἐλπίδες γιά τό μέλλον.

Γύρω στά 1600 — καί λίγο πρίν καί ἀργότερα — ἡγετικά στελέχη τῆς Ὁρθοδοξίας μέ σπουδές στήν Πάδοβα (*Μελέτιος Πηγάς, Μάξιμος Μαργουῖνος, Γαβριήλ Σεβήρος κ.ἄ*), ἀνανεώνουν τό ἀνθρώπινο δυναμικό τοῦ Πατριαρχείου. Ἀνασυγκροτεῖται ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, πού διοδεύτηκε τήν παλιά Πατριαρχική Ἀκαδημία. Γύρω στά 1625 ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης (1572-1638) καλεῖ τόν Ἀθηναῖο φιλόσοφο Κορυδαλέα στήν Κωνσταντινούπολη καί τοῦ ἀναθέτει τή διεύθυνση τῆς σχολῆς.

Καί οἱ δύο φιλοδοξοῦν νά κάνουν τήν Κωνσταντινούπολη πνευματική ἐστία τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Λούκαρης, μεγάλη προδρομική μορφή τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, θέλησε νά εὐρύνει τήν προσπάθεια, πού λίγα χρόνια πρίν (1593) εἶχε γίνει ἀπ' τό Πατριαρχεῖο γιά τήν τόνωση τῆς Παιδείας. Ὁργανώνει τήν ἐκπαίδευση, ἰδρύει τυπογραφεῖο ἑλληνικό καί ἀναθέτει στό μοναχό Μάξιμο Καλλιπολίτη τή μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης, γιά νά γίνει τό περιεχόμενό της κατανοητό ἀπ' ὅλους. Ὁ ὀρθόδοξος κληρικός ἀνεβαίνει σέ κύρος καί ἀξία, κρατάει στά χέρια του τήν παιδεία καί τῆς δίνει τήν ὁρμή του**.

* Γ. Καρά, οἱ φυσικές-θετικές ἐπιστῆμες στόν Ἑλληνικό ΙΗ' αἰώνα.

** Κ.Θ. Δημαρά, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας τ.Α', σελ. 48.

“Όμως ή γενναία προσπάθεια του Λούκαρη καταδικάζεται σε άποτυ-
χία, κυρίως γιατί τό Γένος δέ διαθέτει άκόμα άνάλογες δυνάμεις γιά
τόσο μεγάλο έργο.

‘Ο Κορυδαλεύς δίνει νέα πνοή στη Σχολή. Παραμερίζει τό θεολογικό
πνεύμα, πού επικρατούσε ώς τότε, καί στό κέντρο βάζει τή συστηματική
διδασκαλία τής Φιλοσοφίας, μέ τήν έρμηνεία καί τό σχολιασμό τών
‘Αριστοτελικών συγγραμμάτων. ‘Αποτέλεσμα τής διδασκαλίας αυτού
του είδους ήταν ένας εκπαιδευτικός προσανατολισμός, πού πήρε τό
όνομα «θρησκευτικός ανθρωπισμός».

‘Η συστηματική άνώτερη εκπαίδευση, πού ήταν άναγκαστικά εκκλη-
σιαστική, τόσο στά γενικά πλαίσιά της όσο καί στους στόχους της,
κοσμικοποιήθηκε σε κάποιο βαθμό, έγινε ανθρωπιστική κατά τουτο: ότι
χειραγωούσε τούς σπουδαστές σε μία μέθοδο στοχασμού, πού τά
κριτήριά του ήταν περισσότερο προϊόν τής ανθρώπινης προσπάθειας γιά
έρευνα παρά κάτι «δεδομένο» άπ’ τήν αύθεντία.

‘Ο Κορυδαλεύς μέ τά έργα του πρόσφερε μεγάλες ύπηρεσίες στη
φιλοσοφική παιδεία του “Εθνους· μέ τόν καιρό όμως ή διδασκαλία του
γίνεται τροχοπέδη, πού δέν αφήνει τή νεοελληνική σκέψη νά παρακο-
λουθήσει τίς νέες εξέλιξεις τής ευρωπαϊκής φιλοσοφίας καί ελεύθερα
νά προσπελάσει τά προβλήματα του θεωρητικού στοχασμού.

‘Ο Κορυδαλισμός γιά τούς πιό φωτισμένους δασκάλους του Γένους
καταντάει *(τόν επόμενο, τό ΙΗ’ αιώνα)*, συνώνυμο τής σχολαστικής
φιλοσοφίας*.

* Ε.Π. Παπανούτσος, Νεοελληνική Φιλοσοφία, τ.Α’, σελ. 17.

2. ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Είσαγωγικό σημείωμα.

Ἡ ἐξέλιξη τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ στὸν ἐλληνικό χῶρο, ὅπως διαμορφώνεται μέσα στὸν ΙΗ' αἰῶνα κι ὡς τὸν Ἀγῶνα, δείχνει σαφῆ στροφή πρὸς τὴ γαλλικὴ παιδεία.

Ἔτσι, ἐνῶ ξεκινάει ἀπ' τὸν Ἀγγλο JOHN LOCKE (Λόκ), ὅταν ἀποκρυσταλλώνεται, σφραγίζεται ἀπὸ διαδοχικὲς ἐπιδράσεις τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος: Βολταίρο, Γαλλικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια, Ἰδεολόγους*.

Καί αὐτὴ ἡ ἐπιλογή προτύπων δέν εἶναι τυχαία. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθεροφροσύνης πού χαρακτηρίζει τὸ Βολταίρο, ὁ χαρακτήρας ἀπογραφῆς τοῦ πνευματικοῦ δυτικοῦ κόσμου πού διακρίνει τὴ Γαλλικὴ Ἑγκυκλοπαίδεια, καθὼς καί ἡ προσήλωση στίς ἀρχές τῆς ἐλευθερίας καί τῆς ἰσότητος, μέ τὴν ταυτόχρονη ἀποδοκιμασία τῆς βίας στὴν ἐφαρμογὴ τῆς, πού ἐμπνέει τὰ ἰδανικά τῶν ἰδεολόγων,** εἶναι στοιχεῖα πού μποροῦν ν' ἀφομοιωθοῦν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες γόνιμα καί δημιουργικά σέ συνάρτηση εἴτε πρὸς ὅ,τι εἶχε κληρονομήσει τὸ παρελθόν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἴτε πρὸς ὅ,τι ἀποτελοῦσε αἴτημα τοῦ παρόντος γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἀντίστοιχα, στίς τρεῖς φάσεις τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ διαπιστώνουμε κύριες ἐπιδράσεις: τοῦ Βολταίρου, τῶν Ἑγκυκλοπαιδιστῶν, τῶν Ἰδεολόγων.

Α' Προδρομικὴ περίοδος

(Ἀπὸ τὸ 1670 ὡς τὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ 1774.)

Στὴν περίοδο αὐτὴ καί ἰδίως στίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αἰῶνα ἔχουν δημιουργηθεῖ καλύτεροι ὄροι γιὰ τὴν ἀνανέωση τῆς παιδείας, ἀλλὰ ἡ συνειδητοποίηση τῆς ἀνάγκης γιὰ τὴ διάδοση τῆς ἐκπαίδευσης εἶχε περιορισμένη προέλευση, καθὼς καί περιορισμένη ἀντίστοιχα ἀκτινοβολία. Ἀπ' τὴν πλευρὰ τῶν φορέων τὸν πρώτο λόγο τώρα ἔχει τὸ άτομο. Σέ μιὰ περίπτωσις ὁ πλούσιος ἔμπορος ἀπ' τὴν Πόλη (*Μανολάκης Καστοριανός*), σέ ἄλλη ὁ φωτισμένος Φαναριώτης ἡγεμόνας στὴ Μολδοβλαχία (*Νικόλαος Μαυροκορδάτος*), σέ ἄλλη ὁ ἔμπορος τῆς παροικίας πού

* Ἰδεολόγοι ὀνομάστηκαν οἱ πολιτικοὶ στοχαστές τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνα, πού εἶχαν ἀνατραφεῖ μέ τὰ ἰδεώδη τοῦ Διαφωτισμοῦ, εἶχαν ζήσει τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τῆς Ἐπανάστασης (1789) καί εἶχαν γνωρίσει τίς πράξεις βίας, πού ἐπακολούθησαν, καί ὕστερα ἀπ' αὐτές τίς ἐμπειρίες ἔμειναν συνεπεῖς στίς ἀρχές τῆς Ἐπανάστασης, ἀλλ' ἀποδοκίμαζαν κάθε πράξη βίας.

** Κ.Θ. Δημαρᾶ, ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός, 1964, σ. 23 κέ.

θέλει νά βοηθήσει τήν πατρίδα του (ὁ *Μαρούτσης* στά *Γιάννινα*): σέ ἄλλη, τέλος, ὁ προοδευτικός μοναχός, (*Μελέτιος Βατοπεδινός*) κ.ο.κ.

Σέ καμία προσπάθεια δέ βλέπουμε νά δραστηριοποιεῖται ἕνα συλλογικό ὄργανο, σέ καμία προσπάθεια ἡ ἐκπαιδευτική πραγμάτωση δέν παίρνει πιό καθολικό χαρακτήρα*.

Ἀποτελέσμα τοῦ ζήλου τῶν «φιλογενῶν» αὐτῶν ἀρχόντων, τῆς Ἐκκλησίας, καθώς καί τῶν νέων οἰκονομικῶν συνθηκῶν ἦταν νά ἐξελιχθοῦν ὀρισμένα σχολεῖα σέ ἀξιόλογες ἐστίες παιδείας, στά ὀνομαζόμενα τότε, ὅπως καί σήμερα, γυμνάσια, πού λειτουργοῦν στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα σέ πολλές πόλεις.

Μιά σύγχρονη πηγή, ὁ λόγιος Ἀλέξανδρος Ἑλλάδιος** ἀναφέρει πῶς τό 1714 λειτουργοῦσαν σχολεῖα σ' ὅλα τά μέρη τῆς Ἑλλάδας, καί μάλιστα δείχνει εὐχαριστημένος καί ὑπερήφανος γιά τίς προόδους πού σημειώνουν οἱ συμπατριῶτες του στόν τομέα τῆς παιδείας, μολονότι οἱ ἐλλείψεις εἶναι πολλές καί οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς τους καταπιεστικές.

Ἐπίσης στό τετράγλωσσο λεξικό πού ἐξέδωκε τό 1757 στή Βενετία ὁ Γ. Κωνσταντίνου, ἀφοῦ καταδικάζει ὅσους ὀνομάζουν «τό ἡμέτερο γένος... πάντῃ βάρβαρον, ἀμαθές καί ἔρημον παντοίας σπουδῆς, σχολείων καί ἐπιστημῶν, μή εἰδότες οἱ ἀσύνετοι τά τοιαῦτα σχολεῖα πανταχοῦ εἰς τάς ἐπισήμους πόλεις τῆς Ἑλλάδος καί νήσους»***, μάς δίνει ἕναν κατάλογο τῶν σχολείων πού λειτουργοῦσαν τήν ἐποχή ἐκείνη.

Σχολεῖα ἢ Σχολές

Προπορεῦνται τά Ἰωάννινα (Σχολή Γκιούνμα καί Μαρούτση), ὅπου ὁ ἱερομόναχος Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, μιά ἀπ' τίς κορυφαῖες, τίς προδρομικές μορφές τῆς νεοελληνικῆς ἀναγέννησης, δίδαξε τά μαθηματικά μέ τό νέο ἐπιστημονικό πνεῦμα, καθώς καί τή φιλοσοφία, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Ἀθήνα καί τό Βουκουρέστι ἀκολουθοῦν ἡ Καστοριά, ἡ Σιάτιστα, ἡ Μοσχόπολη, ἡ Σμύρνη, ἡ Χίος, ἡ Πάτμος κ.ά.

Ὅλα τά παραπάνω σχολεῖα λειτούργησαν σέ κέντρα μ' ἐμπορική κίνηση. Τά προγράμματα τῶν μαθημάτων δέν ἦταν παντοῦ ὁμοίμορφα. Ὑπῆρχε μία ποικιλία ὡς πρός τήν ἐπιλογή τῶν ἀρχαίων καί τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καθώς καί ὡς πρός τή μέθοδο τῆς διδασκαλίας.

Ἡ διδασκαλία δέν ἐξαντλοῦσε ὅλα τά κείμενα. Ἡ ἐπιτυχία τῆς

* Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. ΙΑ', σ. 308.

** HELLADIUS, STATUS PRAESENS ECCLESIAE GRAECAE, σ. 42.

*** Γ. Καρά, Οἱ φυσικές θετικές ἐπιστῆμες στόν Ἑλληνικό 18ο αἰῶνα σ. 15.

έξαρτιόταν απ' τήν προσωπικότητα τοῦ δασκάλου. Ἐπομένως τά περισσότερα ἑλληνικά σχολεῖα ὡς τίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αἰῶνα, πρὶν ἀκόμη δηλαδή γίνει αἰσθητὴ ἢ συνταρακτικὴ μεταβολὴ πού ἔρχεται μέ τήν ἐμφάνιση τῶν φιλοσόφων τοῦ διαφωτισμοῦ, συνεχίζουν τήν παράδοση τῆς παιδείας τοῦ Βυζαντίου*.

ἌΟ αἰῶνας τῶν Φαναριωτῶν

Ἡ παντοδυναμία ὅμως τῆς ἐκκλησίας δέν ἐπρόκειτο νά διαρκέσει. ἌΟ ΙΗ' αἰῶνας φέρνει στό προσκήνιο νέες δυνάμεις καί νέες τάξεις, τούς Φαναριώτες καί τούς ἐμπόρους.

Παραδουνάβιες ἡγεμονίες

Τό 1709 ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος γίνεται πρῶτος Ἑλληνας ἡγεμόνας στή Μολδοβλαχία· ἀρχίζει ἔτσι, ἡ μακρά σειρά τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἐξελληνισμένων ἡγεμόνων τῶν παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν, τήν ὁποία θά τερματίσει στά 1821 ὁ Ἀγῶνας τῆς Ἑλευθερίας. Γλωσσομαθεῖς ἀνάμεσα σέ ἀπαιδευτους, οἱ Φαναριώτες, φιλοδοξοῦν νά δημιουργήσουν στίς αὐλές καί στίς ἐπικράτειές τους ὄρους ἀνάλογους μέ κείνους πού ἐπικρατοῦν στίς δυτικές Αὐλές**. Ἡ προτίμησή τους εἶναι ἡ γαλλικὴ παιδεία καί ὁ γαλλικὸς πολιτισμός. Διαβάζουν γαλλικά μυθιστορήματα καί ἄλλα ἱστορικά καί φιλοσοφικά ἔργα, μελετοῦν τίς φυσικές ἐπιστήμες καί ἰδίως τήν ἱατρικὴ καί μιμοῦνται τό γαλλικὸ τρόπο ζωῆς. Γενικά, οἱ Φαναριώτες στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, πολύ κοντά στήν καρδιά τῆς Εὐρώπης καί μακριά απ' τήν ἐπίδραση τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀκολουθοῦν τά πρότυπα τῆς «φωτισμένης δεσποτείας» τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν αὐλῶν, γίνονται θερμοὶ φίλοι τῶν γραμμάτων, τιμοῦν καί βοηθοῦν τούς λόγιους καί συσταίνουν σχολεῖα. Ἀκόμη καί στό ζήτημα τῆς γραφῆς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας δείχνονται προοδευτικοί.

Ἐμποροὶ

Οἱ ἔμποροι απ' τήν ἄλλη μεριά ἐξελίσσονταν σέ κύριους μοχλοὺς τῆς παιδευτικῆς ἐξόρμησης καί τῆς ἀπελευθερωτικῆς προετοιμασίας, ἀλλά δέν ἔχουν ἀποκτήσει ἀκόμη ταξικὴ συνείδηση. Πρωτεύει ὁ ὑλικὸς πλοῦτος καί τό ξύπνημα τῶν συνειδήσεων πού πραγματοποιεῖται απ' τήν ἀδιάκοπη ἐπαφή μέ τὴ Δύση. Βρίσκονται καί αὐτοὶ στήν πρωτοπορία γιὰ τήν ἀνανέωση τῆς παιδείας, ἀλλά δέν ἔχουν ἀκόμη ἡγετικές διαθέσεις, καθὼς οἱ Φαναριώτες.

Ἡ προδρομικὴ αὐτὴ περίοδος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ λαμ-

* Α. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. Δ'. σ. 344.

** Κ.Θ. Δημαρᾶ, Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός, σ. 7.

πρύνεται απ' τις μορφές του Σαμουήλ Χαντζερή, του Ευγενίου Βούλγαρη και του Κοσμά του Αιτωλού*.

Ο Σαμουήλ Χαντζερής απ' τό 1731, πού έγινε δεσπότης Δέρκων, ώς τά 1775 πού πέθανε στή Χάλκη, προώθησε τό Νεοελληνικό Διαφωτισμό καί τόν έβαλε στό δρόμο τής έπιστήμης καί τής Έθνικής παιδείας.

Κοσμάς ό Αιτωλός

Τό δρόμο όμως πρός τό διαφωτισμό άνοιξε ό καλόγερος Κοσμάς ό Αιτωλός (1714-1779). Μέ τις μεγάλες του περιοδεΐες μεταξύ του 1759-1779 στή Θράκη, στή Δυτική Στερεά, στή Δυτική Μακεδονία, στήν Ήπειρο, στήν Άλβανία καί στά Έφτάνησα προσπάθησε νά φέρει τήν αγάπη καί τή συνοχή ανάμεσα στους Χριστιανικούς πληθυσμούς. Σκοπός του κηρύγματος του ό φωτισμός του Γένους καί μέσο γιά τήν πραγματοποίηση ή ΐδρυση σχολείων.

«Δέ βλέπετε, έλεγε, όπου τό γένος μας άγρίευσεν απ' τήν άμάθεια καί έγίναμεν όλοι ώσάν θηρία; Διά τουτο σās συμβουλευώ νά κάμετε σχολείο. Νά σπουδάζετε καί έσεις αδελφοί... Τό σχολείο φωτίζει τούς ανθρώπους».

Λίγους μήνες πρίν απ' τό θάνατό του, κάνοντας άπολογισμό τής ζωής του καί του έργου του, γράφει στόν αδερφό του Χρυσάνθο. (2 Μαρτίου 1779): «Έως τριάκοντα έπαρχίας περιήλθον, δέκα σχολεία έλληνικά έποίησα, διακόσια διά κοινά γράμματα».

Ο Κοσμάς ό Αιτωλός στάθηκε μεγάλος παιδαγωγός καί έθνομάρτυρας του Έλληνισμού.

Μέ τό μαρτυρικό του θάνατο (*τόν κρέμασαν έξω απ' τό χωριό Κολικόντασι, κοντά στόν Άψο ποταμό*) στις 24 Αύγουστου του 1779 έπισφράγισε τό διαφωτιστικό του έργο.

* Οί πρώτες περιοδεΐες του Κοσμά του Αιτωλού έγιναν πρίν από τήν Έλληνική επανάσταση του 1770 καί οι δύο άλλες ύστερ' απ' αυτή, σύμφωνα μέ τό σημείωμα του Σαυφείρου Χριστοδουλίδη, «Ακολουθία καί βίος του όσίου καί θεοφόρου πατρός ήμών Κοσμά του Ιερομάρτυρος καί ίσαποστόλου ψαλλομένη κατά τήν κδ' του Αύγουστου μηνός, εκδ. Β.Π. Σεκοπούλου, Πάτρα 1878, 6.17-20, 24-25. (Ά. Βακαλόπουλος, σ. 308 σημ. 1).

Περίοδος Β': 'Η μεγάλη ώρα του διαφωτισμού.

(από τό 1775 ως τά τέλη του αιώνα)

«Τό σκοτάδι δέ θά σκεπάσει τήν ήμέρα».

"Εμβλημα τής εταιρείας τών 'Αβλαβών"

Η δεύτερη περίοδος του νεοελληνικού διαφωτισμού είναι περίοδος όρμης. Αρχίζει μέ τή συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή (1774), *** και διαρκεί ως τά τέλη του αιώνα.

Συντελεστές τής ανανέωσης

Συντελεστές τής ανανέωσης ήταν: ή μεταβολή τών ύλικών, τών κοινωνικών συνθηκών και τών αντίληψεων.

Μετά τή συνθήκη οι σκληρές βιοτικές και πολιτικές συνθήκες αναγκάζουν τούς κατοίκους πολλών νησιών ή παραθαλάσσιων Έλληνικών χωρών ν' ακολουθήσουν τούς μακρινούς δρόμους τής θάλασσας και τής ξηράς, μέ προορισμό τά ελεύθερα Εύρωπαϊκά κράτη. Οι ταξιδιώτες αυτοί και οιπραματευτάδες, γυρίζοντας στίς πατρίδες τους, δέ φέρνουν μονάχα πλούτη απ' τίς χώρες τής Εύρώπης, όπου ταξιδεύ-

* μυστική όργάνωση.

** F Πίσω απ' τά «'Ανθη εύλαβείας» (1708), τήν ποιητική έξόρμηση τών σπουδαστών του Φλαγγιανού Έλληνομουσείου, πού ή λειτουργία του άρχισε στή Βενετία στά 1644 και κράτησε ως τό τέλος του ΙΗ' αιώνα, κρύβεται και κινείται μιά μυστική όργάνωση λογίων: ή «'Εταιρεία τών 'Αβλαβών». Οι 'Αβλαβείς παρουσιάζονται μ' ένα έμβλημα διαφωτισμού. Μιά εικόνα μ' έναν ήλιο όρμητικό, πού αγωνίζεται νά σκίσει τά σύννεφα πού τόν σκεπάζουν, και από κάτω τό ρητό: NON VELAT UMBRA DIEM. Μ' αυτό τό έμβλημα τής πίστης στήν άξία και τή δύναμη του φωτισμού άρχίζει τήν πορεία του ό νεοελληνικός διαφωτισμός. Οι 'Αβλαβείς τής Βενετίας, όσο κι άν χάθηκαν τά ίχνη τους άργότερα, είναι χωρίς άμφιβολία οι πρόδρομοι, οι άφανείς και απόμακροι προάγγελοι τών Φιλικών. (Γ. Βαλέτας, περιόδ. «Σύγχρονα θέματα» τ. 2, σ. 204-205).

*** Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1768-1774 τέλειωσε μέ τή συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή, πού ένας όρος της πρόβλεπε ελεύθερη ναυσιπλοία απ' τή Μεσόγειο πρós τόν Εύξεινο και αντίστροφα για τά Έλληνικά πλοία, πού θά έφεραν ρωσική σημαία. "Ετσι έξυπηρετούνταν τά ρωσικά συμφέροντα από ένα στόλο, πού δέν άνηκε σέ αντίζηλη δύναμη, και πού μπορούσε ίσως νά χρησιμοποιηθεί μελλοντικά γι' αντιπερισμασμούς στήν Τουρκία. Ταυτόχρονα όμως έξυπηρετούνταν τά ελληνικά έμπορικά συμφέροντα μέ τρόπο άμεσο και δραστικό. "Εμμεση συνέπεια ήταν ή επιχειρηματικότητα τών Έλλήνων κεφαλαιούχων νά στραφεί στό έμπόριο και τή ναυτιλία και όχι στή βιομηχανία. (βλ. σχετικά, Βασ. Κρεμμυδά, Είσαγωγή στήν 'Ιστορία τής Νεοελληνικής Κοινωνίας, 1700-1821, 'Αθήνα, 1976 σ. 125-126).

ουν, φέρνουν καί τόν πόθο μιᾶς καλλίτερης ζωῆς, τήν πεποίθησι ὅτι τήν καλλίτερη αὐτή ζωή τήν προσφέρει ἡ παιδεία πού εἶναι μητέρα τῆς ἐλευθερίας*. Τά χρήματα καί οἱ νέες ιδέες ἀναζωογονοῦν τίς φτωχές ὀρεινές περιοχές.

α. Μεταναστεύσεις—ταξίδια

Οἱ μεταναστεύσεις ἐξάλλου τῶν Ἑλλήνων στά μεγάλα ἐμπορικά κέντρα τῆς Νοτιοανατολικῆς καί τῆς Μέσης Εὐρώπης καθώς καί στά μεγάλα λιμάνια τῆς Μεσογείου, ἰδίως μετά τήν ἔκρηξη τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, δίνουν τήν εὐκαιρία στούς Ἕλληνες ναυτικούς, προπάντων στούς Ὑδραίους, Σπετσιώτες καί Ψαριανούς νά ἐπεκτείνουν τίς ἐπιχειρήσεις τους. Στό «Ὑπόμνημά» του (1803) ὁ Κοραῆς γράφει: «Καί οἱ νησιῶται, οἵτινες κατά τό πλεῖστον μέρος ἦσαν οἱ ἀμαθέστεροι τοῦ Ἔθνους, ἀρχίζουν ἤδη νά αἰσθάνωνται τήν χρεῖαν καί τήν ἀξίαν τῶν φώτων, καί σπεύδουσι προθύμως ἀμιλλώμενοι νά συστήσωσι σχολεῖα καί γυμνάσια εἰς τάς πατρίδας των».

β. Παροικίες

Ἀπ' τό Γιβραλτάρ ὡς τήν Ὀδησσό ἀναπτύσσονται καί ἀκμάζουσι ἑλληνικές παροικίες. Οἱ πῖο ἀξιόλογες εἶναι τῆς Βενετίας, τῆς Βιέννης καί τῆς Βουδαπέστης. Στή Βενετία, στή Βιέννη, στή Λιψία ἀνοίγουσι ἑλληνικά τυπογραφεῖα** καί ἐκδοτικοί οἴκοι. Τό βιβλίον γίνεται πῖο ἐμπορική ἐπιχείρηση. Στή Βιέννη ἐκδίδονται οἱ πρῶτες ἑλληνικές ἐφημερίδες, πού γίνονται ἀνάρπαστες ἀπ' τοὺς Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ καί ἀπ' τοὺς σκλαβωμένους ἀδελφούς. Ὁ Παλλατίδης, ξενιτεμένος γιαντρός στή Βιέννη, γράφει: «... Διδάσκαλοι καί φιλόλογοι, ἰατροὶ ἔμπειροι, ἔμποροι, ἐκκλησιαστικοὶ ἐλλόγιμοι ἔζων ἐν τῇ ἐκλεκτῇ ταύτῃ κοινῶν καί εἰργάζοντο καί ἐνήργουν εἰς τήν ἠθικὴν ἀναγέννησιν τῶν Ἑλλήνων».

γ. Ὁ ρόλος τῶν ἐμπόρων καί ἡ δημιουργία τῆς ἀστικῆς τάξης

Στό ἐξωτερικό, στήν κεντρική Εὐρώπη καί στή Ρωσία, οἱ Ἕλληνες ἔμποροι πλουτίζουν, γνωρίζουν ξένα ἤθη καί πολιτισμούς, μορφώνονται καί μαθαίνουν καλλίτερα τοὺς ἀρχαίους προγόνους τους καί τόν πολιτισμό τους, πού εἶναι τό βάθρο τοῦ εὐρωπαϊκοῦ. Ἔτσι συγκροτεῖται ἐκεῖ μιὰ ἰσχυρὴ ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξη, πού μέλη της ξαναγυρίζουν στίς

* Κ. Θ. Δημαράς, Ὁ Κοραῆς καί ἡ ἐποχή του, σ. 13.

** Τό πῖο σημαντικὸ ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο ἦταν τῶν Σιατιστινῶν τυπογράφων Μαρκιδῶν Πούλιου στή Βιέννη. Στό τυπογραφεῖο αὐτὸ τυπώθηκε ἀπ' τό Γεώργιο Βεντόνη, ἡ «Ἐφημερίς» 1790, ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἐφημερίδα.

πατρίδες τους, μεταφέροντας πλούτη, νέες αντιλήψεις και επαναστατικές ιδέες. Οί έμποροι αὐτοί, αντιπρόσωποι τῆς νέας τάξης πού ἀνεβαίνει παντοῦ στήν Εὐρώπη, θά ἐπιβληθοῦν στόν τόπο τους μέ τά πλούτη τους καί θά ἔρθουν σέ σύγκρουση μέ τίς παλιές «ἡγέτιδες τάξεις».

δ. Ἰδρυση σχολείων, ἐκδόσεις βιβλίων, μελέτη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν

Οἱ Φαναριῶτες, πού κατά τήν προηγούμενη περίοδο πρωτοστάτησαν στήν εἰσαγωγή τῶν ἐπιστημῶν καί στήν ἰδρυση σχολείων, εὐθυγραμμίζονται τώρα μέ δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ σαφῶς συντηρητικές.

Ἄλλοι ὑπάρχουν ἐμπορικά καί βιομηχανικά κέντρα ἰδρύονται σχολεῖα. Τά πιό ἀξιόλογα εἶναι τῆς Σμύρνης καί τῶν Κυθωνίων, τῆς Χίου, τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ Βουκουρεστίου καί τοῦ Ἰασίου. Μέσα στά δέκα χρόνια (1790-1800) γίνονται τόσα σχολεῖα, μεταφράζονται καί τυπώνονται στήν Ἑλληνική τόσα ξένα βιβλία, ὅσα δέν εἶχαν δεῖ οἱ ἑλληνικές χώρες ὕστερ' ἀπ' τήν Ἄλωση, παρατηρεῖ ὁ Κοραΐς. Γι' αὐτό πλημμυρισμένος ἀπό χαρά γράφει στά 1802. «Ἐφθασε, τέλος πάντων, ἡ ὥρα, τήν ὁποῖαν οἱ δυστυχεῖς ἡμῶν πατέρες ἐπεθύμησαν εἰς μάτην».

«Ἡ μελέτη τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς καί τῆς χημείας βρίσκονται στή βάση τοῦ νέου πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ.

Ἡ ἐξάπλωση τῶν ἐφαρμοσμένων ἐπιστημῶν δέν ἔχει πιά σάν μοναδικό σκοπό τόν ἐμπλουτισμό τῶν πρακτικῶν γνώσεων, ἀλλά καί βοηθεῖ στήν ἀνανέωση τῆς θεωρητικῆς σκέψης καί στή δημιουργία μιᾶς νέας ἀντίληψης γιά τή ζωή, φέρνοντας τούς Ἑλληνες λόγιους σ' ἐπαφή μέ τήν ὀρθολογιστική σκέψη τῆς Εὐρώπης».

ε. Φιλοσοφία, παιδαγωγική, σύνδεση μέ τήν ἀρχαιότητα

Ὁ παραδοσιακός ὅρος φιλοσοφία ἀρχίζει νά παίρνει τώρα ἓνα περιεχόμενο διαφορετικό: εἶναι ἡ «ὑγιαίνουσα», ἡ «ἀληθινή», ἡ «ὑγιής», ἡ «πειραματική», ἡ ὅπως λέει ὁ Μοισιόδακας, ἡ «νέωτερη» φιλοσοφία.

Οἱ φυσικοὶ ἤ, ὅπως τούς λένε, οἱ φιλόσοφοι, προσπαθοῦν νά πείσουν τό γένος πῶς ἡ φιλοσοφία θά τ' ἀπαλλάξει ἀπ' τή δεισιδαιμονία. Ἡ δίψα γιά μάθηση, καί ἡ ἀνάγκη νά ἰκανοποιηθεῖ πιό μεθοδικά, παρακινοῦν μερικούς συγγραφεῖς νά ἐνδιαφεροῦν γιά τά παιδαγωγικά συστήματα τῆς Εὐρώπης. Ὁ Μοισιόδακας δημοσιεύει στή Βενετία στά 1779 τήν πραγματεία του «περί παιδῶν ἀγωγῆς ἢ παιδαγωγία.»

Χαρακτηριστική ἐπίσης εἶναι ἡ τάση τῶν Νέων Ἑλλήνων νά συνδεθοῦν ψυχικά μέ τήν ἀρχαιότητα: δίνουν ἀρχαῖα ἑλληνικά ὀνόματα στά παιδιά τους (Θεμιστοκλῆς, Ἀλκιβιάδης, Ἀσπασία κτλ.)* καί στά καράβια

* Ἀ.Ε. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, σ. 662,4

τους*. 'Η άρχαιολατρία αυτή δέν είναι αποτέλεσμα μόνο μελέτης και θουμασμού τών άρχαίων συγγραφέων, αλλά περισσότερο συνέπεια τής άναγεννητικής όρμής του "Εθνους, πού μόλις άφυπνίζεται, είναι φυσικό νά ζητεί νά στηριχτεί στα κλασικά πρότυπα.

'Η κλασική άρχαιότητα και ή όρθόδοξη παράδοση άντιμετωπίζονται μέ πνεύμα κριτικό: ή χρησιμοποίηση τής ζωντανής γλώσσας γίνεται αίτημα μέ θεωρητική, φιλοσοφική και ιστορική βάση, άμεσα συνδεδεμένο μέ τό πρόβλημα τής έθνικής χειραφέτησης: γιά ν' άπελευθερωθεί ή 'Ελλάδα άπ' τήν 'Οθωμανική κυριαρχία, πρέπει νά μορφωθεί ό λαός: άρα πρέπει νά χρησιμοποιηθεί ή γλώσσα του, πού είναι ίκανή νά έκφράζει όλες τίς ανθρώπινες γνώσεις και όλα τά αισθήματα.

'Η ριζική όμως αυτή μεταβολή του πνεύματος δέν έγινε χωρίς έμπόδια.

'Η ομάδα του Μοισιόδακα και του Καταρτζή δοκιμάζει αντίδραση και διώξεις. Οί συντηρητικοί διανοούμενοι και τό Πατριαρχείο ύποστηρίζουν τήν άρχαΐζουσα.

Στίς προσπάθειες αυτές τών προοδευτικών όλων τών άποχρώσεων τό έργο του 'Αδαμαντίου Κοραή κατέχει, μέ τήν εύρύτητα και τήν ώριμότητά του, ιδιαίτερη θέση.

Περίοδος Γ': 'Ανακαινιστική πνοή

(άπό τό 1800 ώς τό 1821)

'Η τρίτη περίοδος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού είναι γεμάτη άπ' όνόματα μεγάλα και έργα, άπό σχολεία, έκδόσεις πρωτότυπες ή σέ μετάφραση, περιοδικά και γενικά δημιουργική κίνηση. 'Η στροφή προς τά παιδευτικά ενδιαφέροντα γίνεται πιό έντονη και, όπως είναι επόμενο, εύρύνεται ό κύκλος τών ανθρώπων πού συμμετέχουν στήν κίνηση γιά τήν άναγέννηση του έθνους. 'Η παιδεία προσανατολίζεται σταθερά προς τό δυτικό πολιτισμό: τά μαθηματικά και οί φυσικές επιστήμες διδάσκονται σέ πολλά σχολεία (*όχι φυσικά χωρίς αντίσταση*)· ή φιλοσοφική σκέψη γίνεται κριτική και πνέει παντού φιλελεύθερο πνεύμα. 'Η νέα έμπορική τάξη ύπηρετεί και συντηρεί τό παιδευτικό κίνημα τώρα πού ή έπίσημη 'Εκκλησία και οί "Ελληνες ήγέμονες τών Παραδουνάβιων έπαρχιών ύποχωρούν άπ' τίς προοδευτικές τους θέσεις και αναδιπλώνονται σέ συντηρητικότερα σχήματα έξαιτίας διαφόρων δυσμενών περιστάσεων του καιρού και του τόπου. Μεγάλες και όργανωμένες έκδοτικές προσπάθειες πραγματοποιούνται άπό πλούσιους έμπόρους,

* 'Α.Ε. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία του Νέου 'Ελληνισμού, σ. 662, 5

ὅπως οἱ Ζωσιμάδες. Οἱ ἑλληνικές κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἡ ἐλληνική «διασπορά», εἶναι πυρῆνες, ὅπου ἀναπτύσσεται μέ γοργό ρυθμό τό πρόγραμμα γιά τήν πνευματική, πολιτιστική καί τήν πολιτική ἀνάπτυξη τοῦ ἔθνους καί διοχετεύεται στόν καθαυτό ἑλληνικό Χῶρο. Μέσα σ' αὐτόν, δίπλα σέ παραδοσιακά κέντρα ὅπως ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Σμύρνη (*Εὐαγγελική Σχολή*), τά Γιάννενα, ἡ Πάτμος, ἔρχονται νά προστεθοῦν τώρα νέα πνευματικά κέντρα, ὅπου χάρις σέ γενναίες χορηγίες Ἑλλήνων ἰδρύονται σχολεῖα, βιβλιοθήκες, τυπογραφεῖα. Τά πιό ἀξιόλογα εἶναι: ἡ Σχολή τοῦ Ζῶη Καπλάνη στά Γιάννενα καί ἡ σχολή τῶν Κυδωνιῶν στή μικρασιατική ἀκτῆ. Στήν πρώτη δίδαξε ἀπ' τό 1797 ὡς τά 1820 τά νέα φιλοσοφικά συστήματα καί τίς φυσικές ἐπιστήμες σέ ἀπλή γλῶσσα ὁ Ἄθανάσιος Ψαλίδας, ἡ μεγαλύτερη πνευματική προσωπικότητα τῶν Ἰωαννίνων· στή δεύτερη ἀπ' τό 1800 ὁ Βενιαμίν ὁ Λέσβιος καί ὁ ἀνάξιος μαθητής του Θεόφιλος Καΐρης. «Οἱ φυσικομαθηματικοί αὐτοί ἐπιστήμονες, ὅπως γράφει ὁ μαθηματικός Νίκος Σωτηράκης, στάθηκαν στό ὕψος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης καί τό ξεπέρασαν μέ πρωτότυπες θεωρίες».

Ἡ Κοραΐς ἀρχίζει συστηματικά τή μεγάλη του ἐκδοτική προσπάθεια, δημοσιεύοντας τά «Αἰθιοπικά» τοῦ Ἡλιοδώρου στά 1804. Ὁ πρόλογός του, πού ἔχει μορφή ἐπιστολῆς πρὸς τό φίλο του Ἀλέξανδρο Βασιλείου, ἐγκαινιάζει τή σειρά τῶν Προλεγομένων στίς ἐκδόσεις του, πού σέ μεγάλο ποσοστό τιτλοφοροῦνται «Αὐτοσχέδιοι στοχασμοί». Μέσα στά πλαίσια τοῦ παιδευτικοῦ προγραμματισμοῦ του τοποθετεῖ ὁ Κοραΐς καί τήν ἐκδοση περιοδικῆ, γιατί δευτεῖε ὅτι θά συντελεθεῖ ἀποφασιστικά καί γοργά στό φωτισμό τοῦ Γένους. Καί πραγματικά στά 1811 πραγματοποιεῖται ἀπ' τόν ἀρχιμανδρίτη Ἰανθίμο Γαζή στή Βιέννη ἡ ἐκδοση τοῦ «Λόγιου Ἑρμῆ». Θέληση καί ἐπιθυμία τῶν ἐκδοτῶν καί συνεργατῶν εἶναι ν' ἀποτελέσει τό περιοδικό τό συνεκτικό δεσμό τῶν Ἑλλήνων πού ζοῦν εἴτε στήν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα εἴτε ἔξω ἀπ' τόν Ἑλληνικό χῶρο. Τό αἰσθάνονται σάν (... τό πρόχειρον καί καθημερινόν μέσον διά τοῦ ὁποίου οἱ πεπαιδευμένοι συνομιλοῦσι τρόπον τινά μέ τό ἔθνος...), «... ἐν τῶν ὠφελιμωτέρων καί δρατηριοτέρων ἐπιχειρημάτων περὶ φωτισμοῦ τῆς πατρίδος...» «... ἔθνικόν, ὠφέλιμον γέννημα καί κτήμα ἠθικόν»*. Οἱ ἐκδότες του, ὀπαδοί τῆς νέας γλῶσσας παίρνουν μέρος στή γλωσσική διαμάχη πού ἐπιτείνεται ἰδίως ἀνάμεσα στά 1816 καί 1820. Τήν πιό μεγάλη πολεμική τή δέχεται ὁ «Λόγιος Ἑρμῆς» ἀπό ἕνα ἄλλο περιοδικό πού ἐπίσης ἔβγαине στή Βιέννη, τήν «Καλλιόπη», ὄργανο τῶν ἀρχαϊστῶν.

Στήν ἐποχή αὐτή τῆς ἀκμῆς τῆς ἐλληνικῆς παιδείας παράλληλα πρὸς τή μέση ὁδὸ πού ἐκπροσωπεῖ ὁ Κοραΐς, ἐκδηλώνονται ἄλλες, ἀκραιῆς τάσεις: ἀπ' τή μιά μεριά οἱ τελείως συντηρητικές, οἱ ἀντίθετες πρὸς τό

* (βλ. σχετ. Αἰκατ. Κουμαριανοῦ, περιοδ. Ἐποχές Ὀκτώβρ. 1964, σ. 26).

Διαφωτισμό· καί οί τελείως ριζοσπαστικές ἀπ' τήν ἄλλην. Τῶν τελευταίων σαφεῖς εἰκόνες δίνουν τέσσαρα ἔργα, ἀνώνυμα: ὁ «Ἀνώνυμος τοῦ 1789», ὁ «Ρωσαγγλογάλλος» τοῦ 1805, ἡ «Ἑλληνική Νομαρχία» τοῦ 1806, καί τέλος, οἱ «Κρίτωνος στοχασμοί». Τό συντηρητικό πνεῦμα ἐκπροσωπεῖται στήν τότε γραμματεία ἀπ' τό ψευδώνυμο ἔργο τοῦ Ἀθανάσιου Πάριου: «Ἀντιφώνησις πρὸς τόν παράλογον ζῆλον τῶν ἀπό τῆς Εὐρώπης ἐρχομένων φιλοσόφων (1802).

3. ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ

1. Εὐγένιος Βούλγαρης (1716-1806)

Στὴν αὐγὴ τῶν νέων Ἑλληνικῶν διαμορφώσεων ἔχει ἐπικρατήσει ν' ἀναφέρεται τ' ὄνομα τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη. «Πνεῦμα ὀξύ καὶ εὖστροφο, μέ πλοῦσια ἐπιστημονικὴ καὶ φιλοσοφικὴ μόρφωση, ἄνθρωπος ζωηρός, μέ πολλά καὶ ποικίλα ἐνδιαφέροντα, πολυγνώστης, καλύπτει μέ τὴ μακρὰ ζωὴ του καὶ μέ τὴν πολύτροπη δραστηριότητά του ὁλόκληρο τό 18ο αἰῶνα*».

Γεννήθηκε στὴν Κέρκυρα τό 1716. Ἀρχίζει τό καθηγητικὸ του στάδιο στά Γιάννενα καὶ συνεχίζει τὴ διδακτικὴ του δραστηριότητα στὴν Κοζάνη, στό Ἅγιο Ὄρος (*διευθυντὴς τῆς Ἀθωνιάδας Ἀκαδημίας*), στὴν Κωνσταντινούπολη. Τό 1762 ἀφήνει ὀριστικὰ τό γεωγραφικὸ χῶρο, πού θά μπορούσε νά ὀνομαστεῖ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα, καὶ ἀρχίζει τὰ ταξίδια. Καταλήγει στὴ Λιψία τῆς Γερμανίας, γιά νά ἐπιδοθεῖ σέ εἰδικότερες μελέτες καὶ νά τυπώσει τὰ βιβλία του.

Τό 1772 διορίζεται βιβλιοθηκάριος καὶ σύμβουλος στὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης τῆς Ρωσίας. Ἀργότερα χειροτονεῖται μοναχός καὶ ἔπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Σλαβίνιου καὶ Χερσῶνας. Ἀπ' τὴ θέση αὐτὴ παραιτεῖται τό 1779 ὑπέρ τοῦ πατριώτη καὶ φίλου του Νικηφόρου Θεοτόκη καὶ γυρίζει στὴν Πετρούπολη. Δύο χρόνια ἀργότερα ἀποσύρεται σέ μοναστήρι· πέθανε τό 1806.

Ἡ συγγραφικὴ του ἐργασία εἶναι ἀπέραντη· συγγράφει πολλά φιλοσοφικά, θεολογικά καὶ ἐπιστημονικά ἔργα· μεταφράζει ἀρχαίους (*τὸ Βιργίλιο*) καὶ συγχρόνους του ξένους συγγραφείς καὶ καταγίνεται σέ διάφορες μελέτες. Τό βιβλίον ὅμως μέ τό ὁποῖο φιλοσοφικά μόρφωσε τό Ἔθνος καὶ ἔγινε διάσημος εἶναι ἡ «Λογικὴ του» (1766)**. Στό σύγγραμμα αὐτό, πού εἶναι γραμμένο στὴν ἀρχαῖζουσα, ὁ Βούλγαρης, καταδικάζει τὴ μονοδιάστατη ἐμμονὴ στό στοχασμὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ἀναφέρεται σέ δῦτικούς φιλοσόφους τοῦ 12' καὶ 13' αἰῶνα (*Καρτέσιο, Νεύτονα, Λόκ κ.ἄ.*) πού ἀνανέωσαν τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη.

Χαρακτηριστικὴ ἀλλ' ὄχι ἀνεξήγητη εἶναι ἡ στάση τοῦ Βούλγαρη ἀπέναντι στό Βολταίρο. Πρῶτος αὐτός ἢ σχεδόν πρῶτος ἔκανε γνωστό τό ὄνομα τοῦ Βολταίρου στὴν Ἑλλάδα (*τό 1776 μεταφράζει στά*

* Ε.Π. Παπανοῦτσος, *Νεοελληνικὴ φιλοσοφία τ. Α'*, σ. 23.

** Ἀναλυτικὲς πληροφορίες γιά τὴ Λογικὴ τοῦ Βούλγαρη παρέχει ὁ Henderson, Ἐναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοχασμοῦ, μέ εἰδικὸ κεφάλαιό του (σελ. 81-95 τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης).

έλληνικά τό «Μέμνονα» τοῦ Βολταίρου καί δυό χρόνια ἀργότερα ἓνα ἄλλο ἔργο του, τό «Δοκίμιον Ἱστορικόν καί κριτικόν περί τῶν διχονοιῶν τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Πολωνίας»), καί αὐτός πάλι εἶναι ἀπ' τούς πρῶτους πού θά ρίξουν ἐπάνω στό Βολταίρο τήν πέτρα τοῦ ἀναθέματος. Εἶναι ἡ ἐποχή πού ἡ Μεγάλη Αἰκατερίνη, ἰδίως μετά τῆ Γαλλική Ἐπανάσταση καί πέρα, διακόπτει τίς σχέσεις της μέ τήν ἐλεύθερη γαλλική σκέψη καί συμφιλιώνεται μέ τούς Τούρκους.

Ὁ Βούλγαρης ἐγκαταστημένος στήν Πετρούπολη, γέρος πιά, ὀσφραίνεται τή γενική ἀλλαγὴ καί ἀπαρνιέται τίς προοδευτικές ἰδέες πού τοῦ ἦταν τόσο ἀγαπητές στόν καιρό τῆς νιότης του.

Στά 1790, σ' ἓνα γράμμα του πού δημοσιεύεται τόν ἐπόμενο χρόνο, κατατάσσει τό Βολταίρο ἀνάμεσα στά «μεγάλα καί ξακουστά ἐπί δυσσεβεῖα ὀνόματα».

Ὅπως παρατηρεῖ ἓνας κριτικός, ὁ Βούλγαρης ἦταν ἓνα περίεργο ἀμάλαγμα βυζαντινῆς χριστιανικῆς παράδοσης καί δυτικῆς πολιτισμοῦ.

Συγγράμματα

1. «Λογική», Λιψία 1766.
2. «Σχεδιάγραμμα περί Ἀνεξιθρησκείας», Λιψία 1768.
3. «Περί Εὐθανασίας», Πετρούπολις 1804.
4. «Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς» (τ.3) Βενετία 1805.

2. Ἰώσηπος Μοισιόδακας (1725-1800)

Γεννήθηκε στή Ρουμανική πόλη Τσερναβόδα στά 1725. Φτωχός, ἀλλά διψασμένος γιά παιδεία, ταξίδεψε μέσα καί ἔξω ἀπ' τήν Ἑλλάδα γιά νά μορφωθεῖ. Στά 1752 τόν βρίσκουμε στή Θεσσαλονίκη κι ὕστερα στή Σμύρνη. Ἀνικανοποίητος ἀπ' τήν περιδιάβασή του στά σπουδαῖα ἐκπαιδευτικά κέντρα τοῦ τόπου του καί τῆς ἐποχῆς του, στρέφει τή ματιά του καί πρὸς τή Δύση· ἀλλά δέν ἔχει τά οἰκονομικά μέσα. «Ὅταν ἐγώ κατά τούς 1753», ἀφηγεῖται, «εὐρισκόμενος ἐν Σμύρνη, ἐζήτησαν τήν ἀντίληψιν*» τοῦ τότε Σμύρνης καί τῶν λοιπῶν προϊσταμένων, ὥστε νά ὑπάγω εἰς τό Πατάβιον, τί δέν ἔκαμε, τί δέν εἶπεν ὁ Ἱερόθεος ὁ ἐξ Ἰθάκης, ὁ διδάσκαλος τῆς αὐτῆς Σμύρνης, ὥστε νά ἀποτρέψῃ τήν ζητουμένην ἀντίληψιν, ὡς καί ἀπέτρεψε τέλος αὐτήν· «Ἀθεῖζουσιν, κατεβόα σφαδάζων ὁ ἀνὴρ, ὅσοι σπουδάζουσιν ἐν τῇ Φραγγίᾳ καί μετά τήν ἐπιστροφὴν αὐτῶν συναθειζουσι καί ἐτέρους». Στά 1765 ὁ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας

* βοήθεια, προστασία.

Γρηγόριος Γκίκας* (1764-1766) του αναθέτει τή διεύθυνση τής 'Ακαδημίας του 'Ιασίου.

Στὴν 'Ακαδημία ὁ Μοισιόδοντας, φωτισμένος ἄνθρωπος καὶ φορέας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, εἰσάγει μερικές πολὺ σημαντικές καινοτομίες· πρῶτα διδάσκει στὴν ἀπλή γλώσσα¹, γιὰ νά γίνεται ἀντιληπτός ἀπ' τοὺς μαθητές του· στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά βάζει τοὺς μαθητές του νά μεταφράζουν ἀπλά καὶ ν' ἀναλύουν τὸ περιεχόμενο τῶν κλασικῶν κειμένων· καὶ τὸ σπουδιαότερο, ἀρχίζει τὴ διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας ὄχι μὲ τὴ λογική, ἀλλὰ μὲ τὰ μαθηματικά². Αὐτός ὁ τελευταῖος νεωτερισμός ἐξοργίζει τοὺς «γραμματικούς»· στὰ 1777 ὁ Μοισιόδοντας παραιτεῖται ἀπ' τὴ θέση του** καὶ πηγαίνει στὴ Βιέννη.

Ὁ Μοισιόδοντας πίστευε σέ μιὰ ἀνανέωση τῆς παιδείας μὲ προγράμματα διδασκαλίας προσαρμοσμένα στὰ εὐρωπαϊκὰ πρότυπα καὶ στίς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ οἱ προσπάθειές του ἀπέτυχαν. Μόνη χαρὰ καὶ ἀπασχόληση ὡς τὸ θάνατό του (1800) τοῦ μένει ἡ συγγραφή. Μεταφράζει τὴν «Ἠθικὴ φιλοσοφία» τοῦ Ἰταλοῦ φιλόσοφου MURATORI, δημοσιεύει τὴν πραγματεία του «Περὶ παίδων ἀγωγῆς ἢ Παιδαγωγία», «σύγγραμμα πραγματικὰ πολῦτιμο γιὰ τὸν Ἕλληνα δάσκαλο καὶ πατέρα τῆς ἐποχῆς του», ὅπως γράφει ὁ Κριαρᾶς, τὴν «Ἀπολογία» του καὶ τέλος μιὰ «Θεωρία τῆς Γεωγραφίας». Ἡ «Ἀπολογία» ἐκφράζει τὸ Μοισιόδοκα ὅσο κανένα ἄλλο ἀπ' τὰ ἔργα του. Δέν πρόκειται γιὰ βιβλίον συστηματικό, ἀλλὰ γιὰ μιὰ συλλογὴ ἀπ' ὁμιλίες, προσφωνήσεις, ὑποδειγματικὰ μαθήματα καὶ ἀπολογητικὰ κείμενα. Εἶναι ἡ πιὸ γνωστὴ πηγὴ γιὰ τὸ πῶς ἀντιλαμβάνονταν ὁ Μοισιόδοντας τὴν «ὕγιή φιλοσοφία»*.

«Εἶναι ὕγιής φιλοσοφία θεωρία ὀλική, ἥτις ἐρευνᾷ τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων ἀεὶ πρὸς τὸ τέλος, ὥστε νά συντηρήσῃ νά συστήσῃ, τὴν ἀληθινὴν εὐδαιμονίαν, τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἄνθρωπος, δύναται ν' ἀπολαύσῃ ἐπὶ τῆς Γῆς». (Ἄπ. 96).

Ἄπορριπτει τὴ σχολαστικὴ ἔπαρση καὶ τίς κούφιες ἰδέες καὶ δέν ἐπιτρέπει νά γίνεται καμιὰ ἀναφορά σέ καμιὰ αὐθεντία, εἴτε πρόκειται γιὰ τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸ Leibnitz, τὸ Νεύτωνα, ἢ ὅποιοιδήποτε ἄλλο. Παραδέχεται ὅτι ἡ «ὕγιή φιλοσοφία» περιλαμβάνει πέντε

* Στὴ Βλαχία ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία ἔδειξαν ἀκόμη καὶ ντόπιοι ἡγεμόνες καὶ ἰδιαίτερα ὁ Γρηγόριος Γκίκας. Στὰ 1766 ἔκτισε νέο κτίριο, φρόντισε γιὰ τὴν ἐποπτεία τῶν σχολείων, γιὰ τὴν πορεία τῶν μαθημάτων καὶ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἀπόρων κτλ. Στὴν 'Ακαδημία 'Ιασίου δίδαξαν ἐπιφανεῖς Ἕλληνες διδάσκαλοι: Ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Ἰώσηπος Μοισιόδοντας κ.ἄ. Χάρη στὴ μὀρφωση καὶ στὸ κύρος τους ἡ 'Ακαδημία ἀπέκτησε τὴ σπουδαιότητα ἐνὸς Πανεπιστημιακοῦ κέντρου στὴν ἐγγὺς Ἀνατολή.

** Ε.Π. Παπανοῦτσος, Νεοελληνικὴ φιλοσοφία, τ. Α' σ. 29.

ἐπί μέρους μαθήσεις: Ἠθική, Μεταφυσική, Φυσική, Μαθηματικά καὶ αὐτὸ πού ὀνομάζεται Λογικοκριτική.

Ὅλοι ὅμως αὐτοὶ οἱ τομεῖς, μ' ἐξαίρεση τῆ Μεταφυσικῆ χαρακτηρίζονται ὡς σπουδές μὲ πρακτικὸ προσανατολισμό*.

Μὲ τὸ Μοισιόδοκα «εἰσβάλλει» στὸ χῶρο τῆς νεοελληνικῆς παιδείας ἡ νεοελληνικὴ σκέψη.

Συγγράμματα

1. Ἠθικὴ φιλοσοφία, μετ. ἀπ' τὰ Ἱταλικά τοῦ φιλοσόφου MURATORI, 1762.
2. Πραγματεία περὶ παιδῶν Ἀγωγῆς ἢ Παιδαγωγία, 1779.
3. Ἀπολογία.

Κείμενα**

1 Τρεῖς εἶναι οἱ λόγοι κυρίως, ὑπὸ τῶν ὁποίων προαχθεῖς προέκριναν τὸ ἀπλοῦν ὕφος ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ (ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας).

Ὁ πρῶτος μὲν εἶναι διότι ἡ σαφήνεια, ὡσάκις τὰ πράγματα ἐκτίθενται ἀπλοϊκῶς, προσλαμβάνει ἐπίτασιν, ὁ δεῦτερος δέ, διότι τὰ πράγματα ἐκτεθειμένα ἀπλοϊκῶς, γίνονται νοητὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς μὴ ἀψαμένους Γραμματικῆς, ὁ τρίτος δέ, διότι καλόν εἶναι τέλος, ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ νὰ γράψωσιν εἴτε περὶ τῶν Ἐπιστημῶν, εἴτε περὶ πραγμάτων ἄλλων ἐν τῇ τετριμμένῃ, ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ αὐτῶν». (Θεωρία τῆς Γεωγραφίας, σελ., Χ.).

2 «Πάντα τὰ σχολεῖα κοινῶς τῆς Ἑλλάδος συνηθίζουσι νὰ προοιμιάζωσι τὴν Φιλοσοφίαν ἀπὸ τῆς λογικῆς, καὶ μῆτε ὁ κλεινὸς Εὐγένιος αὐτὸς δὲν ἐφάνη ἀντικεκρουκῶς αὐτῇ τῇ τάξει» (Α, 13).

«Βλέπων τὸ λοιπὸν ἐγὼ αὐτὴν τὴν ἀξιολογώτατην πρόοδον τῆς Φιλοσοφίας, καὶ ἐπιθυμῶν, ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα σχολεῖα νὰ μεθέξωσιν αὐτῆς τῆς προόδου, ἔκρινον νὰ μιμηθῶ τοὺς Εὐρωπαίους, καὶ νὰ προοιμιάζω τὴν παράδοσιν τῆς Φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς Μαθηματικῆς» (Α, 25).

«Ἐτεραὶ δύο αἰτίαι μὲ ἐκίνησαν νὰ προοιμιάζω τὴν παράδοσιν τῆς Φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς Μαθηματικῆς. Ἡ πρώτη εἶναι, διότι ἐνόμισα πῶς, δυνάμει τῆς Μαθηματικῆς καὶ τῆς Φυσικῆς, πᾶσα ἡ λοιπὴ πολυμάθεια ἀπλῶς δύναται νὰ λάβῃ ὑπόληψιν καλὴν τοῖς ἡμετέροις. Ἡ Μαθηματικὴ, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ Φυσικὴ, εἶναι ἐπιστῆμαι ἐνασχολούμεναι κυρίως περὶ τὰ αἰσθητά... καὶ ἐπομένως ἱκαναὶ νὰ ἐνσταλάξωσι περιεργίαν, φιλομάθειαν ἐν τῷ νῷ πάντων ἀπλῶς τῶν ἡμετέρων...» (Α, 30).

* G.P. HENDERSON, Ἡ ἀναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ στοχασμοῦ, σ. 136.

**** Διευκρίνηση:**

Τὰ κείμενα πού ἀπανθίζονται στὸ βιβλίο καταχωρίζονται μὲ τὴν ὀρθογραφικὴ μορφή τους.

3. Δημήτριος Καταρτζής (περ. 1730-1807)

Ὁ Δημήτριος Καταρτζής ἢ Φωτιάδης γεννήθηκε στὴν Πόλη στὰ 1730. Ἐκεῖ μεγάλωσε καὶ σπουδασε. Τὰ περισσότερα χρόνια τῆς ζωῆς του τὰ πέρασε στὸ Βουκουρέστι, ὅπου κατέλαβε ὑψηλά δικαστικά ἀξιώματα, καὶ τιμήθηκε καὶ μὲ τὸν τίτλο τοῦ Μεγάλου Λογοθέτη τῆς Βλαχίας. Οἱ σύγχρονοί του τὸν τιμοῦσαν βαθύτατα. Τὸν ὀνόμαζαν «Μαικὴν τῶν σοφῶν τῆς Βλαχίας» καὶ «σεβάσμιο Πατριάρχῃ τῶν λογίων». Ἡ ἐπίδραση τοῦ ἔργου του ἦταν μικρὴ, ὅμως ἡ προσωπικὴ του ἀκτινοβολία στάθηκε μεγάλη, καὶ εἶναι αἰσθητὴ σὲ πολλοὺς ἐκπροσώπους τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας: Ρήγα, Γρηγόριο Κωνσταντά, Δανιὴλ Φιλιππίδῃ καὶ σ' ἄλλους.

Ὁπαδὸς τοῦ Γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν ἐπι-καλεῖται συχνά στις συγγραφές του τὸν D' ALEMBERT καὶ τὸν DIDEROT. Κατέχει ξεχωριστὴ θέση στὴν ἱστορία τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος. Ὑπέρμαχος τῆς δημοτικῆς¹, τῆς «φυσικῆς», ὅπως λέει, γλώσσας τοῦ λαοῦ, ἔγραψε μὲ πειστικότητα γιὰ τίς ἀρετές της καὶ τόνισε τὴν ἀνάγκη νὰ καλλιεργηθεῖ ἡ γλῶσσα αὐτῆ συστηματικὰ, γιὰ νὰ προαχθεῖ μὲ τὴ βοήθειά της ἡ παιδεία τοῦ ἔθνους. Βασικὴ μέριμνά του «ἡ κοινὴ προκοπή»: «καί, ἂν θέλωμεν μὲ θεμέλιον νὰ τὸ κατορθώσωμεν αὐτό, πρέπει νὰ ἐνώσωμεν τὴν δυνάμιν μας πολλοί: νὰ μεταφράζουμε στ' ἀπλοελληνικὰ κάθε χρῆσιμο βιβλίον, νὰ διαδοθοῦν τὰ σχολεῖα², νὰ συσταθοῦν ὑποτροφίες καὶ φυτώρια δασκάλων, νὰ συγχρονισθῇ ἡ παιδεία, νὰ ἐκλαϊκευθοῦν προπάντων οἱ ἐπιστῆμες, νὰ φέρουμε στὸ ταλαίπωρο Γένος «τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὴν μάθησιν τῆς Εὐρώπης». Καὶ ὅλα αὐτὰ νὰ γίνουν στὴ «φυσικῆ» γλῶσσα, τὴ ρωμέικια^{*}. «Εἶν' ἀνάγκη νὰ συγγράψουμε τίς ἐπιστῆμες καὶ τέχνες ρωμαί(ι)κα, γιὰ νὰ προκόβουν οἱ νέοι μας πιὸ γρήγορα καὶ μὲ πιὸ θεμέλιο εἰς ὅλα».

Ὁ Καταρτζής ὅμως ἀργότερα (1791) ἐγκαταλείπει τὴν ἀναμορφωτικὴ του προσπάθεια, ἀναφορικὰ μὲ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα, καὶ ἀρχίζει νὰ γράφει «κατὰ τὸ ὕφος τῶν σπουδαίων, ἀδιαφορώντας μὲ ὅ,τι τρόπον καὶ ἂν εἶναι, μόνον «νὰ ὠφελήσω τὸ γένος μου».

Τὸ ἔργο του ὀλοκληρώθηκε μέσα σὲ πολὺ λίγα χρόνια ἀπ' τὸ 1783-1791. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἡ ὁρμὴ του κοπάζει καὶ ἡ δημιουργικὴ του πνοὴ ἐλαττώνεται, γιατί ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση δημιουργεῖ νέες καταστάσεις.

Ὁ Καταρτζής ἀνήκει στὴν ἔξοχη γιὰ τίς πνευματικὲς ἐπιδόσεις τοῦ Γένους περίοδο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, στὰ 70-80 χρόνια δηλαδή, πού προηγήθηκαν ἀπ' τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, καὶ κατέχει μιά ἀπ' τίς πρώτες θέσεις.

* δημοτικῆ, νέα ἑλληνικῆ.

Συγγράμματα

1. «Σχέδιο ὄτ' ἡ ρωμαϊκία γλῶσσα, ὅταν καθῶς λαλιέται καί γράφετ', ἔχει στά λογογραφικά της τή μελωδία, καί στά ποιητικά της τό ρυθμό, καί τό πάθος καί τήν πειθῶ στά ρητορικά της· ὅτι τέτοια, εἶναι σάν τήν Ἑλληνική*, κατὰ πάντα καλίτερ' ἀπ' ὄλαις ταῖς γλώσσαις. Κι' ὄτ' ἡ καλλιέργιὰ της, κι' ἡ συγγραφή βιβλίων σ' αὐτήνα εἶναι γενική καί ὀλική ἀγωγή τοῦ ἔθνους». Τό ἔργο του εἶναι τό γλωσσικό του μανιφέστο.
2. «Σχέδιο τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν Ρωμηῶν καί Βλάχων, πού πρέπει νά γίνεται μετὰ λόγου στά κοινά καί σπητικά σκολειά». Μέ τό ἔργο αὐτό ὁ Καταρτζής προσπαθεῖ ν' ἀνοίξει ἕνα δρόμο καινούριο στήν ἀγωγή τῶν παιδιῶν.
3. «Γραμματική τῆς φυσικῆς γλώσσας». Καθ' ἄλλα.

Κείμενα

1

Ἡ γλώσσα ἐφευρέθηκε γιά νά κοινολογοῦμε τῆς ιδέαις μας ἀναμεταξύ μας, καί γιά νά καταλαβαῖνουμε μ' εὐκολία ἕνας τόν ἄλλον· αὐτό λοιπόν δέ γίνεται σωστά καί ὀρθά, ἂ δέ λαλοῦμε ἢ δέν ἀκοῦμε τή γλώσσα ... ὅπου συνηθίσαμε νά λαλοῦμε καί ν' ἀκοῦμ' ἀπτά μικράτα μας· τό ὅποιο σ' ἐμᾶς εἶν' ἡ ρωμαϊκία γλώσσα» (δημοτική νέα ἑλληνική).

2

«Διδάσκοντας τά παιδιὰ, πρέπει νά προβαῖνουμε μεθοδικῶς κατὰ φύσιν, ἦγουν σ' ἐκείνην τήν γλώσσα πῶχει τό παιδί ξέι, σ' αὐτήνα νά τό δίνουμ' ιδέαις· ἢ θέλωντας νά τό διδάξουμ' ἄλληνα, νά τοῦ τήν ἐξηγοῦμε σ' ἐκείνην πού ξέρ'· ἀλλιῶς εἶν' ὁ κόπος μας μάταιος ...». Τά παιδιὰ ἔχουνε πάθη καθῶς κι' οἱ μεγάλοι ... αὐτά λοιπόν δέν πρέπει νά πάσχουμε νά τά σβύσουμε στά παιδιὰ καί νά τά κάμουμε τάχ' ἀπαθῆ, γιατί «χωρίς τά πάθη δέ γίνεται καλίτερο τό παιδί, ἀλλά γένετ' ἕνα κούτζουρο. Ἐκεῖνο πού τυχαίνει (πρέπει) μάλλον, εἶναι νά οἰκονομοῦμε τά πάθη τους πρός τήν ἴδια τους ἐπίδοσι, καί μέ τοῦτο νά δίνουμε καλαῖς ἔξες, ἢ ὅποισες εἶναι ἀρεταῖς κ' ἔχουν τήν ἔδρα τους στά πάθη, ἢ μάλλον εἰπεῖν αὐταῖς εἶναι τά ἰδιαπάθη, βαλμέν' ἀπτό λόγο σέ τάξι».

4 Δ. Φιλιππίδης - Γ. Κωνσταντάς Γεωγραφία Νεωτερικῆ περὶ τῆς Ἑλλάδος

Ὁ Δημήτριος Δανιὴλ Φιλιππίδης καί ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς γεννήθηκαν στή δεκαετία ἀνάμεσα στά 1750 καί 1760 στίς Μηλιές, τή μικρή πολιτεία τοῦ Πηλίου. Στά 1780-1790 βρίσκονται στίς Ἡγεμονίες, καί μαζί μέ μιὰ ὀμάδα νέων, ἀνάμεσα στούς ὅποιοις καί ὁ Ρήγας, ἀποτελοῦν τόν

* ἀρχαία Ἑλληνική

«κύκλο» του Καταρτζή. Αὐτός στάθηκε γιά τούς Δημητριάδους* —μ' αὐτό τό ὄνομα θά ὑπογράψουν στά 1791 τόν πρῶτο τους πνευματικό μόχθο, τή Νεωτερική Γεωγραφία —, ἐμπνευστής καί ὁδηγός τους. Πηγές τους γιά τή συγγραφή ὑπῆρξαν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες γεωγράφοι, ἰδίως ὁ Στράβων καί ὁ Πausanias, ἡ GEOGRAPHIE MODERNE καί οἱ γεωγράφοι τοῦ 17^{ου} αἰῶνα. Ἡ μέθοδος πού ἐφάρμοσαν γιά τή συγκέντρωση τοῦ γεωγραφικοῦ ὕλικου τους ἦταν πρωτότυπη· βασίστηκαν στήν ἐμπειρία καί στήν αὐτοψία.... «Τριγύρω εἰς τή Βοσκόπολι εἶναι χώραις πολλαῖς καί χωριά τῶν ὁποίων ἡ περιγραφή ἀνήκει εἰς ἓνα αὐτόπτη ...» Εἶδαν τόν ἑλληνικό χώρο ὡς παρόν καί τόν περιέγραψαν μέ κάθε δυνατή λεπτομέρεια καί ἀκρίβεια σέ στενή σχέση καί συνάρτηση μέ τόν ἄνθρωπο. Ἡ ὕλη τοῦ βιβλίου χωρίζεται σέ δύο ἐνότητες, στό «Βιβλίον πρῶτον», ὅπου τά «Περί γῆτινης σφαίρας ἐν γένει» καί στό «Βιβλίον δεύτερον», ὅπου τά «Περί Εὐρώπης ἐν γένει». Τό κεφάλαιο τῆς Γεωγραφίας πού ἀναφέρεται στήν περιγραφή τῆς Μαγνησίας¹ ἀποτελεῖ τήν ἐφαρμογή τῶν θεωρητικῶν προβληματισμῶν τῶν Φιλίππιδη-Κωνσταντᾶ.

Ἡ γλῶσσα² στήν ὁποία ἔγραψαν οἱ Δημητριάδους τή Γεωγραφία τους εἶναι ἡ «φυσική» (ἀπλή γλῶσσα), πού εἶχαν χρησιμοποιήσει οἱ προηγούμενοι γεωγράφοι (*Μελέτιος, Χρύσανθος, Νοταράς-Φατζέας*).

Τό 1884 ὁ Ἄντ. Μηλιαράκης³ ὑπογράμμισε τή σημασία τῆς Νεωτερικῆς Γεωγραφίας γιά τή νέα φιλολογία. Ὁ Κ.Θ. Δημαράς τή χαρακτήρισε «... κείμενο φωτεινό, σχεδόν ἰσάξιο νά συγκριθεῖ μέ τό Ὑπόμνημα τοῦ Κοραῆ καί σχεδόν ἰσότημο μέ τή «Νομαρχία»**, «ἕνα ἀπό τά πιό σημαντικά βιβλία τῆς ἐποχῆς τοῦ διαφωτισμοῦ».

Βιβλιογραφία

Γεωγραφία Νεωτερική, Αἰκ. Κουμαριανοῦ. Ἐκδόσεις Ἑρμῆς 1970.

Κείμενα

Κείμενα Νεωτερικῆς Γεωγραφίας.

1

Μέσα εἰς αὐτά τὰ κάρπιμα καί ἐπικερδῆ δάση φωλεύουν 24 χωριά, διά τὰ ὅποια θέλομεν εἰπεῖ παρακάτω κομμάτι πλατύτερα, μέ τό νά εἶναι πατρίδα μας, καί ἔχομεν ὀλίγη ἰδέα αὐτῆς καί χρέος νά εἰποῦμε ἐκεῖνο ὅπου ἤξεύρομεν διά νά τό μάθουν καί ἄλλοι ὅπου δέν τό ἤξεύρουν, πρὸς τούτοις νά δώσωμεν καί παράδειγμα εἰς τούς λοιπούς λογιστάτους μας· ἂν μᾶς μμηθοῦν καί ἄλλοι, καί περιγράψῃ καθένας τόν τόπο ὅπου ἐγεννήθηκε, ὄχι μαθηματικῶς μήτε μέ ἀκριβείαν γεωγραφική, διορίζοντας δηλαδή μήκη καί πλάτη· ἐπειδὴ αὐτό ἡ δυστυχία τοῦ Ἑθνους μας δέν τό συγχωρεῖ ἀκόμ' ὄχι λέγω μαθηματικῶς καί

* Ὄνομάζονται «Δημητριάδους» γιατί κατάγονται ἀπ' τή Δημητριάδα, παλιό ὄνομα τῆς περιοχῆς τῆς Μαγνησίας.

** Κ.Θ. Δημαράς, *Φροντίσματα, «Γρηγ. Κωνσταντᾶς»*. 1962, σ. 62.

γεωγραφικῶς, ἀμὴ διηγηματικῶς, ἰστορῶντας καθένας τί χώραις καί χωριά ἔχει ὁ τόπος του, τί διοίκησι, πόσαις ψυχαῖς, κάθε χωριό, τί ἀνθρώπους, τί ἡθη, τί θρησκεία, τί δένδρα, τί εἰσοδήματα, τί ζῶα, ποιά θάλασσα τόν γειτονεύει, μέ ποιά ἄλλη ἐπαρχία συνορεύει, λέγωντας ἀφιλοπροσώπως ὁ, τι ἀξέπαινο, ἢ ἀξιοκατηγόρητο ἔχουν οἱ συμπατριῶται του, καί αὐτό ἂν φιλοτιμηθοῦν αὐτήν τήν καλήν καί ἐπαινετὴ φιλοτιμίαν καί τό κάμουν ὅλοι, νά ὁπού ἀποχτοῦμεν καί ἡμεῖς μιά χωρογραφία τοῦ τόπου μας, πράγμα ἀναγκαιότατο καί ὠφελιμώτατο εἰς ὅλους, καί ἂν ὄχι μέ τόση πολυμάθεια καί ἀκρίβεια, μά ποῖο ἔθνος ἐστάθηκε στήν ἀρχή, ἢ στήν παλιγγενεσία του σοφό· ὁ χρόνος καλλιτερεύει ὅλα, καί φθάνει, μόνο νά ἀρχίσῃ ἓνα ἔθνος νά ἀγαπᾷ νά μαθαίνει νά περιεργάζεται, νά ἐξετάξῃ καί νά μὴν καταφρονῇ ἐκεῖνα ὁπού εἶναι εὐκόλα νά μάθῃ. (Νεωτ. Γεωγρ., σ. 102).

2 Ἡ γλῶσσα μας, κοντά εἰς τὰ ἄλλα προτερήματα ὁπού ἔχει, εἶναι καί πολλά ἀρμονική καί ποιητική, καί ὅλα τὰ ξένα ἔθνη τό ὁμολογοῦν, ἡμεῖς μόνον δέν τό ἠξεύρομεν, καί φαίνεται πῶς εἴμασθε ἓνα ἔθνος γηραλέο, καί πάσχομεν τό πάθος μερικῶν γερόντων ὁπού διά τήν ἐπιπέδωσιν τῶν ματιῶν μας δέν βλέπομεν ἀπό κοντά νά καταλάβωμεν τί θησαυρό ἔχομεν. (Ν. Γεωγρ. σ. 44).

3 «[...] περί τοῦ πονήματος τούτου, ὅπερ εἰς ὀλίγους εἶναι σήμερον γνωστόν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, εἰς ὀλίγιστους δ' ἐξ ἀναγνώσεως ἕνεκα τῆς σπανιότητος του, προτιθέμενοι νά πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα, προλέγομεν, προλαμβάνοντες τήν εὐλογον περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου, ὅτι δέν πρόκειται περί γεωγραφίας, ἐκ τῶν συνήθων, ὧν γίνεται χρῆσις ἐν τοῖς σχολείοις πρὸς διδασκαλίαν τῶν παιδῶν, ἀλλά περί βιβλίου μοναδικοῦ ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ, ἐν τῷ ὁποίῳ τό πρῶτον μετὰ θάρρους παρῆσαν, τήν πολιτικὴν αὐτῆς κατάστασιν ὑπό τήν δουλείαν, καί ὑπό τό φθοροποιόν σύστημα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως. (Ἄντ. Μηλιαράκης, «Δανιὴλ Φιλιππίδης καί ἡ Γεωγραφία αὐτοῦ 1791», περ. «Ἔστια», ΙΘ', 1885, σ. 114).

5 Ρήγας Βελεστινλῆς (1757-1798)

Στά πρῶτα χρόνια ἔπειτα ἀπ' τήν ἀπελευθέρωση τοῦ τόπου ἀπ' τόν τουρκικό ζυγό στά καφενεῖα καί στά σπίτια, στίς πολιτείες καί στά χωριά, ἔβλεπες κρεμασμένη μιά χαλκογραφία πού παράστανε τήν Ἑλλάδα κουρελιασμένη, γονατισμένη κι ἀλυσσοδεμένη. Δύο ἄντρες γύρευαν νά τή σηκώσουν σπάζοντας τὰ δεσμά της· ὁ ἓνας ἦταν ὁ Κοραΐς κι ὁ ἄλλος ὁ Ρήγας. Τέτοια θέση τιμητικὴ ἀναγνώριζε τό σκλαβωμένο Γένος στόν Ἑθνομάρτυρα Ρήγα.

Γεννήθηκε γύρω στά 1757 στό Βελεστίνο· ἐκεῖ ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα καί συνέχισε, κατά τήν παράδοση, τίς σπουδές του στή Ζαγορά ἢ στ' Ἀμπελάκια. Γιά τίς σπουδές του ἔχουμε ἓναν ὠραῖο χαρακτηρισμό ἀπ' τόν ἴδιο. Στόν πρόλογο ἑνός διδακτικοῦ βιβλίου του

γράφει:* «Ἡ αἰτία ὅπου μετεχειρίσθην ἀπλοῦν ὕφος ἦτον διὰ νά μὴν προξενήσω μέ τήν γριφότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ (= ἀρχαϊσμοῦ) εἰς τοὺς ἄλλους ἐκεῖνο ὅπου ὁ ἴδιος ἔπαθα σπουδάζοντας».

Στά παιδικά καί ἐφηβικά του χρόνια ἐξῆσε ἴσως τή μεγάλη ἀναστάτωση, πού προκάλεσε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1770, καί κατόπιν τὰ δύσκολα χρόνια τῆς ἀρβανιτοκρατίας στή Θεσσαλία. Ἀπ' τή Θεσσαλία πρέπει νά ἔφυγε, ὅπως λέει χαρακτηριστικά ἕνας ἀπ' τοὺς βιογράφους του, «μέ τό ὄνειρο μιᾶς καλύτερης σταδιοδρομίας στό ἐμπόριο ἢ στά γράμματα»*.

Πηγαίνει πρῶτα στήν Πόλη. Γύρω στά 1785 κατορθώνει νά μπεῖ στό φαναριώτικο περιβάλλον καί γίνεται γραμματέας τοῦ ἡγεμόνα Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, πάππου τῶν Ὑψηλάντηδων τοῦ Εἰκοσιένα.

Στά 1788 τόν βρίσκουμε ἐγκαταστημένο στή Βλαχία μαζί μέ τή μητέρα του καί τόν ἀδερφό του. Στή Βλαχία σταδιοδρομεῖ ὡς γραμματικός τοπικῶν ἀρχόντων, ὡς διοικητικός καί διπλωματικός ὑπάλληλος. Τόν Ἰούνιο τοῦ 1790 προσλαμβάνεται στήν ὑπηρεσία τοῦ βαρῶνου Ντέ Λάγγενφελδ*** (LANGENFELD) καί τόν συνοδεύει στή Βιέννη. Ὁ Ρήγας ἔμεινε στήν ὑπηρεσία τοῦ Λάγγενφελδ καί στή Βιέννη ὡς τόν Ἰανουάριο τοῦ 1791.

Ἡ Βιέννη στάθηκε γιά τό Ρήγα πραγματική ἀποκάλυψη, γιατί ἐκεῖ εἶχαν συγκεντρωθεῖ πολλά ἀπ' τὰ πιό ζωντανά στοιχεῖα τοῦ ἔθνους. Στό διάστημα τῆς ἐκεῖ παραμονῆς του τυπώνει δύο βιβλία: Τό «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν»****, καί τό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα¹ διὰ τοὺς ἀγχίνους καί φιλομαθεῖς Ἑλλήνας...».

«Δέ θά βροῦμε στό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα, γράφει ὁ Βρανούσης***** τόν εἰδικό ἐπιστήμονα. Φιλοδοξία τῶν λόγων πατριωτῶν ἦταν ὁ «φωτισμός» τοῦ Γένους. Ἡ φυσική στόν αἰῶνα τοῦ ὀρθοῦ λόγου εἶναι ἡ νέα, ἡ κατεξοχήν «ἐπιστήμη», βάση καί ἀφετηρία τοῦ φωτισμοῦ».

* Βλ. σχετ. Π.Σ. Πίστας, Ρήγας, Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν, σ. 1ε'.

** Λ. Βρανούσης, σ. 14.

*** Τοπικός ἀρχοντας τῆς Οὐγγροβλαχίας, βογιάρος ἢ ἀξιωματοῦχος, ἐλληνικῆς καταγωγῆς.

**** Τό «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν», μιά ἀρκετά «πρωτότυπη διασκευή ἐξ ἑρωτικῶν διηγημάτων τοῦ Γάλλου Rétif de la Bretonne», εἶναι τό νεανικό ἔργο τοῦ ἐθνομάρτυρα Ρήγα Βελεστινλή, ἀφιερωμένο ἀπ' τόν ἴδιο «εἰς τές αισθάντικες νέες καί νέους» τοῦ 1790. Μέ τό βιβλίο του αὐτό ὁ Ρήγας ἔδινε τήν πρώτη ὠθηση γιά τή δημιουργία νεοελληνικῆς πεζογραφίας καί γιά τή γένεση εἰδικά τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος ταυτόχρονα ἐξέφραζε τήν ἠθική καί ἰδεολογική ὁρμή πού εἶχαν τήν ἐποχὴ ἐκεῖνη οἱ νέες κοινωνικές δυνάμεις στήν Ἑλλάδα.

***** Λ. Βρανούσης, Ρήγας, σ. 251—254.

Ἡ διαπραγμάτευση τῶν θεμάτων γίνεται σέ ἀπλή γλῶσσα, μέ τρόπο διαλογικό καί μαρτυρεῖ τόν παιδαγωγικό χαρακτήρα τοῦ ἔργου καί τήν προσπάθεια τοῦ μεταφραστή γιά τήν ἐκλαίκευση τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων, γιά τήν ἀπολύτρωση τοῦ στοχασμοῦ ἀπ' τίς «προλήψεις» καί τήν προπαρασκευή τοῦ ἐδάφους γιά τήν καλλιέργεια τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν. Ἡ ἐπιγραμματική φράση: «Ὅποιος ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά», συμπεκνώνει ὄλο τό νόημα τοῦ φιλελευθερισμοῦ τῆς ἐποχῆς καί ἀποτελεῖ τό βάθρο τῶν ἰδεολογικῶν πεποιθήσεων καί τό σύνθημα τῶν ἐθνοδιαφωτιστικῶν προσπαθειῶν τοῦ Ρήγα.

Τό μετέπειτα ἔργο του

Ὑστερ' ἀπό μία μακρά σχετικῶς «μεταβατική περίοδο παραμονῆς στή Βλαχία καί προπαρασκευῆς», ὁ Ρήγας θά ξαναπάει στή Βιέννη τόν Αὔγουστο τοῦ 1796, γιά νά συνεχίσει, πλαισιωμένος αὐτή τή φορά ἀπό μία ὁμάδα συνεργατῶν του, τό ἐκδοτικό του ἔργο. Τό 1797 τυπώνει καί κυκλοφορεῖ μία σειρά ἀπό χάρτες: «Νέα Χάρτα τῆς Βλαχίας», «Γενική Χάρτα τῆς Μολδαβίας», «Μεγάλη Χάρτα τῆς Ἑλλάδος», μία χαλκογραφία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί δύο βιβλία, τόν «Ἠθικό Τρίποδα» καί τόν «Ἀνάχαρση».

Ἀπ' τά ἔργα τοῦ Ρήγα τό πιό σημαντικό εἶναι: Ἡ «Νέα Πολιτική Διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης (ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας), τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Μεσογειῶν Νήσων καί τῆς Βλαχομπογδανίας» πού περιεῖχε: α) μία ἐπαναστατική προκήρυξη,² β) διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου³, γ) τό κυρίως σύνταγμα τοῦ Ρήγα⁴ καί δ) τό γνωστότατο «Θούριο»⁵, τό «ιερώτερο ἄσμα τῆς φυλῆς μας», ὅπως γράφει ὁ Τερτσέτης.

Ὁ μαρτυρικός του Θάνατος στίς 24 Ἰουνίου τοῦ 1798 σταμάτησε τό πολύπλευρο διαφωτιστικό του πρόγραμμα, ἡ ἀπήχηση ὅμως τοῦ ἔργου καί τῆς θυσίας του ὑπῆρξε, πραγματικά, τεράστια σ' ἔκταση καί σέ βάθος καί ἀνεξάντλητη σέ ἱστορική συνέχεια.

Συγγράμματα

1. Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν	1790
2. Φυσικῆς Ἀπάνθισμα	1790
3. Ὁ Νέος Ἀνάχαρσις	1797
4. Νέα Πολιτική Διοίκησις	1797

Κείμενα

1

ὄντας φύσει φιλέλλην, δέν εὐχαριστήθην μόνον ἀπλῶς νά θρηνήσω τή κατάστασιν τοῦ Γένους μου, ἀλλά καί συνδρομήν νά ἐπιφέρω ἐπάσχια, ὅσον τό ἐπ' ἐμοί, ἀπανθίζοντας ἀπό τε τῆς γερμανικῆς καί γαλλικῆς γλώσσας τά

οὐσιωδέστερα τῆς Φυσικῆς ἱστορίας, τὰ ὅποια, διὰ τὴν νά γένουν πλεόν εὐληπτα, συνέπονται κατ' ἔρωταπόκρισιν διδασκάλου καί μαθητοῦ, ἕως εἰς ἓνα μέρος». «Ἡ αἰτία ὅπου μετεχειρίσθη ἀπλοῦν ὕφος, ἦτον διὰ τὴν νά μὴν προξενήσω μέ τὴν γριφότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ (ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἀρχαϊκῆς γλώσσας) εἰς τοὺς ἄλλους ἐκεῖνο ὅπου ὁ ἴδιος ἔπαθα σπουδάζοντας». «Ὅθεν, ἀφορῶντας ὁ σκοπός μου εἰς τὸ **νά ὠφελῶ, τὸ Γένος μου.....** ἔπρεπε νά τὸ ἐκθέσω μέ σαφῆνειαν, ὅσον τὸ δυνατόν, ὅπου νά τὸ καταλάβουν ὅλοι, καί νά ἀποκτήσουν μίαν παραμικράν ἰδέαν τῆς ἀκαταλήπτου Φυσικῆς».

2 «Ὁ λαός, ἀπόγονος τῶν Ἑλλήνων, ὅπου κατοικεῖ τὴν Ρούμελην, τὴν Μικράν Ἀσίαν, τὰς Μεσογείους νήσους ... καί ὅσοι **στενάζουν ὑπὸ τὴν** δυσφορωτάτην τυραννίαν τοῦ Ὄθωμανικοῦ **βδελυρωτάτου δεσποτισμοῦ...** ἀπεφάσιεν νά ἐκβοήσῃ μεγαλοφῶνως, ἐνώπιον πάσης τῆς Οἰκουμένης **τά ἱερά καί ἄμωμα δίκαια**, ὅπου Θεόθεν τῷ ἐχαρίσθησαν διὰ τὴν ζήσῃ ἡσύχως ἐπάνω εἰς τὴν γῆν».

3 Ἄρθρον 2: «Αὐτὰ τὰ φυσικά δίκαια εἶναι: πρῶτον νά εἴμεθα ὅλοι ἴσοι, καί ὄχι ὁ ἓνας κατώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλον· δεύτερον, νά εἴμεθα ἐλεύθεροι καί ὄχι ὁ ἓνας σκλάβος τοῦ ἀλουνοῦ· τρίτον, νά εἴμεθα σίγουροι εἰς τὴν ζωὴν μας, καί κανένας νά μὴν ἠμπορεῖ νά μᾶς τὴν πάρῃ ἀδίκως καί κατὰ τὴν φαντασίαν· καί τέταρτον, τὰ κτήματα ὅπου ἔχομεν κανένας νά μὴν ἠμπορῇ νά μᾶς ἐγγίξῃ, ἀλλ' εἶναι δικά μας καί τῶν κληρονόμων μας.

Ἄρθρον 22. «Ὅλοι, χωρὶς ἐξαίρεσιν, ἔχουν χρέος νά ἡξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρίς ἔχει (ὀφείλει) νά καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωρία διὰ τὰ ἀρσενικά καί θηλυκά παιδιὰ. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μέ τὴν ὅποιαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη...»

Ἄρθρον 35. «Ὅταν ἡ Διοίκησις βιάξῃ, ἀθετῇ, καταφρονῇ τὰ δίκαια τοῦ λαοῦ, καί δέν εἰσακούῃ τὰ παράπονά του, τὸ νά κάμῃ τότε ὁ λαός ἢ κάθε μέρος τοῦ λαοῦ ἐπανάστασιν, νά ἀρπάξῃ τὰ ἄρματα καί νά τιμωρήσῃ τοὺς τυράννους του, εἶναι τὸ πλεόν ἱερὸν ἀπὸ ὅλα τὰ δικάια του καί τὸ πλεόν ἀπαραίτητον ἀπὸ ὅλα τὰ χρέη του.

4 Ἄρθρον 1: «Ἡ Ἑλληνικὴ Δημοκρατία εἶναι μία, μ' ὅλον ὅπου συμπεριλαμβάνει εἰς τὸν κόλπον τῆς διάφορα γένη καί Ἔθνησκειας ... εἶναι ἀδιαίρετος, μ' ὅλον ὅπου ποταμοὶ καί πελάγη διαχωρίζουν τὲς ἐπαρχίας τῆς, αἱ ὅποια ὅλα εἶναι ἓνα συνσεσφιγμένον ἀδιάλυτον σῶμα».

5 Ὡς πότε, παλληκάρια, νά ζοῦμε στὰ στενά,
μονάχοι, σάν λιοντάρια, στές ράχες, στὰ βουνά;
σπηλιές νά κατοικοῦμεν, νά βλέπωμεν κλαδιά,
νά φεύγωμ' ἀπ' τὸν κόσμον, γιὰ τὴν πικρὴ σκλαβιά;
νά χάνωμεν ἀδέρφια, Πατρίδα καί γονεῖς,
τοὺς φίλους, τὰ παιδιὰ μας κι' ὄλους τοὺς συγγενεῖς;
Καλλιὸ ν'αἶ μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ,
παρὰ σαράντα χρόνοι σκλαβιά καί φυλακή!
Τί σ' ὠφελεῖ ἂν ζήσης καί εἶσαι στὴ σκλαβιά;
Στοχάσου πῶς σέ ψένουν καθ' ὥραν στὴ φωτιά.
Βεζύρης, Δραγουμάνος, Ἀφέντης κι ἂν σταθῆς,
ὁ Τύραννος ἀδίκως σέ κάμει νά χαθῆς·

δουλεύεις ὄλ' ἡμέρα σέ ὄ,τι κι ἄν σοί πῆ,
κι αὐτός πασχίζει πάλιν τό αἷμα σου νά πιῆ.
'Ο Σουτζρος κι ὁ Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναβής,
Γκίκας καί Μαυρογένης, καθρέπτῃς εἶν' νά ἰδῆς.
'Ανδρεῖοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί,
σκοτώθηκαν, κι ἀγάδες, μέ ἄδικον σπαθί·
κι ἀμέτρῃτ' ἄλλοι τόσοι, καί Τουῦρκοι καί Ρωμιοί,
ζωήν καί πλοῦτον χάνουν, χωρίς καμμιά 'φορμῆ.

'Ελᾶτε μ' ἕναν ζῆλον σέ τοῦτον τόν καιρόν,
νά κάμωμεν τόν ὄρκον ἐπάνω στόν Σταυρόν·
συμβούλους προκομμένους, μέ πατριωτισμόν,
νά βάλωμεν, εἰς ὅλα νά δίδουν ὄρισμόν·
οἱ Νόμοι νᾶν' ὁ πῶτος καί ὁ μόνος ὁδηγός,
καί τῆς Πατρίδος ἕνας νά γένη ἀρχηγός·
γιατί κ' ἡ ἀναρχία ὁμοιάζει τήν σκλαβιά·
νά ζοῦμε σά θηρία, εἶν' πλιό σκληρή φωτιά.
Καί τότε, μέ τά χέρια ψηλά στόν οὐρανόν,
ἄς ποῦμε ἀπ' τήν καρδιά μας ἐτοῦτα στόν Θεόν».

6 Ἄδαμάντιος Κοραῆς (1748-1833)

Ὁ Ἄδαμάντιος Κοραῆς στή σύντομη, σεμνή καί λιτή «αὐτοβιογραφία» του γράφει: «Ἐγεννήθην πρωτότοκος τήν 27ην Αὐγούστου τοῦ 1748 ἔτους εἰς τήν Σμύρνην ἀπό τόν Ἰωάννην Κοραῆν Χίον τήν πατρίδα, καί τήν Θωμαῖδα Ρωσίαν, Σμυρναίαν... ὁ πατήρ μου δέν ηὔτυχησε νά λάβῃ παιδείαν.. ἡ μήτηρ μου ἔλαβε ἐλευθεριωτέραν ἀνατροφῆν, διότι εὔτυχησε νά ἔχη πατέρα Ἄδαμάντιον τόν Ρύσιον, τόν σοφώτατον ἐκείνου τοῦ καιροῦ εἰς τήν ἑλληνικήν φιλολογίαν ἄνδρα, ὅστις ἀπέθανεν ἕν ἔτος (1747) πρό τῆς γεννήσεώς μου... Ὁ Πατήρ μου, ἄν καί στερημένος παιδείας, ἦτο στολισμένος ἀπό τήν φύσιν μέ νοῦν ὀξύτατον καί ἄλλα τῆς φύσεως ὀωρήματα πολλά, ὥστε ἐκατάλαβεν, **ὄτι μόνῃ ἡ παιδεία τελειοποιεῖ τά δῶρα τῆς φύσεως**, καί ἐπυρώθῃ μέ τόν ἔρωτα τῆς παιδείας.. ἀκόλουθον ἦτο νά φροντίσῃ τήν παιδείαν τῶν τέκνων του.. ὁ θάνατος τοῦ πάππου μου τόν ἠνάγκασε νά μᾶς παραδώσῃ εἰς τό τότε πρό μικροῦ συσταθέν ἑλληνικόν σχολεῖον, τό ὅποῖον ἐσχολαρχεῖτο τότε ἀπό Μοναχόν τινα, Ἰθακήσιον τήν πατρίδα*.

Ὁ διδάσκαλος καί τό σχολεῖον, ὡμοιάζον ὄλους τούς ἄλλοι διδασκάλους καί τά σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος, ἦγον ἐξιδαν διδασκαλίαν πολλά πτωχῆν, συνωδευομένην μέ ραβδισμόν πλουσιοπάροχον... Ὁ πατήρ μου

* Πρόκειται γιά τόν Ἱερόθεο Δενδρινό, πῶτο διδάσκαλο τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς.

ἐπώλει μεταξωτά, ἐμπορευόμενος εἰς τό λεγόμενον Βεζεστένιον τῆς Σμύρνης.. ὄθεν ἐπεθύμει νά ἐκτείνῃ τό ἐμπόριόν του καί διὰ θαλάσσης εἰς τήν Ὑλλανδίαν, κατά μίμησιν τοῦ πενθεροῦ του καί πάππου μου· ἀλλ' ἐπεθύμει νά ἔχῃ ἐκεῖ ἄνθρωπον οἰκεῖον.. Ἐμβῆκα λοιπόν (1772) εἰς πλοῖον Δανικόν καί μετὰ 26 ἡμερῶν κατευδῶθην εἰς Λιβόρνον, καί μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἐκείθεν εἰς τό Ἄμστελόδαμον...»

Ἡ Κοραῆς τὰ χρόνια τῆς διαμονῆς του στήν Ὑλλανδία τὰ χρησιμοποιοῦν γιά τήν πνευματική του συγκρότηση. Ἐπειτα ἀπό ἑπτὰ χρόνια θά ξαναπάει στή Σμύρνη. Στά 1782 πηγαίνει στό Μομπελιέ τῆς Γαλλίας, γιά νά σπουδάσει ἱατρική. Στά 1787 τόν βρίσκουμε στό Παρίσι, ὅπου θά παραμείνει ὡς τό θάνατό του, 6 Ἀπριλίου τοῦ 1833.

Ἐδῶ ζεῖ τήν Ἐπαναστασι, τή θαυμάζει, τή κρίνει καί τήν ἀξιολογεῖ: «Τάς μέχρι τούτου ἀπορίας μου περί τῆς εἰς τήν πατρίδα ἐπιστροφῆς.. ἔλυσε πλέον ὀλότελα ἡ πολιτική μεταβολή τῆς Γαλλίας, καί ἀπεφάσισα ἀμεταθέτως νά μή συζησω εἰς τό ἐξῆς μέ τυράννους...»

Βαθιά στοχαστικός, μέ πλούσιο προβληματισμό συγκροτεῖ τήν προσωπικότητά του μέσα ἀπό πολλές καί πλούσιες ἐμπειρίες.

Συνδέει ἀναπόσπαστα στή συνείδησή του τὰ κλασικά γράμματα καί τήν ἐλευθερία. Ὅταν λέει «Δράξασθε παιδείας», ξέρει καλά ὅτι συμβουλεύει τούς πατριῶτες του νά δράξουν ἕνα ὄπλο. «Ὁ Πάπα-τρέχας»¹ εἶναι ἕνα προσκλητήριο παιδείας γεμάτο ζωντάνια, λαϊκότητα καί χαριτολόγιο διάθεση, γιά νά γίνει προσιτό στοῦς πολλούς.

Εἶναι τὰ χρόνια πού οἱ κλασικές σπουδές καί ἀκόμη περισσότερο ὁ νεοκλασικισμός ἐπιβάλλονται στή συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου.

Στά 1798 ἡ ἔκδοση τῆς «Πατρικῆς διδασκαλίας»² καί ἡ σύλληψη τοῦ Ρήγα τοῦ ἐμπνέουν ἕνα βίαιο φυλλάδιο, ὅπου προασπίζεται τίς φιλελεύθερες ἰδέες: εἶναι ἡ «Ἀδελφική διδασκαλία»³. Στά 1804 ἀρχίζει μεθοδικά τήν ἔκδοση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Μέσα σέ δεκαπέντε περίπου χρόνια, ὡς τόν Ἀγῶνα, θά ἐκδοθοῦν πάνω ἀπό 20 τόμοι ἀρχαίων κειμένων. Στά «προλεγόμενά» τους, πού ἔχουν τόν τίτλο «Αὐτοσχέδιοι στοχασμοί», παραθέτει τίς γλωσσικές καί ἐκπαιδευτικές του ἀπόψεις.

Στό γλωσσικό καί στίς πολιτικές καί κοινωνικές πεποιθήσεις του ἀκολουθεῖ «τή μέση ὁδὸ»⁴. Ἡ Κοραῆς, γράφει ὁ Δημαράς, «δέν εἶναι ἐπαναστάτης, καί ἡ σκέψη του δέν εἶναι ἐπαναστατική, εἶναι πρόμαχος τῆς ἐξέλιξης, τῆς προόδου, ἀνήκει πνευματικά στόν κύκλο τῶν ἰδεολογῶν, μέ τόν ὁποῖον φαίνεται νά εἶχε καί ἄμεσες ἐπαφές»*.

«Λατρεύω, ἔγραφε, τήν ἐλευθερίαν, ἀλλά θά ἤθελα νά τήν βρίσκω

* Κ.Θ. Δημαρᾶ, Ἄδ. Κοραῆς, σ. 31. Βλέπε ἐπίσης εἰδικό κεφάλαιο γιά τόν Κοραῆ καί τό ἔργο του στοῦ G.P. Henderson, Ἀναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοχασμοῦ.

πάντοτε θρονιασμένη ανάμεσα στη δικαιοσύνη και τον ανθρωπισμό. «Ἐλευθερία χωρίς δικαιοσύνη εἶναι καθαρὰ ληστεία». Καί γιά τή γλώσσα τά ἴδια: «Μήτε τύραννοι τῶν χυδαίων οὔτε δοῦλοι τῆς χυδαιότητος αὐτῶν». Ὁ Κοραῆς καί οἱ ὀπαδοί του πιστεύουν καί ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ δυτική παιδεία θά βοηθήσει τόν Ἑλληνισμό, σ' αὐτή τή φάση τῆς ἱστορίας του, ν' ἀποκαταστήσει τήν ἐπαφή του μέ τό πνεῦμα τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ὥστε νά οικειωθεῖ πάλι τόν ἀπέραντο χώρο τῆς καί νά ἐπανασυνδέσει τούς δεσμούς μέ τή μεγάλη Ἑλληνική παράδοση. Τό σύνθημα τῆς παιδείας πρέπει νά εἶναι ἡ «μετακένωσις»⁵.

Μετά τό θάνατό του ἐλάχιστοι ἀπ' τούς ὀπαδοῦς του ἤ καί ἀπ' τούς τρίτους πού εἶχαν θαμπωθεῖ ἀπ' τό φέγγος τοῦ ἔργου του, παρέμειναν στή δική του γραμμή, Κούμας, Φαρμακίδης. Ὡστόσο ὅλος ὁ Διαφωτισμός κλείνεται μέσα στή διδασκαλία τοῦ Κοραῆ.

Συγγράμματα

1. Ἐπιστολή πρός Ἀλέξανδρον Βασιλείου.
2. «Πρόκλήρυξις νέας ἐκδόσεως Ἑλληνικῶν ποιητῶν καί Συγγραφέων, ἥτις γίνεται διά δαπάνης τῶν ἀδελφῶν ΖΩΣΙΜΑΔΩΝ, διά τούς σπουδάζοντας τήν Ἑλληνικήν γλῶσσαν Ἑλληνας».
3. «Ἀκολουθία τῶν αὐτοσχέδιων στοχασμῶν περί τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καί γλώσσας».
4. Παπατρέχας.
5. Αὐτοβιογραφία. Καί ἄλλα.

Κείμενα

1

Ὁ Παπατρέχας «μέ παραστατικό τρόπο» κρίνει πῶς φερόταν πρὶν μορφωθεῖ. «Οὔτε διάβολος ἤμην, πρὸ τῆς παιδείας, οὔτ' ἄγγελον μ' ἔκαμεν ἡ παιδεία. Ἄλλ' ὁ ἀπαιδευτος Παπᾶ Τρέχας, χωρίς νά ἦτο κακός, ἔπραττε κ' ἔλεγε πολλά κακά, διότι δέν ἤξευρεν ὁ ταλαίπωρος, οὔτε τί ἐπρασεν, οὔτε τί ἔλεγεν». «Ἡ ἀπαιδευσία πολλήν ἐνδίδωσι ροπήν εἰς ἀδικίαν». **Ἡ παιδεία, τέκνον μου (τώρα τό καταλαμβάνω ὁ δυστύχης), ὅταν εἶναι μοιρασμένη ἀναλόγως εἰς ἔθνος ὀλόκληρον, γίνεται φραγμός καί τοίχος εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν κακῶν ἀνθρώπων, καί ἂν δέν τῶν διορθῶση τήν ψυχήν, τούς ἀναγκάζει καί μή θέλοντας νά φαίνονται καλοί. Τίνας ἀδικοῦσι πλέον εὐκόλα οἱ ἄδικοι; τούς ἀπαιδεύτους, καί διά τοῦτο ἀδυνάτους νά γνωρίσωσιν ἢ νά ὑπερασπίσωσιν τά κτήματά των. Τίνας ἐκδύνουσι οἱ κλέπται; Τούς ἀνικάνους νά φυλάξωσι τά κτήματά των. Τίνας ἀπατῶσιν οἱ πλάνοι; Ὅσοις ἡ ἀπαιδευσία ἔκαμεν εὐκόλους νά πλανῶνται».**

2

Στό τέλος τοῦ 18οῦ καί στίς ἀρχές τοῦ 19οῦ αἰῶνα, ὅταν ἡ Εὐρώπη συνταρασσόταν ἀπό τίς ἐπανάστατικές ἰδέες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καί τούς Ναπολεόντειους πολέμους καί οἱ ἀπηχῆσεις τους ἀναστᾶτων μέ κρυφές ἐλπίδες καί

χαρά τούς σκλαβωμένους, πού περίμεναν μέ άνυπομονησία τό Ναπολέοντα, είδε τό φώς τής δημοσιότητας ένα λαθρόβιο άνώνυμο φυλλάδιο, **Πατρική Διδασκαλία**, μ' ένα άδιάντροπο κήρυγμα έθελοδουλείας, γεμάτο από γελδία καί μωρά έπιχειρήματα γιά τήν υπερέσπιση τής «Θεόθεν» δεσποτείας τών τυράννων, καθώς καί γιά τήν καταδική τών άρχών τής Δημοκρατικής Γαλλίας.

Τό κήρυγμα τής σκλαβιάς:

«Έδω όμως πάλιν, αγαπητοί Χριστιανοί, πρέπει νά ιδώμεν καί νά θαυμάσωμεν τήν άπειρον του Θεου προς ήμäs αγάπην... ό Πάνσοφος ήμών Κύριος, διά νά φυλάξη καί αύθις άλώβητον τήν άγιάν καί όρθόδοξον πίστιν ήμών... καί νά σώση τούς πάντας, ήγειρεν εκ του μηδενός τήν ισχυράν αύτήν βασιλείαν τών Όθωμανών αντί τής τών Ρωμαίων ήμών βασιλείας.. καί ύψωσε περισσότερον από κάθε άλλην, διά νά άποδείξη αναμφιβόλως, ότι θείω έγένητο βουλήματι, καί όχι μέ δύναμιν τών ανθρώπων, καί νά πιστοποιήση πάντας τούς πιστούς, ότι μέ αυτόν τόν τρόπον εύδόκησε νά οικονομήση, μέγα μυστήριο, τήν σωτηρίαν δηλαδή εις τούς εκλεκτούς του λαούς.. καί ταύτα μέν τά του Θεου κρίματα.. ό πρώτος άποστάτης ό Διάβολος.. έμεθοδεύθη εις τόν τρέχοντα αιώνα μίαν άλλην πονηρίαν καί άπάτην ξεχωριστήν, δηλαδή τό νυν θρυλούμενον σύστημα τής έλευθερίας...»

3

“Όταν τό παραπάνω γραπτό, πού εκθειάζει σαν ύψιστη άρετή καί εύτυχία τή σκλαβιά, έπεσε στα χέρια του Άδ. Κοραή, έγραψε καί τύπωσε άπάντηση στο φιλότουρκο συγγραφέα μέ τόν τίτλο «**Άδελφική διδασκαλία**». «Ό ψευδώνυμος συγγραφέας τής πατρικής διδασκαλίας, διά νά δικαιώση τούς φίλους του Όθωμανούς ζητεί νά μάς πείση ότι τήν ισχυράν καί ύψηλήν βασιλείαν αυτών, καθώς αυτός δέν αισχύνεται νά τήν ονομάξη μέ όλον τό ότι τήν σήμεραν αύτή είναι ή ταπεινότερα, άγκαλά ή πλέον άπάνθρωπος, καί άπ'αυτάς τάς έλαχίστας τής Εύρώπης τυραννίας, ότι λέγω, αύτήν τήν βασιλείαν τήν ήγειρεν οικονομικώς ή θεία πρόνοια διά νά στηρίξη τούς Γραικούς κλονουμένους, καί χωλαίνοντας ήδη εις τά τής θρησκείας. Καί αύτήν τήν νομιζομένην τής θείας προνοίας οικονομίαν δέν έρυθρια νά ονομάξη μυστήριο...» «Ψεύδεται προς τούτους, όταν ονομάξη τήν έλευθερίαν «έπινόησιν του πονηρού διαβόλου» εναντίαν εις τήν θεϊαν γραφήν καί άποστολικήν διδασκαλίαν». Καί ό Κοραής τελειώνει μέ τούτα τά λόγια «Δέν είναι κανείς, νομιζώ, όστις, άφοϋ μετά προσοχής έξετάσει όσα μέχρι του νυν ειπε, δέν ήθελεν άδιστάκτως πληροφορηθί, ως έγώ, ότι τής Πατρικής διδασκαλίας ό συγγραφέας είναι άπονδός τις έχθρός τής θρησκείας καί του όνόματος τών Γραικών, φίλος πιστός τών Όθωμανών, του Πάπα, πάντων τών παρελθόντων, τών παρόντων καί μελλόντων τυράννων του ανθρώπινου γένους».

4

‘Εάν τό νά μακρύνεται τις από τήν κοινήν του λέγειν συνήθειαν τόσο, ώστε νά γίνεται άσαφής εις τήν διάνοιαν καί παράξενος εις τήν άκοήν, είναι τυραννικόν, τό νά χυδαίξη πάλιν τόσο, ώστε νά γίνεται άηδής εις εκείνους όσοι έλαβον άνατροφήν πάλιν τόσο, μέ φαίνεται δημαγωγικόν. “Όταν λέγω, ότι από τήν γλώσσαν μετέχει τό έθνος όλον μέ δημοκρατικήν ισότητα, δέν νοώ ότι πρέπει νά άφήσωμεν τήν μόρφωσιν καί δημιουργίαν αυτης εις τήν όχλοκρατικήν φαντασίαν τών χυδαίων».

«Διά τούτο ἐσπούδασα νά δείξω εἰς τό γένος τήν ἀνάγκην νά ἔχωμεν ἀληθινούς διδασκάλους τῆς σοφίας, καί ὄργανα ἀρκετά εἰς τήν παράδοσιν αὐτῆς. Διδάσκαλοι ἀληθινοί πλέον νά λογίζονται δέν εἶναι συγχωρημένον παρά τούς διδασθέντας εἰς αὐτήν τήν φωτισμένην Εὐρώπην, ἢ τούς ὅσοι ἀκροάσθησαν τῶν ἀμέσως διδασθέντων τά μαθήματα, ἢ κἀν ἀκολουθοῦν τās συμβουλās καί ὁδηγίās αὐτῶν».

«Ἄς μέ συγχωρηθῆ νά ἐξηγήσω τί σημαίνει μετακένωσις...»

«Ἡ ἐξάπλωσις καί διάδοσις τῆς παιδείας εἰς τό γένος μας, φίλτατοι Χῖοι, δέν ὁμοιάζει τήν κατάστασιν τῆς δεκάτης πέμπτῆς ἑκατονταετηρίδος, ὅποταν ἤρχισαν οἱ Εὐρωπαῖοι νά φωτίζωνται. Αὐτοί ἐχρειάσθησαν 350 χρόνους, διὰ νά καταστήσωσιν ὅπου ἔφθασαν τήν σήμερον. Διαιτί; διότι ἔλαβαν τās ἐπιστήμας ἀπό τό Ἑλληνικό γένος, ὅταν τό γένος ἦτο εἰς δυστυχίαν, καί ἀκολούθως τās ἔλαβον ἀτελεῖς. Ἦτο χρεῖα λοιπόν μακρῶν χρόνων καί πολλῶν κόπων νά τās τελειώσωσιν. Ἄλλα τήν σήμερον τῶν τελειωμένων τούτων ἐπιστημῶν ἡ μετάδοσις ὁμοιάζει ἀληθινόν μετακένωμα».

«Διά τήν ἀγάπην τῆς πατρίδος, φίλοι συμπατριῶται, πιστεῦσατε ταύτην τήν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ μετάδοσις τῶν ἐπιστημῶν εἰς τήν Ἑλλάδα, ἂν ἀκολουθήσετε τήν καλήν μέθοδον, εἶναι ἀληθινή **μετακένωσις** ἀπό τά κοφίνια τῶν ἀλλογενῶν εἰς τά κοφίνια τῶν Ἑλλήνων...»

Ἑλληνική Νομαρχία,

*ἦτοι λόγος περὶ ἐλευθερίας συντεθείς τε καί τύποις ἐκδοθείς
ἰδίους ἀναλώμασι πρὸς ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων
παρὰ Ἀνωνύμου Ἑλληνοῦ ἐν Ἰταλία 1806.*

Οἱ Ἕλληνες στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα εἶναι πιά ὄριμοι γιά νά διεκδικήσουν τήν ἐλευθερία τους. Τίς ἐλπίδες τους καί τήν αὐτοπεποίθησή τους τίς ἐκφράζει ἕνα φιλελεύθερο κείμενο μέ τόν τίτλο «Ἑλληνική Νομαρχία» πού δημοσιεύτηκε ἀνώνυμα καί κυκλοφόρησε τό 1806, ὀχτώ χρόνια περίπου μετά τό θάνατο τοῦ Ρήγα καί τῶν συντρόφων του καί 15 χρόνια πρὶν ἀπ' τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση.

Γιά τό συγγραφέα τοῦ βιβλίου ἔχουν ὑποστηριχτεῖ πολλές γνώμες· εἶπαν πῶς μπορεῖ νά εἶναι ὁ Σπυρίδων Σπάχος ἀπ' τά Γιάννενα, ἢ ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, Ἡπειρώτης κι αὐτός, ἢ ἕνας γιατρός ἀπ' τήν Κόρινθο, ὁ Γεώργιος Καλαράς. Ὅμως καμία ἀπ' τίς ὑποθέσεις αὐτές δέ φαίνεται πειστική. Τό βιβλίον πάντως εἶναι πολύ ἀξιόλογο καί ὁ συγγραφέας του φωτισμένος ἄνθρωπος καί πατριώτης. Αὐστηρή ἐνότητα καί συστηματική διάρρησης τό ἔργο του δέν ἔχει· μιλεῖ γιά πολλά πράγματα καί μέ ἀρκετή ἀταξία. Εἶναι ὅμως γραμμένο μέ δύναμη καί μ' ἐνάργεια, καί ἡ μεγάλη ἀρετή του εἶναι ὁ ἀγνός ἰδεαλισμός, τό ἠθικό βάρος, ἡ βαθιά πίστη τοῦ ἀνθρώπου πού τό ἔγραψε· ἀνθρώπου μνημένου στό πνεῦμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, προικισμένου μέ μάτι καθαρό καί

όξύ, μέ ευγένεια ψυχική καί γενναιότητα. Σκοπός του είναι νά κάνει στούς όμογενείς ένα μάθημα πολιτικής άγωγής.. εϊδωλό του ό Νόμος (Νομαρχία). Πολιτικό καθεστώς πού άρμόζει στην άνθρωπινη αξιόπρέπεια καί φέρνει τήν ευτυχία στά άτομα καί στίς κοινωνίες: ή πολιτεία όπου άρχει ό νόμος, ή «Νομαρχία». Στηλιτεύει τό δεσποτισμό, τό καθεστώς δηλαδή, όπου Νόμος γίνεται ή αυθαίρετη βούληση ενός βίαιου άρχοντα· τούτο είναι καθεστώς δουλείας, καί άπ' τή δουλεία πηγάζουν όλα τά δεινά τής άνθρωπότητας. Μόνη σωτηρία είναι νά επιβάλλεται σέ όλους, άρχοντες καί άρχόμενους, ό Νόμος· αυτός μόνο έξασφαλίζει τήν έλευθερία, γιατί κατά βάθος Νόμος καί Έλευθερία συμπίπτουν» .

Ό άνώνυμος συγγραφέας άφιερώνει τό έργο του στό Ρήγα¹. Στη συνέχεια άπευθύνεται στόν άναγνώστη², επικαλείται τά διδάγματα τής ιστορίας³, κάνει μία θεώρηση τών έλεεινών συνθηκών τής ζωής τών ραγιάδων⁴, καί καλεϊ τούς “Έλληνες νά έπιστρέψουν στην Έλλάδα⁵. Άκόμη τούς συμβουλεύει νά μήν περιμένουν άπ' τούς ξένους τή λευτεριά τους αλλά νά στηριχθοϋν στίς δικές τους δυνάμεις, γιατί τό έθνος «προχώρησε εις τά μαθήματα⁶ καί διαθέτει πολεμιστές ήρωες⁷».

Άποσπάσματα

1

1. ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΜΒΟΝ

του μεγάλου καί άειμνήστου “Έλληνος

ΡΗΓΑ

Του υπέρ τής σωτηρίας τής Έλλάδος έσφαιασθέντος χάριν ευγνωμοσύνης ό συγγραφεύς τό πονημάτιον τόδε ως δώρον άνατίθησι.

«... Δέξαι το λοιπόν μέ τό συνηθισμένον σου έλληνικόν ήλαρόν καί καταδεκτικόν βλέμμα, καί δέξαι το πρόσ τούτοις ως άρραββών έκδικήσεως του λαμπρού αίματός σου κατά τών τυράννων τής Έλλάδος...»

2

Προειδοποίηση πρόσ τόν άναγνώστη:

«ΉΩ Άναγνώστα!.. εις άλλο τι δέν χρησιμεύει ή παρούσα μου ξεχωριστή έπιστολή ειμή μόνον διά νά σέ ειδοποιήσω ότι, άν ίσως όμοιάζης εκείνους όπου προφέρουσι τό όνομα τής Έλλάδος χωρίς νά άναστενάζωσι, νά μή χάσης τόν καιρό σου ματαιώς εις τό νά άναγνώσης τό πονημάτιόν μου τούτο.

3

‘Η ιστορία ώ “Έλληνες εις ήμάς είναι ώς ή όρασις εις τούς όφθαλμούς.. ‘Η ιστορία είναι ένας καθρέπτης άψευδής τών άνθρωπίνων πραγμάτων, δι’ αυτής φωτίζεται

* Ε.Π. Παπανούτσου, Νεοελληνική Φιλοσοφία, τ. Α' σελίς 37-38.

ό άμαθής και ό στοχαστικός δι' αύτής προβλέπει σχεδόν τά μέλλοντα.. "Άς λάβη επί χείρας λοιπόν ό δύσπιστος τόν άξιόγαστον Πλούταρχον και Ξενοφώντα τόν ήδύτατον διά νά μάθη πόσα ό άνθρωπίνος νοϋς ήμπορει νά πράξη εις έλευθέραν πολιτείαν και νά ιδή έν ταυτώ ότι όσα φαίνονται άδύνατα εις τούς δούλους μόλις είναι δύσκολα εις τούς έλευθέρους και μεγαλοψύχους άνδρας. Ή Ιστορία είναι ό πλέον σοφός δάσκαλος εις τούς ανθρώπους όπου αγαπώσι· νά μάθωσι τήν άλήθειαν και μάλιστα οι νϋν "Έλληνες όπου τσσαύτην έχουν χρείαν...».

4 «Πώς οϋν ζώσι; άδελφοί μου, φίλτατοί μου "Έλληνες, έσεις τό ήξεύρετε, χωρίς νά σάς τό ειπώ. Οι γεωργοί, ή σεβασμωτέρα κλάσις μιās πολιτείας, ό σταθερώτερος στύλος τής πολιτικής εύτυχίας, ζη χειρότερα από τά ίδια τά ζώα...» «'Αλλά τί νά ειπώ διά τούς πολίτας; Αί, αυτοί, χωρίς νά έχουν όλιγωτέρους κόπους και μόχθους από τούς χωριάτες, έχουν τά βάσανα και περισσότερα και φοβερώτερα από αυτούς. Οι τεχνίται δουλεύουν σχεδόν 18 ώρας τό ήμερονύκτιον και ποτέ δέν ήμποροϋν νά αναπληρώσουν τās αναγκίας χρείας των. Οι προεστοί μέ τά άδικα όσοίματα όπου τούς επιφορτώνωσι τούς άρπάζουσιν από τό έν μέρος τόν όλίγον καρπόν των ιδρωτων των.. Πρόσθετες ακόμα τά άνυποφορα κακά όπου καθημερινώς δοκιμάζουσι από τούς άχρείους έπιστάτες του τυράννου...».

5 «... 'Ακούστε λοιπόν, όσοι "Έλληνες εύρίσκεσθε έξω από τήν κοινήν πατρίδα σας και έσεις οι ίδιοι εύεργέται αύτης, τήν άλήθειαν γυμνήν». «"Έλληνες, επιστρέψετε εύθύς εις τήν πατρίδα σας, μισσεύσετε παραχρήμα διά τήν πατρίδα σας. 'Ιδού τό χρέος σας, ιδού τό ό τι πρέπει νά κάμητε...»

«"Ισως, τέλος πάντων, προσμένετε νά σάς δώση τήν έλευθερίαν κανένας από τούς άλλογενείς δυνάστας; "Ω Θεέ! "Εως πότε, ώ "Έλληνες, νά πλανώμεθα τόσον άστοχάστως;... Ποίος άγνοεί ότι ό κύριος στοχασμός των άλλογενών δυνάστων είναι εις τό προσπαθήσουν νά κάμουν τό ίδιοι των όφελος μέ τήν ζημίαν των άλλων; "Εσεις δέ, φίλοι μου και σύγχρονοι νέοι.. όπου μέ τόσους κόπους και άγρυπνίας διδάσκεσθε τās επιστήμας εις τās άκαδημίας των άλλογενών και όπου έξ' ανάγκης έγνωρίσατε τί έστί πατρίς... νά ξαναδώσετε εις τό έλληνικόν όνομα τό παλαιόν σέβας όπου είχαν και έχασε».

6 Πρώτη λοιπόν είναι ή προχώρησις του γένους μας εις τά μαθήματα. "Ω, πόση διαφορά εύρίσκεται εις τήν 'Ελλάδα από δέκα χρόνους έως τήν σημεριν.» «...έξαλείφθη εις τά περισσότερα μέρη ή δεισιδαιμονία των γραμματικων και οι νέοι ήρχισαν νά μεταχειρίζονται τόν άξιοτιμώτερον καιρόν τής ζωής των εις γνώσεις ώφελίμουσ και όχι νά τόν έξοδεύουν εις τό νά έκστηθίζωσι λέξεις. Ή Λογική και ή Φυσική άνοιξαν τούς όφθαλμούς των περισσοτέρων.. Τά σχολεία δέν είναι πλέον έρημα ώς και πρότερον αλλά τό καθ' έν περιέχει πενήντα και εκατόν μαθητάς, οίτινες, άφοϋ άνάγνωσαν τόν ήδύτατο Ξενοφώντα, τόν νουνεχή Πλούταρχον και τούς λοιπούς ιστορικούς φιλοσόφους των προγόνων μας, έγνωρίσαν τόν βόρβορον τής τυραννίας και κλαίουσι πικρώς διά τήν δυστυχίαν τής πατρίδος μας.. "Εν ένί λόγω διά νά λάβη τό πάν τό ποθοϋμενον τέλος, άλλο δέν τούς λείπει ειμή ή 'Ελευθερία...».

7 «... "Ω "Έλληνες, μάθετέ τό διά παντός, τά άρματα τής Δικαιοσύνης είναι άνίκητα και οι 'Οθωμανοί θέλουν φύγει άπ' έμπροσθεν των άρματωμένων

Ἑλλήνων». «... Μὴν ἀλημονήσητε πρὸς τούτοις, παρακαλῶ τὸ παντοτινὸν παράδειγμα τῶν θαυμαστῶν Μανιάτῶν. Ἴδετε ὅπου οἱ Ὅθωμανοὶ ποτὲ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τοὺς καταδαμάσουν, οὔτε κἀν νὰ πλησιάσωσι τολμοῦσι πλέον εἰς τὰ σύνορά των. Ἐνθυμηθῆτε, τέλος πάντων, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς νίκης εἶναι ἡ ἀνθίστασις καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι οὔτε ἄγριοι οὔτε οὐτιδανῆς ψυχῆς καθὼς οἱ ἐχθροὶ των Ὅθωμανοί...»

8 Κωνσταντίνος Κούμας 1777-1836

Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποταχθῇ λαὸς χωρὶς νὰ θέλῃ. Ὅστις ἐμπορεῖ ν' ἀποθάνῃ δὲν ἐμπορεῖ νὰ βιασθῇ.

Κ.Μ. Κούμας.

Ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης* καὶ ὁ Κωνσταντίνος Κοκκινάκης ἀκολούθησαν τίς γλωσσικὲς ιδέες τοῦ Κοραῆ. Ἐκεῖνος ὅμως πού «ἐσεβάσθη ὅσο κανεῖς τοῦ ἀνδρός τούτου τὰς γνώμας, σύμφωνα μὲ τὴ γραπτὴ του μαρτυρία, εἶναι ὁ Κούμας**.

Γεννήθηκε στὴ Λάρισα στὰ 1777. Πρῶτος δάσκαλός του ἦταν ὁ Ἰωάννης Πέζαρος. Ἡ ζωὴ του μοιράστηκε ἀνάμεσα στὴ διδασκαλία, στὴ συγγραφή καὶ στὴν ἐκδοσὴ βιβλίων. Δίδαξε στὰ σχολεῖα τῆς Θεσσαλίας. (Τσαριτσάνη, Ἀμπελάκια), στὴ Σμύρνη καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ (*Kant*) καὶ γενικὰ ἡ Γερμανικὴ φιλοσοφία ἄσκησε ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τοῦ φιλοσοφικοῦ του στοχασμοῦ, καὶ σ' ὅλο γενικὰ τὸ ἔργο του. Μεγάλῃ δραστηριότητα ἀνέπτυξε τὸν καιρὸ πού δίδασκε στὸ «Φιλολογικὸ Γυμνάσιο» Σμύρνης. Σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα τῶν σχολείων τῆς Εὐρώπης, ἐφοδίασε τὴ σχολὴ μὲ τίς ἀπαιτούμενες συσκευές.

Στὴ Σμύρνη ὀργάνωσε τὰ πρῶτα χημικὰ καὶ φυσικὰ πειράματα πού παρακολουθοῦσαν πολλοὶ κάτοικοι¹. Ὅμως τὰ μηχανικὰ, χημικὰ καὶ φυσικὰ ὄργανα καὶ ἡ συλλογὴ τῶν ἐπιστημονικῶν βιβλίων μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Κούμας ἐξόπλισε τὴ Σχολὴ καὶ κυρίως ἡ διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, πού ἀντικατέστησαν τὸ Ὀχτώηχι, τὸ Ψαλτήρι καὶ τὰ Μηναῖα, προκάλεσαν τὴν ἀντίδραση τῶν συντηρητικῶν δασκάλων τῆς παλιᾶς σχολῆς (Εὐαγγελικῆς Σχολῆς).

Ὁ Κοραῆς ἀπ' τὸ Παρίσι γράφει συνέχεια στὸ φίλο του Ἀλέξανδρο Βασιλείου, ἔμπορο καὶ λόγιο, νὰ συμπαρασταθεῖ στὸν Κούμα². Σύμφωνα

* Τὰ ὀνόματα τοῦ Φαρμακίδη καὶ τοῦ Κοκκινάκη συνδέονται μὲ τὸ λαμπρὸ φιλολογικὸ περιοδικὸ Λόγιος Ἑρμῆς, πού ἔβγαине στὴ Βιέννη ἀπ' τὸ 1811-1821.

** Κ. Κούμας, «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», σ. 587.

μέ τήν προτροπή του Κοραή ότι «πρέπει τῆς φωτισμένης Εὐρώπης τά μαθήματα νά παραδίδονται εἰς ὅλα τά μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀπαραλλάκτως, ὡς εἰς τά εὐνομούμενα κράτη τῆς Εὐρώπης», προσπαθεῖ νά δώσει στους μαθητές γενικές ἀρχές ὄλων τῶν ἐπιστημῶν. Παράλληλα μέ τό διδασκαλικό του ἔργο ἀναπτύσσει καί ἔντονη συγγραφική δραστηριότητα. Ἐκδίδει ἔργα πρωτότυπα, ἀλλά κάνει καί μεταφράσεις. Τό 1808 μεταφράζει τή Χημεία³ τοῦ Ἐδῆτου (ΑΔΕΤ)*.

Στό 8τομο ἔργο του «Σειρά στοιχειώδης τῶν μαθηματικῶν καί φυσικῶν πραγματειῶν...», βλέπουμε τόν ἐπιστήμονα, τόν πρωτοπόρο πνευματικό ἄνθρωπο μέ τή βαθιά γνώση τῶν προβλημάτων τῆς χώρας του, ἀλλά καί τῆς ἐποχῆς του γενικότερα.

Στόν τομέα τῆς γλώσσας ὁ Κούμας παρέμεινε πιστός τῆς ὀμιλουμένης⁴, ἀντίπαλος τῆς ἀρχαίζουσας καί τῶν ὀπαδῶν της, πού θά τοῦς πολεμήσει στό πρόσωπο τοῦ Νεόφυτου Δούκα** μέ συνέπεια καί ἐπιστημονικά ἐπιχειρήματα. Ὁ Κούμας ἀνήκει στήν προοδευτική παράταξη πού ἤθελε οὐσιαστική καί πρός τίς θετικές ἐπιστήμες στραμμένη τήν παιδεία τῶν νέων.

Στό μεγαλόπνοο σέ σύλληψη σύγγραμμά του «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», Βιέννη 1830-1832, ἀφηγεῖται τήν ἀναβίωση τῆς παιδείας στήν Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα ὡς τίς μέρες μας.

Συγγράμματα

1. «Χημείας ἐπιτομή» (μετάφραση).
2. «Σειρά στοιχειώδης τῶν μαθηματικῶν καί φυσικῶν ἐκ διαφόρων συγγραφέων συλλεχθεῖσα, Βιέννη 1807.
3. «Χημεία τοῦ Ἐδῆτου», 1808, τ. 2.
4. «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», Βιέννη 1830-32.

* Χημείας ἐπιτομή, συγγραφεῖσα μέν γαλλιστί, διά προσταγῆς τῆς διοικήσεως, εἰς χρῆσιν τῶν Λυκείων τῆς Γαλλίας, ὑπό Πέτρου Αὐγούστου Ἐδῆτου (Γάλλου), μεταφρασθεῖσα δέ, καί μετά τινων προσθηκῶν ἐκδοθεῖσα, ὑπό Κ.Μ. Κούμα, Λαρισίου, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1808, τ. 2.

** Ἡπειρώτης λόγιος ἀπ' τὰ Ἄνω Σουδενά τῆς Ἡπείρου. Γεννήθηκε στά 1760 ἤ λίγο μετά τό 1760. Σπούδασε στά Γιάννενα καί στό Μέτσοβο. Στό Βουκουρέστι συμπλήρωσε τή σπουδῆ του κοντά στόν περίφημο λόγιο Λάμπρο Φωτιάδη. Πέθανε στά 1845. Εἶναι ὁ συνεπέστερος ἐκπρόσωπος τῶν ἀρχαϊστῶν τοῦ καιροῦ του, ἀντίπαλος καί ἐπικριτής τῶν γλωσσικῶν καί ἐκπαιδευτικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Κοραή καί τῶν ὀπαδῶν του. Ἐχει ἐκδώσει, παραφράσει καί σχολιάσει πάρα πολλά ἀρχαῖα κείμενα. Βλέπε καί G.P. Henderson, Ἐναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοχασμοῦ κεφάλαιο 17, γιά τόν Κούμα καί τό Δούκα.

Κείμενα

1

«... Τήν διδασκαλίαν τῆς Φυσικῆς συνοδεύουν πολλά πειράματα διὰ τῶν ἀξιολογωτέρων τῆς Φυσικῆς καί Μαθηματικῆς ὀργάνων. Παρεκτός δέ τῶν μαθητῶν, ἠδυνόμενοι καί ἄλλοι τῆς Σμύρνης κάτοικοι νά βλέπωσι τοιαῦτα περιεργα πράγματα, ὁσάκις γίνεται ἀξιόλογόν τι πείραμα συντρέχουσι τόσοι, ὅσους δέν χωρεῖ ἡ μεγάλη τοῦ Γυμνασίου στοά».

2

«... Θάρρυνε τόν Κούμαν καί ἐνίσχυσέ τον νά ὑποφέρῃ πάσης λογῆς ἐνάντια καί νά μή μετακινηθῆ ἀπό τόν τόπον».

3

Σεῖς δέ, φιλόμουσοι Γραικοί, ὅσοι εἰσθε μὲν ἐρασταί τῶν ἐπιστημῶν, διατρίβετε δέ εἰς τόπους, ὅπου ὁ καιρός δέν τό συγχωρεῖ νά εὐρίσκωνται διδάσκαλοι καί σχολεῖα τῶν ἐπιστημῶν, μὴν ἀπελπίζεσθε, ὅτι ἐμπορεῖτε νά μάθετε ὀρθοδοξασι-κῶς τήν θεωρίαν κἀν τῆς Χημείας, χωρὶς τῆς ὁποίας τήν σήμερον εἶναι ἀτελής πάσα γνῶσις τῆς Φυσικῆς ἐπιστήμης. Ἐμπορεῖτε δέ νά ἔχετε εἰς τοῦτο ὁδηγούς τούς ἐπιστήμονας ἰατρούς, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμός πληθύνεται ἡμέραν ἐξ ἡμέρας.. Οὗτοι εἶναι Γραικοί καί φιλόσοφοι Γραικοί.. τῶν ὁποίων εὐχή εἶναι τῆς Ἑλλάδος ὁ **φωτισμός**, καί ὡς τοιοῦτοι δέν παραιτοῦνται νά μεταδώσωσιν εἰς τούς ὁμογενεῖς των λογίους ὅ,τι δύνανται, ἀφ' ὅσα ἐδιδάχθησαν εἰς τῆς Εὐρώπης τὰς Ἀκαδημίας*. Ἐχοντες δέ εἰς χεῖρας ταύτην τοῦ **Ἀδήτου**, τήν βίβλον, μέ τήν βοήθειαν ἐκείνην, καί τήν ἰδικήν σας κρίσιν, θέλετε γενῆ ἱκανοί ν' ἀποδίδετε... τούς λόγους πολλῶν φαινομένων, νά ἐξεύρετε τὰ συστατικά τῶν σωμάτων μέρη...»
(βλ. Κ. Δημαρᾶ, ὁ Κοραῆς καί ἡ ἐποχή του, σ. 45).

4

«Κάθε ἐπιστήμη γιά νά γίνει κτῆμα σ' ὅσους «ἐπιθυμοῦσι φιλομαθεῖς» εἶναι ἀνάγκη νά γράφεται «εἰς γλῶσσαν τήν ὁποίαν λαλεῖ καί καταλαμβάνει τό ἔθνος ὄλον», ἐπειδὴ «ἔθνος δέν ἐμπορεῖ νά ὀνομασθῆ, ὅταν δέν ἔχη γλῶσσαν καταλαμβανομένη ἀπ' ὅλα τοῦ ἔθνους τὰ πρόσωπα».

* Ἀνώτερα Σχολεῖα

Επισημαίνεται ότι η παρούσα έκθεση αφορά μόνο την κατάσταση των πραγμάτων κατά την ημερομηνία της έγκρισής της και δεν αποτελεί πρόβλεψη για το μέλλον. Η κατάσταση των πραγμάτων μπορεί να αλλάξει σημαντικά λόγω αλλαγών στην οικονομία, στην αγορά ή σε άλλους παράγοντες.

Η παρούσα έκθεση έχει εκπονηθεί σύμφωνα με τα πρότυπα που ισχύουν στην Ελλάδα και είναι συμβατή με τα πρότυπα που ισχύουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η έκθεση έχει εκπονηθεί με τη βοήθεια των υπηρεσιών του Ελεγκτικού Συνεδρίου.

Ο Ελεγκτής Συνεδρίου, έχοντας λάβει υπόψη τις προτάσεις που έχουν υποβληθεί από τα μέλη του Ελεγκτικού Συνεδρίου, αποφασίζει να εγκρίνει την παρούσα έκθεση με τις παρατηρήσεις που περιλαμβάνονται στην έκθεση. Η παρούσα έκθεση θα δημοσιευθεί στην ιστοσελίδα του Ελεγκτικού Συνεδρίου και θα παραμείνει διαθέσιμη για την ενημέρωση του κοινού. Η έκθεση θα αποτελεί μέρος της έκθεσης του Ελεγκτικού Συνεδρίου για το έτος 2023.

Αθήνα, 15 Ιουλίου 2023

Ο Ελεγκτής Συνεδρίου,
Κωνσταντίνος Κ. Κωνσταντίνου

Η παρούσα έκθεση αποτελεί μέρος της έκθεσης του Ελεγκτικού Συνεδρίου για το έτος 2023. Η έκθεση θα δημοσιευθεί στην ιστοσελίδα του Ελεγκτικού Συνεδρίου και θα παραμείνει διαθέσιμη για την ενημέρωση του κοινού.

Αναφορά: 17/2023
Αναφορά: 17/2023

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

**Θέματα ελληνικής ιστορίας
από τρεις πηγές
(1750-1850)**

**... έξ ιστορίας αναιρεθείσης τής αληθείας τό
καταλειπόμενον αὐτῆς άνωφελές γίνεται διή-
γημα...**

Πολύβιος, 'Ιστορίαί, 1.14.7.

Μέ τό κεφάλαιο: «**Θέματα Έλληνικής Ίστορίας (1750-1850) από τίς πηγές**» τό αναλυτικό πρόγραμμα ύποδεικνύει ένα μεγάλο κύκλο θεμάτων, από τά όποία οί συγγραφείς μπορούν νά επιλέγουν μερικά, μέ κριτήριο τή σπουδαιότητά τους γιά τήν επιστήμη ή τήν παιδεία. Ή Όμάδα έργασίας, πού έτοιμάσε τοῦτο τό βιβλίό, δοκίμασε κι άλλα θέματα νά παρουσιάσει, όπως: Τύχες τών Άγωνιστῶν, Δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, ή Γ΄ Σεπτεμβρίου 1843· τελικά άποφάσισε νά παρουσιάσει σέ τούτη τή φάση τά θέματα πού ακολουθοῦν· οί συγγραφείς, πού θά αναλάβουν τή συγγραφή νέου βιβλίου, δέ δεσμεύονται καθόλου από τήν τωρινή έπιλογή.

Διευκρίνιση:

Οί άστερισκοί δηλώνουν ότι ύπάρχει διευκρινιστική ύποσημείωση στήν ίδια σελίδα, οί αριθμητικοί δείκτες παραπέμπουν σέ κείμενα πηγές στό τέλος τοῦ σχετικοῦ θέματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(γιά τά κεφάλαια α' καί β')

1. 'Αρχεΐα τής 'Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. Α' ('Αθήνα 1857, έπανέκδοση τοῦ 1971 από τή Βιβλιοθήκη τής Βουλῆς τῶν 'Ελλήνων).
2. Π.Β. Δερτιλῆ, Συμβολή εἰς τήν Δημοσιονομικήν 'Ιστορίαν τοῦ 'Αγῶνος τοῦ 1821 ('Επιστ. 'Επετ. τής 'Ανωτ. Βιομηχανικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, τ. ΙΙΙ [1970-71] 66. 75-217).
3. Γ.Δ. Κατσούλη, Οἰκονομική 'Ιστορία τής 'Ελληνικῆς 'Επανάστασεως, τ. 1-2, 'Αθήνα 1974.
4. 'Α. Μάμουκα, Τά κατά τήν 'Αναγέννησιν τής 'Ελλάδος, τ. 11, 'Αθήνησιν 1839-1852.
5. Γ. Μάουρερ, 'Ο 'Ελληνικός Λαός (μετ. "Ο. Ρομπάκη, ἐπιμέλεια Τ. Βουρνᾶ). 'Αθήνα 1976.
6. Μέντελσον - Μπαρτόλδου, 'Ιστορία τής 'Ελληνικῆς 'Επανάστασεως, (ἐπιτομή από ἄγνωστον). 'Αθήνα 1955.
7. Γ.Π. Νάκου, Αἱ μεγάλοι δυνάμεις καί τά ἔθνη κτήματα τής 'Ελλάδος (1821-1832). 'Επιστ. 'Επετ. τής Σχολῆς Νομικῶν καί Οἰκον. 'Επιστημῶν τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης, τ. 9 (1970), σελ. 467-546.
8. Π.Κ. Ραπτάρχη, 'Ιστορία τής Οἰκον. ζωῆς τής 'Ελλάδος, τ. Α' (1821-1826), 'Αθήναι 1934, σ. 1-144.
9. Σπ. Τρικούπη, 'Ιστορία τής 'Ελληνικῆς 'Επανάστασεως, τ. 1-4, 'Αθήνα 1971 (ἀνατύπωση τής β' ἔκδοσης τοῦ 1860). Ν.Ε.Β.
10. Σαμουήλ Χάουε (Samuel Howe). 'Η σπατάλη τοῦ ἑλληνικοῦ δανείου. - Κερδοσκοπίες καί καταχρήσεις (περιοδ. 'Ιστορική 'Επιθεώρηση, 'Οκτ. 1971, ἀριθ. τεύχους 1, ἀφιέρωμα στό 1821).
11. 'Αμβρ. Φραντζῆ, 'Ιστορία τής 'Αναγεννηθείσης 'Ελλάδος, τόμοι 1-5, 1839.
12. Τά 'Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952. 'Αλ. Σβώλου: 'Η Συνταγματική 'Ιστορία τής 'Ελλάδος, εἰσαγωγή - ἐπιμέλεια Λ. 'Αξελός. 'Αθήνα, χ.χ.

(γιά τό κεφάλαιο γ')

1. 'Αλ. Δημαρᾶ, 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε. Τεκμήρια 'Ιστορίας, τ. Α' (1821-1894). 'Αθήνα 1973.
2. 'Αντ. 'Ισηγόνη, 'Ιστορία τής Παιδείας (β' ἔκδ.). 'Αθήναι 1964.
3. ('Εκδοτικῆς 'Αθήνῶν) 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους, τ. ΙΓ', σσ. 484-491.

4. Έλ. Κούκκου, 'Ο Καποδίστριας καί ἡ Παιδεία (1827-1832). 'Αθήναι 1972.
5. Χρ. Λέφα, 'Ιστορία τῆς 'Εκπαιδεύσεως (ἔκδ. ΟΕΣΒ). 'Αθήναι 1942.
6. Σ.Γ. Τζουμελέα (Π.Δ. Παναγόπουλου), 'Η 'Εκπαίδευσή μας στά τελευταία 100 χρόνια. 'Αθήνα 1933.
7. 'Απ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα καί Πηγαί τῆς 'Ιστορίας τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασεως, Σειρά τρίτη: Τά περί Παιδείας, τ. 1-3.

(γιά τό κεφάλαιο δ')

1. Νικ. Βλάχου, 'Η Γένεσις τοῦ ἀγγλικοῦ, τοῦ γαλλικοῦ καί τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ἐν 'Ελλάδι, 'Αρχεῖο Οἴκον. καί Κοινωνικῶν 'Επιστημῶν, τ. 19. (1939), τεῦχος α'.
2. ('Εκδοτικῆς 'Αθηνῶν), 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Ἔθνους, τ. IB', 'Αθήνα 1975.
3. Δ. Κόκκινου, 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασεως, τ. 1-12.
4. Δ. Σ. Κωνσταντόπουλου, Διπλωματική 'Ιστορία, τεῦχος Α', Θεσσαλονίκη 1975.
5. Γ. Λάιου, 'Ανέκδοτες ἐπιστολές καί ἔγγραφα τοῦ 1821. 'Ιστορικά ντοκουμέντα ἀπό τά αὐστριακά ἀρχεῖα, 'Αθήναι: 1958.
6. Ι. Καποδίστρια, Αὐτοβιογραφία, ἔκδ. Γαλαξία, ἐπιμ. Μιχ. Θ. Λάσκαρι.
7. Μ.Θ. Λάσκαρι, Διπλωματική 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος 1821-1914, 'Αθήναι 1947.
8. Μέντελσον-Μπαρτόλδου, 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασεως (ἐπιτομή ἀπό ἄγνωστον), 'Αθήνα 1955.
9. Π. Πετρίδη, 'Η διπλωματική δράσις τοῦ 'Ιωάννη Καποδίστρια ὑπέρ τῶν 'Ελλήνων (1814-1831), Θεσσαλονίκη 1974.
10. Γ. Ρούσσου, Νεώτερη 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Ἔθνους, τ. Β', 'Αθήνα 1975.
11. Δ. Ρώμα, 'Ιστορικόν 'Αρχεῖον (ἐπιμ. Γρ. Καμπούρογλου), τόμοι 2, 'Αθήναι 1901 καί 1906.
12. Κ. Σιμόπουλου, Πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τήν 'Ελλάδα τοῦ 1821. τ. Α' (1821-22), 'Αθήνα 1979.
13. Σπ. Τρικούπη, 'Ιστορία τῆς 'Ελλην. 'Επανάστασεως, τόμοι 1-4, 'Αθήνα 1971 (ἀνατύπωση τῆς β' ἔκδοσης τοῦ 1860). Ν.Ε.Β.
14. Γ. Φίνλεϋ, 'Ιστορία τῆς 'Ελλην. 'Επανάστασεως, μετ. 'Αλ. Κοτζιά, ἔκδ. ΑΤΛΑΣ.

**— Οί Πολιτειακές ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων
πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ '21
καὶ ὁ Χαρακτήρας τῶν συνταγματικῶν κειμένων
πού διαμορφώθηκαν κατὰ τὴ διάρκειά της.—**

Εἰσαγωγή

Ἡ ἔρευνα τοῦ θέματος μπορεῖ νά ἀρχίσει μέ τὴ διατύπωση τριῶν ἐρωτημάτων:

Ποιά μορφή πολιτεύματος ἐπεδίωκαν οἱ ἐπαναστατημένοι Ἕλληνες γιὰ τὸ ἀνεξάρτητο κράτος πού ἀγωνίζονταν νά δημιουργήσουν; Ποιοὶ παράγοντες τοὺς ἐπηρέασαν στὴ διαμόρφωση τῶν συγκεκριμένων πολιτειακῶν κειμένων, πού εἶναι γνωστά ὡς συντάγματα τῆς Ἐπανάστασεως (*Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἄστρου, τῆς Τροιζήνας*); Καὶ ἀκόμη: τὸ πολίτευμα πού ἐπιβλήθηκε στοὺς Ἕλληνες ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀνεξαρτησίας (1832) ἦταν προϊόν δικῆς τους ἐπιλογῆς ἢ ἀποτέλεσμα ἄλλων παραγόντων; Τὸ ὅλο θέμα ἀναλύεται στίς παρακάτω δύο ἐνότητες.

Α΄ Οἱ πολιτειακές ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821

1. Αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση λειτουργοῦσε ὁ θεσμός τῶν Κοινοτήτων, πού — μ' ὄλες τίς ἀτέλειες καὶ τίς τοπικές ἰδιομορφίες του — εἶχε ἐθίσει τοὺς Ἕλληνες στὴν ἀντιμετώπιση τῶν κοινῶν προβλημάτων τους μέ σύστημα ἀντιπροσωπευτικό¹, στὸ ὁποῖο εἶχαν δικαίωμα μέ κάποιο τρόπο νά μετέχουν ὅλοι, ἔστω κι ἂν δέν εἶχαν θεωρητικὴ ἐνημέρωση γιὰ παράλληλες ἢ παραπλήσιες ἐξελίξεις σ' ἄλλες χώρες.

Ἐπίσης, σέ συγγραφεῖς τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου (λ.χ. στὸ Ρήγα Βελεστινλή ἢ στὸν Ἀνώνυμο (*συγγραφέα*) τῆς **Ἑλληνικῆς Νομαρχίας**) βρίσκουμε διάχυτες πολιτειακές ἀντιλήψεις πού ὄλες — ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πηγὴ τους — συγκλίνουν στὴν ἔννοια δημοκρατικῆς διακυβέρνησης τοῦ Κράτους, πού ἔλπιζαν οἱ συγγραφεῖς ἐκεῖνοι ὅτι θά

δημιουργηθεί μέ τό «φωτισμό» τοῦ Γένους καί τήν ἀποτίναξη τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ². Ἐξάλλου τό κίνημα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ εἶχε ξαναζωντανέψει μνήμες πού ποτέ δέν εἶχαν σβήσει γιά τίς ἀρχαίες ἐλληνικές δημοκρατίες (βλέπε σχετικά τό προηγούμενο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου).

Ὄταν ἄρχισε ἡ Ἐπανάσταση καί πρόκυψε ἀπό τά πράγματα ἡ ἀνάγκη γιά πολιτειακή ὀργάνωση, τότε προστέθηκε ἕνας τρίτος παράγων πῶς συγκεκριμένος: οἱ Φαναριῶτες καί γενικότερα οἱ «Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ, πού εἶχαν θεωρητική μὴ μορφωση καί ἦταν φορεῖς ξενικῶν ἐπιδράσεων, κυριότατα δυτικοευρωπαϊκῶν, καί ἔσπευσαν νά προσφέρουν τίς υπηρεσίες τους³ στόν Ἄγωνα καί στή διατύπωση τῶν συνταγματικῶν κειμένων, συνδέοντας βέβαια συχνά τίς ἀνάγκες τοῦ Γένους μέ τίς προσωπικές φιλοδοξίες τους.

2. Ἀπό τοὺς πρώτους μῆνες τοῦ Ἄγωνα κι ὡς τό Φθινόπωρο τοῦ 1821 συγκροτήθηκαν τοπικοὶ ὀργανισμοὶ (*Πράξη τῶν Καλυτεζῶν, πού ἐξελιχτήκε σέ Ὄργανισμὸ τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, Προσωρινή Διοίκηση τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος κ.ἄ., γιά τίς ὁποῖες θά γίνει λόγος λεπτομερέστερος, παρακάτω*) μέ σκοπὸ τήν ἀντιμετώπιση τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν τοῦ Ἄγωνα⁴.

Ὡς τῆ φάση αὐτὴ διαπιστώνουμε ὅτι τήν πρωτοβουλία γιά τὴ σύμψηξη τῶν τοπικῶν ὀργανισμῶν καί κυρίαρχη θέση μέσα σ' αὐτοὺς ἔχουν, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, οἱ πρόκριτοι καί οἱ ἀρχιερεῖς (*φορεῖς ἄλλοτε τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης*), καθὼς καί οἱ νεοφερμένοι Φαναριῶτες⁵, πού διέθεταν πολιτικὴ πείρα (π.χ. ὁ *Μαυροκορδάτος στὴ Δ. Στερεά, ὁ Θ. Νέγρης στὴν Ἀνατολική*).

Ἐνας παράγων νέος πού ἀναδείχτηκε μέσα ἀπὸ τίς φλόγες τοῦ Ἄγωνα ἦταν οἱ ὄπλαρχηγοί, κυριότατα αὐτοὶ πού δέν ὑπηρετοῦσαν ὡς ἔμμισθοι τῶν προκρίτων - προεστῶν (λ.χ. ὁ *Κολοκοτρῶνης, ὁ Ἄνδρουτσος κ.ἄ.*). Ἐπιπλέον, ὑπῆρχε στὶς συνειδήσεις τῶν μυημένων στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία ζωηρὸ τό αἶσθημα σύνδεσῆς τους μ' αὐτὴ. Καί ἔφθασε στὶς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1821 στὴν Πελοπόννησο ὁ Δ. Ὑψηλάντης, ὡς γενικός Πληρεξούσιος τῆς Ἀόρατης Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς· καί διεκδικοῦσε τὴν ἀρχηγία τῶν ἐπιχειρήσεων. Γύρω του συσπειρώθηκαν κυρίως ὄπλαρχηγοὶ καὶ ὄσοι ἄλλοι δέ συμπαθοῦσαν τοὺς φορεῖς τῆς παλιᾶς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης (*πρόκριτους ἢ προεστοὺς ἢ δημογέροντες ἢ κοτζαμπάσηδες*). Οἱ νέοι αὐτοὶ παράγοντες εὐλόγο ἦταν νά διεκδικήσουν γιά τοὺς ἑαυτοὺς τους συμμετοχὴ στὴ διαχείριση τῶν κοινῶν, καθὼς μάλιστα θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τους ἀρμοδιότερους γιά τὴ διεξαγωγή τοῦ πολέμου. Καί ἀναπόφευκτες ἦταν κάποιες προστριβές⁶, πού μπορεῖ κάποτε νά εἶχαν καί προσωπικὸ ἢ τοπικὸ χαρακτήρα, ἀλλὰ καί ἀφῆναν νά διαφανεῖ κάποια βαθύτερη ἀντιδικία, ἀνάμεσα

σέ κείνους πού διαχειρίζονταν ὡς τότε τὰ κοινά καί ὄσους ἐπιδίωκαν τῶρα συμμετοχή. "Ἐτσι, πρὸς τὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ, ὅπου ἀναμενόταν καί πραγματοποιήθηκε ἡ ἄλωση τῆς Τριπολιτοῦσας, διάχυτο ἦταν τὸ αἴτημα γιὰ τὴ συγκρότηση ἐνιαίας κεντρικῆς ἐξουσίας, γιὰ ὅλο τὸν ἐπαναστατημένο Ἑλληνισμό.

3. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα ζητήθηκε ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες νὰ στείλουν ἀντιπροσώπους (*παραστάτες*). Ἐκλογικὸς νόμος ἀκόμη δὲν ὑπῆρχε καί ἀκολουθήθηκαν ἐθιμικὲς διαδικασίες. Πάντως, ἡ Α' Ἐθνικὴ συνέλευση συνήλθε στὴν Πιάδα, κοντὰ στὴν ἀρχαία Ἐπίδαυρο, τὴν 20 Δεκεμβρίου 1821 μέσα σέ ἀτμόσφαιρα ἐπιφανειακὰ ἐνθουσιώδη. Τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος ἐπρόκειτο νὰ διακηρύξει σέ λίγο «διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του... τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν καί ἀνεξαρτησίαν» ὕστερα ἀπὸ δουλεία μακραινῶν.

Οἱ παραστάτες αὐτοὶ (*ἀντιπρόσωποι συμβατικά αἰρετοί, μέ ἔμμεση παντως ἀνάδειξη*) ἦταν ἄνθρωποι τριῶν κυρίως κατηγοριῶν⁷: ἀρχιερεῖς καί πρόκριτοι, πού ἀντλοῦσαν τὸ κύρος τους ἀπὸ τὴ θέση τους στὴν προεπαναστατικὴ ἐλληνικὴ κοινωνία, φιλικοὶ καί ὄπλαρχηγοὶ πού ἀναδείχτηκαν μέ τὸν Ἀγῶνα, Φαναριῶτες πού ἔφεραν μαζί μέ τὴ μὲν φωνή τους τὶς φιλοδοξίες καί τὶς πολιτικὲς συνήθειες τοῦ περιβάλλοντός τους⁸.

Δέ θὰ παρακολουθήσουμε τὶς ἐργασίες τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως οὔτε θὰ ἀσχοληθοῦμε μέ τὶς ἐπιδιώξεις καί τὰ ἐπιτεύγματα ἀτόμων ἢ ὁμάδων. Σκοπὸς τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ εἶναι νὰ ἐντοπίσει τὰ στοιχεῖα πού συναποτελοῦν τὴν πολιτειακὴ φυσιογνωμία τοῦ πρώτου συντάγματος (1822) καί τῶν ἄλλων δύο πού ἀκολούθησαν (1823, 1827).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ* ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

α) Νικ. Πανταζόπουλου

Τὸ διὰ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 θεοπισθὲν δίκαιον καί οἱ Ἕλληνες νομικοὶ
(*Θεσ/νίκη 1972*), σελ. 18:

«Κατὰ τὴν α' περίοδον τῆς ἐπαναστάσεως δὲν δύναται βεβαίως ἀκόμη νὰ γίνῃ λόγος περὶ νομικῆς ἐπιστήμης, δηλ. θεωρίας τοῦ δικαίου ἐν Ἑλλάδι. Ἀπαντᾶται

* Διευκρίνιση:

Στὰ κείμενα πού παρατίθενται ἐδῶ ἀπὸ ὅποιαδήποτε πηγή ἀκολουθεῖται ἡ γραφὴ τοῦ πρωτοτύπου· σέ λίγες περιπτώσεις ἔχει τροποποιηθεῖ ἡ στίξη, ὥστε τὸ κείμενο νὰ εἶναι πῶς κατανοητὸ γιὰ τὸ σημερινὸ ἀναγνώστη. Οἱ ὑπογραμμίσεις πού ὑπάρχουν στὰ παρατιθέμενα κείμενα ἔγιναν κατὰ τὴ φάση ἐπιλογῆς (ἀπὸ τὴν Ὁμάδα Ἐργασίας).

δμως εις τήν πράξιν αξιόλογος νομική εμπειρία. Φορείς ταύτης είναι εις μέν τό δημόσιον οι έκφράζοντες τό πνεύμα του κοινοτισμου **παραστάται** (*άντιπρόσωποι των έπαρχιών στις Έθνοσυνελεύσεις, τά μέλη του Βουλευτικού*) των επαναστατικών πολιτευμάτων και οι καταθόντες εις τήν Έλλάδα φαναριώται, εις δέ τό ιδιωτικόν οι άνωτεροι κληρικοί».

β) Δ. Ά. Ζακυθηνοῦ

Ή Τουρκοκρατία

(Άθήναι 1957), σελ. 32:

«Τό νομικόν πρόσωπον τής Κοινότητος διωκείτο υπό **Έπιτρόπων, δημογερόντων, άρχόντων, προεστών** ή **κοτσαμπάσηδων**, των όποιών ό αριθμός έποίκιλλε, ή δέ έντολή ήτο ως επί τό πολύ ένιαύσιος. Οι άρχοντες οὔτοι ήσαν **αίρετοι**, εις σπανίας όμως περιπτώσεις διωρίζοντο υπό των όργάνων του κυριάρχου. Έξελέγοντο υπό του λαοῦ, συνεροχόμενου μετά του κλήρου εις γενικήν συνέλευσιν (κοινήν μάζωξιν). Ένίοτε ή συνέλευσις ήτο περιωρισμένη.

Έν Ύδρα και Σπέτσαις, άπό του έτους 1803, πιθανώτατα δέ και πρό αυτού, μόνοι οι πλοιοκτῆται και οι πλοίαρχοι ειχον τό δικαίωμα του εκλέγειν. Άλλαχού... οι δημογερόντες εξελέγοντο έμμέσως, δι' εκλεκτόρων. Κατ' άρχήν εκλέξιμοι ήσαν πάντες οι κάτοικοι. Είς τινας όμως Κοινότητας... δικαίωμα του εκλέγεσθαι ειχον μόνον οι εκπρόσωποι τής άνωτάτης τάξεως».

γ) Ή. Τ. Βισβίζη

Ή Κοινοτική διοίκηση των Έλλήνων κατά τήν Τουρκοκρατία

(στό περιόδ. *L'Hellenisme Contemporain*: τόμος άναμνηστικός στά 500 χρόνια άπό τήν άλωση, 1953) σελ. 189-191:

Τά πιό σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά των κοινοτήτων:

Μέλη εκάστης κοινότητος ήδύναντο νά είναι **μόνον έντόπιοι**, μονίμως κατοικοῦντες εις αυτάς και όντες **ραγιάδες** τής Ύψηλής Πόρτας. Τήν ιδιότητα δέ του ραγιά προσέδιδεν ή πληρωμή **«κεφαλοχαρατζίου»**. Οι κατοικοῦντες εις τήν κοινότητα μονίμως, έστω και εάν επλήρωνον τούς άλλους φόρους, όχι όμως και **κεφαλοχάρατζον**, απέκλειοντο πάσης μετοχής εις τάς κοινοτικές συνελεύσεις και υποθέσεις, πολύ δέ μάλλον τής διοικήσεως αυτής.

Ό αποκλεισμός οὔτος άφεώρα κυρίως τούς λεγομένους **προστατευομένους**, οι όποιοι, και εάν ήσαν Έλληνες, απέλάμβανον ξένης προστασίας και ήσαν όχι μόνον ύποπτοι εις τήν τουρκικήν διοίκησιν, άλλ' εξέφευγον και του έλέγχου της.

Οι διοικοῦντες τάς κοινότητας, όνομαζόμενοι **κοτζαμπάσηδες, δημογερόντες, γέροντες, έπίτροποι ή προεστοί, δέν διωρίζοντο** παρά τής τουρκικής άρχής, **άλλ' εξελέγοντο υπό των κατοίκων**. Ή εκλογή δέ αυτών συνήθως έπεκυροῦτο υπό ταύτης.

Ό αριθμός τούτων δι' εκάστην κοινότητα ήτο διάφορος, αλλά και μεταβλητός.

Οι κοινοτικοί άρχοντες εις όλα σχεδόν τά μέρη **εξελέγοντο δι' έν έτος**, ήδύναντο δέ νά επανεκλέγωνται. Ή εκλογή τούτων ήτο κατά κανόνα άμεσος και έγίνετο έν κοινή συνελεύσει των κατοίκων διά βοής. Ύπῆρχον όμως και κοινότητες έχουσαι έμμεσον, δι' εκλεκτόρων, σύστημα εκλογής, ως λ.χ. τά Ψαρά, όπου εξελέγοντο 40 εκλέκτορες, οι όποιοι άνεδεικνυον τούς δημογερόντας.

Έκλέξιμοι δέν ήσαν πάντες οι κάτοικοι. Εις τάς πλειστας των ελληνικών περιοχών οὔτοι διηροῦντο εις τάξεις. Ή τοιαύτη δέ διαίρεσις των κατοίκων έποίκιλλε κατά τόπους.

Καί άλλαχού μὲν αὐτὴ ἀπετέλει **κοινωνικὴν ἀπλῶς διάκρισιν** (διαφορὰ ἐνδυμασίας, ἀπαγόρευσις ἐπιγαμίας μεταξύ προσώπων μὴ ἀνηκόντων εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν κλπ.)· εἰς ἄλλα δὲ μέρη εἶχε προσέτι **ἐπιρροὴν εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον**, σπανίως δὲ καί εἰς αὐτὸ τὸ ἰδιωτικόν.

Συνήθως ἡ διαίρεσις εἰς τάξεις **ἀφεώρα τὸ δικαίωμα** τοῦ ἐκλέγεσθαι, ἐκλεγομένων ὡς δημογερόντων μόνον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν. Οὕτω λ.χ. εἰς τὰς Ἀθήνας ἐκ τῶν 4 κοινωνικῶν τάξεων, εἰς τὰς ὁποίας διηροῦντο οἱ κάτοικοι, ἡ πρώτη, ἡ τῶν ἀρχόντων, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεσθαι. Τὸ αὐτὸ ἴσχυεν εἰς τὴν Ἄνδρον καὶ ἄλλαχού.

Ἡ ἀπονομή τοῦ δικαίωματος τοῦ ἐκλέγεσθαι εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους λόγῳ καταγωγῆς καὶ πλοῦτου κατοίκους ἀπετέλει μέχρι τινός ἀνάγκην καὶ ἐδικαιολογεῖτο· καθόσον μεταξύ αὐτῶν εὐρίσκοντο οἱ πλέον μορφωμένοι καὶ οἱ παρέχοντες τὰ περισσότερα ἐχέγγυα καλῆς διοικήσεως, δεδομένου μάλιστα ὅτι οὗτοι συνήθως δὲν ἐξήσκουν βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα καὶ εἶχον οὕτως εἰς τὴν διάθεσίν των ὅλον τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον πρὸς διοίκησιν τῶν κοινῶν.

Ἡ διάκρισις τῶν κατοίκων εἰς τάξεις σπανιώτατα εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ὅπου εἶχε, πρέπει νὰ τονισθῇ, ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τὸ συμφέρον αὐτῶν τούτων τῶν ἀποτελούντων τὴν τάξιν καὶ δὲν ἐσκόπει εἰς τὴν ὠφέλειαν μιᾶς τάξεως εἰς βάρος ἐτέρας. Οὕτω λ.χ. εἰς τὴν Σίφνον οἱ κάτοικοι διηροῦντο, ἀναλόγως τῆς περιουσιακῆς των καταστάσεως καὶ τοῦ εἴδους τοῦ ἐπαγγέλματος, εἰς τρεῖς τάξεις. Καὶ εἰς μὲν τὰς δύο ἀνωτέρας ἴσχυεν ἀμιγῆς τὸ προικῶν σύστημα, εἰς δὲ τὴν τρίτην τάξιν, τὴν ἀπορωτέραν, τὸ σύστημα τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν συζύγων.

Ἀντιθέτως τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἀνήκεν εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους ἀδιακρίτως κοινωνικῆς τάξεως. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ εἰς τοῦτο ἐξαιρέσεις, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ δημογέροντες δὲν ἐξελέγοντο διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας, ἀλλὰ μόνον παρ' ὠρισμένων τάξεων κατοίκων.

Οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες **ἡμειβοντο**. Τὸ ποσὸν τῆς ἀμοιβῆς των, καθοριζόμενον ὑπὸ τῆς συνηθείας ἀνεγράφετο εἰς τὸ πρακτικόν (*πατέντα*) τῆς ἐκλογῆς των. Καὶ ἄλλαχού μὲν αὐτὴ ἦτο μόνον **χρηματικὴ**, ὡς π.χ. εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς ἄλλα μέρη δὲν ἐδίδοτο ἀμοιβὴ εἰς χρήμα, ἀλλὰ οἱ δημογέροντες ἐλάμβανον ὠρισμένα ἐκ τῶν ἐσόδων τῆς κοινότητος (λ.χ. τὰς ποινικὰς ὑπὲρ τῆς κοινότητος ρήτρας, τινὰς ἐκ τῶν κοινοτικῶν φόρων, ἔχαιρον ὀλικῶν ἢ μερικῶν ἀσυδοσιῶν κλπ.). Τοῦτο ἐγένετο εἰς τὴν Μύκονον. Εἷς τινὰς κοινότητος ἐχορηγεῖτο εἰς τοὺς δημογέροντας καὶ ἀμοιβὴ εἰς χρήμα καὶ ὠρισμένα ἐκ τῶν κοινοτικῶν ἐσόδων. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ κοινότητες, ὡς ἡ τῶν Ψαρῶν, εἰς τὰς ὁποίας οἱ δημογέροντες οὐδεμίαν ἐλάμβανον ἀμοιβήν.

Ἀναφορικῶς πρὸς τὴν διοίκησιν τῶν κοινοτήτων, τὰ καθήκοντα τῶν διοικούντων αὐτὰς ἦσαν πολλὰ καὶ εὐρέα.

Οἱ δημογέροντες **ἐξεπροσώπουν τὴν κοινότητα** εἰς τὰς μετὰ τῶν Τούρκων σχέσεις καὶ εἶχον ὑποχρέωσιν νὰ ἐμφανίζωνται ἐνώπιον οἰασδήποτε τουρκικῆς ἀρχῆς ἢ ἐπισκεπτομένου τόν τόπον τούρκου τιτλούχου. Τοῦτο ὄχι μόνον τοὺς ὑπέβαλλεν εἰς δαπάναν, διότι αἱ ἐπισκέψεις καὶ ὑποδοχαὶ τῶν τούρκων ὑπαλλήλων συνωδεύοντο συνήθως μὲ δῶρα, ἀλλ' ἦτο ἐνίοτε καὶ ἐπικίνδυνον. Διὰ τοὺς λόγους δὲ αὐτοὺς αἱ διδόμεναι εἰς τοὺς δημογέροντας ἀμοιβαὶ ἦσαν δικαιολογημένοι.

Αἱ συμβάσεις τῆς κοινότητος, ἐν αἷς καὶ αἱ τοῦ δανεισμοῦ, συνήπτοντο συνήθως ἐπ' ὀνόματι τῶν διοικούντων αὐτὰς **προσωπικῶς**. Ἐπειδὴ δὲ δι' αὐτῶν

ἀνελαμβάνοντο πολλάκις χρηματικά ὑποχρεώσεις ἐκ μέρους τῶν δημογερόντων, εἰς τό πρακτικόν τῆς ἐκλογῆς των ἐτίθετο εἰδική ρήτρα, διὰ τῆς ὁποίας τοὺς ἐδίδοτο ὑπόσχεσις ὅτι θ' ἀπεζημιούοντο διὰ πᾶσαν χρηματικὴν ζημίαν, τὴν ὁποίαν ἤθελον ὑποστῆ χάριν τῶν κοινῶν ὑποθέσεων.

Μεταξύ ὁμως τῶν σπουδαιοτέρων ἔργων τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως ἦτο ἡ **οικονομικὴ διαχείρισις**, καὶ μάλιστα ἡ τῶν φόρων, τῶν τε διδομένων εἰς τὸν κυρίαρχον ὡς καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς κοινότητος.

2

α) Ρήγα Βελεστινλῆ
Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις (1797)
(ἄρθρα 2, 5, 7, 10, 22)

Ρήγα Βελεστινλῆ
τὰ Δίκαια τοῦ Ἄνθρώπου
(ἀποσπάσματα)

Ἄρθρον 2: Αὐτὰ τὰ φυσικὰ δίκαια εἶναι: πρῶτον, τὸ νὰ εἴμεθα ὅλοι ἴσοι καὶ ὄχι ὁ ἓνας κατώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλον· δεύτερον, νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ ὄχι ὁ ἓνας σκλάβος τοῦ ἄλλου· τρίτον, νὰ εἴμεθα σίγουροι εἰς τὴν ζωὴν μας καὶ κανένας νὰ μὴν ἠμπορεῖ νὰ μᾶς τὴν πάρει ἀδίκως καὶ κατὰ τὴν φαντασίαν· καὶ τέταρτον, τὰ κτήματα, ὁπού ἔχομεν, κανένας νὰ μὴν ἠμπορεῖ νὰ μᾶς ἐγγίξει, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἰδικὰ μας καὶ τῶν κληρονόμων μας.

Ἄρθρον 5: Ὅλοι οἱ συμπολίται ἠμποροῦν νὰ ἔμβουν εἰς ἀξίας καὶ δημόσια ὀφίκια. Τὰ ἐλεύθερα γένη δέν γνωρίζουν καμμίαν ἀξίαν προτιμήσεως εἰς τὰς ἐκλογὰς των, παρὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν προκοπὴν, ἤγουν καθένας, ὅταν εἶναι ἀξιος καὶ προκομμένος διὰ μίαν δημοσίαν δούλευσιν, ἠμπορεῖ νὰ τὴν ἀποκτήσει. Ἐξ ἐναντίας δέ μὴν ὄντας ἀξιος, ἀλλὰ χυδαῖος, δέν πρέπει νὰ τῷ δοθῆι· διότι μὴν ἡξεύροντας, πῶς νὰ τὴν ἐκτελέσει, προσκρούει καὶ βλάπτει τὸ κοινόν μέ τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀνεπιτηδειότητά του.

Ἄρθρον 7: Τὸ δίκαιον τοῦ νὰ φανερώνομεν τὴν γνώμην μας, τόσον μέ τὴν τυπογραφίαν, ὅσον καὶ μέ ἄλλον τρόπον· τὸ δίκαιον τοῦ νὰ συναθροίζόμεθα εἰρηνικῶς· ἡ ἐλευθερία κάθε εἰδους θρησκείας, Χριστιανισμοῦ, Τουρκισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τὰ λοιπὰ, δέν εἶναι ἐμποδισμένα εἰς τὴν παροῦσαν διοίκησιν.

Ὅταν ἐμποδίζονται αὐτὰ τὰ δίκαια, εἶναι φανερόν, πῶς προέρχεται τοῦτο ἀπὸ τυρανίαν ἢ πῶς εἶναι ἀκόμη ἐνθύμησις τοῦ ἐξοστρακισθέντος δεσποτισμοῦ, ὁπού ἀπεδιώξαμεν.

Ἄρθρον 10: Κανένας ἀνθρωπος εἰς μὴν ἐγκαλεῖται εἰς κριτήριον, νὰ μὴ πιάνεται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ κριτοῦ καὶ νὰ μὴ φιλακῶνεται κατ' ἄλλον τρόπον, παρὰ καθὼς διορίζει ὁ νόμος· ἤγουν: ὅταν πταίσει ὁ ἀνθρωπος καὶ ὄχι κατὰ τὴν φαντασίαν καὶ θέλησιν τοῦ κριτοῦ. Κάθε κάτοικος ὁμως ὅταν κραχθεῖ εἰς τὴν κρίσιν ἢ κατὰ νόμον πιασθεῖ ἀπὸ τοὺς ὑπηρετάς τοῦ κριτηρίου, πρέπει νὰ ὑποταχθεῖ εὐθύς καὶ νὰ πηγαίνει νὰ κριθεῖ· διατί ἂν ἀντισταθεῖ καὶ δέν θέλει νὰ πηγαίνει εἰς τὴν κρίσιν, γίνεται πταίστης· καὶ ἀρκετόν σφάλμα εἶναι, ὅταν ὁ νόμος κράξει κανέναν ἀνθρωπον καὶ ἐκεῖνος ἀντιστέκεται μέ τὸ

κακόν καί δέν ύπακούει νά πηγαίνει, δντας αίγουρος, ότι δέν παιδεύεται, άν είναι άθώς.

”Αρθρον 22: ”Όλοι χωρίς εξαίρεισιν έχουν χρέος νά ήξεύρουν γράμματα. Ή πατρίς έχει νά καταστήσει σχολεία εις όλα τά χωρία διά τά άρσενικά καί τά θηλυκά παιδιά. Έκ τών γραμμάτων γεννάται ή προκοπή, μέ τήν όποίαν λάμπουν τά ελεύθερα έθνη. Νά εξηγουνται οί παλαιοί Ιστορικοί συγγραφείς, εις δέ τάς μεγάλας πόλεις νά παραδίδεται ή γαλλική καί ή Ιταλική γλώσσα· ή δέ έλληνική νά είναι άπαραίτητος.

(Ρήγα, Νέα Πολιτική Διοίκηση, α΄ έκδοση, 1797)

β) Άνω νόμου, Έλληνική Νομαρχία

(1806), έκδοση Γ. Βαλέτα

(1957), σελ. 59:

«Ή ελευθερία εύρίσκεται εις όλους, ώσάν όπου όλοι κοινώς τήν αφιέρωσαν εις τούς νόμους, τούς όποίους διέταξαν (=συνέταξαν) αύτοί οί ίδιοι, καί ύπακούοντάς τους καθείς ύπακούει εις τήν θέλησίν του, καί είναι ελεύθερος».

γ) Άδ. Κοραή,

Σημειώσεις εις τό προσωρινόν πολίτευμα τής Έλλάδος

(τό Σύνταγμα τής Έπιδάουρου) τοϋ έτους 1822, έκδ. Θ. Βολίδου (1933), σελ. 39-40.

«Άφοϋ οί “Έλληνες λάβωσιν άνεσιν από τούς κατά τοϋ τυράννου πολέμου, διά νά συντάξωσιν όριστικώς τήν μέλλουσαν αυτών πολιτείαν, νά τήν συντάξωσιν, ακολουθούντες κατά πάντα τό πολιτικόν σύστημα τών Άγγλαμερικανών, σύστημα, μαρτυρούμενον καί από τήν κρίσιν όλων τών πολιτικών φιλοσόφων, καί από τήν Ισχυροτεραν πάσης αποδείξεως, τήν πείραν, ότι είναι παρά τάς σημερινάς άλλας εύνομημένας πολιτείας τό τελειότερον. Έάν δέ τό “Έλληνικόν Έθνος, επιθυμεί νά συντάξη πολιτείαν, καί πολιτείαν άβασίλευτον, έχει... έτοιμον παράδειγμα ν’ ακολουθήση τής Άγγλαμερικανικής πολιτείας τό σύστημα».

δ) Άδ. Κοραή, “Απαντα,

έκδ. Γ. Βαλέτα, Α₂, σ. 783:

«Ή Έλλάς νά μείνη, ώς έψηφίσθη καταρχάς, άβασίλευτος καί Πολιτεία αυτόνομος, κυβερνωμένη από Βουλήν άντιπροσώπων εκλεγομένων κατ’ έτος από τόν λαόν... καί από Γερουσίαν εκλεγομένην κατά διετίαν... καί από ένα Κυβερνήτην κυβερνώντα τετραετίαν, κατά τόν Κυβερνήτην τής Άγγλαμερικανικής Πολιτείας... Νά παρακαλέσωμεν δέ τούς Βασιλείς τής Εϋρώπης νά μή μās δώσουν βασιλέα καί μόνον νά ζητήσωμεν τήν Προστασίαν τών Γάλλων... μόνον δέ τούς Γάλλους νά δεχθῆ ή Έλλάς Προστάτας της καί συμβούλους καί όχι άλλους».

3 Βλέπε πιό πάνω σημ. 1α (Ν. Πανταζόπουλου)

4 (α) Μεσσηνιακή Γερουσία τής 25 Μαρτίου 1825, πού μέ τήν Πράξη τών Κατε(τ-)ζών (26 Μαΐου 1821) διευρύνεται σέ Πελοποννησιακή Γερουσία. Βλέπε καί τήν επόμενη σημείωση 5.

(β) Γερουσία τής Δυτικής Έλλάδος, Στίς 4 Νοεμβρίου 1821, μέ πρωτοβουλία τοϋ

- Αλ. Μαυροκορδάτου, συνήλθε στο Μεσολόγγι συνέλευση 30 αντιπροσώπων της Δυτικής Στερεάς. Περάτωσε τό έργο της στις 9 Νοεμβρίου ψηφίζοντας τόν **·Οργανισμόν τής Γερουσίας τής Δυτικής Χέρσου Έλλάδος**, μέ τόν όποιο συγκροτήθηκε τοπική προσωρινή Διοίκησις, πού ή θητεία της όριζόταν ώς ότου «όργανισθή ή σταθερά (κεντρική) διοίκησις». (Βλέπε: 'Α. Μάμουκα, *Τά κατά τήν 'Αναγέννησιν τής Έλλάδος*, Α' 26 καί έξής).
- (γ) Γερουσία τής 'Ανατολικής Έλλάδος ή "Άρειος Πάγος. Στίς 15 Νοεμβρίου 1821 συνήλθε στά Σάλωνα ύστερα από πρωτοβουλία του Θ. Νέγρη ή Συνέλευση 70 αντιπροσώπων τής 'Ανατολικής Στερεάς. Ψήφισε τή **Νομική Διάτασιν τής 'Ανατολικής Χέρσου Έλλάδος ή 'Οργανισμόν του 'Αρείου Πάγου** (Βλέπε, 'Α. Μάμουκα, *τά κατά τήν 'Αναγέννησιν*, Α' 43 καί έξής).
- (δ) Οί αντιπρόσωποι τών Κρητών στούς 'Αρμένους (22 Μαΐου 1822) ψήφισαν τό **Προσωρινόν Πολίτευμα τής Νήσου Κρήτης**, έχοντας αύτοί ώς πρότυπο τό Σύνταγμα τής 'Επιδάουρου πού είχε προηγηθεί (Βλέπε, Μάμουκα, *ό.π.*, Γ' 122 καί πέρα).

Πάντως ή Β' Έθνοσυνέλευση (*όπως θά δούμε στό έπόμενο κεφάλαιο*) έκρινε άναγκαίο νά καταργήσει όλους τούς τοπικούς όργανισμούς, τίς άντίστοιχες Γερουσίες καί Διοικήσεις.

5

Σχετικά μέ τήν Πράξη τών Καλτετζών παραθέτουμε:

- (α) **·Αφήγησις του 'Ι. Φιλήμονα**
(*Δοκίμιον 'Ιστορικόν τής Έλληνικής Έπαναστάσεως*, Γ' 293-4):

«Μόλις περί τά τέλη Μαΐου καί μετά τήν κρίσιμον μάχην του Βαλτετισίου συνήλθον έν τή ιερᾷ μονῇ τών Καλτετζών πολλοί διαφόρων επαρχιών τής Πελοποννήσου πρόκριτοι καί τινες όπλαρχηγοί άμοιβαίως ειδοποιηθέντες. Έκλογαί τακτικάί καί πληρεξουσιότητες ούδαμου χώραν έλαβον ούχι ώς άγνοουμένης τής άρχής αύτης έν ή τό έν χρήσει δημογεροντικών σύστημα· έστηρίζετο, επί τής έκλογής, καίτοι ένεργουμένης άτελώς, άλλ' **ώς μή συγχωρουμένου έκ τών περιστάσεων μέτρου τοιούτου. Καί άλλως δέ, τίνες άλλοι ήθελον έχειν τότε τάς ψήφους τών επαρχιών, εάν αύται ήσύχαζον έκ του πολέμου καί έψηφοφόρου;** Πραγματικώς από τής συνελεύσεως ταύτης **έλιπον διάφορα πρόσωπα ύπολήψεως** καί έπιρροής, ή ώς άναγκαιότερα όντα έν τοις στρατοπέδοις, ή ώς προφυλάσσοντα έαυτά από τοιούτων πρώτων δοκιμιών· έν συνόλω όμως επαρουσίαζεν αύτη έξοχόν τι, διότι **άντιπροσέπειε τήν πολιτικήν άνάστασιν** τής Έλλάδος μετά δουλειάν σκληράν τοσούτων αιώνων.

Προεδρεύοντος του Πέτρου Μαυρομιχάλου αυτοδικαίως καί γραμματεύοντος του Ρήγα Παλαμίδου **αύθορμητως**, ή συνέλευσις αύτη **επί μίαν** ώς έγγιστα διήρκεσεν έβδομάδα, ώς άρξαμένη καί περαιώσασα τάς εργασιás έαυτής διά μιάς πράξεως, ήν ώνόμασεν **«άποδεικτικόν καί κυρωτικόν γράμμα»**. Τό πρακτικόν τουτό, συντεταγμένον καθ' όν έγράφοντο τύπον τά εφοδιαστικά τών δημογερόντων καί προεστώτων τών επαρχιών, **περιείχε τό άλλω καί τό ώμέγα** τών γενομένων σκέψεων. 'Αντί παντός άλλου τίτλου έφερον επί κεφαλής τό γλυκύ καί περιληπτικόν όνομα **·Πατρίς** καί ώς έξ όνόματος αύτης περιείχε μέν τά διοικήσοντα πρόσωπα, ώριζε δέ καθήκοντα καί όδηγίας τινάς διά φράσεων γενικών, καί ώς κορωνίδα όλων έπέθετε τήν άμοιβαίαν ήθικήν πίστιν μεταξύ

Γερουσίας καὶ λαοῦ, ὃν ἐκάλει «δῆμον». Πάν ἄλλο ἀπεταμιεύετο εἰς τὴν παρὰ τῆς θείας προνοίας φώτισιν τῶν κεκλημένων εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου.

Συγκροτηθεῖσα ἡ συνέλευσις αὕτη ἐν τῷ μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὄπλων, προῦριστα βεβαίως, ὅπως ἀποφασίσῃ ἄνευ παρατάσεων καὶ ἀκριβολογιῶν ἀπλουστάτην τινὰ διοικητικὴν σύνθεσιν· ἄλλ' ὁμως τοιαύτη πίστις καὶ τόσῳ ἀπόλυτος παραχώρησις ἐξουσίας ἐμφαίνουσι καθαρῶς, οἷαν ἔσωζον οἱ ἄνθρωποι αὐτῆς θρησκευτικὴν προσήλωσιν πρὸς τὸ ὑπέρτατον ὄν, ἀνατιθέμενοι τὰ ὄργανα τῆς νέας καθισταμένης ἐξουσίας εἰς μόνην τὴν συνειδήσιν ἑαυτῶν καὶ εἰς τὴν ὁδηγίαν τοῦ ὑπερτάτου τούτου ὄντος».

(β) Ἀφήγησις τοῦ Ν. Σπηλιάδου

(Ἀπομνημονεύματα, Α', 143-144)

Μετὰ τὴν ἐν Βαλτέτσι νίκην ἤλθε καὶ ὁ Π. Μαυρομιχάλης μὲ ἑκατόν Μανιάτας εἰς τὸ Λεοντάρι, ὅπου ἀπῆλθον καὶ τινες τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, καὶ παραλαβόντες αὐτόν, μετέβησαν εἰς τὴν μονὴν τῶν Καλτεζιῶν, καὶ αὐτόθι συνῆλθον καὶ ἄλλοι, ὅσοι οἱ τυχόντες, καὶ σκεψάμενοι περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων, ζητήσαντες καὶ λαβόντες τὴν γνώμην τῶν προκρίτων Ὑδρας καὶ Σπετσῶν, ἐσύστησαν Γερουσίαν, καὶ ἐψήφισαν πρόεδρον αὐτῆς τὸν Μαυρομιχάλην, κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔγγραφον·

«Ἀριθμὸς πρῶτος, πατρίς.

»Ἡ γενικὴ εὐταξία τῶν ὑποθέσεων τῆς πατρίδος μας Πελοποννήσου καὶ ἡ αἰσία ἔκβασις τοῦ προκειμένου ἱεροῦ ἀγῶνος περὶ τῆς σεβαστῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους μας, ἐπειδὴ καὶ ἀναγκαῖα ἀπῆλθον τὴν γενικὴν συνέλευσιν καὶ σκέψιν, συνθηροῖσθαι ἐπὶ τοῦτω οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀπὸ μέρους τῶν ἐπαρχιῶν μας, ἔχοντες καὶ τὴν γνώμην καὶ ὄλων τῶν λοιπῶν ἀπόντων μελῶν, κατὰ τὴν σεβαστὴν μονὴν τῶν Καλτεζιῶν, κατ' εὐλογον κοινὴν ἡμῶν γνώμην καὶ ἀπόφασιν καὶ ὄλων τῶν ἀπόντων, ἐκλέξαντες τοὺς φιλογενεστάτους κυρίου, τὸν τε ἅγιον Βρεσθένης Θεοδώρητον, Σπῆτριον Χαράλαμπος, Ἀθανάσιον Κανακάρην, Ἀναγ. Παπαγιαννόπουλον, Θεοχάρην Ρέντην καὶ Ν. Πονηρόπουλον, καθ' ὑπακοὴν καὶ συγκατάνευσιν καὶ αὐτῶν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν ταύτην πρότασιν. Τούς διορίζομεν δὲ νὰ παρευρίσκωνται μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου κοινοῦ ἀρχιστρατήγου μας Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, καὶ πάντες οἱ ἄνωθεν ἐπέχοντες τῆς Γερουσίας ὄλου τοῦ δήμου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, προηγουμένου τῆς ἐνδοξοτήτος του, νὰ συσκέπτωνται προβλέψει καὶ διοικῶσι καὶ κατὰ τὸ μερικόν καὶ κατὰ τὸ γενικόν ἀπάσας τὰς ὑποθέσεις, διαφορὰς καὶ πᾶν ὅ,τι συντείνει εἰς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, ἁρμονίαν, ἐξοικονόμησιν τε καὶ εὐκολίαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνός μας καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον ἢ θεία πρόνοια τοὺς φωτίσει καὶ γνωρίσωσιν ὠφέλιμον, ἔχοντες κατὰ τοῦτο πᾶσαν πληρεξουσιότητα χωρὶς νὰ ἐμπορῇ τις ν' ἀντιτείνῃ ἢ νὰ παρακούσῃ εἰς τὰ νεύματα καὶ διαταγὰς των· καὶ τοῦτο τὸ ὑπόρρημά των καὶ ἡμετέρα ἐκλογὴ θέλει διατρέξει, καὶ θέλει ἔχει τὸ κύρος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀπὸ τὸ μέρος των εἰλικρινοῦς, ἀπαβοῦς, καὶ μετὰ τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας καὶ σκέψεως εἰς τὸ ἄνωθεν ὑπόρρημά των ἐξακολουθίας, καθὼς καὶ τῆς ἀπὸ τὸ μέρος ἡμῶν τε καὶ ὄλων τῶν ἀπόντων ὑπακοῆς καὶ ἄνευ τιμος ἀντιστάσεως, προφασιολογίας καὶ ἀναβολῆς τῆς ἐξακολουθίας καὶ ἐνεργείας τῶν νευματιῶν καὶ διαταγῶν των, ἐλάβομεν ἀμφότερα τὰ μέρη τὸν πρόποντα ὄρκον ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ, ἐν βάρει συνειδότης καὶ τῆς τιμῆς μας, καὶ οὕτως ἐπεδόθη αὐτοῖς τὸ παρὸν ἐνυπόγραφον ἀποδεικτικόν καὶ κυρωτικόν γράμμα μας. 1821 **μαΐου 26.**

«Έλους Ἄνθιμος, Π. Κρεββατᾶς, Δ. Καραμάνος, Π. Ζαφειρόπουλος, Ἄθ. Γρηγοριάδης, Ἄθ. Κ. Κυριακός, Πέτρος Σαλομῶνος, Μανόλης Μελετόπουλος, Μιχάλης Κομητᾶς, Βασίλειος Σακελλαρίου, Ἄναγν. Παπαγεωργίου, Ν. Πετιμεζᾶς καί ἀδελφοί μου, Κωνστ. Χρυσανθακόπουλος καί ἀδελφοί, Δημ. Μέλιος μετὰ τῶν λοιπῶν καπιτανῶν Ἀρκαδίας, ὁ Πρωτοσύγκελλος Ἀμβρόσιος τοῦ ἁγίου Χριστιανουπόλεως, Κανέλλος Δελιγιάννης, Ν. Ταμπακόπουλος, Δ. Παπασιῶνης, Κωνστ. Ζαφειρόπουλος, Ν. Σπηλιωτόπουλος, Παναγ. Μερίκας, Θεοδ. Πουλόπουλος, Παναγ. Γολόπουλος, Σακελλᾶριος Παπαφώτου, Γ. Ἀγαλόπουλος, Ἄναγν. Τζιορτζάκης, Ν. Παλλαδᾶς, Ἄθανάσιος Κυριακός, Ρήγας Παλαμίδης, Παπαπαναγιώτης Παπαλεξίου».

Ἡ Γερουσία αὐτὴ **μετέβη εἰς Στεμνίτζαν**, κωμόπολιν τῆς Καρυταίνης, ὡς εἰς τόπον παρέχοντα ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν, διὰ τὴν ἐνεργῆ τὰ χρέη τῆς **ἐπομένως ἦλθεν εἰς τὰ Τρίκορφα**, ὅπου καὶ διέμενε. Διέταξε δὲ καὶ συνεστήθησαν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοπικά συστήματα, εἰς ἄλλας μὲν Ἐφορεῖαι, εἰς ἄλλας δὲ Δημογεροντεῖαι εἰς δὲ τὴν Καλαμάταν διωρίσθησαν δῶδεκα καὶ ὀνομάσθησαν Σύγκλητος. Προσέλαβον δὲ καὶ γραμματέα, τὸν ὁποῖον ὠνόμασαν **Ἀρχикаγγελάριον**. Τὰ δὲ χρέη τῶν συνίσταντο εἰς τὸ νὰ φροντίζωσι διὰ τὴν εὐταξίαν καὶ ἡσυχίαν τοῦ τόπου, διὰ τὴν ἀποστολὴν εἰς τὰ στρατόπεδα τῶν δυναμένων νὰ φέρωσι τὰ ὅπλα πολιτῶν, καὶ τὴν προμήθειαν τῶν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων καὶ λοιπῶν ἀναγκαίων· ἡ δὲ Γερουσία δὲν ἦτον ἀσυντελής εἰς τὸ ἔθνος...]

6

Σημειώθηκαν διάφορα ἐπεισόδια (*στά βέρβαινα, στά Τρίκορφα*) τὸ καλοκαίρι τοῦ 1821 (*ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄφιξιν τοῦ Δ. Ὑψηλάντη*) μεταξύ προκρίτων ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ὀπληρχηγῶν καὶ στρατιωτῶν ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Παραθέτουμε σχετικές ἀφηγήσεις τῶν:

(α) **Ν. Σπηλιᾶδης**
Ἀπομνημονεύματα
(Α' 203-13)

Ἐν ᾧ δὲ ὁ Γ. ἐπίτροπος (ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης) τῆς Ἀρχῆς, ὡς ἐγκληματίας ἢ ὡς αἰχμάλωτος πολέμου θεωρούμενος ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, καθεῖργεται, ὁ πληρεξούσιος ἐκείνου Δημήτριος Ὑψηλάντης ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ **τὴν 8 ἰουνίου** ἀπέβη εἰς τὴν νῆσον Ὑδραν, συνώδευμένος ἀπὸ τὸν Παναγιώτην Α. Ἀναγνωστόπουλον, τὸν Ἄλ. Κατακουζινόν, τὸν Γ. Τυπάλδον Κοζάκην καὶ ἄλλους. Ἐφθασε δὲ ὅτε ἡ παρουσία του, πρό πάντων διότι τὸ κίνημα τοῦ ἀδελφοῦ του ἀπεδοκιμάσθη ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀποτελέσῃ εὐχῆς ἄξια δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν πατρίδα, καθότι εἶπετο νὰ περιμένῃ ἀπὸ τὴν τύχην ἐκείνου τὴν δύναμίν του· καὶ μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὴν ἐνεστώσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ὠφέλησε μεγάλως, ἐπειδὴ οἱ μὲν Τοῦρκοι ἀκούσαντες ὅτι ὁ Ὑψηλάντης ἔφθασεν ἀπὸ τὴν Ῥωσίαν, ἀπενεκρώθησαν, συμπεράναντες ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων ἦτον ἔργον τῆς Ῥωσσίας, ὡς ἐπιμόνως καὶ ὁ Σουλτᾶνος καὶ ἅπανα ἡ Εὐρώπη τιοῦτην τὴν ἐθεώρησαν· οἱ δ' Ἕλληνες ἐν γένει ἤλπισαν ἱολύ πλέον νὰ ἐπιτύχωσιν εἰς τὸν ἀνάτα των....

Παρουσιασθεῖς εἰς Ὑδραν ὡς πληρεξούσιος τοῦ Γ. ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς, ὑποδέχεται καὶ ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν προκρίτων· μεταβαίνει εἰς Σπέτσας καὶ ἀναγνωρίζεται ὡσαύτως· ἐκείθεν μεταβαίνει εἰς Ἄστρος συνώδευμένος μὲ τὸν ἐπίσκοπον Βρεσθένης, ἐπὶ τούτῳ σταλέντα ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, ὅπου, ἄφ' οὗ τὸν ὑπέδεχθησαν τὰ μέλη τῆς Γερουσίας καὶ πολλοὶ τῶν προκρίτων τῆς

Πελοποννήσου καί τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καί τῶν Νήσων, καί τῶν ὀπλαρχηγῶν καί στρατιωτῶν, μετέβησαν ὅλοι εἰς τό ἐν Βερβένοις στρατόπεδον νά συμβουλευθῶσι περί τῶν πραγμάτων. Αὐτόθι ὁ Ὑψηλάντης ἀνέγνω τό ἔγγραφο, δι' οὗ ἀποκαθίστατο πληρεξούσιος τοῦ Γ. ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς, καί οἱ Ἕλληνες ἐπευφήμησαν.....

Τότε οἱ ὀλιγαρχικοί τόν διεφιλονέκησαν τό δικαίωμα τῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ παραδόσεως τοῦ εἰρημένου φρουρίου, τόν εἶπον ὅτι ἔπρεπε νά παραδοθῆ ἐν ὀνόματι τοῦ ἔθνους, καί τόν διδουσι νά ἐννοήσῃ ὅτι δέν τόν ἀναγνωρίζουσιν ἐν τοιοῦτον ὁποῖος ἐπαρουσιάσθη, καί δέν τόν παραχωροῦσι τήν ἐξουσίαν, τήν ὁποῖαν ἐν ὀνόματι τῆς Ἀρχῆς τῆς ἐταιρείας ἀντιποιεῖται. **Αὐτοὶ ζητοῦσι νά ἐπικυρώσῃ τήν Γερουσίαν των**, νά διευθύνῃ δέ τά πράγματα, καί νά κινή τά στρατεύματα, παρά τῶν συγγενῶν καί τῶν οἰκείων τῶν διοικουμένων, **κατά τὰς ἀποφάσεις** τῆς Γερουσίας, ἥτις ἐμελλε νά ἦναι τό συμβούλιόν του· πρό ὀλίγου μάλιστα ἐφρόνουν νά τόν ψηφίσωσι καί αὐτόν ἀπλοῦν μέλος, μίαν καί μόνην ψήφον ἔχοντα εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς. Ὁ δέ Ὑψηλάντης κατά τήν ἔννοιαν τοῦ τίτλου, *πληρεξούσιος τοῦ Γ. ἐπιτρόπου*, ἀναπτυχθεῖσαν ὑπό τοῦ Νεοφύτου Βάμβα, τόν ὁποῖον ἔχει ἀρχικαγγελλάριον καί σύμβουλον, **ἐννοεῖ νά ἦναι ὑπέρτατος ἄρχων** καί νά διευθύνῃ τά τε πολιτικά καί τά πολεμικά κατά τινας ὄρους· νά ἦναι δέ ὁ πληρεξούσιος ἀρχιστράτηγος τῆς Ἑλλάδος, καί τά στρατεύματα νά ἐξαρτῶνται καί νά διευθύνωνται ἀπολύτως ἀπό αὐτόν· θέλει καί νά διορισθῇ ἀντί τῆς Γερουσίας εἰδῶς τί συμβουλίου, νά χρησιμεύσῃ ὡς φροντιστήριο, διά νά προμηθεύῃ τ' ἀναγκαῖα διά τόν πόλεμον...

Ὁ Ὑψηλάντης δίδει καί **ἔγγραφον σχέδιον** εἰς τέλος, διαλαμβάνον «Νά συστηθῶσιν ἐφορεῖαι εἰς τὰς εἰκοσιτέσσαρας ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, ἐκλεγομένωσιν πέντε ἐφόρων ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων καί φρονιμωτέρων, οἵτινες νά φέρωσιν ἔγγραφον πληρεξουσιότητος ὑπό τῶν ἐκλογέων, καί νά δίδωσιν ἐγγράφως ὑπόσχεσιν εἰς τόν πληρεξούσιον περί τῆς ἐκπληρώσεως τῶν χρεῶν των. Οἱ ἔφοροι οὗτοι νά ἐκλέξωσιν ἀναμεταξύ των τόν ἀξιώτερον καί νά τόν στείλωσι μέλος τῆς γενικῆς βουλῆς μέ πληρεξουσιότητα, καί ἡ ἐκλογή του νά ἐπικυρόνεται ἀπό τόν πληρεξούσιον· οἱ λοιποὶ τέσσαρες ὁ μὲν νά φροντίσῃ διά τὰς τροφάς καί λοιπά ἀναγκαῖα τοῦ στρατοῦ· ὁ δέ νά στρατολογή καί νά προμηθεύῃ πυρίτιδα καί λοιπά διά τόν πόλεμον· ὁ δέ νά προμηθεύῃ τά ἀναγκαίουτα φορτηγά ζῶα· ὁ δέ νά εἰσπράττῃ τὰς συνεισφοράς τῶν ὁμογενῶν καί τὰ παρά τῆς βουλῆς διορισθησόμενα δοσίματα. Οὔτοι νά ἔχωσιν ὑποεφόρους εἰς τὰς πόλεις καί τὰ χωρία ἐκάστης ἐπαρχίας, οἵτινες νά ὑποτάσσωνται εἰς τὰς διαταγὰς τῆς βουλῆς. **Οἱ εἰκοσι τέσσαρες** ἔφοροι ἀποτελοῦσι τήν βουλήν, καί πρόεδρος ταύτης εἶναι ὁ πληρεξούσιος· ἐνεργοῦσι διά τῶν πλειόνων ψήφων, καί εἰς διχοψηφίαν ἢ ψήφος τοῦ πρόεδρου ὑπερισχύει· ἔξ ὧν οἱ μὲν διορίζονται ταμίαι ὑπόλογοι τῶν εἰσπραττομένων κατά μῆνα· οἱ δέ νά εἰσπράττωσι τὰ δοσίματα, οἱ δέ νά δαπανῶσιν, οἱ δέ νά προνοῶσι τῶν ἀναγκαίων τοῦ στρατοῦ· οἱ δέ νά φροντίζωσι τήν σύναξιν τῶν γεννημάτων ἀπό τὰ τουρκικὰ κτήματα καί ἄλλων τακτικῶν δοσιμάτων εἰς προΐοντα τῆς γῆς. Ἡ ἐθνικὴ βουλὴ θέλει εἶναι τό ἀνώτατον κριτήριο· οἱ ἔφοροι θ' ἀποτελῶσι τό δεύτερον κριτήριο, καί οἱ ὑποεφόροι τό τρίτον. Ὁ πληρεξούσιος ἔχει τό δικαίωμα τῆς χάριτος ἢ τοῦ μεταβάλλειν τήν ποινήν τοῦ θανάτου.» **Ἄλλ' οἱ ὀλιγαρχικοὶ προβάλλουσιν ἰδικόν των σχέδιον ὡς ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ.** «Ὁ λαὸς ἐκάστης ἐπαρχίας νά ἐκλέγῃ τοὺς ἀξιώτεροσ των κατοίκων διά τῶν ψήφων, καί νά τούς διδῇ πληρεξουσιότητα διά νά ἐκλέξωσι τοὺς γενικοὺς ἐφόρους ἔξ τῶν ἀριθμῶν· οὗτοι δέ μέ τούς παρά τοῦ λαοῦ

έκλελεγμένους νά ἐκλέξωσι τούς ὑποεφόρους τῶν πόλεων καί χωρίων. Οἱ Γ. ἔφοροι νά φροντίζωσι διά τήν οἰκονομίαν καί κυβέρνησιν τῆς τε πολιτικῆς καί στρατιωτικῆς, καί εἰς τοῦτο θέλουσι ὀδηγεῖ καί διατάττει καί τούς ὑποεφόρους. Οἱ Γ. ἔφοροι θέλουσι ἐκλέγει τόν ἀξιώτερον ἀναμεταξύ των καί νά τόν στέλλωσι μέλος τῆς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου. Οἱ σταλησόμενοι ἐξ ἐκάστης ἐπαρχίας εἰκοσιτέσσαρες Γερουσιασταί μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου Π. Μαυρομιχάλη, προηγούμενον κατὰ τό ἐν Καλατεζαῖς γενόμενον σύστημα, θέλουσι ἐπέχει τήν Γερουσίαν τοῦ λαοῦ τῆς Πελοποννήσου. Αὕτη δέ ἡ Γερουσία νά παρευρίσκηται μετὰ τοῦ Ὑψηλοτάτου πρίγκιπος Δημητρίου Ὑψηλάντου, ἀπεσταλμένου παρὰ τοῦ Γ. ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς, καί συμφώνως νά σκέπτονται καί μέ ψήφους ν' ἀποφασίζωσι καί διοικῶσι τά πολιτικά καί στρατιωτικά εἰς τρόπον ὥστε **μήτε ἡ Γερουσία νά ἐνεργῇ τι χωρίς τήν συγκατάθεσιν τοῦ πρίγκιπος, μήτε ὁ πρίγκιψ χωρίς τήν συγκατάθεσιν τῆς Γερουσίας.** Πάντες οἱ Γερουσιασταί θέλουσι εἶναι **ἰσόψηφοι**· ὁ δέ πρίγκιψ θέλει εἶναι πρόεδρος καί νά ἔχη τήν ὑπεροχήν περισσοτέραν μίαν ψήφον, καί αἱ περισσότεραι ψήφοι θέλουσι ἔχει τήν κυριότητα·» δικαίωμα τῆς χάριτος δέν τόν ἔδωκαν· εἰς δέ τά περὶ τῶν κριτηρίων δέν διεφώνουν. **Μετὰ πολλάς φιλονεικίας τά πράγματα συνεβιάσθησαν εἰς τό φαινόμενον, καί ἀπεφασίσθη νά μείνῃ προσωρινῶς τό καθεστῶς σύστημα τῆς Γερουσίας,** προστιθεμένων τοῦ τε Γερ. Π. Πατρῶν, τοῦ Ἀσημ. Ζαΐμη καί τοῦ Γεωργίου Παγανοπούλου· νά μεταβῇ δ' αὕτη εἰς τήν ἐπαρχίαν Καλαβρυτίων, ὅπου ἐκρίθη ἀρμοδιωτέρα ἢ διαμονή τῆς, καί ἐπομένως οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας ἀνεχώρησαν, μεθ' ὧν καί τά νεωστὶ διορισθέντα μέλη τῆς Γερουσίας, διὰ νά ἐτοιμᾶσωσι τ' ἀπαιτούμενα εἰς ὑποδοχήν τῆς Κυβερνήσεως. Οἱ **πλειότεροι τῶν ὀλιγαρχικῶν,** τῆς Πελοποννήσου πρό πάντων, ἅμα λαβόντες τά ὅπλα **ἐφαντάσθησαν νά συστήσωσι τόν τιμαριωτισμόν εἰς τήν Ἑλλάδα,** ἀμειβόμενοι μέ τῶν ἐξουσίαν καί δύναμιν τῶν Τούρκων τοπαρχῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἕκαστοι, ἀντὶ τῆς ἐξουσίας καί δυνάμεως τήν ὁποίαν εἶχον ὡς πρόεστώτες ὑπὸ τούς Τούρκους· ἀλλ' οἱ τιμαριῶται τῆς Τουρκίας καί τῆς Εὐρώπης ἦσαν πολυκτῆμονες, καί εἶχον ὑποχειρίους τούς κατοικοῦντας εἰς τὰ τιμάρια των καί καλλιεργοῦντας τὰς γαίας των, καί τούς μετεχειρίζοντο καί εἰς τόν πόλεμον· εἶχον ἄρα πραγματικὴν δύναμιν· εἶχον πλοῦτη, εἶχον καί ὅπλα· ἦσαν καί οἱ ἴδιοι πολεμικοί, καί δέν ἤθελον νά ἐξαρτῶνται αἰ ζωαί καί τὰ υπάρχοντά των ἀπὸ τῆν ὑπερτάτην ἐξουσίαν τῶν βασιλέων. Ἄπαντες οὗτοι ἠνώθησαν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Εὐρώπης κατ' αὐτῆς τῆς ἐξουσίας, καί τήν ἰδίαν ἐξουσίαν ἐξήσκησαν ἐπὶ τῶν ὑπηκόων των αὐτῶν, καί ἡ Εὐρώπη διωκθῆτη πλέον ἢ πεντακόσια ἔτη κατ' αὐτόν τόν τρόπον. **Τόν τιμαριωτισμόν ἀσπάζονται καί οἱ ὀλιγαρχικοὶ εἰς τήν Ἑλλάδα·** ἀλλ' εἶναι πρό πάντων πτωχοί· ἂν δέ τινες ἔχωσιν ὀλίγα κτήματα, τὰ ἐξ αὐτῶν εισοδήματα δέν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς ἀνάγκας των. Ἐφαντάσθησαν λοιπόν νά ἔχωσιν ὑπὸ τήν διοίκησίν των τὰ ὅπλα τῶν ἐπαρχιῶν, καί διὰ τῶν ὀπλων νά κατακυριεύσωσιν εἰς αὐτὰς **ἀποκαθιστάμενοι βασιλίσκοι, καί ν' ἀρπάξωσι διὰ τῶν ὀπλων τὰ δημόσια εισοδήματα, καί διὰ τούτων νά διατηρῶσι καί τὰ ὅπλα αὐτά, καί τήν πολιτικὴν ἐξουσίαν εἰς ἑαυτούς. Ὁ δ' ἀρχηγός τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἡ Κυβέρνησις τῶν ἔθνων νά μὴ δύναται νά διατάξῃ ἢ νά ἐνεργήσῃ, εἰμὴ δ,τι ἂν τήν ὑπαγορεύσωσιν αὐτοί,** καί ὅταν θελήσωσι, νά τήν καταπολεμῶσιν ὅλοι ὁμοῦ, ἢ καί νά καταπολεμῶσιν ἀλλήλους, ἐνασχολοῦντες ἀεὶποτε τό ἔθνος εἰς ἐμφυλίους ταραχάς καί αἱματοχυσίας. Διὰ τοῦτο **ἄφ' οὗ ἤλθεν ὁ Ἀναγνώστης Δελιγιάννης εἰς τὰ Τρίκορφα, ἐπιπλήττει τόν ἀδελφόν του Κανέλλον παραχωρήσαντα εἰς τόν Κολοκοτρώνη τὰ ὅπλα (= τήν ἀρχηγίαν τῶν ἐνόπλων) τῆς ἐπαρχίας Καρυταίων,** ὡς ἂν εἰ ἀνήκον

οί Καρυτινοί εις τήν οικόγένειάν των, καί ἐχρεώσθων νά διοικῶνται παρ' αὐτῶν, ἄν καί ἀπολέμων, εις τόν πόλεμον. Ἄλλ' ὁ μὲν Κανέλλος κατ' ἐκείνην τήν περίστασιν τοῦ περὶ τῶν ὄλων ἐπικειμένου κινδύνου **ἔδειξε καί φρόνησιν καί ἀγάπην πρὸς τήν πατρίδα, προθυμηθεὶς** νά ψηφισθῆ ὑπὸ τῶν προκριτῶν ἀρχιστράτηγος καί νά διοικῆ τὰ ὄπλα τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, ὁ γέρονς Κολοκοτρώνης, ὁ ἀνθρωπος τῆς ἐπαναστάσεως εις τήν Πελοπόννησον, ὁ καί παρά πάντων πολέμαρχος θεωρούμενος. Οἱ δ' Ἕλληνες, οἵτινες ἔλαβον τὰ ὄπλα, ἀποφασίσαντες νά ἀποθάνωσιν ἢ νά ζήσωσιν ἐλεύθεροι, πρὸ πάντων οἱ μυριοὺς ὑποστάντες κινδύνους διὰ νά ἐπαναστήσωσι τό ἔθνος κατὰ τῶν τυράννων, καί μάλιστα ὁ ἀρχιμανδρίτης **Δικαίος, ὁ Ἀναγνωσταράς καί ἄλλοι ἑταῖροι ἐνθουσιασταὶ τῆς ἐλευθερίας,** μεταξύ τῶν ὁποίων εἰσὶν οἱ φρονυότες ὅτι οἱ πλείοτεροι τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐτυράννων τοὺς χριστιανούς πολὺ ἀπανθρωπότερον ἢ οἱ Τοῦρκοι, ὅτι δὲν θ' ἀπομάθωσιν ὅ, τι ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἔμαθον ἐν ᾧ μάλιστα ἐγήρασαν εις τὰς ἔξεις των, καί ἐπομένως **δὲν ἀγαπῶσι τήν ἰσονομίαν καί τήν ἐλευθερίαν**· θεωροῦντες δὲ ὅτι εις τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς εἶν' ἀδύνατον νά στερεωθῆ νέα τάξις πραγμάτων, ἄν δὲν καθαρισθῆ ἡ πόλις ἀπὸ τοῦς εὐρίσκοντας τήν τροφήν καί τήν ζωὴν των εις τήν παλαιάν· βλέποντες τοὺς ὀλιγαρχικούς ὅτι φιλονεικοῦσι περὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καί τῆς δυνάμεως τῶν ὄπλων μὲ τόν Ὑψηλάντην, καί θέλωσι νά τόν ὑποβάλλωσιν εις τὰς ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας των, καί ἀντιποιοῦνται τὰ ὄπλα τῆς πατρίδος· συλλογιζόμενοι ὅτι αὐτός εἶναι ὁ ἀρχηγός, ὅστις διωρίσθη ἀπὸ τόν Γ. ἐπίτροπον τῆς Ἀρχῆς, τόν ἀρχηγόν τῆς ἐπαναστάσεως, πληρεξούσιος αὐτοῦ εις τήν Ἑλλάδα καί ἀρχιστράτηγος, καί ὅτι **διὰ νά εὐδοκιμήσῃ ἡ ἐπανάστασις ἀνάγκη εἰς καί μόνος ἀρχηγός νά ὑπάρχῃ καί νά διευθύνῃ τὰ τε πολιτικά καί τὰ πολεμικά**· φοβούμενοι δὲ μή ἀντενεργούντες εις αὐτὸν διὰ τὰ ἴδια τέλη καί συμφέροντα, ματαιώσωσι τόν σκοπὸν τῆς ἐπαναστάσεως, καί προξενήσωσιν ἐπομένως τοῦ ἔθνους τόν ὄλεθρον, νομίζουσι καί τό ἔγκλημα αὐτό ἀναγκαιὸν διὰ τήν κοινὴν σωτηρίαν· καί **αὐτοὶ προδιέθηκαν ἤδη τοὺς Ἕλληνας ἐναντίον τῶν ὀλιγαρχικῶν.** Ὁ δὲ Ὑψηλάντης νομίζει χρέος του πρὸς τόν Γ. ἐπίτροπον τῆς Ἀρχῆς, εἴτε φανταστῆς εἴτε πραγματικῆς, πρὸς τε τήν πατρίδα καί πρὸς τόν ἑαυτὸν του νά μὴ ὑπέιξη εις τό αὐτογνώμον γερουσίας **συνεστηκυίας ὄχι κατ' ἐκλογὴν τοῦ λαοῦ,** ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν καί τῶν ταχόντων κατὰ τὰ Τρίκορφα ὀλιγαρχικῶν ἢ τῶν ὀπαδῶν των, καί δὲν ὑπέκει εις τὴν γενομένην ἀπόφασιν. Ὅθεν, **ἀφ' οὗ ἤρχισαν καί πάλιν φιλονεικίαι μεταξύ Ὑψηλάντου καί Γερουσίας,** καί προὔβαλλοντο ἑκατέρωθεν ἄρθρα διοργανισμοῦ πολιτικοῦ συστήματος ἀντιπίπτοντα πρὸς ἄλληλα, καί ὁ Ὑψηλάντης ἐπέμεινε ζητῶν πρὸ πάντων τήν μετὰ πληρεξουσιότητος ἀρχιστρατηγίαν καί διοίκησιν τῶν στρατευμάτων, καί οἱ Γερουσιασταὶ ἀντέτεινον, καί πρὸς τοῖς ἄλλοις τόν εἶπον, ὅτι: *ἄν δὲν ἤθελε νά δεχθῆ ὅ, τι τὸν παρεχώρουν ἠμπορεῖ καί νά φύγῃ, ὡς τοὺς ἠπειλήσεν αὐτός ἐκεῖνος ἐπ' ἐλπίδι νά τοὺς ὑποχρέωσῃ νά ἐνδώσωσι τέλος ἀναχωρεῖ διὰ τήν Καλαμάταν, ὅθεν ἔμελλε τάχα ν' ἀποπλεύσῃ εις τήν Στερ. Ἑλλάδα.* Τότε δὲ **στρατιῶταί τινες ἡγουμένου τοῦ Σμυρναίου Γεωργίου Σπηλιωτοπούλου ἐκινήθησαν ὡς ἄν διὰ νά φονεύσωσι τοὺς ὀλιγαρχικούς,** καί ἤδη τουφεκίζοντες εις σημείον τοῦ νά **συναχθῆ εις τὰ Βέρβενα ὄλος ὁ στρατός,** ἐφώναζον καί τοὺς ἠπειλοῦν, διότι: *τάχα ἤθελον νά διώξωσιν, ὡς ἔλεγον, τὸν αὐθέντην, ὅστις ἤλθε νά ἐλευθερώσῃ τήν πατρίδα.* **Αὐτοὶ δ' ἐκλείσθησαν εις τό κατάλυμα τοῦ Π. Μαυρομιχάλη,** ὅπου εὐρέθησαν συνηγμένοι· καί τινες Μανιάται καί καὶ ἄλλοι Πελοποννήσιοι, στρατιῶται τῶν κεκλεισμένων, συνηθροίσθησαν πρὸ τῆς θύρας τοῦ εἰρημένου καταλύματος νά φυλάξωσι τοὺς ἀρχηγούς των. Ἄλλὰ τί

ήδυναντο νά κάμωσιν ὀλίγιστοι πρὸς πλείστους, ἂν δὲν ἦτο μετ' ἐκείνων **καὶ ὁ Κολοκοτρῶνης κεκλεισμένος κατὰ τύχην**. Οὗτος θέλει νά ἐξέλθῃ, νά καθουχάσῃ τὴν ὄχλαγωγίαν· ἀλλ' οἱ Δελιγιάνναι καὶ ἄλλοι ὀλιγαρχικοὶ δὲν τὸν ἀφίνουσι, διότι τὸν ὑποπεύουσι καὶ αὐτὸν ὡς ὑποκινήσαντα τοὺς στρατιώτας· ἐξῆλθε μ' ὄλον τοῦτο, καὶ οἱ στρατιῶται τὸν περιεκύκλωσαν καὶ ἐφώναζον: **θά τοὺς φονεύσωμεν· ἐδίωξαν τὸν αὐθέντην· μᾶς ἐτυρῆνουν τοσοῦτον χρόνον ὡς Τοῦρκοι καὶ αὐτοί· τῶρα θά μᾶς ἀπολέσωσι διὰ τὰ τέλη των**. Ὁ δὲ Κολοκοτρῶνης, ἀφ' οὗ τοὺς ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τοῦ Μαυρομιχάλη τὸ κατάλυμα, **ἤσυχάσατε**, τοὺς λέγει, **Ἕλληνες· ὁ αὐθέντης δὲν φεύγει· σὰς ἐγγυῶμαι ἐγὼ περὶ τούτου· ἀλλ' ἂν θέλετε νὰ τοὺς φονεύσετε, φονεύσατε πρῶτον ἐμέ, καὶ ἔπειτα κάμετε ὅ,τι θέλετε....**

(β) Φωτάκου

Ἐπομνημονεύματα

[ἐκδ. 1955] σελ. 154-157

Μετὰ 4 ἡμέρας ἔλαβεν ἡ Ἐφορία τῆς Πελοποννήσου τὸ ἀκόλουθον γράμμα ἀπὸ τὸν Δ. Ἰψηλάντην ὅτι ἦλθεν εἰς Ἰθάκην:

Εὐγενέστατοι καὶ φιλογενέστατοι Ἐφοροὶ τῆς Πελοποννήσου

Μετὰ ἐπίπονον ὁδοπορίαν καὶ θαλασσοπορίαν ὁ παντοδύναμος θεὸς καὶ ὑπέρτατος προστάτης τῆς κοινῆς πατρίδος μὲ ἐξέλιπε νά φθάσω εἰς Ἰθάκην κατὰ πρῶτον, ἐξ ἧς στέλλω τὸ παρόν· δηλοποιῶ εἰς τὴν φιλογενεῖάν σας, ὅτι ἀποστέλλομαι παρὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἀλεξάνδρου Ἰψηλάντου τοῦ σεβαστοῦ μοι αὐταδέλφου πληρεξούσιος στρατηγὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος· διὸ μετὰ τὸν ἐν Χριστῷ ἀσπασμόν σας προβάλλω νά φανερώσητε τὴν ἀφικίν μου εἰς τοὺς γενικοὺς καπεταναίους καὶ εἰς ὅσα ἄλλα μέρη θέλετε ἐγκρίνει· ἐπειδὴ δὲ ἔμαθον, ὅτι οἱ πολιιορκοῦντες τὴν Τριπολιτσᾶν ἠτοιμάζοντο νά κάμουν ρεσάλτον, ἐγκρίνω, διὰ νά μὴ γίνῃ αἰματοχυσία πολλή, νά προσμένωσι τὸν αὐτόθι ἐρχομόν μου καὶ ἴσως παραδοθῶν μὲ συνθήκας. Πρὸς τοῦτοις παρακαλῶ νά μοῦ γράψητε διὰ τῶν ἐπιφερόντων τὸ παρόν μου Κωνσταντίνου Καντιώτου καὶ Γεωργίου Ἀντωνοπούλου, τοὺς ὁποίους καὶ ὀσσοὶν ὡς φιλογενεστάτους καὶ ἀξιοπίστους, εἰς ποῖον μέρος πρέπει νά ξεμβαρκαρισθῶ. Ταῦτα καὶ μὲν τῆ 6 Ἰουνίου Ἰθάκην.

Τῆς φιλογενείας ὑμῶν

Ὁ πατριώτης

Δημήτριος Ἰψηλάντης

πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἀρχῆς

Ἀπεφάσιον λοιπὸν τότε πολλοὶ νά ὑπάγουν νά τὸν προῦπαντήσουν εἰς τὸ Ἰθάκην· καὶ ἐπῆγαν ὁ Πετρόμπεης, ὁ Κολοκοτρῶνης, ὁ Ζαΐμης, ὁ Κανέλλ. Δελιγιάννης, ὁ Π. Γιατράκος, ὁ Κεφάλας, ὁ Ἀρχ. Φλέσας, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Π. Πατρῶν, ὁ Βρεσθένης, ὁ Ἐλούς, ὁ Σωτηράκης Χαράλαμπος, ὁ Θάνας Κανακάρης, ὁ Ρήγας Παλαμῆδης, ὁ Νικόλ. Ταμπακόπουλος καὶ ἄλλοι πολλοί.

Ὅταν ἐφθασεν εἰς τὸ Ἰθάκην μὲ τὸ καράβι, τοῦ ἐγένετο μεγάλη ὑποδοχή, ἔρριψαν πολλὰ κανόνια, τοῦ ἐπλεξαν στεφάνους, καὶ ὅλη ἡ ἐπαρχία τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐκατέβηκεν ἐκεῖ διὰ νά τὸν ὑποδεχθῆ καὶ νά τὸν πολυχρονήσῃ. Ἐφερε μαζί του ὁ Πρίγκης τὸν Π. Ἀναγνωστόπουλον, τὸν Νεόφυτον Βάμβαν, τὸν Καντακουζηνόν, τὸν Γ. Τυπάλδον, τὸν Γ. Ἀντωνόπουλον καὶ τὸν Σάβαν ὡς

ύπασπιστήν του, τόν Α. Πάικον, τόν Έμμ. Βασιλειάδη, τόν Φρ. Μαύρον, τόν Ι. Λιβέριον, τόν Κ. Καντιώτην, τόν Στέφ. Βαλιάνον, τόν Διον. Όρφανόν, τόν Ν. Φλογαίτην καί άλλους. Οί δέ περισσότεροι έξ αυτών ήσαν υπάλληλοι του Ύψηλάντου καί ήλθαν εις τά Τρίκορφα, δέν έβγηκαν δέ από τό πλοίον όλοι μαζί. Άπό τό "Άστρος έπεράσαμεν εις τόν "Άγιον Ίωάννην, καί από εκεί, άφού τήν έπαύριον έγευματίσαμεν εις τίς Καμάρες του Άγίου Πέτρου, έφθάσαμεν εις τά Βέρβена.

Καθώς ό Ύψηλάντης έκατέβη εις τά Βέρβена εύθύς έζήτησε φρουράν παρά του Θ. Κολοκοτρώνη, ό όποίος διέταξεν άπό τό Άγιοπετριτικόν σώμα εκατόν στρατιώτας νά τόν φρουρούη προσωρινώς. Τήν δέ έπαύριον έγινε παράταξις εις τά Άλώνια των Βερβένων καί εκεί άφού έψάλη δοξολογία από τούς άρχιερείς, άνέβη ό Ν. Βάμβας έπάνω εις τό ύψηλότερον μέρος, τό όποιον είχαν φτιάσει έπίτηδες, καί άνέγγυσε τά έγγραφα, διά των όποίων έδιωρίζετο ό Δ. Ύψηλάντης πληρεξούσιος του γενικού πληρεξουσίου επιτρόπου τής άρχής· καί μετά τό τέλος τής αναγνώσεως των έφώνησεν «Ζήτω ή πατρίς, Ζήτω ό Ύψηλάντης», καί έρριψαν πολλά κανόνια καί τουφέκια.

Μετά τούτο **έζήτησεν ό Ύψηλάντης τήν διάλυσιν τής έν Καλτεζιάς Γερουσίας** καί προσέτι νά του δοθής έγγράφως ή πληρεξουσιότης νά διοικη. Τούτο όμως δέν έπαραδέχθησαν οι άρχοντες· καί ό Ύψηλάντης τότε έδουσαρευσθή καί ήτοιμάζετο νά φύγη διά τάς Καλάμας.

Ούτος διόλου **δέν άντέπραπτεν εις τά σχέδια των προκρίτων** καί ιδίως των Άχαιών, έξ έναντίας δέ ουτοι άντέπραπτον εις τά σχέδια εκείνου, τά όποια ήσαν καλά διά τήν σωτηριάν του έθνους. Καί των προκρίτων έπίσης ή γνώμη δέν ήτο κακή διά τήν πατρίδα, άλλ' έπειδή ουτοι ήσαν συνθησιόμενοι νά άρχουν τούς εκυρίευσε πολύς φόβος από τόν Ύψηλάντην, διότι αύτός έπεριστοιχίθη από τό σύστημα των Κλεφτοκαπεταναίων, **καί από τόν μικρόν λαόν**, οίτινες τόν ήγάπησαν καί τόν έσεβάσθησαν ως άνδρα κοινωφελή καί ένάρετον, καί **τόν έθεώρησαν ως φραγμόν εις τήν μεταξύ των αντίζηλίαν περι του ποίος νά γίνη πρώτος των άλλων.**

Ό Ύψηλάντης δέν είχε καμμίαν πλεονεξίαν, ουτε επιθυμίαν εις ύλικά συμφέροντα, καί δι' αύτό τούτο εκέρδισε τήν αγάπην του άπλου λαού, καί διηγειρε τήν αντίπραξιν των άρχόντων εις τά έπιχειρήματα αύτου, καί διότι άλλως έδιδεν έλευθεριάν εις τούς λαούς νά έχωσι ψήφον καί χωρίς τής ψήφου των νά μή έρχωνται άντιπρόσωποι αύτοχειροτόνητοι, καί ως εκ τούτου καί άνίκανοι, εις τάς συνελύσεις καί εις τά πολιτικά καί διοικητικά πράγματα, αλλά νά προτιμώνται οι ικανοί.

Άλλά ταύτα δέν ήρσαν εις τούς κοτζαμπάσηδες, διότι ούτω πως ό λαός έφωτιζετο. Η δέ φιλοτιμία καί ή φιλοδοξία των προκρίτων έφερε τά πράγματα εις τόν Δ. Ύψηλάντην καί εις τόν Θ. Κολοκοτρώνη, τόν όποιον μάλιστα έφθόνησαν, καί άντενέργησαν νά μή κυριεύση τας Πάτρας, ως κατωτέρω θέλομεν διηγηθής, φοβούμενοι μήπως γίνη εκεί κέντρον τής φατρίας των Ύψηλάντων. Τοιαύται ύποψία τούς κατέλαβον.

Η δέ ραδιουργία των Πελοποννησίων ένώθη μέ των Φαναριωτών τήν μηχανορραφίαν καί άρχομανίαν, καί ιδίως μέ τήν του Α. Μαυροκορδάτου, Κωστάκη Καρατζά καί του Θεοδώρου Νέγρη, ως καί των Δυτικοελλαδιτών, οίτινες ήθέλησαν νά κάμουν άλλο ιδιόκον των πολιτικών σύστημα, διότι έούστησαν εις τήν πατρίδα των Δυτικήν Έλλάδα πριγκηπάτον, καί πρίγκηπα αύτου έξέλεξαν τόν Α. Μαυροκορδάτον. Ούτω πως οι Φαναριώται τούς έγάλασαν, διότι μή έχοντες καμμίαν πολιτικήν δύναμιν έπήραν τήν των έντοπίων, τούς όποίους

είχαν ερμαιον εις τὰς θελήσεις των, τούς ἐχόρταιναν ὅλο σχέδια καλὰ δι' αὐτούς, καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τούς ἔρριπταν τὸν φόβον λέγοντες εἰς αὐτούς τί θὰ πάθουν ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην καὶ τὸν Κολοκοτρῶνην, ὅταν λείψουν αὐτοὶ ἀπὸ τὰ πράγματα. Διὰ τοιούτων ἀπατηλῶν μέσων οἱ περὶ τὸν Μαυροκορδοῦτον ἐδιαίρεσαν τούς πτωχοὺς τῷ πνεύματι, καὶ ἀπεφάσισαν ἀ κατὰβόλῃ τὸν Ὑψηλάντην. **Ἡ δυστυχία τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξε**, διότι δέν εὐρέθη ἔξοχον πνεῦμα εἰς τὸν Ὑψηλάντην διὰ νὰ τούς καταστρέψῃ, ἀλλ' ἔχων ἀγαθοῦ ἀνθρώπου σπλάγχνα καὶ πατριωτισμόν, ἀφήκεν αὐτούς νὰ ἀντιπράττωσιν εἰς τὰ καλὰ τῆς πατρίδος.

ΛΑΪΚΗ ΣΤΑΣΙΣ

Ἄλλὰ προτοῦ νὰ φύγῃ ὁ Ὑψηλάντης διὰ τὸ Λεοντάρειον **ἀνεφάνη ὀχλαγωγία διὰ νὰ σκοτώσουν τούς προὔχοντας**, οἱ ὅποιοι δέν ἠθέλησαν νὰ ἀφήσουν ἐλευθέραν τὴν διοίκησιν, ὡς ἠθέλεν ὁ Ὑψηλάντης· καὶ αὐτὴν τὴν ἐκίνησεν ὁ Σωτηράκης Ἰωάννου Παπαγιαννόπουλος ἀπὸ Βαλτεσινίκου τῆς Γόρτυνος· αὐτὸς μὲ ἄλλους πολλοὺς τὴν εἶχεν ὀργανίσει πρὸ ἡμερῶν.

Ἄλλ' ὁ **Κολοκοτρῶνης ἐβῆκε καὶ τούς καθυσόχασε διὰ τῆς δημογορίας του**, ἀφοῦ ἔγινε πρῶτα σύντροφός των καὶ τούς ἐβγαλε ξέμακτρα τοῦ χωριοῦ διὰ νὰ τούς ὀμιλήσῃ. Τούς εἶπεν, ὅτι θὰ τούς ὀμιλήσῃ καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὀμιλίαν δ,τι ἀποφασίσουν θὰ τούς εἶναι σύντροφός των· διότι καὶ αὐτὸς ἐπιθυμεῖ τὸν σκοτωμόν τῶν ἀρχόντων. Ἐπειτα τούς ἔφερε διάφορα παραδείγματα καὶ λόγους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ εἰς τὸ τέλος εἶπεν:

—Ἄλλ' ἂν τούς σκοτώσωμεν, νὰ τὸν βεβαιώσουν τί θὰ εἶπῃ ὁ κόσμος καὶ οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης· θὰ τὸ ἐπαίνεσούν; ἢ θέλουν τὸ κατηγορήσει; Θὰ εἰποῦν ὅτι, οἱ Ἕλληνες δέν ἐπαναστάτησαν νὰ σκοτώσουν τούς Τούρκους, τούς τυράννους των, ἀλλὰ σκοτώνονται οἱ ἴδιοι μεταξὺ των καὶ σκοτώνουν τούς προκρίτους των καὶ δέν εἶναι ἄξιοι ἐλευθερίας!

Οἱ λόγοι αὐτοὶ ἔκαναν τὸ πλῆθος καὶ διελύθη, ἀφοῦ τούς ὑπεσόχθη, ὅτι θὰ τούς φέρῃ ὀπίσω τὸν Ὑψηλάντην.

Εἰς δὲ τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην τῶν Βερβένων ὁ Κανέλος Δεληγιάννης ἐκράτει τὸν Κολοκοτρῶνην ἀπὸ ἀγάπην καὶ φιλοπατρίαν, φοβούμενος μήπως γίνῃ θύμα τῆς ὀχλαγωγίας, καὶ ὄχι, ὡς λέγεται, ὅτι τὸν ὑπώπτευσαν μὴ ἐνωθῆ μὲ τὸν ὄχλον. Μάλιστα δὲ τότε ἦσαν καὶ οἱ δύο ἀγαπημένοι καὶ ἐνωμένοι...

(γ) Ἱ. Φιλήμονα

(*Δοκίμιον Ἱστορικόν Δ' 89*):

Ἡδῆ οἱ στασιασταὶ ἐπλησίασαν πρὸς τὸ κατάλυμα τοῦ Μαυρομιχάλου κρίζοντες: «*Θέλομεν τὸν ἀφέντη μας!! Αὐτὸς ἦλθε νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα, καὶ οἱ κοτσαμπάσιδες θέλησαν νὰ τὸν διώξουν. Σκότωμα τούς τυράννους!!*» καὶ ἄλλα πάμπολλα. Παρὰ τῷ Μαυρομιχάτῃ εὐρέθησαν ὁ Κολοκοτρῶνης, Κρεββατάς, Δεληγιάννης καὶ ἄλλοι, οἱ μὲν κατὰ σύμπτωσιν, οἱ δὲ προσφυγόντες ἔνεκα φόβου. Ὀλίγοι Λάκωνες στρατιῶται τοῦ Μαυρομιχάλου καὶ ἕτεροι τῶν προκρίτων διετέθησαν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς οἰκίας. Ὁ Μαυρομιχάλης πρῶτος ἀπέτεινε λόγους τινὰς πρὸς τὸ πλῆθος, ὑπισχνόμενος αὐτῷ οὐχὶ μόνον τὴν ἐπιστροφὴν, ἀλλὰ καὶ **τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Ὑψηλάντου**. Ἐπιμένοντος ὁμοῦ οὗτου καὶ μὴ διαλυομένου, ἀπεφάσισεν ὁ Κολοκοτρῶνης, ἵνα ἐξέλθῃ καὶ ὀμιλήσῃ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ. Ἀποτρεπόμενος δὲ παρὰ τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννου καὶ τῶν ἄλλων, λόγῳ μὲν, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ, φόβῳ δὲ, ἵνα μὴ ἐνωθῆ καὶ οὗτος

μετά τῶν ἔξω, παρετήρησεν ἀγανακτῶν: «*Ἄφτε με νά φύγω, γιατί, ἄν γένη ἀρχή καί πέση ἓνα τουφέκι, ἄλλους θά μάς σκοτώσουν*». Τελευταῖον, τῆς οἰκίας τοῦ Μαυρομιχάλου ἀπειλουμένης σφοδρότερον, ὁ Κολοκοτρώνης ἐξήλθε μετά τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου καί ὀλίγων στρατιωτῶν, κράξας εὐθύς μεγάλη τῆ φωνῆ: «*Ἕλληνες!! τί θέλετε; ἔλατε μαζί μου*»· κυκλωθεῖς δέ προεχώρει ἐπιτηδεῖως, ὅπως ἀπομακρύνῃ τό πλῆθος ἐκ τῆς τοῦ Μαυρομιχάλου.

(δ) Σέ συνάρτηση μέ τήν ὑποφώσκουσα ἀντίθεση προκρίτων — Ὑψηλάντη δέ φαίνεται ἄσκοπο νά παρατεθεῖ ἓνα ἀπόσπασμα ἀπό τήν προκήρυξη τοῦ Ὑψηλάντη (τῆς 6/18 Ὀκτωβρίου 1821), μέ τήν ὁποία καλοῦσε τό λαό νά ἐκλέξει ἀντιπροσώπους γιά τήν Ἐθνοσυνέλευση (τῆς Ἐπιδαύρου). Ὑπογράμμισε ὅτι ὁ ἀγώνας δέν ἦταν μόνο γιά ἀπελευθέρωση ἀπό τόν ἔξενο δυνάστη, ἀλλά καί ἀπό κάθε ἄλλη ἀδικία, μεροληψία, τυραννία. «Ἦλθον, ἔγραφε, διὰ νά διεκδικήσω τήν τιμῆν, τήν ζωὴν, τήν περιουσίαν σας· ἦλθον νά σᾶς δώσω νόμους δικαίου, δικαστήρια ἀμερόληπτα... Καιρός εἶναι νά παύσει πλεόν ἡ τυραννία ὄχι μόνο τῶν Τούρκων ἀλλά καί ἡ τυραννία τῶν ἀτόμων ἐκείνων, τά ὁποῖα συμμεριζόμενα τῶν Τούρκων τά αἰσθήματα, ζητοῦν νά καταπιεζοῦν τόν λαόν..... (Βλέπε: *Τά ἑλληνικά Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 20)

7 Ἐκλογικός νόμος δέν ὑπῆρχε· ψηφίστηκε ἀργότερα (9 Νοεμβρίου 1822, ἀριθ. 17). Γιά τόν τρόπο «ἐκλογῆς» τῶν πρώτων «παραστατῶν» βλέπε παραπάνω: (α) σημ. 1 (γ) (μελέτημα τοῦ Ἰ. Τ. Βισβίζη) καί (β) στή σημ. 5 (α) τήν ἀφήγηση τοῦ Ἰ. Φιλίμονα.

8 Γράφει σχετικά ὁ Σπηλιόδης (*Ἀπομνημονεύματα Δ' α*, σελ. 232):
«πολλοί ἐκ τῶν λογίων μας, οἱ ὁποῖοι ἀνετράφησαν εἰς τήν Γαλλίαν, Ἄγγλιαν καί ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, καί ἐπιστρέφουν εἰς τήν πατρίδα στολισμένοι μέν μέ πολλές γνώσεις ὠφελίμους εἰς τήν κοινωνίαν ἀλλά καί μέ τήν ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ διαφθοράν καί κακοῦθειαν καί μέ τήν καταστρεπτικὴν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀθρησκίαν».

Β' 'Ο πολιτειακός χαρακτήρας τῶν πολιτευμάτων τοῦ 'Αγώνα τῆς 'Ανεξαρτησίας'
(δημοκρατικός καί φιλελεύθερος)

1. Λέγοντας πολιτεύματα τοῦ 'Αγώνα ἐννοοῦμε τὰ πολιτειακά κείμενα ποῦ συντάχτηκαν ἀπό τοὺς πρώτους μῆνες τῆς 'Επανάστασης κι ὡς τὴν ἄφιξη τοῦ Καποδίστρια. Τὰ διακρίνουμε σέ δυὸ κατηγορίες: (α) Τοπικούς 'Οργανισμοὺς ποῦ εἶχαν χαρακτήρα τοπικό (βλ. σημ. 4 τοῦ προηγούμενου μαθήματος) καί (β) Γενικά Πολιτεύματα ποῦ ἀπευθύνονταν σέ ὅλη τὴν ἐπαναστατημένη καί ἐπαναστατικά ἐλεύθερη χώρα.

Οἱ κυριότεροι Τοπικοί 'Οργανισμοὶ εἶναι τέσσερις:

- α. 'Ο 'Οργανισμὸς τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος (*ψηφίστηκε στὸ Μεσολλόγι τὴν 9 Νοεμβρίου 1821*).
- β. 'Η Νομικὴ Διάταξη τῆς 'Ανατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος (*ψηφίστηκε στὰ Σάλωνα τὴν 15 Νοεμβρίου 1821*).
- γ. 'Ο 'Οργανισμὸς τῆς Πελοποννησ. Γερουσίας (*ψηφίστηκε στὴν 'Επίδαυρο στὶς 27 Δεκεμβρίου 1821*).
- δ. Τὸ Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς νήσου Κρήτης (*ψηφίστηκε στοὺς 'Αρμένους στὶς 20 Μαΐου 1822*).

Τὰ Τοπικά αὐτὰ πολιτεύματα, τὰ πρῶτα «ἄνθη ἐλευθερίας», ψηφίστηκαν ἀπό τοπικές συνελεύσεις (*ποῦ εἶχαν συγκληθεῖ χωρὶς προϋπάρχοντα ἐκλογικὸ νόμο*) μὲ συμμετοχὴ κυρίως προεστῶν καί ὄπλαρχηγῶν, δηλαδὴ τῆς ἡγεσίας ποῦ προὔπηρχε καί τῆς ἡγεσίας ποῦ τώρα ἔβγαине στὸ προσκήνιο μέσα ἀπὸ τίς φλόγες τοῦ 'Αγώνα. 'Οργάνωσαν τοπικές διοικήσεις μὲ βάση ἀποκεντρωτικὴ, σκόπευαν σέ ἀντιμετώπιση τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν καί ὑποδῆλναν (*τὸ 1 καί 4 καί μὲ τὸν τίτλο τους*) τὴν προσωρινότητά τους. Οἱ ἀνάγκες ὅμως τοῦ 'Αγώνα καί στοιχειώδης πολιτικὴ σύνεση ὑποδείκνυαν τὸν παραμερισμὸ τοῦ τοπικιστικοῦ πνεύματος καί τὴ δημιουργία Κεντρικῆς διοικήσεως.

'Η πρώτη 'Εθνοσυνέλευση (βλ. παρακάτω) μὲ σαφήνεια διατύπωσε τὴν πολιτικὴ βούλησή της: οἱ Τοπικοί 'Οργανισμοὶ νά ὑπάγονται στὴν Κεντρικὴ Διοίκησιν²: ἡ δευτέρη 'Εθνοσυνέλευση μὲ τὸ ψήφισμα τῆς 30 Μαρτίου 1823 θεώρησε σκόπιμο νά καταργήσῃ τίς τοπικές γερουσίες.

Τὰ γενικά πολιτεύματα τοῦ 'Αγώνα, τὰ ὁποῖα ψηφίστηκαν ἀπὸ ἀντίστοιχες ἐθνοσυνελεύσεις εἶναι 3*:

* Κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ 'Αγώνα τῆς 'Ανεξαρτησίας πραγματοποιήθηκαν περισσότερες ἀπὸ τρεῖς 'Εθνοσυνελεύσεις, κάποτε μάλιστα μέσα σέ κλίμα σύγχυσης ἢ ἀντεγκλήσεων: ἐμεῖς ὅμως περιοριζόμεσθε σέ κείνες μόνο ποῦ ψήφισαν συνταγματικά κείμενα καί εἶναι οἱ ἀκόλουθες:
Α' 'Εθνοσυνέλευση στὴν 'Επίδαυρο (1821-22)

- α. Τό Προσωρινό Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος ἢ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου (ψηφίστηκε ἀπὸ τὴν Α΄ Ἐθνοσυνέλευση στὴν Ἐπίδαυρο τὴν 1 Ἰανουαρίου 1822).
- β. Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου, ἤτοι προσωρινόν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος (πρόκειται γιὰ ἀναθεώρηση τοῦ προηγουμένου στὰ μὴ βασικά σημεῖα του· ψηφίστηκε ἀπὸ τὴ Β΄ Ἐθνοσυνέλευση στὸ Ἄστρος τὴν 29 Μαρτίου 1823).
- γ. Πολιτικόν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος (ψηφίστηκε ἀπὸ τὴν Γ΄ Ἐθνοσυνέλευση στὴν Τροιζίνα, τὴν 1 Μαΐου 1827^β). Εἶναι πληρέστερο ἀπὸ τὰ δύο προηγούμενα καὶ θεωρεῖται ὅτι ἦταν τὸ πιὸ δημοκρατικὸ καὶ φιλελεύθερο σύνταγμα τῆς ἐποχῆς του⁴.

2. Τὰ συνταγματικά κείμενα τοῦ Ἀγώνα προέρχονται ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο καὶ τὴ μορφή τους, ἀπὸ ποικίλες ἐπιδράσεις. Πρῶτα θυμίζουμε τὶς τοπικὲς συνήθειες (τοπικὴ αὐτοδιοίκηση κτλ.) καὶ τὶς προσωπικὲς βλέψεις καὶ τοὺς ἀνταγωνισμοὺς — ἐκδηλοῦς ἢ ἀφανέρωτους — γιὰ τοὺς ὁποίους ἔγινε λόγος στὸ προηγούμενο μέρος.

Ἔπειτα εἶναι οἱ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κλασικὴ ἀρχαιότητα πού μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση ἀναβίωσαν στὰ χρόνια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅπως εἶδαμε στὸ κεφ. 2. Εἶναι ἀκόμη οἱ ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸν πολιτικὸ ἀστοχασμὸ καὶ τὶς μεγάλες Ἐπαναστάσεις τοῦ 18ου αἰῶνα (ἀμερικανικὴ διακήρυξη τῆς Ἀνεξαρτησίας, 4 Ἰουλίου 1776, Γαλλικὴ Διακήρυξη τῶν Δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πολίτη, 26 Αὐγ. 1789, καθὼς καὶ τὰ συνταγματικά κείμενα τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, κυρίως τοῦ 1793 καὶ 1795). Τέλος, εἶναι τὰ ἴδια τὰ κείμενα πολιτειακοῦ ἀστοχασμοῦ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ· θυμίζουμε ἰδιαίτερα τὴ «Νέα Πολιτικὴ Διοίκηση» τοῦ Ρήγα καὶ τὴν «Ἑλληνικὴ Νομαρχία». Καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρήσουμε ἄγνωστα τὰ συντάγματα τῶν Ἐπτὰ Νησιῶν τοῦ Ἰονίου (1803, 1817), τὰ ὁποῖα βέβαια συντάχτηκαν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίνευση ξένων «προστατῶν», ἀλλὰ ὑπῆρξαν ὅπως οἴδητε τὰ πρῶτα συνταγματικά κείμενα πού δοκιμάστηκαν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο πρὶν ἀπὸ τὸ 1821.

Ὅλες οἱ παραπάνω ἐπιδράσεις, πού φορεῖς τοὺς ὑπῆρξαν οἱ ἐπαναστατημένοι Ἕλληνες (ντόπιοι καὶ νεοφερμένοι) καὶ οἱ ἐκτιμήσεις τῶν συγκεκριμένων τότε ἀναγκῶν καὶ, ἀναμφίβολα, καὶ οἱ προσωπικὲς

Β΄ Ἐθνοσυνέλευση στὸ Ἄστρος Κυνουρίας (1823)

Γ΄ Ἐθνοσυνέλευση στὴν Τροιζίνα (1827)

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1829 (ἐπὶ Καποδίστρια) συνήλθε ἡ Δ΄ Ἐθνοσυνέλευση στὸ Ἄργος, ἡ ὁποία βασικά ἔδωσε τὴν ἐγκρισή της γιὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ Καποδίστρια.

ἐπιδώξεις, ὀδήγησαν στή σύνταξη τῶν τοπικῶν καί γενικῶν Πολιτευμάτων τοῦ Ἀγώνα, πού ἔλα τους ἔχουν **χαρακτήρα δημοκρατικό καί φιλελεύθερο**.

3. Πρίν ὅμως ἐπιχειρηθεῖ τεκμηρίωση αὐτοῦ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν συνταγματικῶν κειμένων εἶναι ἀνάγκη νά γίνει διευκρίνιση τῶν ὄρων: «δημοκρατικό·καί φιλελεύθερο⁵».

Δημοκρατικό εἶναι τό πολίτευμα, ὅπου ἱεραρχικά ἀνώτερο ὄργανο τῆς πολιτείας εἶναι ὁ λαός· αὐτός ἔχει κυρίαρχη ἐξουσία· ἡ βούλησή του εἶναι ἡ ἀνώτερη πολιτειακή βούληση, στήν ὁποία ὑποτάσσονται τά ὄργανα τῆς πολιτείας καί τά ἄτομα. Δημοκρατία εἶναι τό πολίτευμα ὅπου οὐσιαστικά τή νομοθετική ἐξουσία ἀσκεῖ ὁ λαός ἄμεσα (*ὅπως ἦταν στήν ἀρχαιότητα*) ἢ ἔμμεσα μέ αἰρετούς ἀντιπροσώπους του, ὅπως γίνεται σήμερα στήν κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Φιλελεύθερο εἶναι τό πολίτευμα πού σέβεται τήν προσωπικότητα τοῦ πολίτη καί τοῦ ἀναγνωρίζει ἐλευθερίες. Κατά τή φιλελεύθερη βιοθεωρία τό ἄτομο δέν εἶναι ἀπλό κύτταρο τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, ὑποταγμένο σέ κοινωνιοκρατικούς σκοπούς· ἔχει ὄντοτητα χωριστή, ἀξία αὐτοτελή, προσωπικότητα σεβαστή. Ἡ ἀναγνώριση αὐτῆς τῆς ἀξίας ἀπό τήν πλευρά τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἐπιβάλλει στήν ἐξουσία περιορισμούς, προσδιορίζει γιά τόν πολίτη ἀτομικές ἐλευθερίες καί τίς περιφρουρεῖ. Ἡ πολιτεία ἀναγνωρίζει κάποια ὄρια ἐλευθερίας τοῦ πολίτη ἀπαρῶντα καί μία κατηγορία ἀγαθῶν, τά ὁποία ἀπολαμβάνει ὁ πολίτης, ἐνῶ ἡ πολιτεία δέν μπορεῖ νά τά θίξει παρά μόνο ὡς κάποιο ὄριο καί ὅταν συντρέχουν εἰδικές προϋποθέσεις, πού κάνουν τήν ἐπέμβαση τῆς ἀναγκαῖα γιά χάρη τῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων πολιτῶν.

Δημοκρατία καί φιλελευθερισμός δέν εἶναι ταυτόσημες ἔννοιες· ἡ δημοκρατία ἀναφέρεται στήν ὀργάνωση τῆς πολιτείας, ὁ φιλελευθερισμός στίς σχέσεις ἀτόμων καί πολιτείας ὀργανωμένης. Δέν εἶναι ὅμως καί ἄσχετες οἱ δύο ἔννοιες μεταξύ τους· ἡ γνήσια δημοκρατία προϋποθέτει τό φιλελευθερισμό (*προσωπική ἐλευθερία, ἐλευθερία γνώμης, ἐλευθερία τοῦ τύπου κτλ.*)· καί ὁ φιλελευθερισμός μπορεῖ νά πραγματοποιεῖ μόνο μέσα σέ καθεστῶς δημοκρατίας.

4. Ὁ φιλελεύθερος καί δημοκρατικός χαρακτήρας τῶν πολιτευμάτων τοῦ Ἀγώνα διαφαίνεται κυρίως ἀπό τά ἄρθρα τους γιά τά ἀτομικά δικαιώματα ⁶ καί γιά τή δομή τῆς νεοσύστατης πολιτείας⁷.

α. Ὡς πρὸς τό πρῶτο θέμα (*τοῦ φιλελεύθερου χαρακτήρα*) παρατηροῦμε ὅτι σύμφωνα μέ τά σχετικά ἄρθρα τῶν 3 συνταγμάτων:

— ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι «ὅμοιοι» (κατά τό πρῶτο Σύνταγμα) ἢ «ἴσοι», (*κατά τά ἐπόμενα συντάγματα*) ἐνώπιον τῶν νόμων.

- έχουν τά ίδια πολιτικά δικαιώματα.
- διορίζονται στά διάφορα ύπουργήματα ανάλογα μέ τήν «ἀξιότητά» τους.
- έχουν δικαίωμα νά αναφέρονται στίς Ἄρχές.
- εἶναι ὄλων ἡ περιουσία, ἡ τιμή καί ἡ ἀσφάλεια κάτω ἀπό τήν προστασία τῶν νόμων.
- εἶναι ἐλεύθεροι νά διατυπώνουν τίς γνώμες τους μέ κάποιες προϋποθέσεις (ἄρθρο γιά τόν “τύπο” δέν ὑπάρχει στό πρῶτο Σύνταγμα).
- στήν ἑλληνική ἐπικράτεια καταργεῖται ἡ δουλεία κτλ.
- στήν ἑλληνική ἐπικράτεια ἀπαγορεύονται τά βασανιστήρια, κτλ. κτλ.

Ἐπίσης, σέ ἄλλα σημεῖα (ἄρθρα) γίνεται λόγος γιά ὑποχρέωση τῆς Πολιτείας νά προστατεύσει χήρες καί ὄρφανά καί νά ἀνταμείψει ὄσους κάνουν θυσίες γιά τόν Ἄγωνα.

Ἐπίσης, εἰσάγεται μέ τό πρῶτο ἄρθρο τῶν Συνταγμάτων ἀνεξιθρησκία, μολοντί προβάλλεται ὡς ἐπίσημη θρησκεία ἡ Ὁρθόδοξη Ἀνατολική⁸.

Τέλος, ὑπόσχεται ἡ Πολιτεία νά ὀργανώσει συστηματική ἐκπαίδευση τῆς νεολαίας σέ ὅλη τήν ἐπικράτεια⁹ μέ τήν ἀλληλοδιδασκτική μέθοδο, πού κρινόταν ἀναγκαία τότε λόγω γενικῆς πενίας, ἀλλά καί χαρακτηρίζει δικαίωμα τῶν πολιτῶν νά ἐκλέγουν δασκάλους γιά τή μόρφωσή τους¹⁰.

Πρόβλημα γλώσσας δέν τίθεται μέ τά γενικά συνταγματικά κείμενα τοῦ Ἄγωνα· ἦταν πολύ ζωντανό τό αἶτημα τοῦ Διαφωτισμοῦ γιά γλώσσα κατανοητή ἀπό τό λαό καί ἀντηχοῦσε ἀκόμη τό κήρυγμα τοῦ Ρήγα καί ἡ διδασκαλία τοῦ Κοραῆ¹¹. ἐξάλλου δέν εἶχε θεσμοθετηθεῖ (ὅπως ἔγινε ἀπό τήν Ἀντιβασιλεία ἀργότερα) ἡ συστηματική ἀρχαιολατρία, ὥστε νά ἀντιπροβάλλεται ὡς ἐπίσημη γλώσσα ἄλλη ἀπό ἐκείνη πού μιλοῦσε καί ἐννοοῦσε ὁ τότε Ἑλληνισμός. Μόνο στή Νομική Διάταξη τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος ὀρίζεται ὅτι: «τήν σημερινήν γλώσσαν ἀναγνώριζει ὡς ἐπικρατοῦσαν γλώσσαν τῆς Ἑλλάδος»¹².

Σέ συνάρτηση μέ τίς ἀτομικές ἐλευθερίες ἀναφέρεται καί ἡ **ἀνεξαρτησία τῆς δικαιοσύνης**, πού ἔχει ἄλλωστε χαρακτηριστεῖ Παλλάδιο τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν, γιατί αὐτή τίς προστατεύει καί ἀποτελεῖ προϋπόθεση, γιά νά μήν καταντοῦν οἱ ἐλευθερίες φενάκη. Ὅλα λοιπόν τά συντάγματα τοῦ Ἄγωνα καθιέρωναν τήν ἀνεξαρτησία τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας¹³.

β. Ἡ **δημοκρατικότητα** τῶν πολιτευμάτων τοῦ Ἄγωνα καταφαίνεται ἀπό τή θέση πού ἔχει στήν πολιτειακή δομή ὁ λαός, ἀπό τή διάκριση καί δόμηση τῶν ἐξουσιῶν, ἀπό τήν ἀναγνώριση δικαιώματος ψήφου σέ

όλους τούς ἐνήλικους πολίτες, ἀπό τὴν ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτη σέ ὅλους τούς μόνιμους κατοίκους τῆς Ἐπικράτειας. Εἰδικότερα:

Τὴν Ἐπανάσταση ἔκανε **ὀλόκληρο τὸ ἔθνος**, ὄχι μία τάξη ἀνθρώπων· τοῦτο φαίνεται σ' ὅλες τὶς διακηρύξεις τῶν ἐπαναστατῶν, τοπικὲς καὶ γενικὲς· τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος διεκδικοῦσε πολιτικὴ ὕπαρξη καὶ ἀνεξαρτησία καὶ τὸ ἔθνος ἀνακηρύσσεται κυρίαρχο ὄργανο στὴ νεοπαγὴ πολιτεία· πανηγυρικὴ καὶ σαφὴς εἶναι ἡ διατύπωση τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ συντάγματος τῆς Τροιζήνας: «ἡ κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τὸ ἔθνος· πᾶσα ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καὶ ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτοῦ».

Ἡ **νομοθετικὴ ἐξουσία** ἀσκειῖται ἔμμεσα, μὲ ἀντιπροσώπους· ἔτσι καθιερῶνεται (*μὲ ὅλα τὰ συντάγματα τῆς Ἐπανάστασης*) ἡ κοινοβουλευτικὴ δημοκρατία· **Παράγοντες τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας** εἶναι τὸ βουλευτικὸ (*βουλή*) καὶ τὸ ἐκτελεστικὸ (*ἡ κυβέρνησις*) ἢ ἀργότερα ὁ Κυβερνήτης. Κατὰ τὸ πρῶτο σύνταγμα οἱ δύο παράγοντες ἰσοσταθμίζονται· μὲ τὸ δεύτερο σύνταγμα τὸ βουλευτικὸ ἐνισχύεται, ἐνῶ τὸ ἐκτελεστικὸ διατηρεῖ ἓνα δικαίωμα ἀναβλητικῆς ἀρνησικυρίας· μὲ τὴν ἀφίξη τοῦ Καποδίστρια τὸ βουλευτικὸ ἐκχωρεῖ γιὰ ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα στὸν Κυβερνήτη ἑκτακτες ἐξουσίες· ἀλλὰ πρόκειται γιὰ θελημένη καὶ χρονικὰ περιορισμένη παραχώρηση.

Τὰ μέλη τοῦ νομοθετικοῦ καὶ τοῦ ἐκτελεστικοῦ εἶναι αἰρετά· ἄρα σέ τακτὰ (*μικρά*) διαστήματα ἡ ἐξουσία ξαναγυρίζει στὸ λαό. Καὶ ὅλοι οἱ μόνιμοι κάτοικοι εἶναι πολίτες¹⁴ καὶ ἔχουν ὅλοι δικαίωμα ψήφου. Αὐτὰ ὀρίζονταν σέ μιά περίοδο πού καθολικὸ δικαίωμα ψήφου δὲν ἴσχυε οὔτε στὴν Ἀγγλία οὔτε στὶς Ἐνωμένες Πολιτείες τῆς Ἀμερικῆς¹⁵, ἦταν ὁμως σύμφωνο μὲ τὶς συνήθειες τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν πνευματικὴ - ἰδεολογικὴ προεργασία πού εἶχε συντελεστεῖ μὲ τὸν Νοελληνικὸ Διαφωτισμό.

5. Τώρα, πῶς ἀπὸ ὅλη αὐτὴ τὴν πολιτειακὴ προετοιμασία καὶ τὶς σαφεῖς πολιτειακὲς διακηρύξεις ἔφτασαν τὰ πολιτειακὰ πράγματα στὸ λεγόμενο Ἡγεμονικὸ Σύνταγμα τοῦ 1832¹⁶ (*πού ποτέ δὲν ἐφαρμόστηκε, γιὰ μὲ τὴν ἐκλογή τοῦ Ὅθωνα καὶ τὴν ἀφίξη τῆς Ἀντιβασιλείας δόθηκε λύση ἀκόμη πρὸς μοναρχικὴ*), αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοηθεῖ παρά μόνο μὲ παράλληλη ἰστόρηση τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς περιόδου 1821-1832· ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρει ἡ παράγραφος πού ἀναφέρεται στὸ διπλωματικὸ ὄργανο τοῦ 1830-1832 γιὰ τὴν ῥύθμιση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ζητήματος¹⁷.

* ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τὸ δικαίωμα ἀπόλυτης ἀρνησικυρίας, πού ὁδηγεῖ σέ ἀδιέξοδο τὴν πολιτικὴ ζωὴ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1 Βάση του κεφαλαίου αυτού είναι τό φυλλάδιο Χ. Φραγκίστα, Τό δημοκρατικόν καί Φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν πολιτευμάτων τοῦ Ἀγῶνος, Θεσ/κη 1953.

2 Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, Παράρτημα, παράγραφος ρα':
Αἱ Γερουσίαι καί ὁ Ἄρειος Πάγος (= ἔτσι λεγόταν ἡ τοπική διοίκηση τῆς Ανατολικῆς Στερεᾶς) καί πᾶσα κατά μέρος κεντρική τῆς Ἑλλάδος Διοίκησης, ὀργανισθεῖσα πρό τῆς Παρούσης Γενικῆς τοῦ Ἔθνους Συνελεύσεως, ὑπόκεινται ἐξίσου ἐντελῶς εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Διοικήσεως».

3 Τό Σύνταγμα τῆς Τροιζήνας ἴσχυσε ὡς τήν ἀφιξη τοῦ Καποδίστρια, πρώτου Κυβερνήτη· μέ ψήφισμά τῆς τῆς 18 Ἰανουαρίου 1828 ἡ ἴδια Γ' Ἐθνοσυνέλευση ἀποφάσισε τήν ἀναστολή τοῦ συντάγματος, γιά νά διευκολύνει τόν κυβερνήτη προσωρινά στούς γρήγορους χειρισμούς πού ἀπαιτοῦσαν οἱ περιστάσεις (κυρίως ἐσωτερική ὀργάνωση, στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις καί διπλωματικές διαπραγματεύσεις γιά τά σύνορα). Τήν ἀναστολή ἐπικύρωσε καί ἡ Δ' Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἄργους μέ ψήφισμα τῆς 22 Ἰανουαρίου 1829 (βλ. Φραγκίστα, ὁ.π., σελ. 19, σμ. 10).

4 Α. Σβώλου, Συνταγματική Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, σελ. 50 κ.ἑ. Φραγκίστα, ὁ.π. σελ. 5.

5 Ἀκολουθοῦμε βασικά τήν ἴδια πηγή, Φραγκίστα, ὁ.π. σελ. 7-9. Ἐπίσης: Λουκά Ἀξελοῦ (ἐπιμέλεια), Τά Ἑλληνικά Συντάγματα 1822-1952, σελ. 26 κ.ἑ.

6 Α. Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, τμήμα Β':

Γενικά Δικαιώματα τῶν κατοίκων τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος

§ β' - "Ὅσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσὶν Ἕλληνες, καί ἀπολαμβάνουσιν ἄνευ τινός διαφορᾶς ὄλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.

§ γ' - "Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἰσὶν ὅμοιοι ἐνώπιον τῶν νόμων ἄνευ τινός ἐξαίρεσεως ἢ βαθμοῦ, ἢ κλάσεως, ἢ ἀξιώματος.

§ δ' - "Ὅσοι ἐξωθεν ἐλθόντες κατοικήσωσιν ἢ παροικήσωσιν εἰς τήν Ἐπικρατείαν τῆς Ἑλλάδος, εἰσὶν ὅμοιοι μέ τούς αὐτόχθονες κατοίκους ἐνώπιον τῶν Νόμων.

§ ε' - Ἡ Διοίκησης θέλει φροντίσει νά ἐκδώσῃ προσεχῶς νόμον περί πολιτογραφήσεως τῶν ξένων, ὅσοι ἔχουσι τήν ἐπιθυμίαν νά γίνωσιν Ἕλληνες.

§ στ' - "Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, εἰς ὅλα τά ἀξιώματα καί τιμάς ἔχουσι τό αὐτό δικαίωμα· δοτήρ δέ τούτων μόνη ἡ ἀξίότης ἐκάστου.

§ ζ' - Ἡ ἰδιοκτησία, τιμὴ καί ἀσφάλεια ἐκάστου τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ὑπό τήν προστασίαν τῶν νόμων.

§ η' - "Ὅλαι αἱ εἰσπράξεις πρέπει νά διανέμωσινται δικαίως εἰς ὅλας τὰς τάξεις καί κλάσεις τῶν κατοίκων, καθ' ὅλην τήν ἔκτασιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας· κάμμία δέ εἰσπραξις δέν γίνεται ἄνευ προεκδοθέντος Νόμου.

καί θ' - Τά βασανιστήρια καταργοῦνται διά παντός, καθῶς καί ἡ ποινή τῆς ἡμεύσεως.

Β. Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου (ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου ἀπό τῆς β' ἐθνοσυνέλευση στό Ἄστρος):

ΚΕΦ. Β': Πολιτικά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Περὶ τῶν Πολιτικῶν Δικαιωμάτων τῶν Ἑλλήνων

ξ β'. Ὅσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσὶν Ἕλληνες, καί ἀπολαμβάνουσιν ἄνευ τινός διαφορᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ὅμοίως Ἕλληνές εἰσι, καί τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ἀπολαμβάνουσιν, ὅσοι ἐξῶθεν ἐλθόντες, καί τὴν Ἑλληνικὴν φωνὴν πάτριον ἔχοντες, καί εἰς Χριστόν πιστεύοντες ζητήσωσι, παρρησιαζόμενοι εἰς τοπικὴν Ἑλληνικῆς Ἐπαρχίας Ἀρχὴν, νά ἐγκαταριθμηθῶσι δι' αὐτῆς εἰς τοὺς πολίτας Ἑλλήνας.

γ'. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἰσὶν ἴσοι ἐνώπιον τῶν Νόμων, ἄνευ τινός ἐξαιρέσεως.

δ'. Ὅσοι ἐξῶθεν ἐλθόντες κατοικήσωσιν, ἢ παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τῆς Ἑλλάδος, εἰσὶν ἴσοι μέ τοὺς Ἑλλήνας ἐνώπιον τῶν Νόμων.

ε'. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι δεκτοὶ ἐπίσης εἰς τὰ πολιτικά καί στρατιωτικά, καί εἰς ὅλας ἐν γένει τὰς τιμάς· δοτὴρ δὲ τούτων μόνη ἐκάστου ἡ ἀξιότης.

στ'. Ἡ ἰδιοκτησία, τιμὴ, καί ἀσφάλεια ἐκάστου Ἑλλήνου, καί παντός ἀνθρώπου, ἐντός τῆς Ἐπικρατείας εὐρισκομένου, εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Νόμων.

ζ'. Ὅλαι αἱ εἰσπράξεις πρέπει νά διανέμονται δικαίως, καί ἀναλόγως εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας· κάμμία δ' εἰσπραξις δέν γίνεται ἄνευ προεκδοθέντος Νόμου· καί κἀνένας Νόμος περὶ εἰσπράξεως δέν ἐκδίδεται, εἰμὴ διὰ ἓν καί μόνον ἔτος.

η'. Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νά κοινοποιῶσιν ἄλλως τε καί διὰ τῶν τύπων τὰς δοξασίας των, ἀλλὰ μέ τοὺς ἀκολούθους τρεῖς ἄρθρους:

α'. Νά μὴ γίνεται λόγος κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

β'. Νά μὴν ἀντιβαίνουσιν εἰς τὰς κοινῶς ἀποδεδεγμένας ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς.

γ'. Νά ἀποφεύγῃσι πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν.

θ'. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἀνθρώπος· ἀργυρώνητος δὲ παντός γένους, καί πάσης θρησκείας, ἅμα πατήσας τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, εἶναι ἐλεύθερος, καί ἀπὸ τὸν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος.

ι'. Κἀνένας δέν δύναται νά βιασθῇ νά διαφύγῃ τὸ ἀνήκον κριτήριον.

ια'. Καθένας δύναται νά ἀναφέρῃται πρὸς τὸ Βουλευτικὸν ἐγγράφως προβάλλων τὴν γνώμην του περὶ παντός πράγματος.

ιβ'. Ἡ Διοίκησις πολιτογραφεῖ ἄλλοθενεῖς κατὰ τοὺς ἀκολούθους ἄρθρους:

α'. Νά διατρίψῃσι πέντε ὀλόκληρα ἔτη, καί εἰς τὸ διάστημα τοῦτο νά μὴν ἀποδειχθῶσι ποτέ ἐγκληματῖαι, καί νά ἀποκτήσωσιν ἐντός τοῦ πενταετοῦς διαστήματος ἀκίνητα κτήματα ἐν τῇ Ἐπικρατείᾳ.

β'. Τὰ μεγάλα ἄνδραγαθήματα, καί αἱ σημαντικὰ ἐκδουλεύσεις εἰς τὰς χρεῖας

της Πατρίδος, ενούμεναι μέ τήν χρηστότητα τῶν ἡθῶν, εἶναι δικαιώματα ἰκανά εἰς πολιτογράφησιν.

ιγ'. Ὁ πολιτογραφούμενος ἀπολαμβάνει ἀμέσως τὰ δικαιώματα, κατά τοὺς §. β'. στ'. καὶ η'. τὸ δὲ δικαίωμα τοῦ Παραστάτου, μετὰ δέκα ἔτη τῆς πολιτογραφῆσεως.

καὶ παρ. πε' (ἐπαναλαμβάνεται ἀκριβῶς τὸ θ' ἄρθρο τῆς Ἐπιδαύρου).

Γ. Πολιτικὸν Σύνταγμα (τῆς γ' Ἐθνοσυνέλευσης στὴν Τροιζήνα).

Κεφάλαιο Γ': Δημόσιο Δίκαιο τῶν Ἑλλήνων:

5. Ἡ Κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τὸ Ἔθνος· πᾶσα ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτοῦ.

6. Ἕλληνες εἶναι:

α'. Ὅσοι αὐτόχθονες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας, πιστεύουσιν εἰς Χριστόν.

β'. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς ὑπὸ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγόν, πιστεύοντες εἰς Χριστόν, ἤλθαν καὶ θά ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, διὰ νά συναγωνισθῶσιν ἢ νά κατοικήσωσιν εἰς αὐτήν.

γ'. Ὅσοι εἰς ξένας Ἐπικρατείας, εἶναι γεννημένοι ἀπὸ πατέρα Ἕλληνα.

δ'. Ὅσοι αὐτόχθονες καὶ μὴ, καὶ οἱ τούτων ἀπόγονοι, πολιτογραφηθέντες εἰς ξένας Ἐπικρατείας πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος Συντάγματος, ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, καὶ ὀρκισθῶσι τὸν Ἑλληνικὸν ὄρκον.

ε'. Ὅσοι ξένοι ἔλθωσι καὶ πολιτογραφηθῶσιν.

7. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τῶν νόμων.

8. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι δεκτοί, ἕκαστος κατὰ τὸ μέτρον τῆς προσωπικῆς του ἀξίας, εἰς ὅλα τὰ δημόσια ἐπαγγέλματα, πολιτικά καὶ στρατιωτικά.

Τὸ δικαίωμα τῆς Ἀντιπροσωπείας καὶ Πληρεξουσιότητος θά κανονισθῆ εἰς τὸν περὶ ἐκλογῆς νόμον, ὁ ὁποῖος θά ἐπιδιορθωθῆ καὶ δημοσιευθῆ ἀπὸ τῆς Βουλῆς.

9. Ὅσοι ξένοι ἔλθωσι νά κατοικήσωσιν ἢ νά παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν Νόμων.

10. Αἱ εἰσπράξεις διανεμονται εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας δικαίως, καὶ ἀναλόγως τῆς περιουσίας ἐκάστου. Κάμμία δὲ εἰσπραξις δέν γίνεται χωρὶς προεκδομένου νόμον, καὶ κανεῖς νόμος περὶ εἰσπράξεως δέν ἐκδίδεται εἰμὴ δι' ἓν καὶ μόνον ἔτος.

11. Ὁ νόμος ἀσφαλίζει τὴν προσωπικὴν ἐκάστου ἐλευθερίαν· κανεῖς δέν ἤμπορεῖ νά ἐναχθῆ ἢ φυλακωθῆ εἰμὴ κατὰ τοὺς νομικοὺς τύπους.

12. Ἡ Ζωή, ἡ τιμὴ καὶ τὰ κτήματα ἐκάστου, ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας εὕρισκομένου, εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν νόμων.

13. Κάμμία διαταγὴ περὶ ἐξετάσεως καὶ συλλήψεως ὁποῖωνδῆποτε προσώπων καὶ πραγμάτων δέν ἤμπορεῖ νά ἐκδοθῆ, χωρὶς νά στηρίζεται εἰς ἰκανὰ δείγματα, καὶ νά περιγράψῃ τὸν τόπον τῆς ἐξετάσεως, καὶ τὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τὰ ὁποῖα πρέπει νά συλληφθῶσιν.

14. Εἰς ὅλας τὰς ἐγκληματικὰς διαδικασίας ἕκαστος ἔχει τὸ δικαίωμα νά ζητῆ τὴν αἰτίαν καὶ φύσιν τῆς εἰς αὐτὸν προσαφθείσης κατηγορίας, νά ἀντεξετάζεται πρὸς τοὺς κατηγοροὺς καὶ τοὺς μάρτυρας, νά παρουσιάξῃ μαρτυρίας ὑπὲρ

εαυτού, νά λαμβάνη εις βοήθειάν του συμβούλους, καί νά ζητή ταχείαν απόφασιν από τό δικαστήριον.

15. Ἐκαστος πρό τῆς καταδίκης του δέν λογιζεται ἔνοχος.

16. Κάνεις δέν κρίνεται δις δι' ἓν καί τό αὐτό ἀμάρτημα, καί δέν καταδικάζεται οὐδέ προσωρινῶς στερεῖται τά κτήματά του, χωρίς προηγουμένη διαδικασίαν. Πᾶσα δέ υπόθεσις, ἀπαξ ὀριστικῶς δικασθεῖσα δέν ἀναθεωρεῖται.

17. Ἡ Κυβέρνησις ἡμπορεῖ ν' ἀπαιτήσῃ τήν θυσίαν τῶν κτημάτων τινός διά δημόσιον ὄφελος, ἀποχρώντως ἀποδεδειγμένον, ἀλλά διά προηγουμένης ἀποζημιώσεως.

18. Αἱ βάσανοι καί αἱ δημεύσεις ἀπαγορεύονται.

19. Ὁ νόμος δέν ἡμπορεῖ νά ἔχη ὀπισθενεργόν δύναμιν (ἀναδρομική ἰσχύ).

20. Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τό δικαίωμα νά συσταίνωσι καταστήματα παντός εἶδους, **παιδείας**, φιλανθρωπίας, βιομηχανίας καί τεχνῶν, καί νά ἐκλέγωσι **διδασκάλους διά τήν ἐκπαίδευσίν των.**

21. Εἰς τήν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, **οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἄνθρωπος.** Ἀργυρώνητος δέ ἡ δοῦλος παντός γένους καί πάσης θρησκείας, καθὼς πατήσῃ τό Ἑλληνικόν ἔδαφος, εἶναι ἐλευθερος καί ἀπό τόν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος.

22. Κάνεις δέν δύναται ν' ἀποφύγῃ τό ἀνήκον δικαστήριον, οὐδέ νά ἐμποδισθῇ ἀπό τό νά καταφύγῃ εἰς αὐτό.

23. Κάνεις δέν δύναται νά μείνῃ εἰς φυλακὴν πλέον τῶν εικοσιτεσσάρων ὡρῶν, χωρίς νά πληροφορηθῇ ἐπισημῶς τὰς αἰτίας τῆς φυλακώσεώς του· καί πλεῖστον τῶν τριῶν ἡμερῶν, χωρίς ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐξέτασις.

24. Ὁ Κληρικός, κατὰ τούς κανόνας τῆς Ἀγίας καί Ἱεράς ἡμῶν Ἐκκλησίας, **δέν ἐμπεριπλέκεται εἰς κανέν δημόσιον ὑπόυργημα·** μόνοι δέ οἱ Πρεσβύτεροι ἔχουσι τό δικαίωμα τοῦ ἐκλογέως.

25. Καθεὶς δύναται ν' ἀναφέρεται πρὸς τήν Βουλὴν ἐγγράφως, προβάλλων τήν γνώμην του περὶ παντός δημοσίου πράγματος.

26. Οἱ Ἕλληνες ἔχουσι τό δικαίωμα, χωρίς προεξέτασιν νά γράφωσι καί νά δημοσιεύωσι **ἐλευθέρως διά τοῦ τύπου** ἢ ἀλλῶς τούς στοχασμούς καί τὰς γνώμας των, φυλάττοντες τούς ἀκολουθούτους ὄρους·

α'. Νά μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς ἀρχάς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

β'. Νά μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τήν σεμνότητα.

γ'. Ν' ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν· καί συκοφαντίαν.

27. Κανένας τίτλος εὐγενείας δέν δίδεται ἀπὸ τήν Ἑλληνικὴν Πολιτείαν· καί κανείς Ἕλλην εἰς αὐτὴν δέν ἡμπορεῖ, χωρίς τήν συγκατάθεσιν τοῦ Κυβερνήτου, νά λάβῃ ὑπόυργημα, δῶρον, ἀμοιβήν, ἀξίωμα ἢ τίτλον παντός εἶδους ἀπὸ κανένα Μονάρχην, Ἡγεμόνα, ἢ ἀπὸ ἐξωτερικὴν Ἐπικράτειαν.

28. Τὰ ἐπίθετα Ἐκλαμπρότατος, Ἐξοχώτατος, κ.τ.λ. δέν δίδονται εἰς κανένα Ἕλληνα ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας.

Εἰς μόνον τόν Κυβερνήτην δίδεται τό ἐπίθετον Ἐξοχώτατος· ἀλλὰ καί τοῦτο **συμπαύει μετὰ τὸ ἀξίωμά του.**

29. Κάνεις αὐτόχθων, ἢ πολιτογραφημένος Ἕλλην, κατοικῶν εἰς τήν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν καί ἀπολαμβάνων τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου, **δέν δύναται νά καταφύγῃ εἰς προστασίαν ξένης Δυνάμεως· ἀλλῶς παύει νά ἦναι πολίτης Ἕλλην.**

Κεφάλαιον Δ' Περί Πολιτογραφήσεως

30. Ἡ Κυβέρνησις πολιτογραφεῖ τοὺς ξένους, ὅσοι ἀπὸ τοπικὴν Ἀρχὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας φέρωσιν ἀποδείξεις ἀποχρώσας:

α'. Ὅτι διέτριψαν ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας τρία ὀλόκληρα ἔτη.

β'. Ὅτι εἰς τὸ διάστημα τοῦτο δέν ὑπέπεσαν εἰς ἐγκληματικὴν καταδίκην.

γ'. Ὅτι ἀπέκτησαν εἰς τὴν Ἐπικράτειαν ἀκίνητα κτήματα, τ' ὀλιγώτερον ἑκατὸν ταλλήρων.

31. Τὰ μεγάλα ἀνδραγαθήματα καὶ αἱ ἀποδεδειγμένοι σημαντικὰ ἐκδουλεύσεις εἰς τὰς χρείας τῆς Πατρίδος εἶναι καθ' ἑαυτὰ ἱκανὰ δικαιώματα εἰς πολιτογράφησιν.

32. Ἡ Κυβέρνησις ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ πολιτογραφῇ καὶ ἐκείνους τοὺς ξένους, ὅσοι συστήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα σημαντικὰ καταστήματα, συντείνοντα εἰς τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν, τοῦ ἐμπορίου, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἡμπορεῖ δὲ νὰ συντέμῃ τὸν εἰς πολιτογράφησιν ἀπαιτούμενον καιρὸν, ὄχι ὅμως νὰ τὸν κατατᾶ ὀλιγώτερον ἐνὸς ἔτους.

33. Ὅστις ξένος ὑπηρετήσεν, ἢ ὑπηρετήσῃ πολεμικῶς δύο ἔτη τὴν Ἑλλάδα, ἔχων τὰς ἀναγκαίας τῆς ὑπηρεσίας του ἀποδείξεις, εἶναι δι' αὐτὸ τοῦτο Ἕλλην.

34. Ὁ πολιτογραφημένος ἀπολαμβάνει ἀμέσως ὅλα τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου.

Τὸ δικαίωμα τῆς πληρεξουσιότητος καὶ ἀντιπροσωπείας θά κανονισθῇ εἰς τὸν περὶ ἐκλογῆς Νόμον.

35. Ὁ πολιτογραφούμενος ὀρκίζεται τὸν Ἑλληνικὸν ὄρκον.

7

Στὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου (1822), τμήμα γ':

Περί Σχηματισμοῦ τῆς Διοικήσεως (ἄρθρα θ' - κδ').

— Στὸ Νόμο τῆς Ἐπιδαύρου (1823), κεφ. γ':

Περί Σχηματισμοῦ Διοικήσεως (ἄρθρα ιδ' - κστ').

— Στὸ Πολιτικὸ Σύνταγμα (τῆς Τροιζήνας, 1827):

κεφ. Ε' (ἄρθρα 36 - 42).

Περί συντάξεως τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας

36. Ἡ κυριαρχία τοῦ ἔθνους διαιρεῖται εἰς τρεῖς ἐξουσίας· Νομοθετικὴν, Νομοτελεστικὴν καὶ Δικαστικὴν.

37. Ἡ Νομοθετικὴ κατασκευάζει τοὺς νόμους.

38. Ἡ Νομοτελεστικὴ ἐπικυρόνει αὐτοὺς κατὰ τὸ 73 ἄρθρον καὶ τοὺς ἐκτελεῖ.

39. Ἡ Δικαστικὴ τοὺς προσαρμόζει (ἐφαρμόζει).

40. Ἡ Νομοθετικὴ ἐξουσία ἀνήκει ἰδιαιτέρως εἰς τὸ σῶμα τῶν Ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Βουλὴ.

41. Ἡ Νομοτελεστικὴ ἀνήκει εἰς ἓνα μόνον, ὀνομαζόμενον Κυβερνήτην, ἔχοντα διαφόρους ὑπ' αὐτὸν Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας (ὑπουργούς).

42. Ἡ Δικαστικὴ εἰς τὰ διάφορα Δικαστήρια.

8

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ διατύπωση τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας:

«Καθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαγγέλλεται τὴν θρησκείαν του ἐλευθέρως καὶ διὰ τὴν λατρείαν αὐτῆς ἔχει ἴσην ὑπεράσπισιν. Ἡ δὲ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι θρησκεία τῆς Ἐπικρατείας»· ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ

τά Συντάγματα του 'Αγώνα ακολουθούν ανάλογη διάταξη του Συντάγματος των 'Ιονίων Νήσων (του 1817).

9

Άρθρο πζ' του νόμου της 'Επιδάουρου (Συντάγματος του "Αστρους):

Συστηματικώς νά οργανισθῆ ἡ ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας καί νά εἰσαχθῆ καθ' ὅλην τὴν 'Επικράτειαν ἡ 'Αλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος ἀπὸ τὴν Διοίκησιν.

10

Άρθρο 20 του Συντάγματος της Τροιζήνας:

Οἱ "Ἕλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νά ... νά ... καί νά ἐκλέγωσι διδασκάλους διὰ τὴν ἐκπαίδευσίν των.

Ὁ Ρήγας (*Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις, Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου, ἄρθρο 22*) ἀπατοῦσε:

«Ὅλοι χωρὶς ἐξαίρεσιν ἔχουν χρέος νά ἡξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρίς ἔχει νά καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωριά διὰ τὰ ἀρσενικά καί θηλυκὰ παιδία. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπὴ μὲ τὴν ὁποίαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη» (*βλέπε καί σημείωσι 2α τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου*).

'Ανάλογα ἄρθρα γιὰ τὴν παιδεία καί τὴν ἐκπαίδευσιν ὑπάρχουν στὸ γαλλικὸ σύνταγμα τῆς 8 FRUCTIDOR τοῦ ἔτους 3 (ἄρθρα 298 καί 300) καί στὸ σύνταγμα τῆς Ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων Δημοκρατίας τῆς 30 Ἰουνίου 1797 (ἄρθρα 299 καί 358). Βλέπε περισσότερα στοιχεῖα, Φραγκίστα, ὀ.π., σ. 27, (σημ. 56, 57).

11

Ὁ Ρήγας (*Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις, Ἀρχὴ νομοθετημένης πράξεως, ἄρθρο 53*) ὀρίζε:

Ὅλοι οἱ νόμοι καί αἱ προσαγαί γίνονται εἰς τὴν ἀπλήν τῶν Ἑλλήνων γλώσσαν...

12

Γιὰ πρώτη φορά στὰ συνταγματικά κείμενα τῶν Ἰονίων νήσων (1803, 1817) γίνονταν λόγος γιὰ τὴ γλώσσα, ἀπὸ κίνητρα ὅμως διαφορετικά: ἔπρεπε δηλαδὴ νά ἐκτοποιηθῆ ἡ ἰταλική, πού εἶχε καθιερωθῆ ὡς ἐπίσημη γλώσσα κατὰ τὴν μακράων Ἑνετοκρατία.

Εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὴ ἡ φράσις μὲ τὴν ὁποία τὸ σύνταγμα τοῦ 1803 (ἄρθρο 211) ὀρίζει τὴν ἀπαιτούμενη γλωσσικὴ μορφή: ἐθνικὴ ἑλληνικὴ λαϊκὴ γλώσσα (LINGUA NAZIONALE GRECA VOLGARE): «ἀπὸ τοῦ ἔτους 1820 οὐδεὶς δύναιτο νά ἐκλεγῆ διὰ πρώτην φοράν δημόσιος ὑπάλληλος ἂν δέν γνωρίζῃ νά ἀναγινώσκῃ καί νά γράφῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἑλληνικὴν λαϊκὴν γλώσσαν».

13

Στὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδάουρου τὸ ἄρθρο πζ' ὀρίζει: Τὸ δικαστικόν εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰς ἄλλας δύο δυνάμεις (τὴν Ἐκτελεστικὴν καί Βουλευτικὴν). Τὸ Σύνταγμα τοῦ "Αστρους, ἄρθρο σα', ἐπαναλαμβάνει τὴν ἴδια ρήτρα. Τέλος, τὸ Σύνταγμα τῆς Τροιζήνας, ἄρθρο 133, ὀρίζει: Ἡ Δικαστικὴ ἐξουσία εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὰς ἄλλας δύο εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς.

'Αξιοπαρατήρητο καί τοῦτο: τὸ ἄρθρο 19 τῆς Τροιζήνας γράφει: «ὁ νόμος δέν ἔμπορεῖ νά ἔχει ὀπισθενεργόν δύνανιν (*ἀναδρομικὴ ἰσχὺ*). Συνήθως ἡ ρήτρα αὐτὴ περιέχεται στὰ συντάγματα μόνο γιὰ τοὺς ποινικοὺς νόμους. Ἄλλὰ καί ἡ γενικότερη ἀπαγόρευσις ἀναδρομικότητος πού πρόβλεπε τὸ σύνταγμα τῆς Τροιζήνας εἶναι ρήτρα σοφὴ, γιὰτὶ προλαβαίνει πολλές ἐκτροπές καί ντροπές τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας.

14

Κατὰ τὸ ἄρθρο 2 τοῦ συντάγματος τῆς Ἐπιδάουρου:

"Ἕλληνες πολῖτες εἶναι: «ὄσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἑλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν».

Γιὰ τὸν ὄρο αὐτόχθονες ὁ Κοραῆς σημείωνε: «ἄλλο δέν ἔμπορεῖ νά σημάνῃ

ἐδῶ παρά τό γεννημένοι εἰς τήν Ἑλλάδα». Ἐξάλλου στό σύνταγμα τοῦ Ἄστρου ἐσπευσαν νά προσθέσουν (ἄρθρο 2): ὁμοίως Ἑλληνες εἰσί ... κτλ. (βλ. σημ. 6, ὅπου τά σχετικά ἄρθρα). Μέ τίς διευκρινίσεις πού περιλαμβάνονται στό ἄρθρο 6 τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας (βλ. ἐπίσης σημ. 6) αἴρεται ὁ τοπικιστικός ὅρος τοῦ αὐτοχθονισμοῦ. Ὅσο γιά τόν περιορισμό τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος μόνο σέ Χριστιανούς (πού περιέχεται στήν παραπάνω ρήτρα τοῦ ἄρθρου 2 τῆς Ἐπιδαύρου: «ὄσοι ... πιστεύουσιν εἰς Χριστόν») πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι: (α) ἀποτελεῖ βέβαια ἀπόκλιση ἀπό τούς ὀραματισμούς τοῦ Ρήγα (Πολιτική Διοίκησης, ἄρθρο 7 - Ἀρχή τῆς νομοθετημένης Πράξεως): «ὁ αὐτοκράτωρ λαός εἶναι ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ βασιλείου τούτου χωρίς ἐξαιρέσειν θρησκείας καί διαλέκτου ...» (β) δικαιολογεῖται ὅμως μέσα στό κλίμα τῆς ἐνοπλῆς τότε ἀντιδικίας καί (γ) οὐσιαστικά πολύ λίγους ἀνθρώπους ἐξαιροῦσε ἀλλόθρησκους, ὥστε νά μή νοθεύεται ἡ ἔννοια τῆς καθολικῆς ψήφου· ἀμβλύνεται τό αἶσθημα στέρξης ψήφου στούς ἀλλόθρησκους ἀπό τό γεγονός ὅτι αὐτοί ἦταν σεβαστοί, σύμφωνα μέ ὅσα περιέχονταν στά κείμενα τῶν συνταγμάτων περί ἀνεξίθρησκείας.

15

βλ. σχετικά, Φραγκίστα, ὀ.π. σελ. 11.

Ὁ πρῶτος ἐκλογικός νόμος ψηφίστηκε 9 Νοεμβρίου 1822 καί ὄριζε: «εἰς ἕκαστον χωρίον ὁ λαός καλεῖται νά ἐκλέξῃ κοινῶς εὐυπολήπτου ἀνδρα» ... Τό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου (ἄρθρο 18) πρόβλεπε τή σύνταξη τέτοιου νόμου: θέλει ἐκδοθῆ παρά τῆς Διοικήσεως Νόμος προσωρινός περί ἐκλογῆς Προστατῶν ... Τά ἐπόμενα δύο συντάγματα προϋποθέτουν τόν ἐκλογικό νόμο (Ἄστρου, ἄρθρο ἡ' καί Τροιζήνας 45)· τό τελευταῖο αὐτό τῆς Τροιζήνας γράφει λακωνικά καί δημοκρατικά: «Οἱ ἀντιπρόσωποι ἐκλέγονται ἀπό τόν λαόν κατά τόν περί ἐκλογῆς νόμον».

16

Τό Ἡγεμονικόν Σύνταγμα ψηφίστηκε ἀπό τήν Ε' Ἐθνοσυνέλευση στίς 15 Μαρτίου 1832.

Ὁ Καποδίστριας εἶχε δολοφονηθεῖ καί οἱ Προστάτριες Δυνάμεις ἐργάζονταν γιά νά βροῦν ἡγεμόνα γιά τόν ἐλληνικό θρόνο. Ἀπό ἐλληνική πλευρά ψηφίστηκε ἀνάλογο Σύνταγμα. (Βλέπε Κεφ. Ἐξωτερική Πολιτική, § 15).

Μερικά ἄρθρα του μιλοῦν εὐγλωττα γιά τή διαφορά μέ τά προηγούμενα ἄρθρα: (53-60, 217-226 καί 234).

Περί Συντάξεως τῆς Πολιτείας

53. Ἡ Ἑλληνική Ἐπικράτεια εἶναι Ἡγεμονία διαδοχική, Συνταγματική καί Κοινοβουλευτική, ἐνεργουμένου τοῦ πολιτικοῦ Κράτους ἀντιπροσωπικῆς ὑπέρ τοῦ Ἐθνους ὑπό διαφόρων Ἀρχῶν.

54. Τό πολιτικόν Κράτος διαίρεται εἰς τρεῖς Ἐξουσίας εἰς Νομοθετικήν, Νομοτελεστικήν καί Δικαστικήν.

55. Ἡ Νομοθετική ἐξουσία θέτει τούς νόμους.

56. Ἡ Νομοτελεστική τούς ἐπικυρώνει, τούς δημοσιεύει καί τούς ἐκτελεῖ.

57. Ἡ Δικαστική τούς ἐφαρμόζει ἰδίως εἰς ἕκαστον τὰς πράξεις καί τὰ δίκαια.

58. Ἡ Νομοθετική ἐξουσία ἐνεργεῖται κοινῶς ὑπό τοῦ Ἡγεμόνος, ὑπό τῆς Γερουσίας καί ὑπό τῆς Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων τοῦ Λαοῦ.

59. Ἡ Νομοτελεστική ἐξουσία ἀνήκει εἰς ἕνα μόνον διαδοχικόν Ἡγεμόνα τοῦ Ἐθνους, τήν ὁποίαν ἐνεργεῖ διά διαφόρων ὑπουργῶν.

60. Ἡ δικαστική ἀνήκει εἰς τὰ διάφορα Δικαστήρια καί ἐνεργεῖται ὑπό τῶν Δικαστῶν ἐν ὀνόματι τοῦ Ἡγεμόνος.

Περί τοῦ Νομοτελεστικοῦ

§ 1 Περί τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἡγεμόνος

217. Ἡ Ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος εἶναι Συνταγματική καί διαδοχική ἀπό πατέρα

εις γνήσιον υιόν διαδομένη κατά πρωτοτοκίαν άρρενογονίας.

218. "Όταν ο διάδοχος διαμείνη άκληρος, ή διαδοχή εις τήν 'Ηγεμονίαν διαδίδεται κατά τάξιν τής γεννήσεως μεταξύ τών γνησίων άδελφών του, καί τών εκ τούτων πρωτοτόκων· όταν δ' έκλειψη ή άρρενογονία αύτης τής γενεάς τότε γίνεται ή υιοθέτησις.

219. Αί θυγατέρες καί οι έξ αυτών γενώμενοι άποκλείονται από τήν διαδοχήν.

220. 'Ο διάδοχος πρεσβεύει τήν επικρατούσαν θρησκείαν τής 'Επικρατείας, καί αναλαμβάνει τήν 'Ηγεμονικήν 'Εξουσίαν άμα γενή ένήλιξι ήγουν άμα φθάση τό 25 έτος τής ηλικίας του.

221. 'Ο ήγεμών είναι ο ύπέρτατος "Αρχων τής Πολιτείας καί πρώτος Πολίτης καί 'Αντιπρόσωπος του 'Ελληνικού "Εθνους.

222. "Έχει τήν Νομοτελεστικήν 'Εξουσίαν άσυμμερίστως.

223. Συμμετέχει τής Νομοθετικής 'Εξουσίας, ώς προβάλλων προβουλεύματα καί επικυρώνων καί δημοσιεύων τούς νόμους.

224. 'Ενεργεί τήν προς έκτέλεσιν τών νόμων Κυβερνητικήν 'Εξουσίαν διά διαφόρων 'Υπουργών, καί τήν ένοπλιον δύναμιν του Κράτους διά διαφόρων 'Αξιωματικών.

225. 'Εκλέγει κατά τήν βούλησίν του καί αλλάσσει τούς 'Υπουργούς Γραμματείς.

226. 'Εκλέγει τούς Γερουσιαστές κατά τό 167 άρθρον.

234. 'Ο 'Ηγεμών είναι άνεύθυνος καί άπαραβίαστος. Οί ύπ' αυτόν καί έπ' όνόματι αυτού ένεργούντες 'Υπουργοί Γραμματείς είναι υπεύθυνοι.

Τό ψήφισμα μέ τό όποίο ή Ε' 'Εθνοσυνέλευση συνόδευσε (15 Μαρτίου 1832) τό 'Ηγεμονικό Σύνταγμα έγραφε στό έδάφιο Β': «Θέλει καθυποβληθή εις τόν εκλεχθέντα Κυριάρχην 'Ηγεμόνα τής 'Ελλάδος, διά νά επικυρωθή».

17

Προενημερωτικά παρατίθεται έδω τό άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου τής 22 'Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830, τό όποίο ύπόγραψαν οι αντιπρόσωποι τών Προστατιών Δυνάμεων (*Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας*) γιά νά λύσουν τό 'Ελληνικό Ζήτημα:

«'Η 'Ελληνική Κυβέρνηση θά είναι μοναρχική καί κληρονομική «κατά τάξιν πρωτοτοκίας» θά τήν έμπιστευτούμε σέ ήγεμόνα μή προερχόμενο από τίς βασιλικές οίκογένειες τών χωρών πού ύπόγραψαν τή συνθήκη τής 6 'Ιουλίου 1827 (*ή όποία είχε οδηγήσει τελικά στή ναυμαχία του Ναυαρίνου*). 'Ο ήγεμόνας αυτός θά φέρει τόν τίτλο «'Ηγεμών Κυριάρχης τής 'Ελλάδος». 'Η έκλογή του θά είναι άντικείμενο διακινήσεων καί συμφωνιών μεταγενεστέρων».

Τό πρωτότυπο κείμενο του Πρωτοκόλλου περιλαμβάνεται στό βιβλίο: CH. STRUPP, LA SITUATION INTERNATIONALE DE LA GRECE 1829-1919. σελ. 72. Μετάφραση του κειμένου του Πρωτοκόλου στό βιβλίο. Γ. Α. Ράλλη καί Α. Γ. Ράλλη, Κώδικες, τόμ. Δ', σελ. 84.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Τά Οικονομικά του Ἀγώνα

Ἡ αἱματηρή πάλη πού κράτησε 8 χρόνια δέν μπορούσε νά συντηρηθεῖ μόνο μέ τόν ἐνθουσιασμό καί τήν αὐτοθυσία τῶν ἀγωνιστῶν. Χρειαζόταν χρήματα γιά ἀγορά ὄπλων καί ἐφοδίων, γιά μισθοδοσία τῶν στρατιωτῶν καί τῶν ναυτῶν, γιά συντήρηση τοῦ στόλου, πληρωμή τῶν ὑπαλλήλων τῆς Διοικήσεως, ἀργότερα γιά ἀγορά πλοίων, γιά ἀποζημιώσεις, γιά ἀπόσβεση τῶν δανείων.

Παρακάτω ἐξετάζονται τά ἀκόλουθα ἐπιμέρους θέματα:

- α. Δημοσιονομική ἀντιμετώπιση.
- β. Ἔσοδα.
- γ. Τό πρόβλημα τῶν ἐθνικῶν κτημάτων.

1. Δημοσιονομική πολιτική

Ἡ παράταση καί ἡ μορφή τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἀπαιτοῦσαν διοικητική ὀργάνωση καί οἰκονομικό σχεδιασμό, γιά νά ἀντιμετωπιστεῖ τό ὀξύτατο οἰκονομικό πρόβλημα. Ἡ δυνατότητα αὐτοσυντήρησης τῶν ἀγωνιστῶν ἦταν πολύ περιορισμένη καί δέν μπορούσε νά παραταθεῖ πέρα ἀπό μερικούς μήνες. Οἱ προσφορές τῶν εὐπορότερων (*προκρίτων καί πλοιοκτητῶν*) ὅσοδῆποτε γενναῖες καί ἂν ἦταν, δέν ἦταν δυνατό νά συντηρήσουν μακροχρόνιο ἀγώνα (*ἀξίζει νά σημειωθεῖ καί τοῦτο, ὅτι ὁ ἐμποροναυτικός κόσμος τῶν ἐλληνικῶν παραλίων εἶχε γνωρίσει οἰκονομική κάμψη σοβαρῆ ὕστερα ἀπό τήν πώση τοῦ Ναπολέοντα (1815) καί τήν ἀπερίσπαστη ἐπαναδραστηριοποίηση τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου στό μεσογειακό χῶρο*).

Δέν μπορεί νά ἰσχυριστεῖ κανεῖς ὅτι κατά τή διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως ὑπῆρξε ὀργανωμένη ἐπιμελητεία καί ὑπουργεῖα οἰκονομικῶν καί πολέμου. Ὅμως τήν ἀνάγκη γιά τήν ὀργάνωση οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν τή διακρίνουμε ἀπό τά πρῶτα βήματα τῆς πολιτικῆς συγκρότησης.

‘Η Α’ Έθνοσυνέλευση, (*Σύνταγμα τῆς ‘Επιδαύρου, 1822*) προνοεῖ: «Τό Βουλευτικόν ἀπεργαζόμενον ἐγκρίνει εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου ἔτους τὸν ὑποθετικὸν λογαριασμὸν (*προϋπολογισμό*) τῶν προσόδων καὶ ἐξόδων, ὁ ὁποῖος καθυποβάλλεται διὰ τὴν ἐπίκρισίν του (*ἐγκριση*) ἀπὸ τὸ Έκτελεστικόν... Εἰς δὲ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐπιθεωρεῖ τὸν καθολικὸν λογαριασμὸν τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων». Ἀνάλογες ἀποφάσεις πῆραν καὶ οἱ ἐπόμενες ἐθνοσυνελεύσεις. Σχεδιάστηκε λοιπὸν δημοσιονομικὴ λειτουργία (*Προϋπολογισμός, Ἀπολογισμός, Ἐλεγχος*) πού προϋποθέτει: ἔσοδα, δαπάνες καὶ ἀπόδοση λογαριασμοῦ.

Παράλληλα διαπιστώνουμε τὸ διορισμὸ ἀρμόδιων ὑπουργῶν¹: ἀλλὰ οὔτε ἡ εἴσπραξη ἐσόδων ἦταν κανονικὴ, οὔτε ἡ διαχείριση φαίνεται νὰ ἦταν πάντα ἄψογη καὶ δὲ σπάνιζαν οἱ ἐπικρίσεις². Δὲν ἔχουμε πλήρη στοιχεῖα δημοσιονομικῆς πολιτικῆς κατὰ τὴν ἐπανάσταση: ὁ Καποδίστριας συγκρότησε μιὰ Λογιστικὴ Ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία συνένταξε σχετικὴ ἔκθεση γιὰ τὴν ὅλη οἰκονομικὴ διαχείριση καὶ τὴν ὑπέβαλε στὴ Δ’ Ἐθνοσυνέλευση (1829)³.

2. Ἔσοδα:

α) Ἐκούσιες εἰσφορές

Ἐνα μέρος ἀπὸ τίς δαπάνες γιὰ τὴν πολεμικὴ προσπάθεια τοῦ ἔθνους καλύφθηκε ἀπὸ ἐκούσιες εἰσφορές, ἰδιαίτερα στὴν ἀρχή, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, σὲ κρίσιμες στιγμὲς⁴. Τὰ χρηματικὰ ποσὰ πού εἶχε συγκεντρώσει ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἶχαν δαπανηθεῖ νωρὶς γιὰ ὀργανωτικούς σκοπούς. Δὲν ἔλειψαν οἱ ἔρανοι σὲ δύσκολες ὥρες, ὅπως ὕστερα ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ περιστατικὸ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1826 στὸ Ναύπλιο, ὅπου ὁ Γ. Γεννάδιος, δάσκαλος, στὴν πλατεία τοῦ Πλατάνου μίλησε μὲ λόγια συγκινητικὰ γιὰ τὴν ἀνάγκη τοῦ Ἀγῶνα καὶ πρόσφερε πρῶτος τίς μικρὲς του οἰκονομίες. Τότε ἦταν πού προσήλθε καὶ πρόσφερε τὸν ὀβολὸ τῆς ἐπευφημούμενης ἀπὸ τὸ πλῆθος μιὰ γνωστὴ ζητιὰνα ἀπὸ τίς Κυθωνίες, ἡ παροιμιακὴ Ψωροκώσταινα.

β) Ἔσοδα ἀπὸ λείες

Ἐπειδὴ ἡ ἀνοργάνωτη ἐπιμελητεία τῶν ἐπαναστατῶν δὲν ἐπαρκοῦσε γιὰ νὰ καλύψει τίς ἀνάγκες τους, ἀλλὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς οἱ ἴδιοι οἱ πολεμιστὲς προσπαθοῦσαν νὰ πορίζονται τὰ ἀναγκαῖα ἀπὸ τίς λείες τοῦ πολέμου, οἱ ὁποῖες βέβαια δὲν ἦταν εὐκόλο — ἢ ἦταν ἐντελῶς ἀδύνατο — νὰ ἐλέγχονται ἀπὸ τὴ Διοίκηση. Ἡ ἔκταση τῆς λείας ποίκιλλε ἀνάλογα μὲ τίς περιστάσεις. Ὑστερα ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη στὰ Δερβενάκια λ.χ. τὸ πλῆθος τῶν λαφύρων ἦταν τέτοιο καὶ ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων πού τὰ καρπώθηκαν τόσος, ὥστε λεγόταν ὅτι ὁ Θεὸς ἔστειλε τὴ στρατιὰ τοῦ Δράμαλη, γιὰ νὰ προμηθεύ-

σει τούς "Ελληνες όπλα καί χρήματα.

Σημαντική λεία έπεσε στά χέρια τών 'Ελλήνων μέ τήν άλωση τής Τριπολιταδός⁵, τήν πτώση τής Κορίνθου⁶, τοϋ Ναυπλίου⁷. Πολλά λάφυρα άποκόμισαν οί νικητές στή μάχη τών Βασιλικών⁸. Μέ τή συμφωνία τής 9 'Ιουνίου 1822 όλόκληρη ή περιουσία τών Τούρκων τής 'Αθήνας περιερχόταν στά χέρια τών πολιορκητών⁹. Στή θάλασσα, έπειδή ή όργάνωση τοϋ στόλου ήταν άρτιότερη, ή λεία γιά τούς ναύτες ήταν μικρότερη, έλεγχόμενη, πράγμα πού δημιουργούσε μάλιστα καί κάποιες δυσαρέσκεις τών ναυτών.

Εύνόητο άπό τά παραπάνω τό συμπέρασμα ότι οί λείες πολέμου άποτελοϋσαν άμεση καί εύκαιριακή καί όχι τακτική ένίσχυση γιά τούς πολεμιστές καί τούς άρχηγούς τους, όχι όμως έσοδο ύπολογίσιμο γιά τή Διοίκηση.

γ) 'Εσωτερικά δάνεια

Κατά τά πρώτα έτη τοϋ 'Αγώνα οί κυβερνήσεις κατέφυγαν στόν έσωτερικό δανεισμό: ήταν όμως δύσκολο νά τελεσφορήσουν τέτοιες προσπάθειες μέσα σέ συνθήκες πολέμου πού δημιουργούν εύλογη άβειαιότητα: άλλωστε ό λαός δέν ήταν συνηθισμένος σέ τέτοιου είδους οικονομικές σχέσεις. "Ετσι τά δάνεια πήραν τή μορφή άναγκαστικής εισφοράς (*φορολογία*). 'Αναφέρουμε τίς άκόλουθες περιπτώσεις:

α) 'Ομολογιακό δάνειο 5 έκατομμύρια γρόσια μέ τόκο 8% καί έξόφληση σέ 3 χρόνια. Γιά τή σύναψη του τό Βουλευτικό ψήφισε ειδικούς νόμους (τής 18-1-1822 καί τής 20-1-1822)¹⁰.

β) Μέ άλλο νόμο (8-4-1822) άποφασίστηκε ή εκποίηση ιερών σκευών τών μοναστηρίων καί τών εκκλησιών¹¹, γιατί κρίθηκε ότι ή άπελευθέρωση τοϋ Γένους ήταν ιερότερος σκοπός.

γ) Προσπάθεια γιά έσωτερικό δάνειο μέχρι 100.000 τάληρα τόν τέταρτο χρόνο τής 'Επανάστασης (Νόμος ΝΑ' τής 24-12-1825) μέ τόκο 8% φαίνεται ότι δέν απέδωσε.

δ) Φορολογία

Σέ όμαλές περιστάσεις ή φορολογία (*άμεση καί έμμεση*) άποτελεϊ τό βασικότερο έσοδο τοϋ Κράτους, αλλά τότε οί περιστάσεις ήταν δυσμενείς καί τό φορολογικό σύστημα άτελές. Βασικά διατηρήθηκε μέ θέσπισμα τοϋ Βουλευτικού¹² τό σύστημα πού ίσχυε κατά τήν προεπαναστατική περίοδο: έπρόκειτο γιά τήν είσπραξη τής δεκάτης, δηλ. μέρους 10% άπό τό άκαθάριστο εισόδημα.

Γιά τήν έξεύρεση χρημάτων έγιναν πολλές άλλες σκέψεις¹³ καί προτάθηκαν μεταρρυθμίσεις¹⁴, αλλά σέ ώρες πολέμου δέν ήταν εύκολο νά πραγματοποιηθοϋν. Τά έσοδα άπό τούς φόρους ουσιαστικά δέν

εισπράττονταν τότε, γιατί δέν υπήρχαν εισοδήματα σταθερά, άφου οι καλλιεργητές ήταν στρατιώτες της Άνεξαρτησίας, καί δέν έλειπαν λεηλασίες ή άλλου είδους καταστροφές καί τό έμπόριο δέ διεξαγόταν όμαλά. Οί λεηλασίες τών Τούρκων πού ύποχωρούσαν, ή παρουσία τού τουρκικού στόλου, άργότερα οί συστηματικές καταστροφές τού Ίμπραήμ, μείωναν τήν παραγωγή, παρέλυαν τό έμπόριο καί τελικά έκμηδένιζαν τά έσοδα από τή φορολογία.

ε) Εισφορές καί έρανοι από τό έξωτερικό

Άπό τήν πρώτη στιγμή ό έλληνικός άγώνας κέρδισε φίλους στήν Εύρώπη· ένεργότερη όμως συμπάρασταση έκδηλώθηκε ύστερα από τά θρυλικά πολεμικά κατορθώματα τού β΄ έτους. Σέ διάφορες πόλεις τής Δ. Εύρώπης συγκροτήθηκαν Ήπιτροπές γιά τή συγκέντρωση χρημάτων καί τήν άγορά έφοδίων γιά τό μαχόμενο Έλληνισμό. Οί πιό δραστήριες έπιτροπές ήταν στό Παρίσι, στή Γενεύη, στό Μόναχο, στό Λονδίνο.

στ) Τά έξωτερικά δάνεια

Ή σύναψη δανείων στό έξωτερικό συνδέεται μέ τήν έξωτερική πολιτική (για τήν όποία γίνεται λόγος έκτενης σέ άλλο κεφάλαιο). Άπό τήν πλευρά τής χώρας πού ένθάρρυνε τούς τραπεζιτικούς κύκλους τής γιά τή χορήγηση τών δανείων, ή άπόφαση αύτή σήμαινε ένεργό ένδιαφέρον γιά τίς εξελίξεις στόν έλληνικό χώρο καί άποτελοϋσε προεγγραφή γιά μελλοντικές σχέσεις όχι βέβαια άφιλοκερδεις.

Καί τά δύο δάνεια χορηγήθηκαν από άγγλικές τράπεζες· τό πρώτο ύπογράφηκε γιά όνομαστικό κεφάλαιο 800 χιλιάδες λίρες καί τό δεύτερο γιά 2 έκατομμύρια λίρες. Στίς έλληνικές κυβερνήσεις περιήλθε μέρος μόνο από τά χρήματα τών δανείων· τά υπόλοιπα παρακρατήθηκαν γιά τόκομο, προμήθειες καί άλλες δαπάνες.

Πολλές υπήρξαν οί επικρίσεις γιά τούς έπαχθείς όρους τών δανείων καί τή διασπάθισή τους από τίς κυβερνήσεις τών έτών 1825-26¹⁵. Τό χειρότερο όμως ήταν ότι γιά τά δάνεια αύτά ύποθηκεύτηκαν τά λεγόμενα «έθνικά κτήματα» (για τήν όποία γίνεται λόγος παρακάτω), πράγμα πού δυσχέρανε πολύ τήν έσωτερική πολιτική ζωή (άδρανοϋσε κάθε κίνηση γιά άποκατάσταση άκτημόνων, άγωνιστών, αλύτρωτων άδερφών· έτσι έχανε καί τό κράτος τή δυνατότητα νά αύξήσει τά εισοδήματά του από τήν έκποίηση τών κτημάτων καί τήν αύξηση τής παραγωγής).

Ή πιό σημαντική πτυχή τής σύναψης τών δανείων ήταν αύτή πού ύποδηλώθηκε πιό πάνω: σήμαινε άναγνώριση τού άγωνιζόμενου έθνους ως έμπόλεμου κράτους καί δημιουργόσε «προστάτες», πού ένδιαφέρονταν νά έξασφαλίσουν τήν έπιστροφή τών χρημάτων τους¹⁶ καί ίσως άλλες συμφερότερες γι' αύτούς σχέσεις.

3. Τά έθνικά κτήματα

Στά διάφορα κείμενα τής εποχής του 1821 ό όρος έθνικά κτήματα δέν είναι σταθερός ούτε πάντα σαφής· συναντάμε και τούς όρους: έθνική γη, έθνικά χωράφια, έθνικοί τόποι· όλοι όμως αυτοί οί όροι έκφράζουν τήν αισιοδοξία, τή βεβαιότητα πού ένιωθαν οί "Έλληνες ότι είχαν ανακτήσει τήν πατρώα γη, πού τούς τήν είχε στερήσει ή τουρκική κατάκτηση. Μέ τόν όρο έθνικά κτήματα νοοούνται όσα πρίν από τήν 'Επανάσταση άνήκαν στό Σουλτάνο, σέ τουρκικά θρησκευτικά ιδρύματα ή σέ Τούρκους, άξιωματούχους ή ιδιώτες, πού έφευγαν από όπου επικρατούσε ή 'Επανάσταση· αυτά τά κτήματα οί αντιπρόσωποι του επαναστατημένου έθνους τά ανακήρυξαν έθνική περιουσία σύμφωνα μέ τό επαναστατικό δίκαιο. Καί πολύ σωστά προτιμήθηκε ό όρος έθνικά (άντί για τό μεταγενέστερο δημόσια), γιατί τότε δέν υπήρχε ακόμα έλληνικό κράτος, αλλά έθνος επαναστατημένο.

Ειδικότερα οί έρευνητές διακρίνουν δυό γενικές κατηγορίες κτημάτων: τά φθαρτά (σπίτια, μύλοι, εργαστήρια, μαγαζιά, χάνια, λουτρά, φούρνοι, έλαιοτριβεία κτλ.) και τά άφθαρτα (καλλιεργήσιμη γη, βοσκοτόπια, έλαιώνες, άμπελώνες, δάση κτλ.). Μελετώντας κανείς τά συνταγματικά κείμενα του 'Αγώνα μπορεί νά συμπεράνει τά ακόλουθα:

α) "Όπου γίνεται λόγος για έθνικά κτήματα νοοούνται τά άφθαρτα.

β) Τή διαχείριση τών κτημάτων αυτών τήν πήρε από τούς τοπικούς οργανισμούς ή Συνέλευση.

γ) Πάντως για τή διαχείριση και διάθεση τής έθνικής γής υποβόσκει διαμάχη ανάμεσα στή νομοθετική και τήν εκτελεστική έξουσία.

'Υπολογίζεται ότι τά έθνικά κτήματα ήταν 6-10 εκατ. στρέμματα, πού μπορούσαν:

α) Νά υποθηκευτοϋν για τή σύναψη δανείων.

β) Νά έκποιηθοϋν πρώτα τά φθαρτά και, αν οί άνάγκες όδηγοϋσαν και στην έκποίηση τών άφθάρτων,

γ) νά χρησιμεϋσουν ως έγγύηση για τήν ίδρυση έθνικής χρηματικής Τράπεζας ή ως κάλυψη για τήν έκδοση χαρτονομίσματος.

δ) Νά διανεμηθοϋν στους άκτήμονες, σύμφωνα άλλωστε και μέ τίς προσδοκίες τών επαναστατημένων 'Ελλήνων και τίς πραγματικές άνάγκες τής έλληνικής κοινωvίας· στήν τελευταία αυτή περίπτωση ένα κοινωνικό πρόβλημα θά έβρισκε θεραπεία και παράλληλα θά μεγάλωνε ή παραγωγή και ή απόδοση τής φορολογίας.

Τό ζήτημα τών έθνικων γαιων άπασχόλησε από τούς πρώτους μήνες τήν Πελοποννησιακή Γερουσία¹⁷, έπειτα τήν Α' 'Εθνοσυνέλευση, πού μέ συνταγματική ρήτρα παραχώρησε στό 'Εκτελεστικό τήν αρμοδιότητα νά συνάπτει δάνεια μέ υποθήκη τά έθνικά κτήματα και νά έκποιεί μέρος από αυτά άνάλογα μέ τίς άνάγκες¹⁸. 'Ανάλογες διατάξεις έχουν περιλη-

φθει στά συντάγματα "Αστρους¹⁹ και Τροιζήνας²⁰. Σε ώρες οξύτερων αναγκών εκδόθηκαν νόμοι για έκποίηση γαιών²¹ (νόμος ΛΒ'/16-6-1824 και ΝΓ'/6-2-1826)· αλλά στις ώρες εκείνες αγοραστές δεν μπορούσαν να είναι οι άκτήμονες. Από τις συνταγματικές διατάξεις²² μαθαίνουμε πώς είδαν τό πρόβλημα οι επίσημοι ή τουλάχιστο (μαθαίνουμε) ποιές απόψεις επικράτησαν. Υπήρχε όμως και ή λύση πού υποστηρίχτηκε — όπως ήταν δίκαιο και αναμενόμενο — από τους αγωνιστές, αλλά δυστυχώς δεν έγινε δεκτή· έτσι τό πρόβλημα έμεινε άλυτο για πολλές δεκαετίες κι έγινε πληγή κοινωνική και ανάσχεση στην οικονομική εξέλιξη της χώρας. Τό θέμα άπασχόλησε βέβαια τόν Καποδίστρια²³ και τις κυβερνήσεις του έλεύθερου κράτους, αλλά τά μέτρα πού κάθε φορά υιοθετοϋνταν δεν κρίνονταν σωστά και οι άρμόδιοι επικρίνονταν σφοδρά.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

Υπουργοί οικονομικών:

Πανούτσος Νοταράς (άπό 15.1.1822)

Α. Σπηλιωτάκης (άπό 27-3-1823)

Χ. Περούκας (άπό 28-8-1823)

Σπ. Παπαλεξόπουλος (άπό 25-11-1823)

Ν. Πονηρόπουλος (άπό 13-7-1824)

Ν. Οικονόμου (άπό 1-3--1826)

"Όταν ήλθε ο Καποδίστριας βρήκε ύπουργό των Οικονομικών τόν Π.Ν. Λοιδωρίκη.

2

Α. Μάμουκα

Τά κατά την Άναγέννησιν της Έλλάδος,

Η', 151-163:

Άναφορά της επί των Έθνικών Λογαριασμών Έπιτροπής, ήτις παριστάνει την διαχείρισιν της προλαβούσης Κυβερνήσεως άχρι τέλους της Γ' περιόδου και προβάλλει εις την Συνέλευσιν να διακηρύξει διά του τύπου... κτλ.

Άρθ. 153.

Πρός την Σεβαστήν Γ. Έθνικήν Συνέλευσιν

Η επί των Έθνικών λογαριασμών Έπιτροπή

Ό σκοπός τόν οποίον ανέλαβεν εν Έπιδαυρω ή Σ. αυτή Έθνική Συνέλευσις εις τό να έπεξεργασθώσιν οι παρελθόντες Έθνικοί λογαριασμοί, είναι εν από τά πράγματα εκείνα, όσα στερεόνουν άληθώς τας Έπικρατείας· ή δέ Έπιτροπή

αὐτῆς, δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀρ. ΙΕ'. Θεσπίσματος, ἐσύστησεν ἐπὶ τούτῳ τῇ 28 τοῦ παρελθόντος Ἀπριλίου δι' ἐγγράφου τῆς ὑπ' ἀρ. 38 Ἐπιτροπῆν, ἣτις ἐξετέλεσε μέχρι τοῦδε τὸ κατὰ δύναμιν τὰ χρέη τῆς. Ἀλλά, διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ καλῶς ὁ ἀνωτέρω σκοπός, εἶναι χρεῖα καὶ νὰ δώσῃ ἡ Σ. Ἐθνικῆ Συνέλευσις ὄμμα προσεκτικόν καὶ ὀξυδερκές εἰς τὰς μέχρι τοῦδε γενηθείσας ἐπεξεργασίας τῶν Ἐθνικῶν τούτων λογαριασμῶν, καὶ οὕτω διὰ τούτου νὰ δυνηθῇ νὰ γνωρίσῃ ὀπωσοῦν ἀρκετῶς τοὺς τρόπους, διὰ τῶν ὁποίων τὸ Ἔθνος πρέπει εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐμπιστεῖται τὰ Δημόσια πράγματα.

Ἡ ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν λογαριασμῶν αὕτη Ἐπιτροπῆ, ἀναλαβοῦσα εὐθύς τὰ χρέη τῆς, καὶ παρατηρήσασα ὅτι τὰ Ἐθνικά Κατάστιχα εἶναι νοθευμένα, καὶ πλήρη ἀπὸ καταχρήσεις, πλαστοπαρτίδας, ἐλλείψεις, λάθη καὶ ἀνωμαλίας, ὑπεχρεώθη ἐκ τούτου νὰ καταστρώσῃ ἀτομικὰς παρτίδας 3500 περίπου εἰς τρία Βιβλία ὑπ' ἀρ. Α. Β. Γ. Πολιτικόν, Ναυτικόν, καὶ Πολεμικόν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνωτέρω πράξιν τῆς ἔκαμε καὶ ἄλλο Βιβλίον ὑπ' ἀρ. Δ, εἰς τὸ ὁποῖον κατέγραψε πολλὰς τῶν μέχρι τοῦδε ἐπεξεργασιῶν τῆς, ἀπὸ τὰς ὁποίας διὰ νὰ λάβῃ πλέον ἐγκρίτως καὶ εὐκόλως ἡ Σ. Ἐθνικῆ Συνέλευσις ἀρκετὰς περὶ τούτου πληροφορίας, ἐκθέτει τινὰς ἐν περιλήψει εἰς τὴν παρούσαν Ἀναφορὰν τῆς, ὡς ἀκολούθως....

δ' — Δέν εἶναι σημειωμένα μηδὲν εἰς τὰ Κατάστιχα εἰς ποῖα μέρη ἐδόθησαν ἢ ἐστάλησαν πρὸς Κοινὴν χρῆσιν τὰ μεγάλης ποσότητος Γεννήματα, Πολεμοφόδια, ἢ ξυλικὴ καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ὅσα ἠγοράσθησαν διὰ δημοσίων χρημάτων παρὰ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Οἰκονομίας, καὶ μήτε Κατάστιχα Ἀποθηκῶν εὐρίσκονται, ὅπερ εἶναι σημεῖον καταχρήσεων.

ε' — Εἰς τὰ Κατάστιχα εὐρίσκονται καὶ παράνομοι πωλήσεις Ἐθνικῶν κτημάτων, καὶ ἀνύπαρκτοι πληρωμαὶ αὐτῶν, ὡς ἔπραξε κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Ὑπουργός τῆς Οἰκονομίας τῆς Γ' Περιόδου εἰς τὰ παρ' αὐτοῦ ἀγορασθέντα Ἐθνικά κτήματα....

θ' — Ἡ τιμὴ τῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῶν Μύλων, τοὺς ὁποίους ἠγόρασεν ὁ Ἰωάννης Πάγκαλος μετὰ τοῦ Γεωργαλᾶ Πίγκου δέν εἶναι περασμένη μηδὲν εἰς τὰ Ἐθνικά Κατάστιχα, καθὼς μήτε ἡ πληρωμὴ τῶν αὐτῶν Μύλων, ὡς εἰς Σελ. 88. τοῦ Δ'. βιβλίου τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης....

ιβ' — Πρὸς χρέος τῆς Παρτίδος τῆς ἐν Λονδίῳ Ἐπιτροπῆς δέν εἶναι μηδαμῶς περασμένη ἢ ποσότης τῶν ἐκεῖσε γενηθέντων δανείων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, μήτε αἱ πρὸς τὴν αὐτὴν Ἐπιτροπὴν τραβιχθεῖσαι Συναλλαγματικαὶ εἶναι περασμέναι κατὰ τάξιν. Ὅσαι δὲ ἐκ τῶν Συναλλαγματικῶν τούτων ἐπιστράφησαν ἀπλήρωτοι, δέν εἶναι καὶ αὐτὰ μηδαμῶς περασμένοι εἰς τὰ Ἐθνικά Κατάστιχα, καθὼς καὶ ὅλα τὰ Πολεμοφόδια, ὅσα ἐστάλησαν παρὰ τῆς αὐτῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὴν Διοίκησιν.

ιγ' — Μήτε αἱ λεῖαι εἶναι περασμένοι εἰς τὰ ἔθνικά Κατάστιχα, καθὼς μήτε καὶ τὰ ἐκ τῶν λειῶν τούτων διορισθέντα ἔθνικά δικαιώματα.

ιδ' — Ἀλλὰ καὶ αἱ ὁσοληψία τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν, καὶ ἄλλων τινῶν Ὑπουργείων, καθὼς καὶ αἱ τοῦ Γεν. Διευθυντείου τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος δέν εἶναι περασμένοι ἐντελῶς τε καὶ κατὰ τάξιν εἰς τὰ Κατάστιχα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Οἰκονομίας....

4. Πολλὰ χρήματα καὶ ἄλλα πράγματα τὰ ὁποῖα ἐδίδοnton ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Οἰκονομίας πρὸς διαφόρους δέν εἶναι σημειωμένα πρὸς χρέος τῶν Παρτίδων αὐτῶν, ἀλλ' εἰς χρέος ἄλλων Παρτίδων.

5. Πολλών Ἐπαρχίων αἱ πρόσοδοι εἶναι σημειωμένα εἰς τὰ Κατάστιχα, ποῖα μὲν ἀτελῶς, ποῖα δὲ μηδόλως· ὅπερ καὶ τοῦτο εἶναι ἔλλειψις μεγίστη.

Ἐκ δὲ τῶν συνεισφορῶν, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν πρὸς τὸ Ἔθνος ἀπὸ τοῦς Φιλέλληνας καὶ Ἑλλήνας, ἐκτός καὶ ἐντός τῆς Ἐπικρατείας, ἀπ' ἀρχῆς τοῦ Ἱεροῦ ἀγῶνός του μέχρι τέλους τῆς Γ'. Περιόδου, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐμποροῦν νὰ ἀναβαῖνουν εἰς Μιλλιόνια Γροσίων, δὲν εὐρίσκονται περασμένοι εἰς τὰ Κατάστιχα, εἰμὴ μόνον μερικαὶ ἑκατοντάδες χιλιάδων Γροσίων· τὸ ἴδιον δὲ τρέχει καὶ εἰς τοὺς κατὰ καιροὺς διαφόρους δοθέντας ἐράνους. Ταῦτα δέ, καθὼς καὶ τὰ ἐκ τῶν Ἐθνικῶν διὰ τύπου ὁμολογιῶν, καὶ τῶν πωλητηρίων Ἐθνικῶν κτημάτων, **παραινούν τὴν ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν λογαριασμῶν Ἐπιτροπὴν, νὰ βάλῃ ὑπ' ὄψιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἵνα προκηρῦξῃ διὰ τύπου τὰ ἀκόλουθα:**

Α'. Ὅσοι ἐκτός καὶ ἐντός τῆς Ἑλλάδος ἀπέστειλον ἢ ἔδωσαν συνεισφορὰς πρὸς τὸ Ἔθνος, νὰ τῷ εἰδοποιήσωσι τακτικῶς περὶ τούτου.

Β'. Ὅσοι ἐντός τῆς Ἐπικρατείας ἔδωσαν ἐράνους πρὸς τὸ Ἔθνος, νὰ πράξωσι τὸ αὐτό.

Γ'. Ὅσοι ἐκτός καὶ ἐντός τῆς Ἐπικρατείας ἔχουν ἀνά χεῖρας Ἐθνικὰς διὰ τύπου ὁμολογίας, νὰ τὰς ἀποστειλῶσιν, ἢ νὰ τὰς παρρησιάζωσι τακτικῶς μεταξύ μιᾶς εὐλογοφανοῦς διορίας· καὶ παρελθούσης τῆς διορίας ταύτης, νὰ θεωρῶνται ἄκυροι καὶ ὡς χαρτί ἄγραφον.

Δ'. Ὅσοι ἔχουν ἀνά χεῖρας Πωλητήρια Ἐθνικῶν κτημάτων τῆς Ἐπικρατείας, νὰ τὰ παρρησιάζωσι τακτικῶς μεταξύ μιᾶς εὐλογοφανοῦς διορίας, διὰ νὰ ἐπικυρωθῶσιν ὅσα ἐξ αὐτῶν εὐρεθῶσι νόμιμα· παρελθούσης δὲ τῆς διορίας ταύτης, νὰ θεωρῶνται καὶ ταῦτα ἄκυρα, καὶ ὡς χαρτί ἄγραφον.

Ταῦτα καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐξετέλεσε μέχρι τοῦδε διὰ τῶν ἐπεξεργασιῶν τῆς ἢ ἐπὶ τῶν Ἐθνικῶν λογαριασμῶν Ἐπιτροπῆ, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ παριστάνει τὰ παρόντα εἰς τὴν ἐπίκρισιν τῆς Σεβ. Γ'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Παρακαλοῦν δὲ τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης τὴν Σ. ταύτην Συνέλευσιν, ἵνα ἀκροασθῇ εὐμενῶς καὶ τὴν μερικὴν αὐτῶν ἀναφορὰν.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 11 Ἀπριλίου 1827.

Κ. Πολυδάδης Χριστόδουλος Οἰκονομίδης

Κ. Τασσίικας. Ἀθανάσιος Σκανδαλίδης.

Μ.Κ. Πάγκαλος.

Ὁ α'. Γραμματεὺς
Ἰωάννης Γεωργίου.

3

Ἄνδρ. Μάμουκα

Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος

Τόμ. ΙΑ', 657-663.

Ἀριθ. 643.

Πρὸς τὴν Σεβαστὴν Δ'. Ἐθνικὴν τῶν Ἑλλήνων
Συνέλευσιν

Ἡ ἐπὶ τῶν Ἐθν. λογαριασμῶν Λογιστικὴ Ἐπιτροπὴ

Δυνάμει τοῦ § α' τοῦ ὑπ' ἀριθ. Ζ' (β) Ψηφίσματος τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Γ'. Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, διορισθεῖσα ἢ Λογιστικὴ Ἐπιτροπὴ πρὸς θεώρησιν καὶ

έπεξεργασίαν τῶν Ἐθνικῶν λογαριασμῶν ἀπὸ Α' μέχρι τέλους τῆς Γ' περιόδου, παρέστησε διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 153 ἀναφορᾶς της εἰς τὴν ἐν Τροιζῆνι Γ.' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὰς ἑως τότε ἐπεξεργασίας της....

Σεβαστὴ Ἐθνικὴ Συνέλευσις! ἀκολουθήσασα ἡ Λογιστικὴ τὰ καθήκοντά της, ἰδοῦ ἐκθέτει τὸν διὰ πολλῶν μόχθων καρπὸν τῶν μέχρι σήμερον ἐπεξεργασιῶν της, ὡς ἀκολούθως.

Αἱ διὰ τύπου Ἐθνικαὶ ὁμολογίαι σύγκεινται ἐκ πέντε Κλάσεων εἰς κομμάτια 17,250, τῶν ὁποίων ὁμολογιῶν ἡ ὀλικὴ ποσότης εἶναι Γρ. 5,000,000, καὶ αἱ ὁποιαὶ ἐξεδόθησαν δυνάμει τοῦ δεκάτου Νόμου ἐπὶ τῆς Α' περιόδου· ἐξ αὐτῶν δὲ ὅσαι ἐξοδεύθησαν διὰ χρεῖ τῶν Ἐθνικῶν εἶναι κομμάτια 3,688 ἐκ Γρ. 1,471,000, αἱ δὲ μὴ ἐξοδευθεῖσαι καὶ εὐρισκόμεναι ἀνά χεῖρας εἶναι κομμάτια 406 ἐκ Γρ. 40,600. Ὅθεν, Ἐθνικαὶ διὰ τύπου ὁμολογίαι, αἱ ὁποιαὶ μῆτε ὑπάρχουν, μῆτε φαίνονται ποῦ ἐξοδεύθησαν, εἶναι κομμάτια 13,154 ἐκ Γρ. 3,486,900 καὶ λείπουν.

Ἐκ τῶν Ἐθνικῶν Προσόδων τῶν ἐτῶν 1822, 1823 καὶ 1824 εἶναι πολλὰ, τῶν ὁποίων μῆτε ἡ πώλησις, μῆτε ἡ πληρωμὴ εἶναι σημειωμένη εἰς τὰ Ἐθνικὰ κατάστιχα· ἐξ ἐκείνων δέ, ὅσαι εἶναι σημειωμέναι εἰς τὰ Ἐθνικὰ κατάστιχα, ἄλλαι μὲν ἐδόθησαν παρανόμως εἰς διαφόρους, ἄλλαι δὲ κατακρατοῦνται μέχρι τοῦδε, καὶ τῶν κατακρατουμένων ἡ ποσότης ἀναβαίνει εἰς Γρ. 5,000,367: 11/40.

Ἐκ τῶν Ἐθνικῶν φθαρτῶν κτημάτων, ἄλλα μὲν ἐπληρώθησαν ἢ ἐπληρώθησαν παρανόμως, καὶ ἄλλα δὲν ἐπληρώθησαν μηδὲν ἑρικῶν δέ, διὰ τὰ ὅποια εἶναι πωλητήρια ἐκδεδομένα, μῆτε ἡ πώλησις, μῆτε ἡ πληρωμὴ εἶναι σημειωμένη εἰς τὰ Ἐθνικὰ κατάστιχα· ἐκ μόνων δὲ τῶν παρανόμως κατακρατουμένων Ἐθνικῶν Μύλων, δύναται τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον νὰ συνάξῃ κατ' ἔτος εἰσόδημα ἐνὸς περιποῦ μιλιοσίου Γροσίων.

Ἐξ ἀποζημιώσεων παρανόμων, γενομένων κατὰ καιροῦς εἰς διαφόρους, συμποσοῦνται Γρ. 3,577,260: 20/40.

Προσέτι τὸ Ἐθνικὸν Ταμεῖον ἔχει νὰ λαμβάνῃ καὶ ἐξ ἄλλων ὑποθέσεων ἀπὸ διαφόρους ἰκανὴν ποσότητα χρημάτων· εἶναι δὲ καὶ ἄλλη ἰκανὴ ποσότης χρημάτων, περὶ τῆς ὁποίας χρεωστοῦν διάφοροι νὰ δώσουν λόγον· ἄλλ' ὑπάρχουν καὶ ἀποδεικτικὰ καὶ διαταγαί, αἱ ὁποιαὶ ἐπληρώθησαν δις διὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, καὶ τὴν αὐτὴν ποσότητα χρημάτων.

Ταῦτα πάντα κατέστρωσεν ἡ Λογιστικὴ εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον της, μὲ αἰτιολογίας καὶ ἀναγκαίας ἀποδείξεις.

Πρὸς τούτοις ἡ Λογιστικὴ, βλέπουσα τὴν μεγάλην ἀνωμαλίαν τῶν Ἐθνικῶν καταστίχων, κατέστρωσεν ἐξ αὐτῶν εἰς τρία βιβλία της, εἰς μὲν τὸ πρῶτον τοὺς λογαριαμοὺς, δι' ὅσα ἔλαβον οἱ πολιτικοί, εἰς δὲ τὸ δεύτερον τοὺς λογαριαμοὺς, δι' ὅσα ἔλαβον οἱ στρατιωτικοί, καὶ εἰς τὸ τρίτον τοὺς λογαριασμοὺς, δι' ὅσα ἔλαβον οἱ ναυτικοί.

Διὰ δὲ τὴν αὐτὴν ἀνωμαλίαν τῶν καταστίχων, καὶ τὴν ἔλλειψιν πολλοτάτων λογαριασμῶν, ἦτον ἀδύνατον νὰ γνωρισθῇ εὐκόλως καὶ εἰς κάθε καιρὸν ἡ κατάστασις τῆς δοσοληψίας τοῦ Ἐθνικῶν, δηλαδὴ ὅσα κατὰ καιροῦς ἀπὸ διαφόρους ἔλαβεν, ὅσα πρὸς διαφόρους ἔδωκεν, ὅσα χρεωστεῖ, καὶ ὅσα ἔχει νὰ λαμβάνῃ.

Ὅθεν ἡ Λογιστικὴ κατέβαλε κόπους καὶ εἰς αὐτὸ τὸ πολύμοχθον ἔργον, διὰ νὰ δώσῃ εὐκολωτέρως εἰς τὸ Ἐθνος πληροφορίας ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς δοσοληψίας του, ἐμπιερχομένης εἰς τὰ κατάστιχα ἀπὸ Α' περιόδου μέχρι τέλους τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς. Λοιπὸν τὸ Ἐθνος ἔλαβεν·

'Από 'Εθνικάς Προσόδους τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς 'Ελλάδος' καὶ τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους	Γρ.	16,087,219: 5
'Από τό Δάνειον τοῦ Λονδίνου	»	27,915,321:17
'Από ἀνά ψυχὴν, ἐράνουσ, καὶ ἐσωτερικὰς αὐτοπροαιρέτους συνεισφορὰς	»	844,426: 6
'Από λάφυρα τῆς Κορίνθου κτλ.	»	929,051:—
'Από ἐξωτερικὰς αὐτοπροαιρέτους συνεισφορὰς τῆς Εὐρώπης καὶ 'Αμερικῆς»		663,981:—
'Από δασμούς	»	67,747:24
'Από λείας	»	428,258: 3
'Από ἐκποιήσεις 'Εθνικῶν φθαρτῶν καὶ ἀφθάρτων κτημάτων εἰς Διαταγὰς, 'Αποδεικτικά, 'Εθνικάς διὰ τύπου 'Ομολογίας καὶ ὀλίγα μετρητὰ	»	3,451,372:38
'Από τὰ τάλληρα 10 χιλιάδες τοῦ Γόρδωνος	»	120,000:—
'Από τὰ χρήματα τῆς Φρεγάδος 'Ελλάδος διὰ τοῦ "Αὔδεκ καὶ Κοντοσταύλου	»	63,400:—
'Από λείψανον 'Εθνικῶν διὰ τύπου ὁμολογιῶν, δοθεισῶν πρὸς διαφόρους διὰ ὑποθέσεις τοῦ "Εθνους	»	1,201,384:—
'Από λείψανον ἐσωτερικῶν δανειῶν, ὡς τὰ 'Αποδεικτικά καὶ Διαταγαὶ τῆς Διοικήσεως	»	722,911:20
	Γρ.	52,495,072:33

Ταῦτα τὰ Γρ. 52,495,072: 33/40 εἶναι ἡ ὀλικὴ ποσότης, τὴν ὁποίαν ἔλαβε τό "Εθνος ἀπ' ἀρχῆς τῆς Α' περιόδου μέχρι τέλους τῆς Διοικητικῆς 'Επιτροπῆς, κατὰ τὰ κατάστιχα τοῦ 'Υπουργείου τῆς Οἰκονομίας, τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, τῶν δύο Ταμείων τῆς Γ' περιόδου, καὶ τῆς Διοικητικῆς 'Επιτροπῆς, τοῦ Γενικοῦ 'Επάρχου τῆς Αἰτωλίας καὶ 'Ακαρνανίας, καὶ τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τῆς Δυτικῆς 'Ελλάδος, καὶ κατὰ τὸν λογαριασμὸν τοῦ 'Αρείου Πάγου.

'Αλλ' εἰς τὰ ἀνωτέρω Γρ. 27,915,321: 17/40 συμπεριλαμβάνονται καὶ αἱ εἰς βάρος τῆς ἐν Λονδίῳ 'Επιτροπῆς Συναλλαγματικαὶ τῆς Διοικήσεως, συνιστάμεναι ἐκ Γροσίων 4,428,421: 12, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἄλλαι μὲν ἐπληρώθησαν, ἄλλαι δὲ δὲν ἐπληρώθησαν· καὶ ἐπειδὴ οἱ λογαρισμοὶ τῆς 'Επιτροπῆς ταύτης ἐλλείπουν εἰσέτι, δὲν εἶναι γνωστὸν πόσαι ἐκ τῶν Συναλλαγματικῶν τούτων ἐπληρώθησαν ἢ δὲν ἐπληρώθησαν.

"Ετι, ἡ ἐν Λονδίῳ αὕτη 'Επιτροπὴ ἔστειλεν εἰς τὴν Διοίκησιν καὶ πολεμοφόδια, ἐνδύματα κ.τ.λ. τὰ ὁποία ὅμως δὲν εἶναι σημειωμένα μηδὲλος εἰς τὰ κατάστιχα τοῦ 'Υπουργείου τῆς Οἰκονομίας καὶ τῶν δύο Ταμείων· ἀλλ' εἰς τὰ κατάστιχα τοῦ 'Υπουργείου τοῦ Πολέμου εἶναι σημειωμένα αὐτὰ, πλὴν ὄχι καὶ ἡ τιμὴ τῶν, ἡ ὁποία διὰ τοῦτο δὲν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὰ ἀνωτέρω Γρ. 27,915,321: 17.

'Απὸ τὰ ἀνωτέρω Γρ. 52,495,072:33 χρεωστεῖται ἐν μέρος αὐτῶν ἀπὸ διαφόρους εἰς τό "Εθνος, ὡς παριστάνεται περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἀναφορᾶς· ἀφ' οὗ δὲ τὰ ὑπόλοιπα τῶν Γροσίων τούτων ἐξωδεύθησαν διὰ διαφόρους 'Εθνικάς ὑποθέσεις, εἰς τό Ναυτικόν, εἰς τό Στρατιωτικόν, εἰς τό Πολιτικόν καὶ εἰς ἄλλους, ἔμεινε προσέτι νὰ χρεωστῆ τό "Εθνος, ὡς ἐπομένως.

Πρός τό πολιτικόν.....	Γρ.	1,442,831:21
Πρός τό Στρατιωτικόν	»	20,746,005:14
Πρός τό Ναυτικόν.....	»	6,306,116:10
Πρός διαφόρους ἐκ διαφόρων ὑποθέσεων	»	4,169,284:24
Πρός διαφόρους ἐκ λειψάνου ἑσωτερικῶν δανείων	»	727,911:20
Πρός διαφόρους ἐκ λειψάνου Ἐθνικῶν διά τύπου ὁμολογιῶν	»	1,201,384:—
	Γρ.	34,593,533: 9

Ταῦτα τά Γρ. 34,593,533: 9 εἶναι τό ἑσωτερικόν τοῦ Ἔθνους χρέος, καί συνίσταται εἰς χρηματικά ἀποδεικτικά καί διαταγάς, καθῶς καί εἰς ἔθνικάς διά τύπου ὁμολογίας, τά ὅποια ὅλα εἶναι παρά τῆς Λογιστικῆς καταστρωμένα ἐν πρός ἐν, πρός ποίους χρεωστοῦνται καί διά ποίας αἰτίας.

Διά νά σμικρυνθῆ δέ ἀρκετῶς τό χρέος τοῦτο, ἡ Λογιστική προτείνει εἰς τήν Σεβαστήν Ἐθνικήν Συνέλευσιν τά ἐπόμενα.

Α.' Αἱ Ἐπαρχίαι τίς Ἐπικρατείας νά ἀποστείλωσι τοὺς λογαρισμούς των, ἀποβλέποντας τάς Ἐθνικάς προσόδους, καί ὅσα χρήματα ἐπλήρωσαν διά διαταγῶν καί ἄνευ διαταγῶν τῶν παρελθουσῶν Διοικήσεων.

Β.' Ὅσοι ἐντός καί ἐκτός τῆς Ἐπικρατείας ἔδωσαν συνεισφοράς πρός τό Ἔθνος μέχρι τέλους τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, νά εἰδοποιήσωσι τακτικῶς περὶ τοῦτου τήν Κυβέρνησιν.

Γ.' Ὅσοι ἐντός καί ἐκτός τῆς Ἐπικρατείας ἔχουν ἀνά χειράς των ἔθνικάς διά τύπου ὁμολογίας, νά τάς παρρησιάσωσι τακτικῶς πρός τήν Κυβέρνησιν ἐντός μιάς προθεσμίας.

Ταῦτα παριστάνει ἐν συνόψει ἡ Λογιστική, ἐφ' ὅσα ἀποβλέπουν τά καθήκοντά της, ἐμπιστευθέντα εἰς αὐτήν παρά τοῦ Ἔθνους, παρακαλοῦσα τήν Σεβαστήν Συνέλευσιν, ἵνα ἀναγνώσῃ εὐμενῶς καί τήν δευτέραν ἀναφοράν της.

Ἐν Ἄργει τῇ 18 Ἰουλίου 1829.

Μ. Κ. Πάγκαλος

Χριστόδουλος Οἰκονομίδης

Ἀθανάσιος Σκανδαλήδης

Κ. Πολυάδης

Κ. Τασσίκας

Ὁ Γραμματεὺς

Ἰωάννης Γεωργίου

4

G. Maurer

Ὁ Ἕλλην. λαός, σσ. 354-55:

Εἶναι, μά τήν ἀλήθεια, συγκινητικό ὅταν διαβάζει κανεὶς μέ πόση προθυμία βοήθησαν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τόν τόπο τους. Μόνον τά δυό ἀδέλφια Κουντουριώτη, ὁ Λάζαρος κι' ὁ Γεώργιος, ἔδωσαν ἐνάμισυ ἑκατομμύριο φράγκα. Οἱ ἀδελφοὶ Σταμάτης καί Βασίλης Βουδούρη ἀπὸ πεντακόσιες πενήντα χιλιάδες ὁ καθένας. Ἡ οἰκογένεια Τσαμαδοῦ τετρακόσιες χιλιάδες. Ὁ Ἰάκωβος Τομπάζης μέ τόν ἀδερφό του Μανῶλη τριακόσιες πενήντα χιλιάδες. Ὁ Ἰωάννης Ὁρλάνδος τριακόσιες χιλιάδες. Ὁ Ἀνδρέας Μιαοῦλης διακόσιες πενήντα χιλιάδες καί ἄλλα τόσα ὁ Δημήτριος Βούλγαρης. Ὁ Ἰωάννης κι' ὁ Φραγκίσκος Βούλγαρης — θεῖοι τοῦ Δημήτρη Βούλγαρη — διακόσιες χιλιάδες. Τ' ἀδέλφια Ἀναγνώστης καί

Νικόλαος Οικονόμου κι' αὐτοὶ διακόσιες χιλιάδες. Ὁ Ἀναγνώστης Φῶνος ἑκατὸν πενήντα χιλιάδες. Ὁ πεθερός τοῦ πλοίαρχου Σαχίνη διακόσιες πενήντα χιλιάδες φράγκα, καί ἄλλοι πολλοὶ διάφορα ποσά. Ἄλλὰ κι' ὅσοι δὲν εἶχαν μετρητά, ἔδιδαν σέ εἶδος. Οἱ νησιῶτες, λόγου χάρι, ἔδωσαν τὰ πλοῖα τους, οἱ Ρουμελιῶτες ὅ,τι πολῦτιμο εἶχαν μέσ' στό σπίτι τους, κι' ἄλλοι ὀλόκληρη τήν περιουσία τους.

Δὲν ἦσαν ὅμως μονάχα οἱ Ἕλληνες, μά κι' ὀλόκληρος ὁ χριστιανικός κόσμος ἔνωσε τήν ἀνάγκη νά συντρέξει τόν ἱερόν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων. Παντοῦ σχηματίζονταν ἐπιτροπές, στό Λονδίνο, στό Παρίσι, στό Μόναχο, σ' ὅλες τίς πρωτεύουσες καί τίς μεγάλες πόλεις τῆς Εὐρώπης, ὡς καί στήν Ἀμερική. Τίς ἐπιτροπές αὐτές τίς καθοδηγοῦσαν δούκες, κόμητες, λόγιοι, μεγαλέμποροι, ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, ἡ ἀφρόκρεμα τῆς κάθε τάξης. Σκοπός τους ἦταν νά συγκεντρῶσουν χρήματα καί ὅ,τι ἄλλο θά μπορούσε νά εἶναι χρήσιμο γιά τούς ἥρωες τῆς μικρῆς Ἑλλάδας, ἀκόμη καί νά βοηθήσουν τήν ἑλληνική νεολαία στίς σπουδές της στό ἐξωτερικό. Σ' ὅλη αὐτή τήν κίνηση, ἡ καλύτερη δουλειά ἔγινε ἀπό τίς ἐπιτροπές τοῦ Παρισιοῦ, τῆς Γενεύης καί τοῦ Μονάχου.

5

(α) Σπ. Τρικοῦπη

Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως

Β, ' 90-91:

Οἱ ἐπισημότεροι δέ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἦταν ὁ κεχαγιάμπεης, ὁ καϊμακάμης, ὁ Κιαμίμπεης, ὁ Μουσταφάμπεης... καί ἀπαρὰ τῶ Μαυρομιχάλη γυκαϊκες τῶν πασάδων. Ἄπειρα καί πολῦτιμα ἦσαν τὰ λάφυρα, ἀλλ' ὅλα διηρπάγησαν ἀνευ παραμικρᾶς ὠφελείας τοῦ κοινοῦ, ἀν καί ἠλπίζετο νά θεραπευθῶν ὀπωσοῦν ἐκεῖθεν αἱ κατεπεύγουσαι ἀνάγκαι τῆς πατρίδος. Τόση δέ ἦτον ἡ ἐπισυμβάσα λεηλασία, ὥστε αἱ πλεῖστοι τῶν οἰκίων ἐγυμνώθησαν καί αὐτῆς τῆς ξυλῶσεως τῶν.

(β) Σπ. Τρικοῦπη

Β, ' 176-177

Ἡ Ἑλλάς, ἀν καί εἶχε μεγάλην ἀπόφασιν, εἶχε μηδαμίνους πόρους. Εὐτυχῆς πόλεμος ἐνός ἔτους χρηστάς ἐνέπνευσε τοῦ μέλλοντος ἐλπίδας· ἀλλ' ὁ πόλεμος «δεῖται χρημάτων καί ἀνευ τούτων οὐδέν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων» τό δέ ταμεῖον τῆς Ἑλλάδος ἦτο πάντη κενόν· ἀλλά συνέπεσε νά λάβωσιν οἱ Ἕλληνες χρηματικά βοηθήματα παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ των Χουρσήδη, ἅτινα, ἀν καί μικρά, ἦσαν μεγάλα διά τούς μηδέν ἔχοντας καί τούς διά μικρῶν μεγάλα πράττοντας. Ἰδοῦ δέ πῶς τὰ ἔλαβαν. Εἶδαμεν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολιτοῦσας ἠχμαλωτίσθησαν αἱ γυναῖκες τοῦ Χουρσήδη καί Μεχμέτη, ὁ καϊμακάμης, ὁ κεχαγιάμπεης καί ἄλλοι. Πρό τινος καιροῦ διεπραγματεύετο μεταξύ τοῦ Χουρσήδη καί τῶν Ἑλλήνων ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων τούτων καί τῶν παρὰ τῶ Ἀλῆ ὀμηρευόντων Σουλιωτῶν πεσόντων μετὰ τήν καταστροφὴν του εἰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ Χουρσήδη, ἦγουν τῆς γυναικός καί τῶν τέκνων τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ ἀδελφοῦ του Κώστα, τοῦ Ναστούλη Νταγκλῆ, τοῦ Κώστα Τζαβέλλα, τοῦ Κίτσου Κωλιοδημήτη καί τοῦ προεστῶτος τῆς Λεβαδείας Νικολάου Νάκου. Πέντε μῆνας διήρκησεν ἡ διαπραγματεύσεις αὐτῆ καί ἀπεπερατώθη διά τῆς μεσιτείας τοῦ μεγάλου ἀρμοστοῦ τῶν Ἴονίων νήσων τῶν Ἀπρίλιον, καθ' ὃν ἔγενεν ἡ ἀνταλλαγὴ, καί ἔλαβε τό ἑλληνικόν ταμεῖον ἐπὶ λόγφ λύτρων δίστηλα 80,000. Ἡ ἑλληνική κυβέρνησις ἐξέδωκε διφόρους νόμους περὶ ἐξωτερικοῦ δανείου, περὶ συνεισφορῶν, περὶ φορολογιῶν καί περὶ συνάξεως τῶν ἀργυρῶν καί χρυσῶν σκευῶν τῶν μοναστηρίων καί ἐκκλησιῶν· ἐξήρесе δέ μόνον τὰ εἰς τελετὴν τῶν

ιερω̄ν μυστηρίων καὶ τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα τῶν εἰκόνων· ἀλλ' ὀλίγον ὠφελήθη ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων· ὥστε, ἐν ᾧ αἱ χρειαὶ τῆς ἡσαν μεγάλαι, οἱ χρηματικοὶ τῆς πόροι ἦσαν πάντοτε τμηδαμνοί.

6

Σπ. Τρικοῦπη

ὁ.π. Β', 126-127:

Ἄφ' οὐ δ' ἐβεβαιώθησαν οἱ ἔγκλειστοι, ὅτι πᾶσα ἐλπίς ἐπικουρίας ἐξωθεν ἐματαιώθη, οἱ Ἄλβανοὶ πρόθυμοι, ὡς τοὺς εἶδαμεν καὶ ἄλλοτε, ν' ἀποχωρίζονται τῶν ὁμοπίστων ἐπ' ἰδιοτελείᾳ, ἀπεχωρίσθησαν καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ περιστάσει, καὶ τῇ συνεργείᾳ τοῦ Πλαπούτα καὶ τῇ μεσιτείᾳ τοῦ γνωστοῦ αὐτοῖς Πανουργιά, εὐρέθεντος ἐν Κορίνθῳ, ἐσμβιβάσθησαν μόνοι, καὶ ἐξῆλθαν 150 τῆν 10 Ἰανουαρίου, φέροντες τὰ ὄπλα, τὰς ἀποσκευὰς των καὶ **ἀνά χίλια γρόσια**· προσδιωρίσθη δὲ ἡ ποσότης αὐτῆ ὄχι διότι ἐμελέτων οἱ Ἕλληνες νά κρατήσωσι τὰ περισσεύοντα τῆς περιουσίας των, ἀλλ' ἵνα μὴ ἰδιοποιηθῶσιν οὗτοι τὰ τῶν ἄλλων ἐγκλειστών· ἐπέβησαν δὲ εἰς τέσσαρα ἑλληνικά πλοίαρια πρὸς διαπόρθημους· ἀλλὰ τό ἤμισυ μόλις διεσώθη, καταποντισθέντων ἡ φονευθέντων τῶν ἄλλων παραπόνδως. Ἀπελπισθέντες δὲ οἱ ἐναπομείναντες Τούρκοι ἐσμβιβάσθησαν καὶ οὗτοι μετὰ τῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ σταλέντων παρὰ τῶν ἐν Ἐπιδαύρῳ ὑπὸ τοὺς ὄρους νά παραδῶδωδι τὴν ἀκρόπολιν, ὅλα τὰ ὄπλα, ὄλην τὴν κινητὴν περιουσίαν, ἐκτός δύο τῶν πενιχροτέρων ἐνδυμασιῶν καὶ μικρᾶς τινοῦ χρηματικῆς ποσότητος εἰς χρήσιν ἐκάστου, καὶ νά μετακομισθῶσιν ὑπ' οὐδετέρων σημαίαν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν.

Μετὰ τὸν σμμβιβασμὸν τοῦτον εἰσηλθε τό ὑπὸ τόν Βαλέστον τακτικὸν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τὴν 14 ὑπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ παρευρεθέντος ἐπισκόπου Δαμαλῶν. Προπορευόμενος δὲ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ βαστῶν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐσταύρωσε δι' αὐτῆς τὴν πύλιν καὶ τὴν ἐστησεν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων· ἀφωπλίσθησαν μετὰ ταῦτα οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, **παρέδωκαν τὰ πράγματά των, ἅτινα διηρπάγησαν, παρέδωκαν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰ πετράδιά των χρησιμεύσαντα εἰς μίσθωσιν τοῦ ναυτικοῦ**, καὶ κατέβησαν εἰς τὴν πόλιν ἀναμένοντες τό πλοῖον εἰς διαβίβασίν των, ἀλλ' οἱ πλειῶστοι κατεστράφησαν μετὰ τινὰς ἡμέρας παρὰ τὰ συνομολογηθέντα καὶ οἱ λοιποὶ τῆδε κάκειος διεσπάρησαν ἢ ἐδουλώθησαν· ὁ δὲ Κιαμίλμπεης, ἐπὶ λόγῳ ὅτι δέν ἤθελε ν' ἀνακαλύψῃ τὰ κατὰ τὴν πάγκοινον γνώμην κρυπτόμενα πλοῦτη του, ἔπαθε πολλὰ κακά, ἀλλὰ δέν ἐθανατώθη ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θά τ' ἀνεκάλυπτε βραδύτερον.

7

Σπ. Τρικοῦπη

ὁ.π. Β', 313

Οἱ Ἕλληνες παρέλαβον τὰ κάτω φρούρια καὶ διώρισάν τινες εἰς σύναξιν καὶ ἀπόθεσιν ἐν δύο ζαμίοις, **ἐπὶ καταγραφῇ**, τῶν πραγμάτων τῶν Τούρκων. Φόβος μέγας ἐπεκράτει μὴ ἐπάθαιναν οἱ Ναυπλιεῖς ὅσα ἔπαθαν οἱ συνάδελφοὶ των ἐν Νεοκάστρῳ, ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Ἀθήναις· ὁ Κολοκοτρώνης, μὴ θέλων νά συμβῆ τοιοῦτόν τι, μὴδὲ νά διαρπαγῇ ἡ περιουσία, ἐκλείσεν ἐξω τῆς πύλης τοῦ φρουρίου τοὺς συρρεπόμενους ἐπὶ λαφυραγωγίᾳ στρατιώτας· ἀλλ' οὗτοι ἠπειλήσαν νά εἰσελθῶσι διὰ τῆς βίας, νά σφάξωσι τοὺς Τούρκους καὶ νά διαρπάξωσι τὰ ὑπάρχοντά των· δι' ὃ πᾶσα ἀναβολὴ ἀπόπλου ἦτον ἐπικίνδυνος. Καλῇ τύχῃ κατέπλευσε τὴν 12 Δεκεμβρίου εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυπλίου ὁ Χαμιλτῶν ἐπὶ τῆς

Καμβρίας και παρέλαβε συναινέσει των Ἑλλήνων 400, παρέλαβαν και τούς λοιπούς τά ἑλληνικά πλοία υπό τήν ὄδηγιάν τοῦ Μισούλη ἐπί μισθῷ ἑκατόν δέκα χιλιάδων γροσίων πληρωθέντων ἐκ τῶν λαφύρων, και οὕτως ἀπεβίβασαν τούς αἰχμαλώτους ὁ μὲν Χαμιλτών εἰς Σμύρνην, ὁ δὲ Μισούλης εἰς Κουσάντασι. Μόνοι ὡς αἰχμάλωτοι ἐκρατήθησαν ἐν Ναυπλίῳ ὁ πρῶν φρούραρχος Σελήμπασας και ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἄλλης, ὡς μή θελήσαντες νά ὑπογράψωσι τήν συνθήκην· ἀλλ' ὄχι μόνον δέν ἠνωχλήθησαν οὐδ' αὐτοί οὐδ' οἱ περὶ αὐτούς, ἀλλά και εἰς ἄκρὸν ἐπεριποιήθησαν τροφοδοτούμενοι πλουσιοπαρόχως και ζῶντες ἐν ἀνέσει μέχρις οὐ ἀπελύθησαν. Οἱ Ἕλληνες διεμερίσαντο μεταξύ των τά ἐναποταμειυθέντα πράγματα τῶν Τούρκων ἀνευ οὐδεμιᾶς ὠφελείας τοῦ τραπεζίου· τά πολυτιμότερα δὲ αὐτῶν διηρπάγησαν υπό τῶν ἀρχηγῶν.

8

Σπ. Τρικούπη,
ὁ.π., Β', 68:

Πάμπολλα και πλουσιώτατα ἦσαν τά εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων πεσόντα λάφυρα, ἐν οἷς και 800 ἵπποι, 2 κανόνια και 18 σημαῖα. Μετά τήν μάχην οἱ μὲν ἐχθροὶ συνηώθησαν πάλιν εἰς Πλατανιά, ἐνδιενυκτέρευσαν, και τήν ἐπιούσαν ἐπανάκαμψαν εἰς Ζητοῦνι τόσον ἔμφοβοι, ὥστε ἔκοψαν ἐπὶ τῆς φυγῆς τήν γέφυραν τοῦ Σπερχειοῦ. Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐκίνησαν κατ' αὐτῶν τήν ἐπαύριον, ἀλλά δέν τούς ἐπρόφθασαν και ἐστρατοπέδευσαν ἐν Δαμάστῃ. Εἰς τόσην δὲ ἀταξίαν ἔπεσαν οἱ ἐχθροὶ φεύγοντες, ὥστε οἱ λαφυραγωγούντες Ἕλληνες εὗρισκαν και τάς ἀκολούθους ἡμέρας τῆς μάχης περιπλανωμένους ἀνθρώπους και ζῶα. Τοιοῦτοτρόπως ἐματαιώθη ἡ κατὰ τῆς Πελοποννήσου αὐτῆ ἐκστρατεία.

9

Σπ. Τρικούπη,
ὁ.π., Β, 228:

Οἱ πρόξενοι δέν ἀνεδέχθησαν τήν εὐθύνην· ὑπεσχέθησαν ὁμως νά καταβάλωσι πᾶσαν δυνατὴν φροντίδα εἰς διατήρησιν τῆς συνθήκης. Διέτριβαν πρό τινων ἡμερῶν ἐν Ἀθήναις ὁ Ἀνδρέας Καλαμογδάρτης και ὁ Ἀλέξανδρος Ἀεζιώτης, ὡς ἀντιπρόσωποι ὁ μὲν πρῶτος τῆς κυβερνήσεως ὁ δὲ ἄλλος τοῦ Ἀρείου πάγου, εἰς παραλαβὴν τοῦ κινδυνεύοντος φρουρίου και καταγραφὴν τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων. Ἡ παρουσία τούτων ἐθάρρυνε τούς δικαίως φοβούμενους τήν παρασπόνδῃσιν Τούρκους· τούς ἐθάρρυνε και ὄρκος δοθείς παρά τῶν ἰσχυόντων Ἑλλήνων ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἐνώπιον τοῦ μητροπολίτου· και οὕτως ὑπεγράφη συνθήκη τήν 9 ἐν τῷ αὐστριακῷ προξενεῖῳ και κατὰ ῥητὴν αἰτήσιν τῶν Τούρκων ἐνώπιον τῶν προξένων, ἀλλ' ὄχι και ὑπὸ τήν ἐγγυήσιν των. Οἱ ὄροι δὲ τῆς συνθήκης ἦσαν ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου και παντός ὄπλου δημοσίου ἢ ἰδιαιτέρου, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς και τῆς τιμῆς τῶν Τούρκων, ἡ ἄδεια νά κατοικήσωσιν ἐν τῇ πόλει ἢ νά διαβιβάσωσιν εἰς Ἀσίαν ὑπὸ οὐδετέρῃν σημαίαν ἀνεξέδωτος, ἡ μεταξύ αὐτῶν και τῶν Ἑλλήνων ἰσομοίρια παντός ἀργυροῦ, χρυσοῦ και πολυτίμου εἴδους, ἡ τελεία ἀπόδοσις πάσης περιουσίας ἑλληνικῆς, και ἡ μεταβίβασις πάσης ἀκινήτου τουρκικῆς εἰς τήν κυριότητα τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως.

ΚΩΔΙΕ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ

Άριθ. 1 του Κώδικος τών νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΣΑΤΟ:

Διά τήν έπικειμένην ανάγκην του νά οικονομηθώσιν αί μεγάλαι χρηματικάι
χρεΐα τής Διοικήσεως:

Διά τήν παρούσαν έλλειψιν χρημάτων από τό ταμείον καί διά τήν βραδύτητα
των εισπράξεων έν καιρῶ έσωτερικού πολέμου:

§ α'. Θέλει ληφθῆ δάνειον πέντε μιλιουιῶν γροσίων.

§ β'. Τό δάνειον αυτό θέλει διαιρεθῆ εις πέντε κλάσεις, δηλαδή:

α'.	κλάσις	γρόσια	1.000.000
β'.	»	»	1.125.000
γ'.	»	»	1.000.000
δ'.	»	»	1.000.000
ε'.	»	»	875.000

§ γ'. Ἡ πρώτη κλάσις θέλει διαιρεθῆ εις χιλίας ὀμολογίας, ανά χίλια γρόσια, ἡ
δευτέρα εις χιλίας πεντακοσίας, ανά ἑπτακόσια πενήντα, ἡ τρίτη εις δύο
χιλιάδας, ανά πεντακόσια, ἡ τετάρτη εις τέσσαρας χιλιάδας ὀμολογίας, ανά
διακόσια πενήντα, καί ἡ πέμπτη εις ὀκτώ χιλιάδας ἑπτακόσια πενήντα, ανά
ἑκατόν γρόσια ἑκάστη.

§ δ'. Ἡ ὅλη ποσότης του δανείου θέλει ἐξοφληθῆ εις τρία ἔτη, ανά ἓν τρίτον
ἐξ ἑκάστης κλάσεως κατ' ἔτος.

§ ε'. Προσδιορίζεται τόκος ὀκτώ τά ἑκατόν διά τό ρηθέν δάνειον, καί θέλει
πληρώνεται από τό ταμείον εις τό τέλος ἑκάστης ἐξαμηνίας.

§ ς'. Αἱ ὀμολογίαί αυτού του δανείου ὄχι μόνον εἶναι δεκταί εις τό ταμείον
ἀντί μετρητῶν διά τήν ἀγοράν ἔθνικῶν κτημάτων, ἀλλά καί οἱ προσφέροντες
αὐτάς προτιμῶνται από τούς προσφέροντας μετρητά δι' αὐτό τό τέλος.

§ ζ'. Αἱ αὐταί ὀμολογίαί πραγματοποιεῖνται καί εἶναι δεκταί εις τά συναλλάγματα.

§ η'. Θέλει προσδιορισθῆ κῶδιξ ἰδιαίτερος δι' αὐτό τό δάνειον, ἐνῶ θέλου
φυλάττονται τά ἀπαράλλακτα ἀντίτυπα τῶν ὀμολογιῶν κατά κλάσιν καί κατά
τάξιν.

§ θ'. Αἱ ὀμολογίαί θέλου φέρει τās ὑπογραφάς του Προέδρου του Ἐκτελε-
στικού σώματος, του Ἀρχιγραμματέως τής Ἐπικρατείας καί του Μινίστρου τής
Οἰκονομίας.

§ ι'. Ὁ Μινίστρος τής Οἰκονομίας θέλει λάβει τά ἀναγκαῖα μέτρα διά τόν
ἀσφαλέστερον σχηματισμόν τῶν ἀνωτέρω ὀμολογιῶν, τήν διανομήν αὐτῶν καί ἐν
γένει διά τήν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν του παρόντος θεσπίσματος, τό ὄποῖον θέλει
ἐκδοθῆ διά τύπων καί καταγραφῆ εις τόν Κῶδικα τῶν νόμων.

Ἐν Ἐπιδαύρῳ τῆ 1η Ἰανουαρίου αἰκβ'

ὁ ἀντιπρόεδρος
Π. Μαυρομιχάλης.

'Αριθ. 3 του Κώδικος των νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΣΤΑΤΟ:

'Επειδή τό δάνειον των πέντε μιλιουνίων, θεσπισθέν διά του νόμου του έκδοθέντος κατά την ιη' 'Ιανουαρίου του παρόντος έτους, ένδέχεται νά μήν έξαρκήση εις τάς προκειμένας χρείας της Διοικήσεως:

'Επειδή διηρημένον όν τό ρηθέν δάνειον εις πολλάς όμολογίας μικράς ποσότητος, είμπορεί νά λάβη πέρας βραδύτερον:

'Επειδή, τέλος, ή παρούσα κατάστασις των πραγμάτων άπαιτεί τό νά εύρεθώσι τρόποι διάφοροι, διά νά προικισθή τό ταμείον του έθνους μέ ποσότητα ικανήν χρημάτων:

α'. Θέλει ληφθῆ δάνειον έτέρων δύο μιλιουνίων γροσίων, έκτός των προαποφασισθέντων πέντε μιλιουνίων.

β'. Τό δάνειον αυτό θέλει διαιρεθῆ εις τέσσαρας κλάσεις, δηλαδή:

Πρώτη	κλάσις	γρόσια	400.000	
Δευτέρα	»	»	600.000	2.000.000, ήτοι,
Τρίτη	»	»	500.000	δύω μιλιούνια.
Τετάρτη	»	»	500.000	

γ'. 'Η πρώτη κλάσις θέλει διαιρεθῆ εις τέσσαρας όμολογίας, ανά έκατόν χιλιάδας γρόσια έκάστη: ή δευτέρα εις όκτώ όμολογίας, ανά έβδομήκοντα πέντε χιλιάδας γρόσια: ή τρίτη εις δέκα όμολογίας, ανά πενήτηκοντα χιλιάδας, καί ή τετάρτη εις είκοσι όμολογίας, ανά είκοσι πέντε χιλιάδας γρόσια έκάστη.

δ'. Τό δάνειον αυτό θέλει έξοφληθῆ εις τρία έτη.

ε'. Τά άρθρα ε', ς', ζ', η', θ' του προεκδοθέντος νόμου περί του δανείου των πέντε μιλιουνίων φυλάττονται τά αυτά καί διά τό παρόν δάνειον.

ς'. Αί όμολογίαί των τεσσάρων αυτών κλάσεων διά μόνων μετρητών αγοράζονται.

ζ'. 'Η Διοίκησις όφείλει νά άμείψη τούς άγοραστάς των όμολογιών του παρόντος δανείου έκ του αναλόγου διά των συστηθησομένων παρασήμων τιμής.

η'. 'Ο Μινίστρος της Οικονομίας θέλει λάβει τά αναγκαία μέτρα διά τόν άσφαλέστερον σχηματισμόν των άνωτέρω όμολογιών καί διά την άκριβῆ έκτέλεσιν του παρόντος νόμου, όστις θέλει έκδοθῆ διά τύπου καί καταγραφή εις τόν Κώδικα των νόμων.

'Εν 'Επιδαύρω τῆ κ' 'Ιανουαρίου αωκβ'.

'Ο 'Αντιπρόεδρος

Πετρόπησις Μαυρομιχάλης.

'Υπογράφεται ό Πρώτος γραμματέυς του Βουλευτικού

'Ιω. Σκανδαλιδης.

'Επικυροϋται

'Α. Μαυροκορδάτος, Πρόεδρος.

'Ο 'Αρχιγραμματέυς της επικρατείας, Μινίστρος των έξωτερικών
ύποθέσεων, Πρόεδρος του Συμβουλίου των Μινιστρων
Θ. Νέγρης.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

Αριθ. 9 τοῦ Κώδικος τῶν νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΣΑΤΟ:

Ἐπειδὴ νέος στόλος ἐχθρικός, ἐκπλεύσας ἀπὸ τὸν Ἑλλησπονδον, διευθύνεται καθ' ἡμῶν·

Ἐπειδὴ ὁ ἄσπονδος ἡμῶν ἐχθρός, καίτοι πολλάκις νικηθεὶς ἀπὸ τὰ ὄπλα μας, ἐπιμένει μεταχειριζόμενος ὅλα τὰ δυνάτα μέσα, διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τοῦς ἐκδικητικούς αὐτοῦ σκοπούς ἐναντίον τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας·

Ἐπειδὴ, ἐφ' ὅσον φαίνεται μεγαλειτέρα ἢ ἐπιμονὴ τοῦ ἐχθροῦ πρὸς κατόρθωσιν τῶν ἀδίκων καὶ ἀνοσιῶν σκοπῶν του, ἐπὶ τοσοῦτον ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς, θαρροῦντες εἰς τὴν θείαν ἀντίληψιν, εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ εἰς τὰς προτητέρας μας τύχας, νὰ διπλασιάσωμεν τὴν προθυμίαν μας, καὶ νὰ δεῖξωμεν εἰς τὸν ἐχθρόν καὶ εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι ἀπεφασίσαμεν νὰ θυσιάσωμεν τὸ πᾶν, διὰ νὰ ὑπερασπισθῶμεν τὴν πίστην, πατρίδα, ἐλευθερίαν, τιμὴν, τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὴν ἰδίαν μας ὑπαρξιν·

Ἐπειδὴ, ὁμολογουμένως, τὸ ἄρμοδιώτερον μέσον εἰς ματαίωσιν τῶν σκοπῶν τοῦ ἐχθροῦ εἶναι ἡ ταχίστη ἐκπλευσις τοῦ ἐθνικοῦ στόλου, ἡ δὲ στέρησις τῶν χρημάτων εἶναι τὸ μόνον ἐμπόδιον τοῦ ἀναγκαίου τοῦτου ἐπιχειρήματος, καὶ ἐπομένως μᾶς ἀναγκάζει νὰ προσδράμωμεν εἰς ἀμέσους πηγὰς, ὅσαι εἰμποροῦν νὰ μᾶς δώσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου τὴν ἀπαιτουμένην χρηματικὴν ποσότητα·

Ἐπειδὴ μόναι ἄμεσοι πηγαί, ὅπου πρέπει νὰ καταφύγωμεν εἰς τοιαύτην κατεπείγουσαν χρεῖαν, εἶναι ὁ χρυσός καὶ ὁ ἄργυρος τῶν Μοναστηρίων καὶ Ἐκκλησιῶν, μέταλλα, τὰ ὅποια γινόμενα νομίσματα, προσφέρουσι τὸ ἐτοιμότατον μέσον διὰ νὰ πλουτήσῃ τὸ ἐθνικὸν ταμεῖον, καὶ οὕτω νὰ κατασταθῇ ἐπιτήδειον εἰς τὸ νὰ παρέξῃ τὰς ἀπαιτουμένας δαπάνας πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος· ἡ δὲ ἀφαίρεσις αὐτῆ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἀπλῶν κοσμημάτων καὶ ἔργων πολυτελείας θεωρουμένων, δὲν ἀντιβαίνει ποσῶς εἰς τὸ πρὸς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ὀφειλόμενον σέβας, τῆς ὁποίας ὁ θεμελιωτῆς καὶ νυμφίος ἡγάπησε τὴν ἀπλότητα, ταπεινῶσιν καὶ πτωχείαν·

θ'. Ἡ Διοίκησις θέλει λάβει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα καὶ τὴν ἀνήκουσαν προσοχὴν διὰ τὴν ταχείαν καὶ ἀσφαλῆ μετακόμισιν τῶν εἰρημένων σκευῶν εἰς τὸν τόπον, ὅστις παρ' αὐτῆς θέλει διορισθῆ.

ι'. Τὰ εἰρημένα σκευὴ νὰ μεταβληθῶσιν εἰς νομίσματα, διὰ νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς μεγίστας τῆς πατρίδος χρεῖας.

ια'. Νόμος ἰδιαίτερος θέλει διορίσει καὶ διατάξῃ ὅσα ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν νομισματοκοπίαν.

ιβ'. Ὁ Μινίστρος τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Οἰκονομίας, ἕκαστος κατὰ τὸ ἀνήκον αὐτῷ μέρος, νὰ φροντίσωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος νόμου, ὅστις τυπωθεὶς, θέλει δημοσιευθῆ καὶ προστεθῆ εἰς τὴν συλλογὴν τῶν νόμων.

Ἐν Κορίνθῳ, τῆ 5 Ἀπριλίου 1822.

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Σωτήριος Χαραλάμπης

Προσυπογράφεται ὁ Πρῶτος γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ

Ἐπικυροῦται
Ἄ. Μαυροκορδάτος, Πρόεδρος.
Ὁ Μινίστρος, Ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας καὶ τῶν
ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων
Θ. Νέγρης.

12

(Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας Α', 158-59):

Ἀριθ. 10 τοῦ Κώδικος τῶν νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τό Βουλευτικόν σῶμα ἐθεσπίσατο καί τό Ἐκτελεστικόν ἐπε-
κύρωσε τάδε:

Ἐπειδὴ αἱ ἐκ τῆς γῆς πρόσοδοι εἶναι κυριώτεροι τῶν προσόδων τῆς Διοι-
κῆσεως·

Ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς τυραννίας οὔτε ἐπίσης καὶ δικαίως ἦσαν μερισμένα, καὶ
μεγάλοι καταχρήσεις εἰσεχώρουν εἰς τὴν εἰσπραξίν αὐτῶν·

Ἐπειδὴ ἡ Διοίκησις χρεωστῆ καὶ μέ τὴν ἴσῃν καὶ δικαίαν διάταξιν αὐτῶν νά
φροντίσῃ καὶ τὰς προὔπαρχούσας καταχρήσεις νά καταλύσῃ, ἐπὶ τοῦ παρόντος
ὁμως δέν ἠμπορεῖ νά κάμῃ ὅλας τὰς προαπαιτουμένας ἀκριβεῖς ἐξετάσεις, διὰ νά
φθάσῃ τὴν ἐπιθυμητὴν τελειότητα:

α'. Ἀπὸ τοὺς καρπούς, γεννήματα καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ προϊόντα τῶν διαφόρων
ἰδιοκτητῶν γῆς νά λαμβάνεται τὸ δέκατον.

β'. Οἱ ἰδιαίτεροι κῆποι, ὅσοι ἰδιόκτητοι ὄντες χρησιμεύουν εἰς τὰς οἰκιακὰς
χρείας τῶν κυρίων αὐτῶν, ἐξαιροῦνται τοῦ ἀνωτέρου ἄρθρου καὶ μένουσιν
ἐλεύθεροι ἀπὸ κάθε δόσιμον.

γ'. Ἀπὸ τοὺς καρπούς, γεννήματα καὶ ὅλα τὰ προϊόντα τῶν ἐθνικῶν κτημάτων
(ἐξαιρουμένων τῶν ὀριζίων καὶ ἐλαιῶν καὶ τῶν δι' ἀποκοπῆς διδομένων) νά
λαμβάνωνται εἰς τὰ δέκα μέρη τρία μόνον.

δ'. Ἀπὸ τὰ ὀρίζια νά λαμβάνωνται εἰς τὰ δέκα δύο.

ε'. Τὰ περὶ ἐθνικῶν ἐλαιῶν θέλουσιν διαταχθῆ δι' ἰδιαιτέρου νόμου.

ς'. Τὰ δέκατα ἐκάστης ἐπαρχίας μεταφέρονται εἰς τὰ ἔκπλαϊ συνήθη καὶ
προσδιωρισμένα μέρη.

Ὁ Μινίστρος τῆς Οἰκονομίας νά ἐνεργήσῃ τὸν παρόντα νόμον.

Ἐδόθη ἐν Κορίνθῳ τῆς κς' Ἀπριλίου αωκβ'

Ὁ Ἀντιπρόεδρος

Σωτήριος Χαραλάμης.

Προσυπογράφεται ὁ Πρῶτος γραμματεὺς τοῦ βουλευτικοῦ

Ἐπικυροῦται

Ἄ. Μαυροκορδάτος, Πρόεδρος.

Ὁ Μινίστρος, Ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας καὶ
τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων

Θ. Νέγρης.

13

Α. Μάμουκα,
Τά κατά τήν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος,
Η', 39 καί Η', 81-83:

- (α) Ζ'—Ἀνεγνώσθη ἀναφορά τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη προβάλλοντος πόρον τοῦ Ταμείου ἀπό τὰ Πλοιάρια, **καί ἀπό τόν Ἐσφράγιστον χάρτην. ἔμεινεν εἰς σκέψιν.**
- (β) Ζ'—Ἐπροβλήθη καί αὔθις νά διορισθῶσιν αἱ δασμοφοραὶ καθ' ὅλην τήν Ἐπικράτειαν, καί νά εἰσπράττωνται κατά τήν προλαβοῦσαν τῆς Διοικήσεως διάταξιν, ἕωσοῦ κάμη νέαν διάταξιν περί τούτων ἡ Βουλὴ βάσιν ἔχουσα τήν ἀποφυγὴν τῆς πολυτελείας, τήν βελτίωσιν τοῦ ἐμπορίου, καί τήν ἀφθονίαν τῶν πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων εἰσαγωγῆς τε καί ἐξαγωγῆς ὅτε θέλει ἀποφασίσει καί τήν πώλησιν αὐτῶν ἢ τήν εἰσπραξιν. Ἐν τοσοῦτῳ νά ἐπιβληθῇ δασμὸς εἰς τὰ γεννήματα:

14

Α. Μάμουκα,
Τά κατά τήν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος,
Η', 88 καί Θ', 16:

- (α) Νά καταργηθῇ τὸ μέχρι τοῦδε ἀπαιτούμενον τρίτον ἀπὸ τὰς ἐπικαρπίας τῶν Ἐθνικῶν Γαιῶν, καί νά ἀντικατασταθῇ τὸ στρεμματιάτικον, ἐνοικιαζομένης τῆς Γῆς διὰ πέντε χρόνους ἢ ἐπτὰ· νά προσδιορισθῇ ἐνοίκιον εἰς ὅλα τὰ καρποφόρα δένδρα καί φυτὰ ἐνοικιαζόμενα διὰ δέκα χρόνους· νά συνάγεται ἀπὸ ὅλας τὰς ἐπικαρπίας τὸ δέκατον μόνον.

Ἀπεφασίσθη νά παραδοθῇ τὸ σχέδιον τοῦτο εἰς τήν Βουλήν, καί αὕτη νά τὸ ἐπεξεργασθῇ, καί νά νομοθετήσῃ τὸ κοινωφελέστερον.

(β) Πρακτικὰ τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ'.

Ἰ—Ἀνεγνώσθη καί ἑτέρα τοῦ αὐτοῦ προβάλλοντος νά καταργηθοῦν τὰ παρὰ τῶν ποιμένων πληρονόμηνα τοπιάτικα καί Νόμιστρα, καθὸ παθόντων ὅλα τὰ κακὰ μετὰ τήν ἐπανάστασιν τόσον ἀπὸ τὸν ἔχθρον, ὅσον ἀπὸ τὸν στρατιώτην.

Ἐνεκρίθη τὸ πρόβλημα, καί διευθύνθη ἡ ἀναφορά του πρὸς τήν Ἀντικυβερνητικὴν Ἐπιτροπὴν διὰ τὰ ἐνεργηθῆ.

15

α. Samuel Howe,
Ἡ Σπατάλη τοῦ Ἑλληνικοῦ Δανείου: κερδοσκοπίες καί καταχρήσεις
(ἀπὸ τὸ περιοδ. Ἱστορικὴ Ἐπιθεώρηση, τεύχος Ὀκτωβρίου 1971, σελ. 73-76)

Τίποτα δέν μπορεῖ νά περιγράψῃ τὴ δίκαιη ἀπορία τῆς Ἑλλάδος, πού διόρισε κυβερνητικὸ ἀντιπρόσωπο (τόν κ. Σπανιολάκη) γιὰ νά πάει στό Λονδίνο, νά δεῖ πού πήγε αὐτὸ τὸ τεράστιο ποσὸ καί ἂν ἦταν δυνατόν νά σωθεῖ κάτι γιὰ τίς τωρινές ἀνάγκες τῆς χώρας. Ἄμα ἔφτασε αὐτός στό Λονδίνο, βρῆκε νά τρώγονται μεταξύ τους τὰ ἐκεῖ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς, οἱ ὁμολογιόυχοι καί οἱ Ἑλληνες Ἀντιπρόσωποι. Στόν τύπο δημοσιεύονταν κατηγορίες καί ἀντεγκλήσεις πού ξεσκέπαζαν αἰσχρὴ παραμέληση τοῦ καθήκοντος, καταχρήσεις καί ὀλοφάνερες κλεψιές, σέ τέτοιο βαθμὸ, πού φυσικὰ ὅπου καί νά γινόταν θά ἔταν αἰσχος μὰ πολὺ περισσότερο ἐδῶ, πού τὰ χρήματα αὐτὰ χρειάζονταν γιὰ

την σωτηρία ολοκλήρου του "Εθνους. Καί όλα αυτά έγιναν από ανθρώπους που στο στόμα τους είχαν συνεχώς τή λέξη έλευθερία, πατριωτισμός, φιλανθρωπία καί φιλελληνισμός. "Ακόμα τό κοινό δέν έχει ιδέα γιά τήν αδιάντροπη σπατάλη ενός μεγάλου μέρους του δανείου καί γιά τίς άπειράριθμες καταχρήσεις που γίνανε. "Όσα όμως ειπώθηκαν είναι άρκετά, γιά νά μάς διαφωτίσουν καί νά δείξουν πώς ή "Επιτροπή του Λονδίνου άμέλησε άφάνταστα τό καθήκον της καί πώς πολλά από τό μέλη της κερδοσκοποΰσαν σέ βάρος τής δυστυχίας τής "Ελλάδας. Αυτόι πάλι έκαναν σφάλματα όπως θά λέγαμε γιά ανθρώπους μέ λιγότερη σημασία. Είναι ακόμα γνωστό πώς ό "Ορλάνδος καί ό Λουριώτης, αποδείχτηκαν άνόητοι καί άφελείς.

Τό πρώτο δάνειο γιά 800.000 λίρες είχαν διαπραγματευθεί μέ τόκο 59%, τό δεύτερο, 2.000.000 λίρες, πρós 55,5%.

Τό καθαρό ποσό των δύο δανείων έφτανε τά έξι εκατομμύρια εξακόσιες χιλ. δολλάρια. "Απ' αυτά ή "Ελλάδα πήρε μοναχά κάπου δύο εκατομμύρια δολλάρια. Τί γίνανε τά υπόλοιπα; Τό μόνο που ξέρουμε πώς 750.000 δολ. στάληκαν στίς "Ηνωμένες Πολιτείες γιά ν' αγοράσθουν οι φρεγάτες. Τή μία άπ' αυτές που κόστισε 300.000 δολ., τήν έστειλαν στήν "Ελλάδα. Τά υπόλοιπα όμως 450.000 δολ. τά κατασπατάλησαν πρós όφελος "Αμερικανών ιδιωτών. "Άλλες 800.000 δολάρια χρησίμεψαν γιά τό φτιάξιμο καί τόν εξοπλισμό έξι άτμοπλοίων, από τά όποία μοναχά ένα έφτασε στήν "Ελλάδα.

Μόνο αυτά τά ποσά μπορούν νά ύπολογιστούν. Οι αντιπρόσωποι ζούσαν τή μεγάλη ζωή καί δέ δίνανε λογαριασμό σέ κανέναν. Μερικοί τής "Επιτροπής του Λονδίνου είχαν κάνει κάποιον έλεγχο γιά τή χρησιμοποίηση του δανείου, μά δέν είχαν καμμία διάθεση νά ίκανοποιήσουν τήν περιέργεια του κοινού. Μά οι όμολογητοί καί όσοι είχαν άνακατευθεί μέ τό δάνειο διαμαρτύρονταν έντονα καί ζητούσαν ν' αποδοθεί λογαριασμός. Γι' αυτό, άναγκάστηκαν στό τέλος νά παρουσιάσουν ένα μπαλωμένο λογαριασμό, μ' ένα σωρό αντιφάσεις καί χωρίς αποδείξεις.

ΠΡΩΤΟ ΔΑΝΕΙΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΔΑΝΕΙΟ

Στή διανομή αυτού του δανείου ή "Ελληνική "Επιτροπή επίσημα δέν είχε άνακατευτεί. Τό βάρος τής ευθύνης πέφτει πάνω στους δύο "Ελληνες "Αντιπροσώπους. "Όλες οι άπάτες δέν μπορούν ν' αναφερθουν έδω, μά μερικές πολύ χτυπητές μπορεί νά σημειωθουν. Οι κ.κ. Ριχάρντο, ένήργησαν άπλώς σάν έμποροι καί ύπάρχουν δικαιολογητικά που δείχνουν πώς ένεργήσανε σάν τίμιοι έμποροι. Φαίνεται πώς πλήρωσαν 10.000 λίρες στόν κ." Ηοτχοπ καί 6.500 στους κ.κ. Λούντ καί Σία. Καί είναι βέβαιο πώς άφησαν γιά τήν "Ελληνική Κυβέρνηση 7.500 λίρες, γιά ν' αγοράσθουν οι ύποτιμημένες όμολογίες πρós 14%. Τό άλλο κοντύλι μεσιτεία στόν Μπόνφιλ. Φαίνεται πώς αυτό ήταν όλωσοδιόλου ψεύτικο. Τά κόμματα λέγανε, πώς τά λεφτά πληρώθηκαν γιά χασούρες από κερδοσκοπίες του πρώτου δανείου.

Στό τεράστιο ποσόν των 113.000 λιρών, που διατέθηκε γιά νά εξαγορασθουν οι όμολογίες του πρώτου δανείου, φαίνεται πώς καλύφθηκαν πολλές καταχρήσεις. "Η μία είναι αυτή τής εξαγοράς των όμολογιών κατά τούς μήνες "Οκτώβριο καί Νοέμβριο σέ χρέωση τής Κυβερνήσεως μέ 54 καί 56%. "Όταν όλο αυτό τό

διάστημα οι όμολογίες πουλιόνταν στην αγορά με 22%. Τή διαφορά τήν τσέπωσαν με πανουργία.

Δύο χιλιάδες εξακόσιες ένενήντα πέντε λίρες χάθηκαν από σφάλμα του Μαυροκορδάτου, κάποιου "Έλληνα εμπόρου στο Λονδίνο. Τά βιβλία του κ. Μαυροκορδάτου παρουσιάζουν τό δάνειο μόνο με 500 λίρες. Αύτες δικαιολογήθηκαν πώς αποτελούσαν χρήματα, πού ή 'Ελληνική Κυβέρνηση χρωστούσε στον κ. Μαυροκορδάτο. Μά γιατί δέ διατύπωσαν άξιώσεις τότε πού ό Μαυροκορδάτος χρεωκόπησε καί ή παρουσία του μοιράστηκε στους πιστωτές του;

Μόνο ποσό 1200 λιρών χρεώθηκε σάν έγγραφή από τήν Καλκούτα. Μά οι σχεδιαστές αυτού του περιήμου λ)σμου ήσαν πολύ άνόητοι, λές καί δέν ήξεραν πώς υπάρχουν κι άλλοι πού ενδιαφέρονται γιά τίς υποθέσεις τής 'Ελλάδας κι ότι θά ψάξουν γιά τούς λ)σμούς τής 'Επιτροπής στην Καλκούτα καί θά δούν πώς τό έμβασμα ήταν 2.200 λίρες.

Οί 'Αντιπρόσωποι ήταν οι κ.κ. 'Ορλάνδος, Λουριώτης καί Ζαΐμης. Μά ό τελευταίος ήταν κύριος (πραγματικός κύριος) καί άπαλλάσσεται από κάθε άνάμιξη σ' αυτές τίς δουλειές, γιατί άπουσίαζε.

Γιατί πληρώθηκε τό ποσό των 11.200 λιρών γιά ν' αγοραστούν 21.000 λίρες όμολογίες πρός 53%, μιά καί τήν ίδια έποχή αύτες οι όμολογίες δέν πιάνανε παραπάνω από 26% στην αγορά; Αύτή είναι επικίνδυνη καί δύσκολη έρώτηση. 'Η άπάντηση δόθηκε τόσο δύσκολα, όσο δύσκολα βγαίνει ένα άγριο θηρίο από τήν κρυψώνα του, γιατί άφορούσε τήν υπόληψη ύψηλών προσώπων. Μά δέν είναι καιρός γιά σεβασμό. Στο τέλος έγινε γνωστό πώς έπρόκειτο γιά τό συμφέρον των κ.κ. Μπόουρινγκ καί Χιούμ. 'Ο Τζών Μπόουριν, ποιητής, φιλόσοφος καί φιλέλληνας, ήταν στή Γραμματεία τής 'Ελληνικής 'Επιτροπής στο Λονδίνο καί σ' αύτή τή δουλειά έργάστηκε πραγματικά σκληρά. 'Η άλήθεια είναι πώς έκανε πολλές επιδείξεις με άσημαντες άγαθοεργίες γιά τήν υπόθεση τής έλευθερίας καί τής καταπιεζόμενης άνθρωπότητας. Είχε όμως καί κάποιο λόγο γιά νά τά κάνει αυτά. Τό λιγότερο έπρεπε νά πάρει δημόσιο έπαινο γιάτί δέν πληρώθηκε. "Ω, όχι. "Ηθελε νά 'χει τήν ικανοποίηση πώς ύπηρετήσε τήν 'Ελλάδα έθελοντικά. Τή συνείδησή του δέν τή βάραινε ή σκέψη πώς πήρε έστω κι ένα δολλάριο από τήν πάσχουσα 'Ελλάδα. Είχε κιόλας κερδίσει 50.000 δολλάρια από τόν πόλεμο στην 'Ελλάδα (άρκετά νόμιμα). Τώρα θέλησε νά βγάλει χρήματα κερδοσκοπώντας με τίς 'Ελληνικές όμολογίες. Γι' αυτό τοποθέτησε 25.000 λίρες σέ 'Ελληνικά χρεώγραφα, με τήν έλπίδα πώς θά άνεβούν σύντομα. Δυστυχώς γι' αυτόν μέσα σέ λίγες μέρες πέσανε. 'Ο Μπόουρινγκ πανικοβλήθηκε μήν πέσουν περισσότερο. Τρέχει λοιπόν στους 'Αντιπροσώπους καί με παρακάλια καί με μαρτυρίες γιά τίς πιστές ύπηρεσίες του στην 'Ελλάδα, γιά τήν από μέρους τους σκληρότητα νά τόν αφήσουν νά καταστραφή καί νά καταντήσει νά ζητιανεύει με τή φαμίλια του μόνο καί μόνο από άφοσίωση του στην 'Ελλάδα, ζητά από τούς αντιπροσώπους νά πάρουν πίσω τίς όμολογίες, πού τίς είχε αγοράσει μόνο καί μόνο γιά νά κρατηθεί ψηλά ή πίστη του δανείου. Οί αντιπρόσωποι είναι άδύναμοι, άρκετά έγκληματίες καί παίρνουν τίς πεσμένες όμολογίες από τά χέρια του χρεώνοντάς τες στο άρτιο στην 'Ελληνική Κυβέρνηση. 'Ο κ. Μπόουρινγκ άναπνέει, σώθηκε από τήν καταστροφή καί μπορεί τώρα νά συνεχίσει τίς άφιλοκερδείς ύπηρεσίες του στην άγαπημένη του 'Ελλάδα.....

"Ας δούμε τώρα τόν όνομαστό Σκωτσέζο οικονομολόγο, τό φίλο τής έλευθερίας καί των δικαιωμάτων του άνθρώπου, τόν 'Ιωσήφ Χιούμ Μ.Ρ. (μέλος του Κοινοβουλίου).

Αυτός ο φιλέλληνας είχε κάνει πολύ θόρυβο πώς είχε υπηρετήσει τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀγώνα τῆς. Ἦταν πλούσιος, ἀκουστός καὶ δραστήριος ἐπιχειρηματίας. Μόνιμο μέλος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς. Γιὰ τὴν ἀγότητα τὴν ἐλατηρίων ἐνὸς τέτοιου ἀνθρώπου δὲν μπορούσε νὰ ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἄμα ἄνοιξαν οἱ ἐγγραφές γιὰ τὸ ἐλληνικὸ δάνειο, ὁ κ. Χιούμ ἔγραψε τὸ ἴδιον τοῦ γιὰ ὁμολογίες 10.000 λιρῶν μὲ 59%, λέγοντας πὼς θὰ τίς κρατήσῃ, ἀδιαφορώντας ἂν ἐπεφτε ἢ ἀνέβαινε ἢ τιμῆ τους. Σὲ λίγο οἱ ὁμολογίες πῆσαν. Ὁ κ. Χιούμ ἄρχισε νὰ ὑπολογίζει τὴ χασούρα. Ἦταν σοβαρῆ. Οἱ ὁμολογίες πέφτανε ραγδαία. Μὲ ποῖο πρόσημα νὰ πουλήσῃ; Αὐτὸ τὸν ἀπασχολοῦσε καὶ τὸν δυσκόλευε. Ξαφνικὰ προφασίζεται πὼς οἱ Ἄντιπρόσωποι τὸν πρόσβαλαν σὲ κάποια ἀποστολὴ καὶ ἀνακοινώνει τὴν ἀπόφασί του νὰ πουλήσῃ. Οἱ Ἄντιπρόσωποι ταραγμένοι χρησιμοποιοῦν κάθε τρόπο γιὰ νὰ τὸν καλμάρουν, διαβεβαιωνόντάς τον πὼς δὲν εἶχαν καμμιὰ πρόθεση νὰ τὸν θίξουν. Ὁ κ. Χιούμ εἶναι ἀδιάλλακτος. Ἡ τιμιότητά του ἐβίγη ἀπὸ τὴν εἶδηση τὰ «Ἑλληνικὰ χρεώγραφα πέφτουν» καὶ τὸν παρακίνησε νὰ ξεπουλήσῃ μὲ ἀπώλεια 1.600 λιρῶν, πρὸς μεγάλη ζημιὰ τῆς Ἑλληνικῆς πίστεως στὴν ἀγορὰ. Μὰ σὲ λίγο τὰ Ἑλληνικὰ χρεώγραφα ἀνεβαίνουν καὶ φτάνουν στὸ ἄρτιο. Ἀμέσως ἡ εὐαισθησία γιὰ τὴν τιμιότητά του ἐξαφανίζεται. Γρήγορα ἤρθε καὶ σκέφτεται πὼς νὰ ξαναπάρῃ πίσω τίς 1.600 λίρες. Πρότεινε νὰ τοῦ πληρώσουν τὸ ποσὸν αὐτὸ οἱ Ἄντιπρόσωποι. Αὐτοὶ μένουν κατάπληκτοι μὰ ἀπὸ φόβο μὴ χάσουν ἕναν ἄνθρωπο σὰν τὸν Χιούμ — τὸν σοβαρὸ ἐπιχειρηματία τῆς Ἐπιτροπῆς, πού γνωρίζει καλὰ τὴν πραγματικὴν κατάστασι καὶ τίς προσδοκίες τῆς Ἑλλάδας καὶ πού ἡ δημόσια ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴν ὑπόθεσι θὰ ζημίωνε πολὺ τὸν ἀγώνα, ζυγιάζοντάς τα ὅλα αὐτὰ καὶ ξέροντας πόσο κι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι βρίσκονταν ἔξω ἀπὸ τὸ σωστὸ δρόμο, πληρώνουν τὸν κ. Χιούμ καὶ χρεώνουνε τὴ χασούρα πού ἔπαθε, κερδοσκοπώντας, στὰ Ἑλληνικὰ ὁμόλογα.

Αὐτὲς οἱ ἔρρευες θὰ ἔπρεπε νὰ προχωρήσουν ἀκόμα περισσότερο. Θὰ ἔπρεπε νὰ ξεσκεπαστοῦν κάτι τέτοια γεγονότα, ὄχι μονάχα στὸ Λονδίνο μὰ παντοῦ ὅπου οἱ Ἕλληνες ζήτησαν βοήθεια. Μὰ καὶ αὐτὰ πού ἔχουν εἰπωθεῖ γιὰ τὴ φτωχιά Ἑλλάδα εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ κοκκινίζει ὅποιος ἀποκαλεῖται Φιλέλληνας.

Οἱ ἀποκαλύψεις πού γίνανε τότε, εἶχαν ἐνοχοποιήσει πολλούς, πού ὡς ἐκείνη τὴ στιγμὴ τὸ ὄνομά τους ἦταν καθαρό. Σχεδὸν ὅλα τὰ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς κατηγοροῦνται γιὰ ἀμέλεια καθήκοντος καὶ γιὰ προδοτικὴ ἀγνοια τῶν στερῆσεων καὶ τῆς πραγματικῆς κατάστασι τῆς Ἑλλάδας. Ὅσο γιὰ τὰ εἶδη πού στείλανε στὴν Ἑλλάδα, ἂν ἐξαιρέσουμε τὰ τυπογραφικὰ πιεστήρια, ὅλα τ' ἄλλα ἦταν ἄχρηστα. Ὁ Σέρ Φράνσις Μπάρντιτ, ὁ Χόμπχαουζ, ὁ Ἐλις καὶ ἄλλα σπουδαῖα ὀνόματα εἶναι ἀνακατεμένα στίς καταχρήσεις. Μὰ ὁ Ἐλις πραγματοποίησε ὅ,τι εἶχε ἀναλάβῃ. Καὶ ὁ Μπάρντιτ καὶ ὁ Χόμπχαουζ κατηγοροῦνται γι' ἀμέλεια καθήκοντος. Ἐνας πομπώδης λόγος ἢ μιὰ πρόποσι, ἐνῶ ἀπολαμβάνουν ἕνα ὁμορφο δεῖπνο σὲ μιὰ ταβέρνα τοῦ Λονδίνου πρὸς εὐόδωσι τῆς Ἑλληνικῆς ὑπόθεσι καὶ μὲ ἔξοδα τῆς Ἑλλάδας, αὐτὸ ἦταν ὅλο κι ὅλο πού πρόσφεραν.

Ποῦ εἶναι αὐτοὶ πού ἀρνοῦνται ὄχι μόνον βοήθεια, ἀλλὰ ἀκόμα τὴ συμπάθειά τους στὴν Ἑλλάδα, γιατί οἱ ναυτικοὶ τῆς εἶναι πειρατές, οἱ ἔμποροι τῆς ἀπατεῶνες καὶ οἱ στρατιῶτες τῆς σκληροί; Ποῦ εἶναι αὐτοὶ οἱ κ.κ., πού προσπαθοῦν νὰ ἀμβλύνουν τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἄνθρωπο, πού πνέει πάνω σὲ αὐτὴ τὴ γῆ, λέγοντας πὼς οἱ Ἕλληνες ἀξίζουν νὰ ἴναι σκλάβοι; Ἄς ἔρθουν νὰ ἐξετάσουν τὴν διαγωγὴ τῶν τιμῶν Φιλελλήνων, πού γιὰ αὐτούς μιλήσαμε, καὶ ἄς ποῦν, ἂν αὐτοὶ εἶχαν ἀνατραφεῖ μέσα στὸ σκοτάδι, κάτω ἀπὸ τὸ βούρδουλα τοῦ τυράννου, ἢ διαγωγὴ τους θὰ ἔταν καλύτερη ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων;

β. Μέντελσον-Μπαρτόλδου,
‘Ιστορία της Έλληνικής Έπανάστασης,
(σελ. 139-141)

Τά άγγλικά δάνεια

Φοβερή αδράνεια επικρατούσε στην κυβέρνηση περί τήν εκτέλεση του έθνικου καθήκοντος. Οί προπαρασκευές κατά τών Τούρκων καί Αιγυπτίων γίνονταν τόσο νωχελικά σά νά ήταν ό πόλεμος ψεύτικος.

Καί όμως στή διάθεσή της είχε άσφαλείς καί τακτικούς πόρους πού οί προκάτοχές της κυβερνήσεις στερούνταν. Τό άποφασισμένο από τή δεύτερη έθνική συνέλευση δάνειο είχε έπιτευχθεί στό Λονδίνο στίς άρχές του 1824. Περισσότερο τό όνομα του Μπάϋρον, παρά κάθε άλλη έγγύηση, όπως ό λόγος τής κυβερνήσεως καί ή **ύποθήκευση τών έθνικών κτημάτων, τών τελωνείων, άλυκών καί ιχθυοτροφείων, είχε κάνει τούς “Άγγλους ν’ άνοιξουν τά πουγγιά τους.**

Τούς “Έλληνες άπεσταλμένους στό Λονδίνο γιά τό δάνειο **Όρλάνδο καί Λουριώτη** βοήθησε τήν άνοιξη του 1824 ή εύνοική σύμπτωση, ότι τήν εποχή εκείνη συγκινούσε τόν έμπορικό κόσμο τής Άγγλίας ό πόθος υπερπόντιων έπιχειρήσεων. Τό δάνειο ύπογράφηκε στήν κατοικία του λόρδου δημάρχου μέ τόν έμπορικό οίκο Ρίκορντ, ύστερα από ένα πλουσιο τραπέζι, στό όποιο παρευρίσκονταν ό δούκας του Σώσεξ καί ή άντιπολίτευση, είχε δε όνομαστική άξία 800.000 λιρών στερλινών.

Ένα δευτερο δάνειο, πού έγκρίθηκε στίς άρχές του 1825 έδωσε στήν κυβέρνηση Κουντουριώτη 2.000.000 λίρες. Άπό τά χρήματα αυτά, εννοείται, λίγα έφτασαν στήν Έλλάδα. Οί δυό έλληνες άντιπρόσωποι έπесαν στά νύχια τών έγγλέζων σαράφηδων, πού κατάφεραν νά τούς ξεγελάσουν. Τά δάνεια συμφωνήθηκαν πρός 59% καί 55 1)2% καί στά χέρια τών Έλλήνων έφτασαν από μέν τό πρώτο κάπου **300.000** λίρες καί από τό δευτερο κάπου **600.000**. Τά ύπόλοιπα κρατήθηκαν σάν **μειστικά, προμήθεια, τόκοι, χρεωλύσια,** καί όπως άλλίως όνομάζονται συνήθως τά άτιμα μέσα μέ τά όποια οί τραπεζίτες καλύπτουν τά κέρδη τους καί εκμεταλλεύονται τήν άμάθεια του πλήθους.

Άνάγκη ύπήρξε άκόμα νά μοιραστούν δώρα σέ **«φίλους τής Έλλάδος πού πρόσφεραν σπουδαίες ύπηρεσίες»** νά κρατηθούν **όδοπορικά, ναύλοι** καί νά πληρωθούν **έφημερίδες.** Ό λόρδος Κόχραν προσλήφθηκε ναύαρχος τών Έλλήνων μέ μισθό. Καί μόνη ή πρόσληψή του, επειδή είχε πολεμικές περναμηνές στή Βραζιλία, έφτασε γιά νά ύψωθούν οί τιμές τών έλληνικών χρεωγράφων καί νά κερδοσκοπήσουν οί Ρίκορντ. Ύπεριθετο ότι ό Κόχραν μέ ένα μικρό άτμοκίνητο θά συνέτριβε τόν τουρκικό στόλο, θά βομβάρδιζε τήν Κωνσταντινούπολη καί θά έκανε περιττή κάθε πολεμική ένέργεια τών Έλλήνων!

Ό **μεγάλος εκείνος θαλασσόλυκος** τσέπωσε 37.000 λίρες καί κλείστηκαν γι’ αυτόν σ’ ένα ναυπηγείο άντι υπερόγκων τιμών έξι συφοριασμένα καί βραδικίνητα άτμόπλοια, πού τάχε παραγγείλει ή Αιγυπτιακή κυβέρνηση καί άρνήθηκε νά τά παραλάβει έξ αίτίας τής κακής κατασκευής τους. Μέ τά έξι αυτά σαπιοκάραβα έπρόκειτο νά βυθιστεί ό τουρκικός στόλος!

Οί **τιμές πού συμφωνήθηκαν** είταν 130.000 λίρες, μέ τόν όρο νά βρίσκονται στήν Έλλάδα στά τέλη του 1825. “Όμως ένα μόνο κατάφερε νά καταπλεύσει, ή **«Καρτερία»,** τό φθινόπωρο του 1826· **άλλα δυό έφτασαν στά 1827** καί τά τρία τά ύπόλοιπα διαλύθηκαν γιά παλιοσίδερα στά ναυπηγεία του Λονδίνου. Ό μέγας στόλαρχος Κόχραν μόλις τήν άνοιξη του 1827 κατάφερε νά φτάσει στήν Έλλάδα!

Έκτός τούτου στάλθηκε στήν Ἀμερική ένας Γάλλος στρατηγός τοῦ ἰππικοῦ ὀνομαζόμενος Παλεμάν, ὁ ὁποῖος ἄν καί εἶχε μεσάνυχτα ἀπό ναυτική τέχνη, ἔλαβε ἐντολή, ἀφοῦ πληρώθηκε ἀδρότατα, νά παραγγεῖλει ἐκεῖ δυό φρεγάτες γιά λογαριασμό τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἐν καί ἡ τιμὴ τους ὀρίστηκε σέ 160.000 λίρες, οἱ ληστρικοὶ οἴκοι πού ἀνέλαβαν τὴν κατασκευή τους ἀπαίτησαν τὰ διπλά κι' ἔτσι βραδύτατα ἄρχισαν νά ἐτοιμάζουν τὰ πλοῖα. Ἐπειδὴ μάλιστα ὁ ένας οἶκος κινδύνευε νά χρεωκοπήσει οἱ ἀντιπρόσωποι **Παλεμάν καὶ Κοντόσταυλος** εὐχαριστήθηκαν παραλαβαίνοντας μόνο τὴ μιά, πού ὀνομάστηκε «**Ἑλλάς**» καί κατέπλευσε στήν Ἑλλάδα τέλη τοῦ 1826.

Ἄλλὰ οὔτε καί τὸ κουτσουρεμένο ὑπόλοιπο τῶν δανείων παραδόθηκε ἔγκαιρα καί πρόθυμα στήν Ἑλλάδα. Ἡ πρώτη δόση τοῦ δανείου ἀπὸ 80.000 λίρες ἔμεινε στὴ Ζάκυνθο καί δέν παραδινόταν στήν Κυβέρνηση, γιατί ὁ Μπάϋρον, πού ἀπαιτοῦνταν ἡ ἐντολή του, εἶχε πιά πεθάνει, ἡ δὲ ἰονικὴ κυβέρνησις παρενέβαλε προσκόμματα γιά τὴν ἐξαγωγή του. Μόλις στά τέλη τοῦ 1824 στάλθηκε ἀπὸ τὸ Λονδίνο ἡ ἐντολή νά παραδοθεῖ.

Ἐπῆρχε ὁμως ἐλπίδα ὅ,τι περιώθηκε ἀπὸ τὰ νύχια τῶν τοκογλύφων νά φτάσει στὰ χέρια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ; Ὁ ἴδιος ὁ Μπάϋρον στὸ κρεβάτι τοῦ ψυχομαχητοῦ του **ἀνησυχοῦσε ἂν τὰ δάνεια θάπεφταν σέ καλὰ χέρια** καί φοβόταν ὅτι ἡ ἰδιότης ὀρισμένων φατριασῶν παρὰ τὸ ἔθνος θά καρπωνόταν τὰ χρήματα τῶν δανείων.

16

G. Maurer
Ὁ Ἑλληνικὸς Λαός
σελ. 353.

Ἡ κυβέρνησις, ἀπ' τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἐπανάστασης, σκέφτηκε νά συνάψει ἐσωτερικὰ καί ἐξωτερικὰ δάνεια.

Τὸ ἄρθρο 62 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1822 τῆς ἔδωσε τὴ σχετικὴ ἐξουσιοδότηση, καθὼς καί τὸ δικαίωμα νά ὑποθηκεύσει γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ τὰ ἐθνικὰ κτήματα.

Ἀποφασίστηκε νά συναφτοῦν δυό ἐσωτερικὰ δάνεια, τὸ ἓνα γιά 5.000.000 τουρκικὰ πιάστρα, καί τὸ δεύτερο γιά 2.000.000 πιάστρα. Ἐπειδὴ ὁμως κανεὶς δέν ἔδειξε προθυμία οὔτε γιά τὸ ἓνα οὔτε γιά τὸ ἄλλο, **μέ διάταγμα τῆς 4ης Μαρτίου 1822**, τὸ πρῶτο, τῶν πέντε ἑκατομμυρίων, κηρύχθηκε ἀναγκαστικὸ δάνειο καί ὑποχρεώθηκαν νά τὸ καλύψουν ὁ κλῆρος, οἱ ἔμποροι, ὅσοι εἶχαν ἀκίνητα καί γενικὰ ὅλοι οἱ πλοῦσιοι.

Ἄλλὰ ὅταν ἀποδείχτηκε ὅτι καί τὸ ἀναγκαστικὸ αὐτὸ δάνειο δέν ἐπαρκοῦσε γιά νά καλυφτοῦν οἱ ἀμεσες ἀνάγκες, ἀποφασίστηκε στὶς 9 Μαρτίου 1822 νά συναφτεῖ ἓνα ἐξωτερικὸ δάνειο ἀπὸ 1.000.000 ἰσπανικὰ τάληρα. Μόνον ὁμως ὕστερα ἀπὸ δυό χρόνια, ἐπὶ κυβερνήσεως Γεωργ. Κουντουριώτη καί μετ' ἡ μεσολάβηση τοῦ φίλου του Μαυροκορδάτου, οἱ διαπραγματεύσεις ἔφτασαν σ' ἓνα ἀποτέλεσμα. Πῆγε στὸ Λονδίνο μιά ἐπιτροπὴ, ἀπὸ τὸ γαμπρὸ τοῦ Κουντουριώτη, Ἰωάννη Ὀρλάνδο, καί δυό ἄλλους ἀνθρώπους τοῦ Μαυροκορδάτου, τὸν Ἀνδρέα Λουριώτη καί τὸν Ἰωάννη Ζαῖμη, καί ὅταν τραβήχτηκε ὁ Ζαῖμης τὸν ἀντικατέστησε ὁ Σπανιολάκης. Μέσα σέ πολὺ μικρὸ διάστημα, ἡ ἐπιτροπὴ ἔκλεισε συμφωνία γιά δυό δάνεια, τὸ ἓνα πίσω ἀπ' τ' ἄλλο, τὸ πρῶτο μετ' 59% καί τὸ δεύτερο μετ' 55%. Ἄλλὰ δέν ἔφτανε πού τὰ δάνεια αὐτὰ συνομολογήθηκαν μετ' ὅσο δυσμενεῖς ὅρους, καταβλήθηκαν ἐπιπλέον καί πρωτάκουστα ποσὰ γιά προμήθειες. **Ἀπὸ τὰ δάνεια αὐτά**, ἡ Ἀμερικὴ πῆρε 700.000 ἰσπανικὰ πιάστρα γιά

μά μοναδική φρεγάτα, για ένα άτομολοιο σέ κακή κατάσταση, ξεδεύτηκαν 150.000 λίρες στερλίνες, 36.000 λίρες στερλίνες πήρε ο λόρδος Κόχραν κλπ. κλπ. "Όλοι όσοι ανακατώθηκαν μ' αυτά τὰ δυό δάνεια έγιναν τελικά πλούσιοι, καί μόνον ὁ ἄμεσα ἐνδιαφερόμενος — ἡ φτωχή Ἑλλάδα — ἔμεινε μέ ἀδειανὰ χέρια. Δέν ξεκαθάρισε οὔτε 250.000 λίρες στερλίνες, γιατί δέν μπήκε τελικά στό δημόσιο ταμεῖο οὔτε κι' ὀλόκληρο αὐτό τό ποσό, ἐνῶ τό κράτος βρέθηκε χρεωμένο μέ 2.400.000 λίρες στερλίνες.

17

Ἡ Πελοποννησιακή Γερουσία ἐξέδωσε τήν ἀκόλουθη ἐγκύκλιο:

Φιλογενέστατοι ἔφοροι, Γενναίωτατοι στρατηγοί καί λοιποὶ ἀπαξάπαντες κἄτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, χαίρετε.

«Προβλέποντες διά τήν εὐκολίαν καί οικονομίαν τῆς ζωτροφίας τῶν στρατευμάτων μας, καί διά κάθε κοινήν εὐταξίαν, καί διά τήν καλήν ἄρμονίαν καί ἀποκατάστασιν τῶν υποθέσεων τῆς πατρίδας μας, κοινή καί εὐλόγῳ γνώμῃ ἀποφασίζομεν κατά τήν δοθείσαν ἡμῖν πληρεξουσιότητα.

α^α Νά ἔχετε ἐν τῷ μεταξυ σας ἀγάπην καί ὁμόνοιαν ἄδολον καί χριστιανικήν...

στ^α "Όλα τὰ Τουρκικά χωράφια ὅπου εἶναι σπαρμένα ὑποκάτω εἰς τρίτον καί σέμπρους, νά τό δώσουν εἰς τό κοινόν, διά μέν δεκατίαν εἰς τὰ δέκα ἕνα, διά δέ τρίτον εἰς τὰ πέντε ἕνα ὅπου γίνονται ὅλα εἰς τὰ δέκα τρία, ὅσα δέ χωράφια τουρκικά εἶναι σπαρμένα παρασπῶρια, καί σπαρμένα ἀπό αὐτούς τούς Τούρκους, χωρίς νά εἶναι ὑποκάτω εἰς τρίτον καί σέμπρους νά συναχθῇ ὅλος ὁ καρπός τῶν διά λογαριασμόν τοῦ κοινοῦ, εὐγάζοντες τὰ νόμιμα ἔξοδα τῆς συνάξεώς τῶν, τὰ δέ χωράφια ὅλων ἡμῶν τῶν χριστιανῶν νά δώσουν εἰς τὰ δέκα ἕνα· κατά τόν ἄνωθεν τρόπον νά γένη καί νά ἀκολουθήσῃ εἰς ὅλα τὰ λοιπά εἰσοδήματα τουρκικά καί χριστιανικά, καί οἱ ἄνωθεν καρποὶ καί εἰσοδήματα ἀφ' οὗ συναχθῶσι διά τῆς ἐπιστασίας τῶν ἐφόρων, νά βαλθῶσιν ἀπό αὐτούς καί εἰς μέρος ἀσφαλές μέ καταγραφὴν καθαροῦ λογαριασμοῦ.

ζ^α "Όσα πράγματα Τουρκικά, δηλαδή πρόβατα βόες, ἀγελάδια, ἄλογα, καί λοιπά εὐρίσκονται, οἱ ἔφοροι νά τὰ ἐξετάσετε, καί καταγράψετε, φυλάττοντες δι' αὐτὰ καθαρὸν λογαριασμόν, ὅσα ὅμως ἕως τώρα ἐξωδεύθησαν, ἢ ἐπάρθησαν ἀπό τόν ἕνα καί ἄλλον, νά τὰ ἐξετάσετε καί αὐτὰ μέ ἀκριβείαν, καί νά φυλάξετε καταγραφὴν καθαρὰν πόσα ἐξωδεύθησαν, ἢ ἐπάρθησαν, καί ποιοὶ τὰ ἐπῆραν, στέλλοντες καί πρὸς ἡμᾶς καταλόγους νά τὰ γνωρίσῃ ἡ Διοίκησις.

(Φραντζῆς, Ἐπιτομή, Β 244-245)

18

Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου (1822)

§ ξγ' — Τό Ἐκτελεστικόν σῶμα ἔχει τό δικαίωμα νά λαμβάνῃ δάνεια, εἴτε ἐσωθεν, εἴτε ἐξωθεν τῆς Ἐπικρατείας, καί νά καθυποβάλλῃ εἰς ὑποθήκην ἐθνικά κτήματα μέ τήν συγκατάθεσιν ὅμως τοῦ Βουλευτικοῦ σώματος.

§ ξδ' — Ἐχει ὁμοίως τό δικαίωμα τῆς ἐκποιήσεως μέρους ἐθνικῶν κτημάτων, ἀναλόγου μέ τὰς χρείας, καί τοῦτο ὅμως διά τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Βουλευτικοῦ.

(Μάμουκας, Β 26)

19

Σύνταγμα τοῦ Ἄστρου (1823)

λέ. Τό Βουλευτικόν ἀποφασίζει περὶ δανείων, μέ τήν ἐγγύησιν τοῦ ἔθνους

λαμβανομένων, καί περί έκποιήσεως μέρους, ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, ἀναλόγου μέ τήν χρείαν. "Όταν δ' ἔχη νά ἐκποιήση, ἢ πώλησις αὐτή γίνεται ἀναλόγως εἰς ὅλας τάς ἐπαρχίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας, καί νά προκηρύττη τακτικῶς τήν πώλησιν ἡ Διοίκησις εἰς ὅλας τά ἐπαρχίας καί νά ἔχῃαι τήν προτίμησιν εἰς τήν ἀγοράν οἱ Ἕλληνες.

(Μάμουκας, Β' 134)

20

Σύνταγμα τῆς Τροϊζήνας (1827)

80. Ἀποφασίζει διά νόμου περί δανείου μέ τήν ἐγγύησιν τοῦ Ἔθνους, καί δι' ὑποθήκην τῶν Ἐθνικῶν κτημάτων.

81. Νομοθετεῖ περί ἐκποιήσεως τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, ὅσα ὑπόκεινται εἰς φθοράν.

(Μάμουκας, Θ' 139)

21

Νόμος ΛΒ / 16.6.1824:

Ἐπειδή καί τά ὑποκείμενα εἰς φθοράν κτήματα διά τήν κακήν τῶν περισσοτέρων ἐκ ξύλων οἰκοδομήν φθειρόνται κατ' ἔτος καί περισσότερον ὡς ἐκ τῆς ἀμελείας τῶν ἐνοικούντων ἢ ἐνοικιαστῶν. Ἐπειδή ἐκ τούτων τό Ἐθνικόν κτήμα ζημιώνεται μεγάλως, κατακρημνιζομένων τῶν οἰκοδομημάτων. Ἐπειδή τό δάνειον ἐμποδίζεται κατά τό παρόν διά τόν θάνατον τοῦ μακαρίτου λόρδου Βύρωνος καί διά τήν αἰφνιδίαν ἀναχώρησιν τοῦ συναγματάρχου Στανιδ'. Ἐπειδή πόρος ἀνάλογος μέ τάς ἀνάγκας δέν εὐρίσκεται διά τό παρόν. Τό Βουλευτικόν ἐθεσπίσατο. Ἀδυναμίει τῆς §λέ τοῦ ὀργανικοῦ νόμου* νά γίνη ἐκποιήσις Ἐθνικῶν κτημάτων, κατά τό ψήφισμα ΛΒ', δηλ. ἐργαστηρίων, σπιτιῶν καί σπιτοτόπων, μύλων, μαγαζίων, χανίων, λουτρῶν, τζαμιῶν, μεδρεσέδων, φούρνων καί ἐλαιοτριβείων. Β' Διά προκηρύξεως τῆς διοικήσεως νά δηλοποιηθῇ ἅπασα ἡ ἐπικράτεια, κατά τόν διοργανικόν νόμον. Γ' Εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν τῆς Ἑλλάδος νά γίνη ἐκποιήσις περίπου τοῦ 1/4 μέρους τῶν Ἐθνικῶν φαρτῶν κτημάτων. Δ' Ἡ ἀγορά θέλει γείνει δι' ἑτοιμῶν εἰς χεῖρας μετρητῶν, τῶν ὁποίων τό 1/5 εἶνε δεκτόν κατά τό παρόν εἰς Ἐθνικάς ὁμολογίας. Ε' Τό Ἐπιτελεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν νά διορίσῃ ἕνα ἀρχιτέκτονα δόκιμον νά δώσῃ σχέδιον μετασχηματισμοῦ τῶν ἀγίων, ὅπου εὐρίσκονται ἀπλοῦ τόποι τῶν οἰκίων καί συμμετρίαν τῶν νεοκτινόμενων, τό δέ τῆς Οἰκονομίας, ἀνθρῶπον εἰδήμονα τῆς ἐκτιμήσεως. Ἀμφότεροι δέ οὔτοι νά συνεπιστατῶσι μετά τοῦ Ἐπάρχου καί τοῦ ἐπιστάτου ἐκάστης ἐπαρχίας εἰς τήν ἐκποίησιν. ΣΤ' Ἡ πρώτη πώλησις θέλει γίνεσθαι εἰς τήν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας. Αὕτη στελλομένη εἰς τό Ἐπιτελεῖον τῆς Οἰκονομίας, θέλει διακηρύττεται ὅπου διατρίβει ἡ διοίκησις διά νά γίνηται ἡ τελευταία πώλησις εἰς ὅποιον προσφέρει τήν περισσοτέραν τιμήν καί μετά τήν καταμέτρησιν τῶν χρημάτων θέλει λαμβάνει τό πωλητήριον ἔγγραφον. Ζ' Εἰς ὅποιαν ἡμέραν φθάσει μέρος τοῦ δανείου εἰς χεῖρας τῆς διοικήσεως νά παύσῃ ἡ ἐκποίησις. Η' Τά Ἐπιτελεῖα τῶν Ἐσωτερικῶν καί Οἰκονομίας θέλουσιν ἐπιστατῆσαι εἰς τήν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος νόμου».

(Ν. Κολυβά, Ἱστορικόν σημεῖωμα, 24-25)

* Βλέπε παραπάνω σημεῖωση 3: «ὀργανικός νόμος» εἶναι τό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπως ἀναθεωρήθηκε στό Ἄστρος.

«Ἐπειδὴ ὁ ἔχθρὸς συνεκέντρωσεν ὅλας σχεδὸν τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, τὸ ὅποιον διὰ ν' ἀντισταθῆ τοῦ λοιποῦ μέ τὴν αὐτὴν γενναιοῦτητα καὶ ἐπιτυχίαν, εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐφοδιασθῆ μέ ὅλα τ' ἀναγκαῖα. Ἐπειδὴ διὰ τὴν πρόβλεψιν τῶν ὄσων ἀφεύκτως ἀναγκαιοῦσιν, δηλ. τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, ἰκανῶν μισθῶν καὶ σιτηρεσίων τῆς φρουρᾶς, ἐπισκευῶν διαφόρων τοῦ φρουρίου, ἰκανῆς ναυτικῆς δυνάμεως εἰς ἀντίκρουσιν τοῦ ἔχθρικοῦ στόλου, καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἀναποφεύκτων γενικῶν ἀναγκῶν τῆς Πατρίδος, ἀπαιτεῖται πόρος ἰκανός καὶ πρόχειρος. Ἐπειδὴ ὁ ἐκ τοῦ δανείου πόρος ἔπαυσε πρὸς τὸ παρὸν καὶ ὁ ἐκ τῆς ὑποθήκης δὲν ἐνηργήθη, οὐδὲ ἄλλος προχειρότερος εὐρίσκειται παρὰ ὁ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως μέρους Ἐθνικῶν κτημάτων, θεωρηθέντων τοῦ § ΛΕ' τοῦ ὀργανικοῦ νόμου καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Ν' νόμου: Τὸ Βουλευτικὸν ἐθεσπίαστο:

Α') Νὰ γίνῃ ἐκποίησης μέρους Ἐθνικῶν κτημάτων, δηλ. γῆς καλλιεργημένης ἢ μὴ σταφιδῶν, ἀμπελώνων, ἐλαιῶνων, περιβολίων καὶ παντὸς εἶδους δένδρων, δι' ὀκτακοσίας χιλιάδας ἰσπανικὰ τάλληρα.

Β') Ἡ καταβολὴ τῆς τιμῆς τοῦ ἀγοραστοῦ νὰ γίνεταί κατά μὲν τὸ ἥμισυ τοῖς μετρητοῖς, κατὰ δὲ τὸ ἄλλο ἥμισυ εἰς διαταγὰς ἢ εἰς Ἐθνικὰς ὁμολογίας.

Γ') Τὰ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως ταύτης χρήματα νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὰς ἐπικειμένους ἀναποφεύκτους ἀνάγκας τῆς Πατρίδος καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ Μεσολογγίου, δηλ. εἰς προμήθειαν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων διὰ τὴν φρουράν καὶ τὰ ἐξωθεν στρατεύματα, εἰς ἀπόδοσιν μισθοῦ καὶ σιτηρεσίου τῆς φρουρᾶς, εἰς τὰς ἀναγκαῖας ἐπισκευὰς τοῦ φρουρίου καὶ εἰς τὴν ναυτικὴν δύναμιν.

Δ') Νὰ ἀποφασισθῆ δι' ἰδιαιτέρας διατάξεως ὁ τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου θέλει γίνεσθαι τακτικὴ ἢ ἐκποίησης, ἐπιστατούσης εἰς τοῦτο ἐπταμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἣτις θέλει διορισθῆ, συναινέσει ἀμφοτέρων τῶν συγκροτούντων τὴν προσωρινὴν διοίκησιν σωμάτων».

(Ν. Κολυβά, ὁ.π., σελ. 29-30)

Τὰ ἐθνικὰ κτήματα

Τὸ ζωτικὸ ὡστόσο πρόβλημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶταν τὰ λεγόμενα **ἐθνικὰ** κτήματα, τὰ πρῶν δηλαδὴ τουρκικὰ τοιφλίκια πού περιῆλθαν στὰ χέρια τοῦ κράτους. Εἶταν τόσα πολλὰ ὥστε **ἀποτελοῦσαν τὰ 4-5** δέκατα τοῦ ὅλου ἐθνικοῦ ἐδάφους. Ἡ ἐπιτροπὴ πού διόρισε ὁ Καποδίστριας γιὰ τὴν καταγραφή τους δὲν ἀνταποκρίθηκε καθόλου στὸν προορισμὸ τῆς, ἔπαιρνε παχυλὲς ἀμοιβὲς χωρὶς νὰ κάνει ἀπολύτως τίποτε, ἐνῶ ἡ ὑπόσχεση τῆς διανομῆς τῆς ἐθνικῆς γῆς στοὺς ἀγωνιστὲς ὀλοένα ἀναβαλλόταν χωρὶς νὰ πραγματοποιεῖται ποτέ.

Οἱ Ἕλληνες περίμεναν τὴ διανομὴ αὐτὴ γιὰ νὰ μπεῖ τέρμα στὰ δεινὰ τους. Τὰ σχέδια λοιπὸν γιὰ τὴ διανομὴ τους εἶταν τολμηρὰ καὶ τίς πιὸ πολλὰ φορὲς τυχοδιωκτικὰ. **Ὁ Πονηρόπουλος ὑπέβαλε σχέδιο** στὴν Κυβέρνηση σύμφωνα μέ τὸ ὅποιο ὑπῆρχαν στὴν Ἑλλάδα 68.000 γεωργικὲς οἰκογένειες. Στὴν καθεμί παραχωροῦνταν 100 στρέμματα γῆς πρὸς δρχ. 30 τὸ στρέμμα. Τὸ κράτος ἔτσι θὰ εἰσέπραττε 204.000.000 δρχ. μέσα σὲ μιά 30ετῆ προθεσμία καὶ μέ τόκο 6%. Ἐτσι ἡ Κυβέρνηση θὰ εἶχε ἐτήσιο εἰσόδημα 20.400.000 δρχ. Ὡστόσο ἡ διανομὴ αὐτὴ

είταν αδύνατη, ακόμα κι αν καταρτιζόταν πλήρες κτηματολόγιο, γιατί όλοι είχαν αξιώσεις στην εθνική γη....

‘Η παρέλευση του ζητήματος δημιούργησε ταραχές στη χώρα (“Υδρα, Μάνη) και τότε ο Καποδίστριας αναγκάστηκε να ξαναπιάνει τό ζήτημα. “Ερριξε την ευθύνη στη Γερουσία, κατηγόρησε τούς μεγαλοιδιοκτήτες ότι ήθελαν να σφετεριστούν τά εθνικά κτήματα....

(Μέντελσον, 186-187)

Παιδεία

1. *Ἡ παιδεία τοῦ Ἀγωνιζόμενου Ἔθνους*
2. *Ἡ Ὁργάνωση Ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τοῦ Ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ Κράτους*
 - A' *Ἡ περίοδος Καποδίστρια*
 - B' *Ἡ περίοδος τῆς Ἀντιβασιλείας*

1. Ἡ παιδεία τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους

Ἡ προεπαναστατική παιδεία ἀντικειμενικό σκοπό εἶχε τῆ δημιουργία τῶν προϋποθέσεων ἐκείνων, πού θά ὀδηγοῦσαν στή δυναμική διεκδίκηση τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Γένους¹. Ἀπό τά χρόνια ὅμως τῆς Ἐπανάστασης κύριο μέλημά της θά εἶναι ὁ «φωτισμός» τοῦ λαοῦ, ἡ ἀνύψωση τῆς πνευματικῆς στάθμης του, προκειμένου ν' ἀκολουθησεί τό δρόμο δίπλα στά ἄλλα ἐλεύθερα κράτη, ν' ἀνταποκριθεῖ δηλ. στίς ἀνάγκες τῆς εἰρηνικῆς περιόδου. Ἔπρεπε, λοιπόν, νά ὀργανωθεῖ ἡ παιδεία τοῦ ταπεινωμένου ραγιᾶ, στήν ἀναγέννηση τοῦ ὁποῖου εἶχαν πιστέψει οἱ ἐνθουσιώδεις πρῶτοι πνευματικοί ἄνθρωποι τοῦ ἐλεύθερου κράτους.

Τό πρῶτο σύνταγμα ὅμως τοῦ 1822 δέν πρόβλεπε τήν ἴδρυση αὐτοτελοῦς Ὑπουργείου Παιδείας, ἀλλά οἱ ἀρμοδιότητες τοῦ Ὑπουργείου αὐτοῦ εἶχαν ἐκχωρηθεῖ στό Ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν, πού κατέβαλλε φιλότιμες προσπάθειες γιά τή σύσταση σχολεῶν καί γενικότερα γιά τήν ὀργάνωση ἑνός σχεδίου βασικῆς παιδείας, πού καί ἀγνές προθέσεις πρόδιδε καί σωστή ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος ἀποτελοῦσε. Μέσα στίς φλόγες τοῦ πολέμου ὁ Μινίστρος (Ὑπουργός) τῶν Ἐσωτερικῶν Παπαφλέσσας παραγγέλλει: «Εἶναι ἀνάγκη νά γίνῃ ἀρχή καί νά συσταθοῦν καί νά ἐξοικονομηθοῦν σχολεῖα, ὅσα καί ὅπως ἡ περίστασις συγχωρεῖ» (ἐπιτρέπει).

Παράλληλα ἡ Πελοποννησιακή Γερουσία (1822)² ἔκανε ἐνέργειες γιά

τή συγκρότηση σχολείων, όπου ήταν δυνατό, καί αναζητούσε αξίους δασκάλους νά διδάξουν ἑλληνικά, μαθηματικά καί ξένες γλώσσες, Ἱταλικά καί Γαλλικά. Προσκαλοῦσε «καί τήν φιλομαθῆ νεολαίαν ἀφ' ὅλην τήν Πελοπόννησον νά συντρέξῃ διὰ τὰ διδαχθῆ ἀμισθί, κηρύττουσα ὅτι κάθε μαθητής δέν θά ἐξοδεύσῃ ἄλλο τι παρά διὰ τὰ βιβλία του καί διὰ τήν ζωοτροφίαν του».

Ἐπίσημα γιά ὀργάνωση ἐκπαιδεύσεως ἔκανε λόγο ἡ Ἐθνοσυνέλευση τοῦ Ἰαννουαρίου (1823)³, πού θέσπισε καί τήν ἀλληλοδιδασκτική⁴ μέθοδο, μέ τήν ὁποία ὁ δάσκαλος, ἔχοντας ὡς βοηθοῦς προχωρημένους μαθητές, τοὺς «πρωτόσχολους», μπορεῖ νά διδάξῃ πιό πολλοὺς.

Συστηματικότερη ὁμως προσπάθεια ἀντιμετώπισεως τοῦ θέματος φαίνεται πῶς ἔγινε τό 1824 ἀπό *Πενταμελή Ἐπιτροπή* μέ πρόεδρο τόν Ἄνθιμο Γαζῆ⁵. Ὁ καινούργιος ὀργανισμός, πού συνέταξε ἡ Ἐπιτροπή, καθιέρωνε τρεῖς βαθμίδες ἐκπαιδεύσεως. Στά σχολεῖα τῆς πρώτης βαθμίδας ὁ μαθητής ἔπρεπε νά μάθει νά διαβάζει, νά γράφει καί νά λογαριάζει. Στή δεύτερη, πού περιελάμβανε τὰ Λύκεια, ἔνα στήν πρωτεύουσα κάθε Ἐπαρχίας, θά διδάσκονταν ἀρχαῖα ἑλληνικά, λατινικά, γαλλικά καί στοιχεῖα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καί τῆς φιλοσοφίας. Στήν Τρίτη βαθμίδα προβλεπόταν ἴδρυση Πανεπιστημίου μέ τέσσερις σχολές, θεολογίας, φιλοσοφίας, νομικῆς καί ἰατρικῆς, ἀλλά οἱ συντάκτες τοῦ σχεδίου δέ θεωροῦσαν τότε πρόσφορες τίς συνθηκες γιά ἴδρυση Πανεπιστημίου. Ἀξίζει ὁμως ἐδῶ νά σημειωθεῖ ἡ ὄχι τυχαία σύμπτωση ὅτι ὁ 1824 ἰδρυόταν ἀπό τόν GUILFORD ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία (μέ τίς ἴδιες ἀκριβῶς σχολές) στήν Κέρκυρα.

Ἀποφασιστικό ρόλο στά θέματα τῆς Παιδείας ἔπαιξε ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης⁶, πρῶτος Ἐφορος τῆς Παιδείας, καί ἰδιαίτερα ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς, πού ἀνέλαβε μετὰ ἀπ' αὐτόν (1824) καί ἄσκησε τὰ καθήκοντά του ὡς τόν ἐρχομό τοῦ Καποδίστρια.

Τέλος, τό Σύνταγμα τοῦ 1827 ἔθεσε σέ ρεαλιστικότερη βάση τό πρόβλημα τῆς Παιδείας τοῦ λαοῦ καί ψήφισε καί θέση Ἰπουργοῦ Παιδείας.

Ἀπό τήν προσπάθεια αὐτή τῶν ἐπισημῶν φορέων γιά τή μόρφωση καί προκοπή τοῦ λαοῦ δέν ἔλειψε καί ἡ ἰδιωτική πρωτοβουλία. Συγκινητικό ἦταν τό ἐνδιαφέρον τῶν κατοίκων τῶν περιοχῶν τῆς χώρας, πού πρὶν ἀπό λίγο εἶχαν ἀποτινάξει τό ζυγὸ τῆς δουλείας, «νά ἀνακαλέσουν τὰς Μούσας εἰς τήν πατρίδα των».

Ἀπευθύνουν οἱ τοπικοὶ παράγοντες ἐκκλήσεις πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων γιά χορήγηση βιβλίων⁸ καί κινητοποιοῦνται ὅλες οἱ διαθέσιμες δυνάμεις μέ τήν προσδοκία ὅτι τώρα ἡ παιδεία θά ἐτοιμάσει καλοὺς πολίτες⁹.

Ἄν μέσα σέ ὅλη αὐτή τή συγκινητική καί ἀξιοθαύμαστη φιλεκπαιδευ-

τική δραστηριότητα διακρίνουμε ακόμη ρωμαλέα την όρμη του Διαφωτισμού, δέν παραβλέπουμε ότι ο αγώνας για την παιδεία συναντούσε αντιδράσεις φανερές ή ύπονοούμενες (για τό πρόγραμμα, για τή μέθοδο), πού οι φίλοι τής παιδείας προσπαθούσαν να ξεπεράσουν με τήν πειθώ τῶν λόγων, πού άπορρεί από τήν αίσθηση ότι έχουσι δίκιο καί ότι εργάζονται για τό καλό του συνόλου¹⁰.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

**Ρήγα Βελεστινλή,
Τά δίκαια του ανθρώπου
(1797), άρθρο 22:**

“Ολοι χωρίς εξαίρεσιν έχουν χρέος να ήξεύρουσιν γράμματα. Η πατρίς έχει να καταστήσει σχολεία εις όλα τά χωρία διά τά άρσενικά καί τά θηλυκά παιδιά. Έκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ή προκοπή, με τήν όποιαν λάμπουσι τά ελεύθερα έθνη. Νά εξηγουῦνται οι παλαιοί ιστορικοί συγγραφείς, εις δέ τās μεγάλας πόλεις να παραδίδεται ή ιταλική καί ή γαλλική· ή δέ ελληνική να είναι άπαραίτητος.

βλέπε γενικότερα τό μέρος δεύτερο: Νεοελληνικός Διαφωτισμός.

2

(α) Προκήρυξη τής Πελοποννησιακής Γερουσίας (τῆς 16 Μαρτίου 1822)

Κάθε πεφωτισμένη Διοίκησις έχει χρέος να φροντίζη διά τήν άνατροφήν τῶν πολιτῶν, διά τήν ήθικήν καί διά τήν καλήν νομοθεσίαν, καθότι δι' αὐτῶν ό άνθρωπος εξ άπαλῶν ονύχων ταυτίζεται με τήν άρετήν, γνωρίζει τά καθήκοντά του πρὸς τόν Θεόν, πρὸς τήν πατρίδα καί πρὸς τούς όμοίους του, καί χειραγωγείται εις τήν οδόν τῆς εὐδαιμονίας. Οι Λυκοῦργοι καί Σόλωνες έπλαστούργησαν Σωκράτας, Φωκίωνας, Θεμιστοκλέας, Άριστείδας, Δημοσθένας, Πλάτωνα καί άλλους τούς άθανάτους ήρώας τῆς ‘Ελλάδος.....” Άρα ό άνθρωπος δέν γεννᾶται φύσει κακούργος ή ενάρτετος, **άλλ’ ή διοίκησις τόν άποκατασταίνει τοιούτρόπον.** Διά τούτου ή σεβαστή Πελοποννησιακή Γερουσία, μ’ άλλας τās πολυμερίμους καί κατεπειγούσας άνάγκας τῆς πατρίδος, έλαβε πατριωτικήν κηδεμονίαν διά τήν άγωγήν τῆς νεολαίας προθυμουμένη να συστήσει σχολείον εις ταύτην τήν πόλιν, άνάλογον τῆς παρούσης περιτάσεως, διά του διωρισμένου επί τούτου έφόρου Άρχιμανδρίτου κυρίου Γρηγορίου Δικαίου του καί Γερουσιαστοῦ. Προσκαλεί δέ άξιους διδασκάλους διά να διδάξουσι διά τῆς **Λαγκαστερίου μεθόδου (άλληλοδιδασκτικής)** κοινά γράμματα, ελληνικά, μαθηματικά, καί πρὸς τούτοις τήν ιταλικήν καί γαλλικήν διάλεκτον· προσκαλεί δέ καί τήν φιλομαθή νεολαίαν άφ’ άλλην τήν Πελοπόννησον να συντρέξη **εδῶ διά να διδαχθῆ άμισθί,** κηρύττουσα ότι κάθε μαθητής δέν θά έξοδεύσει άλλο τι παρά διά τά βιβλία του καί διά τήν ζωτροφίαν του. Διατάττει δέ τούς γονεϊς να μή παραμελήσουσι τό ιερόν χρέος των, αλλά να φροντίσουσι επιμόνως διά τήν παιδείαν τῶν τέκνων των.

τῆ 16 Μαρτίου Τριπολιτσά

(β) Προκήρυξη τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας τῆς 27 Ἀπριλίου 1822

Φίλτατοι Συμπολίται! Ἡ Κεντρικὴ αὐτῆ Διοικήσεως λαμβάνει τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σὰς εἰδοποιήσῃ, ὅτι καθ' ὅσον ἐπιτρέπει κατὰ τὸ παρὸν ἡ περιστασις τῆς πατρίδος εὐσύστησε τὸ σχολεῖον εἰς ταύτην τὴν μητρόπολιν [...] καὶ ἐπομένως θὰ λάβῃ πρόνοιαν νὰ τὸ καταστήσῃ τελειότερον, καὶ νὰ τὸ στολίσῃ μὲ παντὸς εἶδους διδασκάλους καὶ μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, ὅσα συντείνουσι εἰς τὸ νὰ πολλαπλασιάσῃσι τὰ φῶτα εἰς τὴν πατρίδα μας. Πατριῶται! Ἡ παιδεία εἶναι τὸσον ἀναγκαῖα εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λογικοῦ του, ὅσον εἶναι ἀναγκαῖα ἡ τροφή διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς του. [...] Εὐκόλον εἶναι, ἀδελφοί, νὰ συμπεράνητε ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ὅσα ἀναγκαῖως ἐπιφέρει ἡ παιδεία εἰς τὰς πολιτικὰς κοινωνίας, ἀρκεῖ μόνον νὰ κάμετε μικρὰν ἀνύγκρισιν τῶν πεπολιτισμένων ἔθνων τῆς Εὐρώπῃς μὲ τὰ πανάθλια τῆς Ἀσίας ἀνδράποδα, διὰ νὰ γνωρίσητε πραγματικῶς τὴν ἀλήθειαν. **Ἡ φιλοσοφία ὕψωσε τὴν περικλεεστάτην Εὐρώπην εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς δόξης καὶ τῆς λαμπρότητος**, δι' αὐτῆς οἱ Εὐρωπαῖοι ὠδηγήθησαν εἰς ὠφελιμοτάτας ἀνακαλύψεις καὶ ἀληθείας, εἰσέδυσαν εἰς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως, ἐρρῦθμισαν τὰ ἦθη των, ἐτελειοποίησαν τὴν νομοθεσίαν των, ἀπεκατέστησαν φιλόανθρωποι, φιλοδίκαιοι, εὐεργέται τοῦ εἶδους των, καὶ ἀπολαύουσι τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας, ἡ δὲ ἀμάθεια κατακρατεῖ εἰς κτηνώδη κατάστασιν τοσαῦτα μιλιούνια κατοίκων τῆς Ἀσίας, τὰ ὁποῖα, μὴ γνωρίζοντα παντάπασιν τὸ τέλος διὰ τὸ ὁποῖον ἐγεννήθησαν εἰς τὸν κόσμον, μὴ διαφέροντα ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα παρὰ κατὰ τὴν μορφήν, ἀτιμάζουσιν τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν πλάσμα τοῦ πανσόφου δημιουργοῦ, καὶ εἶναι ὄνειδος καὶ ἐξουθένημα ὅλων τῶν λαῶν τῆς οἰκουμένης. Αὐτὴ αὕτη ἡ ἀμάθεια τῶν παρανόμων καὶ θεοστυγῶν δεσποτῶν μας, πολλαπλασιάσασα ἐπ' ἄπειρον τὰ μισητὰ ἐγκλήματα ἐπαπειλεῖ τὴν πανωλεθρίαν των· ἡ ἀμάθεια ἐπερικρατεῖ τὸ γένος εἰς τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας, ἥτις ἀτιμάζει τὴν κτίσιν καὶ τὸν κτίστην, ἡ ἀμάθεια μᾶς κατέστησεν εἰς ἐκείνην τὴν φρικτῶδη κτηνωδίαν καὶ βαρβαρότητα, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἐδοκιμάσαμεν τοσαύτας δυστυχίας καὶ ἀθλιότητας. [...]

Μόλις δὲ ἔλαμψαν ὀπωσοῦν τὰ φῶτα εἰς τὴν πατρίδα μας, καὶ εἰς τὸ βραχύτατον διάστημα σχεδὸν δέκα χρόνων, ἀρχίσασαμεν νὰ κάμωμεν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ, ὅπου μᾶς ἐχάρισεν ὁ Θεός, ἐγνωρίσαμεν τὴν ἀξίαν μας, ἐκαταλάβασαμεν τὰ δίκαιά μας, ὑψώθημεν εἰς τὴν ἀληθῆ κατάστασιν ποῦ ἀπεφασίσαμεν νὰ ἀποθάνωμεν ἢ νὰ ζήσωμεν ἐλευθεροὶ καὶ αὐτόνομοι. Καὶ Θεοῦ συνεργούοντος ἰδοῦ ἡ σταυροφόρος σημαία μας κυματουμένη κατὰ ξηρὰν τε καὶ θάλασσαν, ἀναγγέλλει τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν πολιτικὴν μας ὑπάρξιν. Πόσον δύσκολον πρᾶγμα ἦτον ἀληθινὰ τὸ νὰ ἀποσεισώμεν ἐκεῖνον τὸν ὑπέρβαρον ζυγὸν τῆς θεομισήτου τυραννίας! Ἀνατριχιάζει ὁ αἰσθητικὸς ἄνθρωπος, ὅταν φαντασθῇ τὰ ἀνυπέβλητα ἐκεῖνα ἐμπόδια, ὅπου ἀλλεπαλλήλως ὕπεσπυρεύοντο καὶ κατεσκότιζον καὶ αὐτὴν τὴν ὀξυδερεκέστατην διάνοιαν! Καὶ μόνον τοῦτο, ἀγαθὴ τύχη, ὑπερέβημεν ἄχρι τοῦδε τὰς δυσκολίας, εἶδομεν τὴν βδελυρὰν καὶ μισάνθρωπον τυραννίαν τοῦ ἐναγοῦς ἰσλαμισμοῦ ταπεινωμένην καὶ κατησχυσμένην, ἀπεδείξαμεν ὅτι τὸ ἄδικον δικαίωμα τοῦ ἰσχυροτέρου εἶναι ἀνυπόστατον εἰς τὴν φύσιν καὶ ὀλέθριον εἰς τοὺς ἀντιλήπτορας του, καὶ ἤδη ἀπολαύομεν ὀπωσοῦν τῆς φιλάτης ἐλευθερίας καὶ τῆς γλυκειᾶς ἐλπίδος τοῦ νὰ τὴν ἀποκτήσωμεν παντελῶς, διὰ νὰ εὐδαιμονήσωμεν. Ἀλλὰ πόσον δυσκολώτερον εἶναι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, τὸ νὰ φυλάξωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν μας! Πόσον ἐργωδέστερον εἶναι τὸ νὰ διοικηθώμεν νουνεχῶς διὰ νὰ φανώμεν ἀξιοὶ τῶν προγόνων μας εἰς τὰ ὄμματα τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπῃς!..... Ὅταν δὲν ἡξεύρωμεν τὴν ἐπιστήμην τῆς πολιτικῆς,

καθ' ὄλην τήν ἔκτασιν τῆς σημασίας τῆς λέξεως, πῶς εἶναι δυνατόν νά διοικηθῶμεν καλῶς καί νά τελεσφορήσωμεν; Ἡ διοίκησις ἀπαιτεῖ πρό πάντων καλήν νομοθεσίαν· ὁ νομοθέτης διὰ νά εἶναι καλός ὀφείλει νά γνωρίζῃ τήν φύσιν καί τήν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νά γνωρίζῃ δέ τόν ἀνθρωπον ὀφείλει νά εἶναι φιλόσοφος, διὰ νά γένη φιλόσοφος ὀφείλει νά διδαχθῇ ὅσα μαθήματα συνιστῶσι τήν φιλοσοφίαν, διὰ νά διδαχθῇ χρειάζεται σχολεῖον, διδασκάλους, βιβλία, ἐκ τούτων δέ πηγάζουν τά φῶτα καί ἀπολαμβάνοντες τά φῶτα ἠμποροῦμεν νά εὐδοκιμήσωμεν, καί νά διατηρήσωμεν τήν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατείας μας. [...]

Διὰ νά ἀποφύγωμεν ὅλα τά δεινά τῆς ἀμαθείας, καί διὰ νά φανῶμεν ἀξιοὶ ἀπόγονοι τοῦ Λυκούργου καί Σόλωνος, ἔχομεν ἀνάγκην τῶν φώτων. Προθυμήθητε λοιπόν, παῖδες Ἑλλήνων, καί συνδράμετε, ὅση δύναμις, διὰ νά ἀνακαλέσωμεν τάς Μούσας εἰς τήν παλαιάν ἐστίαν των, μάλιστα δέ ὅσοι κατά τήν παρούσαν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος ἔχετε τήν καλήν τύχην νά ὀνομάζεσθε πατέρες. Μήν ἀμελήσητε τήν παιδείαν τῶν ἀγαπητῶν Σας τέκνων, ἀρρένων τε καί θηλέων, μή ἀγωνίζεσθε διὰ νά τοὺς ἀφήσητε κληρονομίαν χρημάτων, ἀλλά δαπανήσατε μετά χαρᾶς τά εὐαπόβλητα χρήματα, διὰ νά τοὺς προμηθεύσητε τόν ἀληθῆ καί ἄσουλον θησαυρόν τῆς παιδείας, καί νά τά ἀποκαταστήσητε ἀξια τέκνα τῆς Ἑλλάδος, καί ὠφέλιμα εἰς τόν ἑαυτόν των καί τοὺς ὁμοίους των. Στοχασθῆτε ὅτι ἡ πατρίς ἔχει μεγίστην ἀνάγκην ἀπ' αὐτά διὰ νά τήν δουλεύουσιν εἰς τά πολιτικά, εἰς τά στρατιωτικά, καί εἰς ὅλα τά ἔνδοξα ὑπουργήματα· χρειάζονται ἀνθρωποὶ πεπαιδευμένοι καί ἐνάρετοι. Στοχασθῆτε ὅτι ἂν παραμελήσητε τό ἱερόν χρέος Σας, ὑποπίπτετε εἰς τήν ὀργήν τοῦ Κυρίου καί τῆς Πατρίδος, ἥτις εἰς τήν ἀνατροφήν τῶν τέκνων τῆς ἔχει ὅλας τάς ἀγαθάς τῆς ἐλπίδας. Στείλατε λοιπόν εἰς τά σχολεῖα διὰ νά γίνουν εὐσεβεῖς, τίμιοι, καί ἐνάρετοι πολῖται. Ἄλλο δέν θά ἐξοδεύσετε παρά διὰ τήν ἐνδυμασίαν καί ζωοτροφίαν των καί διὰ τά βιβλία των. Λοιπόν κάμετε τό χρέος Σας, διὰ νά Σᾶς τ' ἀναπληρώσωμεν καί αὐτά εὐγνωμόνως εἰς τό γῆρας Σας. Ὑγιαίνετε.

Τριπόλει, τήν 27 Ἀπριλίου 1822

Ἀπό τό βιβλίον τοῦ Ἀ.Κ. Δημαρά, Ἡ Μεταρρύθμιση πού δέν ἐγίνε, Α, 4-8.

3

Ἄρθρο πζ' τοῦ συντάγματος τοῦ Ἄστρους

(Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου):

«Συστηματικῶς νά ὀργανισθῇ ἡ ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας καί νά εἰσαχθῇ καθ' ὄλην τήν Ἐπικράτειαν ἡ **Ἀλληλοδιδασκτική μέθοδος** ἀπό τήν Διοίκησιν».

4

Ἡ **ἀλληλοδιδασκτική μέθοδος** χρησιμοποιήθηκε ἀπό τά μέσα τοῦ 17ου αἰ. στήν Ἀγγλία, τελειοποιήθηκε τό 18ο αἰώνα στή Γαλλία ἀπό τόν Sarazin. Ὀνομάστηκε ἔτσι γιά τό λόγο ὅτι μέ τήν καθοδήγησιν τοῦ δασκάλου χρησιμοποιοῦνταν οἱ καλύτεροι μαθητές *(οἱ «πρωτόσχολοι»)*, γιά νά διδάσκουν τοὺς ὑπόλοιπους *(οἱ μαθητές δίδασκον ἀλλήλους)*. Τήν ἀλληλοδιδασκτική στήν Ἑλλάδα εἰσήγαγε ἐπίσημα ὁ ἴω. Κοκκῆνης στά χρόνια τοῦ Καποδίστρια, μεταφράζοντας (1830) τόν Ὅδηγό τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου τοῦ Σαραζίνου (Sarazin).

Τίς ἀρετές τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς συγκριτικά παρουσιάζει τό συνημμένο κείμενο *(Χρ. Λέφα, Ἱστορία τῆς Ἐκπαιδεύσεως, Ἀθήνα 1942, σελ. 136-40)*:

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΑΤΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΔΙΔΑΚΤΙΚΗ

Εἰς τόν τρόπον τοῦ διδάσκειν ἀτομικῶς καθένα μαθητήν, ἂν ὁ διδάσκαλος ἔχη 60 μαθητάς, δέν δύναται νά δώσῃ εἰς 3 ὥρων διάστημα, πλείοτερον καιρόν τῶν τριῶν λεπτῶν εἰς καθένα· καί ἐνῶ ἐπιστατεῖ ἕνα νά σπουδάζῃ, οἱ λοιποὶ 59 δέν κάμνουσι τίποτε, ἢ κάμνουσι τι κακῶς.

Κατά τόν τρόπον τόν συνδιδακτικόν, χρειάζονται διδάσκαλοι ἰσάριθμοι μέ τάς ὄσας κλάσεις ἤθελε σχηματίσει, καθῶς γίνεται εἰς τὰ λύκεια καί εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἀδελφῶν. Ἄλλ' ἂν δέν θέλῃς νά πολυπλασιάσῃς τοὺς διδασκάλους, κατ' ἀνάγκην πρέπει νά συγκατατάξῃς μαθητάς ἀνίσων δυνάμεων εἰς μίαν καί τήν αὐτήν κλάσιν.

Εἰς τὰ τελειότερα τῶν σχολείων τῆς παλαιᾶς μεθόδου βλέπεις ἐπικρατοῦσαν τήν ἀταξίαν, τήν ἀκαθαρσίαν καί τήν ἀηδίαν τῶν μαθητῶν.

Ἄλλοτε ἔπρεπεν οἱ μαθηταὶ νά μένωσιν ἀκίνητοι ὀλοκλήρους ὥρας, καθήμενοι μέ σταυρωμένας τάς χεῖρας· πράγμα, τό ὁποῖον εἶναι ἐναντίον τῆς παιδικῆς φύσεως, ἥτις ἔχει χρεῖαν κινήσεως καί διασκεδάσεως. Διά τοῦτο δέ ἐφαίνοντο τὰ παιδιά ἀποκτῶντα σύνωρα προδιθέσιν τινα εἰς τάς ἀρρωστίας τῆς κεφαλῆς, τοῦ στήθους, τῆς κοιλίας κλπ.

Ἄλλοτε ἐχρειάζετο τις 4,5 ἢ 6 χρόνους διά νά μάθῃ μετά πολλοῦ κόπου

Εἰς τήν ἀλληλοδιδακτικὴν μέθοδον, ἂν ἡ παράδοσις εἶναι τριῶν ὥρων, καθεὶς τῶν μαθητῶν, ὅσοσδήποτε καί ἂν εἶναι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, σπουδάζει τριῶν ὥρων μάθημα, τό ὁποῖον δέν τοῦ δίδει κανένα κόπον.

Κατά τήν ἀλληλοδιδακτικὴν μέθοδον, εἰς ἄλλο διδάσκαλος χρειάζεται εἰς ἕν σχολεῖον, καί ἑξακοσίους μαθητάς ἔχον· αἱ δέ κλάσεις εἶναι πολλαπλάσιοι, ὥστε ὁ νεοερχόμενος μαθητῆς εὐρίσκει πάντοτε ἕν τμήμα συγκροτούμενον ὑπὸ μαθητῶν ἐχόντων ἴσην μ' αὐτόν μάθησιν· αἱ πρόσδοι τοῦ δέν ἐμποδίζονται, οὐδ' αὐτός ἐμποδίζει πῶς τὰς τῶν ἄλλων.

Εἰς τὰ ἀλληλοδιδακτικά οἱ μαθηταὶ διακρίνονται διά τήν καθαριότητα, τήν εὐσημωσίαν καί τήν ψυχικὴν εὐχαρίστησιν, ἥτις λάμβανει εἰς τό πρόσωπόν των. Ἡ εὐταξία εἶναι ἐντελής, ἡ εὐκοσμία εἶναι ἐν τῶν κυριωτέρων πραγμάτων εἰς τήν ἀλληλοδιδακτικὴν μέθοδον καί καθεὶς ἐξεύρει πόσῃ ἐπιρροὴν δύνανται νά ἔχωσιν εἰς τό ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς ὅλαι αἱ ἕξεις αἱ ἀποκτῶμεναι εἰς τήν παιδικὴν ἡλικίαν.

Ὁ τρόπος τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς ἀρμόζει κάλλιον εἰς τὰ παιδιά. Δι' αὐτοῦ ὀλίγον καιρόν μένουσιν εἰς μίαν ἄσκησιν γυνομένην εἰς τὰ θρανία· ἐπειτα κινουῦνται, διά νά υπάγωσι, μετά πολλῆς εὐταξίας, νά σπουδάσωσιν εἰς πίνακα γύρω τοῦ διδασκῆριου· καί μετ' ὀλίγον νά ἐπιστρέψωσι πάλιν εἰς τὰ θρανία. Τοῦτο ζητεῖ καί ἡ παιδικὴ ἡλικία· τό σῶμα διὰ ν' ἀναπτύχθῃ ἔχει χρεῖαν κινήσεως, καί τό πνεῦμα χρειάζεται ψυχαγωγίαν καί διασκεδάσιν.

Τήν σήμερον τό ἥσιμν ἢ τό τρίτον αὐτοῦ τοῦ καιροῦ ἀρκεῖ εἰς τὰ παιδιά

μόλις ν' αναγιγνώσκη ὀλίγον, νά γράφῃ καί νά λογαριάζῃ· καί οὕτος ὁ καιρός ἦτο προσέτι ἀηδίας καί πικρίας καιρός. Τίς ἀπό ἡμᾶς ἐλησμόνησε τά ὄσα πύρινα δάκρυα ἔχυσεν ἐπάνω εἰς τήν φυλλάδα του;

Οἱ μὴ εὐποροὶ γονεῖς δέν ἐδύναντο νά πληρώνωσι διὰ τήν διδασκαλίαν τῶν τέκνων τῶν ἔπειτα δέν ἦσαν οὐδέ ἄρκετά σχολεῖα δημόσια, διὰ νά διδάσκωνται τά παιδιά ἄμισθί. Ἐκ τούτου πολλά ἔμεναν ἀμαθῆ καί παντάπασιν ἀπαίδευτα καί ἀνάγωγα. Ἦτο ἡ νεολαία ὡς φυτοκομειον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξήρχοντο μετέπειτα κακοὶ ἄνδρες, διὰ νά υπάγουν νά γεμίωσι τὰς φυλακάς, τά δεσμοτήρια καί τά κάτεργα· ἐρεῦνησον περὶ τούτου τά κατάστιχα τῶν ἀποφάσεων ὄλων τῶν δικαστηρίων.

διὰ νά μάθωσιν τά αὐτά· ἀλλά καλύτερον, χωρὶς ραβδισμοῦ καί λύπας, καί χωρὶς νά παθαίνωσι τι βλαβερὸν τῆς ὑγείας τῶν. Ἐάν μείνωσιν εἰς τό σχολεῖον ὅσον καιρὸν ἔμενον ἄλλοτε εἰς τά τῆς ἄλλης μεθόδου, θέλουν μάθει πλείοτερα καί θέλουν γενῆ ἀξιώτερα εἰς τό νά ἐκπληρώσωσι τά χρέη τῆς τάξεως, τήν ὁποίαν θέλουν λάβει ἐμβαίοντα εἰς τόν κοινωνικόν βίον. Δέν θέλουν δέ ζητήσῃ ν' ἀναβῶσιν ὑψηλότερα, ὡς εἶπαν τινές· διότι εἰς τά σχολεῖα μας δέν τούς παραδίδεται ἄλλο παρά τά τῆς κοινῆς προπαιδείας μαθήματα. (Φανερό ὅτι δίνεται ἀπάντηση σέ ἐπικρίσεις συντηρητικῶν στοιχείων).

Διὰ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου τά εἰς διδασκαλίαν ἀπαιτούμενα ἔξοδα εἶναι πολὺ ὀλιγώτερα. Εἰς τὰ Παρίσια ἔχομεν σχολεῖα ἐκ 400 μαθητῶν, καθέν τῶν ὁποίων διευθύνεται ὑπὸ ἐνός μόνον διδασκάλου. Ἄν ἔδιδες ἀπὸ ἕνα βιβλίον εἰς καθένα μαθητὴν, ἰδοὺ εὐθύς 400 τόμοι, καί πολλάκις χρειάζεται εἰς πλείοτερον ἀπὸ ἕνα τόμον. Τὰ βιβλία φθείρονται εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαθητῶν, καί ἐξ ἀνάγκης πρέπει νά τοῖς δίδῃς ἄλλα νέα. Τὸ αὐτὸ πρέπει νά κάμνης διὰ τὸ χαρτίον, τὰς γραφίδας κλπ. Ὅποση δαπάνη! Εἰς τὰ ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα ἕν ἀντίτυπον τῆς συλλογῆς τῶν πινάκων τῆς ἀναγνώσεως πωλεῖται 8 φράγ. (9 Φοῖν. 12 λεπτά). Ἐμποροῦν ταῦτοχρόνως νά μεταχειρισθῶσιν αὐτὸ πλείοτεροι τῶν 400 μαθητῶν, καί διαρκεῖ προσέτι καί πολλοὺς χρόνους· τὸ αὐτὸ ἐμποροῦμεν νά εἴπωμεν καί περὶ τῶν λοιπῶν. Δέν θέλομεν ἀπαντήσῃ εἰς τήν ἀντίρρησην, τήν ὁποίαν ἀνθυπέβαλάν τινες, ὅτι οἱ μαθηταὶ δέν ἐμποροῦν νά μάθωσιν εἰς τούς πίνακας ν' ἀναγιγνώσκωσιν· εἶναι τῆ ἀληθεία λόγοι νηπιῶν. Μεταχειριζόμεθα, ἀρχίζοντες τήν γραφήν, ἀβάκια ἀντὶ χαρτίου· ἐκ τούτου προέβρχειται μεγίστη οἰκονομία χρηματικῆ. Ἄς μὴ

είπωσι δέ και διά τούτο, ότι οί μαθητά δέν έμπορούν νά μάθωσι τό γράψιμον επί τών πλακών γράφοντες· ίδε τά πράγματα· πήγαινε εις τά σχολεία νά πληροφορηθής.

Είπαν ότι τά τής θρησκείας παραμελοῦνται εις τά τής άλληλοδιδακτικής σχολεία.

Είναί ψευδές· έφεραν ταύτην τήν αντίρρησην, ότε είδαν ότι όλαι αί άλλαι άναιροῦνται ύπ' αυτών τών πραγμάτων. (Τά άλληλοδιδακτικά σχολεία, πού ένθάρρυναν τήν πρωτοβουλία και καλλιεργοῦσαν φιλελεύθερο πνεῦμα και δημιουργικότητα, κατηγορήθηκαν ως σχολεία του διαβόλου).

5

Π. β. και Άπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαι τής 'Ιστορίας τής 'Ελληνικής 'Επαναστάσεως, σειρά τρίτη, τά περί Παιδείας, τ. 1 (1968), σελ. 47 κ.έ. όπου καταχωρίζεται τό κείμενο τής έπιτροπής παιδείας του 1824.

ΣΧΕΔΙΟΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Περίληψη τών πορισμάτων ειδικής έπιτροπής βουλευτών, όπως δημοσιεύθηκε στην έφημερίδα «'Ο Φίλος του Νόμου» μετά τήν ύποβολή τους στό Βουλευτικό Σώμα και τήν έγκρισή τους άπ' αυτό

Τρία είδη σχολείων νά συστηθώσιν εις τήν 'Ελληνικήν επικράτειαν διά τήν εύτυχή πρόοδον του φωτισμού και τήν εκείθεν εύδαιμονίαν του γένους.

Τό πρώτον είδος νά έμπεριλαμβάνη τά σχολεία διά τήν προκαταρκτικήν και δημόδη άγωγήν, διά τής όποίας ό μαθητής νά διδάσκεται μόνον τό νά διαβάξη, γράφη και λογαριάξη.

Τό δεύτερον νά έμπεριλαμβάνη τά λύκεια, τών όποίων ή σύστασις νά γένη εις τήν πρωτεύουσιν εκάστης έπαρχίας ή καν τών σημαντικώτερων. Εις αυτά νά διδάσκεται ό μαθητής μ' όλην τήν άπαιτουμένην γραμματοκριτικήν έντέλειαν τήν προπατορικήν μας γλώσσαν, νά σπουδάξη τήν λατινικήν και γαλλικήν, και νά άκροάζεται στοιχειώδη μαθήματα τών έπιστημών και τής φιλοσοφίας.

Τό τρίτον και τελευταίον, νά συστηθῆ έν τούλάχιστον Πανεπιστήμιον εις τήν 'Ελλάδα, έμπεριλαμβάνον τούς τέσσαρας μεγάλους κλάδους τής έπιστημονικής παιδείας, ήγουν τής θεολογίας, φιλοσοφίας, νομικής και Ιατρικής, όπου νά σπουδάζωσιν όσοι προτετελεσμένοι εις τά λύκεια θέλουν νά τελειοποιηθώσιν εις τина έπιστήμην και νά τήν μάθωσιν ως έπάγγελμα.

'Αλλ' έπειδή τοιοῦτον σχέδιον δέν είναι του παρόντος καιρού νά βαλθῆ εις πράξιν καθ' όλην τήν έκτασίν του ή έπιτροπή περιορίζεται εις μόνον τό πρώτων είδος, τό όποιον κοινώς όνομαζόμενον **άλληλοδιδασκαλία είναι άναγκαιότατον και κοινωφελέστατον εις τήν 'Ελλάδα, και έν ταύτῳ όλιγοδάπανον διά τήν επικράτειαν, και άνέξοδον διά τόν μαθητήν.[...]**

(Α. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν έγινε, Α, 10-11)

(α) Διορισμός του Φαρμακίδη ως Έφόρου τής Παιδείας:

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ

Πρός τόν Έκλαμπρότατον Πρόεδρον του Έκτελεστικού

Τό Βουλευτικόν αισθανόμενον τήν ανάγκην όπου έχει ή πατρίς διά τήν καλήν ανατροφήν τών παιδών, κρηπίδα τής εύτυχίας τών εθνών, έσκέφη περι τοῦ αξιολόγου τούτου άντικειμένου, καί έπειδή εις έπιτυχίαν τούτου τοῦ σωτηρίου σκοποῦ ανάγκη είναι καί άνθρωπος νά διορισθῆ έφορος κατά τήν § λζ' τοῦ όργανικοῦ νόμου, τοιοῦτον ένεκρινε τόν κύριον Θεόκλητον Φαρμακίδη, καί τῷ ένεπιστεύθη τό **ύψηλόν τουτο ύπόϋργημα**, όνομάσαν αὐτόν **έφορον τής παιδείας καί ήθικῆς ανατροφῆς τών παιδών**. Τό Σεβαστόν οὖν Έκτελεστικόν άς δώσῃ τάς περι τούτου αναγκαίας διαταγάς.

Τῆ 5 'Ιουλίου 1823, έν Τριπολιτζά

Ο άντιπρόεδρος του Βουλευτικού

Βρεσθένης Θεοδώρητος

Ο α' Γραμματεῦς

Ίω. Σκανδαλιδης

(Α.Β. Δασκαλάκης, δ.π., σελ. 38)

(β) Χρέη καί δικαιώματα του Έφόρου τής Παιδείας

Διάταγμα του Ύπουργού Έσωτερικών Γρηγορίου Δικαίου (Παπαφλέσσα).

"Εφορος τής Παιδείας τήν έποχή αυτή ήταν ό Γρηγόριος Κωνσταντάς

Χρέη

α) Νά περιέλθῃ καί νά έπισκεφθῆ αὐτοπροσώπως όσα τών σχολείων συγχωροῦν αί περιστάσεις· καί μέ τόν καιρόν καί όλα όσα είναι δυνατόν.

β) Έν τοσοῦτῷ νά πληροφορηθῆ πόσα σχολεία εύρίσκονται πρός τό παρόν εις τήν Έλληνικήν Έπικράτειαν, τόσον τής άλληλοδιδακτικής μεθόδου όσον καί άλλα, καί ποῦ τό καθ' έν· καί νά ιδεάσῃ τήν Διοίκησιν.

γ) Νά φροντίσῃ νά πληροφορηθῆ περι τών εις αυτά διδασκόντων διδασκάλων, καί τής αὐτῶν διαγωγῆς καί ικανότητος· καί περι τών μαθημάτων όπου παραδίδονται εις κάθε σχολεῖον· καί περι τής τάξεως καί μεθόδων τής παραδόσεως. Καί νά εισάξῃ (όπου λείπει) μέθοδον τήν άπλουστέραν, εύκολωτέραν καί έπιτηδειότεραν νά έπιτυχάνῃ τήν παιδευσιν τών νέων καί εις άλλας μέν μαθήσεις, έξαιρέτως όμως εις τήν τής [άρχαίας] έλληνικής γλώσσης, διά νά μή κατατρίβωσιν εις αὐτήν οί νέοι άνωφελῶς τόν πολύτιμον καιρόν τής ήλικίας των.

δ) Νά λάβῃ πρόνοιαν μετά τών Έπιτρόπων τών σχολείων διά νά διορίζωνται παντοῦ διδάσκαλοι τίμιοι, χρηστοήθεις, έναρετοι, θεοσεβείς, σώφρονες, ώστε νά διδουν καλόν παράδειγμα καί νά έμποτίζουν τήν άρετήν καί τόν άληθῆ πατριωτισμόν εις τούς νέους καί τούς προκομμένους, όσον ένδέχεται έκαστος εις τό είδος του, διά νά μή καταργῆται ό τόπος καί παραλύεται ή νεότης.

ε) Νά [συναντηθῆ] μέ τούς έπιτρόπους καί διδασκάλους τών σχολείων καί νά συνεννοηθῆ μετ' αὐτῶν, ώστε τά όντα σχολεία νά μεταβληθῶσιν έπί τό κρείττον· καί όπου ό τόπος είναι ικανός νά συστήσῃ νά συσταθῶσι καί άλληλοδιδακτικά· καί άλλα ανάλογα μέ τήν δύναμιν καί κατάστασιν τοῦ τόπου.

στ) Νά έρευνήσῃ νά μάθῃ όποίους καί πόθεν έχει τούς πόρους καί τάς

προσόδους πᾶν σχολείου, καί ἄν αὐταί ἐξοδεύωνται εἰς τὰς καθαυτὴν χρείας τοῦ σχολείου ἢ ἀναλίσκωνται εἰς μάτην, καί νά εἰδοποιήσῃ τήν Διοίκησιν.

ζ) Νά ἔχη ἐπιστολικόν συνάλλαγμα μέ τούς διδασκάλους καί ἐπιτρόπους τῶν σχολείων, διά νά εἰδοποιεῖνται, ἀπό καιροῦ εἰς καιρόν, περί τῆς καταστάσεως ἐκάστου σχολείου, τῆς προόδου τῶν μαθητῶν καί ὅσα ἄλλα ἀφορῶσι τήν βελτίωσιν τῶν σχολείων.

η) Νά συνεπιμεληθῇ μέ τούς ἐπιτρόπους τῶν σχολείων νά προβλεφθῶσι τὰ σχολεῖα μέ τὰ ἀναγκαῖα εἰς χρῆσιν αὐτῶν βιβλία, καί νά πλουτισθῶσιν, ὅπου εἶναι δυνατόν, καί μέ βιβλιοθήκας, ἀναλόγους μέ τὰ δυνάμεις καί τήν κατάστασιν ἐκάστου τύπου.

θ) Νά δώσῃ παραγγελίαν εἰς τούς κατά τόπους ἐπάρχους καί δημογέροντας καί ἐπιτρόπους καί διδασκάλους τῶν σχολείων, διά νά συνάξουν τὰς ἀρχαιότητας, ὅπου κατά καιροῦς εὐρίσκονται εἰς κάθε τόπον· νομίσματα δηλαδή, ἀγάλματα, ἐπιγραφάς καί ὅ,τι ἄλλο λείψανον ἀρχαιότητος, διά νά τὰ ἀποταμιεύουν εἰς τὰ σχολεῖα, διά ν' ἀποκτήσῃ μέ τόν καιρόν, πᾶν σχολεῖον τὸ Μουσεῖον του· πράγμα ἀναγκαιότατον διά τήν ἱστορίαν, διά τήν ἀνακάλυψιν τῶν ἀρχαίων ὀνομασιῶν τῶν πόλεων καί τόπων, διά τήν γνώρισιν τῆς δεξιότητος τῶν προγόνων μας· καί διά τήν ὑπόληψιν τήν ὅποιαν δικαίως ἔχουσιν εἰς τὰ τοιαῦτα τὰ σοφὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη, οἱ ὅποιοι μᾶς μέμφονται, διότι τὰ χαρίζομεν ἢ τὰ πωλοῦμεν ἀντὶ μικροῦ τιμῆματος εἰς τούς θαμίζοντας εἰς τήν Ἑλλάδα περιηγητάς των.

ι) Νά καθυποβάλλῃ εἰς τήν Διοίκησιν σχέδιον τῆς τάξεως τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, τῆς μεθόδου τῆς παραδόσεως, τῆς διαρκείας, εἰ δυνατόν, ἐκάστου μαθήματος, μάλιστα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διά νά μὴ εἶναι ἀπεριόριστος ἢ περί ταύτην σπουδῇ καί καταναλίσκεται εἰς μάτην ὁ πολυτιμότερος καιρὸς τῆς νεότητος, τὸ ὅποιον θεωρηθῆν, ἐπικριθῆν καί ἐπικυρωθῆν ὑπὸ τῆς Διοικήσεως, νά διαδοθῇ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἐπικρατείας καί νά ἀκολουθῆται, ἕως νά εὐρεθῇ καλύτερον.

Δικαιώματα τοῦ αὐτοῦ

α) Νά λαμβάνῃ παρά τῆς Διοικήσεως τήν ἀναγκαίαν συνδρομὴν εἰς τὸ νά διευθετῶνται κατὰ τὸ δέον τὰ ἀφορῶντα τήν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας.

β) Νά εἰσακούεται εἰς τούς ἐπιτρόπους τῶν σχολείων, εἰς ὅσα ἤθελε προβάλλει [=προτείνει] διά τήν βελτίωσιν τῶν σχολείων.

γ) Νά πείθωνται οἱ διδάσκαλοι, εἰς ὅσα εὐλόγα καί ὠφέλιμα ἤθελε προτείνει εἰς αὐτούς πρὸς μεταρρῦθμισιν καί βελτίωσιν τῶν σχολικῶν πραγμάτων.

δ) Οἱ ἐπίτροποι καί διδάσκαλοι τῶν σχολείων εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ὁποίων ἤθελεν ἔλθει, νά δείχνωσιν εἰς αὐτόν τήν ἀναγκαίαν δεξιῶσιν ἐν ὄψῃ διατρίψῃ παρ' αὐτοῖς, καί εὐκολίαν νά μεταβαίῃ ἐκεῖθεν εἰς ἄλλα σχολεῖα.

ε) Οἱ ἐπάρχοι νά δίδωσι χεῖρα βοηθείας εἰς ἐκτέλεσιν τῶν χρεῶν του.

Ἐν Ναυπλίῳ, τῇ 10 Φεβρουαρίου 1825

(Ἄ.Κ. Δημαρᾶ, Ἡ Μεταρρῦθμιση..., Α' 13-15)

7

(α) Οἱ ἔφοροι τῆς Τριπολιτσᾶς ζητοῦν ἀπὸ τῆ Γερουσίας ἐνίσχυση γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ σχολείου τους

Εἶναι ἀπερίγραπτος καί ἀνεκδιήγητος ἡ εὐχαριστία, τήν ὅποιαν ἡ πολιτεία αὕτη χρεωστεῖ νά ὁμολογῇ νυχθημέρως καί κατὰ διαδοχὴν τὰ αὐτῆς τέκνα καί ἔγγονα πρὸς τήν σεβαστὴν ταύτην καί πανένδοξον [Γερουσίαν]. Ἡ σεβαστότης

της, γνωρίζουσα ὡς φιλόμουσος ὄσσην ὠφέλειαν, ὅσον κέρδος, ὄσσην γνῶσιν θεϊαν καὶ ἀνθρώπινον προξενούσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ γράμματα, καὶ ὅτι δι' αὐτῶν τὰ πάντα διορθοῦνται καὶ εὐκολύνονται καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν εἰς ὑψηλὰς θεωρίας καὶ νοήματα ἀναβιβάζοντα, ἐξάγουσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς χαμερπῆς εἰς τὰ ὑψηλότατα καὶ ἐλευθέρα φρονήματα, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς παρὰ πάντων ἐκθειαζομένοις κατορθώμασι τοῖς καὶ τυφλῷ δήλῳ, ἐσύστησε διὰ τῆς προνοίας καὶ προστασίας τῆς εἰς ταύτην τὴν δυστυχή πόλιν τὸ σχολεῖον τῆς **Ἀλληλοδιδασκτικῆς** διὰ τὰ ἀμαθῆ ἀνήλικα καὶ φρενονηπιάζοντα τέκνα τῶν ὁποῖον ἐχάρισεν εἰς αὐτὴν ὡσάν μίαν αἰωνίου μνημοσύνου παρακαταθήκην δι' οὗ ἔνεκεν ἅπαντες ἡμεῖς οἱ εὐτελεῖς κάτοικοι αἴρομεν χεῖρας πρὸς Θεὸν ἰκέτιδας ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σεβαστότητος, καὶ ἐπομένως παρακαλοῦμεν θερμῶς καὶ δεόμεθα νὰ βάλῃ πρὸς καλλίστην ἀρχὴν καὶ τὸ καλλιστότατον τέλος διὰ τὸ αὐτὸ κοινωφελές σχολεῖον. — Ὁ Διδάσκαλος καλός, ἡ τέχνη του ἀρίστη, τὰ ἀναγκαῖα του ἑλλιπῆ, ἡμεῖς πτωχοὶ καὶ γεγυμνωμένοι καὶ ἄνευ τινός ἐπικερδοῦς ἐπιχειρήματος καθήμενοι. Ὁ διδάσκαλος μόνος πρὸς τὸ παρόν, ἀλλὰ τῶν μαθητῶν ἡμέραν παρ' ἡμέραν πληθυσσομένων, θὰ χρειασθῆ βέβαια καὶ βοηθόν· πρόσδοδος ὅμως ἀναγκαῖον οὐδεμία, καὶ ταύτης ἀπούσης εἰς τὸν πάγον τὸ κτήριον. Εἶναι ὅμως πρόσδοδος, ἔστι τρόπος, εἶναι οἰκονομία, ἂν ἡ σεβαστῆ Δ[ιοικήσις] ἐπιτάξῃ, ἂν ἡ φιλόμουσος καὶ φιλογενῆς Γερουσία θελήσῃ, τὰ περίεξ τοῦ σχολείου ἔθνικα ἐργαστήρια, δέκα ἔννεα ὄντα (ἅτινα καὶ ἐπὶ τυραννίας διὰ τὸ αὐτὸ τζαμί ἐχρησίμευον, πολλῶν μᾶλλον ἤδη ἐπὶ τῆς Ἐλευθερίας) ἔχουν τινὰ περὶ τῶν διδασκάλων μισθόν, ἓνας μύλος ἔνδον τοῦ κάστρου καὶ δύο ἔξωθεν τοῦτο ἔθνικοί, ἀρκοῦσιν ὁπωσοῦν διὰ τὸν μισθὸν αὐτῶν καὶ οἰκονομοῦνται **πρὸς τὸ παρόν ὀλιγαρκῶς οἱ διδάσκαλοι**. Αὐτὰ ταῦτα παρακαλοῦμεν ἐργαστήρια καὶ μύλους νὰ τὰ χάρισῃ ἡ Σ[εβαστῆ] Δ[ιοικήσις] πρὸς τὸ σχολεῖον, χάριν ἡμῶν τῶν πτωχῶν πολιτείας καὶ ἐπαρχίας· μέ αὐτὰ δεόμεθα νὰ παροικήσῃ τοῦτο τὸ σχολεῖον, νὰ φωτίσῃ τοὺς τυφλοὺς, νὰ μαθητεύσῃ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ νὰ πλουτίσῃ τοὺς ἔνδεεις παιδείας καὶ μαθήσεως. Οὐδέν τοῦτο πρὸς τὸ γένος, οὐδέν πρὸς τὸ ὄλον, οὐδέν κατάκριμα, ἀλλὰ φήμη παντοτινὴ καὶ ἔπαινος αἰώνιος. Οὐδεμία ζημία κοινῆ, ἀλλὰ κέρδος καὶ μισθοὶ παρὰ Θεοῦ ἀπειροπλάσιοι. Λοιπὸν ἄς γένῃ παρακαλοῦμεν τοῦτό μας τὸ ταπεινὸν καὶ ἐπωφελές αἴτημα, ἄς ἐπικυρωθῆ, οἷς τρόποις οἶδε, τοῦτό μας τὸ πρόβλημα, ἄς λάβωμεν καὶ ἡμεῖς παρὰ τῆς Σ[εβαστῆς] Γ[ερουσίας] τοῦτο τὸ δῶρον καὶ χάρισμα. Πολλὰ οἰκονόμησε, πολλὰ θεοσεβῶς ἐκατόρθωσεν, ἄς κατορθώσῃ καὶ τοῦτο τὸ ὅπερ ἀναμφιβόλως καὶ ἀνυπομόνας ἀπεκδεχόμεθα αἴτημα καὶ εἴη εἰς μακραίωνας εὐδαιμονοῦσα καὶ ἐν ἀμφοτέροις ὑγιαίνουσα.

1823 Ἰανουαρίου 20. Ἐν Τριπολ.[ιτζᾶ].

Οἱ Ἐφοροὶ τῆς Ἐπαρχίας δοῦλοι ὑποκλινεῖς

Οἱ Ὑπέφοροι τῆς πολιτείας

Εὐγένιος Σταυρόπουλος

Βασίλειος Ἀθανασόπουλος

Γεώργιος Γιαννουκόπουλος

(Ἄ.Β. Δασκάλῃ, ὁ.π., σελ. 35-36)

(β) Ἡ πελοποννησιακὴ Γερουσία ἀνταποκρίνεται

Ἐπειδὴ ἡ αἰτία τῶν ὑποφαινομένων πολιτῶν πατριωτικὴ καὶ θεάρετος, ἔπειδὴ τὸ σχολεῖον τοῦτο κρίνεται χρήσιμον ὄχι μόνον εἰς τὴν νεολαίαν τῆς

πόλεως ταύτης καί ἐπαρχίας, ἀλλά καί ὅλης τῆς Πελοποννήσου, ἐπειδὴ τό δῶρον τοῦτο ὡς πρὸς τό ὅλον τοῦ ἔθνους οὐδέν, ἀλλά μεγίστη ἢ ἐξ αὐτοῦ πρὸς τήν πατρίδα ὠφέλεια, ἐπειδὴ ἡ καθέδρα τῆς Κεντρικῆς Διοικήσεως εἰς ταύτην τήν πόλιν ὀφείλει εὐγνωμοσύνην εἰς αὐτήν ὄχι μόνον διὰ λόγου ἀλλά καί δι' ἔργου, δι' ὅλα ταῦτα ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου ἀποδεχομένη, ἐπικυροῖ τήν εἰς τό παρόν ἔγγραφον αἰτήσιν τῶν πολιτῶν τούτων, δηλ. τὰ δεκαεννέα ἐργαστήρια τὰ περίξ τοῦ σχολείου ὄντα, τούς τρεῖς ἐθνικούς μύλους, τούς δύο ἐξωθεν καί τόν ἕνα ἔσωθεν τοῦ τείχους, τὰ καί ἐπὶ Τουρκίας εἰς αὐτό ἀναγόμενα, αὐτά χαρίζουσα προικίζει τό ἱερόν τοῦτο σχολεῖον, ὥστε νά μένωσι κτήμα αἰώνιον αὐτοῦ καί νά πληρώνωνται οἱ μισθοί τῶν κατά καιρόν διδασκάλων καί νά φωτίζωνται οἱ πρὸς αὐτό προσερχόμενοι μαθηταί. Οὕτω γενέσθω.

Ἐν Τριπολιτζᾷ, 1823 Ἰανουαρίου 31.

Ἄσημάκης Φωτήλας, Ἄντιπρόεδρος
Ἄρχ[ιμανδρίτης] Γρηγόριος [Δικαῖος]
Ὁ Μοθ[ώνης] Κύριλλος
Ὁ Πρωτοσύγκελλος Ἄμβρόσιος
Ἀναγνώστης Παπαγιαννακόπουλος
Γ[εώργιος] Μπάρμπογλης
Νικόλας Τζαννέτου
Ἰωάννης Γ. Οἰκονομίδης
Σπύρος Φραγκεσκόπουλος
Κωνσταντῖνος Ζαφειρόπουλος
Παναγιώτης Καλογεράς
Δημήτριος Καλαμαριώτης
Ἡλίας Καράπαυλος
Γιαννάκης Π. Κυριακός

(Ἄ.Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σελ. 36-37)

(γ) Ἰδρυση σχολείου στήν Ἀθήνα

ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΑΘΗΝΩΝ

Οἱ Ἀθηναῖοι καί μεταξύ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου περιστάσεων, πρό πολλοῦ ἤρχισαν νά ἐπιθυμοῦν τὰς Μούσας εἰς τήν πατρίδα των καί τόν φωτισμόν τῆς νεολαίας· διό καί κοινῇ γνώμῃ ἐσυστήθη κατ' αὐτάς δημόσιον Σχολεῖον, εἰς τό ὁποῖον διδάσκονται πρὸς τό παρόν ἡ Ἑλληνική καί Ἰταλική διάλεκτος. Διδάσκαλοι δέ ἐκλέχθησαν οἱ ἐλλογιμώτατοι Κύριοι Ἰω. Εἰρηναῖος καί Διονύσιος Σουρμελής, οἵτινες κάμνουσιν ἀρχήν τῶν μαθημάτων τήν ἐρχομένην Δευτέραν εἰς τό Σχολεῖον τοῦ ἀειμνήστου Ντέκα· εἰδοποιοῦνται λοιπόν οἱ φιλομαθεῖς πατέρες κατὰ τό ἱερόν χρέος ὁποῦ ἔχουσι νά δίδωσιν εἰς τὰ τέκνα των καλὴν ἀνατροφήν, νά στείλωσιν τούς υἱούς των εἰς τό εἰρημένον Σχολεῖον διὰ νά ἀποκτήσωσι τὰ φῶτα τῆς παιδείας, τὰ ὁποῖα θέλουν τούς καταστήσει καλοῦς ἀνθρώπους, ἐλευθέρους καί εὐτυχεῖς τῆς Ἑλλάδος πολίτας· καί ἐπομένως εἶναι ἡ καλυτέρα κληρονομία ὁποῦ θέλουν ἀφήσει οἱ γονεῖς πρὸς αὐτούς. Οἱ διδάσκαλοι δέχονται καί κάθε ἄλλον Ἕλληνα νέον ἐπιθυμοῦντα νά παιδευθῇ. Τῇ 29 Φεβρουαρίου 1824.

(Ἄ.Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σελ. 42)

Εἰδοποιήσις

‘Η εἰς ‘Αθήνας φιλόμουσος ‘Εταιρία ἔχε σκοπὸν νὰ συστήσῃ ἐκεῖ τὸ σχολεῖον τῆς νέας παιδαγωγίας «‘Αλληλοδιδασκτικῆς». Διὰ τοῦτο ζητεῖ ἕναν διδάσκαλον αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, νὰ ἡμπορῇ ὅμως νὰ δώσῃ μαρτύρια τῆς ἰκανότητός του ἢ μὲ τὰς ἀποδείξεις τῶν διδασκάλων του ἢ καὶ μὲ κανέναν ἄλλον τρόπον. ‘Οπου λοιπὸν κανέναν τοιοῦτος ἐπιθυμεῖ νὰ διδάσκῃ τὰ παῖδια τῆς Πατρίδος εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐδιδάχθησαν τὸ πάλοι τὰ ἀξιολογώτερα μαθήματα, ἄς εἰδοποιήσῃ διὰ τοῦτο ἢ αὐτὴν τὴν φιλόμ. ‘Εταιρίαν, ἢ τὸν συντάκτην τῆς παρούσης ‘Εφημερίδος.

(‘Α.Β. Δασκαλάκη, δ.π., σελ. 55)

8 ‘Επιστολὴ τοῦ Δημητρίου Παύλου, πρὸς τὸν ‘Αδ. Κοραῆ:

Κύριε Κοραῆ!

‘Οτε ἤρχισες νὰ προσκαλῆς τὸ Γένος μας εἰς τὸν **φωτισμὸν** του, δις εἶχεν ἤδη δοκιμάσει ν’ ἀποτινάξῃ ἐπάνωθέν του τὸν αἰσχρὸν τῆς δουλείας ζυγόν· εἶδες βέβαια ὅτι σωτηρίας ἄλλος τρόπος ἐπιτυχῆς δὲν τῷ εἶχε μείνει παρὰ τὴν παιδείαν αὐτὴν. ‘Ανακάλεσες λοιπὸν μὲ φωνὴν ἀληθοῦς Πατριώτου τοὺς ἀκίνητα κοιμημένους ὁμογενεῖς σου, ἀπὸ τὸν ζοφερὸν τῆς ἀμαθείας λήθαργον εἰς τὸ φῶς τῶν προγόνων των, **ἔκραξες ὅσον ἐμπόρσεες τοὺς νέους μας εἰς τὰ παιδευτήρια τῆς Εὐρώπης**, τοὺς ἔδειξες ἰκανῶς τῆς παιδείας καὶ τὸν τρόπον καὶ τὸν σκοπὸν, ὁποῖος πρέπει νὰ εἶναι, καὶ τοὺς ὤρκισες αὐστηρῶς εἰς τῆς Πατρίδος τὸ γλυκὺ ὄνομα νὰ τὴν μεταφέρουν παρθένον καὶ ἄμικτον τῶν κακῶν εἰς τὴν Γῆν τῆς γεννήσεώς της. Πόσον δέ ἐχάρη ἢ φιλόσοφός σου ψυχῇ, ὅτε ἤκουσες **τῆς Εὐρώπης τὰ φροντιστήρια συχναζόμενα ἀπὸ πλῆθος νέων ὁμογενῶν σου!** Πόσον ὅτε μὰς εἶδες ὀλόγουρά σου νὰ προσμένωμεν ἀνυπόμονοι τὰς ἀπὸ στόματος σοφὰς ὁδηγίας σου! καὶ πόσον ὄχι, ὅτε μὰς ἐγνώρισες ἄλλους ἀναμμένους ἀπὸ τὸ καταφλέξαν σε ἱερὸν τοῦ πατριωτισμοῦ πῦρ! ‘Η μοῖρα σου, ἢ καλύτερα, τῆς ‘Ελλάδος, αὐτὴ σ’ ἤξιωσε νὰ ἴδῃς καὶ σὺ μὲ θαυμασμὸν σου ἀνέκφραστον τὴν ἐντόχου ὀλίγου ἐντελεστικὴν ἐνέργειαν τῶν πρώτων τῆς παιδείας εἰς τὴν ‘Ελλάδα καταβολῶν. Μόλις τῷόντι ἐπάτησεν ἡ ἀγαθοεργὸς αὐτὴ θεὰ τὸ ἔνδοξον ἔδαφος τῆς Πατρίδος της, κ’ εὐθύς ἐλύθησαν τὰ συγκρατοῦντα τὰς χεῖρας τῶν ὁμογενῶν σου δεσμά, κ’ εὐθύς καὶ τῆς τυραννίας τὸ θεοποιοῦμενον εἶδωλον ἔπεσε κατὰ κεφαλῆς εἰς τοὺς πόδας αὐτῶν, καὶ πολυκυκλινδούμενον εἶναι τῶρα κοντὰ νὰ ἀπορριφθῇ ὀλότελα τῶν κλιμάτων μας. Τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς παιδείας, Σοφῆ μου καὶ Σεβάσμιε Γέρων, ἐπλήρωσεν αἰσίως τὰς εὐγενεῖας τῶν ‘Ελλήνων καρδίας ἀπὸ σέβας θρησκευτικὸν πρὸς αὐτὴν, καὶ ὤμοσαν ὄρκον φρικτὸν εἰς τῆς ἐλευθερίας τὸ μέγα ὄνομα ν’ ἀποσοβῆσουν δίχως ἀναβολὴν **τὴν πολέμιον τῶν καλῶν ἀμαθιαν.**

‘Αλλὰ τὸ Μεσολόγγι, περίφημον ἤδη διὰ τὰ μεγάλα τῶν ‘Ελλήνων ἀνδραγαθήματα, γνωστὸν διὰ τὴν εἰς Μεσολογγίτην πολιτογράφειν τοῦ ἐνδοξοτάτου τῶν ποιητῶν τῆς ‘Αγγλίας ἀοιδίμου Λόρδου Βύρωνος, πρώτων αὐτὸ συσταίνει σχολεῖον διὰ τὰ τέκνα τῶν καταμαχομένων τοὺς βαρβάρους ‘Ελλήνων. Τὰ μέσα τῆς πόλεως ἀληθινὰ εἶναι μικρὰ ὡς πρὸς τὰς παρούσας αὐτῆς ἄλλας χρείας, ἐπειδὴ διὰ μόνον νὰ ὀχυρωθῇ ἀσφαλέστερον κατὰ πάσης νέας τῶν βαρβάρων

προσβολής, χρειάζεται όχι μετρίαν δαπάνην· αφήνω τώρα τά άλλα έξοδα· και όμως ένα σχολείον, όπου νά διδάσκονται τά ελληνικά γράμματα και μία τῶν νεωτέρων γλωσσῶν, διά τὰς μέ τούς Εὐρωπαίους τωρινάς μας σχέσεις, ἐκρίθη ἀναγκαιότατον νά συστηθῆ κἄν ἐδῶ κατὰ ὅποιον πάλιν πρῶτος σύ μᾶς ἔδειξες ἀληθῶς ωφέλιμον τρόπον· και ὀλίγον κατ' ὀλίγον νά φροντισθῆ και τῶν ὑψηλοτέρων μαθήσεων εἰς τήν πρωτεύουσαν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἢ εἴσαξις.

Ἔτε οἱ Μεσολογγίται μ' ἐπρόβαλαν ν' ἀναδεχθῶ τό σχολεῖόν των εἰς βάρος μου, ἄν και τό εὕρισκα βάρος ὑπέρ τὰς δυνάμεις μου μέγα, διά νά μή ψυχράνω ὁμῶς τόν καλόν τῶν πολιτῶν τούτων διά τά καλά ζήλον δέν τό ἀπεποιήθη καθόλου, πεπειθῶς ἄλλως ὅτι αἱ σοφαί και φρόνιμοι συμβουλαί σου θέλουν μ' ὀδηγεῖ πάντοτε εἰς τοῦ ἔργου τήν εὐδοκίμησιν ἐνόσω και δέν παρρησιασθῆ ὁ ἀξιώτερός μου νά τό δεχθῆ ἐπάνω του.

Σχολεῖον χωρίς βιβλία, εἰπές που εἰς τούς αὐτοσχεδίους σου στοχασμούς, εἶναι τό αὐτό και τεχνίτου ἐργαστήριον γυμνόν ἀπό τ' ἀναγκαῖα τῆς τέχνης ἐργαλεῖα. Κατά δυστυχίαν τό σχολεῖόν μας δέν ἔχει οὐδ' ἓν βιβλίον. Οὐτε ἡ πόλις μας εἶναι εἰς κατάστασιν διά τήν ὥραν νά προμηθευθῆ τοῦλάχιστον ἀπό τ' ἀναγκαιότερα εἰς τήν παροῦσάν μας χρείαν. Ἄλλ' ἐλπίζομεν ἀδιστάκτως ὅτι και σύ θέλεις μᾶς στείλει τήν σειράν τῶν συγγραφέων ὄσους ἐξέδωκες εἰς ὄφελος και τῶν ξένων και τῶν ὁμογενῶν σου λογίων, και ἄλλους τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης θέλεις και δι' ἡμᾶς τώρα, ὡς ἄλλοτε διά τούς Χίους, γράψω πρός αὐτούς, παρακινήσει νά μᾶς προφθάσουν μέ βιβλία τῆς τωρινῆς μας χρείας. Αἱ εὐχαί σου, βλέπεις, καθ' ἐκάστην πραγματοποιοῦνται εἰς τήν Ἑλλάδα. Ἄλλ' εἰς πολλά ἔχομεν πάλιν χρείαν τῆς συνδρομῆς σου.

Τά νέα τῆς Ἑλλάδος τά μανθάνεις συχνά ἀπό τὰς ἐκδιδομένας δύο ἐδῶ ἐφημερίδας, τά «Ἑλληνικά Χρονικά» και τόν «Ἑλληνικόν Τηλέγραφον»· ἔγραψα και προλαβόντως μακράν ἐπιστολήν εἰς ἓνα τῶν αὐτοῦ φίλων μου, και ὀλίγον ὕστερον ἄλλην συντομωτέραν, και τόν παρήγγειλα νά σέ τὰς κοινώσῃ, διά νά γυρίσῃς περιστατικώτερον πως τά πράγματά μας.

Ἵγίαινε, σοφέ και ἀγαθέ Πατριῶτα! χρόνους μακρούς καίκαλους ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀγαπητῆς σου Ἑλλάδος, και μή παύσῃς συμβουλευῶν ὄλους μας τά δέοντα. Μεσολ. τῆ

Ὁ γνωστός σου ὁμογενῆς
Δημήτριος Παύλου

(Α.Β. Δασκαλάκη, ὀ.π., σελ. 44-45)

9

**Ἔγγραφα τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως γιά τήν ἴδρυση σχολεῖου στή Μικρο-
μάνη**
(περιέχουν γενικότερες σκέψεις γιά τήν παιδεία και ἐκθέτουν τίς τότε
δυσκολίες)

ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΠΕΡΙ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΕΙΣ ΜΟΝΗΝ ΤΗΣ ΕΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑ ΜΙΚΡΟΜΑΝΗΣ

ἀριθ. 3424

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Τό Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν
Πρός τό Ἐκτελεστικόν Σῶμα

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἀπό τήν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας **κρέματα ἢ τύχη τῶν πολιτῶν**. Διά τοῦτο εἰς ὅλας τὰς εὐνομουμένας διοικήσεις μία ἀπό τὰς κυριωτέρας φροντίδας εἶναι τό περί ἐκπαίδεῦσεως κεφάλαιον.

Ἡ ἀνωμαλία τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος καί, ἐξαιρέτως ἡ ἀνοικονομησία τῶν χρηματικῶν μέσων ἐμπόδισαν καί ἐμποδίζουν ἕως τῶρα τήν σύσταση τῶν ἀφεύκτως ἀναγκαιοτάτων εἰς τήν Ἑλλάδα τῆς παιδείας καταστημάτων.

Μόλον τοῦτο εἶναι ἀνάγκη μίαν φοράν νά γίνη ἀρχή καί νά συσταθοῦν καί νά ἐξοικονομηθοῦν σχολεῖα, ὅσα καί ὅπως ἡ περίστασις συγχωρεῖ.

Εἰς τόν Μεσσηνιακόν κόλπον κατά τήν Μικρομάνην εὐρίσκεται μετόχιον τῆς Λαύρας ἔχον ἰκανόν εἰσοδήμα.....

Τό εἰσόδημα τοῦ ρηθέντος μετοχίου ἡμπορεῖ νά θρέψῃ ἓνα διδάσκαλον, καί τό μετόχιον ἡμπορεῖ νά χρησιμεύσῃ διά σχολεῖον. Δέν εἶναι λοιπόν δίκαιον νά συστηθῇ τοιοῦτοτρόπως σχολεῖον, τό ὁποῖον θέλει ὠφελῆσαι ὅλον τόν Μεσσηνιακόν κόλπον; Ταῦτα καθυποβάλλομεν εἰς τήν ἐπίκρισιν τοῦ ἐκτελεστικοῦ Σώματος, καί περιμένομεν τήν περί τούτου ἀπόφασιν.

Ἐν Ναυπλίῳ τήν 9 Ἰουλίου 1824

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Γ. Γλαράκης

Ὁ Ὑπουργός τῶν Ἑσωτερικῶν
Γρηγόριος Δικαῖος

(Ἄ.Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σελ. 46)

Ἄριθ. 3483

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τό Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν

Πρός ἅπαντας τούς κατοίκους τῆς Ἐπαρχίας Μικρομάνης

Ὁ ἄνθρωπος μόνον διά τῆς Παιδείας καί τῆς χρηστῆς ἀνατροφῆς ἀποκαθίσταται ἀληθινός χριστιανός καί **χρηστός καί τίμιος πολίτης**. Ἡ παιδεία καί τὰ χρηστά ἤθη ἐδόξασαν τούς προπάτοράς μας Ἕλληνας, καί δοξάζουν καί σήμερα ὅλα τὰ πεφωτισμένα ἔθνη, καί αὐτή μόνη ἀποκατέστησε τούς προπάτοράς μας εὐδαίμονας, αὐτή καί πάλιν θέλει δοξάσει καί ἡμᾶς καί θέλει ἐπιφέρει τήν εὐδαιμονίαν καί ὅλα τὰ καλά, ὅσα πρό πολλοῦ ἐχάσαμεν, ἐάν φροντίσωμεν ὅσον ἡμποροῦμεν νά συστήσωμεν τὰ ἀναγκαῖα καταστήματα αὐτῆς. Ἡ Διοίκησις γνωρίζει κάλλιστα ὅτι ἡ περί ἐκπαιδεύσεως τῆς νεολαίας φροντίς εἶναι ἓνα ἀπό τὰ οὐσιώδη χρέη τῆς, ἀλλά διά τὰς γνωστάς εἰς ὅλους περιστάσεις δέν ἔλαβε καιρόν μέχρι τοῦδε νά σκεφθῇ καί περί τῶν χρησιμωτάτων καταστημάτων τῆς παιδείας. Ἦδη ὁμως, ὅταν πληροφορηθεῖσα ὅτι εἰς τήν ἐπαρχίαν ταύτην εὐρίσκεται ἓν μετόχιον τῆς Λαύρας, διέταξεν ὅτι τό ρηθέν Μετόχιον νά διορισθῇ σχολεῖον, καί τὰ εἰσοδήματα αὐτοῦ νά ἀφιερωθῶσιν εἰς αὐτό διά νά πληρῶνεται καί ὁ μισθός τοῦ διορισθέντος διδασκάλου κυρίου Χριστοφόρου Δημητριάδη καί αἱ λοιπῆς τῆς σχολῆς νά ἐξοικονομῶνται.

Εἰδοποιούμεν λοιπόν καί σᾶς ἀπαξάπαντας καί συνεργοῦντες μετὰ τῶν διορισθέντων ἐπιτρόπων τῆς σχολῆς ταύτης Κυρ. Ἀναγνώστη Δικαίου καί Γεωργίου Γεωργοπούλου νά φροντίσητε νά λάβῃ τάχος τήν σύστασιν αὐτό τό κοινωφελέστατον κατάστημα, τό ὁποῖον ἀποβλέπει μόνον καί μόνον εἰς ὠφέλειαν τῶν παίδων σας.

Ἐν Ναυπλίῳ τῆ 15 Ἰουλίου 1824

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Γ. Γλαράκης

Ὁ Ὑπουργός τῶν Ἑσωτερικῶν
Γρηγόριος Δικαῖος

(Ἄ.Β. Δασκαλάκη, ὁ.π., σελ. 54-55).

(α) Τό φῶς είναι προκριτότερον ἀπό τό σκότος

*Ἀπό τόν Πρόλογο τοῦ ἔκτου Μέρους τῆς
 «Στοιχειώδους Ἐγκυκλοπαιδείας τῶν Παιδικῶν
 Μαθημάτων» τῶν Γ. Γενναδίου καί Γ. Λασάνη*

[...] Καθώς [...] μεταξύ ὄλων τῶν ἐθνῶν, εὐρίσκονται κατά δυστυχίαν καί εἰς τό ἡμέτερόν τινες, οἱ ὁποῖοι, θέλοντες ἢ διόλου νά σβύσωσι τήν παιδείαν, ἢ νά τήν ἀποκαταστήσωσι μονοπωλεῖον, ἀγωνίζονται μέ ὄλας τιν τὰς δυνάμεις νά τήν παραστήσωσιν ὡς ἐπιβλαβή εἰς τόν κοινωνικόν βίον, ἢ τουλάχιστον εἰς τήν κατωτέραν τάξιν τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἐπέρασαν οἱ καιροί ἐκεῖνοι, ὅτε οἱ σοφισταί οὔτοι εὕρισκαν ὁπαδοῦς εἰς τὰ ὀλέθρια καί κοινοβλαβή αὐτῶν δόγματα. Ὁ πυκνός ἐκεῖνος καί σκοτεινός πέπλος, ὁ ὁποῖος ἐσκέπαζε τόσοις αἰῶνας τόν κόσμον ὄλον, ἐξεσχίσθη τώρα, καί πλέον δέν ἔμεινε κανεῖς, ὅστις ν' ἀμφιβάλλη ἀκόμη ὅτι τό φῶς εἶναι προκριτότερον ἀπό τό σκότος, καί ἡ ἀλήθεια προτιμώτερα ἀπό τό ψεῦδος. Τώρα καί ὁ καλός χριστιανός, καί ὁ ἀγαθός πολίτης, καί ὁ ἀπλῶς φιλόανθρωπος νομίζουσι τήν καλήν ἀνατροφήν τοῦ λαοῦ ὡς τό πρῶτιστον ἀπό τὰ συντελοῦντα εἰς τήν εὐδαιμονίαν ὁποιασδήποτε κοινωνίας. Ἐπειδή ὁ μέν καλός χριστιανός γνωρίζει καθαρώς, ὅτι ἡ βάσις πάσης χριστιανικῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ γνῶσις τῶν ὀρθῶν καί ἀλανθάστων δογμάτων τῆς ἱερᾶς καί ἀμωμήτου ἡμῶν Πίστεως αὕτη δέ δέν ἀποκτάται, εἰμή διὰ τῆς ἀληθινῆς παιδείας. Ὁ δέ ἀγαθός πολίτης βλέπει τήν εὐδαιμονίαν τῆς κοινωνίας πάντοτε ἀνάλογον μέ τόν φωτισμόν τῆς, καί τήν δύναμιν αὐτῆς ἴσην μέ τὰς νοεράς καί ἠθικᾶς δυνάμεις τῶν μελῶν τῆς. Αὐτός βλέπει προσέτι, ὅτι ὅταν ἔθιμα ἀρχαιότατα καταντήσωσι νά ριζωθῶσιν εἰς ἕν ἔθνος καί νά γείνωσι δευτέρα φύσις, τότε οὔτε κράτος οὔτε νόμοι δύνανται νά μεταμορφώσωσι τόν χαρακτήρα τοῦ ἔθνους τούτου, ἀλλά μόνη ἡ ἀνατροφή καί ἐκπαιδεύσις τῆς νεολαίας.

(ἀπό τό βιβλίον τοῦ Ἀ.Κ. Δημαρά, Ἡ Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε, τόμος Α', σελ. 3).

(β) Ποιά εἶναι τὰ καλά μαθήματα

*Ἀπό τόν πρόλογο πού ἔγραψε ὁ Νεόφυτος Βάμβας
 στό ἔργο «Τοῦ Διδασκάλου ὁ Ὁδηγός»
 τοῦ Ἀγγλοῦ ἱεραπόστολου Samuel S. Wilson*

[...] Ὅλοι βέβαια, καί γονεῖς, καί διδάσκαλοι, καί πᾶς ἄνθρωπος, αἰσθάνονται καί ὁμολογοῦν ταύτην τήν ἀλήθειαν, ὅτι δηλαδή πρέπει τά παιδιά νά διδάσκωνται ἐξαρχῆς **μαθήματα καλά**, καί **μέ καλήν μέθοδον**. Πόσον ὁμως ὀλίγοι τήν γνωρίζουν κατά βάθος! Ὅσον ἀπλή καί εὐκολος φαίνεται κατά πρώτην προσβολήν, τόσο πολυσύνθετος καί δύσκολος παρασταίνεται εἰς τόν ὅστις ἐξετάζει αὐτήν καθ' ὅλα τῆς τά μέρη, καί καθ' ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα εἰς τήν πρᾶξιν τῆς. Ποία εἶναι τῶν τῶν τά καλά ταῦτα μαθήματα; τίς ἡ καλή μέθοδος; Ἰδοῦ δύο μεγάλα εἰς τό εἶδος τῶν ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἴσως ἀκόμη δέν ἔκαμαν εἰς τόν ἑαυτόν τῶν οἱ πλείότεροι γονεῖς καί διδάσκαλοι, ἀλλ' ἀπό κακήν ἀρχήν καί συνήθειαν ἐδέχθησαν ὡς καλά μαθήματα, καί ὡς καλήν μέθοδον, ἐκεῖνα, τά ὁποῖα εἶναι ὄλον τό ἐναντίον. **Πρῶτον**, δίδουν εἰς τὰς χεῖρας τῶν παιδίων βιβλία γραμμένα εἰς τήν ἀρχαίαν ἐλληνικήν γλῶσσαν, τήν ὁποίαν δέν καταλαμβάνουν οὐδ' αὐτοί οἱ πλείότεροι παιδαγωγοί· **δεύτερον**, καί αὐτά ταῦτα τά βιβλία εἶναι Ὀκτόηχος, Ψαλτήριον, Ἀπόστολος, βιβλία λέγω, ὑψηλά καί θεολογικά, τά ὁποῖα, καί ἂν καθ' ὑπόθεσιν τά ἐννοῇ ὁ διδάσκαλος, εἰς τὰ πνεύματα ὁμως τῶν παιδίων εἶναι ἀκατάληπτα, καί πρέπει πρῶτον νά γυμνασθῶσιν εἰς ἄλλα μαθήματα. [...]

Τί λοιπόν ακολουθεῖ ἀπό τὰ τοιαῦτα παράκαιρα εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν μαθήματα; Ἐξοδεύουν τὰ δυστυχῆ καὶ ἀθῶα παιδιά δύο καὶ τρεῖς χρόνους, χωρὶς νὰ μάθωσιν ἄλλο, παρά μηχανικῶς νὰ ἀναγινώσκωσι, καὶ τοῦτο στραβά καὶ διεστραμμένα. Δέν ἀποκοτοῦν εἰς ὅλον τοῦτον τὸν καιρὸν καμίαν ἀλήθειαν, οὔτε ἠθικὴν, οὔτε φυσικὴν· καὶ ἀπό τοιούτους πολυχρονίους καὶ ἀκάρπους κόπους ὁ νοῦς ταπεινώνεται, συνηθίζεται εἰς τὴν ἀκρισίαν, καὶ τό φοβερώτερον ἀκόμη, λαμβάνει μῖσος καὶ ἀπέχθειαν εἰς τὴν μάθησιν. Ἰδοῦ μέ συντομίαν τί προξενοῦν τὰ πρῶτα μαθήματα, ὅταν δέν εἶναι ἀρμόζοντα εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ τὸ νόημα.

Ἡ δὲ μέθοδος τῶν πλειοτέρων παιδαγωγῶν εἶναι τῶνόντι ἀξία θρήνου καὶ ἀγανακτήσεως. Ἀντί νὰ φέρωνται εἰς τὰ ἀθῶα παιδιά μέ τρόπον γλυκύν καὶ σεμνόν, διὰ νὰ σύρῳσιν ἐνταυτῷ τὴν εὐνοίαν καὶ τό σέβας των, μεταχειρίζονται καὶ βλέμμα, καὶ φωνήν, καὶ χεῖρας τυραννικάς. Ἀντί νὰ τρέφωσι τὴν φυσικὴν περιέργειαν καὶ φιλομάθειάν των μέ ἱστορίας καὶ περιγραφὰς ζώων, φυτῶν, καὶ ἄλλων τοιούτων, περνοῦν ὄλην τὴν ἡμέραν εἰς ξηρούς καὶ ἀτάκτους συλλαβισμούς καὶ εἰς ἀναγνώσεις παρακαίρους. Ἀπό τοιούτων ἠθικόν καὶ διδακτικόν τρόπον παιδαγωγίας, τί ἄλλο ἐμπορεῖ νὰ προέλθῃ παρά ἐκεῖνο, τό ὅποιον καὶ βλέπομεν τῶνόντι; Τὰ πνεύματα τῶν παιδίων ταπεινώνονται, ἐξευτελιζονται, καὶ συλλαμβάνουν δικαίως ἀπέχθειαν εἰς τὴν μάθησιν, καὶ ἀσπονδον μῖσος κατὰ τῶν τυράννων τῆς ἀθῶας ἡλικίας των.

Ποῖα λοιπόν εἶναι τὰ καλὰ μαθήματα καὶ ἡ καλὴ μέθοδος; Δέν εἶναι τῆς παρουσίας ὑποθέσεως νὰ ἔμβω εἰς τὴν περί τούτου ἀκριβολογίαν. Πολλοὶ ὅμως σοφῆτατοί καὶ φιλανθρωπότατοί ἄνδρες ὠμίλησαν καὶ συνέγραψαν πολλά καὶ ὠφέλιμα περὶ τῶν ζητημάτων τούτων· τούς ὁποίους εὐγνωμόνας πρέπει ν' ἀκολουθῶμεν, ὅταν μάλιστα αἱ παρατηρήσεις των βεβαιώνωνται ὄχι μόνον ἀπό τόν ὀρθόν λόγον, ἀλλά καὶ ἀπό ἀναντίρρητα ἀποτελέσματα. Ἡ καλύτερα λοιπόν μέθοδος εἶναι ἡ ἀλληλοδιδακτικὴ (ὀνομαζομένη καὶ ἀμοιβαία), ἡ ὁποία ἄρχισεν ἦδη νὰ διαδίδεται καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ δὲ μαθήματα πρέπει νὰ εἶναι, πρῶτον μὲν, εἰς τὴν γλῶσσαν, μέ τὴν ὁποίαν τὰ παιδιά ἀνατρέφονται καὶ συλλογίζονται· δεῦτερον δέ, εὐκόλα εἰς τὴν ἔννοιαν, περίεργα εἰς τὴν ὕλην, καὶ ὠφέλιμα εἰς τὴν μίμησιν καὶ ἐφαρμογὴν. [...]

Εἰς [τῆς παιδικῆς ἡλικίας] τὴν καλὴν μόρφωσιν πρέπει ὅλοι νὰ δείχνωμεν μεγάλην ἐπιμέλειαν, ὄχι μόνον διότι εἶναι ἱερόν χρέος μας, ἀλλά καὶ δι' αὐτό μας τό συμφέρον. Συμφέρον βέβαια εἶναι εἰς τούς γονεῖς νὰ ἔχωσι τέκνα σπουδαία καὶ χρηστοθήη. Συμφέρον εἰς ἕκαστον πολίτην νὰ συζῆ μέ συμπολίτας σπουδαίους καὶ χρηστοθήεις. Συμφέρον καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἔθνους, μᾶλλον δὲ τό πᾶν εἶναι, νὰ συνίσταται τό ἔθνος ἀπό ἀνδρας καλῶς ἐξαρχῆς μορφωμένους καὶ εἰς τὰ ἦθη καὶ εἰς τό πνεῦμα. [...]

(Ἄ.Κ. Δημαρᾶ, δ.π., σελ. 8-10)

(γ) Οἱ λαοπλάνοι

Ἀπό ἓνα ἀνώνυμο ἄρθρο στήν ἐφημερίδα
«Ἑλληνικά Χρονικά» τοῦ Μεσολογγίου

[...] Ἐπιμελίσθε [...] τόν φωτισμόν τοῦ πνεύματός σας, καὶ τόν φωτισμόν τῶν τέκνων σας. Δέν τό ἐκαταλάβετε; Ὅπου εἶναι ἀμάθεια, ἐκεῖ περισσότεροι καὶ ἀπανθρωπότεροι λαοπλάνοι. Οἱ λαοπλάνοι οὔτοι σᾶς κατηγοροῦν τόν φωτισμόν, διὰ νὰ μένετε τυφλοί, καὶ νὰ σᾶς παίζωσιν ἐκεῖνοι μέ τὰ μισανοιγμένα καὶ

παμπόνηρα μάτια των. Διά τούτο καί κατατρέχουν καί συκοφαντοῦν ὅποιον ἤθελαν ἰδεῖν ὅτι ἔχει καθαρὸν φῶς, καί ζητεῖ ν' ἀνοίξη καί τούς ἰδικούς σας ὀφθαλμούς διὰ νά βλέπετε τὰ ἀληθινὰ σας χρέη καί δικαιώματα, εἰς τῶν ὁποίων τήν ἐκπλήρωσιν στέκει ἡ ἀληθινή ἐλευθερία καί εὐτυχία σας. Λαοὶ τῆς Ἑλλάδος, μὴν ἀκούετε περαστικά τούς λόγους τῶν ἀληθινῶν σας συμβούλων καί ἀδελφῶν. Μὴ λέγετε μόνον, καλά μᾶς λέγει, ἀλλ' ἐκτελεῖτε τὰ καλά καί μέ τό ἔργον. [...]

(Α.Κ. Δημαρᾶ, *Ἡ μεταρρύθμιση, τόμος Α, σελ. 11*)

10

(δ) Γενικότερα γιά τήν παιδεία κατά τόν Ἄγωνα, βλέπε:

Ἄ.Κ. Δημαρᾶ, *Ἡ Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε, Α κγ'-κζ'*.

2. Ἡ ὀργάνωση ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ Κράτους

Α' Ἡ περίοδος Καποδίστρια

Μόνο γιά ἔναρξη δημιουργίας ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τήν ἐποχή τοῦ Καποδίστρια μπορεῖ νά γίνει λόγος· γιατί ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ πρώτου Κυβερνήτη μᾶς ἐπιβάλλει νά ἐξετάσουμε τί εἶχε σχεδιαστεῖ καί πραγματοποιηθεῖ ὡς τήν ἡμέρα τοῦ θανάτου του.

Μία ἀπό τίς πρῶτες φροντίδες τοῦ Καποδίστρια ἦταν ἡ σύσταση Ὁρφανοτροφείου στήν Αἴγινα γιά τὰ ὀρφανά τοῦ πολέμου καί ἡ δημιουργία δασκάλων γιά ἀλληλοδιδασκτικά σχολεῖα¹. Παράλληλα προωθήθηκαν σέ θέσεις ἡγετικές γιά τὰ ἐκπαιδευτικά πράγματα ἄνδρες ἀξιόλογοι, ὁ Ἀνδρέας Μουστοξύδης καί ὁ παιδαγωγός Ἰ. Κοκκῶνης. Ὁ στόχος εἶναι σαφής στό μήνυμα-διάγγελμα τοῦ Καποδίστρια πρὸς τή Δ' Ἐθνοσυνέλευση (*Ἄργος, Ἰούλιος 1829*): γενίκευση τῆς λαϊκῆς παιδείας μέ τή δημιουργία ἐιδικοῦ ταμεῖου¹.

Τό αἶτημα τοῦ Κυβερνήτη ἔγινε δεκτό ἀπό τήν Ἐθνοσυνέλευση μέ ψήφισμα τῆς 2 Αὐγ. 1829², στό σκεπτικό τοῦ ὁποίου περιέχεται ἡ ἀποψη ὅτι ἡ διαμόρφωση πολιτῶν ἀποτελεῖ μέσο συντελεστικό γιά τήν κοινωνική καί πολιτική ἐπανόρθωση τῆς Πατρίδας. Μέ εἰδικά διατάγματα³ στίς ἀρχές τοῦ 1830 παρέχονται ὁδηγίες γιά τή λειτουργία τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων, γιά τίς ἐξετάσεις, γιά τίς μέρες ἀργίας.

Μία ἐκθεση τοῦ Ἰ. Κοκκῶνη κατά τὰ τέλη τοῦ 1830 κάνει λόγο γιά πλήθυνση τῶν σχολείων καί ζῆλο θερμό τῶν γονέων σ' ὅλη τήν ἐπικράτεια γιά τή μόρφωση τῶν παιδιῶν τους κι ἐκφράζει αἰσιοδοξία ὅτι σύντομα ἡ Ἑλλάδα διὰ τῆς παιδείας θά γίνει «ἐφάμιλλη μέ τούς νῦν φωτισμένους λαούς τῆς Εὐρώπης».

Ὅμως ὁ Καποδίστριας κατηγορήθηκε γιά τό συγκεντρωτικό καί ἀνελεύθερο τρόπο, μέ τόν ὁποῖο ἐφάρμοζε τήν ἐκπαιδευτική πολιτική του. Προκλήθηκαν καί ἐπεισόδια στό Κεντρικό Σχολεῖο στήν Αἴγινα.

ἀκολούθησαν ἀνακρίσεις⁴ καί διαμαρτυρία τῶν μαθητῶν⁵, πού ἀποφάσισαν καί νά τήν ἐκδώσουν, «ὅταν λυθοῦν τά δεσμά τῆς τυπογραφίας». Περισσότερο ὅμως κατηγορήθηκε ὁ Καποδίστριας, γιατί δέν προχώρησε στήν ἄμεση ἴδρυση πανεπιστημίου· ἡ ἀποψή του ἦταν ὅτι δέν ἐπέτρεπαν ἀκόμη οἱ περιστάσεις (*γνώμη πού εἶχε διατυπωθεῖ καί πρὶν ἀπό τήν ἀφιξή του*) καί ὅτι γιά τήν ὥρα χρειαζόταν καί ἦταν δυνατή γιά τήν προκοπή τοῦ τόπου καλή στοιχειώδης καί ἐπαγγελματική παιδεία⁶.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

Τό διάγγελμα τοῦ κυβερνήτη πρὸς τή Δ' ἐθνική συνέλευση γιά τήν ἴδρυση σχολείων

(*Μάμουκα, ΙΑ', σ. 788 κ.έ.*)

Ἀριθ. 13577

Πρὸς τήν Δ' Ἐθνικήν Συνέλευσιν
Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Εὐχεται ἀναμφιβόλως ἡ Συνέλευσις νά ἀπαρτίσῃ τάς ἐργασίας της εἰς τήν ἐνεστώσαν σύνοδον, δίδουσα εἰς τήν Κυβέρνησιν τήν δύναμιν καί τάς ὁδηγίας, ὅσαι ἀπαιτοῦνται.

α'. Διά νά βελτιώσῃ βαθμηδόν τήν σημερινήν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Κλήρου.

β'. Νά προκίσῃ τό Ὁρφανοτροφεῖον μέ εἰσοδήματα ἀνάλογα μέ τόν σκοπὸν τῆς καθιδρύσεώς του.

γ'. Νά ἐνθαρρύνῃ τήν πρόδοον τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς καί νά συστήσῃ σχολεῖα τυπικά! (= πρότυπα).

δ'. Νά δώσῃ πλειοτέραν ἔκτασιν καί νά στερεώσῃ παγιώτερον τό κεντρικὸν Πολεμικὸν σχολεῖον, νά ἐγείρῃ δέ προσέτι καί ἕτερον Ναυτικόν· καί

ε'. Νά συστήσῃ σχολεῖα ἀνωτέρας τάξεως διά τούς νέους Ἕλληνας, τόσον τούς ἀφιερωθησομένους εἰς τὰ Ἐκκλησιαστικά, ὅσον καί τούς μέλλοντας νά ὑπηρετήσουν τήν Πατρίδα εἰς τὰ Πολιτικά, ἢ νά διατρέξουν τό στάδιον τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καί τῆς φιλολογίας.

Ἡ Κυβέρνησις ἔλαβεν ἤδη ἀπὸ τό Ὁρφανοτροφεῖον διδασκάλους ἀλληλοδιδασκτικῆς, οἱ ὁποῖοι διευθύνουν μέ ὀλην τήν ἐπιτυχίαν τὰ ἀρτισύστατα σχολεῖα εἰς τήν Κόρινθον καί ἀλλαχοῦ.

Ἐλπίζομεν, ὅτι ἀπὸ τό αὐτό Ὁρφανοτροφεῖον, ἀπὸ τὰ τυπικά σχολεῖα, καί ἀπὸ τό κεντρικὸν Πολεμικὸν Σχολεῖον ὀγλήγορα θά ἐξέλθουν καί ἄλλοι τοιοῦτοι διδάσκαλοι, ὅσοι ἀναγκαῖοι νά χρησιμεύσουν εἰς τὰ κατὰ διαδοχὴν συστηθόσμενα εἰς διαφόρους Ἐπαρχίας τοῦ Κράτους καταστήματα.

Διά νά πραγματοποιήσωμεν ὅμως τάς ἐλπίδας μας, ἀνάγκη νά ἐξασφαλίσωμεν τὰ πρὸς διατήρησιν τοῦ Ὁρφανοτροφείου καί τῶν τυπικῶν σχολείων ἀπαιτούμενα κεφάλαια, καί νά μὴν ἠμπορῶμεν νά τὰ μεταχειρισθῶμεν εἰς κάμμιν ἀλλήν ἀνάγκην τῆς Πατρίδος.

Ἡ Κυβέρνησις στοχαζέται, ὅτι ἠμπορεῖ νά ἐπιτύχῃ ὅλους αὐτοὺς τούς σκοπούς, ἂν λάβῃ τήν ἄδειαν ἀπὸ τήν συνέλευσιν νά συνάξῃ, καθ' ὄν τρόπον

ἤθελε κρίνει ἀσφαλέςτερον καί καταλληλότερον, συμφώνως μέ τήν Γερουσίαν, τά περί ὧν ὁ λόγος κεφάλαια, ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων, ὅσα γενναῖοι τινες πολῖται προσδιώρισαν πρό χρόνων εἰς φιλάνθρωπα καί κοινωφελῆ καταστήματα.

Ἐκτός τῶν ἀξιολόγων **κληροδοσιῶν**, τά ὁποίας ἄφησαν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ οἱ γνωστοί διά τās πρός τήν Πατρίδα ἀλλεπαλλήλους εὐεργεσίας τῶν, ὃ τε **Ἰωάννης Βαρβάκης** καί **οἱ Ζωσιμάδαι**, καί αἱ ὁποῖαι κατά δυστυχίαν εὐρίσκονται ἀκόμη ὑπό δίκην καί φιλονεικοῦνται, ὑπάρχουσι καί ἄλλαι τοιαῦται κληροδοσίαι, εὐρισκόμεναι εἰς τήν αὐτήν κατηγορίαν. Ὅλας αὐτάς ἡ Κυβέρνησις θά προσπαθήσῃ νά τās συνάξῃ καί νά τās μεταχειρισθῇ ὑπέρ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

Τέλος πάντων ἡμποροῦμεν καί ἐντός τῆς Ἑλλάδος **νά εὐρωμεν πόρους**, περὶ τῶν ὁποίων δέν πρόκειται ἄλλο, εἰμὴ νά δοθῇ ἡ ἄδεια εἰς τήν Κυβέρνησιν νά τούς μεταχειρισθῇ πρός τόν αὐτόν σκοπόν.

Ἄν ἡ Συνέλευσις εὐδοκήσῃ νά ψηφίσῃ ὑπέρ τῶν σκοπῶν τούτων, πιθανόν ὅτι θά κρίνῃ ἀναγκαῖον νά δώσῃ εἰς τήν Κυβέρνησιν τήν ἄδειαν:

α'. Νά συστήσῃ γαζοφυλάκιον, τό ὁποῖον θέλει διευθύνει ἀμέσως ἡ ἰδία Κυβέρνησις, διωρισμένον μόνον καί μόνον εἰς βελτίωσιν τῆς τύχης τοῦ κοσμικοῦ Ἱερατείου, εἰς προικισμόν τοῦ Ὀρφανοτροφείου, εἰς ὑποστήριξιν τῶν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων, καί εἰς σύστασιν ἑνός σχολείου τῶν Ναυτικῶν, σχολείων Τυπικῶν καί **σχολείων ἀνωτέρας τάξεως**, ὅπου θά διδάσκωνται ὄχι μόνον οἱ νέοι, ὅσοι θ' ἀφιερωθοῦν εἰς τά Ἐκκλησιαστικά, ἀλλά καί ὅσοι θελήσουν νά ὑπηρετήσουν τήν Πατρίδα εἰς τά πολιτικά, ἢ νά διατρέξουν τό στάδιον τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καί τῆς φιλολογίας καί β'. Νά προμηθεύσῃ εἰς τό αὐτό γαζοφυλάκιον εἰσοδήματα ἱκανά νά ἐπαρκέσουν εἰς ὅλας τās ὑπηρεσίας ταύτας, νά συναῖν εἰς αὐτό τά χρήματα τῶν κληροδοσιῶν, ὅσας ἄφησαν καί μέλλουν ν' ἀφήσουν οἱ φιλοπάτριδες τῶν Ἑλλήνων, εἴτε τῶν αὐτοχθόνων, εἴτε τῶν εἰς τήν ἀλλοτρίαν παρεπιδημούντων, καί τέλος πάντων νά ὑποχρεώσῃ τά ἐντός τῆς Ἐπικρατείας εὐρισκόμενα φιλάνθρωπα καταστήματα νά συνεισφέρουν εἰς αὐτό.

Ἐν Ἄργει τῇ 30 Ἰουλίου 1829

Ὁ Κυβερνήτης

Ἰ. Ἀ. Καποδίστριας

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας

Ν. Σπηλιᾶδης

(Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, *Κείμενα-Πηγαί*, σελ. 242-43).

2

Ψήφισμα τῆς Δ' ἐθν. συνελεύσεως γιά τήν ὀργάνωση τῆς παιδείας
(Μάμουκα, ΙΑ', σ. 188)

ΨΗΦΙΣΜΑ ΙΑ'.

Ἡ ΕΘΝΙΚΗ Δ' ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Νομίζουσα ἐν τῶν κυριωτέρων χρεῶν τῆς νά σκεφθῇ περὶ τῶν συντελεστικῶν μέσων εἰς τήν κοινωνικήν καί πολιτικήν ἐπανόρθωσιν τῆς Πατρίδος:

Θεωροῦσα ὡς βάσιν τῆς ἐπανορθώσεως ταύτης τήν διά τῆς ἱερᾶς Θρησκείας καί τῆς ὀρθῆς Παιδείας ἠθικήν τῶν πολιτῶν διαμόρφωσιν·

Καί ὁμολογοῦσα τήν ἀνάγκην τοῦ νά προμηθεύσῃ εἰς τήν Κυβέρνησιν ἀσφαλῆ πόρον τῶν συντελούντων εἰς τοῦτο μέσων,

α'.) Τοῦ νά βελτιώσῃ τήν σημερινήν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας·
β'.) Τοῦ νά προκίση τό Ὅργανοτροφεῖον μέ εισοδήματα ἀνάλογα μέ τόν σκοπόν τῆς καθιδρύσεώς του·

γ'.) Νά ἐνθαρρύνῃ τήν πρόοδον τῆς Ἀλληλοδιδασκτικῆς καί νά συστήσῃ Σχολεῖα Τυπικά·

δ'.) Νά συστήσῃ Σχολεῖα ἀνωτέρας τάξεως διά τούς ἀφιερωθησομένους εἰς τά Ἐκκλησιαστικά, εἰς τήν Πολιτικὴν ὑπηρεσίαν, καί εἰς τήν σπουδὴν τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καί τῆς φιλολογίας·

ε'.) Νά συστήσῃ δημοσίους τυπογραφίας·

Ψηφίζει.

Α'. Δίδεται πᾶσα δύναμις καί πληρεξουσιότης εἰς τήν Κυβέρνησιν νά συνάξῃ, ὅπως κρίνῃ ἀσφαλέστερον καί καταλληλότερον, ὅλας τὰς κληροδοσίας, ὅσας φιλόκαλοι ὁμογενεῖς ἐντός ἢ ἐκτός τῆς Ἑλλάδος ἀφιέρωσαν, ἢ θέλουσιν ἀφιέρωσει εἰς τό μετὰ ταῦτα, εἰς φιλόκωρα καί κοινωφελῆ Καταστήματα.

Β'. Νά διευθετηθῇ, μέ τήν σύμπραξιν τῆς Γερουσίας, τὰ ἐντός τῆς Ἐπικρατείας εὐρισκόμενα ἱερά καί φιλόκωρα Καταστήματα, ὥστε νά συνεισφέρουν δι' ὅλας αὐτάς τὰς ὑπηρεσίας.

Γ'. Ἡ Κυβέρνησις θέλει συστήσῃ Γαζοφυλάκιον, ὑπὸ τήν ἰδίαν τῆς ἄμεσον διευθύνουσιν, εἰς τό ὅποιον θέλει ἀποτίθεσθαι τὰ ἀπό τῶν κληροδοσιῶν καί τὰ ἀπό τῶν ἱερῶν Καταστημάτων συλλεγόμενα χρήματα, ἄρθρ. Α' καί Β', προσδιωρισμένα ἐξηρημένως εἰς βελτίωσιν τοῦ Ἱερατείου, εἰς προικισμόν τοῦ Ὁργανοτροφείου, εἰς ὑποστήριξιν τῶν Ἀλληλοδιδασκτικῶν Σχολείων, Σχολείων Τυπικῶν, **Σχολείων ἀνωτέρας τάξεως διά τούς Ἐκκλησιαστικούς, Πολιτικούς, ἢ διά τούς ἀφιερωθησομένους εἰς τήν σπουδὴν τῶν τε Ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καί τῆς φιλολογίας, καί εἰς σύστασιν δημοσίων Τυπογραφιῶν.**

Δ'. Τό παρὸν ψήφισμα, καταχωρηθέν εἰς τόν Κώδικα τῶν ψηφισμάτων καί ἐπικυρωθέν, νά διευθυνθῇ πρὸς τήν Κυβέρνησιν, διά νά δημοσιευθῇ διά τῶν τύπων καί ἐνεργηθῇ.

Ἐν Ἀργεῖ, τήν δευτέραν Αὐγούστου, τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ ἐνάτῳ 1829

Ὁ Πρόεδρος
Γεώργιος Σισίνης

Ὁ Ἀντιπρόεδρος
Γεώργιος Μαυρομ.

(Ἄπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σελ. 242-43.)

3

Διατάγματα τοῦ Καποδίστρια γιά τίς μέρες ἀργίας, γιά τή διδασκαλία καί τίς ἐξετάσεις στά σχολεῖα

Καθορισμός τῶν ἡμερῶν τῆς σχολικῆς ἀργίας

Ἄρ. 353

Ἑλληνική Πολιτεία
Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Διάταγμα

Θεωρῶντες πόσον ἐμπόδιον φέρουν εἰς τήν προκοπὴν τῶν μαθητευομένων παιδῶν αἱ συχναὶ ἀργίαι καί διακοπαὶ τῶν μαθημάτων.

Στοχαζόμενοι ὅτι θεαρεστότερον ἔργον δέν δύναται νά πράξῃ ὁ χριστιανὸς παρά νά ἐνασχολῆται ἐκπαιδευόμενος τὰ πρὸς τόν Θεόν, πρὸς τόν πλησίον καί πρὸς ἑαυτὸν χρέη·

Διατάττομεν

Α'. Τά κατά τήν Ἐπικράτειαν ἀλληλοδιδασκτικά σχολάζουσι κατά τάς Κυριακάς ἡμέρας, τάς δεσποτικές καί θεομητορικές ἑορτάς ὅλας, καί τάς τῶν ἁγίων, αἱ ὁποῖα σημειοῦνται, ὡς ἀκολούθως.

Ἰανουαρίου τήν α' στ', ζ καί λ'.

Φεβρουαρίου τήν β'.

Μαρτίου τήν κε'.

Ἀπριλίου τήν κγ'.

Μαΐου τήν κα'.

Ἰουνίου τήν κδ', κθ', καί λ'.

Ἰουλίου τήν κ' καί κζ'.

Αὐγούστου τήν στ' καί ιε'.

Σεπτεμβρίου τήν η', ιδ', καί κς'.

Ὀκτωβρίου τήν κς'.

Νοεμβρίου τήν η', ιδ', κα', καί λ'.

Δεκεμβρίου τήν ς', ιβ', κδ', κε', κς' καί κζ'.

Τρεῖς ἡμέρας προτοῦ καί μετά τό Ἅγιον Πάσχα.

Τήν πέμπτην τῆς Ἀναλήψεως.

Τήν πρώτην καί δευτέραν τῆς Πεντηκοστῆς.

Β'. Τάς λοιπάς ἑορτασίμους ἡμέρας, τάς μή σημειουμένας ἐνταῦθα, μετά τήν ἀπόλυσιν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας συνέρχονται οἱ μαθηταί εἰς τό σχολεῖον, καί μετά τήν ἐξήγησιν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου καί τοῦ ἀποστόλου τῆς ἡμέρας γίνεται ἡ συνήθης παράδοσις.

Γ'. Ὅραι τῆς καθημερινῆς παραδόσεως **διορίζονται τρεῖς πρό μεσημβρίας** [ἀπό τάς 9 ἕως τάς 12] καί **τοσαῦται μετά μεσημβρίαν** [ἀπό τάς 2 ἕως τάς 5].

Δ'. Ὅστις τῶν μαθητῶν λείψῃ ἀπό τό σχολεῖον ἄλλην παρά τάς ἄνω σημειωθείσας ἡμέρας, ἐκτός ἐμποδίου τινός φυσικοῦ, εἶναι ἔνοχος τῆς ἐπιβαλλομένης ποινῆς εἰς τήν ἀμέλειαν.

Ε'. Ὅστις δέ λείψῃ δύο ἡμέρας κατά συνέχειαν, ἢ ἐκ διαλειμμάτων, ἀλλά συχνάκις, χωρίς ν' ἀποδείξῃ ὅτι συνέβη ἡ ἀπουσία του κατά ἀνάγκην φυσικοῦ τινός ἐμποδίου, τήν μέν πρώτην καί δευτέραν φοράν **παιδεύεται**, κατά τήν τρίτην δέ **ἀποβάλλεται** ἀπό τό σχολεῖον χωρίς συγκαταβάσεως.

ΣΤ'. Οἱ διδάσκαλοι πρέπει νά μνημόσι τούς ἐλλείποντας τῶν μαθητῶν εἰς τούς γονεῖς· καί οὔτοι χρεωστοῦν ν' ἀναγγέλωσιν εἰς τούς διδασκάλους αὐτοπροσώπως ἢ διά γράμματος τήν αἰτίαν τῆς ἀπουσίας τοῦ παιδίου τῶν· αἰτία δέ εὐλογος ἄλλη δέν εἶναι παρά τήν ἐκ φυσικῶν ἐμποδίων προερχομένην ἀνάγκην.

Ζ'. Οἱ διδάσκαλοι χρεωστοῦν νά ἐξηγῶσι τήν ἔννοιαν τοῦ παρόντος διατάγματος εἰς τούς γονεῖς ἢ συγγενεῖς τούς παρουσιάζοντας κατά πρώτον εἰς τό σχολεῖον τούς μαθητευσομένους, ὅτε καί καταγράψουσι τούτους εἰς τόν γενικόν κατάλογον.

Η'. Διορίζονται διακοπαί τῶν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων ἀπό **τῆς κ' Ἰουλίου μέχρι τῆς α' Σεπτεμβρίου**. Κατ' αὐτάς δέ τάς ἡμέρας, ἐξαιρουμένων τῶν ἑορτασίμων τῶν ἐν τῷ παρόντι διατάγματι, γίνεται ἡ παράδοσις τῶν μαθημάτων ἕως τό μεσημέριον, εἰς δέ τό ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας διακοπή.

Ὁ ἐπί τῆς Δημοσίου Παιδείσεως Γραμματεὺς νά ἐνεργήσῃ τό παρόν διάταγμα, τό ὅποιον θέλει καταχωρηθῆ καί εἰς τό ἐγχειρίδιον τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου.

Ἐν Αἰγίνῃ τῇ 16 Ἰανουαρίου 1830

Ὁ Κυβερνήτης
Ἰ. Ἀ. Καποδίστριας

Ὁ ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς Δημοσίου Παιδείου Γραμματεῦς
Ν. Χρυσόγελος

(Ἄπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σ. 713-714)

(β) Ὁδηγίες πρὸς τοὺς διδασκάλους γιὰ τὴ διδασκαλία καί τίς ἐξετάσεις
Ἄρ. 354

Ἑλληνικὴ Πολιτεία
Ὁ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Διάταγμα

Θεωρήσαντες τὸ Ἄρθρ. α' καί β' τοῦ ὑπ' Ἄρ. Α' ψηφίσματος, καί τὸ Ἄρθρ. γ' τοῦ ὑπ' Ἄρ. 46 διατάγματος·

Προθυμούμενοι νὰ τακτοποιήσωμεν ὅσον τάχιστα τὰ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου σχολεῖα, καί κρίνοντας ἀναγκαῖον νὰ ληφθῶσι πρὸς τὸ παρὸν μέτρα τινὰ προπαρασκευάζοντα εἰς τοῦτον τὸν σκοπὸν, ἕως οὐ καθυποβληθῆ προσεχῶς παρὰ τῆς ἐπὶ τούτῳ διορισθείσης ἐπιτροπῆς, καί κοινοποιηθῆ τὸ περὶ τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου ἐγχειρίδιον·

Διατάττομεν

1. Οἱ διδάσκαλοι τῶν κατὰ τὴν Ἐπικράτειαν ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων θέλουσι διδάσκει, κατὰ τὸ παρὸν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐδιδάχθησαν καί ἐξακολουθοῦν ἕως τῶρα μέθοδον.
2. Ὑποχρεοῦνται νὰ κρατῶσι μὲ ἀκρίβειαν τοὺς ὀνομαστικούς καταλόγους τῶν μαθητῶν, τὰς συνήθεις σημειώσεις καί κατάλογον τῆς προσκλήσεως, σημειούντες εἰς αὐτὸν τὰς ἡμέρας τῆς παρουσίας ἢ ἀπουσίας τῶν μαθητῶν, τὸν προβασμὸν, κτλ., τὰ ὅποια θέλουσι διευθύνει διὰ τῶν Προσωρινῶν Διοικητῶν, ἢ ἀμέσως πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως Γραμματεῖαν κατὰ διμηνίαν.
3. Ἐωσοῦ ἐκδοθῆ μετὰ τοῦ εἰρημένου ἐγχειριδίου ὁ περὶ γενικῶν ἐξετάσεων ὀργανισμὸς, θέλουσι κάμει τὰς εἰς προβασμὸν μερικὰς ἐξετάσεις εἰς τοὺς ὠρισμένους καιροὺς, φυλάττοντες τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον 2.
4. Θέλουσι σημειοῖ ἔσκεμμένως εἰς τὸν ρηθέντα κατάλογον τὰ ὀνόματα τῶν μαθητῶν ὅσοι συχναζοῦσιν ἀδιακόπως εἰς τὸ σχολεῖον καί εὐδοκίμοῦσιν εἰς τὰς μερικὰς καί δημοσίους ἐξετάσεις, οἱ ὅποιοι, ἐκτός τῶν διωρισμένων βραβείων εἰς τὸ περὶ δημοσίων ἐξετάσεων, θέλουσι προάγεσθαι εἰς ἀνώτερα σχολεῖα ὡς ὑπότροφοι τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν Αἰγίνῃ, τὴν 16 Ἰανουαρίου 1830

Ὁ Κυβερνήτης
Ἰ. Ἀ. Καποδίστριας

Ὁ ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς Δημοσίου Παιδείου Γραμματεῦς
Ν. Χρυσόγελος

(Ἄπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σ. 714-715.)

(γ) ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

(Γ.Α.Κ., Ὑπ. Παιδ., φ. 23, 1830)

Περὶ ἐξετάσεως τῶν εἰς Ἀλληλοδιδασκτικὰ σπουδάζοντων μαθητῶν.

Αἱ ἐξετάσεις τῶν Ἀλληλοδιδασκομένων γίνονται καθ' ἑβδομάδα εἰς κάθε Σάββατον.

Εἰς δὲ τὸ τελευταῖον Σάββατον ἐκάστου μηνός παρευρίσκονται οἱ ἔφοροι τοῦ Ἀλληλοδιδασκτικοῦ.

Οἱ μαθηταὶ εἶναι **προειδοποιημένοι ὅτι** κατ' αὐτὴν τὴν προθεσίαν γίνονται αἱ ἐξετάσεις.

Τὸ Σάββατον πρῶτὶ κάμνουν τὰς προκαταρκτικὰς ἐνάρξεις, καθὼς καὶ τὰς ἄλλας ἡμέρας. Αἱ ἐξετάσεις γίνονται ὡς ἐξῆς.

Α. Ἐμβαίνουν οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ τάξεις τῆς Γραφῆς. Ὁ Γενικός Πρωτόσχιλος τῆς Γραφῆς ἀρχίζει τὰς ἐργασίας του καὶ οἱ Πρωτόσχιλοι τοῦ ἀρχίζουν τὴν ὑπαγόρευσιν τῆς Γραφῆς... Ὅσοι μαθηταὶ εἶναι διὰ νὰ προβιβασθοῦν εἰς ἄλλο σχολεῖον τοὺς δίδεται ἀποδεικτικὸν ἐνσφράγιστον καὶ ἐπιβεβαιωμένον ἀπὸ τοὺς Ἐφόρους καὶ ἀπὸ τὸν Διδάσκαλον, «ὅτι ἐτελείωσε τὰ παιδαγωγικὰ μαθήματά του εἰς τὸ Ἀλληλοδιδασκτικὸν ἐπιμελῶς καὶ σωφρόνως».

Ἄν οἱ τοιοῦτοι μαθηταὶ ἔτυχον νὰ ἐξετασθοῦν ἔμπροσθεν τῶν τοπικῶν ἀρχῶν ἐπιβεβαιώνεται τὸ ἀποδεικτικὸν των καὶ ἀπὸ αὐτοῦς.

Ἄφοῦ ἐξετασθοῦν, ὡς εἶπομεν, ὄλοι, ἀναγινώσκειται ἡ συνήθης προσευχή — ἔπειτα ψάλλεται ὁ Πολυχρονισμὸς τοῦ Κυβερνήτου. Εἰς Γενικός Πρωτόσχιλος σημαίνει τὸν κώδωνα, οἱ μαθηταὶ ἀπολύουν διὰ τὰς οἰκίας των, προσφέροντες τὸ σέβας των εἰς τὰς παρευρεθείσας ἀρχὰς καὶ λοιποὺς.

Τῆ 16 Ἰαν. 1830

Ἵπὸ Ν. Νικητόπλου

Ἐν Αἰγίνῃ

(Ἄπ. Β. Δασκαλάκη, *Κείμενα-Πηγαί*, σ. 715-720.)

4

ΠΡΑΓΜΑ ΑΠΡΟΣΔΟΚΗΤΟΝ ΚΑΙ ΞΕΝΟΝ

Ἐκθεση τοῦ Α. Μουστοξύδη, «Προέδρου τῆς ἐπὶ τοῦ Ὀρφανοτροφείου Ἐπιτροπῆς, Διευθυντοῦ καὶ Ἐφόρου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ Ἐφόρου τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου» πρὸς τὸν «Γραμματέα [= Ὑπουργό] ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδείας»

Πρᾶγμα πάντῃ ἀπρόσδοκτον καὶ τῶν ἡμετέρων ἐλπίδων ξένον ἀναγκάζομαι μὲ ἄκραν λύπην τῆς ψυχῆς μου νὰ ἀναγγείλω εἰς τὴν Κυβέρνησιν, πνεῦμα δηλαδὴ ἀταξίας καὶ ἀπειθείας, τὸ ὁποῖον ἐξαίφνης ἀναφανέν ταραττεῖ τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν τοῦ Κεντρικοῦ σχολείου.

Τὴν παρελθοῦσαν βραδυνὴν τῆς εορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐνῶ μαθηταὶ τινες ἐχώρευον μὲ μερικοὺς στρατιώτας ἐνώπιόν τινος στεφανηφόρου εἰκόνας ἀνεγερθείσης εἰς τιμὴν τῆς Α[ὐτοῦ] Ἐ[ξοχότητος τοῦ Κυβερνήτου Ἰωάννου Καποδίστρια], ἐγεννήθη ἔρις μεταξὺ αὐτῶν καὶ δύο νέων Ἀθηναίων, τοῦ μὲν ὑπαλλήλου τῆς τυπογραφίας, τοῦ δὲ διδασκάλου εἰς τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον τῶν Ψαριανῶν. Ἀπὸ τὴν λογομαχίαν κατήντησαν εἰς χειρομαχίαν καὶ ὁ Ἀθηναῖος ἔδειρε ἓνα τῶν μαθητῶν. Ἐκ τοῦ συμβάντος τούτου ἔλαβαν ἀφορμὴν τινές κακόβουλοι νὰ διεγείρωσι τοὺς νέους, οἵτινες ὤρμησαν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς κυρίας Λιανουσταφίδα, ἀδερφῆς τοῦ Ἀθηναίου, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἔκατοικοῦσε καὶ ἐβίασαν τὴν θύραν τῆς διὰ τὸν ζητήσουν καὶ ὤρμησαν ἔπειτα βιαίως εἰς τὸν οἶκον τῆς Δημογεροντίας τῶν Ψαριανῶν, διὰ νὰ ζητήσουν τὸν ἀλληλοδι-

δακτικόν. Ἦλθαν ἀκολούθως περί τήν 9ην ὥραν εἰς τήν οἰκίαν μου, διά νά αναφέρουν εἰς ἐμέ τά παράπονά των. Ἐπροσπάθησα νά τούς ἡσυχάσω· καί ἐκάλεσα τόν ἀστυνόμον διά νά φυλακίσῃ τούς δύο Ἀθηναίους, ὡς πρωταιτίους τῆς ταραχῆς. Ἐφυλακίσθησαν καί κατά τόν ὀργανισμόν τῆς διαδικασίας θέλουν περάσειν εἰς τόν Εἰρηνοδίκην. Τήν ἀκόλουθον ἡμέραν εἰς τήν μίαν ὥραν μετά τό μεσημέριον, πέντε ἤ ἕξι μαθηταί, ὡς ἀρχηγοί τῶν ἄλλων, ἐσήμαναν τόν κώδωνα τῆς Ἐκκλησίας, ἐσύναξαν τούς μαθητάς καί ἐσυμφώνησαν ἀναμεταξύ των, νά μή παρευρεθῶσι πλέον εἰς τά μαθήματα, ἐάν πρῶτον δέν ἤθελε τούς δοθῆν ἱκανοποιήσεις, καί εἶπαν εἰς τούς διδασκάλους νά μήν ἔλθωσιν εἰς τό σχολεῖον, διότι ἤθελαν τό εὐρεῖν εὐκαιρον. Ἐγώ ἔτρεξα ἐν τῷ ἅμα καί ἐνόμισα τοῦ χρέους μου νά παρακινήσω τούς διδασκάλους νά παραδώσουν, καί ἄν εὕρισκαν ἀκροατάς μόνα τά τεῖχη. Ὀμίλησα τούς νέους προτρέπων αὐτούς νά δώσουν παράδειγμα μετριότητος καί πειθαρχίας, νά συμμορφωθῶσιν ὡς καλοί πολῖται μέ τούς νόμους καί ν' ἀφήσουν ἐλευθέρον τόν δρόμον τῆς δικαιοσύνης καί τέλος πάντων τούς ἐπαράστησα, ὅτι μέ τό νά μήν ἐξακολουθοῦν τά μαθήματά των ἔβλαπταν αὐτοί ἑαυτούς.[...]

Τήν νύκτα οἱ ἀρχηγοί ἔκαμαν νέας συνελεύσεις καί ἐσύναξαν πολλές ὑπογραφάς ἀναμεταξύ των εἰς ἓν ἔγγραφον ὅπου ὀρκίζονται εἰς τό ὄνομα τῆς πατρίδος καί τῆς παιδείας νά εἶναι ἄτιμοι ὅλοι ὅσοι ὑπάγουν εἰς τό σχολεῖον, πρῖν γενῆ ἡ εἰρημένη ἱκανοποιήσις καί πρῖν ἀποβληθῶσιν οἱ διδασκαλοὶ τῶν μαθηματικῶν καί τῆς γαλλικῆς γλώσσης.

Ἐν Αἰγίνῃ, τήν 10 Ἰανουαρίου 1831

(Α. Κ. Δημαρᾶ, Ἡ Μεταρρύθμιση, Α', 31-32)

5

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

«Αἶγινα, 1 Φεβρουαρίου 1831: Προλαβόντως [= προηγουμένως] καί σήμερον ἀνεχώρησαν πολλοὶ μαθηταὶ ἀπεδῶ, καί ἄλλοι πολλοὶ ἐτοιμάζονται ν' ἀναχωρήσουν. [...] Πρῖν ἀναχωρήσωσιν οἱ μαθηταὶ συνελθόντες ἔκαμαν τήν ἀκόλουθον διαμαρτύρησιν, μέ ἀπόφασιν νά τήν ἐκδώσουν, ὅταν λυθοῦν τά δεσμά καί τῆς τυπογραφίας καί τῆς πατρίδος των»

Πρό μηνῶν ὀλίγων ἐκήρυξεν ἐπισήμως ἡ Ἑλληνικὴ διοίκησις, ὅτι ἐσυστήθη Σχολεῖον εἰς τήν Αἶγινα, ὅπου διδάσκεται ὄχι μόνον ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καί ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία, καθ' ὅλην τῆς τήν ἔκτασιν, ἀμμή καί ἄλλα ἕξεναι γλῶσσαι καί ἐπιστήμαι τῆς σοφῆς Εὐρώπης. **Δίδοντες τελείαν πίστιν εἰς ταῦτην τήν προκήρυξιν**, ἤλθομεν εἰς τήν Αἶγιναν μέ ὄλην μας τήν ἐνδειαν, οἱ πλείοτεροι ὀρφανοὶ ἀπὸ πατέρας πεσόντας εἰς τόν ἐσχατον ἀγῶνα κατὰ τῆς Τυραννίας καί κατὰ τῆς ἀπαιδεύσεως, καί πολλοὶ ἀφίνοντες εἰς τό ὀσπῆτιον πατέρας γέροντας πληγωμένους εἰς τήν αὐτὴν περίστασιν. Ἦλθαμεν· ἀλλὰ τί ἴδαμεν; **Τάφον κεκολλημένον, Σχολεῖον δηλαδὴ ἔξωθεν μὲν λαμπρόν, ἔσωθεν δὲ ἄδειον ἀπὸ διδασκάλους ἱκανοῦς καί ἀπὸ μαθήματα ἀνάλογα εἰς τήν ἡλικίαν κ' εἰς τά ἀνάγκας μας, καί πάντη ἀσύμφωνα μέ τὰς προσδοκίας μας καί μέ τὰς ἐπισήμους ὑποσχέσεις τῆς Διοικήσεως**. Πολλοὺς μῆνας ἐσιωπήσαμεν, ἐλπίζοντες βελτίωσιν τῶν πραγμάτων· ἀλλὰ βλέποντες ὅτι αὕτη ὄχι μόνον δέν γίνεται· ἀλλ' ὅτι ἐξεναντίας κ' εἰς τοὺς ὀλίγους διδασκάλους προγράφεται δεσποτικῶς καί τά εἶδη τῶν μαθημάτων καί ὁ τρόπος τῆς παραδόσεώς των, ἐπαραστήσαμεν ἅπαξ μέ σέβας εἰς τοὺς ἐφόρους τοῦ σχολείου, ὅτι δέν δυνάμεθα πλέον νά μείνωμεν εἰς αὐτό, ἄν δέν ἐκπληρωθῇ κατὰ γράμμα τῆς Διοικήσεως ἡ ὑπόσχεσις.

Ταύτην τήν παράστασιν, γενομένην, ὡς εἶπαμεν, μέ σέβας ἀόπλως καί μόνον πρός τούς ἐφόρους, ἐξηγήσασα ἡ Διοίκησις ὡς στασιῶδη ἀπειθειαν, ἐδιώρισεν ἀρματωμένους στρατιώτας νά παρατηροῦν ὅλα μας τά βήματα καί νά μᾶς ἀκολουθοῦν παντοῦ. Ἄλλ' ἡμεῖς, συναισθανόμενοι τήν ἀθωότητά μας καί τό δίκαιον τοῦ ζητήματός μας, εἰς διάστημα κἀνποσων ἡμερῶν τούς ἐδείξαμεν ἀφόβως καί τό σπῆθος καί τό μέτωπόν μας· διότι καί ὁ καθαρὸς οὐρανὸς ἀστραπάς δέν φοβεῖται· εἰς τοῦτο τό ἀναμεταξύ ἐμεταχειρίσθησαν καί δῶρα καί ὑποσχέσεις ἀξιωμάτων καί ἄλλους χαμερπεῖς τρόπους, τούς ὁποίους εἶναι αἰσχρὸν καί λέγειν, εἰς τό νά μᾶς διχογνωμίσουν κ' εἰς τό νά καταπεισοῦν κἀν μερικoὺς ἐξ ἡμῶν νά μεταμεληθῶμεν, δηλαδῆ νά μὴ ζητῶμεν πλέον τό δίκαιόν μας, ὁμολογοῦντες μάλιστα ἐγγράφως αὐτοῖ ἐαυτοῦς ἐνόχους ἐγκλήματος, τό ὁποῖον ποτέ μὴτ' ἐφαντάσθημεν. Τέλος πάντων...

(Ἀπό τό βιβλίον τοῦ Ἄλ. Κ. Δημαρᾶ, Ἡ Μεταρρύθμιση ποῦ δέν ἐγινε, τ. Α', σελ. 42-43)

6

Γρηγόρη Πετρῶνδα

«Capodistrias et Eynard, leur oeuvre éducative pour la régénération de la Grèce»

(διδακτορική διατριβή, Γενεύη 1930)

«Ἐπαναλάβαινε (ὁ Καποδίστριας) συχνά στά γράμματά του πῶς τό ἔθνος τότε μόνο θά πρόκοβε ὅταν θ' ἀποκτοῦσε μιά καλή πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση. Δέν ἔδινε καμιά σημασία ἐάν μιά τάξη μικρή καί προνομίουχα θ' ἀποκτοῦσε ἀνώτερη ἐκπαίδευση. Τήν ἄλλη ὁμως τή γύρωσε γιά ὀλόκληρο τό ἔθνος, ὅπως ἀνταποκρινόταν στίς μεγάλες ἀνάγκες τοῦ τόπου.

«Παράλληλα μέ τήν πρωτοβάθμια αὐτή ἐκπαίδευση καί ἐξ αἰτίας τῶν ἀπελπιστικῶν οικονομικῶν συνθηκῶν, δημιούργησε ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση γιά νά μορῶσει ὁ λαός νά χειραφετηθεῖ.

«Μέ λίγες λέξεις, τό ἐκπαιδευτικό σύστημα ποῦ μ' αὐτό σκόπευε νά μορῶσει τόν ἑλληνικό λαό, στηριζόταν:

»1. Σέ καλή στοιχειώδη παιδεία.

»2. Σέ ἐπαγγελματική παιδεία.

«Εἶναι φανερό πῶς ἡ τέτοια ἐκπαίδευση στεκόταν ἡ μόνη ποῦ ἀνταποκρινόταν στίς ἀνάγκες ἐκείνης τῆς ὥρας. Ἐπρεπε στό λαό, ποῦ ἦταν ὀλότελα ἀναλφάβητος, νά δοθεῖ πρωταρχικά ἡ στοιχειώδης παιδεία κι ἔνα ἐπάγγελμα ποῦ θά τόν βοηθοῦσε νά ἐπιβιώσει [...].

«Κι ὁμως τό ἐκπαιδευτικό αὐτό σύστημα τοῦ Καποδίστρια συχνά παρεξηγήθηκε καί γίνηκε στόχος σκληρῆς κριτικῆς. Τό πῆραν γιά πρόσχημα νά τόν κατηγορήσουν σάν ἐχθρό τῆς ἀνώτερης παιδείας καί τῆς ἴδρυσης πανεπιστήμιου. Ἡ κατηγορία αὐτή εἶναι τάχα σωστή; Δέν τό νομίζουμε. Ὑποστηρίζουμε, ἀντίθετα, πῶς τό ἐκπαιδευτικό σύστημά του ἀνταποκρινόταν τότε στίς περιστάσεις. Βέβαια ἡ ἀνώτερη παιδεία εἶναι ἀπαραίτητη σ' ἕναν ποῦ τό πνευματικό του ἐπίπεδο προσφέρεται σ' αὐτό. Στίς συνθήκες ὁμως ποῦ βρισκόταν τότε ὁ ἑλληνικός λαός δέ θά ἦταν μονάχα ἀχρηστη, παρά καί γελοία. Πρὶν ἀπό τήν προαγωγή τῆς ἐπιστήμης, ἔπρεπε ν' ἀναπτυχθοῦν οἱ οικονομικές συνθήκες. Ποιά ἡ πρόδοος ἐάν ἱδρυόταν πανεπιστήμιο ὅταν ἡ μεγάλη μάζα τοῦ λαοῦ παρέμενε ἀναλφάβητη; Τό μόνο ἀποτέλεσμα θά ἦταν νά δημιουργηθεῖ πνευματική ἀριστοκρατία, ποῦ δέ θά εἶχε τήν παραμικρή ἐπαφή μέ τή μεγάλη πλειοψηφία τοῦ λαοῦ. Ἐξ ἄλλου, ἐκείνη τήν ἐποχή, ἡ ἴδρυση πανεπιστήμιου στεκόταν ἀδύνατη, ὄχι

μόνα γιατί τὰ οικονομικά μέσα πού διέθετε ὁ τόπος ἦταν λιγοστά, μά καί γιά τήν παντελή ἔλλειψη διδακτικοῦ προσωπικοῦ. Θά ἦταν σά νά βάζανε τ' ἀλέτρι μπροστά ἀπό τὰ βόδια. Ὑπῆρχαν ἄλλες πιό ἐπιτακτικές ἀνάγκες· ἔπρεπε νά συναχθεῖ τό πλῆθος τῶν ὄρφανῶν πού ὡς τότε βρισκόνταν σκορπισμένα παντοῦ, γιά νά τούς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νά γίνουν ἱκανά νά κερδίζουν τή ζωή τους. Κι ὁ Καποδίστριας τό πέτυχε αὐτό ἀφιερώνοντας ὅλη του τή δραστηριότητα⁶⁰. Δυστυχῶς ἔπειτα ἀπό τό θάνατό του δέν ἀκολούθησαν οὔτε αὐτή τήν προσπάθειά του οὔτε τό ἐκπαιδευτικό του σύστημα, τό μόνο πού ἀνταποκρινόταν στό πνευματικό ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ. **Ἡ δημόσια ἐκπαίδευση, ἀλλάζοντας τήν κατεύθυνση πού χάραξε ὁ Καποδίστριας, πήρε ἄσχημο δρόμο γιά μεγάλη ζημία τοῦ ἔθνους.** Οἱ Γερμανοί, πού ἔπειτα ἀπό λίγο ὀργάνωσαν τήν παιδεία μας σύμφωνα μέ τό ἐκπαιδευτικό σύστημα τοῦ τόπου τους, γίνηκαν αἰτία νά προκληθῆ μεγάλο κακό στό ἐλληνικό ἔθνος. **Μέ τήν εἰσαγωγή τῆς κλασικῆς ἐκπαίδευσης σέ μιά ἐξαιρετικά φτωγή χώρα, δημιούργησαν τάξη διανοουμένων πού ἤξερε νά ρητορεύει ἀντί νά δρᾷ»**

B. Ἡ περίοδος τῆς Ἀντιβασιλείας

Τό ἐκπαιδευτικό σύστημα πού σημάδεψε τήν πνευματική ζωή τῆς χώρας σχεδόν ὡς τίς μέρες μας ὀργανώθηκε ἀπό τήν Ἀντιβασιλεία· περίπου μεταφυτεύθηκε ἀπό τή Γερμανία, ὅπου εἶχε ἀναπτυχθεῖ, γιά νά ὑπηρετήσῃ τίς ἀνάγκες ἢ τούς σκοπούς μιᾶς ὀρισμένης κοινωνίας, στό νεοσύστατο ἐλληνικό κράτος, πού εἶχε ἄλλη ἱστορία, ἄλλες ἀνάγκες καί χρειάζοταν νά ἐξυπηρετήσῃ ἄλλους στόχους.

Τό ἐκπαιδευτικό σύστημα¹, πού διαμορφώθηκε τότε, εἶχε τήν ἀκόλουθη δομή:

- α) Ἐπτατάξιο δημοτικό ἢ τοῦ λαοῦ σχολεῖο,
- β) Τριτάξιο Ἑλληνικό² σχολεῖο, τό ὁποῖο χρονικά ταυτιζόταν μέ τίς τρεῖς ἀνώτερες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, ἐφόσον εἰσάγονταν σ' αὐτό μέ ἐξετάσεις οἱ ἐνδιαφερόμενοι, ἀφοῦ πρῶτα τέλειωναν καί τήν τέταρτη τάξη τοῦ δημοτικοῦ.
- γ) Τετρατάξιο Γυμνάσιο καί
- δ) Πανεπιστήμιο³.

Ἡ ἐφαρμογή ὅμως τῶν ἐκπαιδευτικῶν διαταγμάτων συναντοῦσε δυσχέρειες καί ἀναστολές. Οἱ κυριότερες ἦταν:

- α) Ἑλληνίης κρατική συμπάρασταση. Τά δημοτικά σχολεῖα ἔπρεπε σύμφωνα μέ τόν ἰδρυτικό νόμο τοῦ 1834⁴ νά συντηροῦνται ἀπό τούς δήμους, οἱ ὁποῖοι ὅμως δέν εἶχαν ἀνάλογες οικονομικές δυνατότητες.
- β) Ἐλλειψη καταρτισμένου καί ἔμπειρου διδακτικοῦ προσωπικοῦ καί παράλληλη ἀπρνοησία γιά τή δημιουργία ἱκανῶν ἐκπαιδευτικῶν⁵.

γ) Ἡ μονοδιάστατη δομή τοῦ προγράμματος τῶν μαθημάτων, ὅπου πλεόναζε ἡ ἀρχαιομάθεια (*ἀρχαῖα ἑλληνικά ἀπό τό δημοτικό, 12 ὥρες στό Ἑλληνικό καί 8 στό Γυμνάσιο*⁶) σέ βαθμό τέτοιο, ὥστε νά προκαλέσει τήν παρέμβαση τοῦ Ὑπουργείου γιά ἀνάσχεση τοῦ ἀρχαιολατρικοῦ ζήλου· ἐνῶ παράλληλα ἀγνοήθηκε σχεδόν ἡ νέα ἑλληνική (*ἡ μητρική*) γλώσσα⁷ καί παραμελήθηκε ἡ ἐπαγγελματική ἐκπαίδευση, γιά τήν ὅποια διατέθηκαν ἀρχικά μόνο οἱ Κυριακές καί ἄλλες γιορτές⁸.

Παράλληλα λειτούργησε καί ἡ ἰδιωτική πρωτοβουλία⁹ σέ διάφορους τομεῖς ἐκπαιδευτικῆς δραστηριότητας, ἐνῶ συνεχιζόταν ἡ πνευματική προσπάθεια τοῦ ἀλύτρωτου καί παροικιακοῦ Ἑλληνισμοῦ¹⁰.

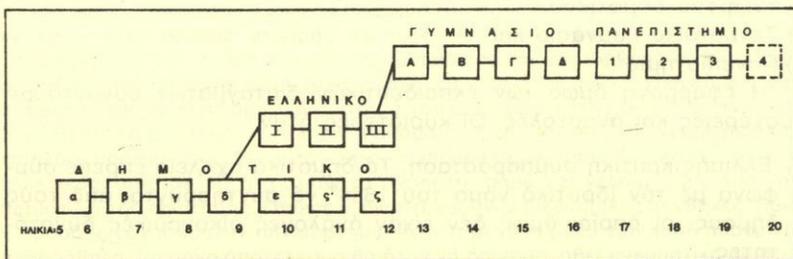
Τέλος, ὕστερα ἀπό μακροχρόνια ἀναμονή, ἄρχισε νά πραγματοποιεῖται τό αἶτημα γιά πανεπιστημιακή παιδεία μέ τήν ἴδρυση τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου σέ ἐλεύθερο ἑλληνικό ἔδαφος¹¹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- 1** Τά βασικά ἰδρυτικά διατάγματα εἶναι:
 α) τῆς 6 Φεβρουαρίου 1834 (*γιά τό δημοτικό σχολεῖο*)
 β) τῆς 31 Δεκεμβρίου 1836 (*γιά τή μέση ἐκπαίδευση*)
 γ) τῆς 14 Ἀπριλίου 1837 (*γιά τό Πανεπιστήμιο*).

- 2** Ἑλληνικό καί Γυμνάσιο ὡς τμήματα μέσης ἐκπαίδευσης ἀντιστοιχοῦν πρὸς τά γερμανικά: Lateinische Schule καί Gymnasium· τό Ἑλληνικό εἶχε πολὺν διδασκαλία ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ὅπως τό Lateinische Schule στή Γερμανία εἶχε βασικό τότε μάθημα τά λατινικά.

- 3** Ἡ ΓΕΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΟΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΘΗΚΕ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΟΥ 1833-1837

Διάγραμμα σχεδιασμένο ἀπό τόν Ἀ.Κ. Δημαρά
 (*Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. ΙΓ', σελ. 491*)

(α) Διάταγμα γιά τήν ὀργάνωση τῶν δημοτικῶν σχολείων:

[...] "Άρθρ. 1. Εἰς ἕκαστον δημοτικόν, ἢ τοῦ λαοῦ σχολεῖον θέλουν διδάσκεισθαι τά ἑξῆς:

Κατήχησις, Στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς, Ἀνάγνωσις, Γραφή, Ἀριθμητική, ἡ γνῶσις τῶν κατὰ τρούς νόμους παραδεδεγμένων σταθμῶν καί μέτρων, ἡ Γραμμική Ἰχθυογραφία καί ἡ Φωνητική Μουσική, εἰ δυνατόν δέ, καί στοιχεῖα τῆς Γεωγραφίας, τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, καί ἐκ φυσικῶν ἐπιστημῶν τά ἀναγκαϊότερα.

"Άρθρ. 2. Ἐκτός τούτου, θέλουν γίνεσθαι ὑπό τήν ἐποπτεῖαν τοῦ διδασκάλου δῖς τῆς ἑβδομάδος σωματικά γυμνασία (σμμασκαί), καί θέλει διδάσκεισθαι πρακτικῶς ἡ ἀγρονομία, ἡ Κηπουρική καί κυρίως ἡ Δενδροκομία, ἡ Βομβυκοτροφία καί ἡ Μελισσοτροφία.

Εἰς Κορασίων Σχολεῖα θέλει γίνεσθαι γύμνασις εἰς γυναικεία ἐργόχειρα.

"Άρθρ. 3. Περί διδαχῆς τῆς Κατηχήσεως εἰς τούς παῖδας θέλει ἀποφασίζεῖ πάντοτε ὁ πατήρ, ἢ ἡ μήτηρ εἰς ἑλλειψιν τοῦ πατρός, ἢ ὁ ἐπίτροπος εἰς ἑλλειψιν ἀμφοτέρων.

"Άρθρ. 4. Εἰς ἕκαστον δῆμον θέλει συσταθῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνά ἕν σχολεῖον δημοτικόν, διατηρούμενον κατὰ τά ὀριζόμενα εἰς τόν περί δῆμον νόμον.

"Άρθρ. 5. Πρός τό παρόν θέλουν ἐνώνεσθαι πολλοί γειτνιάζοντες δῆμοι πρός ἀνέγερσιν καί διατήρησιν ἑνός δημοτικοῦ σχολεῖου [...]

"Άρθρ. 6. Ὅλοι οἱ εἰς δῆμον, ἔχοντα σχολεῖον δημοτικόν, ἀνήκοντες παῖδες ἀπό τοῦ 5 συμπληρωμένου μέχρι τοῦ 12 συμπληρωμένου ἔτους τῆς ἡλικίας τῶν, χρεωστοῦν νά φοιτῶσιν εἰς τό σχολεῖον.

Εἰς γονεῖς μὴ ὑποχρεοῦντας τά τοιαύτης ἡλικίας τέκνα τῶν νά φοιτῶσιν εἰς τό σχολεῖον, ἐπιβάλλεται δι' ἑκάστην ὥραν ἀπουσίας τοῦ παιδός ἀπό τό σχολεῖον πρόστιμον ὄχι ὀλιγώτερον τῶν δέκα λεπτῶν, μὴ ὑπερβαῖνον δέ τὰς πενήντα δραχμάς...

"Άρθρ. 19. Ἐκαστος διδάσκαλος εἶναι ὑπεύθυνος περί τῆς κοσμιότητος καί εὐταξίας τῆς σχολῆς του καί χρεωστεῖ νά ἐπαγρυπνῆ εἰς τήν ἐπιμέλειαν καί χηρσοθήειαν τῶν μαθητῶν του.

Ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἔχει ἐντός τῆς σχολῆς ἀπεριόριστον τήν ἐπ' αὐτῶν ἐπιτήρησιν, καί δικαίωμα νά ἀνταμεῖβῃ καί νά τιμωρῆ ἀναλόγως.

"Άρθρ. 20. Ἐκτός τούτου χρεωστεῖ ὁ διδάσκαλος νά ἐπαγρυπνῆ εἰς τήν διαγωγῆν τῶν μαθητῶν του καί ἐντός καί ἐκτός τῆς σχολῆς, καί ἀνίσως ἡ διαγωγῆ τίνος εἶναι κακή νά ἀναφέρῃ περί τούτου εἰς τούς γονεῖς καί ἐπιτρόπους καί νά ἐπικαλῆται τήν σύμπραξιν αὐτῶν, πρός ἀποτροπήν τοῦ μαθητοῦ ἀπό ἀνοικεῖους διασκεδάσεις.

Ἐπί μαθητῶν μὴ ἐντοπίων ἀνίσως οἱ γονεῖς ἢ οἱ ἐπίτροποι αὐτῶν δέν ἐπεφόρτισάν τινα ἰδίως μέ τήν ἐπ' αὐτῶν ἐπιστασίαν, θέλει ἐπαγρυπνεῖ αὐστηρῶς ὁ διδάσκαλος ἐμποδιζῶν νά κατοικοῦν ἢ νά τρώγουν εἰς οἰκίας, τὰς ὁποίας αὐτός δέν ἐγκρίνει.

"Άρθρ. 23. Οἱ μισθοί τῶν δημοδιδασκάλων θέλουν προσδιορισθῆ, καθ' ὅσον τά εἰσοδήματα τῶν δῆμων ἐπιτρέπουσι τοῦτο, ἀξίως τῶν γνώσεων καί τῆς ἐμβριθείας τοῦ ἐπιτηδεύματος αὐτῶν [...]

"Άρθρ. 24. Ἐκτός τοῦ σταθεροῦ μηνιαίου θέλει παραχωρεῖσθαι εἰς ἕκαστον δημοδιδάσκαλον ἀνέξοδος κατοικία, καί δύο στρέμματα τούλάχιστον κήπου ἢ καλλιεργησίμου γῆς πρός ἐπικαρπῖαν του· δι' ἕκαστον δέ παῖδα θέλουν τῷ δίδεσθαι μηνιαίως ἀπό τό δημοτικόν ταμεῖον 10-50 λεπτά.

Οί γονεῖς τῶν παιδῶν θέλουν ἀποδίδει εἰς τὸ δημοτικὸν ταμεῖον τὰ διδάκτρα ταῦτα [...]

Ἄρθρ. 25. Ὁ κήπος, ἡ ἢ καλλιεργήσιμος γῆ, θέλει χρησιμεύσει ἐνταύτῳ καὶ πρὸς τὸν εἰς τὸ 2 ἄρθρ. προσδιοριζόμενον σκοπὸν.

Ἄρθρ. 26. Τὸ ποσὸν τῆς μηνιαίας συνεισφορᾶς τῶν γονέων θέλει προσδιορίζεσθαι κατ' ἔτος ἀπὸ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον, κατὰ τὰς τοπικὰς περιστάσεις ἀπὸ 10-50 λεπτά.

Μόνον ὅλως διόλου ἐνδεεῖς οἰκογένειαι θέλουν εἶσθαι ἐλεύθεραι τῆς συνεισφορᾶς ταύτης. [...]

Ἄρθρ. 31. Ἡ Κυβέρνησις θέλει φροντίσει ν' ἀνταμβιβῶνται αἱ πισταὶ καὶ πολυχρόνιοι ἐκδουλεύσεις τῶν διδασκάλων, καὶ θέλει λάβει τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, ὥστε νὰ ἐξοικονομῶνται οἱ γέροντες ἢ οἱ ἀσθενεῖς διδάσκαλοι, καὶ νὰ μὴ ταλαιπωρῶνται ἀπὸ τὴν ἐνδειαν αἱ χῆραι καὶ τὰ ὀρφανὰ τῶν διδασκάλων.

Ἄρθρ. 32. Πρὸ πάντων θέλουν διοργανισθῆ ταμεῖα ἀποθεματικά ὑπὲρ τῶν διδασκάλων. [...]

Ἄρθρ. 59. Ἡ Κυβέρνησις ἐπιφυλάττει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα τῆς ἀπὸ τοῦ γενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμεῖου συστάσεως καὶ διατηρήσεως καὶ ἄλλων σχολείων δημοτικῶν εἰς ὅσους δήμους κρίνει ἀναγκαῖον, ἢ εἰς τοιοῦτους, ὅσοι διὰ πτωχείαν δὲν δύνανται νὰ συστήσωσι καὶ διατηρήσωσιν ἰδιαίτερον δημοτικὸν σχολεῖον.

[...] Ἡ Κυβέρνησις δύναται νὰ διδῆ ἀπὸ τὸ ρηθὲν ταμεῖον καὶ βοηθείας εἰς ὁποιοδήποτε δήμον.

Ἄρθρ. 60. Καὶ ἰδιώται ἔχουν δικαίωμα νὰ συνιστῶσιν, εἴτε μόνοι εἴτε καὶ μετ' ἄλλων, δι' ἰδίων ἐξόδων σχολεῖον, ἢ παιδοτροφεῖον, ἢ ἄλλο τι διδακτήριον. Πρὸς τοῦτο ὅμως θέλουν ζητεῖν τὴν ἄδειαν τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας.

Ἡ ἄδεια αὕτη θέλει δίδεσθαι πάντοτε, ὁσάκις, κατὰ τὴν γνωμοδότησιν τοῦ Νομάρχου, δὲν ὑπάρχει τι τὸ κωλύον ὡς πρὸς τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν ἠθικότητα τοῦ συνιστῶντος ἢ τῶν συνιστῶντων τὸ κατὰστημα, καὶ ὁσάκις δι' ἀποδεικτικῶν καταφαίνεται ὅτι ὑπάρχουν τὰ πρὸς σύστασιν καὶ διατήρησιν αὐτοῦ μέσα.

Ἄρθρ. 63. Τὰ ἰδιαίτερα σχολεῖα ἢ παιδοτροφεῖα, καὶ οἱ ἰδιαίτεροι διδάσκαλοι ὑπόκεινται εἰς τὴν αὐτὴν ὑπερτάτην ἐποπτεῖαν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν διαφόρων ἐπιθεωρητικῶν ἐπιτροπῶν τῶν σχολείων, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ δημοτικά σχολεῖα, [...] καὶ χρεωστοῦν νὰ ὑπόκεινται εἰς τὰς γενικὰς περὶ σχολείων διατάξεις καὶ ὁδηγίας.

Ἄρθρ. 65. Διὰ νὰ κατορθωθῆ ἡ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνέγερσις δημοτικῶν σχολείων εἰς ἕκαστον δήμον, θέλει συσταθῆ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Κυβερνήσεως ἓν διδασκαλεῖον ἢ διδασκαλοδιδακτήριον (Schullehrerseminarium).

Τὸ διδασκαλεῖον τοῦτο σύγκεται ἀπὸ ἓνα Διευθυντὴν καὶ δύο Καθηγητὰς (professeurs) τοῦλάχιστον, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἐξ ἀπαντος πρέπει νὰ εἶναι ἱερωμένος.

Οἱ διδάσκαλοι διορίζονται κατὰ πρότασιν τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας παρὰ τοῦ Βασιλέως, καὶ παρὰ τοῦ Βασιλέως μόνον δύνανται νὰ λάβουν τὴν ἄφεσιν τῶν.

Ἄρθρ. 67. Πλησίον τοῦ Διδασκαλεῖου θέλει συσταθῆ καὶ σχολεῖον Πρότυπον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ ἐν τῷ Διδασκαλεῖῳ θέλουν γυμνάζεσθαι πρακτικῶς τὸ σχολαρχεῖν.

Τὸ δημοτικὸν τῆς πρωτεύουσης σχολεῖον δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον. [...]

”Άρθρ. 68. ”Αν είναι δυνατόν νά συντεθῆ τό Διδασκαλεῖον μέ ἕν σχολεῖον κορασιῶν, τότε τό σχολεῖον τοῦτο θέλει χρησιμεύει ἐπίσης ὡς πρότυπον, πρὸς ὕμνασιν τῶν διδασκαλιστῶν...

Ἐν Ναυπλίᾳ, τήν 6/18 Φεβρουαρίου 1834

(Ἄ. Δημαρᾶ, Ἡ Μεταρρύθμιση... Α', 45-49)

(β) Βλέπε καί Χρ. Λέφα, Ἱστορία τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ΟΕΣΒ 1942, σελ. 21, 26-27.

ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Κατά τό ἄρθρ. 4 τοῦ νόμου τοῦ 1834 «εἰς ἕκαστον δῆμον θέλει συσταθῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνά ἕν σχολεῖον δημοτικόν, διατηρούμενον κατὰ τά ὀριζόμενα εἰς τόν περί δῆμων νόμον».

Διά τοῦ νόμου τούτου ἡ ἴδρυσις καί συντήρησις τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀνετίθετο εἰς τοὺς δήμους. Ἄλλ' ἀφ' ἐνός μὲν ἔνεκα τῆς οικονομικῆς ἀνεπαρκείας τῶν δήμων, ἀφ' ἑτέρου δέ λόγῳ τῆς ἐλλείψεως διδασκάλων, ἐλάχιστα σχολεῖα κατωρθώθη νά ἱδρυθῶν. Τόν χειμῶνα τοῦ 1834, ὅτε μετεφέρθη εἰς Ἀθήνας ἡ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους, οὐδέν σχολεῖον εὐρέθη ἐν αὐτῇ λειτουργοῦν, εἰς δέ τήν λοιπὴν Ἑλλάδα μόλις 20-30 ὑπήρχον. Τήν 21 Ἰουλίου 1834 ὁ Ἀρμανσπεργ ἀπηύθη πρὸς τόν τότε Ὑπουργόν τῆς Παιδείας Κ. Σχινᾶν αὐστηρότατον διάταγμα, διότι δέν ἐφρόντισε μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου περί τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, διέταττε δέ αὐτόν νά πράξῃ τοῦτο ἀνυπερθέτως. Παρά ταῦτα ὁμως καί παρ' ὅτι ὁ Σχινᾶς ἀπελύθη ἀμέσως κατόπιν, διότι δέν ἐφρόντιζεν ὑπέρ τῆς ἐκπαιδεύσεως, μέχρι τοῦ 1837 οὐδόπως ἐβεβλιώθη αὐτή. Τήν 20 Ἰανουαρίου 1837 ὁ τότε Ὑπουργός τῆς Παιδείας Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης ἔγραφεν, ὅτι οὐδέν ἐδαπανήθη εἰς ἱδρυσιν σχολείων ἐκ τῶν πολλῶν χρημάτων, ἅτινα ἐδαπανήθησαν εἰς ἄλλους σκοπούς. Ἐν τούτοις ἡ Κυβέρνησις, κατ' ἐπιφάνειαν τολούχιστον, ἐδείκνυεν ἐνδιαφέρον ὑπέρ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Δι' ἐπανειλημμένων ἐγκυκλίων τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας συνίστα εἰς τοὺς δήμους τήν ἴδρυσιν σχολείων.

Ἄλλ' αἱ συστάσεις ἔμνον συστάσεις. Σχολεῖα δέν ἱδρύνοντο, διότι οἱ δήμοι δέν διέθετον χρήματα, τό δέ Κράτος παρά τήν ὑποχρέωσιν, ἣν εἶχεν ἀναλάβει διά τοῦ ἄρθρ. 59 τοῦ νόμου τοῦ 1834 οὐδέν ἐδαπάνη ὑπέρ τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Ἡ κατάστασις αὕτη διήρκεσε μέχρι τοῦ 1844, ὅτε τό Κράτος ἠναγκάσθη νά θέσῃ εἰς τό διάταγμα (ἄρθρ. 11) διάταξιν, καθ' ἣν «εἰς τήν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν συντρέχει καί τό Κράτος κατὰ τό μέτρον τῆς ἀνάγκης τῶν δήμων». Ἐπί τῆ βάσει τῆς διατάξεως ταύτης τό Κράτος ἐχορήγη κατ' ἔτος εἰς τοὺς ἀπόρους ἐκ τῶν δήμων συνδρομὴν τινα, τοιοιουτρόπως δέ ἤρχισαν νά ἱδρύνονται βαθμηδόν περισσότερα σχολεῖα. Ἄλλὰ καί κατόπιν οἱ δήμοι ἐξηκολούθηον νά μὴ εἶναι πρόθυμοι εἰς τήν σύστασιν σχολείων (ἐφόσον δέν ἐπέτρεπαν τά οικονομικά τους).

Ἡ κατάστασις αὕτη, ἡ ὁποία συνετέλεσεν οὐχὶ ὀλίγον εἰς τήν χαλάρωσιν τῆς δημοτικῆς μας ἐκπαιδεύσεως, ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1920, ὅτε πλέον ὑπὸ τήν πίεσιν τῶν πραγμάτων ἠναγκάσθη τό Κράτος διά τοῦ νόμου 2125 ν' ἀναλάβῃ αὐτό ἐξ ὀλοκλήρου τὰς δαπάνας τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καθ' ὅλον τό Κράτος «καταργουμένης πάσης διὰ τὰς δαπάνας ταύτας ὑποχρέωσσεως τῶν δήμων καί κοινοτήτων». Εἰς ἀνάλλαγμα καί πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν τούτων περιήλθον εἰς τό δημόσιον ταμίαι οἱ μέχρι τότε ὑπὸ τῶν δήμων εἰσπραττόμενοι φόροι ἐπὶ τῶν ὠνίων καί τῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων.

Ὁ νόμος 2125 ἀποτελεῖ σημαντικόν σταθμόν εἰς τήν πρόοδον τῆς παρ' ἡμῖν

στοιχειώδους εκπαιδεύσεως, διότι εξησφάλισε τό οικονομικό μέρος αὐτῆς καί ἀπέδωκεν εἰς τό προσωπικό των δημοτικῶν σχολείων τήν ψυχικήν ἡρεμίαν, ἥτις μέχρι τότε διεσπάτο λόγω των οικονομικῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἃς διετέλει.

5

(α) **Διάταγμα γιά τή δυνατότητα διορισμοῦ 15/χρονων κοριτσιῶν σέ θέση δασκάλας**

Διάταγμα «περί τῆς ἀπαιτουμένης ἡλικίας εἰς τό θῆλυ γένος διά τό διδασκαλικόν ἐπάγγελμα» τῆς 10/22 Ἰουλίου 1835

Ἡ πρότασις τῆς Γραμματείας των Ἐκκλησιαστικῶν [...] τοῦ νά διορισθῆ ὁ ἐλάχιστος ὅρος τῆς ἀπαιτουμένης ἡλικίας διά τό ἐπάγγελμα των διδασκαλισῶν εἰς 15 ἔτη, ἐγκρίνεται διά τοῦ παρόντος.

(β) **Ἀπόσπασμα Ἐγκύκλιος γραφῆς πρὸς τοὺς γυμνασιάρχες τῆς χώρας (τῆς 16 Δεκεμβρίου 1848).**

«Μετὰ μεγίστης δυσαρσεκείας πληροφοροῦμεθα ὅτι τινές των διδασκάλων παραβαίνοντες τά καθήκοντά των καί παρεκτρεπόμενοι τοῦ προορισμοῦ των μεταχειρίζονται κατά των μαθητῶν των τήν ράβδον καί τὰς μαστιγώσεις ἀντί τοῦ παραναιτικοῦ λόγου καί των ὠρισμένων παρὰ τοῦ περι γυμνασίων καί Ἑλληνικῶν σχολείων νόμου σωφρονιστικῶν μέσων.

Ὁ τρόπος οὗτος ὄλως βάρβαρος καί κατάλληλος μᾶλλον εἰς ἀπομώρρανσι παρὰ εἰς ἐξημέρωσιν τῆς καρδίας καί ἀνάπτειν τῆς διανοίας τῆς νεολαίας, ἐνῶ ἐξ ἐνός μέρους προδίδει τήν ἀναγωγίαν τοῦ διδάσκοντος, ἀφ' ἑτέρου ἀφίνει εἰς τήν εὐπλάστον καί ὑγρὰν νεότητα τοῦ διδασκομένου βαθείας ἐντυπώσεις, ἐξ ὧν γεννᾶται εἰς αὐτοὺς ἀκουσία τις καί οὕτως εἰπεῖν αὐτόματος ἀπομίμησις τῆς τραχύτητος τοῦ διδασκάλου. Δέν ἀναιροῦμεν ὅτι μετὰ τῶν σπουδαζόντων ἐνδέχεται νά εὑρεθῶσι καί τινες φύσεως πονηρᾶς καί ἀτιθάσσου, τοὺς ὁποίους ἢ παραίνεσις καί προτροπή δέν ἰσχύουν νά ἐπανορθώσωσι καί εἶναι ἀνάγκη τῆς χρήσεως σωφρονιστικῶν μέτρων, ἀλλά καί ταῦτα δέν δύνανται νά εἶναι αὐστηρότερα ἀφ' ὅσον ὁ Νόμος παραχωρεῖ καί εἰς αὐτήν τήν πατρικὴν ἐξουσίαν, τήν ὁποίαν τρόπον τινά ἀναδέχονται οἱ διδάσκαλοι ὡς των πατέρων ἐντολοδοχοί, διότι ὁ Νόμος παιδεύει καί τοὺς γονεῖς τοὺς καταχρωμένους τήν ἐξουσίαν των ταύτην. Ὅθεν ἐξ ἀναλογίας καί ὁ περι Ἑλληνικῶν σχολείων καί γυμνασίων κανονισμός σαφῶς καθώρισε διά των ἄρθρων 53,44 καί 55 ποινὰς αὐστηρᾶς μὲν ἐπὶ πλέον ἢ ἕλαττον καταλλήλους δέ εἰς λογικά καί ἐλεύθερα ὄντα. Τῶν ἄρθρων τούτων λοιπόν τήν ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν συνιστῶντες εἰς ἡμᾶς ὡς μόνον κατάλληλων εἰς τήν διατήρησιν τῆς ἀπαιτουμένης πειθαρχίας σᾶς παραγγέλλομεν νά ἐπιστήσητε ἀκριβῶς τήν προσοχήν σας πρὸς τοῦτο καί ὡς ὀφείλοντες νά ἐπαγρυπνοῦμεν περι τῆς τηρήσεως των κατά νόμους διαταττομένων, νομιζομεν δέον νά προειδοποιήσωμεν ὅτι ἐάν τις των διδασκάλων παρεκτραπῆ τοῦ λοιποῦ τῶν ἐν τῇ παρούσῃ διαταττομένων καί ἀντί τοῦ παραναιτικοῦ λόγου καί των εἰς τά μνησθέντα ἄρθρα τοῦ νόμου ἀναφερομένων σωφρονιστικῶν μέσων ἤθελε μεταχειρισθῆ τήν ράβδον, τόν τοιοῦτον θεωροῦντες ἀνίκανρον τοῦ διευθύνειν διά τοῦ λόγου τήν λογικήν τῆς νεολαίας ἀνάπτειν θέλομεν τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ τῆν διδασκαλικὴν του θέσιν καί προκαλεῖ τήν παντελῆ παῦσιν αὐτοῦ».

Ἀπ' αὐτῆ τῆν ἐγκύκλιον φαίνεται πῶς καί στά σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, ὅταν δέν ἐξαρκοῦσε ὁ λόγος καί ἡ συμβουλή, ἐπεφτε βαρὺ τό ραβδί τοῦ δασκάλου στά νῶτα των μαθητῶν καί τοὺς ἐδίδασκε πῶς πρέπει νά εἶναι

φρόνιμοι. Τά άρθρα 53, 54 καί 55 του Διατάγματος του 1836 πού αναφέρονται στην έγκύκλιο, δέ γράφουνε τό Ξυλοκόπημα γιά ποινή των μαθητών αλλά μόνον τήν κράτηση στό σχολείο «εις ώρισμένον τινά καιρόν ή καί ολοκληρούς ήμέρας» τήν προσωρινή άποβολή καί τόν άποκλεισμό από όλα τά σχολεία γιά πολύ...

(άπό τό βιβλίο: Σ.Γ. Τζουμελέα, Π.Α. Παναγόπουλου, 'Η έκπαίδευση στά τελευταία 100 χρόνια 'Αθήναι 1933, σελ. 100-101).

6 (α) Βλέπε παραπάνω σημείωση 4α.

(β) **Τζουμελέα - Παναγόπουλου, σελ. 7-8**

Στό πρώτο άρθρο του Νόμου αναφέρονται τά μαθήματα πού πρέπει νά διδάσκονται στό δημοτικό σχολείο ή στό σχολείο του λαού, όπως λεγότανε τότε. Αύτά εΐτανε «Κατήχηση, Στοιχεία τής Έλληνικής, 'Ανάγνωση, Γραφή, 'Αριθμητική, ή γνώση των κατά τούς νόμους παραδεδεγμένων μέτρων καί σταθμών, Γραμματική, 'Ιχνογραφία καί φωνητική Μουσική, ει δυνατόν δέ καί στοιχεία τής Γεωγραφίας, τής Έλληνικής Ιστορίας καί των Φυσικών έπιστημών τά αναγκαϊότερα. 'Εκτός τούτου θέλουσι γίνεσθαι υπό τήν έποπτεϊάν του διδασκάλου δīs τής έβδομάδος σωματικά γυμνασία καί θέλει διδάσκεσθαι πρακτικώς ή άγρονομία, ή κηπουρική, ή δενδροκομία, ή βομβυκοτροφία καί ή μελισσοτροφία».

Στό πρώτο καί δεύτερο λοιπόν άρθρο ορίζονται τά μαθήματα, πού θά διδάσκονται στό δημοτικά σχολεία. Παρατηρούμε πώς άμέσως μετά τήν Κατήχηση ορίζεται ή διδασκαλία στοιχείων τής **άρχαίας Έλληνικής γλώσσας** στό δημοτικό σχολείο, αφιόνταν δέ μέ τή φράση «εί δυνατόν» στη διάθεση του δασκάλου ή διδασκαλία τής 'Ιστορίας, τής Γεωγραφίας καί των Φυσιогνωστικων.

Βλέπομεν λοιπόν στό πρώτο άρθρο του πρώτου Διατάγματος γιά τή δημοτική έκπαίδευση έγινε τό λάθος νά μη στο δημοτικό σχολείο ή διδασκαλία τής άρχαίας Έλληνικής γλώσσας. Περιοριζόταν δέ μόνο στην άπομνημόνευση ξηρών γραμματικων τύπων, στην πολυθρούλλητη τεχνολογία, πού δεκάδες χρόνια έλυμαίνετο τό λαϊκό μας σχολείο κι έγινε αίτια νά καθυστερήσει πάρα πολύ ή δημοτική μας έκπαίδευση, όπως ξαίρουμε όλοι.

(γ) **Λέφα, σελ. 72:**

Τόση ήτο ή έπιμονή των διδασκάλων εις τήν διδασκαλίαν τής γραμματικής τής άρχαίας Έλληνικής γλώσσας καθ' όλους τούς τύπους της, ώστε τό 'Υπουργείον τής Παιδείας, παρά τήν κρατούσαν κατά τήν έποχήν εκείνην προσήλωσιν προς τήν αρχαιότητα, ήναγκάσθη νά άπλουστεύσει αυτήν. «Σκοπόν έχοντες, έλεγε διά τής ύπ' αριθ. 11557 τής 24 Ν)βρίου 1854 έγκυκλίου του, νά λάβωμεν υπό σπουδαϊαν σκέψιν καί τό περί διδακτικων βιβλίων, όσα άπαιτούνται προς διδασκαλίαν τής εις τά δημοτικά σχολεία φοιτώσης νεολαίας, τό στοιχειοδέστερον των όποιων είναι ή γραμματική τής γλώσσας, προλαμβάνομεν νά παραγγείλωμεν ύμιν, ώστε εκ των έν χρήσει ήδη γραμματικων, αδιάφορον άχρι τινός όποιαν τούτων, νά περικλείσητε προς τό παρόν διά γραμμων, εάν δέ έγκρίνητε μάλλον νά διαγράψητε όλότελα, α) όλα τά δυϊκά των τε όνομάτων καί ρημάτων β) όλους τούς άσυναιρέτους άμφοτέρων τύπους, περιοριζόμενοι εις μόνους τούς συνηρημένους, καί γ) όλους τούς 'Αττικούς των όνομάτων σχηματισμούς καί μάλιστα τούς τής β' των ίσοσυλλάβων κλίσεως, προοδοποιούντες τοιουτοτρόπως τήν έφαρμογήν τής διά τά αλληλοδιδασκτικά σχολεία κριθεσομένης καταλλη-

λοτέρας μεταξύ τῶν ὑπαρχουσῶν ἢ καὶ συνταχθησομένων γραμματικῶν, καὶ ἀπαλάττοντες τοὺς παῖδας ἐκείνους μάλιστα, ὅσοι δὲν ἔχουσι σκοπὸν νὰ διατρέξωσι τακτικῶς τὴν σειρὰν τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων, τῆς ἀκαίρου ματαιοπονίας πρὸς ἐκμάθησιν τύπων καὶ κανόνων, ὧν οὐδέποτε ἴσως θέλουσι κάμει χρήσιν».

(δ) Τζουμελέα - Παναγόπουλου

ἓνα χαρακτηριστικὸ δείγμα ἑλληνοπρέπειας:

Οἱ ἐξετάσεις στὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ μου γίνονταν πανηγυρικά. "Ὅποιο παιδί ἤξαιρε νὰ κλίνει τὸ ὄνομα ἀλώπηξ χωρὶς λάθος, τὸ θεωροῦσαν σοφόν. "Ἡξαιραν δὲ τοῦτο καὶ οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ καὶ συνέχαιραν τὴ μητέρα τοῦ παιδιοῦ, πού ἔκαμε αὐτὸ τὸ κατόρθωμα. Εἶταν δὲ συνηθισμένο πρᾶγμα ν' ἀκούει κανεὶς ἔπειτα ἀπὸ τὶς ἐξετάσεις «νὰ σοῦ ζήσει ὁ γιόγκας σου, κυρὰ Γιώργαινα, μπράβο του, εἶπε ὅλο τὸ ἀλώπηξ στὶς ἐξετάσεις χωρὶς λάθος».

7

Τζουμελέα — Παναγόπουλου 81

Ἀπὸ τὶς ὥρες τῆς ἐβδομάδας περισσότερες ἀπὸ τὶς μισὲς τὶς ξοδεύανε οἱ δασκάλοι γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν καὶ τὶς ἄλλες μισὲς γιὰ τὴ διδασκαλία ὄλων τῶν ἄλλων μαθημάτων. Μόνον στὴν πρώτη τοῦ γυμνασίου δυὸ ὥρες τὴν ἐβδομάδα γινότανε διδασκαλία «διὰ γύμνασιν εἰς τὸ γράφειν Ἑλληνιστί». Σὲ καμιά δὲ ἄλλη τάξη δὲ διδασκότανε ἢ νέα Ἑλληνική. Φαίνεται πῶς ἡ διδασκαλία τῆς νέας Ἑλληνικῆς εἶχε τέλεια παραμεληθεῖ στὰ Ἑλληνικά σχολεῖα καὶ τὰ γυμνάσια, τοῦτο δὲ ἀνάγκασε τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας νὰ στείλῃ στὶς 14 Αὐγούστου 1857 στοὺς διευθυντὰς τῶν σχολείων τῆς Μέσης ἐκπαιδευσεως εἰδικὴ ἐγκύκλιο γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσας.

8

(α) Σχολεῖο Ἀρχιτεκτονικῆς

Διάταγμα «περὶ ἐκπαιδευσεως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν». Ἀπὸ τὸ σχολεῖο αὐτὸ «ὑστερα ἀπὸ προοδευτικὴν ἐξέλιξιν ἑκατὸ χρόνων, προέκυψε τὸ σημερινόν "Ἰδρυμα τῶν ἀνωτάτων τεχνικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν σπουδῶν»

Θεωροῦντες τὴν ἐπίρροιαν, τὴν ὁποῖαν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἔχει εἰς τὸν πολιτικόν βίον ἐν γένει.

Ἐκτιμῶντες τὰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι εἰδικῶς ὡς πρὸς τοῦτο συνδεδεμέναι μὲ τὴν Ἑλλάδα,

Κανόνισαντες ἤδη πλέον τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν διὰ διατάγματος.

Προσδιορίζομεν ἐπὶ τῇ προτάσει τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματειῶν καὶ τῆς Δημοσίου Ἐκπαιδευσεως, ἀκούσαντες καὶ τὴν γνώμην τῶν Ὑπουργείων τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τῶν Στρατιωτικῶν, τὰ ἑφεξῆς.

1) Θέλει συστηθῆ τῶρα πλέον εἰς Ἀθήνας σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον θέλουσι διδάσκεσθαι τὴν Κυριακὴν καὶ τὰς Ἑορτάς, ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ μορφωθῶσιν ὡς ἀρχιτεχνίται (μαῖστορες) εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν.

2) Ἡ διδασκαλία γινομένη δωρεάν εἰς τοὺς μαθητευομένους εἰς τὴν σχολὴν ταύτην θέλει συνίστασθαι εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῶν γνώσεων, τὰς ὁποίας οἱ

μαθητεύομενοι απέκτησαν ήδη εις τά σχολεία, διά τῆς λύσεως προβλημάτων, εις τὴν ὁδηγίαν νά σχεδιάζωσι μέ γραμμὰς ἀπλᾶς οἰκοδομὰς καὶ στήλας, εις τὴν κατωτέραν ἀριθμητικὴν μέχρι τῆς ἐξαγωγῆς τῆς τετραγωνικῆς καὶ κυβικῆς ρίζης, εις τὴν γεωμετρίαν διὰ νά δύνανται νά καταμετρῶσιν καὶ ἐπαριθμῶσιν ἀπλὰς ἐπιφανείας καὶ κανονικὰ σώματα, περισσότερον εις τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τεχνολογίαν, τὴν περὶ οἰκοδομῆς διδασκαλίαν, εις τὴν φυσικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φυσικὴν καὶ χημείαν, καθ' ὅσον αὕτη δηλαδὴ ἐφαρμόζεται εις ἀρχιτεκτονικὴν τέχνην.

3) Ἡ διδασκαλία θέλει γίνεσθαι ἀπὸ τόν διδάσκαλον τῆς ἰχνογραφίας τοῦ γυμνασίου τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τό προσωπικόν τοῦ Ἀρχιτεκτονικοῦ τμήματος, ἢ τόν ἀρχιτέκτονα τῆς πόλεως, τόν ἐπιθεωρητὴν τῆς συλλογῆς τῶν σχεδίων, ἔπειτα καὶ ἀπὸ ἄλλους ἀνδρας πεπαιδευμένους κατὰ τὰς ἀρμοδίους μαθήσεις, μέ ἀνάλογον ἀντιμισθίαν.

6) Διὰ τὴν ἀνωτέραν διδασκαλίαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, θέλουσι δώσει τὴν ἀναγκαίαν εὐκαιρίαν τό τε στρατιωτικόν σχολεῖον καὶ τό συστηθησομένον Πανεπιστήμιον [...]

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 31 Δεκεμβρίου 1836 (12 Ἰανουαρίου 1837)

(Ἄ. Κ. Δημάρᾶ, Ἡ Μεταρρύθμιση, Α' 68-69)

9

(α) **Ἰδρυση τοῦ Βαρβακείου (κληροδότημα Ἰ. Δ. Βαρβάκη)**

Διάταγμα «Περὶ οἰκοδομῆς Λυκείου τοῦ Ἰ. Α. Βαρβάκη»

Ἄρθρ. 1 Ἰδρύεται εις τὰς Ἀθήνας ἐκ τοῦ ἐπὶ τούτῳ ἀφιερώματος τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Α. Βαρβάκη γυμνάσιον (Λυκεῖον) ἐπονομαζόμενον *Βαρβακείον*, τοῦ ὁποίου ὁ ὀργανισμὸς θέλει εἶσθαι ὁμοιος μέ τὸν τῶν ἐντελῶν γυμνασίων τοῦ Βασιλείου, περιλαμβάνον καὶ τὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ λεγομένου σχολείου.

Ἄρθρ. 2. Ἡ Ἡμετέρα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμματεία θέλει ὑποβάλλει εις ἡμᾶς πρότασιν περὶ τῆς ἀρμοδιωτέρας θέσεως τοῦ γυμνασίου (Λυκείου), καί, συνεννοουμένη μετὰ τῆς ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν, θέλει ἐνεργήσῃ νά ἐτοιμασθῇ ὅσον τάχιστα παρά τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τμήματος πρόσφορον σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ρηθέντος γυμνασίου (Λυκείου) [...]

Ἄρθρ. 3. Διορίζεται ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ γυμνασίου (Λυκείου), ἥτις θέλει παραλάβει τὰς πρὸς τοῦτο σταλησομένας ἑκατὸν πενήτην χιλιάδας ρούβλια, διὰ νά δαπανήσῃ αὐτάς ὑπὸ τόν ἔλεγχον τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως γραμματείας εις τὴν ἀγοράν τοῦ τόπου, τὴν κατὰ τό σχέδιον ἐκτέλεσιν τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἀγοράν βιβλιοθήκης. [...]

Ἐν Ἀθήναις, τὴν 26 Φεβρουαρίου (10 Μαρτίου) 1843

(Ἄ. Κ. Δημάρᾶ, Ἡ Μεταρρύθμιση, Α' 103).

(β) Βλέπε, Λέφα, σελ. 30:

Τό Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 4077 τῆς 10 7/βρίου 1852 ἐγκυκλίου του ἔγραφε πρὸς τοὺς νομάρχας: «εἰς πολλάς πόλεις καὶ κώμας τοῦ Βασιλείου ὑπάρχουσι δημόσια τε καὶ ἰδιωτικὰ διδαστήρια, εις τὰ ὅποια φοιτῶσιν ἐκατέρω φύλου μαθητὰι. Νομίζοντες ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπιμειξία προκαταβάλλει σπέρματα δυσαρέστων συνεπειῶν, ἐκρίναμεν ὠφέλιμον νά σὰς ἐπιφορτισόμεν νά ἐνεργήσῃτε ἀρμοδίως, ἵνα ἀπαγορευθῇ τοῦ λοιποῦ ἡ τοιαύτη συνήθεια, καί

έντός προθεσμίας διμήνου νά διαταχθῶσιν οἱ διευθύνοντες τοιαῦτα διδακτῆρια νά διαιρέσωσιν αὐτά εἰς εἰδικά ἀρρένων καί εἰδικά κορασίων· συνεννοούμενοι δέ μετὰ τῶν γεννητόρων ν' ἀναφέρωσιν ἀρμοδίως πρὸς ἡμᾶς περὶ τῆς ἐφέσεώς των, ὅπως ἡμεῖς ἐκ τοῦ καθήκοντος ἡμῶν ἐνεργήσωμεν τὰ κατὰ τόν νόμον. Ἐννοεῖται δέ οἴκοθεν, ὅτι οὐδεὶς δύναται τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ αὐτῷ οἴκῳ νά διατηρῆ διδακτῆριον ἀρρένων καί κορασίων, καίπερ αὐλιζομένων δι' ἐτέρας εἰσόδου καί διαμενόντων εἰς διάφορον ὄροφῆν. Ἀπαιτοῦμεν ἀπάντησιν μετὰ τῶν ἀρμοδίων παρατηρήσεών σας».

10

Ἄ. Ἰσηγγόνῃ, Ἱστορία τῆς Παιδείας (ἐκδ. β') Ἀθήνα 1964, σελ.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὀλίγα ἦσαν καί τὰ Γυμνάσια τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ, τοῦ πολυπληθεστεροῦ τότε καί οἰκονομικῶς εὐρωστοτέρου τμήματος τοῦ ἔθνους: Ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή τῆς Κων/πόλεως, ἡ ἐν Χάλκῃ Θεολογικὴ Σχολή, ἡ Εὐαγγελικὴ Σχολὴ Σμύρνης, τὰ Γυμνάσια Χίου, Σάμου, Ἰωαννίνων, Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἱεροσολύμων καί τὸ Φροντιστήριον Τραπεζοῦντος.

11

(α) Γίνεται ἀντιδιαστολή πρὸς τὴν Ἰόνιο Ἀκαδημία (ἢ Ἰόνιον Πανεπιστήμιον) ποῦ ἰδρύθηκε τὸ 1824 σὲ ἀγγλοκρατούμενο ἐλληνικὸ ἔδαφος· εἶχε καί τὸ Ἰόνιο Πανεπιστήμιον 4 σχολές, τίς ἴδιες τοῦ Ἀθηναϊκοῦ Πανεπιστημίου καί ὄργανισμὸ σπουδῶν ἀνάλογο. (βλέπε G.P. Henderson, Ἰόνιος Ἀκαδημία, ἔκδοσις τῆς Γ' Ἰονίου Ἀκαδημίας, Ἀθήνα, τυπώνεται).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ (Β')

(β)

Ἄρθρα τοῦ Διατάγματος γιὰ τὴν ἴδρυσις Πανεπιστημίου (14 Ἀπριλίου 1837)

Ἄρθρ. 1. Θέλει συστηθῆ δι' ὄλον τὸ Κράτος Πανεπιστήμιον εἰς Ἀθήνας περιλαμβάνον ὄλους τοὺς κλάδους τῆς ἀνωτάτης ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Πρὸς μνήμην δέ τοῦ τοῦ συστήσαντος αὐτό, θέλει φέρεται τὴν ἐπωνυμίαν «Πανεπιστήμιον τοῦ Ὀθωνος».

Ἄρθρ. 3. Τὸ Πανεπιστήμιον σύγκειται πρὸς τὸ παρὸν ἀπὸ τέσσαρας σχολᾶς, δηλαδὴ α', τὴν τῆς θεολογίας· β'. τὴν τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν· γ'. τὴν τῆς ἱατρικῆς· δ'. τὴν τῆς φιλοσοφίας καί τῆς ἄλλης ἐγκυκλίου παιδείας.

Περὶ δέ τοῦ ἂν εἶναι καταλλήλοτερον, ἢ ὄχι, ἀντὶ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, νά τεθῶσι δύο ἄλλαι ἢ νά διαιρεθῆ αὕτη εἰς τμήματα, ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τῆς περισεύσεως, τοῦτο, ὡς καί ἡ δῆλωσις τῶν εἰς ἐκάστην σχολὴν ἀνηκόντων κλάδων, ἀπόκειται εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τῶν ὁριστικῶν διατυπώσεων τοῦ Πανεπιστημίου, αἱ ὁποῖαι ἐκδοθῆσονται παρ' Ἡμῶν ἐπομένως, καί πρὸς σύνταξιν τῶν ὁποίων θέλομεν συστήσει μετ' οὐ πολὺ ἰδιαιτέραν ἐπιτροπὴν.

Ἄρθρ. 6. Οἱ καθηγηταὶ θέλουν διορίζεσθαι ἀμέσως παρ' Ἡμῶν κατὰ πρότασιν τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καί τῆς δημοσίου Ἐκπαιδεύσεως Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας.

Μετὰ δέ πέντε ἔτη ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Πανεπιστημίου, θέλουν συντελέσει, τὸ Πανεπιστήμιον καί αἱ σχολαί, διὰ τῆς συμμετοχῆς των, (ἥτις θέλει

προσδιορισθῆ ἐν τοσοῦτῳ ἀκριβέστερον), διὰ νά ἀναπληρωθῶσιν αἱ χρεύσασαι καθέδραι.

Ἔρθρ. 9. Τό προσωπικόν τῶν διδασκάλων τοῦ Πανεπιστημίου ἐμπεριέχει.

α'. Καθηγητάς τακτικούς· β'. καθηγητάς ἐπιτιμίου· γ'. καθηγητάς ἐκτάκτους· δ'. καί διδάκτορας τῶν ἰδιαιτέρων παραδόσεων τῆς ἐπαναλήψεως τῶν μαθημάτων καί τῶν γλωσσῶν.

Ἄλλοι οἱ διδάσκαλοι τοῦ Πανεπιστημίου λαμβάνουσιν ἀπό τούς μαθητευομένους τά χάριν τῆς παραδόσεως τῶν πληρωνόμενα διδάκτρα· οἱ δέ τακτικοί καί ἐκτακτοί καθηγηταί, καί οἱ διδάκτορες τῆς ἐπαναλήψεως τῶν μαθημάτων καί τῶν γλωσσῶν λαμβάνουσιν, ἐκτός τούτου, καί ἀνάλογον μισθόν ἢ ἀντιμισθίαν.

Εἰς τούς καθηγητάς τούς τακτικούς καί τούς ἐπιτιμίου δίδομεν τόν βαθμόν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβούλου, εἰς δέ τούς ἐκτάκτους τόν τοῦ ὑπουργικοῦ παρέδρου.

Καθηγητάς ἐπιτιμίου θέλομεν διορίσει ἀνδρας, διαπρέποντας κατὰ τόν νοῦν καί παιδείαν, καί ἔχοντας τήν ἰκανότητα καί τήν προθυμίαν νά συντελέσωσι κατὰ μέρος διὰ τῆς συνεργασίας τῶν, συγκοινωνοῦντες ἐλευθέρως μέ τό Πανεπιστήμιον.....

Ἔρθρ. 24. Αἱ χρηματικά συνεισφοραί τῶν φοιτητῶν εἰς τό Πανεπιστήμιον εἶναι, ἐκτός τοῦ κατὰ τάξιν χαρτοσήμου, αἱ ἀκόλουθοι.

α'. Διὰ τήν ἐγγραφὴν, καί διὰ τό δικαίωμα τῆς χρήσεως τῶν ἐπιστημονικῶν συλλογῶν θέλουσιν πληρῶναι ἀνά δέκα δραχμάς.

β'. Δίδακτρα μέτρια, μή ὑπερβαίοντα τάς 40, καί μή ἐλαττούμενα τῶν 10 δραχμῶν κατ' ἔτος διὰ τās ἰδιαιτέρας παραδόσεις· προσδιοριζόμενα δέ δι' ἕκαστον μάθημα εἰς τό ἐτησίως ἐκδιδόμενον πρόγραμμα.

γ'. Πληρωμή ποσότητος, προσδιορισθεσμένη ἀκριβέστερον, διὰ τά ἀπολυτήρια καί τούς ἀκαδημαϊκοὺς βαθμούς.

Ἐάν μάθημα, διὰ τό ὁποῖον ἐπληρώθησαν διδάκτρα, διακοπῆ ἀπό τόν καθηγητήν, ἢ τόν διδάσκαλον, πρὶν παρέλθῃ τό πρῶτον ἡμισυ τῆς ἐξαμηνίας, καί δέν δύναται νά γίνῃ αὐτοῦ ἐξακολούθησις, τότε τά διδάκτρα θέλουσιν ἀποδιδέσθαι πρὸς τούς φοιτητάς.

Αἱ ὀριστικά διατυπώσεις τοῦ Πανεπιστημίου καί τῶν σχολῶν, θέλουσιν περτεχεῖ ὀρισμούς περὶ τῶν δωρεάν (δημοσίως) παραδιδόμενων μαθημάτων, ὡσαύτως καί περὶ τῆς χρήσεως τῶν συναζομένων δικαιωμάτων ἀπό τās ἐγγραφάς, τούς προβιβασμούς, καί τά ἀπολυτήρια διπλώματα.....

Ἔρθρ. 27. Τό Πανεπιστήμιον ὑπόκειται εἰς τήν ἀμεσον ἐπιτήρησιν τῆς Ἡμετέρας ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας, λαμβάνει παρ' αὐτῆς τās ἀνηκούσας διακοινώσεις καί πέμπει πρὸς αὐτήν τās ἰδίας αὐτοῦ ἐκθέσεις. Ἡ διεύθυνσις καί ἀστυνομία τοῦ Πανεπιστημίου ἀνατίθεται εἰς ἓνα πρῦτανιν (recteur), ἐκάστης δέ σχολῆς εἰς ἓνα σχολάρχην (doyen)¹. Τούτους δέ θέλομεν διορίσει ἡμεῖς κατ' ἀρχάς μεταξύ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου· ἀλλ' εἰς τό ἐξῆς, ὁ μὲν πρῦτανις θέλει ἐκλέγεσθαι κατ' ἔτος δι' ἀπολύτου πλειοψηφίας ἀπό τούς καθηγητάς, προτεινομένων δύο ὀνομάτων εἰς τήν ἡμετέραν ἐκλογὴν, οἱ δέ σχολάρχαι ἐκλέγονται ἀπό τās σχολάς τῶν διὰ πλειοψηφίας.....

Ἔρθρ. 36. Τρεῖς μῆνας πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους τῶν μαθημάτων συνέρχονται καί αἱ σχολαί, κατ' ἰδίαν ἐκάστη, διὰ νά προσδιορίσουν ὑπό τήν προεδρίαν τοῦ σχολάρχου τόν κύκλον τῶν ἐντός αὐτῶν παραδοθησομένων μαθημάτων κατὰ τό προσεχές ἔτος.

Τά προγράμματα τῶν διαφόρων σχολῶν συναθροίζων ὁ πρύτανις, καθυποβάλλει εἰς τὴν Γραμματεῖαν τῆς Δημοσίου Ἐκπαίδευσως, καί γενομένης τῆς ἐγκρίσεως, τὰ δημοσιεῖει διὰ τοῦ τύπου.

(Ἄ. Κ. Δημαρᾶ, Ἡ Μεταρρύθμιση, Α', 73-85.)

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ('Από 1821 ώς 1832)

(Σέ 15 ενότητες)

1. 'Η εύρωπαϊκή διπλωματία έναντι του ελληνικού ζητήματος κατά την έναρξη τής επανάστασεως

Οί βασιλείς τής Εύρώπης τρομοκρατημένοι από τή Γαλλική 'Επανάσταση καί τό Ναπολέοντα καθιέρωσαν ώς υπέρτατο νόμο των εθνών **τήν άρχή τής νομιμότητος**. Τήν άρχή ατή στήριζε ή 'Ιερή Συμμαχία, πού συστήθηκε στό Παρίσι τό 1815. 'Από τότε άπλωσε τίς μαύρες φτερουγες της παντού στήν Εύρώπη καί κάθε φιλελεύθερο κίνημα τό θεωρούσε όχι μόνο άνεπιθύμητο αλλά καί ένεργά έχθρικό.

'Η είδηση γιά τήν 'Ελληνική 'Επανάσταση, πού ξέσπασε έφτά μόλις χρόνια ύστερα από τή συντριβή του Ναπολέοντα στό Βατερλό καί σχεδόν ταυτόχρονα μέ τίς έξεγέρσεις στήν 'Ιταλία (Νεάπολη καί Σαρδηνία) καί στήν 'Ισπανία, έφθασε στήν Εύρώπη τήν ώρα πού συνεδρίαζαν ('Ιανουάριος-Μάρτιος 1821) στό Λάυμπαχ (LAYBACH)* οί αυτοκράτορες τής Αύστρίας καί τής Ρωσίας, ό Βασιλιάς τής Πρωσσίας, οί άρμόδιοι ύπουργοί τους καί οί εκπρόσωποι τής Γαλλίας καί τής 'Αγγλίας, γιά νά άποφασίσουν τή βίαιη καταστολή από τήν 'Ιερή Συμμαχία των άπελευθερωτικών κινήματων στή Νεάπολη καί τό Πεδεμόντιο. 'Η πρώτη διάσκεψη των μοναρχών γιά τά προβλήματα αυτά είχε γίνει στό Τροππάου (TROPPAU)** τόν 'Οκτώβριο του 1820.

* 'Η σημερινή Λιουμπλιάνα τής Γιουγκοσλαβίας.

** 'Η ιστορική όνομασία τής σημερινής τσεχοσλοβακικής πόλης "Οπαβα.

Ὁ ξεσηκωμός τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἦταν φυσικό, προκάλεσε ἐκπληξη καί ἀνησυχία στὶς εὐρωπαϊκὲς ἀπολυταρχίες. Ἡ περίφημη καί πολυπόθητη **ισορροπία**, ἡ εὐρωπαϊκὴ **τάξη**, ὑπονομευόταν καί ἦταν ἀνάγκη νὰ ἀναπροσαρμοστεῖ ἡ στρατηγικὴ καί ἡ διπλωματία τους.

Μέσα σέ τέτοιο ἀντιδραστικό κλίμα, μέ προκαταλήψεις δυσμενεῖς γιά κάθε φιλελεύθερο κίνημα, τὰ Ἀνακτοβούλια τάχτηκαν αὐτόματα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Λίγο πρὶν ἔλθει ἡ εἰδηση γιά τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, εἶχαν ἤδη ἐγκρίνει τὴν ἐνοπλιη καταστολὴ τῆς ἐξέγερσης στὴ Νεάπολη ἀπὸ τὸν αὐστριακὸ στρατό.

Ἡ Ἱερὴ Συμμαχία, πού ἐπηρεαζόταν κυρίως ἀπὸ τὸν αὐστριακὸ καγκελλάριο Μέττερνιχ, ἔπρεπε νὰ ἐφαρμόσει τὴν πολιτικὴ της, πού σήμαινε συντήρηση μέ κάθε μέσο τῆς φεουδαρχίας καί τῶν μοναρχικῶν καθεστώτων καί συντριβὴ τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων. Ὁ Μέττερνιχ διατύπωνε μέ ὠμότητα τὴν πολιτικὴ του φιλοσοφία: **«Μόνο οἱ μονάρχες ἔχουν δικαίωμα νὰ καθορίζουν τὶς τύχες τῶν λαῶν, οἱ ἡγεμόνες εὐθύνονται γιά τὶς πράξεις τους μόνο ἀπέναντι στοῦ Θεοῦ»**. Σύμφωνα μέ τὶς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας ἡ σκλαβιά κάτω ἀπὸ ξένο δυνάστη — στὴν περίπτωσι τῶν Ἑλλήνων, τὸ Σουλτάνο — ἦταν εὐλογημένη ἀπὸ τὸ Θεό¹ κι ὁ ἀγῶνας γιά τὴν Ἐλευθερία ἔργο τοῦ Σατανᾶ!

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὶς γενικὲς αὐτὲς θέσεις, κάθε Δύναμη εἶχε δικούς της λόγους, πού ὑπαγόρευαν τὴν ἐχθρική ἀντιμετώπιση τοῦ ἐλληνικοῦ ξεσηκωμοῦ.

Εἰδικὰ ἡ Αὐστρία, πού ἡ ἀντίδρασή της ὑπῆρξε ἄγρια καί σταθερὰ ἀδιάλλακτη σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ Ἀγῶνα, καταδυναστεύε ξένους λαούς. Εἶχε στὴν κατοχὴ της τὴν Οὐγγαρία καθώς ἐπίσης ἰταλικά καί σλαβικά ἐδάφη. Ἡ Ἐπανάστασι τῶν Ἑλλήνων ἀποτελοῦσε ἐπικίνδυνο παράδειγμα. Θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσει ἐξεγέρσεις στοὺς λαούς, πού τυραννοῦσε. Ὁ στενός συνεργάτης τοῦ Μέττερνιχ Φόν Γκέντζ (*GENZ*) ἐπιβεβαίωνε τὴν πολιτικὴ αὐτῆ². Ὁ Μέττερνιχ ἀκόμη ἀνησυχοῦσε μήπως οἱ Ρῶσοι ἐκμεταλλετοῦν τὸν ἐλληνικὸ ξεσηκωμό, μιά καί εἶχαν συμφέροντα στὴ Βαλκανικὴ καί ἤθελαν νὰ ἐπηρεάζουν τὸ μεσογειακὸ χῶρο.

Ἡ Ἀγγλία πάλι δὲν ἤθελε νὰ ἀλλάξει τίποτε στὴν ὀθωμανικὴ Ἀνατολή. Ἡ ἀδιατάρακτη ἐξουσία τοῦ Σουλτάνου ἀποτελοῦσε ἐγγύηση πῶς τὰ Στενά θὰ ἔμειναν κλειστά γιά τοὺς Ρώσους. Ἐνας ἄγγλος συγγραφέας, ὁ Κρῶλεϋ (*C. W. CRAWLEY*) ἔλεγε ὅτι: «οἱ Ἀγγλοὶ ὑπῆρξαν γιά τρεῖς γενιὲς φιλότουρκοι, μόνο καί μόνο ἐπειδὴ μισοῦσαν τοὺς Ρώσους». Ὑστερα, πάντα φοβόταν μήπως ἀναβιώσει ὁ γαλλικὸς κίνδυνος. Ἀκόμα, ἡ Ὄθωμανικὴ αὐτοκρατορία γιά τοὺς Ἀγγλοὺς ἀπὸ αἰῶνες ἦταν ἡ πιὸ πρόσφορη, κοντινὴ καί ἀνοιχτὴ γιά οἰκονομικὴ ἐκμετάλλευσή χώρα. Μιά ἐλεύθερη καί ἀνεξάρτητη Ἑλλάδα θὰ ἐξελι-

σόταν σέ ναυτική δύναμη επικίνδυνη γιά τά αγγλικά οικονομικά συμφέροντα³.

Στόν έκδηλο αγγλικό φιλοτουρκισμό κατά τήν πρώτη περίοδο τοῦ Ἀγώνα, πού ὀφειλόταν στήν ἀναστάτωση τοῦ ἐμπορίου καί τή διατάραξη τῆς αγγλικῆς πολιτικῆς στήν Ἀνατολή, πρέπει νά προσθέσουμε καί τίς ἐνστικτώδεις ἀντιδράσεις, πού προκαλοῦσε ἡ ὑπόνοια ὅτι ἡ Ρωσία εἶχε ὑποκινήσει τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση. Ἰδιαίτερα ἐκείνη ἡ φράση ἀπό τήν προκήρυξη τοῦ Ὑψηλάντη, πού ἔλεγε: «Κινηθεῖτε, ὦ φίλοι, καί θέλετε ἰδεῖ μίαν κραταιάν δύναμιν νά ὑπερασπισθῆ τά δικάιά μας!», καταθρόβησε ὄχι μόνο τήν αὐστριακή καί αγγλική διπλωματία ἀλλά καί τή Γαλλία, πού ἀκολουθοῦσε τήν ἴδια πολιτική, τή διατήρηση δηλαδή τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ὡς μέσο ἀνάσχεσης τῆς καθόδου τῆς Ρωσίας στή Μεσόγειο.

Ἀλλά καί ἡ Ρωσία δέν ἐπιθυμοῦσε νά βοηθήσει στή δημιουργία ἐνός ἰσχυροῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ κράτους, παρόλο πού ὑπῆρχε προαιώνια ἔχθρα μεταξύ Ρώσων καί Τούρκων, ἀπό φόβο μήπως προκαλέσει τή διάλυση τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί ἔτσι προωθηθοῦν οἱ ἀγγλογάλλοι στά νότια τῆς Ρωσίας.

Διάφορα ἄλλα γεγονότα δυσχέραναν τήν κατάσταση. Ὁ Καποδίστριας πού παρευρισκόταν στό Συνέδριο τοῦ Λάμπαχ σημειώνει συνοπτικά πόσο θολή ἦταν ἡ ἀτμόσφαιρα γιά τήν Ἱερή Συμμαχία (*ἐπαναστατικά κινήματα ἀγγέλλονταν ἀπό πολλές διευθύνσεις*) καί πόσο ἀπροκάλυπτα κυνικά ἐπιβάλλονταν οἱ ἀντιδραστικές αὐστριακές ἀπόψεις μέ τή δύναμη τῶν ὄπλων⁴.

Ἡ ἀπάντηση σ' ὅλα αὐτά ἦταν ἡ ἄμεση ἀντίδραση τῶν βασιλιάδων. Ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Ρωσίας ἔσπευσε ἀμέσως νά διασκεδάσει τήν ὑπόνοια τῶν συμμάχων του ὅτι εὐνοεῖ καί ὑποθάλλει τό κίνημα μέ τίς ἀκόλουθες ἐνέργειες: διέγραψε τόν Ὑψηλάντη ἀπό τοὺς Ρωσικούς στρατιωτικούς καταλόγους, διέταξε τόν στρατηγό τῆς στρατιάς τοῦ Προύστου νά τηρήσει «οὐδέτερη στάση» καί ἀνέθεσε στόν Καποδίστρια νά γράψει καί νά ὑπογράψει ἐπιστολή πρὸς τόν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη*, ὅτι ἀποδοκίμαζε τό κίνημά του. Τέλος, τό Μάη τοῦ 1821 κυκλοφόρησε καί ἡ περίφημη «διακήρυξη τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας», στό Συνέδριο, τοῦ Λάμπαχ, πού καταδίκασε ἀπερίφραστα ὡς πράξη ἐγκληματική κάθε φιλελεύθερη κίνηση τῶν λαῶν καί ἀναγνώριζε μόνο στοὺς «θεόθεν τήν ἐξουσίαν ἐμπεπιστευμένους» τό δικαίωμα νά σκορπίζουν τήν εὐλογία τους στοὺς λαοὺς⁵.

* Τό κείμενό της παρατίθεται μέ τό ἐπόμενο κεφάλαιο, σσμ. 3

1

‘Ο Σπ Τρικούπης παρατηρεί σχετικά:

Τό ἱερὸν εὐαγγέλιον δέν ἐθεωρήθη ποτέ σχολεῖον δεσποτισμοῦ καί δουλείας, ἀλλὰ μάθημα πραότητος, ἀγάπης καί παραμυθίας τῶν πασχόντων, καί βιβλίον ἐλευθέρων ἀνδρῶν καί ἰσοτίμων. Ἐνήργουν ἄρα οἱ ἄνακτες, παρά τό πνεῦμα καί τό γράμμα τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου, κανόνος κατ’ αὐτοῦς τῆς πολιτικῆς των, κατακρίνοντας παρρησία τούς πιστεύοντες εἰς Χριστόν “Ἕλληνας ὡς μὴ θέλοντας νά διαμένωσιν δούλοι καί ὑπό τήν μάχαιραν μισοχριστῶν δεσποτῶν. Πασίγνωστον εἶναι, ὅτι οἱ Τούρκοι ἐθεώρουν καί μετεχειρίζοντο τούς “Ἕλληνας ὡς δούλους, ὄχι δι’ ἄλλο εἰμῆ διότι ἦσαν Χριστιανοί. Πασίγνωστον ἐπίσης εἶναι, ὅτι οἰανδῆποτε στιγμήν ἀπεφάσιζαν οἱ “Ἕλληνες Χριστιανοί νά τουρκεύσωσιν, ἐγίνοντο ἐν τῷ ἅμα ἐλεύθεροι καί καθ’ ὅλα ἰσότιμοι τῶν Τούρκων, καθώς ἐγείναν ἐλεύθεροι καί καθ’ ὅλα ἰσότιμοι αὐτῶν οἱ ἄλλοτε Χριστιανοί καί σήμερον Μωαμεθανοί Ἀλβανοί, οἱ τυραννοῦντες ἡμᾶς διαμείναντας Χριστιανούς. **Διά τριῶν τρόπων ἐδύναντο οἱ “Ἕλληνες Χριστιανοί ν’ ἀπαλλαγῶσι τῆς δουλείας:** ἡ δι’ αὐθορμητοῦ θελήσεως καί πλήρους πεποιθήσεως, κατὰ τήν φράσιν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, τοῦ σουλτάνου, ἡ δι’ ὀπλων, ἡ δι’ ἀρνησιθρησκείας. Οὐδεὶς βεβαίως, σῶας ἔχων τὰς φρένας, ἤλπίζε ποτε τήν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν ἀπό αὐθορμητοῦ θελήσεως καί πλήρους πεποιθήσεως σουλτάνου· ἡ χῆρσις ὀπλων κατεκρίνετο καί αὕτη καί κατετρέχετο ὑπό τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας· δέν ἔμενεν ἄρα ἄλλος τρόπος ἀπελευθερώσεως παρά τήν ἀρνησιθρησκείαν. **Τοιοῦτος ἦτον ὁ πολιτικός φανατισμός τῆς συμμαχίας:** ἤθελε τούς ἀθλίους “Ἕλληνας ἢ Μωαμεθανούς συνδεσπάζοντας, ἢ Χριστιανούς δουλεύοντας!

(Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως, Α', σελ. 100-101)

2

«Ἐάν γίνει ὁ,τιδῆποτε στήν Ἰσπανία, στήν Πορτογαλλία, στή Βόρεια καί Νότια Ἀμερική. Μποροῦμε νά περιμένουμε μέ ἡρεμία. Ἐντελῶς διαφορετικά εἶναι τά πράγματα σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν πορεία καί τίς τύχες τῶν ἀνατολικῶν γειτονικῶν μας κρατῶν. Ἐδῶ πρόκειται γιά τή διατήρηση ἢ τήν καταστροφή τοῦ πολιτικοῦ μας συστήματος, εἶναι ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου».

FRIEDRICH VON GENZ

Ἀπό τό ἄρθρο τοῦ JOHANN IRMSCHER, *Περί τόν Γερμανικόν Φιλελληνισμόν*, «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ», τ. ΣΤ' (1964), σ. 558

3

«Οἱ Ἄγγλοι, πού στηρίζουν τήν πολιτική τους σέ προβλέψεις γιά τό ἀπώτερο μέλλον, ἀμφιβάλουν ἄν οἱ Τούρκοι, γερασμένοι πιά ὡς στρατιωτική δύναμη καί πρωτόγονοι στήν κρατική ὀργάνωση καί διοίκηση, θά μπορέσουν νά ἀντισταθοῦν σέ ἕνα ἔθνος πού ἐτοιμάζεται νά συντρίψει τά δεσμά του. Στήν ἑλληνική ἐξέγερση εἶδαν μιά ἀπειλή γιά τή ναυτική τους ἰσχύ. Γιά τούς Ἄγγλους οἱ “Ἕλληνες Ἐπαναστάτες εἶναι ἐπιδέξιοι ναυτικοί καί στρατιῶτες ἀποφασισμένοι νά νικήσουν ἢ νά πεθάνουν. Ἄλλωστε οἱ ἀντικειμενικές συνθήκες εὐνοοῦν τούς “Ἕλληνας ἀπό ὅλες τίς πλευρές. Ἡ Τουρκία ἀπειλεῖται στό Δούναβη, δέχεται ἐπίθεση στά περσικά σύνορα, ἀμύνεται στίς ναυτικές της ἐπαρχίες καί εἶναι ὑποχρεωμένη ταυτόχρονα νά ἀντιμετωπίζει τούς “Ἕλληνας καί τόν Ἀλή πασά. Πρόκειται γιά μιά κατάσταση κρίσιμη, πού ἰσχυροποιεῖ τήν ἐνεργητικότητα τῶν

2. Ἡ θέση τῶν Ἑλλήνων ἔναντι τῆς Εὐρώπης κατά τὴν ἔναρξη τῆς ἐπαναστάσεως

Ἑλληνικό κράτος δὲν ὑπῆρχε τότε, παρά μόνο στήν πιό αισιόδοξη φαντασία καί διαίσθηση. Γι' αὐτό δὲν μπορούμε νά μιλάμε γιά διπλωματική θέση τῆς Ἑλλάδας ἀπέναντι στίς ἀποφάσεις γενικά τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Μόνον Ἕλληνες, πού κατέχονταν ἀπό πάθος γιά τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας τους καί πού κατεῖχαν σπουδαῖες θέσεις, μπορούσαν νά ἐκφράσουν κάποια στάση ἀπέναντι στήν Εὐρώπη. Εἶναι γνωστή ἡ θέση τοῦ Ρήγα Φεραίου πού ἔλεγε νά στραφοῦν πρὸς τὴ Γαλλία τοῦ Ναπολέοντα καί νά ζητήσουν τὴν βοήθειά του γιά νά ἐλευθερώσουν τὴν πατρίδα. Εἶναι ὅμως γνωστό πῶς πλήρωσε αὐτὴ τὴ θέση τοῦ ὀ Ρήγας. Κι ὁ Κοραῆς ἐπίσης εἶχε φιλογαλλική στάση, ἀλλά δὲν τὴν ἐνεργοποίησε. Ἔτσι λοιπὸν στίς ἀρχές τοῦ 1821 δύο Ἕλληνες, πολὺ σχετικοί μεταξύ τους, ἐκφράσανε τὴ διπλωματικὴ τους θέση ἀπέναντι στήν Εὐρώπη. Ὁ πρῶτος εἶναι ὁ Ὑψηλάντης, πού ὡς ἀρχηγὸς τῆς Ἐπανάστασης ἔγραψε μέ πολὺ ρομαντισμὸ τὴν περίφημη ἐπιστολὴ¹ τὸν πρῶτο τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρο Α' πού τὸν βρῆκε στὸ συνέδριο τοῦ Λάμπιαχ (πρὶν ἀπὸ τίς 14 Μαρτίου 1821), ὅπου ἐπρόκειτο νά βρεῖ παγερὴ ὑποδοχὴ καί καταδίκη τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα.

Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς τὸ Ρῶσο αὐτοκράτορα ἦταν γραμμένη ἔτσι ὥστε νά τὸν συγκινήσει, ἀλλά καί πολιτικότερα παρουσίαζε τὴν ἐξέγερση ἀπλωμένη σ' ὀλόκληρη τὴ Βαλκανικὴ χερσόνησο καί τὰ Ἑλληνικά νησιά μέχρι καί τὴν Κρήτη καί ἔθετε, κατά συνέπεια, γιά τὴ Ρωσία ζήτημα ἄμεσης ἐφαρμογῆς τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς της, ἐφόσον ἦταν χώρα ὀμόθηρσκη μέ τούς Ἕλληνες καί μόνιμα ἐχθρική πρὸς τὴν Τουρκία. Στὰ μάτια τότε τοῦ Ὑψηλάντη καί τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων ἡ Ρωσία φαινόταν ὡς ὀ φυσικός προστάτης τους.

Ἡ πρώτη ἀντίδραση τοῦ Ρῶσου αὐτοκράτορα, μόλις διάβασε τὴν ἐπιστολὴ, ἦταν εὐνοϊκὴ γιά τὸν Ὑψηλάντη: «Πάντοτε ἔλεγον, ὅτι ὀ καλὸς οὔτος νέος ἔχει γενναῖα φρονήματα». Ἀλλὰ ἡ ἐπιστολὴ εἶχε φτάσει σέ χρόνο καί σέ χῶρο ἐξαιρετικά δυσμενεῖς γιὰ τὸ αὐστριακὸς καγκελλάριος Μέττερνιχ ἔσπευσε τότε νά ἐπηρεάσει τὸν Τσάρο Ἀλέξανδρο ἐναντία στήν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση σημειώνοντάς του μέ ἔμφαση πόσο ἡ κατάρρευση τῆς Τουρκίας θά εὐνοοῦσε τούς Ἄγγλους καί τούς Γάλλους. Ἔτσι, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση αὐτὴ ὀ Αὐτοκράτορας «πασῶν τῶν Ρωσιῶν» θά ἀποκηρύξει τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη στίς Ἡγεμονίες καί θά ἐκφράσει τὴ νομιμοφροσύνη του στὸ Σουλτάνο².

Ὁ δεῦτερος ἐπίσημος Ἕλληνας ὑπῆρξε ὀ Ἰωάννης Καποδίστριας, πού ἐνῶ εὐλόγα τὸν συγκινοῦσε τὸ Ἑλληνικὸ ζήτημα ἦταν ὀποχρεωμένος νά ὑπερασπίζει τὰ διπλωματικά συμφέροντα τῆς Ρωσίας, ὡς ἕνας ἀπὸ τούς τρεῖς ὑπουργούς ἐξωτερικῶν τοῦ Τσάρου. Στὸ Λάμπιαχ

λοιπόν ο Καποδίστριας ήταν μέλος της ρωσικής αντιπροσωπείας. Η θέση του ήταν εξαιρετικά δύσκολη και τά περιθώρια αντιδράσεων του στις θέσεις του Μέττερνιχ πολύ περιορισμένα· όμως κατόρθωσε να επηρεάσει τις αποφάσεις του αυτοκράτορα στην τελική διαμόρφωση και διατύπωσή τους (κατά τρόπο ούσιαστικό, αν και όχι εμφανή) και έτσι να αποτρέψει το χειρότερο για την ελληνική Έπανάσταση και να εξασφαλίσει κάποιες προϋποθέσεις για εύνοϊκές εξελίξεις αργότερα στο διπλωματικό πεδίο.

Έτσι συντάχτηκε το αυτοκρατορικό διάταγμα πού διέγραψε τον Ύψηλάντη, καταδίκασε το κίνημά του, διαβεβαίωνε την Τουρκία για τις αγαθές ρωσικές διαθέσεις, αλλά και περιείχε μία ρήτρα εύνοϊκή για την Έλληνική υπόθεση: την «ουδέτερότητα».

Κι ενώ η Πενταπλή Συμμαχία αποφάσιζε την επέμβαση των στρατευμάτων της για την καταστολή άλλων Ευρωπαϊκών επαναστάσεων, ήταν «σωτήρια» για την ελληνική επανάσταση ή τήρηση ουδέτερότητας και μάλιστα αυστηρής, άπεναντί της, ως προϋπόθεση απαραίτητη για εύνοϊκές αργότερα εξελίξεις.

Έκτός από το διάταγμα του Τσάρου ο Καποδίστριας υποχρεώθηκε να γράψει και προσωπική επιστολή προς τον Ύψηλάντη, στην οποία βρήκε την ευκαιρία με διπλωματική ευστροφία να αφήσει να φανούν δείγματα εύνοϊας προς αυτόν και τον ελληνικό αγώνα³.

Με τις δυο αυτές ενέργειες, πού διατυπώθηκαν φραστικά από τον Καποδίστρια, περιγράφεται μία έξωτερική πολιτική άψογα σύμφωνη με τις τότε περιστάσεις (τό κλίμα του Συνεδρίου της Ίερης Συμμαχίας), ταυτόχρονα όμως και «ανοιχτή» για διαφορετικούς μελλοντικούς διπλωματικούς χειρισμούς, όπως τουλάχιστο σχολιάζει ο ίδιος ο Καποδίστριας στην αυτοβιογραφία του⁴.

— Η προσπάθεια του Καποδίστρια, ο οποίος στήριζε τις ελπίδες του σε ένα νέο ρωσοτουρκικό πόλεμο, συνεχίστηκε. Σ' αυτό συνέβαλαν ιδιαίτερα οι ειδήσεις για τις σφαγές στην Πόλη και τον απαγχονισμό του Πατριάρχη, πού έφθασαν στην Πετρούπολη. Ο Τσάρος συγκλονίστηκε από τις περιγραφές των φρικαλεοτήτων και έστειλε στην Πύλη αυστηρό τελεσίγραφο. Οι δύο χώρες βρέθηκαν στα πρόθυρα του πολέμου. Άλλά οι Ρώσοι, εξαιτίας της άσάθειας και της αναβλητικότητας του Άλεξάνδρου, δέν αποτόλμησαν τότε ένοπλη ρήξη. Γνώριζαν ότι θά αντιμετώπιζαν συνασπισμένες και τις τρεις άλλες Δυνάμεις.

Θά πρέπει ακόμη ν' αναφέρουμε εδώ ότι στις 19 Ίουλίου 1821 ο Τσάρος πρότεινε στη Γαλλία συνεργασία για τη λύση του Έλληνικού προβλήματος προσφέροντάς της την Πελοπόννησο ως προτεκτοράτο. Η πρόταση δέν είχε εύνοϊκή υποδοχή. Κατά τη γαλλική Κυβέρνηση «ή Έλληνική Έπανάσταση εύνοει μόνο τή Ρωσία. Η Γαλλία ένδιαφέρεται να μείνουν τά πράγματα όπως έχουν».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη πρὸς τὸν τσάρο τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρο Α΄
(ἀπὸ τὴν *Ι.Ε.Ε.*, τόμο *ΙΒ΄*, σελ. 36)

«... Πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς τῶν ἐθνῶν ὀρμαὶ πηγάζουσιν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀναμφιβόλως ἐκ θείας ἐμπνεύσεως ἐγείρονται σήμερον οἱ Ἕλληνες ἄθροοι, ὅπως ἀποσεισῶσι τὸν βδελυρὸν ζυγόν, ὅστις βαρύνει ἐπ' αὐτῶν ἀπὸ τεσσάρων ἤδη αἰῶνων. Πλέον ἢ διακόσαιο ἀναφοραί, ... προυχόντων πάσης τάξεως καὶ ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, μέ καλοῦσιν εἰς τὴν ἀρχηγίαν, ἵνα νικήσω ἢ ἀποθάνω μετ' αὐτῶν. Τὴν στιγμὴν ταύτην νικῶσιν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Ἡπείρου τοὺς στρατοὺς τοῦ Σουλτάνου, οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ Πάργιοι ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν πατρίδα των, κηρύττοντες ἑαυτοὺς ἐλευθέρους, καὶ τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος πάντα ἐκάλυψαν φοβεροὶ τῆς ἐλευθερίας πρόμαχοι. Ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ Αἰγαῖον κινουῦνται, ἡ Κρήτη ἀνίσταται, ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία σπεύδουσιν εἰς τὰ ὄπλα, ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαυία ἀποτινάσσουν τὸν ζυγόν, καὶ περιτρομοὶ οἱ Τοῦρκοι ἴστανται ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ἡφαιστείου, ὅπερ εἶναι ἔπιμονοι νὰ τοὺς καταπίη...» καὶ κατέληγε σὲ ἔκκληση γιὰ **βοήθεια πρὸς τοὺς ὀμοθῆκους λαοὺς καὶ τὴ δικαιοσύνη**. Ἡ ἐπιστολὴ περιεῖχε πολλὰς πρόωρες εἰδήσεις, μέσα ὅμως στὰ πλαίσια τοῦ Σχεδίου τῆς Ἐταιρείας καὶ γιὰ περιοχές, ὅπου εἶχε γίνει προετοιμασία καὶ ἀπὸ ὅπου εἶχαν ληφθεῖ διαβεβαιώσεις γιὰ τὴν Ἐπανάσταση.

2

Αὐτοκρατορικό διάταγμα τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Α΄
(*ΙΕΕ*, *ΙΒ΄*, 38)

«Α΄. Ὁ πρίγκηψ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης διαγράφεται ἐκ τῶν ἐλέγχων τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τῆς Ρωσίας·

Β΄. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀποδοκιμάζει ἐπισήμως τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ, ἵνα μὴ δύνηται ἔχειν οὐδεμίαν ἐλπίδα συνδρομῆς παρὰ τῆς Ρωσίας πρὸς ὑποστήριξιν·

Γ΄. Διατάσσεται ὁ κόμης Βίτγενστέιν, γενικός ἀρχηγός τῶν ἐπὶ τοῦ Προῦθου καὶ ἐν τῇ Βεσσαραβία ρωσικῶν στρατευμάτων, ἵνα διατηρῆ **αὐστηροτάτην οὐδετερότητα καὶ ἀμεροληψίαν ὡς πρὸς τὰς ἐκραγείσας ταραχὰς ἐντὸς τῶν δύο Ἡγεμονειῶν**·

Δ΄. Κοινοποιοῦνται αἱ ἀποφάσεις αὐταὶ τῶ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβει τῆς Ρωσίας, καὶ οὗτος διατάσσεται, ἵνα γνωστοποιήσῃ μὲν ταύτας τῇ ὑψηλῇ Πύλῃ, ἐπαναλαμβάνων ἐν ταυτῶ τὰς εἰλικρινεῖς καὶ καθαρὰς διαβεβαιώσεις τὰς ἐπὶ τῆς ἀποστασίας τῆς Βλαχίας (*ἢ τοῦ Βλαδιμηρέσκου*) δοθείσας· ἀναγγεῖλη δὲ ρητῶς, ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐστὶ καὶ ἔσεται ἀλλοτρία τῶν ραδιοργυγιῶν, δι' ὧν ἐπαπειλεῖται ἡ ἡσυχία οἰουδήποτε τόπου· ὅτι πᾶσα τοιαύτης φύσεως ἐνοχὴ ἀντίκειται εἰς τὴν εὐθύτητα τῶν σκοπῶν τοῦ Αὐτοκράτορος· καὶ ὅτι ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς Πύλης οὐδ' ἄλλον ἔχει σκοπόν, οὐδ' ἄλλην τρέφει ἐπιθυμίαν παρὰ τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν **τῶν ὑφισταμένων συνθηκῶν μεταξὺ τῶν δύο Δυνάμεων**».

Ὁ Φιλῆμων σχολίαζε ὡς ἐξῆς τὸν ὅρο τῆς οὐδετερότητας (βλ. *σχετικόν ΙΕΕ*, *ΙΒ΄*, *σελίδα 38*):

«... τὸ αὐτὸ διάταγμα, οὐδόλως ἀπτόμενον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὴν

σωτήριον παρεδέχετο **ρήτραν τῆς οὐδετερότητος**, ἦν, ὡς προηγούμενον ἤδη ἐπίσημον ἐπὶ ἐνός μέρους, ἐμελλε μετ' ὀλίγον παραδεχθῆναι ἔκουσα ἄκουσα ἅπανα ἢ διπλωματία ἐπὶ τοῦ ὄλου τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως».

3

Ἐπιστολή τοῦ Ἰ. Καποδίστρια πρὸς τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη
(ΙΕΕ, τ. ΙΒ', σελ. 38-39):

Λευβάχ, 14 μαρτίου 1821

«Πρίγκιψ μου

Λαβὼν τὴν ἀπὸ 24 Φεβρουαρίου ὑμετέραν ἐπιστολήν, ὁ Αὐτοκράτωρ, τὸσω βαθυτέραν ἠσθάνθη θλίψιν, ὅσω ἀείποτε ἐξετίμησε τὸ εὐγενές τῶν αἰσθημάτων, ὧν ἐδώκατε δείγματα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ. Πόρρω λοιπόν ἀπέιχεν ἡ Α.Α.Μ. ὅπως πιστεύσῃ ὅτι ἐμέλλετε αἴφνης παρασυσθῆναι ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐκείνου τοῦ παραλογισμοῦ, ὅπερ φέρει τούς ἀνθρώπους τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, ἐπιλανθανομένους τῶν πρωτίστων καθηκόντων αὐτῶν, εἰς ἀναζήτην ἀγαθοῦ, οὐδόλως ἐλπιζομένου ἄλλως, **ἢ διὰ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν παραγγελμάτων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς**. Ἡ τάξις τῆς γεννήσεως ἡμῶν, τὸ στάδιον ὅπερ ἐξελέξασθε, ἡ δικαία ὑπόληψις, ἦν ἐκτίσασθε, τὰ πάντα ἐν ἐνὶ λόγῳ παρείχον ὑμῖν τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὰ μέσα, ὅπως φωτίσθητε περὶ τῶν ἀληθινῶν αὐτῶν συμφερόντων τούς προὔχοντας ἐκείνους τῆς Ἑλλάδος, τούς δεικνύοντας τόσον φυσικὴν πρὸς ὑμᾶς ἐμπιστοσύνην. Ἀναμφιβόλως ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἐγκεῖται ἡ ἐφεσις τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης ἑαυτοῦ, καὶ βεβαίως πλείσται περιστάσεις ἐνεπίεσαν τοῖς Ἕλλησι τὴν εὐχὴν, ἵνα μὴ μείνωσι ξένοι πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν εἰμαρμένην. Ἀλλ' ἀρὰ γε διὰ τῆς **ἀποστασίας...** δύνανται κολακεῦσθαι περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἐνός τὸσω ἐξόχου σκοποῦ; Δύνανται ἄρα ποθεῖν τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῦ καὶ ἀνύψωσιν εἰς τὴν βαθμίδα τῶν ἐλευθέρων ἔθνος τι διὰ σκοτεινῶν ὑπενεργειῶν, διὰ ζοφερῶν σκευωριῶν; Ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδόλως διανοεῖται τοῦτο: **ἐσπευδεν ἰνα ἐξασφαλίσῃ τοῖς Ἕλλησι τὴν προστασίαν διὰ τῶν μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Πύλης συνομολογηθειῶν συνθηκῶν**· ἀλλ' ἤδη τὰ δυνατὰ ταῦτα ἀποκτήματα παραγνωρίζονται, αἱ ὁδοὶ τῆς νομιμότητος ἐγκαταλιμπάνονται, καὶ ὑμεῖς δεῖκνυσθε θέλοντες, ἵνα προσκολλησθε τὸ ὄνομα ὑμῶν εἰς συμβεβηκότα, πασιφανῶς ἀποδοκιμαζόμενα παρὰ τῆς Α.Α.Μ.

Ἡ Ρωσσία **διάγει ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ** ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἡ ἐν Μολδαυτῆ ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δικαιολογήσει ρῆξιν τινα μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν. Ἄλλως διερρηγνύμεθα ἂν μετὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, προσεφερόμεθα ἐχθρικῶς κατ' αὐτῆς καὶ παρεβιάζομεν τὴν πίστιν τῶν συνθηκῶν, εὐνοοῦντες, ἔστω καὶ δι' ἀπλῆς σιωπηρᾶς συγκαταθέσεως, ἐπαναστασιν, σκοποῦσαν τὴν ἀνατροπὴν δυνάμεως, μεθ' ἧς ἡ Ρωσσία ἐκκήρυξε καὶ κηρύττει ὡς ἔχουσα σταθεροὺς σκοποὺς πρὸς διατήρησιν σχέσεων εἰρήνης καὶ φιλίας.

Καὶ κατ' ἄλλην δέ σκέψιν, τίνα στιγμὴν ἐξελέξατε, ἵνα προσβάλητε τὴν Πύλην; Αὐτὴν ἐκείνην τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν διαπραγματεύσεις, ὅσημέρα γονιμώτερας ἀποτελεσμάτων εὐτυχῶν καθιστάμεναι, περιβάλλουσι τὴν εἰρήνην διὰ νέων ἐγγυήσεων· αὐτὴν ἀκόμη τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν αἱ ἀπαιτήσεις τῆς ὑμετέρας οἰκογενείας ἐμελλον ἱκανοποιηθῆναι, ὁ δὲ **Σουλτάνος, ὡς γινώσκετε, προϋτίθετο, ἵνα ἀποδώσῃ ὑμῖν πλήρη καὶ ἐντελῆ δικαιοσύνην**. Πεπληροφορημένοι περὶ τῶν περιστάσεων τούτων, καὶ εἰδότες τὰς ἀνάκαθεν διεπούσας τὴν πολιτικὴν τοῦ Αὐτοκράτορος ἀρχάς, πῶς ἐτολήμασθε ὑποσχεθέντες τοῖς κατοίκους τῶν Ἡγεμονειῶν **τὴν ὑποστήριξιν μεγάλης πινος Δυνάμεως**; Ἐάν ἠθελήσατε προσηλῶσαι τὰ βλήματα αὐτῶν πρὸς τὴν Ρωσσίαν, οἱ συμπατριῶται ὑμῶν θέλουσιν ἰδεῖν ταύτην

ἀκίνητοῦσαν, μετ' ὀλίγον δὲ αἱ δίκαιαι μορφαὶ αὐτῶν θέλουσιν ἐπιβαρύνειν Ἰγμάς, καὶ αἰσθανθήσεσθε πίπτουσαν ἐφ' ὑμῶν μεθ' ὄλου αὐτῆς τοῦ βάρους τὴν εὐθύνην ἐπιχειρήσεως, ἣν μόνα πάθη παραφρονοῦντα ἡδύναντο ὑπαγορευοῦσαι. **Ἄλλ' ὅμως πάντοτε ἔχει τις καιρόν, ἵν' ἀποδώσῃ σέβας πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν**· ἔχετε εἰσέτι ἐν χερσίν τὴν σωτηρίαν τῶν περὶ ὑμᾶς ἀποπεπλανημένων ἀνθρώπων... Ὁ Αὐτοκράτωρ **οὐδεμίαν**, οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως, παρέξει ὑμῖν **συνδρομήν**, διότι, ἐπαναλαμβάνομεν λέγοντες, ἤθελεν εἶσθαι ἀνάξιον αὐτοῦ τό ὑποσκάπτειν τὰ θεμέλια τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας **διὰ τῆς ἐπονειδίστου καὶ ἐγκληματικῆς ἐνεργείας μουσικῆς ἑταιρίας...**

Σταθμίσατε, Πρίγκιψ μου, τὰς παρατηρήσεις, ἃς ἀπευθύνει ὑμῖν ὁ Αὐτοκράτωρ ὡς τελευταῖον δείγμα τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Ὁφελήθητε ἐκ τῆς τόσον σωτηριώδους προειδοποιήσεως ταύτης· ἐπανορθώσατε τὸ κακόν, ὅπερ ἐπράξατε ἤδη· προλάβετε τὰς καταστροφάς, ἃς μέλλετε ἐπισοῦραι κατὰ τῆς ὥραιας καὶ ἀτυχοῦς πατρίδος ὑμῶν. Ἐάν ὑποδείξητε ἡμῖν τὰ μέσα πρὸς κατάτασιν τῶν ταραχῶν ἄνευ παραβιάσεώς τινος καὶ χωρὶς τῆς ἐλαφροτέρας προσβολῆς τῶν ὄρων τῶν ὑφισταμένων μεταξύ Ρωσσίας καὶ ὀθωμανικῆς Πύλης συνθηκῶν, ὁ Αὐτοκράτωρ **οὐκ ἀρνηθήσεται τὴν παρέμβασιν** ἑαυτοῦ παρά τῆ Τουρκικῆ κυβερνήσει, προσκαλῶν αὐτὴν εἰς ἔμφρονα μέτρα, δυνάμενα τὴν ἐν Βλαχία καὶ Μολδαυίᾳ ἐπάνοδον τῆς ἡσυχίας, ἧς τὴν ἀνάγκην συναισθάνονται τόσῳ βαθέως αἱ χώραι αὗται. Ἐν πάσῃ ἄλλῃ περιπτώσει ἡ **Ρωσσία ἔσεται ἀπλοῦς θεατῆς τῶν γινομένων**, οὐδὲ τὰ ὄπλα τοῦ Αὐτοκράτορος κινήθησονται, οὐδὲ ὑμεῖς καὶ οἱ ἀδελφοὶ ὑμῶν ἐστέ ἐφεξῆς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Α.Μ. τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ Πρίγκιπισσα Ὑψηλάντου ἐξακολουθήσει ἀπολαμβάνουσα τὴν προστασίαν Αὐτοῦ, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀφορᾷ προσωπικῶς αὐτὴν· **ἐπ' οὐδεμιᾷ ὅμως περιπτώσει ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπιτρέψει τὴν εἰσοδὸν ὑμῶν εἰς Ρωσσίαν**. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη περιελεύσεται ὑμῖν διὰ τοῦ βαρῶνου Στρωγανῶφ, διαταγόντος, ἵνα ἀφ' οὗ κοινοποιήσῃ ταύτην τῇ Πύλῃ διαβιβάζῃ πρὸς ὑμᾶς καὶ προσθέσῃ τὰς συμβουλάς, μεθ' ὧν ὁ Αὐτοκράτωρ ἐφάπαξ ἔτι προτρέπει ὑμᾶς ἵνα συμμορφωθῆτε. (ὑπογρ.) «Ο ΚΟΜΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ»

4

Ἰ Καποδίστρια, Αὐτοβιογραφία, 140-141.

Ὅτε ἡ διάσκεψις τοῦ Λάουβαχ ἔλαβε γνῶσιν τῶν ἀπαντησῶν μας πρὸς τὸν πρίγκιπα Ὑψηλάντην καὶ τῶν ὁδηγιῶν ἃς ἔμελλε νὰ λάβῃ ὁ βαρῶνος Στρωγανῶφ, οἱ συνάδελφοί μας ὑπουργοὶ τῶν συμμάχων Δυνάμεων μοὶ **ἐξέφρασαν τὰ συγχαρητήριά των** διὰ τὰ μέτρα ταῦτα ἄτιστα ἀσφαλῶς θὰ ἐστέφοντο ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Ἐφαντάζοντο ὅτι μετ' ὀλίγας ἡμέρας δὲν θὰ ἐγένετο πλέον λόγος οὔτε περὶ Τούρκων οὔτε περὶ Ἑλλήνων καὶ ὅτι τὰ πράγματα θὰ ἐπανάρχοντο εἰς **τὸ statu quo ante**.

«Πολύ θὰ ἐπεθύμουν, κύριοι», τοῖς ἀπήντησα, «νὰ συμμερισθῶ τὴν γνώμην σας. Ἐάν ὅμως θέλετε τὴν ἰδικὴν μου, θὰ σὰς εἶπω ὅτι, ἀκολουθοῦντες τὸ νῦν υἱοθετηθὲν σύστημα, μόνον μετὰ εἰκοσιπενταετίαν θὰ ἔχετε τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ νὰ μὴ ἀκούετε πλέον νὰ γίνεται λόγος περὶ Ἑλλήνων καὶ περὶ Τούρκων· ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ **statu quo**, τοῦτο παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτί».

Ἐκοιτάχθησαν, ὑψωσαν τούς ὤμους καὶ ἴσως ὥκτιραν διὰ τὰς ὑπερβολὰς εἰς τὰς ἰδέας μου. Ἀνέφερα τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Αὐτοκράτορα. Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἠθέλησε νὰ ἀκούσῃ τὰ αἰτία ἐφ' ὧν ἐβάσιζον τὴν γνώμην μου. Ἀνέπτυξα αὐτὰ. Ὁ Αὐτοκράτωρ μοὶ ἀπήντησε τότε: «Ἄς ἴδωμεν ἐν τῷ μεταξύ τί θὰ προκύψῃ ἀπὸ τὰ πρῶτα μας διαβήματα· ἐν ἀνάγκῃ θὰ ἐπανεέλθωμεν ἐπὶ τῶν παρατηρήσεών σας».

3. Τό συνέδριο τής Βερόνας

Ύστερα από τό Συνέδριο του Λάυμπαχ, οί ήγεμόνες τής Εύρώπης καί οί Ύπουργοί τους πίστεψαν ότι είχε τακτοποιηθεί τό θέμα τών εξεγέρσεων, τόσο στην Ίσπανία καί τήν Ίταλία, όσο καί στην Έλλάδα. Τό αντίδραστικό πνεύμα τής Ίερής Συμμαχίας φαινόταν ικανό νά επιβληθεί. Ο Μέττερνιχ, επειδή αντίληφθηκε πόσο ό Καποδίστριας επηρέαζε τό Τσάρο Άλέξανδρο υπέρ τών έλληνικών υποθέσεων, προσπάθησε καί πέτυχε τήν απομάκρυνσή του από τήν πολιτική σκηνή τής Εύρώπης. Πρός στιγμή φάνηκε πώς ό Μέττερνιχ έμενε ό τελικός νικητής στό διπλωματικό άγώνα γύρω από τό Έλληνικό Ζήτημα. Κάτω από τήν άπατηλή αϋτή επίφαση πραγματικός νικητής παρέμενε ό Καποδίστριας. Είχε ήδη συμβάλει καίρια γιά τήν περίσωση καί τή στερέωση τής Έλληνικής Ήπανάστασης. Ο Μέττερνιχ είχε χάσει τή μεγάλη εύκαιρία νά τήν καταστείλει στα πρώτα βήματα. Είχε περάσει πιά ένας χρόνος καί τό πρόβλημα έμενε. Μιά σειρά νίκες τών Έλλήνων κατά τών Τούρκων τό φανέρωνε πολύ πειστικά.

Στά μέσα του 1822 άποφασίστηκε νά συνέλθει στή Βερόνα συνέδριο τών δυνατών τής Εύρώπης γιά νά ξανασυζητηθούν τά φλέγοντα ζητήματα. Τό πίο σπουδαίο άπ' αϋτά ήταν πάλι τό θέμα τής Ίσπανίας καί τό Έλληνικό Ζήτημα, μέ τήν επιπλοκή πού προκάλεσε στίς Ρωσοτουρκικές σχέσεις (*διακοπή διπλωματικών σχέσεων ύστερα από τίς βιαιοπραγίες τών Τούρκων σέ βάρος τών Έλλήνων στην Κωνσταντινούπολη καί άλλες πόλεις τήν άνοιξη του 1821*).

Στό συνέδριο, πού άρχισε στα μέσα του Οκτώβρη 1822, πήραν μέρος οί αυτοκράτορες τής Ρωσίας καί τής Αϋστρίας. Ήπίσης οί βασιλείς τής Πρωσίας, τής Σαρδηνίας καί τών Δύο Σικελιών, ό μέγας δούκας τής Τοσκάνης, ό Δούκας τής Μοδένας καί ή Δούκισσα τής Πάρμας. Τόν Πάπα αντιπροσώπευε ό Καρδινάλιος Σπίνα. Άκόμη ήταν εκεί ό Ουέλλιγκτον, άρχηγός τής άγγλικής αντιπροσωπείας, ό Μονμορανσύ καί ό Σατωβριάνδος, εκπρόσωποι τής Γαλλίας, ό Μέττερνιχ βέβαια, καί πολλοί άλλοι.

Τή σύγκληση του συνεδρίου τής Βερόνας άκουσαν στην Έλλάδα μέ αισιοδοξία. Η Έλληνική Ήπαναστατική Κυβέρνηση, πού είχε σχηματιστεί ύστερα από τή συνέλευση τής Ήπιδαύρου, είχε εγκαιρα πληροφορηθεί τό γεγονός άπό τόν ίδιο τόν Καποδίστρια¹.

Μέ πνεύμα αισιοδοξίας, πού ή ίδια ή έπιστολή του Καποδίστρια άφηνε νά υπάρχει, ή Ήπαναστατική Κυβέρνηση έτοίμασε τρεις εκκλήσεις, τήν πρώτη γιά τούς αντιπροσώπους² τής Εύρώπης στό Συνέδριο, τή δεύτερη προς τό Ρώσο αυτοκράτορα Άλέξανδρο καί τήν τρίτη προς τόν Πάπα.

Άντιπρόσωποι τής Έλληνικής Ήπαναστατικής Κυβερνήσεως όρίστη-

καν ό Κεφαλωνίτης Άνδρέας Μεταξάς και ό γάλλος φιλέλληνας, πλοίαρχος Ζουρνταίν (PIERRE JOURDAIN).

“Έφτασαν στην Άγκώνα στις 12/24 του Όκτώβρη και από τό λοιμοκαθακτήριο στείλανε στον Πάπα τις έκκλήσεις της Έλληνικής Κυβερνήσεως, για νά τις διαβιάσει στο Συνέδριο, παρακαλώντας τον νά τούς βοηθήσει νά παρουσιαστούν αυτοπροσώπως σ’ αυτό, για νά εκθέσουν τά δίκαια της Έλλάδας. Ό Πάπας, μέ τήν έλπίδα πώς ίσως κάτι θά πετύχαινε, για νά ενισχύσει τό γόητρο της παπικής Έκκλησίας, έδειξε προθυμία νά τούς εξυπηρετήσει και έστειλε τά έγγραφα στο Συνέδριο.

“Όταν όμως οι δυνατοί της Εύρώπης διάβασαν τά έγγραφα, εξοργίστηκαν και τά θεώρησαν ως «άτοπα και αυθάδη» και προσκάλεσαν τον πάπα νά διώξει τό Μεταξά από τήν Άγκώνα. “Υστερα άπ’ αυτό οι Έλληνες αντιπρόσωποι είδοποιήθηκαν νά εγκαταλείψουν τήν Ίταλία. Ό Μεταξάς και οι άλλοι διαμαρτυρήθηκαν μέ έγγραφα, τόσο στο Συνέδριο όσο και στον πάπα. Κρίθηκε τότε χρήσιμο νά αποσταλεί στην Ίταλία έπιφανής έλληνας ιεράρχης: διάλεξαν γι’ αυτό τον έπίσκοπο Παλαιών Πατρών Γερμανό, για νά μεταβεί στον Πάπα Πίο Ζ’ και κάνοντας «δελεαστικές προτάσεις περί ένώσεως της Έλληνικής Έκκλησίας μετά της Ρωμαϊκής» νά τον ενισχύσει στην απόφασή του νά βοηθήσει τούς Έλληνες.

Δυστυχώς όμως ούτε κι αυτοί οι αντιπρόσωποι κατόρθωσαν νά φθάσουν στή Ρώμη. Ό Μέττερνιχ δέ θά επέτρεπε ποτέ νά δεχτεί ό Πάπας άπεσταλμένους μιας Έπαναστατικής Κυβερνήσεως, πού δέν τήν αναγνώριζαν τά άνακτοβούλια της Εύρώπης.

Τό Συνέδριο τελείωσε τις εργασιες τους στις 2 Δεκεμβρίου και εξέδωσε διακήρυξη των αποφάσεων και των αντιλήψεών του³, πού σύμφωνα μ’ αυτές ή Έλληνική Έπανάσταση καταδικαζόταν ως ένέργεια άσύνητη και έγκληματική και έκπορευόμενη από τήν ίδια άνατρεπτική πηγή του καρμποναρισμού. Διαφαίνεται όμως στους τελευταίους στίχους αυτού του κειμένου ή άνησυχία για τήν έκβαση των προστριβών Ρωσίας-Τουρκίας.

“Έτσι ή επίσημη Εύρωπαϊκή διπλωματία έθελοτυφλούσε μπροστά σε πρόβλημα ύπαρκτό, αλλά και παρέβλεπε μέ τρόπο κυνικό τις επίμονες διακηρύξεις των Έλλήνων, πού τόνιζαν ότι ό άγώνας είναι άπελευθερωτικός και όχι καινωνικοανατρεπτικός⁴.

Πάντως ό Άνδρέας Μεταξάς ανακοινώνοντας στους Έλληνες τήν άποτυχημένη προσπάθεια νά συγκινήσουν τήν επίσημη Εύρώπη κατέληγε μ’ αυτά τά λόγια: «Οί Ήγεμόνες μας εγκαταλείπουν και εις ήμäs μόνον έχομεν νά έλπίζομεν».

1

Ἐπιστολή τοῦ Ἰ. Καποδίστρια πρὸς Κερκυραῖο ἔμπιστο φίλο του, ἡ ὁποία διαβιβάστηκε στὴν Ἑλληνική Ἐπαναστατικὴ Κυβέρνηση

«Ἐκ Πετρούπολεως τῆ 13/25 Ἰουνίου 1822.

Ἐγὼ ἀναχωρῶ διὰ τὸ Φραγκφόρτ διὰ νὰ ἀναμείνω ἐκεῖ τὰς προσταγὰς τοῦ Αὐτοκράτορος ὅπου καὶ ὁ ἴδιος πηγαίνει εἰς Βιέννην καὶ ἔπειτα εἰς Βεροῦνον, ὅπου θέλει εἶναι μία ἔνωσις βασιλέων καὶ μινίστρων. Ὅσον διὰ τὰ ἐπωφελεῖ ἀποτελέσματα ταύτης τῆς συνελύσεως δὲν ἔχω οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν. Ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου φανερώτατα ὅτι τὰ μεγάλα τοῦ κόσμου συμφέροντα δὲν ἐξισάζονται εἰμὴ διὰ τῆς διπλῆς ἐνεργείας τοῦ καιροῦ καὶ τῆς δυνάμεως. Δοθέντος τούτου, θέλει ἐνασχοληθοῦν ὠφελίμως εἰς τὴν καθειρηγμένην τῆς Ἑλλάδος, ἣτις θέλει τελειώσει ἐλπίζω εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὸν καρπὸν τῶν θυσιῶν καὶ πόνων. Ἐχὼ μάλιστα περισσότερον ἀπὸ ἐλπίδα εἰς τοῦτο. Ἐχὼ τὴν βεβαίαν πεποίθησιν. Τὸ μέγα διάστημα μᾶς διαχωρίζει, μὲ δυσκολεῖ νὰ ἐξηγηθῶ πλεον ἐκτεταμένως εἰς παρόμοια πράγματα, καὶ χωρὶς νὰ ἔβρω ἀπὸ τὰ ὄρια μου σὰς λέγω νὰ ἔχετε ὑπομονὴν καὶ θάρρος. Ὁ Θεὸς εἶναι μέγας καὶ ἡμεῖς ποτέ δὲν πρέπει ν' ἀπελπίζώμεθα ὡς ποῦ ἐπιτύχωμεν τῆς παντοδυνάμου προστασίας του.

Ἰωάννης Καποδίστριας.

(Δ. Κόκκινου, Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, Τομ. 6, σελ. 53-54)

2

Ἐκκλήση τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους διπλωμάτες στὸ συνέδριο τῆς Βερόνας

«Δεκαοκτῶ μῆνες παρήλθον ἀφ' οὗ ἡ Ἑλλάς μάχεται κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος. Ὅλοι αἱ δυνάμεις τῶν Μωαμεθανῶν κατημύνηθησαν ἐναντίον τῆς, καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία, ἡ Ἀσία καὶ ἡ Ἄφρική ἐξορτίζονται ἀμιλλώμενοι πρὸς ἀλλήλας διὰ νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν σιδηρὰν χεῖρα τὴν καταπιέσασαν τοσοῦτον χρόνον τὸ Ἑλληνικόν Ἔθνος καὶ τείνουσαν ὅλως εἰς τὸ νὰ τὸ ἐξολοθρεύσῃ. Ἀφ' ἧς ἤρχισεν ὁ πόλεμος ὕψωσε τὴν φωνὴν ἡ Ἑλλάς διὰ τῶν νομίμων ἀντιπροσώπων τῆς ἐξαιτουμένη τὴν βοήθειαν, ἣ τοὐλάχιστον τὴν οὐδετερότητα τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων. Τὴν σήμερον δὲ ὅτε συνέρχονται εἰς τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον οἱ δυνατοὶ διὰ νὰ βάλωσιν εἰς τάξιν τὰ τῆς Εὐρώπης καὶ συμβουλευθῶσι πασιφανῶς διὰ τὰ μεγάλα συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ὅτε ὅλα τὰ ἔθνη προσμένουσιν ἀπ' αὐτοὺς τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης, τὴν ἐγγύτην τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, καὶ τὴν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἤθελε νὰ παραβῇ τὸ χρέος τῆς, ἂν δὲν ἐξέθετε καὶ αὐθις εἰς τοὺς αὐγούστους συμμάχους μονάρχας τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, τὰ δικαῖα τῆς καὶ τὰς νομίμους ἐπιθυμίας τῆς, καθὼς καὶ τὴν σταθερὰν ἀπόφασιν ὅλων τῶν πολιτῶν τῆς τοῦ νὰ τύχωσι δικαιοσύνης ἀπὸ τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις, καθὼς εὖρον χάριν ἐνώπιον τοῦ οὐρανοῦ Βασιλέως τοῦ διέποντος τὰ βασίλεια τοῦ κόσμου, ἢ νὰ ἀποθάνωσιν ὅλοι χριστιανοὶ καὶ ἐλεύθεροι. Ἦδη ἐχύθησαν ποταμοὶ αἱμάτων. Ἄλλ' ἡ σημαῖα τοῦ σταυροῦ νικητρία πανταχοῦ κυματίζει εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὴν Ἀττικὴν, εἰς τὴν Εὐβοίαν, εἰς τὴν Βοιωτίαν, εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, εἰς τὴν Αἰτωλίαν, εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου, εἰς τὴν Κρήτην, καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Τοιαύτας προόδους ἔκαμε τὸ Ἑλληνικόν ἔθνος καὶ αὕτη εἶναι ἡ κατάστασις του, ὥστε εἶναι

πασίδηλον εις όλους τούς ἔχοντάς γνῶσιν τῆς Τουρκίας, ἑτί οἱ Ἕλληνες δέν ἠμποροῦσι ν' ἀφήσωσι τά ὄπλα πρὶν κατακτήσωσι ἢ πρὶν ἀπολαύσωσι τὰς ἐγγυήσεις ὑπάρξεως χωριστῆς, ἀνεξαρτήτου καὶ ἔθνικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μόνην θά εὕρωσι τὴν ἀσφάλειαν τῆς λατρείας, τῆς ζωῆς, τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ τῆς τιμῆς των. Καὶ ἂν ἡ Εὐρώπη διὰ τὴν φυλάξῃ τὴν εἰρήνην συγκατατεθῇ νὰ διαπραγματευθῇ μέ τὴν ὀθωμανικὴν Πόρταν ἐπὶ σκοπῶ τοῦ νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὸ Ἑλληνικόν ἔθνος εἰς τὸ αὐτὸ σύστημα τῆς γενικῆς εἰρηνοποιήσεως, ἢ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις σπεύδει νὰ δηλοποιήσῃ ἐπισημως διὰ τῆς παρούσης ὅτι δέν θέλει στέρξει καμμίαν συνθήκην ὅσον καὶ ἂν ἤθελεν εἶναι ὠφέλιμος κατ' ἐπιφάνειαν, εἰμὴ ἀφοῦ γείνωσι δεκτοὶ ἀντιπρόσωποι, παρ' αὐτοῦ ἀπεσταλμένοι διὰ νὰ ὑπερασπισθῶσι τὴν ὑπόθεσίν του, νὰ ἐκθέσωσι τὰ δικαιολογήματά του, καὶ νὰ καταδηλώσωσι τὰ δίκαιά του, τὰς ἀνάγκας του καὶ τὰ προσφιλέστερα συμφέροντά του. **Ἄν δὲ παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ἤθελεν ἀπορριφθῆ ἡ αἰτήσις του, ἡ παρούσα δηλοποιήσις θέλει ἐπέχει τόπον τακτικῆς διαμαρτυρήσεως, τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλλάς ἰκετεύουσα ὑποβάλλει σήμερον εἰς τούς πόδας τῆς αἰώνιου δικαιοσύνης καὶ τὴν ὁποίαν χριστιανικός λαός διευθύνει θαρροῦντως εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῆς χριστιανοσύνης.** Ἄν δὲ ἐγκαταλειφθῶσι οἱ Ἕλληνες, ὄντες μὲν ἀδύνατοι θά ἐλπίσωσιν εἰς τὸν Θεόν τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ καταρτιζόμενοι μέ τὴν παντοδύναμον χεῖρα του δέν θέλουσι κλίνει τὸν αὐχένα ἐνώπιον τῆς τυραννίας, ὄντες χριστιανοὶ καὶ καταδικώμενοι, διότι ἐμείναμεν πιστοὶ εἰς τὸν Σωτῆρα μας τὸν Βασιλέα καὶ Κύριόν μας. Θέλωμεν δὲ ὑπερασπίσει ἕως ἐνός τὴν ἐκκλησίαν του, τὰς ἐστίας μας καὶ τοὺς τάφους μας. Εἶναι δὲ εὐτυχία μας ἢ νὰ καταβῶμεν εἰς αὐτούς ἐλεύθεροι καὶ χριστιανοί, ἢ νὰ νικήσωμεν καθὼς ἄχρι τοῦδε ἐνίκησαμεν διὰ μόνης τῆς θείας δυνάμεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς θείας του βοηθείας.

Ἐν Ἄργει, τῆ 29 Αὐγούστου 1822.

Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ προέδρου τοῦ Νομοτελεστικοῦ.

Ὁ ἀντιπρόεδρος **Θάνος Κανακάρης.**

Ὁ γραμμ. τῆς ἐπικρατείας, μινίστρος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων
Θεόδωρος Νέγρης.

(Κόκκινος, Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, τομ. 6, σελ. 55-57)

3

Διακήρυξη τοῦ Συνεδρίου τῆς Βερόνας

«Μέγα πολιτικόν γεγονός ἐξερράγη περὶ τὰ τέλη τοῦ τελευταίου συνεδρίου — τοῦ Λεύμπαχ —. **Ὁ,τι τὸ ἀνατρεπτικόν τῶν κοινωνιῶν πνεῦμα** ἤρχισεν εἰς τὴν δυτικὴν χερσόνησον, ὅ,τι ἐδοκίμασε νὰ πράξῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὸ κατώρθωσεν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐσχατίας τῆς Εὐρώπης. Καθ' ὃν χρόνον κατηνύσθησαν αἱ εἰς τὰ βασίλεια τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σαρδηνίας στρατιωτικαὶ ἐπαναστάσεις διὰ τῆς βίας, ἐρρίφθη ὁ ἐπαναστατικὸς δαυλὸς ἀνά μέσῳ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ σύμπτωσις τῶν γεγονόντων ἀπέδειξεν ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἦτο ἡ ἀρχὴ των. **Τὸ αὐτὸ κακὸν ἀναφαινόμενον εἰς πολλὰ μέρη,** ἀλλὰ πάντοτε ὑπὸ τούς αὐτούς τύπους, ἂν καὶ ὑπὸ διάφορα προσχήματα, ἐπρόδιδε τὴν κοινὴν ἐστίαν ὁποῦθεν προῆλθε. Οἱ διευθύνοντες τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἤλιπιζαν νὰ εὕρωσιν τὴν εὐκαιρίαν νὰ διασπείρουν τὴν διχόνοιαν εἰς τὰ συμβούλια τῶν Δυνάμεων καὶ νὰ ἐξουδετερώσωσιν αὐτάς, ἐνῶ νέοι κίνδυνοι τὰς ἐκάλουν πρὸς ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἠπατήθησαν. Οἱ ἄνακτες ἔχοντες σταθεράν ἀπόφασιν ν' ἀπωθῆ-

σουν τήν ἀρχήν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς ὁποιονδήποτε μέρος καί ὑφ' οἰανδήποτε μορφήν καί ἂν ἐφαίνετο, **ἔσπευσαν νά τήν καταδικάσουν ἀπό συμφώνου.** Ἀσχολούμενοι δέ ἀπαρεγκλίτως εἰς τό ἔργον τῆς κοινῆς φροντίδος τῶν ἀντέκρουσαν πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νά τοὺς ἐκτρέψη τῆς ὁδοῦ τῶν. Ἄλλ' ἀκούοντες ἐν ταυτῷ καί τήν φωνήν τῆς συνειδήσεως καί τοῦ ἱεροῦ καθήκοντος συνηγόρησαν ὑπέρ τῶν θυμάτων ἀσυνέτου καί ἐγκληματικῆς ἐνεργείας. Αἱ πολλαί καί φιλικαί τῶν πέντε αὐλῶν πρὸς ἀλλήλας διακοινώσεις διαρκούσης τῆς περιόδου ταύτης, μίας τῶν σημαντικωτέρων τῆς συμμαχίας τῶν, ἔφεραν εἰς σύμπειναν ὅλας ὡς πρὸς τό ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς. Ἀπέκτειο δέ εἰς τήν ἐν Βερρόνη συνέλευσιν νά καθιερώσῃ καί ἐπιβεβαιώσῃ τὰ ὀρισθέντα. Αἱ δέ σύμμαχοι τῆς Ρωσσίας αὐλαί ἐλπίζουν ὅτι διὰ κοινῶν προσπαθειῶν **θά ἐξομαλυνθοῦν τὰ μέχρι τοῦδε ἐμπόδια** εἰς εὐδόωσιν τῶν εὐχῶν αὐτῶν».

(Κόκκινου, Ἑλλην. Ἐπανάσταση, 6, 65)

4 Διακήρυξη τῆς Α' Ἐθνοσυνέλευσης Ἰανουάριος 1822

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΔΙΑΙΡΕΤΟΥ ΤΡΙΑΔΟΣ

Τό Ἑλληνικόν Ἔθνος, τό ὑπό τήν φρικώδη Ὄθωμανικὴν δυναστείαν, μὴ δυνάμενον νά φέρῃ τὸν βαρύτατον, καί ἀπαραδειγμάτιστον ζυγόν τῆς τυραννίας, καί ἀποσεῖσαν αὐτόν μέ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν Νομίμων Παραστατῶν του εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον θεοῦ καί ἀνθρώπων, τήν Πολιτικὴν αὐτοῦ Ὑπαρξιν καί Ἀνεξαρτησίαν.

Ἐν Ἐπιδαύρῳ τῆ α' Ἰανουαρίου ρωκβ καί α' τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Βλέπε καί σημείωση γιά τὰ γεγονότα στά Βέρβαινα καί τῆ Ζαράκοβα — λόγια τοῦ Κολοκοτρώνη, στό κεφάλαιο Πολιτειακές ζυμώσεις πρὶν ἀπό τόν Ἀγώνα καί χαρακτήρας τῶν συνταγματικῶν κειμένων του.

4. Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας μετὰ τό συνέδριο τῆς Βερρόνης (1823)

Τό 1822 εἶχε ἀρχίσει γιά τήν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα μέ ἓνα θερμὸ μῆνυμα τοῦ Προέδρου τῆς Ἀἰτινῆς Δημοκρατίας JEAN-PIERRE BOYER. Αὐτό ἦταν ἡ πρώτη ἔκφραση ἀναγνώρισης ἀπὸ Κυβέρνηση ἀνεξάρτητου Κράτους ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς Ἀγώνας ἦταν δίκαιος, πού συνοδεύεταν μέ ἔκφραση εὐχῶν γιά τήν τελικὴ ἐπιτυχία του. Ὅμως ὁ χρόνος αὐτός ἐκλείνει μέ τίς θλιβερές ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βερρόνης.

Τό πνεῦμα τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας εἶχε θριαμβεύσει. «Ἦταν ὅμως ὁ τελευταῖος τῆς θρίαμβος», ὅπως θά πεῖ ὁ Ποτέμκιν στὴν Ἱστορία τῆς Διπλωματίας. Σέ λίγο θ' ἀρχίζε ἡ διάλυσή της. Ἀσφαλῶς ὁ πιὸ σημαντικὸς παράγοντας τῆς ἀνατροπῆς τῆς στάθηκε ὁ Ἑλληνικὸς ἀγώνας γιά τήν ἐλευθερία.

Ἡ μεταστροφή τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Εὐρώπης ἄρχισε ἀπὸ τὴν Ἀγγλία στὶς ἀρχές τοῦ 1823. Λίγο πρὶν ἐκπνεύσει ὁ προηγούμενος χρόνος συνέβηκε κάτι τὸ ἀναπάντεχο: ὁ Κάστλερηνγ, ὁ ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ κηρυγμένος ἐχθρὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης αὐτοκτόνησε καὶ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Μεγ. Βρετανίας ἀνατέθηκε στὸν πολιτικὸ τοῦ ἀντίπαλο Γεώργιο Κάνινγκ.

Ὁ Κάνινγκ εἶχε στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Τουρκία τὴ φήμη τοῦ Φιλέλληνα, πέρ' ἀπ' αὐτὸ ὅμως ἦταν πρῶτα ἀπ' ὅλα Ἕλληνας καὶ ἀσφαλῶς ἐνδιαφερόταν γιὰ τὰ συμφέροντα τῆς χώρας του.

Τὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα ἀναπτύχθηκαν ἀπὸ δύο βασικά γεγονότα: τὸ πρῶτο ἦταν οἱ σφαγές τῆς Χίου, τὸ δεῦτερο ἡ ἀστατη πολιτικὴ τοῦ Ρώσου αὐτοκράτορα πάνω στὸ Ἑλληνικὸ Ζήτημα. Ὁ Κάνινγκ θεώρησε τὶς φιλελεύθερες ἰδέες ἀνάγκη τῆς πολιτικῆς τῆς χώρας του. Ὑστερα δὲν ἔκρυβε τὴν ἀποστροφή του γιὰ τὸ Μέττερνιχ καὶ τὶς μεθόδους του, καθὼς καὶ τὴ βαθιὰ δυσπιστία του γιὰ τὸ ρόλο τῆς Γαλλίας στὸ Ἑλληνικὸ Ζήτημα. Αὐτὰ ὅλα ἐπηρέασαν τὴ στάση του, πού ἐκφράστηκε μὲ μιὰ σειρά ἀπὸ ἐνέργειες.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀλλαγῆς φάνηκε μὲ τὸν ἐναρκτήριο βασιλικὸ λόγο τοῦ Γεωργίου τοῦ Δ', πού εἶχε γράψει ὁ Κάνινγκ, ὅπου ἐκεῖ λεγόταν ὅτι **ἡ Ἀγγλία θὰ σεβόταν καὶ θὰ προστάτευε τὶς ἐλευθερίες τῶν λαῶν.**

Μὲ τὸ ἴδιο περίπου περιεχόμενο μίλησε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κάνινγκ, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ μοναρχικὴ Εὐρώπη ἔνιωσε κατάπληξη.

Στὶς 14 Φεβρουαρίου 1823 ἀπέστειλε στὸν Πρεσβευτὴ τῆς Μ. Βρετανίας στὴν Κωνσταντινούπολη Στράγκφορντ ὁδηγίες πού διαχωρίζαν ἐντελῶς τὶς ἀντιλήψεις τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τῶν δυνάμεων τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας¹.

Πέρα ἀπὸ αὐτὸ — καὶ γιὰ πρώτη φορά — ἐκδηλώνεται στὸ ἀγγλικὸ ἔγγραφο θρησκευτικὸ ἐνδιαφέρον καὶ μάλιστα ἐπάνω στὸ εἰδικὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τῆς Τουρκίας μὲ τοὺς Χριστιανοὺς ὑπηκόους της.

Τὸ γεγονός αὐτὸ καταθορύβησε ἀκόμα καὶ τὸν ἴδιο τὸ βρετανὸ Πρεσβευτὴ Στράγκφορντ, ὁ ὁποῖος ἔβλεπε ὅτι δὲν μπορούσε πιά νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ νέο προσανατολισμό².

Ὁ Κάνινγκ δὲν ἀρέσθηκε μόνο σὲ ὁδηγίες διπλωματικῆς ἀλλὰ προχώρησε καὶ στὶς ἀκόλουθες ἐνέργειες. Στὶς 25 Μαρτίου 1823 διακήρυξε τὴν «οὐδετερότητα» τῆς Μ. Βρετανίας ἀπέναντι στοὺς «ἐμπόλεμους»³, Τούρκους καὶ Ἕλληνας. Ἔστειλε ἔγγραφο στὸ Θωμὰ Μαίτλαντ (*ἀρμοστή* *στά Ἴονια Νησιά*), μὲ τὸ ὁποῖο τοῦ ἔδινε ἐντολὴ νὰ διατάξῃ τὶς ἀρχές τῆς Ἰονίου Πολιτείας νὰ σέβονται πιά τὸν ἀποκλεισμό τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν γιὰ τὰ τουρκικὰ φρούρια. Τὸ νησάκι Κάλαμος ὀρίστηκε ὡς ἀπαραβίαστο ἄσυλο τῶν ἐπαναστατῶν.

Σέ λίγο κι ὁ ἴδιος ὁ Μαίτλαντ, ἐχθρὸς τῶν Ἑλλήνων, ἀντικαταστάθη-

κε από τον Φρειδερίκο Άνταμ. Έπέκρινε ακόμα ο Κάνιγκ και τον άγγλο πρόξενο στην Πάτρα Γκρήν, πού βοηθοῦσε τούς Τούρκους.

Τό Μάιο τοῦ 1823 ὁ Κάνιγκ δήλωσε ὅτι ἡ Ἀγγλία δέ θά ἀπομακρυνθεῖ οὔτε θά χωριστεῖ ἀπό τά ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης, ἀλλά θά συνεργαστεῖ μαζί τους πάνω στό ἐπίμαχο Ἑλληνικό Ζήτημα. Ἔτσι ἀφῆνε ἀνοιχτή τήν πόρτα τῆς συνεργασίας γιά νά ἐπιτύχει τή συμφωνία καί τῶν ἄλλων, ἀπαραίτητη γιά τή διεθνή ἀναγνώριση τῆς ἐπιδίωξης του γιά τήν Ἑλλάδα.

Μ' ὄλες αὐτές τίς πράξεις δημιουργήθηκε ὀριστικά Ἑλληνικό Ζήτημα ὄχι μονάχα γιά τήν Ἀγγλία, ἀλλά καί τίς ὑπόλοιπες μεγάλες Δυνάμεις.

Οἱ ἐνέργειες αὐτές τοῦ Κάνιγκ δέν ἐρμηνεύονται εὐκολά, ἄν τίς θεωρήσουμε ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ φιλελευθερισμοῦ καί τοῦ φιλελληνισμοῦ του. Πρέπει ν' ἀντιληφθοῦμε ὅτι ὄλο αὐτό τό διπλωματικό παιγνίδι προϋπόθετε καί τοῦτο: ὅτι ὁ Κάνιγκ δέν μπορούσε νά ἀγνοήσει τή Ρωσία καί συμφωνοῦσε μέ τήν ἀποψη ἐκείνων πού ἤθελαν νά καταστήσουν τήν Ἑλλάδα φραγμό, στή ρωσική ἐπέκταση πρὸς τή Μεσόγειο. Παρατηροῦσε σχετικά: «Τί ἐπιχειρήματα ὅμως νά μεταχειριστοῦμε γιά νά πάρουμε τή συγκατάθεση τῆς Ρωσίας, γνωρίζοντας ὅτι αὐτή μπορεί νά κατακτήσει τήν Ἑλλάδα καί τήν Τουρκία ὅποτε θελήσει;»

Ὁ Κάνιγκ στή συνέχεια ἔθεσε σκοπό στή πολιτική του νά προσπαθήσει νά ἀπαγκιστρώσει τό Ρῶσο αὐτοκράτορα ἀπό τά νύχια τοῦ Μέττερνιχ καί νά τόν ρυμουκλήσει στή δική του γραμμή.

Τό 1823 τελειώνει μέ τήν ὀργή τῶν ἀνθρώπων τῆς Βιέννης. Ὁ Μέττερνιχ ἀποκαλοῦσε τό Γεώργιο Κάνιγκ «Κακοποιόν μετέωρον», ὁ δέ Γκέντς «ἀπαίσιο ἄνθρωπο, προστάτη τῶν ἀπανταχοῦ θιασωτῶν τῆς ἐπαναστάσεως».

Παρ' ὅλα αὐτά ὁ Μέττερνιχ, πού μέχρι τότε θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ρυθμιστή τῆς τύχης τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἀπόμεινε ἀπλός παρατηρητής τῶν πράξεων τῶν ἄλλων, χωρίς νά μπορεί νά κάνει τίποτε ἄλλο παρά νά ἐλπίζει μόνο ὅτι θά μπορούσε νά τίς ἀνατρέψει μέ τίς ἀτέλειωτες παρασκηνιακές ραδιουργίες του.

Πρέπει ακόμα νά προσθέσουμε ὅτι ὁ Πρόεδρος τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν Μονρόε στό προσχέδιο τοῦ Διαγγέλματός του πρὸς τό Κογκρέσο, στίς 2 Δεκεμβρίου 1823, πού ἔμεινε γνωστό ὡς «Δόγμα Μονρόε», ἀναγνώριζε ὅτι εἶχε δημιουργηθεῖ ἤδη κυρίαρχη ἑλληνική ἐπικράτεια καί πρότεινε στό Κογκρέσο τήν ἀποστολή Ἀμερικανοῦ Πρεσβευτῆ στήν Ἑλλάδα. Ὅμως ὁ Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Ἄνταμς διέγραψε τήν παράγραφο αὐτή, πού ἦταν τελείως ἀντίθετη μέ τό πνεῦμα καί τό περιεχόμενο τοῦ λοιποῦ κειμένου.

Ὡστόσο ἡ πρόταση αὐτὴ τοῦ Μονρόε στάθηκε ἡ πρώτη εὐνοϊκὴ ἐκδήλωση ἀπὸ ξένη Δύναμη γιὰ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ ΠΗΓΩΝ:

1

Γραπτές ὁδηγίες τοῦ George Canning ὡς ὑπουργοῦ ἐξωτερικῶν τῆς Μεγ. Βρετανίας πρὸς τὸν πρεσβευτὴ τοῦ στὴν Κων/πόλη

«Τὴν κατάστασιν τοῦ χριστιανικοῦ τούτου λαοῦ, ὁ ὁποῖος στενάζει ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν βαρβάρων ἀπὸ ἑκατονταετηρίδων, δὲν δύναται ἡ Ἄγγλια νὰ βλέπη μετ' ἀδιαφορίας. Ὁ βασιλεὺς ἐπιθυμεῖ νὰ ἐνεργήσῃ ὁ πρέσβυς τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας εἰς τὴν Πύλην ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν, νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων, τὰς ὁποίας ἔδωσεν ἡ Πύλη περὶ τούτου πρὸς τοὺς πρέσβεις τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων καὶ νὰ τῆς ὑποδείξῃ ὅτι, **ἂν ἄρνηθῇ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀξιώσεις αὐτάς, δὲν δύναται πλέον νὰ διατηρῇ μετ' αὐτῆς φιλικὰς σχέσεις.**»

(Κόκκινος, Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, 6, 68-69)

2

Σχόλια τοῦ βρετανοῦ πρεσβευτῆ στὴν Κων/λη γιὰ τὴ μεταστροφή τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας του στὶς ἀρχές τοῦ 1823

«Ἡ Ἄγγλια βλέπει τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς πλευρᾶς, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐκεῖνος κατόπιν ἐπιπόνων προσπαθειῶν εἶχε κατορθώσει ν' ἀπομακρύνῃ τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον». Εἰς ἐκμυστήρευσίν του δὲ πρὸς τὸν αὐστριακὸν ἐπιτετραμμένον Ὁττενφελδς εἶπεν ὅτι ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ μετεστράφη ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ὅτι αὐτὸ θὰ τὸν ἠνάγκαζε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν θέσιν του.

(Κόκκινος, ὁ.π., 69)

3

Ὁδηγίες τοῦ George Canning πρὸς τὸ βρετανὸ ἀρμοστή τῶν Ἰονίων Νήσων

«Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ὄφειλε νὰ θεωρήσῃ τοὺς ἐξοπλισαντας τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων ἢ ὡς πειρατὰς ἢ ὡς ἐμπολέμους. Καὶ ἐπειδὴ ὀλόκληρον ἔθνος, ἐξανιστάμενον κατὰ τῆς Ἀρχῆς του, δὲν ἔμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς πειρατικόν, ἀνάγκη πᾶσα νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐμπόλεμον, ἐφ' ὅσον φυλάττει τοὺς κανόνας, καὶ ἐνεργεῖ ἐντὸς τῶν ἐν τοιαύτῃ περιστάσει παραδεδεγμένων ὄρων».

(Κόκκινος, ὁ.π. 70)

5. Η έξωτερική διπλωματία κατά τό 1824

Η Άγγλορωσική αντίθεση πάνω στό ζήτημα τής Έλλ. Έπανάστασης

Έκτιμήσεις καί ενέργειες του Μέττερνιχ

Ο Μέττερνιχ είχε χάσει πιά τή συνεργασία τής Άγγλίας, πού του είχε παράσχει ο Κάστλερυγ, καί έβλεπε τήν άγγλική έπιρροή νά άπλώνεται στό Γαλλία καί τήν Πρωσσία. Γι' αυτό θεωρούσε έπιτακτική άνάγκη νά κρατήσει κάτω άπό τήν αυστριακή έπιρροή τό τσάρο Άλέξανδρο. Τό πρώτο μέλημά του ήταν νά έξομαλύνει τή ρωσοτουρκική διαφορά.

Τό πράγμα όμως δέν ήταν ευκολο. Πρώτο, γιατί ο Πρεσβευτής τής Άγγλίας στόν Πύλη Στράγκφορντ πολυτεύοταν σύμφωνα μέ τίς όδηγίες του Κάνιγκ, όποτε ο Μέττερνιχ έχανε τό κύρος πού είχε στόν Πύλη, καί δεύτερο γιατί ή Πύλη πληροφορήθηκε τίς ενέργειες τής Άγγλίας, ιδιαίτερα πάνω στό θέμα τής εϋνοιας πού έδειξε ή άγγλική Κυβέρνηση γιά τήν έλληνική ναυτιλία, τήν έλεύθερη εισαγωγή όπλων καί πολεμοφοδίων άπό τή Μάλτα, τήν Κέρκυρα καί άπό τό ίδιο τό Λονδίνο. Ο Ρέιζ έφέντης, ο τουρκος Έπουργός Έξωτερικών, διαμαρτυρήθηκε έντονα γι' αυτό. Στράφηκε μάλιστα καί έναντίον τής Ρωσίας, έπειδή ή μεταφορά του ρωσικού σταριου γινόταν άπό έλληνικά καράβια μέ ρωσική σημαία¹.

Στό μεταξύ έμεναν δύο ζητήματα εκκρεμή: τό ένα ήταν ή άποχώρηση του τουρκικού στρατου άπό τίς Έγεμονίες καί τό άλλο ή ειρήνευση στόν Έλλάδα μέ ενέργειες τής ίδιας τής Τουρκίας.

Άλλά αυτό τό δεύτερο ζήτημα περιπλεκόταν περισσότερο ύστερα άπό τίς συνεχείς άποτυχίες του τουρκικού στρατου νά καταπνίξει τήν Έλληνική Έπανάσταση μέ τά όπλα.

Στήν Πετρούπολη γίνονταν πολλές μεταβολές στίς διπλωματικές ύπηρεσίες καί ο αυτοκράτορας τής Ρωσίας δεχόταν τίς έπιδράσεις τής πολιτικής του Γεωργίου Κάνιγκ.

Ο Μέττερνιχ βλέποντας ότι ο κύριος αντίπαλός του δέν ήταν άλλος άπό τόν άγγλο Έπουργό Έξωτερικών, πού ή έπιρροή του μεγάλωνε πάνω στό Τσάρο Άλέξανδρο, σκέφτηκε νά προπαρασκευάσει μιá συνάντηση τών αυτοκρατόρων Ρωσίας καί Αυστρίας γιά τήν άρση τών δυσχερειών στίς σχέσεις Ρωσίας-Τουρκίας. Η συνάντηση έγινε στό Τσέρνοβιτς. Πόσο μεγάλη σημασία δινόταν σ' αυτό φαίνεται άπό τούς λόγους του Γκέντς, βοηθού Έπουργού του Μέττερνιχ².

Στή συνάντηση αυτή κλήθηκε καί ή Άγγλία, αλλά ο Κάνιγκ απαγόρευσε στό Στράγκφορντ νά πάει στό Τσέρνοβιτς. Ο Άλέξανδρος μαζί μέ τόν ύπουργό τών έξωτερικών Νέσσελροντ έκανε αντιφατικές δηλώσεις: άπό τή μιá είπε ότι ήταν έτοιμος νά επαναλάβει τίς διπλωματικές σχέσεις μέ τήν Τουρκία καί οι Έλληνες ήταν άνάξιοι γιά τή συμπάθειά

του κι από την άλλη έκρινε ότι η ελληνική υπόθεση, δηλαδή η ειρήνευση, έπρεπε να γίνει αντικείμενο «ευρωπαϊκής μέριμνας». ³ Σ' αυτή τή δήλωση φαινόταν η επίδραση του Κάνιγκ.

Ένέργειες και προτάσεις της Ρωσίας

Ο Νέσσελροντ ρώτησε τό Μέττερνιχ αν θά άνεχόταν μιά Έπαναστατική Κυβέρνηση στην Έλλάδα, στην περίπτωση πού οί Έλληνες θ' απόκρουαν τή μεσολάβηση τών συμμάχων γιά ειρήνευση. Ο Μέττερνιχ απόφυγε νά απαντήσει και τό μόνο πού είπε ήταν ότι «ή φυσική τιμωρία τών Έλλήνων θά ήταν νά τούς αφήσουν στά χτυπήματα τών Τούρκων».

Απ' όλα αυτά φαίνεται ότι ή σκέψη τών Ρώσων διπλωμάτων ήταν νά θέσουν τό Έλληνικό Ζήτημα, μέ πρώτη ενέργεια τή μεσολάβηση μεταξύ Έλλήνων και Τούρκων, ώστε νά προληφθούν νέες πρωτοβουλίες του Κάνιγκ, πού μείωναν ήθικά τή θέση τής Ρωσίας απέναντι τών Έλλήνων, οί όποιοί προστατεύονταν άπροκάλυπτα πιά από τήν άγγλική πολιτική.

Μέ τό πνεύμα αυτό πάρθηκαν άποφάσεις. Η ουσία πάντως ήταν ότι μεταξύ τών συμμάχων είχε τεθεί πιά Έλληνικό Ζήτημα.

Λίγο ύστερα από τή σύσκεψη του Τσέρνοβιτς ό Τσάρος προσκάλεσε όλες τίς δυνάμεις σέ σύσκεψη στή Πετρούπολη.

Στίς 9 Ιανουαρίου 1824 ή Ρωσία μέ έκτακτο άπεσταλμένο στην Κων/πολη, υπέβαλε ένα σχέδιο, πού έμεινε γνωστό ως σχέδιο «τών τριών τμημάτων». Ταυτόχρονα τό υπόμνημα⁴ αυτό επιδόθηκε και στά λοιπά άνακτοβούλια τής Ευρώπης, μέ τά όποια συνεραζόταν γιά τή ρύθμιση τών ζητημάτων τής Ευρώπης, στα πλαίσια τής Έρης Συμμαχίας έναντίον τών Έλλήνων αλλά διπλωματικά υπέρ τους.

Η Ρωσία μ' αυτό τό υπόμνημα καλούσε τούς «συμμάχους» της νά επέμβουν όλοι μαζί, όπως και στό παρελθόν. Στην περίπτωση όμως τής Έλλάδας νά επέμβουν όχι ένοπλα αλλά επικυρώνοντας τήν Έπανάσταση, μέ σκοπό νά κατασιγάσουν τό γενικό επαναστατικό κλίμα. Μ' αυτό τόν τρόπο θά απόφευγαν τήν κατηγορία ότι συνέβαλαν στην ύποταγή ενός χριστιανικού λαού σ' ένα βάρβαρο άπιστο ζυγό. Πρότεινε άκόμη, έπειδή ό Σουλτάνος δέ θά δεχόταν ποτέ νά άναγνωρίσει άπόλυτη πολιτική άνεξαρτησία στους Έλληνες, κι οί Έλληνες πάλι δέ θά δέχονταν τόν τουρκικό ζυγό, νά ιδρυθούν τρεις ήγεμονίες (πριγκιπάτα), κατά τό υπόδειγμα τών παραδουνάβιων ήγεμονιών: ή μία νά περιλαμβάνει τήν άνατολική Έλλάδα (Θεσσαλία, Βοιωτία, Άττική), ή δεύτερη τήν Ήπειρο και Αιτωλοακαρνανία και ή τρίτη τήν Πελοπόννησο και τήν Κρήτη.

Η Πύλη θά διατηρούσε τήν επικυριαρχία της, θά εισέπραττε έναν ετήσιο φόρο και θά κρατούσε φρουρές, μέ στενά τοπικά δικαιώματα.

Τέλειωνε μέ τήν παρατήρηση ότι δέ θά μπορούσαν νά άναγνωρίσουν άπόλυτη άνεξαρτησία στους Έλληνες, γιατί κάτι τέτοιο θά ήταν

παρέκκλιση από τις αρχές της συμμαχίας.

Τό σχέδιο αυτό έγινε άνεπιφύλακτα δεκτό κατ' αρχήν από τήν Γαλλία καί τήν Πρωσσία. Ἡ Αὐστρία τό ἀποδέχτηκε, ἀλλά ἐπιφυλάχτηκε νά τό μελετήσῃ καλύτερα. Ἡ Ἀγγλία φάνηκε διστακτική κι ὁ Κάνιγκ πληροφόρησε τούς Ρώσους ὅτι θά συμμετεῖχε στή συζήτηση τοῦ σχεδίου, ἂν ἡ Ρωσία ἔστειλε πρεσβευτή στήν Κωνσταντινούπολη.

Ἐπιφυλάξεις, ἐκτιμήσεις, προσδοκίες τῆς βρετανικῆς διπλωματίας

Στό μεταξύ ἀναπτύχθηκε ἔντονη διπλωματική δραστηριότητα, τόσο στήν Κωνσταντινούπολη ὅσο καί στήν Πετρούπολη.

Παρουσιάσθηκαν πολλές ἀντιθέσεις· ἡ Ἀγγλία μέ τόν Κάνιγκ ἔκανε νέους ἐλιγμούς. Ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Ρωσίας, πού κατάλαβε ὅτι ἕνα συνέδριο χωρίς τή συμμετοχή τῆς Ἀγγλίας θά ἦταν ἄσκοπο, ἀνέβαλε τό συνέδριο γι' ἀργότερα. Ἡ παρελκυστική πολιτική τῆς Ἀγγλίας πάλι εἶχε σκοπό νά ἀφίσει τό Μέττερνιχ νά φθειρεται σέ προστριβές μέ τό Ρῶσο Αὐτοκράτορα καί τούς Ὑπουργούς του καί ταυτόχρονα περίμενε καί ὑπολόγιζε τήν ἀντίδραση τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ Ἕλληνες, σύμφωνα μέ τίς πληροφορίες πού εἶχε ὁ Κάνιγκ, εἶχαν ἀπογοητευθεῖ τόσο ἀπό τή ρωσική στάση στή Βερόνα ὅσο κι ἀπό τό ρωσικό σχέδιο τῶν «τριῶν τμημάτων». Κατά συνέπεια, μιά ἑλληνική προσπάθεια γιά προσέγγιση στήν Ἀγγλία ἦταν ζήτημα χρόνου. Καί πράγματι στίς 4 Νοεμβρίου 1824 ὁ Κάνιγκ ἔλαβε μέ ἱκανοποίηση τήν ἑλληνική ἐπιστολή καταγγελίας τοῦ ρωσικοῦ σχεδίου. Τοῦτο εἶχε γίνει γνωστό στούς Ἕλληνες ἀπό μιά δημοσίευση πού ἔγινε στό Παρίσι στίς 31 Μαΐου 1824.

Ἡ τότε Ἑλληνική Κυβέρνηση ἀποφάσισε νά διαμαρτυρηθεῖ ἐπίσημα καί ἐπικαλέστηκε γι' αὐτό τή συνδρομή τῆς Ἀγγλίας, τῆς μόνης δύναμης, πού, κατά τήν ἐκτίμηση τῶν Ἑλλήνων, μπορούσε νά ἀντιταχθεῖ στό ρωσικό σχέδιο.

Ὁ Κάνιγκ ἀπάντησε (1 Δεκεμβρίου), ἀλλά ἡ ἀπόκρισή του ὑπῆρξε ἐπιφυλακτική καί γι' αὐτό ἀπογοήτευσε τούς Ἕλληνες⁵.

Τό μόνο σημαντικό στοιχεῖο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κάνιγκ ἦταν ὅτι εἶχε ἀπαντήσει. Ὁ Κάνιγκ δέ βιαζόταν νά συνδιαλεχτεῖ μέ τόν Ἀλέξανδρο γιά τό ρωσικό σχέδιο καί, γιά νά κερδίσει χρόνο, ἄλλαξε τούς πρεσβευτές του τόσο στήν Πετρούπολη ὅσο καί στήν Κων/πολη. Στήν Πύλη ἔστειλε τόν ἐξάδελφό του Στράτφορντ Κάνιγκ ὡς πρεσβευτή, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλε ἕνα ὑπόμνημα⁶ γιά τή μελλοντική στάση τῆς Ἀγγλίας στό Ἑλληνικό ζήτημα.

Καμμία πρόοδος δέν ἔγινε οὔτε τό 1824 στό διπλωματικό τομέα καί οἱ Ἕλληνες συνέχιζαν τόν ἀγῶνα μέ ἐντεινόμενη ἀγωνία γιά τήν ἔκβαση του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ - ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Διαμαρτυρία του 'Υπουργού 'Εξωτερικών τῆς Τουρκίας (Ρεϊζ 'Εφένδη)

Ἡ Πύλη ἠρνεῖτο τὴν ἀδειάν τῆς εισόδου εἰς τὰ στενά καὶ διάπλου εἰς τὸν Εὐξεινον εἰς πλοῖα ἑλληνικά ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν σύμφωνα πρὸς τὴν συνθήκην τοῦ Κουτσούκ Καϊναρτζή, καὶ τὰ ὅποια σκοπὸν εἶχαν τὴν μεταφορὰν καὶ τὸ ἐμπόριον ρωσικοῦ σίτου. Πολλὰ ἐκ τῶν πλοίων αὐτῶν ποῦ εἶχαν εἰσδύσει εἰς τὸν Βόσπορον εἶχαν ρυμουλκηθεῖ εἰς τὸν τουρκικὸν ναῦσταθμον, ὁ δὲ ρεϊζ ἐφένδης ἀπαντοῦσεν εἰς τοὺς διερμηνεῖς τῶν πρεσβειῶν τοὺς ζητοῦντας τὴν ἐλευθερωσιν τῶν πλοίων.

«— Θέλουν νά μᾶς καταστήσουν παίγνια τοῦ κόσμου: Πρέπει λοιπὸν οἱ ἀντάρται νά ἔχουν τὸ δικαίωμα νά ἐμπορευῶνται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μας μετὰ πλαστὰ ἔγγραφα, ἐνῶ οἱ πλοίαρχοί μας μένουσιν μετὰ σταυρωμένα τὰ χέρια»;

(Δ. Κόκκινου, «Ἑλλ. Ἐπανάσταση» τομ. 6ος σ. 72)

2

Λόγοι τοῦ Γκέντς (Βοηθός 'Υπουργός 'Εξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας)

Ἡ σημασία ποῦ ἀπεδίδετο εἰς τὴν συνάντησιν αὐτὴν ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς καταφαίνεται ἀπὸ τὰ γραφέντα τότε ὑπὸ τοῦ Γκέντς.

«Πρόκειται ὄχι μόνον περὶ ὑπάρξεως ἢ μὴ ὑπάρξεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διατηρήσεως ἢ ἀποσυνθέσεως ὁλοκλήρου τοῦ ἰσχύοντος πολιτικοῦ συστήματος».

(Δ. Κόκκινου, «Ἑλλην. Ἐπανάσταση» Τομ. 6ος σ. 72)

3

Δήλωση τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου

Ἐδηλώθη δὲ ἐκεῖ κατηγορηματικῶς ὅτι «ἂν ποτὴ ἡ συμμαχία νομίση ὅτι ἐπῆλθεν ἡ στιγμή τῆς ἀποπομπῆς τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης, ἢ Α.Μ. ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας εἶναι πρόθυμος νά συμπράξῃ εἰς τοῦτο, ἀλλὰ οὐδέποτε θά προσβάλλῃ μόνος τοὺς Τούρκους».

(Δ. Κόκκινου, «Ἑλλ. Ἐπανάσταση» Τομ. 6ος σ. 74)

4

'Υπόμνημα (memorandum) «Τῶν Τριῶν Τμημάτων» τῆς Ρωσίας

Μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Εὐρώπην ταραχῶν, αἰτίνας τόσοσιν ἐπικινδύνως προώδευσαν, ὁ αὐτοκράτωρ φρονεῖ ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα καὶ τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος. Ἡ παῦσις τῶν ταραχῶν αὐτῆς εἶναι ἀναγκασιότατη, διότι ἐξ αἰτίας αὐτῶν βλάπτεται καιρίως τὸ κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐμπόριον τῆς Ρωσσίας καὶ παραλύεται ἡ βιομηχανία μεγάλου μέρους τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ρωσικοῦ κράτους.

Χάρις εἰς τὴν ἰκανότητα τοῦ λόρδου Στράγκφορδ ἡ Πύλη παρεδέχθη τὰ αἰτήματα τῆς Ρωσσίας, καὶ ἐπὶ τῇ παραδοχῇ αὐτῶν ἔστειλεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν σύμβουλον τῆς ἐπικρατείας Μιντσιάκι. Ἄν δέν ἔστειλε πρέσβυν, εἶχε λόγους ἰσχυροῦς. Τὴν παρουσίαν τοῦ πρέσβεως θά ἐξελάμβαναν οἱ Τούρκοι θρίαμβον κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἄν ἐνικοῦσαν οἱ Ἕλληνες, ἡ Πύλη θά ὑπωπτεύετο τὸν πρέσβυν, θά ὑπέθετε σχέσεις αὐτοῦ κινήσεως τόσοσιν ἀποστάτας, καὶ ἡ θέσις τοῦ θά ὠμοίαζε τὴν ἐπὶ τοῦ ἀξιοκατακρίτου κινήματος τοῦ πρίγκηπος Ὑψηλάντου θέσιν τοῦ βαρῶνου Στρογγάνωφ ἀναγκασθέντος νά ἀναχωρήσῃ ἐκ

της Κωνσταντινουπόλεως, διότι δέν εισηκούσθησαν οί λόγοι του. "Αν δ' ἐξ-
έναντίας ἐνικοῦσαν οί Τούρκοι, πῶς ἠδύνατο ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσσίας νά μένη
θεατῆς τῶν ἀναποφεύκτων κακουργημάτων βαρβάρου λαοῦ; Θά ἔδιδεν ἡ
παρουσία του ἀφορμῆν εἰς συκοφαντίας κατά τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς σκοπεύον-
τος νά θέσῃ τούς "Ελλήνας ὑπό ἐξουσίαν ἀναρχικῆν καί βάρβαρον, καί ὡς
θεωροῦντος ἐξίσου τοῦς Μωαμεθανούς καί τούς Χριστιανούς. "Αναγκαῖον εἶναι
πρός τούτοις νά φροντίσωσιν αἱ καταπαύσασαι τάς ταραχάς τῆς Ἰταλίας καί τῆς
Ἰσπανίας Δυνάμεις ἵνα μή ὑποστηρίζεται ὁ ἑλληνικός ἀγών ὑπό τῆς ἐπιρροῆς τῶν
ταραχοποιῶν τῶν τόπων, ὅπου ἐπανῆλθεν ἡ εὐταξία, διά μόνης δέ τῆς ἐτοίμου
συμπράξεως τῶν συμμάχων εἶναι δυνατόν νά προληφθῶσιν νέα δυστυχήματα, καί
νά παύσῃ ἡ δι' ὅλης τριετίας ἐπικρατήσασα αἱματοχυσία. Καθ' ὅλας δές εἰκασίας
καί ἡ ἐπί τοῦ δ' τούτου ἔτους ἐκστρατεία δέν θά παύσῃ τόν ἀγῶνα. Ἡ Πύλη
ἀλαζονευομένη διά τάς ἄλλοτε νίκας τῆς θέλει νά ἐπανορθώσῃ τήν πεσοῦσαν
ἀπόλυτον ἐπί τῶν Ἑλλήνων ἐξουσίαν τῆς. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο ἄκρων εὐρίσκεται
ἡ λύσις τοῦ προβλήματος. Ἡ αὐλή τῆς Ρωσσίας προβάλλει ὡς μέσον ὄρον τόν
ἀκόλουθον τρόπον τῆς εἰρηνεύσεως παρέχοντα τῇ μέν τάς ἀναγκαίας ἐγγυή-
σεις, τῇ δέ ὠφελείας πραγματικῆς ἀντί κυριαρχίας σαλευούσης. Φρονεῖ λοιπόν
ὅτι κατά τά παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ τουρκικοῦ κράτους συμφέρει νά συστηθῶσι
τρεῖς ὑποτελεῖς τῇ Πύλῃ ἡγεμονίας ἐπί τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος: Ἡ μέν ἐκ
Θεσσαλίας, Βοιωτίας καί Ἄττικῆς, ὃ ἐστὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἡ δέ ἐξ
Ἡπείρου καί Ἄκαρνανίας, ὃ ἐστὶ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, τῆς ἄλλοτε ἐνετικῆς
παραλίας, ἐξαιρουμένου τοῦ ὑπό τό σκῆπτρον τῆς Αὐστρίας μέρους, ἡ δέ ἐκ
Πελοποννήσου καί Κρήτης, ὃ ἐστὶν ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος, αἱ δέ νῆσοι νά
διοικῶνται δημογεροντικῶς, καθὼς καί μέχρι τοῦδε. Ἐν ἔτει 1465 οἱ Τούρκοι,
κυριεύσαντες τήν Βλαχίαν, τήν κατέστησαν ἡγεμονίαν ὑπό τήν κυριαρχίαν των,
καί ἀπηγόρευσαν τήν εἰσοδὸν τουρκικῶν στρατευμάτων. Ἐν ἔτει 1536 Σουλεῖ-
μάνης ὁ Α', νικήσας τοῦς Μολδαυούς, τοῖς ἐχάρισε τά αὐτά προνόμια. Τά
προνόμια ταῦτα ἔτροποποιήθησαν, τοῦ καιροῦ προϊόντος, ἠξήθησαν καί ἐτέθη-
σαν ὑπό τήν ἐγγύθειν τῆς Ρωσσίας. Ἐν ἔτει 1774 Μουσταφᾶς ὁ Γ' ἠθέλησε νά
καταστήσῃ τήν Πελοπόννησον ἡγεμονίαν. Ἀπέθανε κατά δυστυχίαν τό αὐτό
ἔτος, καί τό σχεδίον του δέν ἐπραγματοποιήθη. Ἰσως ἀντεῖπουν αἱ Δυνάμεις ὅτι
ἡ Πύλη εἰδείχθη πάντοτε ἐναντία πρὸς πᾶσαν ξένην μεσολάβησιν, ἐπί τῶν
τελευταίων διαπραγματεύσεων, ἀλλά, κατά τά χρονικά τῶν παρελθόντων καιρῶν,
ἐδέχθη ἄλλοτε τήν ξένην μεσολάβησιν καί ἐν ἔτει 1774 ἐπί τῆς εἰρήνης τοῦ
Καϊναρτσίου, καί ἐν ἔτει 1779 καί 1802. Φρονεῖ δέ ἡ Ρωσσία ὅτι καί αἱ ἐλπίδες τῶν
Ἑλλήνων περιορίζονται εὐλόγως ἐντός τούτων τῶν ὄρων, διότι ὑπ' αὐτούς
ἐλευθεροί θά εἶναι καί αὐτοὶ καί ἐλευθέρον διόλου καί τό ἐμπόριόν των ὑπὸ τήν
ἐθνικὴν σημαίαν των. Ὁ δὲ Πατριάρχης τῶν Ἑλλήνων, ὅστις θά ἐδρεύῃ καί εἰς τό
ἐξῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, θ' ἀντιπροσωπεύῃ κατά τινα τρόπον τό ἔθνος.
Φρουραὶ τουρκικαὶ θά κᾶθηνται μόνον ἐντός τινων φρουριῶν ἐν ὄρισμα ἡ
περιφερεία ἀλλ' οὔτε πασᾶς οὔτε διοικητῆς Τούρκος θά στέλλεται. Πᾶσα δέ
ἡγεμονία θά δίδῃ φόρον ἀνάλογον ὡς πρὸς τήν ἔκτασίν τῆς καί τοῦς πόρους τῆς.
Δευτέρα δέ σύσκεψις τῶν Δυνάμεων θά κανονίσῃ τά τοῦ ἐσωτερικοῦ διοργανι-
σμοῦ τῶν ἡγεμονιῶν. Ἀληθῆ ὠφέλειαν παρέχει ὁ συμβιβασμὸς οὗτος. Ἡ ἐπί τοῦ
δ' τούτου ἔτους ἐκστρατεία δέν θά εἶναι πιθανῶς εὐτυχεστέρα τῶν παρελθου-
σῶν, ἐνῶ ὁ προβαλλόμενος συμβιβασμὸς ἀσφαλίζει τήν εἰρήνην, τήν ἡσυχίαν καί
τά τακτικά εἰσοδήματα τῆς Πύλης διά τῆς πληρωμῆς τῶν φόρων τῶν διαφόρων
ἡγεμονιῶν. Μέχρι τῆς σήμερον οἱ ἀπειθεῖς πασάδες ἐτάρατταν ἀδιακόπως τήν
ἡσυχίαν τῆς Πύλης, καί ἰδιοποιοῦντο τά συναζόμενα πλοῦτη. Αἱ ἀνταρσίαι αὐταὶ

καί αἱ παρεισπράξεις τῶν ἀπλήστων καί φιλάρχων πασάδων θά παύσουν.

Μωάμεθ ὁ Β' ἀνέδειξε τάς νήσους ἀπλῶς ὑποφόρους. Τό σχέδιον τοῦτο εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιον τῆς παραδοχῆς τῶν συμμάχων, καθ' ὅσον ἐγγυώμενον τήν λύτρωσιν τῶν Ἑλλήνων ἐμμένει ἐντός τῶν ὄρων τῆς πολιτικῆς τῶν συμμάχων, καί δέν φαίνεται ἐνισχύον τάς περί πλήρους ἀνεξαρτησίας ἀξιώσεις τῶν Ἑλλήνων.

Προβάλλει λοιπόν ἡ Ρωσσία: Α'. Νά παραδεχθῶσιν αἱ Δυνάμεις τά ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ ἐνδιαλαμβανόμενα. Β'. Νά δοθῶσι ἀνάλογοι ὁδηγίαί τοις ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώποις των. Γ'. Νά δοθῆ αὐτοῖς ἡ περί τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ἐν αὐτῷ ὄρων ἀπαιτουμένη ἐξουσία. Δ'. Νά κοινοποιηθῶσιν ἐκ συμφώνου τῷ σουλτάνῳ ἀλληλοδιαδόχως ὅλους τούς περί εἰρηνεύσεως τοῦ σχεδίου τούτου ὄρους. Ε'. Νά εἰδοποιηθῶσιν αἱ αὐλαί τούς ἀντιπροσώπους των ὅτι περί πολλοῦ ποιοῦνται τήν παρά τοῦ σουλτάνου παραδοχὴν τῆς μεσολαβήσεως τῶν αὐλῶν. ΣΤ'. Νά παραστήσωσι τῷ σουλτάνῳ ὅτι ἡ σύστασις τριῶν ἡγεμονιῶν διαιρεῖ τάς Δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος καί ἐπειθῆ θ' ἀνατεθῆ εἰς αὐτόν ὁ διορισμός τῶν ἡγεμόνων θ' ἀποβλέπουν εἰς αὐτόν αἱ ἐπισημότεραι οἰκογένειαι τῶν Ἑλλήνων».

(Δ. Κόκκινου, «Ἑλλ. Ἐπανάσταση Τομ. 9ος, σ 449-451)

5

Ἄπάντησις τοῦ Κάνιγκ (Ἀπόσπασμα) πρὸς τὴν Προσωρινὴ Ἑλλ. Ἐπαναστατικὴ Κυβέρνησις, γιὰ τὴν καταγγελίαν τοῦ Ρωσικοῦ Σχεδίου

«Ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἄς εἶναι βεβαία ὅτι ἡ ἀγγλικὴ θά διατηρήσῃ καί εἰς τό ἐξῆς τὴν αὐτὴν οὐδετερότητα, καί δέν θά ἀποπειραθῆ νά βιάσῃ τούς Ἕλληνας ἐπὶ λόγῳ εἰρηνοποιήσεως εἰς παραδοχὴν σχεδίου συμβιβασμοῦ παρά τάς εὐχάς των, ἂν ποτὲ γενῆ λόγος περί τοιοῦτου. Ἄλλ' ἂν οἱ Ἕλληνες, ἢ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἢ μετὰ ταῦτα, νομισῶσι πρέπον νά ζητήσωσι τὴν μεσιτείαν μας, τὴν προσφέρομεν τῷ Σουλτάνῳ καί ἂν τὴν δεχθῆ οὐδέν θά παραμελήσωμεν, εἰς καρποφορίαν τῆς διὰ τῆς συνεργείας καί τῶν ἄλλων Δυνάμεων, ὧν ἡ συνδρομὴ καί τὸν συμβιβασμόν θά εὐκολύνῃ καί τὴν διατήρησιν αὐτοῦ θά ἀσφαλίσῃ».

(ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ Τ. ΙΒ' σελ. 372)

6

Ἐπόμνημα (Memorandum) τῆς Ἀγγλίας γραμμένο ἀπὸ τὸ Στράτφορντ Κάνιγκ

«Λαμβάνεται σά δεδομένο ὅτι ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνησις θά χαιρετοῦσε μέ ἱκανοποίησιν τὴν πλήρη ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ἂν αὐτὴ ἐπιτυγχάνοταν ἀπὸ τούς ἴδιους τούς Ἕλληνες, σάν τὴν καλλίτερη λύση τῶν δυσκολιῶν πού σχετίζονται μέ τὴν παρούσα ρῆσιν μεταξὺ αὐτῆς τῆς χώρας καί τῆς Πύλης. Ἀλλὰ ἀνθρωπιστικὰ αἰσθητικά καί μιά φυσικὴ συμπάθεια μεταξὺ ἐνός λαοῦ πού ἔχει τὴν ἐλευθερία του καί ἐνός ἄλλου πού ἀγωνίζεται νά τὴν ἀποκτήσῃ δέν πρέπει νά ἀφεθοῦν νά δράσουν ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἄλλους συλλογισμούς... Στὶς συνδιασκέψεις τῆς Πετροπόλεως δέν εἶναι δυνατόν νά γίνῃ λόγος γιὰ ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ μόνο γιὰ εἰρηνευσὴ τῆς, μέ ὄρους πού ἀπ' τὴ μιά μεριά νά εἶναι σύμφωνοι μέ τὴν ἡγεμονία τῆς Πύλης καί ἀπὸ τὴν ἄλλη νά ἐξασφαλίζουσι τούς Ἕλληνας ἀπὸ τὴν βία καί τὴν κακοδιοίκησιν τῶν πρώην κυρίων τους. Ὅπως δέν μπορούμε νά ἀπαιτήσουμε ἀπὸ τὸ Σουλτάνο νά ἐγκαταλείψῃ ὅλη του τὴν κυριαρχία στὴν Ἑλλάδα, ἔτσι δέν μπορούμε νά

ζητήσουμε και στους "Ελληνες να ξαναζήσουν κάτω απ' τήν εξουσία του Σουλτάνου. Άλλά θά ήταν μοιραίο τό λάθος να υποθέσουμε, ενῶ έχουμε αποφασίσει να μήν φθάσουμε σε έχθροπραξίες, ὅτι ὅποιαδήποτε ἔκκληση, καθόλου ἀποδεκτή ἀπό τούς "Ελληνες, μπορεῖ νά ἐπιβληθεῖ μέ ἐπιτυχία στήν Πύλη μέ ἄλλο τρόπο παρά ἕναν οὐσιαστικό ἔξαναγκασμό.. Οἱ πρέσβεις τῶν πέντε Συμμάχων Δυνάμεων θά ἔπρεπε νά διακοινώσουν στήν Πύλη, μέ περίπου ἴδιους ὅρους ἀλλά χωριστά, τίς κοινές ἀπόψεις τῶν χωρῶν τους σχετικά μέ τήν εἰρήνευση τῆς 'Ελλάδας, ἐνῶ ὁ Ρῶσος πρέσβυς θά μπορούσε καί χωριστά νά ἐπέμβει στό ἴδιο πνεῦμα, μέ βάση τίς ὑπάρχουσες συνθήκες μεταξύ τῆς αὐτῆς του καί τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Μία κοινή διακοίνωση, βασισμένη σέ γενικές ἀρχές καί ἐκφρασμένη σέ πιό ἐπίσημο τόνο, μπορεῖ νά κρατηθεῖ σέ ἐφεδρεία, ἄν ἡ Πύλη ἐπιμένει μέ πείσμα νά ἀπορρίπτει τίς προτάσεις τῶν Συμμάχων. Τελικά θά ἀξίζε νά ἐξετάσουμε ἄν τό σημαντικό μέτρο τῆς διακοπῆς ὄλων τῶν φιλικῶν σχέσεων μέ τό Τουρκικό μέρος τῶν κτήσεων τῆς Πύλης δέ θά ἔπρεπε, στήν ἀνάγκη, νά χρησιμοποιηθεῖ. "Αν οἱ "Ελληνες ἐπέμεναν νά ἀπορρίπτουν τίς προτάσεις τῶν Συμμάχων, ἀφοῦ ἡ Πύλη τίς εἶχε ἀποδεχθεῖ, θά ἔπρεπε νά τούς πληροφορήσουμε, ὅτι δέν ἔχουν τίποτε τό εὐνοϊκότερο νά περιμένουν ἀπό Εὐρωπαϊκή μεσολάβηση καί ὅτι στό μέλλον δέ θά ἔχουν ἄλλη ὑποστήριξη ἀπό ὅποιαδήποτε Χριστιανική Δύναμη παρά αὐτήν πού προέρχεται ἀπό τήν αὐστηρή ἐπιβολή τῶν νόμων τῆς οὐδετερότητας... Πάντως, δέ θά εἶναι εὐκόλο, παρ' ὅτι ἐπιθυμητό, νά φτάσουμε σέ ἀπόφαση σχετικά μέ τόν ἀριθμό τῶν νησιῶν καί τήν ἔκταση τῆς χώρας πού θά περιληφθεῖ στά ὅρια τῆς 'Ελλάδας. Εἶναι σημαντικό οἱ "Ελληνες τῆς κυρίως 'Ελλάδας νά ἀποκτήσουν, ἄν γίνεται, καλά φυσικά σύνορα πού νά τούς χωρίζουν ἀπό τούς Τούρκους γείτονές τους. Γενικά, στρατιωτική κατοχή ἢ μεγάλη ὑπεροχή πληθυσμοῦ εἶναι δύο ἀρχές πού ἴσως προσφέρονται γιά τό διακανονισμό τῆς ἔκτασης τοῦ ἐδάφους τους».

(ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ, τομ. ΙΒ' σ. 372-73)

6. Ἡ δημιουργία τῶν πρώτων Ἑλληνικῶν κομμάτων μέ ξενικό ὄνομα ὡς διαφόρων παραγόντων ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς πολιτικῆς

Ἡ διαφορετική καί σέ πολλά σημεία συγκρουόμενη πολιτική τῶν Τριῶν Δυνάμεων, τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καί Ρωσίας, πάνω στό Ἑλληνικό Ζήτημα, ἐπηρέαζε ὄχι μόνο τόν ἐπαναστατικό ἀγῶνα ἀλλά καί τήν πολιτική σκέψη τῶν Ἑλλήνων. Γιατί, καθῶς ἡ Ἐπανάσταση περνοῦσε δύσκολες στιγμές ὕστερα ἀπό τή σύμπραξη τοῦ Μεχμέτ Ἀλή τῆς Αἰγύπτου μέ τό Σουλτάνο καί τήν ἀποβίβαση στό Μοριά τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Ἰμπραήμ, οἱ "Ελληνες στρέφονται περισσότερο στίς ξένες Δυνάμεις, οἱ ὁποῖες ἀνάλογα μέ τόν τρόπο καί τή στάση τους ἀποκοτῶν φίλους, ὀπαδούς ἢ ἐχθρούς στήν Ἑλλάδα.

"Ἐτσι δημιουργοῦνται τρία κόμματα: τό ἀγγλικό, τό γαλλικό καί τό ρωσικό, πού οἱ ρίζες τους πρέπει νά ἀναζητηθοῦν στήν περίοδο αὐτή, δηλαδή μεταξύ 1825-1826. Τά κόμματα αὐτά θά δεσπόζουν στόν

πολιτικό βίο της 'Ελλάδας από τά πρώτα βήματα του ἐλεύθερου πολιτικού βίου (κι ὡς τόν Κριμαϊκό πόλεμο 1853-56) καί θά ἐπηρεάζουν τήν ἐξωτερική πολιτική του νέου κράτους.

Γαλλικό Κόμμα

Οί περιστάσεις, μέσα στίς ὁποῖες ἰδρύθηκαν τά τρία αὐτά κόμματα εἶναι οἱ ἀκόλουθες. Ἡ πολιτική θέση τῆς Γαλλίας στήν Εὐρώπη εἶχε δευτερεύουσα σημασία καί ἡ κύρια ἐπιδίωξή της ἦταν νά περιορίσει τίς ἀγγλικές καί ρωσικές δραστηριότητες. Γιά νά πετύχει τό σκοπό της εὐνόησε διπλωματικά τό Μεχμέτ Ἄλη τῆς Αἰγύπτου, πού τότε ἔγινε θανάσιμος ἐχθρός τῆς 'Ελλάδας, καί ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἄρχισε νά βλέπει μέ προοδευτικά μεγαλύτερη συμπάθεια τίς προσπάθειες τῶν 'Ελλήνων νά κερδίσουν τήν ἀνεξαρτησία τους. Ἡ ἀντιφατική αὐτή γαλλική πολιτική φαίνεται καθαρά ἀπό τά λόγια του Γάλλου φιλέλληνα στρατηγού Σεμπαστιάνη, μέλους τῆς Γαλλικῆς Ἐθνοσυνέλευσης, ὁ ὁποῖος ἐπέκρινε τό γάλλο πρῶθυπουργό Βιλλέλ (*VILLELE*) σέ συνεδρίαση τῆς Γαλλικῆς Βουλῆς γιά τήν ἐξωτερική πολιτική του¹.

Παρ' ὅλα αὐτά ὑπῆρχαν στήν Ἑλλάδα ὁπαδοί τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, οἱ ὁποῖοι εἶχαν σάν κύριο σκοπό νά φέρουν (στήν Ἑλλάδα) τό πολίτευμα τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας καί νά ἀνεβάσουν στόν ἑλληνικό θρόνο τό δευτερότοκο γιό του δούκα τῆς Ὁρλεάνης Νεμούρ (*NEMOURS*). Οἱ ἀδελφοί Γεώργιος καί Σπυρίδων Βιτάλης ἀπό τή Ζάκυνθο εἶχαν ἀπό τό 1823 ἔλθει σέ ἐπαφή μέ τό Δούκα τῆς Ὁρλεάνης καί στή συνέχεια ἔγιναν δεκτοί ἀπό τό γάλλο πρῶθυπουργό Βιλλέλ, πού τούς ἐνθάρρυνε καί ὑποσχέθηκε μυστική οικονομική βοήθεια. Τό Μάιο του 1825 ὁ ὑποκόμης Ρουμινύ (*RUMIGNY*), ὑπάσπιστής του Δούκα τῆς Ὁρλεάνης, ἐπανελάβε τήν παραπάνω πρόταση στόν Ἰωάννη Κωλέττη, μέλος του ἐκτελεστικοῦ σώματος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδας καί ζητοῦσε τή συνδρομή του γιά τήν εὐόδωση του σχεδίου αὐτοῦ. Ὁ Κωλέτης δέχθηκε τήν πρόταση του Rumigny καί, καθώς ἦταν πάντα ἐπηρεασμένος ἀπό τό «γαλλικισμό» — κατά τό χαρακτηρισμό του Κολοκοτρώνη — ἀνέλαβε νά βοηθήσει γιά τήν ἐπιτυχία του σχεδίου. Πολλές ἐνέργειές του ἀπό δῶ καί πέρα συντελέσανε στό νά θεωρεῖται καί νά εἶναι ἀρχηγός του «γαλλικοῦ» κόμματος.

Στά μέσα Ἀπριλίου του 1825 οἱ ἀδελφοί Βιτάλη καί ὁ Γάλλος στρατηγός Ρός (*ROCHE*), ἀντιπρόσωπος τῆς Φιλελληνικῆς Ἐταιρείας τῶν Παρισίων, ἔφτασαν στό Ναύπλιο, μέ πλῆρες σχέδιο γιά τήν ὀργάνωση Κόμματος, πού θά καλοῦσε ἐπίσημα τόν Νεμούρ νά καταλάβει τόν Ἑλληνικό θρόνο².

Στά τέλη Μαΐου 1825 ὁ Ρός καί οἱ Βιτάληδες πίστεψαν ὅτι εἶχαν κερδίσει τόν ἀγόνα καί ὅτι ἡ Κυβέρνηση θά προωθοῦσε τό ὄρλεανικό τους σχέδιο, καθώς τούς ὑποσχέθηκε. Ἔτσι δημιουργήθηκε τό γαλλικό

κόμμα, τό όποιο συστήθηκε γιά νά έξυπηρετήσεϊ μάλλον τά γαλλικά συμφέροντα.

Άγγλικό Κόμμα

Ή αντίδραση δέν άργησε νά φανεϊ. Ή άγγλική κυβέρνηση πιθανότατα δέν είδε μέ καλό μάτι τή γαλλική αύτή κίνηση· καί, άν πιστέψουμε στίς δηλώσεις του ναυάρχου Χάμιλτον (*HAMILTON*) πρός τήν έπιτροπή τών Ίονίων Νήσων, πού έλεγε ότι: «ή Βρετανική Κυβέρνηση δέ θά μπορούσε νά άνεχθεϊ τή μεγάλη έπιρροή τής Γαλλίας, πού ήδη ύπάρχει στην Αίγυπτο, νά επεκτείνεται καί στην Έλλάδα», τότε είναι δυνατό νά καταλάβουμε γιατί τό άγγλικό κόμμα ξεκίνησε από τά Έπτάνησα.

Φιλοαγγλική ήταν ή διάθεση τών Ζακυνθινών εκείνων, πού σχημάτισαν τόν πυρήνα του κατόπιν άγγλικού κόμματος. Ό Διον. Ρώμας, ό Μ. Στεφάνου καί ό Κ. Δραγόνας είχάν ιδρύσει μιá έπιτροπή μέ σκοπό τόν άνεφοδιασμό τών άγωνιστών. Καί οι τρεις είχάν σύνδεσμο μέ τόν άγγλο ύπατο άρμοστή τών Ίονίων Νήσων Άνταμ (*Sir FREDERICK ADAM*) καί έξαιτίας τής σχέσεως αύτης σχημάτισαν έναν κύκλο, όχι άκόμα κόμμα, πού ήταν περισσότερο άντιγαλλικός καί άντι-ορλεανικός, καθώς καί άντιρωσικός, παρά καθαρά καί τέλεια φιλοαγγλικός.

Έάν ή σύγχρονη επέμβαση καί τών δύο δυτικών Δυνάμεων τής Εύρώπης, Γαλλίας καί Άγγλίας, στά πράγματα τής Έλλάδας είχε κάποια άνιδιοτέλεια καί ήταν ένιαία καί άδιαίρετη, τότε ό χαρακτήρας της θά ήταν φιλόανθρωπος, φιλελληνικός, φιλειρηνικός. Άπό τή στιγμή όμως πού τά ιδιοτελή συμφέροντά τους συνδέονταν μέ τήν έξέγερση τών Έλλήνων, επειδή είχάν βλέψεις γιά τήν έγγύς Άνατολή, ή επέμβασή τους ήταν προορισμένη νά προκαλέσει μεταξύ τους άνταγωνισμό καί άντιζηλιές καί νά συντελέσει στή διαίρεση του Έλληνικού λαού μέ τό σχηματισμό άντίπαλων κομμάτων.

Οί Έλληνες, πού βρίσκονταν ιδιαίτερα τότε σέ κίνδυνο καί άναζητούσαν προστασία, δέχτηκαν, μ' αύτή τήν άνεπίσημη επέμβαση, νά σχηματίσουν κόμματα.

Έτσι λοιπόν ή επαναστατημένη Έλλάδα τό καλοκαίρι του 1826 άπόκτησε καταρχήν· τά δύο κόμματά της, τό γαλλικό καί τό άγγλικό. Μόλις δημιουργήθηκε ό πυρήνας, έστω καί ύποτυπώδης, αύτών τών κομμάτων, άρχισαν οι ένέργειες, γιά νά δοθεϊ κάποια σταθερότερη μορφή καί ταυτόχρονα νά πληθυνθούν οι όπαδοί τους.

Ρωσικό Κόμμα

Μέσα σ' αύτό τόν άνταγωνισμό μεταξύ γαλλικού καί άγγλικού κόμματος, καθώς έπίσης αύξάνονταν οι δυσκολίες γιά τόν Άγώνα, μιá άλλη ομάδα Έλλήνων, ό Ίωαν. Θεοτόκης, ό Άνδρ. Ζαΐμης, οι Δημ. καί Ά. Παπαγιαννόπουλος, ό Γ. Τουρτούρης, ό Ίγνάτιος Ούγγροβλαχίας καί

άλλοι, προετοιμάζε την πρόσκληση του Καποδίστρια ως ανώτατου άρχοντα. Η Καποδιστριακή κίνηση, πού την άγνοούσε άρχικά ό Καποδίστριας και ύστερα την άπόρριψε, είχε σφαλερά χαρακτηριστεί, άπό όσους ήξεραν την ύπαρξή της, ως φιλωρωσική. Άργότερα όμως, "Έλληνες στην Έλλάδα και άλλοι στη Ρωσία κινήθηκαν για τή δημιουργία φιλωρωσικού κόμματος, όταν είδαν ότι υπήρχε περιθώριο για ένεργότερη συμπάρασταση, ιδιαίτερα άφου έγκαταλείφτηκε τό ρωσικό σχέδιο τών «τριών τμημάτων» (πού οι "Έλληνες τό άποποιήθηκαν) και άφου στό θρόνο της Ρωσίας ανέβηκε ό Νικόλαος Α', πού τόν θεωρούσαν άποφασιστικό και δραστήριο.

Η αλήθεια είναι ότι για τή γένεση του κόμματος αυτού δέν έχουμε σαφείς και συγκεκριμένες πληροφορίες³. Τό βέβαιο είναι πάντως ότι τό Μάρτιο του 1826 τό ρωσικό κόμμα υπήρχε, σύμφωνα μέ τή μαρτυρία του 'Ημερολογίου του Ζαχαριάδη⁴.

"Αν συνδυάσουμε όσα λέγει ό Ζαχαριάδης⁴ μέ την άλλαγή τών ρωσικών διαθέσεων τό φθινόπωρο του 1825, θά μπορούσαμε νά βγάλουμε τό συμπέρασμα ότι τό ρωσικό κόμμα έλαβε την άρχή του μέ ύποκίνηση της Ρωσίας κατά τό χρονικό διάστημα Άννουαρίου - Μαρτίου του 1826.

Έπίλογος

"Ετοι περίπου έλαβαν την ύπαρξή τους στην έπαναστατημένη Έλλάδα τά τρία κόμματα, τό γαλλικό, τό άγγλικό και τό ρωσικό. Τά κόμματα αυτά δέν ήταν οργανωμένα όπως στα άλλα άνεξάρτητα και εϋνομούμενα κράτη.

Δέν είχαν σταθερή όργάνωση, ούτε σκοπούς και προγράμματα καθορισμένα μέ σαφήνεια, πέρα άπ' αυτά όμως δέν είχαν ρίζες μεταξύ του έλληνικού λαού, αλλά οι άρχές τους ήταν γνωστές και κατανοητές σε λίγα πρόσωπα, τά όποια, καλά ή άσχημα, είχαν συγκεντρώσει στα χέρια τους τή διεύθυνση του Άγώνα.

"Ετοι θά μπορούσαμε νά πούμε ότι τά κόμματα ήταν γεννήματα της γενικής σύγχυσης πού επικρατούσε τότε στην Έλλάδα και της προσδοκίας ότι θά μπορούσε νά κερδηθεί για τόν έλληνικό Άγώνα ή εϋνοια τών Μεγάλων Δυνάμεων. Δέν είχε κατανοηθεί άπό τούς "Έλληνες ότι ή έξωτερική πολιτική διαμορφώνεται μέ την ψυχρή λογική έκτίμηση τών συμφερόντων, όπου ό συναισθηματισμός δέν έχει περιθώρια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Λόγος του Στρατηγού Σεμπαστιάνι στο Γαλλικό Κοινοβούλιο

Ο στρατηγός Σεβαστιάνης, ό και μέλος της φιλελληνικής εταιρίας, κεραυνόν ευγλωττίας έθριψεν επί τό ύπουργείον Βιλλέλου έν μι ά τών βουλευτικών

συνεδρίασεων. «'Ο Θεός», είπεν «ήκουσε τάς κραυγάς μυριάδων Χριστιανών σφαζομένων εν τῇ Ἀνατολῇ, καί οἱ λογισμοί άσεβούς πολιτικῆς μукτηρίζονται ένώπιον άτρομήτου λαοῦ φλεγομένου υπό τοῦ διττοῦ ένθουσιασμοῦ τοῦ γεννῶντος τούς μάρτυρας καί τούς ήρωας. Οἱ Ἕλληνες δέν εἶχαν πατρίδα καί άγωνίζονται νά τήν άνακτήσωσι, διότι πατρίς δέν είναι ὁ τόπος ὅπου ἡ κυβέρνησις δέν έξασφαλίζει ἑλευθερίαν συνειδησίως, τιμῆν καί ἰδιοκτησίαν. Τίνες τῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, φοβούμενοι ἐπέκτασιν τῆς Ρωσσίας καί τήν εἰς Κωνσταντινούπολιν άφίξιν τῆς, πρὸς ἣν άνοίγει τῆς πύλας ἡ άκατάληπτος ἐγκατάλειψις τῶν Ἑλλήνων, ματαίως ἐνοῦνται εἰς ὑποστήριξιν τοῦ κλονιζομένου καί πίπτοντος ἤδη ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἐάν μεγαλοφύεις άνδρες ἐκυβέρνων τήν πολιτικὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, μεγάλη καί ανεξάρτητος ἐπικράτεια θά καθαρτιζέτο κατά τήν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ὄχι υπό παρακαμασάντων Μωαμεθανῶν, ἀλλά υπό νεάζοντος χριστιανικοῦ λαοῦ, καί τοιουτοτρόπως θά ἐτίθεντο ὄρια κατά τῆς βαρβαρότητος καί κατά τοῦ ρωσικοῦ κολοσσοῦ, καί θά ἡσφαλιζέτο διά παντός ἡ νῦν κινδυνεύουσα ἡσυχία τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ἀντί τῶν μεγάλων τούτων σχεδίων, ποία είναι τὰ τῶν ὑπουργῶν τῆς Γαλλίας; ποταπαί σχέσεις πρὸς ἕνα πασάν, οὐτίνας ἡ ἐφήμερος ὑπαρξις ὁμοιάζει τήν περικυλοῦσαν αὐτὸν ἄστατον ἄμμον τῆς ἐρήμου.

(Σπ. Τρικούπη: Ἱστορία Ἑλλήν. Ἐπαναστάσεως, τομ. Γ' σ. 248-49)

2

Πληροφορίες τοῦ Σπ. Τρικούπη γιά τήν ἰδρυση τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος

Μεσοῦντος δέ τοῦ 1824 ἦλθεν εἰς Μεσολόγγι ὁ Γεώργιος Βιτάλης φέρων πρὸς αὐτὸν γράμματα τοῦ βουλευτοῦ τῆς Γαλλίας Βιλλεβέκου καί τοῦ συνταγματάρχου Ρουμινῆ, ὑπασπιστοῦ καί ἐξ άπορρήτων τοῦ δουκός τῆς Αὐρλίγας, άποδεικνύοντα τήν άνάγκην νά βασιλευθῇ ἡ Ἑλλάς, προβάλλοντα ὡς βασιλέα τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ δουκός, καί αἰτιολογούντα ὡς σωτήριο καί μεγάλων αγαθῶν παραίτιον τήν ἐκλογὴν ταύτην.....

Ἐλθῶν δέ ὁ Ρόσχης εἰς Ἑλλάδα, είπεν υπό ἐμπιστοσύνην πρὸς τὸν Κουντουριώτην, τὸν Μαυροκορδάτον καί δύο τρεῖς φίλους αὐτῶν ὅτι εἶχε μυστικὴν ἐντολήν νά ἐνισχύσῃ τὸ περί οὗ ὁ λόγος σχέδιον, καί ὅτι εἰς πραγματοποιήσιν αὐτοῦ ἔβλεπε κατάλληλον τήν ὥραν καθ' ἣν αἱ εὐτυχεῖς πρόοδοι τοῦ Ἰμβραήμη μετά τήν ἦτταν τῶν ἐν Κρεμμυδίῳ καί τήν πτώσιν Ναβαρίνων, Σφακτηρίας καί Νεοκάστρου, ἔρριψαν τούς Ἕλληνας εἰς πλήρη αθυμίαν καί ἀπελπισίαν· ἐπειδὴ δέ ὁ προβαλλόμενος ὡς βασιλεύς, οὐτίνας ἔφερε τήν εἰκόνα ἐν ἱματισμῷ ἑλληνικῷ ἦτον ἀνήλιε, ἔβεβαίωνεν ὅτι ὁ πατήρ αὐτοῦ πρόθυμος ἦτο νά τὸν ἐπιτροπεύσῃ, ἂν ἤθελαν οἱ Ἕλληνες, ὑπέσχετο δέ καί στρατιωτικὴν ἐπικουρίαν καί ἀνάλογον τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἑλλάδος χρηματικὴν χορηγίαν.....

Ὁ Ρόσχης, ἰδὼν ὅτι ὁ Κουντουριώτης, ὁ Μαυροκορδάτος καί οἱ φίλοι αὐτῶν δέν παρεδέχοντο τήν πρότασιν του, ἂν δέν ἐβεβαίουντο περὶ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ἀγγλίας ἢ περὶ τῆς φανεράς καί πραγματικῆς ὑπερασπίσεως τῆς Γαλλίας, ἔστρεψε τὰ βλέμματά του πρὸς ἄλλους Ἕλληνας προτρέπων αὐτούς νά συνέλθωσιν εἰς τήν ἐν Ναυπλίῳ πλατείαν τοῦ Πλατᾶνον πρὸς ἀναγόρευσιν τοῦ βασιλέως· ἔφερε δέ καί πολυεῖδη δῶρα, ἐξ ὧν διένειμε καί εἰς τινες. ΕΞ αἰτίας τῆς κακῆς καταστάσεως τῆς πατρίδος τὸ πρᾶγμα κατήντησε σπουδαῖον καί ἐπικίνδυνον, ἔφερε διαίρεσιν εἰς τούς ἐν τοῖς πράγμασι καί ἀνεφύη κατά πρώτην φοράν κόμμα γαλλικόν ἐν Ἑλλάδι.....

Πολλῶν δέ συνεντεύξεων περὶ τούτου γενομένων, παρευρισκομένου καί τοῦ Ρόσχη καί βεβαιούντος ἀλλά μὴ πείθογτος ὅτι, καθ' ἃς εἶχε πληροφορίας, ὁ

Κάνιγγ ἐνέκρινε τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἀπεφασίσθη νὰ σταλῆ τις πρὸς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν εἰς ἐξέτασιν.

(Σπ. Τρικούπη ἱστ. 'Ελλ. Ἐπαναστάσεως, τομ. Γ' σσ. 243-246)

3

Πληροφορία Σπ. Τρικούπη περὶ Ρωσικοῦ Κόμματος

Ἡ ρωσικὴ αὐλὴ ἠγάπα καὶ ἐπεριποιεῖτο τοὺς εἰς τὴν ἐπικράτειάν της καταφυγόντας Ἕλληνας, ἀλλ' ἀπεστρέφετο καὶ κατέκρινε τὸν ἀγῶνά των, ὡς ἀπεδείξαμεν ἐντὸς δὲ τῆς Ἑλλάδος ἐτήρει παρρησία καὶ μυστικῶς εἰλικρινὴ οὐδετερότητα· καὶ ἐν ᾧ μοῖραι γαλλικαὶ καὶ αὐστριακαὶ περιέπλεαν τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἐφρόντιζαν νὰ ἐπιρρεάξωσι τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτῶν, οὔτε ρωσικὴ σημαία ἐφάνη δι' ὅλης ἐξαιτίας, οὔτε ἐπερρέαξέ τις ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς της· διὰ τοῦτο οὐδὲ κόμμα ρωσικὸν ὑπῆρχε τότε ἐν τῇ Ἑλλάδι.

(Σπ. Τρικούπη, ὅπου παραπάνω, σελ. 246)

4

Πληροφορία περὶ ὑπάρξεως Ρωσικοῦ κόμματος. Ἡμερολόγιο Ζαχαριάδη

Ὁ ρόλος τοῦ κ. Κωλέττη, ἀγκαλά καὶ ἀτιμος, εἶναι μ' ὄλον τοῦτο περιεργος, ἐπειδὴ τόσο ἐυμορφα ἤξεύρει νὰ ἀπατᾷ τὸν ἕνα καὶ τὸν ἄλλον. Αὐτός, ὡς προεῖπον, σύρει τὸν χορὸν τῆς γαλλικῆς φατρίας καὶ ὁ κύριος Ρώσκης ἐπιστηρίζεται εἰς αὐτόν. Ὅθεν καὶ διὰ τοῦτο ἀντιπολεμεῖ κάθε στοχασμὸν τῶν δύο ἄλλων **κομμάτων**, Πελοποννησιακονησιώτικου καὶ Κουντουριωτομαυροκορδατιστικοῦ.

Προλαβόντως ἔδωσεν τὴν ὑπογραφήν του καὶ τὸν λόγον τῆς τιμῆς τῶν Πελοποννησιονησιώτων, ὅτι θέλει φρονῆ καὶ αὐτός καθὼς αὐτοὶ καὶ ὅτι θέλει παραιτηθῆ ἀπὸ κάθε ἄλλο κόμμα, φθάνει μόνον νὰ κρημισθῆ τὸ κουντουριωτομαυροκορδατιστικόν. Ἐσχάτως ἀπ' αὐτὰ ὅλα, ἅμα τοῦ ἐπαρρησιάσθη καὶ τὸ **ρῆθὲν ρωσικόν**, εὐθύς τὸ ἐνηγκαλίσθη, ἔδωσεν τὴν ὑπογραφήν του, ἔσυρεν καὶ ἄλλους ἰδικούς του (*ἀγκαλά ἀσημάντους*) καὶ σχέδιον ἔδωσεν τοιοῦτον, δηλαδὴ τοῦ νὰ σχετίσουν εἰς αὐτὸ τὸν Κουντουριώτην, Μαυροκορδάτον καὶ τοὺς ὀπαδοὺς των, ὥστε μ' αὐτὸν τὸν τρόπον θέλει ἠμπορέσουν νὰ καταπολεμήσουν ἐκεῖνο τῶν Πελοποννησιώτων. Ὅλ' αὐτὰ τὰ τοῦ κυρίου Κωλέττη καμώματα ἐχρειάζοντο ἄλλο κονδύλι νὰ τὰ ἐξιστορήσῃ σαφέστερα· ἀλλ' ἐγώ, μὴν ἠμπορῶντας, σημειῶν μόνον αὐτὴν τὴν μικρὰν ἕλην, τὴν ὅποια οἱ περισσότεραν γνῶσιν ἔχοντες ἤς ἐκκαθαρίσουν τὰ περισσότερα.

(Ἀπὸ τὸ ΑΡΧΕΙΟ ΡΩΜΑ, τομ. Β', σ. 106)

9-10-11-12-13 = Διέτριψα ὅλας ταύτας τὰς ἡμέρας εἰς τὴν Ἐπίδαυρον. Ἐως ἕνα καιρὸν ἔτρεχαν, ὡς προεῖπον, τρεῖς φατρία· δηλαδὴ, μία τῶν Πελοποννησιωτωνησιωτῶν, ἄλλη τῶν γαλλιστῶν (οἵτινες εἶναι μόνον ὀλίγοι Χερσεολλαδίται), ἄλλη τοῦ Κουντουριώτη, Μαυροκορδάτου καὶ λοιπῶν, ἐπὶ λόγῳ τοῦ νὰ δώσουν μίαν πρᾶξιν εἰς ὅλας τὰς Δυνάμεις, προβάλλοντες, ὅτι, ἐπειδὴ καὶ ἡ Ἄγγλια δὲν ἐδέχθη τὴν πρᾶξιν μας καὶ ὁ ἀξιὸς πολιτικὸς πρῶην ἐν Πετρούπολει νῦν δὲ Παρισίοις Στρούζας οὕτω τὰς συμβουλεύει. Ὁ δὲ ἐρχομὸς τοῦ Σπυριδῶνος Μεταξά ἀπὸ Ζάκυνθος εἰς Ναύπλιον καὶ τώρα εἰς Ἐπίδαυρον ἐσχηματίσθη καὶ ἄλλη βασιλορρωσικὴ.

(ὅπου παραπάνω, σσ. 108-109)

7.- Συνέπειες από την ίδρυση τῶν τριῶν κομμάτων στήν ἐξωτερική πολιτική τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας

Ἡ στάση ἀναμονῆς τῶν προστατριῶν δυνάμεων

Ἡ ἀντιφατική γαλλική πολιτική, ἡ ἀποτυχία τοῦ Τσάρου νά φανεῖ ἀντάξιος τῶν προσδοκιῶν τῶν Ἑλλήνων ὡς προστάτης τῆς Ὀρθοδοξίας καί ἡ εὐνοϊκότερη στάση τοῦ Κάνιγκ δημιούργησαν νέες προϋποθέσεις γιά τή δράση τῶν νεοσύστατων κομμάτων. Εἶναι ὁμως ἀλήθεια ὅτι οἱ Κυβερνήσεις τῆς Γαλλίας καί τῆς Ἀγγλίας ἀπό φόβο μήπως ἐξαιτίας περιπλοκῶν διασπασθεῖ ἡ ὁμοφωνία μεταξύ τῶν Δυνάμεων, ἀρνήθηκαν νά ἀναλάβουν τήν εὐθύνη γιά τή δράση τῶν ἀντίστοιχων Κομμάτων στήν Ἑλλάδα.

Πρώτη ἡ Γαλλία ἀρνήθηκε τήν εὐθύνη γιά τό διάβημα τοῦ ὑπασπιστῆ τοῦ δούκα τῆς Ὀρλεάνης, Ρουμινύ. Ὁ Ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Νταμά (DAMAS), ὅταν ρωτήθηκε ἀπό τό γάλλο πρεσβευτή τῆς Γαλλίας στήν Κων/πολη Γκιγιεμινό (GUILLEMINOT), ἂν ἡ πρόταση τοῦ Ρουμινύ καί οἱ ἐνέργειες τοῦ στρατηγοῦ Ρός ἔγιναν ὕστερα ἀπό ἐπίσημη ἐντολή, ἔδωσε ἀρνητική ἀπάντηση¹.

Ὑστερα ἡ Ἀγγλία τοῦ Κάνιγκ ἀρνήθηκε φανερά ν' ἀναλάβει τήν προστασία τῆς Ἑλλάδας παρόλο πού τῆς προσφέρθηκε ἀπό τοὺς Ἕλληνες.

Τά πράγματα ἐξελίχτηκαν ὡς ἑξῆς:

Οἱ κινήσεις τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν στήν Ἑλλάδα

Ἡ φιλοαγγλική μερίδα κέρδισε, ἔστω καί προσωρινά, τήν ὑποστήριξη τοῦ Κολοκοτρώνη. Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί ἦταν μοιρασμένοι. Ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Κουντουριώτης καί ὁ Κωλέττης, εἶχαν ἐνθαρρύνει ἡ ὑποστηρίξει τή γαλλική κίνηση, μέ διαφορετικά ὁ καθένας ἐλατήρια. Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Μαυρομιχάλης, ὁ Ζαΐμης καί ὁ Λόντος ἔκλιναν συναισθηματικά πρὸς τή Ρωσία καί προτιμοῦσαν τή λύση Καποδίστρια. Ἡ Ἐπιτροπή πάλι τῆς Ζακύνθου εἶχε συντάξει μιά ἔκκληση στήν Ἀγγλία νά δεχθεῖ ν' ἀναλάβει τήν προστασία τῆς Ἑλλάδας. Οἱ ἐκπρόσωποί της (*ἀνάμεσά τους ὁ Σπ. Τρικούπης*) εἶχαν προσπαθήσει νά πάρουν μέ τό μέρος τους τό Μαυροκορδάτο, τόν Κουντουριώτη καί ἄλλους. Ἔστειλαν τότε στό Λονδίνο τόν Γ. Σπανιωλάκη μέ γράμμα πρὸς τόν Κάνιγκ.

Στό γράμμα αὐτό ἡ Ἑλλ. Κυβέρνηση ζητοῦσε ἀπό τήν Ἀγγλία νά διαλέξει ἓνα μονάρχη τῆς ἀρεσκείας της γιά τήν Ἑλλάδα καί ταυτόχρονα πρότεινε τό Λεοπόλδο τοῦ Σάξ - Κόμπουργκ².

Ἡ πράξη τῆς ὑποτέλειας

Στίς ἀρχές τοῦ Ἰουλίου 1825 ἡ Ἐπιτροπή Ζακύνθου εἶχε ἐτοιμάσει

¹ Σάξ Κόμπουργκ Γκόθα, παλιό πριγκηπάτο στή Σαξονία τῆς Γερμανίας· ἀπό τό 1826 ἡγεμόνας του ἀνέλαβε ὁ Ἐρνέστος Α', ἀδελφός τοῦ Λεοπόλδου.

ένα κείμενο, μία έκκληση προς τή Μ. Βρετανία, για να έγκαθιδρύσει αγγλικό προτεκτοράτο στην Ελλάδα. Τό έγγραφο αυτό έστειλε να επικυρωθεί επίσης από τήν Έλληνική Κυβέρνηση.

Στίς 6 καί 7 'Ιουλίου ύπόγραψαν (για χάρη τής Πατρίδας πού κινδύνευε) ό Κολοκοτρώνης, ό Ζαΐμης, ό Δεληγιάννης καί άρκετοί άλλοι Πελοποννήσιοι, στίς 22 'Ιουλίου οί Στερεοελλαδίτες όπλαρχηγοί, στήν Άθήνα. Τό έγγραφο αυτό έγκρίθηκε από τό Βουλευτικό καί τό Νομοτελεστικό καί στάλθηκε στό Λονδίνο μέ τό Δημ. Μιαούλη, τό γιό του ναυάρχου, καί έμεινε γνωστό ως «Πράξη ύποτέλειας», «Πράξις ύποταγής» (ACT OF SUBMISSION)³.

Τό Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου ό Γεώργιος Κάνιγκ δέχτηκε τήν Έπιτροπή καί παρέλαβε τήν Πράξη. Δέν έδειξε τόν άναμενόμενο ένθουσιασμό. Μάλιστα παρατήρησε ότι παλιές συνθήκες μεταξύ Άγγλίας καί Τουρκίας, καθώς καί τά συμφέροντα τής Άγγλίας σ' όλόκληρη τήν Όθωμανική Αυτοκρατορία, δέν του επέτρεπαν να παραβιάσει τήν ουδετερότητα καί να ταχθεί μέ τό μέρος τών Έλλήνων.

Σέ τέτοια περίπτωση θά εξέθετε τά συμφέροντα τής Μ. Βρετανίας σέ μεγάλο κίνδυνο.

Σύμφωνα μέ τά άγγλικά πρακτικά τής συζητήσεως ό Κάνιγκ πίσω από κάποια «εύχαριστως» καί «ΐσως» άφησε κάποια έλπίδα για μεσολάβηση στό μέλλον⁴.

Οί Έλληνες άντιπρόσωποι ταραχτήκαν από τήν άρνηση, ουσιαστικά, άποδοχής τής έλληνικής προσφοράς ύποταγής. Δέ δέχτηκαν καμιά λύση έκτός από τήν άπόλυτη άνεξαρτησία τής Ελλάδας καί κατέληγαν μ' αυτή τήν άνταπάντηση: «Οί Έλληνες δέ θά ξαναζούσαν ποτέ φιλικά μέ τούς Τούρκους, έγκατεστημένους άνάμεσά τους. Έπρεπε ή να νικήσουν ή να πεθάνουν».

Όσον άφορά τήν «πράξη ύποτέλειας» πού έκαναν δέν ήταν αντιφατική στήν παραπάνω δήλωση, γιατί τό πνεύμα τής πράξεως αυτής ήταν πολύ ένδειξη έμπιστοσύνης στήν Άγγλία παρά «άπόφαση τής πολιτικής τους άνεξαρτησίας», όπως τήν χαρακτήρισε ό Μέττερνιχ.

Πολιτικές ζυμώσεις ύστερα από τήν «πράξη τής ύποτέλειας»

Μέ τήν άρνητική έξωτερική πολιτική τών Δυνάμεων καί μέ τόν αύξανόμενο άνταγωνισμό τής Γαλλίας καί τής Άγγλίας ύποδουλίζονταν περισσότερο τά πάθη μεταξύ τών νέων αύτών κομμάτων πού καθένα είχε σκοπό να έκτοπίσει τήν έπιρροή του άλλου καί να ένισχύσει τή δική του έπιρροή στήν έπαναστατημένη Ελλάδα.

Καί, ένω κάθε ένέργεια γύρω από τό θέμα του δούκα τής Όρλεάνης διαψευδόταν από τό Δερινγύ (DE RIGNY), ό στρατηγός Σεμπασιάνη διαβεβαίωνε τούς ύπότέλειους του γαλλικού κόμματος, ότι ό Νεμούρ θά

δεχόταν τό ελληνικό στέμμα καί γι' αὐτό ἔπρεπε νά ὑποβάλουν μιά ἔγγραφη αἴτηση πρὸς τίς Δυνάμεις⁵.

Ἡ ἀρνητική στάση τῆς Ἀγγλίας καί ἡ προτροπή τοῦ Πρεσβευτῆ τῆς Στράφορντ Κάνιγκ στούς ἀγγλόφιλους νά δεχτοῦν τὴν ὑποτέλεια στὴν Ὑ. Πύλη, δημιούργησε δραστηριότητα στὰ κόμματα. Τό γαλλικό κόμμα καί ὁ Κωλέττης παρουσίαζαν σάν πλεονεκτική τὴ γαλλικὴ πρόταση, δηλαδή τὴν προσφορά τοῦ στέμματος στό γάλλο δούκα, ὁ ὁποῖος ἔδινε ἐγγυήσεις γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας καί οικονομικὴ ἐνίσχυση· κατηγοροῦσαν ταυτόχρονα τό ἀγγλικό κόμμα ὅτι εἰτοίμαζε τὴν πλήρη ἀποδοῦλωση τῆς Ἑλλάδας σέ ξένη Δύναμη.

Ἔτσι ἐπῆλθε ἡ διάσπαση στὶς τάξεις τῶν πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν, πρῶτα τῶν Πελοποννησίων κι ὕστερα τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Ἀφορμὴ βέβαια δέ στάθηκε ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῶν κομμάτων, καί ἰδιαίτερα τοῦ ἀγγλικοῦ, ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Γεωργ. Κουντουριώτη καί τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου, πού ἦταν ἀρχηγοὶ τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος. Ἀρχισαν νά διαρρέουν οἱ Ὀπλαρχηγοὶ καί πρῶτα ὁ Κολοκοτρώνης, πού ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ ἐπιρροή.

Στὰ τέλη τοῦ 1825 καί στὶς ἀρχές τοῦ 1826 τὰ δύο κόμματα εἶχαν ἰσχυροποιηθεῖ, αὔξησαν τοὺς ὀπαδοὺς τους καί ἐπέκτειναν τὴ δράση τους σ' ὅλη τὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. Τότε, ὅπως εἶπαμε, ἐμφανίστηκε καί τό ρωσικό κόμμα, γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ ἀκόμα περισσότερο ὁ ἀνταγωνισμός. Ἀρχηγός τοῦ «ρωσικοῦ» κόμματος ἀναγνωρίστηκε ὁ Ἀνδρέας Μεταξάς.

Κανένα ἀπὸ τὰ κόμματα αὐτὰ δέν εἶχε αὐτοτέλεια καί αὐτενέργεια. Σύμφωνα μέ μαρτυρίες⁶ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτά, τόσο γιὰ τὴν ὀργάνωση, ὅσο καί γιὰ ὅποιαδήποτε ἐνέργεια, ἐσωτερικῆς ἢ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ζητοῦσε νά λαμβάνει ὁδηγίες ἀπ' ἔξω.

Οἱ ξένες Δυνάμεις μ' αὐτό τὸν τρόπο ἐπηρέαζαν τὰ ἐλληνικά πράγματα, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἀποδυναμώνονταν ἀλληλοκατηγορούμενοι γιὰ φιλαρχία καί προδοσία τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Ἀπόσπασμα Ἐπιστολῆς τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Damas

Ἔγραφε τῆ 2 Αὐγούστου 1825: «ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς προτάσεις, αἰτίνες ἐγένοντο πρὸς ἐκλογὴν ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Γαλλίας, δέν εἶναι ἀνάγκη νά εἶπω, ὅτι οὐδέποτε ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ βασιλέως. Ἐάν παρόμοιοι σχέδιοι θά ἤρχετο ἡμῖν κατὰ νοῦν, θά ἔπρεπε νά εἰδοποιήσωμεν ὑμᾶς, ὅπως ὑποστηρίξετε αὐτό ἐνώπιον καί ἐναντίον πάντων καί νά διαλύσωμεν τοὺς δεομούς, τοὺς ὁποῖους συνήψαμεν χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τῶν ἐθνῶν». Ὀλίγας δέ ἡμέρας ἀργότερον ὁ αὐτός ὑπουργός τῶν ἐξωτερικῶν τῆς

Γαλλίας κατά τρόπον κατηγορηματικώτερον ἀπεδοκίμασε τήν διαγωγὴν τοῦ στρατηγοῦ Roche: «Πράκτωρ τῆς φιλλελληνικῆς ἐταιρείας τῶν Παρισίων ὁ στρατηγός Roche δὲν εἶχεν ἐπίσημον ἐντολήν ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως· ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις οὐδεμίαν ἄλλην ἀναγνωρίζει ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπίσημον ἀποστολήν ἢ τὴν τοῦ κόμητος Guilleminot».

(Ἀπὸ τῆ μελέτῃ Ν. Βλάχου «Ἡ γένεσις τῶν κομμάτων ἐν Ἑλλάδι, σ. 8)

2

Σπ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, τόμ Γ', σ. 250

Προκειμένης δὲ ἡδὴ ἐκλογῆς βασιλέως, ἔστρεψεν, ὡς καὶ ἄλλοτε, πρὸς τὴν αὐτὴν κυβέρνησιν τὰ ὄμματά της, καὶ τὴν 11 Ἰουνίου 1825 ἀπέστειλεν εἰς Λονδίνον τὸν Σπανιολάκην ὡς μέλος μὲν συμπληρωματικὸν τῆς ἐπιτροπῆς, ἀνακληθέντος τοῦ μέλους αὐτῆς Ἰωάννου Ζαήμη διὰ τὴν εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐνοχλήν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ κυρίως ἵνα ἐκθέσῃ εἰς τὸν Κάνιγγα τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου, τὴν ἀφευκτον **ἀνάγκην νά μοναρχηθῇ** συνταγματικῶς καὶ τὴν προθυμίαν του νά δεχθῇ ὄντινα ἐπρότεινε ἡ Ἀγγλία ὡς μονάρχην· παρηγγέλθη δὲ ἰδιαιτέρως νά παρενείρῃ ὡς τοιοῦτον τὸν Λεοπόλδον δούκα τοῦ Σαξεκοπύργου, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη, ἐπιμένοντος τοῦ Κάνιγγος, ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ ἑλληνοτουρκικῇ πάλῃ ἦτον ἡ οὐδετερότης, ὅτι θά ἐπέφερε δεινὰ ἢ ἄλλως πως παρέμβασίς της, καὶ ὅτι ἑλληνοφελῆ νομιζουσα εἰρηνικὸν τινα συμβιβασμόν, ἐτοίμη ἦτο νά συνεργήσῃ, ἂν ἡ Ἑλλάς ἐπεκαλεῖτο τὴν κατά τοῦτο συνέργειάν της. Καὶ ταῦτα μὲν ἀπήντησε πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἡ Ἀγγλία.

3

Πράξις τῆς ὑποτέλειας

263. (ΑΙΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ)

(Φάκελλος ἴδιος ἐν τῷ τμήματι τῶν χειρογράφων
τῆς Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης)

Ὁ Κλῆρος, οἱ Παραστάται, οἱ Ἀρχηγοί, Πολιτικοὶ καὶ Στρατιωτικοὶ Ξηρὰς καὶ θαλάσσης, τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Αὐν Παρατηροῦντες ὅτι διὰ τὰ ἀνεξάλειπτα δικαιώματα τῆς ἰδιοκτησίας καὶ κυριότητος, διὰ τὰς ἐπικρατούσας ἀρχὰς τῆς Θρησκείας καὶ Ἐλευθερίας καὶ διὰ τὸ ἐκ φύσεως ἔμφυτον, τοῦ νά διατηρῆ καὶ ἀσφαλίζῃ ἕκαστος τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν, οἱ Ἕλληνες ἐνωπίστησαν μὲ τὰ ὄπλα τῆς Δικαιοσύνης καὶ εἰς διάστημα πλέον τεσσάρων ἐτῶν ὑπέστησαν ἀποφασιστικῶς καὶ σταθερῶς κατὰ τῶν Δυνάμεων τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Αἰγύπτου, πεζῶν τε καὶ ναυτικῶν, καὶ εἰς ὅλους τούτους τοὺς κινδύνους τώρα ἠφάνισαν καὶ τώρα ἄμπωσαν τὰς κολοσιαίας δυνάμεις τῶν ἐχθρῶν, καὶ, τελευταῖον, στερημένοι παντός μέσου ἀνήκοντος εἰς τοιοῦτον ὑψηλὸν ἐγχείρημα, καθιέρωσαν οὗτοι διὰ τοῦ αἵματός των τὰ πολῦτιμα αὐτῶν δικαιώματα καὶ ἔδωκαν εἰς τὸν ἐκπεπληγμένον κόσμον ὄχι τόσον κοινὰς ἀποδείξεις, δι' ὅσον εἶναι ἰκανός ἕνας λαός, ἐκ φύσεως γεννημένος διὰ νά ζῆ ἐλεύθερος καὶ ὅστις ἡδὴ ἐδυνήθη νά διασπάσῃ τοὺς βρόχους μιᾶς ἰκανῶς πολυχρονίου καταθλιπτικῆς δουλείας.

Βον Παρατηροῦντες, ὅτι ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων μιᾶς πάλης οὕτως ἀνομοίου, ἀπέκτησαν οἱ Ἕλληνες τὴν ἀπαράμιλλον ἀπόφασιν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν καταστάσεως.

Γον Σκεπτόμενοι, ὅτι πράκτορές τινων ἠπειρωτικῶν Δυνάμεων, ἂν καὶ χριστιανῶν, δὲν διεφύλαξαν ὁδηγίαν, συνεχομένην μὲ τὰς ἀρχὰς, τὰς ὁποίας

αυτοί έστερέωσαν, αλλά από μέρους τών αυτών δέν έλειψαν νά έκβώσιν συνεχώς αντίρρήσεις πολιτικά πολυμόρφου ουσίας καί χαρακτήρος.

Δον Παρατηρούντες, ότι τινές τούτων τών πρακτόρων παίζουν διά τών άπεσταλμένων των εντός τής Έλλάδος, ώστε νά εισχωρήση εις τινας Έλληνας ή κλίσις, διά νά συστήσουν νέους σχηματισμούς πολιτικούς, άρμοδίους προς τό πνεύμα καί τά τέλη τών τοιούτων παρακινήτων.

Εον Παρατηρούντες, ότι όχι όλίγους κατατρεγμούς καί παρεκβάσεις ύποφέρει ή νόμιμος καί τακτική κίνηση του έλληνικού Ναυτικού από τούς Άρχηγούς τών Θαλασσίων Δυνάμεων τών Βασιλείων, ότινες κατά πάντα τρόπον πειράζουν τά καθήκοντα τής διακηρυχθείσης ουδετερότητας από τάς Αύλάς των εις τάς Συνελεύσεις του Λειβάχ καί Βερώνης.

ζον Παρατηρούντες μέ μεγάλην θλίψιν αυτούς τούς Χριστιανούς όπλιζόμενους εναντίον τών όπαδων του Εύαγγελίου καί εις βοήθειαν εκείνων του Άλκορανού, εις τρόπον, ώστε, στρατιώται εύρωπαϊοί, εναντίον πάσης άρχής άληθοϋς πολιτικής καί ήθικης σπεύδουν νά διδάξουν, διορίσουν καί όδηγήσουν τά στίφη τών βαρβάρων, διευθυνόμενα νά λεηλατήσουν τήν ιεράν εκείνην γήν, ήτις σκεπάζει ανάμικτα καί συγκεχυμένα τά άθάνατα κόκκαλα τών Κιμώνων, τών Τσαμαδών, τών Λεωνιδών, τών Βοτσαρών, τών Φιλοποιμένων, τών Νικηταραίων καί Κολιαίων, όπερ έμποδίζει τάς προόδους τής ιεράς ύποθέσεως τής Έλλάδος.

Ζον Παρατηρούντες, ότι ή Διοίκησης τής Μεγάλης Βρεττανίας, εύτυχής εις τό νά διευθύνη λαόν έλεύθερον, είναι ή μόνη, ήτις διετήρησε μέχρι λεπτοϋ καθαράν τήν ουδετερότητα, περιφρονούσα νά μιμηθί τας άναφανδόν βίας ή τας νεφώδεις διαχειρίσεις, αί όποιαί άπ' άλλους άδακόπως επράχθησαν καί πράττονται εις τήν Έλλάδα, Κωνσταντινούπολιν καί Αίγυπτον.

Ηον Σκεπτόμενοι, ότι ή Βρεττανική άδιαφορία δέν άρκει νά αντίρροπήση τόν ήδη έπηυξημένον έξωτερικόν κατατρεγμόν προς βλάβην τής Έλλάδος.

Θον Παρατηρούντες, ότι ή Έλλάς, όχι από χούλινσι δυνάμεων, ούτε από άδυνατισμένην άπόφασιν, δέν ήδυνήθη μέχρι τουδε νά προσεπιχειρή, αλλά διά τά προρρηθέντα αίτια καί μάλιστα τήν πηγάζουσαν από του νά μήν έλαβε ποτέ Διοίκησιν ύπερτέραν τών παθών καί σχέσεων.

Ιον Παρατηρούντες, ότι οί Έλληνες, εις τοιαύτην γενναίαν μάχην, ή πρέπει νά έκβώσιν από ταύτην νικηταί, ή θέλουν εισθαι τελείως άφανισμένοι, επειδή ουδέν μέσον είναι, τό όποιον νά δύναται νά τούς άποσπάση από ταύτην τήν άπόφασιν. ήτις ήδη κατήντησεν από τάς φοράς του πολέμου καί του χρόνου άφευκτος.

ΙΑον Παρατηρούντες, τελευταίον, ότι άν από υπερτάτην χάριν τής Προνοίας, εύρίσκωνται στερεωμένοι πλησίον μας αί βρεττανικά δυνάμεις, χρεωσται ή Έλλάς εις τήν παρούσαν αύτής κατάστασιν νά ώφεληθί από τουτο έγκαίρως, ως καί νά έπίσχη εις τήν εύθύτητα καί φιλανθρωπίαν τής ισχυρής αύτής Διοικήσεως.

Όθων, προς άσφάλειαν τών ιερών δικαιομάτων τής του Κράτους έλευθερίας καί ικανώς στερεάς πολιτικής ύπάρξεως, ή Έλλάς, διά τής παρούσης δημοσίας πράξεως, προσδιορίζει, θεσπίζει, άποφασίζει καί βούλεται τόν έπόμενον.

Νόμον

Α΄.) Τό Έλληνικόν Έθνος, δυνάμει τής παρούσης πράξεως, θέτει έκούσιως τήν ιεράν παρακαταθήκην τής αυτού Έλευθερίας, Έθνικής Άνεξαρτησίας καί τής πολιτικής αυτού ύπάρξεως υπό τήν μοναδικήν ύπεράσπισιν τής Μεγάλης Βρεττανίας.

Β΄.) Η παρούσα αύτη όργανική Πράξις του έλληνικού Έθνους συνοδεύεται μέ επί τούτω διπλούν ύπόμνημα προς τήν Σεβασμίαν Διοίκησιν τής Αυτού

Βρετανικής Μεγαλειότητος κατ' εὐθειαν εἰς Λονδίνον καί συγχρόνως ἀποστέλλεται ἐμμέσως διὰ τῆς Αὐτοῦ Ἐξοχότητος τοῦ Λόρδου Μεγάλου Ἀρμοστοῦ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος εἰς τὰς Ἐνωμένας ἐπαρχίας τῶν Ἰονικῶν Νήσων.

Γ.) Οἱ Πρόεδροι τῶν εὐτάκτων Βουλευτηρίων τοῦ Κράτους, Ξηρὰς καί θαλάσσης θέλουν ἐτοιμῶς ἐκπληρῶσαι τὸν παρόντα ΝΟΜΟΝ.

(Ἰπὸ τὸ πρῶτον τοῦτο πρωτόγραφον, ὡς καί ὑπὸ τὸ τελευταῖον, φέρεται χρονολογία:)

Ἐν Πελοποννήσῳ τῇ... Ἰουνίου 1825.

(Καί μία ὑπογραφή:)

Ὁ Πρόεδρος τῶν κατὰ Ξηρὰν εὐτάκτων Βουλευτηρίων
τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καί Γενικός Ἀρχηγός
τῶν κατὰ γῆν Δυνάμεων.

Θ. Κολοκοτρώνης.

(Τὰ λοιπὰ τέσσαρα φέρουσιν ἐν τέλει τὸ ἐξῆς:)

Ὁ Πρόεδρος τῶν εὐτάκτων συσσωματώσεων τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καί λοιπῶν μερῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καί ἀρχιναύαρχος τῶν κατὰ θάλασσαν Δυνάμεων.

(Ἐχουσι δὲ ταῦτα χρονολογίας: Τὸ μὲν 26 Ἰουλίου 1825, τὰ ἕτερα τρία ἀπλῶς: Ἰουλίου 1825 καί τὸ τελευταῖον 14 Ἰουλίου 1825).

(Ἰπὸ τὸ πρῶτον ὑπάρχει ἡ ὑπογραφή:

Ἀνδρέας Μιαοῦλης

καί μετ' αὐτὴν αἱ λοιπαὶ ὑπογραφαί, ὡς ἐξῆς:)

Ἀνατολικῇ καί Δυτικῇ Χέρσος Ἑλλάς

Ὁ Κλήρος

Ὁ Μητροπολίτης Ναυπάκτου καί Ἄρτης Πορφύριος, Νικοπόλεως
καί πάσης Αἰτωλίας, ὁ Ἐπίσκοπος Ρογῶν

(Ἀρχεῖο Ρώμα, τόμ. Α', σ. 592-595)

4

Ἀπάντηση τοῦ Γ. Κάνιγκ στὴν Πράξη τῆς Ὑποτέλειαι τῶν Ἑλλήνων

Κατὰ Σεπτέμβριον δὲ τοῦ ἔτους 1825 ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Μ. Βρετανίας Γεώργιος Canning δεχθεὶς τὴν ἑλληνικὴν ἀποστολὴν μετ' ἐπί κεφαλῆς τὸν υἱὸν τοῦ ἐνδόξου ναυάρχου Ἀνδρέου Μιαοῦλη Δημήτριον, ἧτις εἶχεν ἐπιφορτισθῆ, ἵνα ἐπιδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν αἴτησιν τοῦ Ἰουνίου τοῦ κλήρου καί τῶν προκρίτων τῆς Ἑλλάδος, παρετήρησεν, ὅτι παλαιαὶ συνθήκαι μεταξὺ τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Τουρκίας, ἐγγυώμεναι ζωτικὰ συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας καθ' ἅπασαν τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν δὲν ἐπέτρεπον, ἵνα ἡ Ἀγγλία παραβιάζουσα τὴν οὐδετερότητα ταχθῆ μετ' ἄλλο μέρος τῶν Ἑλλήνων. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θὰ ἐξετίθεντο εἰς κίνδυνον σοβαρὸν τὰ συμφέροντα ταῦτα τῆς Μ. Βρετανίας. Προσέθετεν ὁμως, «ὅτι εὐχαρίστως θέλει δρᾶσαι πᾶσαν εὐκαιρίαν, ἣν ἡ τύχη τοῦ πολέμου καί αἱ ἀμοιβαῖαι ἐχθροπραξίαι ἤθελον παράσχει αὐτῇ, ἵνα συντελέσῃ εἰς τὸ νὰ λάβῃ τέλος ὁ πηλομακροῦς οὗτος ἀγὼν διὰ μεσολαβήσεως καί συνθήκης διατηρούσης ἀπρόσβλητα τὰ συμφέροντα καί τὴν τιμὴν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν».

(Ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ Ν. Βλάχου, *Γένεσις τῶν κομμάτων*, σελ. 8-9)

«Ίσως υπάρξει κάποιο σημείο στὸν ἀγώνα, πού ἡ Μεγάλη Βρετανία νά μορῶσει νά ἀσκήσῃ τὴν ἐπιρροή της γιὰ νά προωθῆσῃ ἓνα συμβιβασμὸ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καί τῆς Πύλης ὅχι γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, γιατί αὐτὸ θά ἦταν σάν νά τὰ ζητούσαμε ὅλα καί δέν θά μπορούσε νά εἶναι τὸ ἀντικείμενο ἑνὸς συμβιβασμοῦ (ἂν μπορούσαν οἱ Ἕλληνες νά κερδίσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους μόνιμοι τους, πάει καλά, καί αὐτὸ εἶναι δική τους ὑπόθεση), ἀλλὰ γιὰ ὅποιαδήποτε λύση ἐκτός ἀπὸ ἀνεξαρτησία πού θά μπορούσε νά γίνει βάση μιᾶς συμφωνίας μέ τὴν Πύλη».

(Ἀπὸ τὴν Ἱστορία Ἑλλ. Ἔθνους τόμ. IB' σ. 407)

5

Ἔγγραφη Αἴτηση (ΥΠΟΜΝΗΜΑ) τῶν ὑπευθύνων τοῦ γαλλικοῦ κόμματος πρὸς τὸ Δούκα τῆς Ὁρλεάνης

(ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ)

Ἐκλαμπρότατε!

Αἱ ὑπὸ χρονολογίαν 28 λήξαντος Ὀκτωβρίου ἐπιστολαὶ τοῦ Στρατηγοῦ κ. Σεβαστιάνη καί αἱ τοῦ Κ^{ου} Ρουμινύ ἠυχάριστησαν ἡμᾶς τελείως περὶ τῆς πιθανῆς ἀποδοχῆς ὑπὸ τῆς Ὑ. Β. Ὑψ. τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τοῦ Σεπτῦ υἱοῦ Αὐτῆς, τοῦ δουκὸς τοῦ Νεμούρ.

Εἴχομεν ἀποφασίσει ν' ἀκολουθῶμεν κατὰ γράμμα τὰς συμβουλὰς τοῦ Στρατηγοῦ κ. Σεβαστιάνη καί τοῦ Ρουμινύ ὡς πρὸς τὸ ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον ἠθέλομεν ἀπευθύνει πρὸς τοὺς ἠγεμόνας τῆς Χριστιανωσύνης καί νά προβῶμεν ἀκολουθῶντες ἐν τῇ Γενικῇ τοῦ Ἔθνους Συνελεύσει εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ δουκὸς τοῦ Νεμούρ, ἐπετύχομεν δέ, κατὰ τὰς συμβουλὰς αὐτῶν, νά συγκεντρώσωμεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάσας τὰς γνώμας, οὐχὶ δ' ἄνευ κόπιου τὸ εἶχομεν κατορθῶσει, ὅτε ὁ ἀντιναύαρχος κ. δὲ Ῥινύ, διὰ τῶν ἀκαίρων ἐπιστολῶν του ἀνεστάτωσε τοὺς ἐκ τῆς Πελοποννήσου κυρίως, τοῦτο δ' ἀναγκάζει ἡμᾶς νά προβῶμεν εἰς τὸ νέον τοῦτο διάβημα παρὰ τῇ Ὑ. Β. Ὑψ., ὅπως διαβεβαιώσωμεν ὅ,τι προεξεθέσαμεν.

Αἱ ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας ὁ Κ^{ος} Δεριγνύ ἔγραψε πρὸς τὸν Κ^{ον} Μαυροκορδάτον, ὑπουργόν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅπως προκατάλαβῃ αὐτόν κατὰ θετικόν τρόπον, ἵνα δυοπιστῇ πρὸς τὰς ραδιοουργίας τοῦ Στρατηγοῦ Κ^{ου} Ρός, εἰς τὸν ὁποῖον ἡμεῖς ἔχομεν πληρῆ ἐμπιστοσύνην, λέγων εἰς τὴν πρὸς τὸν Κ^{ον} Φαβιέρων ἐπιστολήν του, ὅτι ἔβλεπε μετὰ λύπης, ὅτι αὐτὸς ὁ *τρελλὸς δὲ Ρουμινύ* διὰ τῶν πρὸς τὸν Ρός ἐπιστολῶν του, ἐξήψε τὰς ἑλληνικὰς κεφαλὰς, καί προσθέτων ἐπὶ πλεόν, ὅτι δέν ἐνόει πῶς ἠδύναντο νά πιστεύωσιν εἰς αὐτὸ τὸ *ζῶον τὸν Βιτάλην* εἶναι αἱ ἴδιαι φράσεις του· τέρπονται ν' ἀνακοινῶσιν εἰς τὸ Κοινόν τὰς ἐπιστολάς ἐκεῖνας, ὅπως διεγείρωσι τὴν δυοπιστίαν πρὸς πᾶν ὅ,τι ἐπράξαμεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἡμῶν. Ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ταύτῃ ἐθεωρήσαμεν, ὅτι ὀφείλομεν ν' ἀποτελέσωμεν ἐπιτροπὴν, συγκειμένην ἐκ τριῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως, τριῶν γερουσιαστῶν, ἐκ τριῶν πρωτευόντων προϋχόντων τῆς Πελοποννήσου, ἐκ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν, τοῦ ἐν τῇ Ἑθνικῇ συνελεύσει πληρεξουσίου Κ^{ου} Αἰνιᾶνος καί τοῦ Κ^{ου} Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ἀδάμ Δούκα, ὅπως ὑποβάλλωμεν τὰ ζητήματα, τὰ μνημονευόμενα ἐν τῇ ἀπὸ κοινοῦ ἐπιστολῇ ἡμῶν, τὴν ὁποῖαν λαμβάνομεν τὴν τιμὴν ν' ἀπευθύνωμεν πρὸς τὴν Ὑ. Β. Ὑψ., παρακαλοῦντες αὐτὴν ἐν ὀνόματι τῆς Πατρίδος νά δώσῃ ἡμῖν ταχεῖαν λύσιν, διότι ἡ Ἔθνοσυνέλευσις, ἣτις ἔπρεπε νά συνέλθῃ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦτῃ τὸν Ἰανουάριον, ἀνεβλήθη διὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ προσεχοῦς Μαρτίου, ὅπως δυνηθῇ νά λάβῃ τὴν Ὑμ. ἀπάντησιν. Ἐνεκα τούτου, ἐδέξαμε νά πιέσωμεν τὸν γενναῖον στρατηγόν Ρός ν' ἀποφασίσῃ νά δανείσῃ μίαν

ήμιολίαν, ἴν' ἀποστείλωμεν τό σπουδαῖον τοῦτο ἔγγραφον, τό μέλλον ν' ἀποφασίση περί τῆς τύχης τῆς χώρας ἡμῶν καί ὅπερ ἐπιφορτίζομεν, ἵνα φέρῃ ὕμιν ὁ συμπατριώτης ἡμῶν Κ^{ος} Γεώργιος Βιτάλης. Θέλει ἐξηγήσει ὑμῖν οὗτος πάσας τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας ἐδέησε νά ὑπερπηδήσωμεν, προερχομένας δ' ἐκ τῶν ἀμφιβολῶν, τὰς ὁποίας περί τῆς ὑμετέρας συγκαταθέσεως ἔρριψεν ὁ Κ^{ος} δέ Ριγνύ.

Δέν ἔχομεν ἄλλην ἀσφαλεστέραν καί ταχύτεραν ὁδόν, διότι τά πλοῖα τοῦ Βασιλέως τῆς Γαλλίας δέν ἐφάνησαν ἐνταῦθα ἀπό τῆς 3 Δ/βρίου λήξαντος. Ἄλλως, πῶς δυναμέθα νῦν νά ἐμπιστευθῶμεν εἰς τόν Κ^{ον} δέ Ριγνύ, ὅστις, διά τοῦ ὑποπλοιάρχου Βαιλλάν, ἀνεκοίνωσε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, ὅτι νά δυσπιστῶμεν πρὸς τοὺς ἐνταῦθα εὐρισκομένους ῥαδιούργους Γάλλους, οἵτινες ἐτόλμων νά λέγωσιν ὅτι ἡ Ὑ. Β. Ὑψ. θέλει δεχθῆ τό στέμμα τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ τοῦ δουκὸς τοῦ Νεμούρ, προσθέτων, ὅτι ἡ τοιαύτη διαβεβαίωσις εἶναι παντελῶς ψευδῆς καί ὅτι ἔχει ἐντολήν τῆς Κυβερνήσεώς του νά εἰδοποιήσῃ τούς Ἕλληνας, ὅτι οὐδέποτε ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας θέλει συγκατανεύσει εἰς τόν διορισμόν τοῦτον.

Αἱ θλιβεραὶ αὐτὰ εἰδήσεις, Ἐκλαμπρότατε, εἶναι τοιαῦται, ὥστε ν' ἀνησυχῶσι τοὺς Ἕλληνας καί νά ῥίπτωσιν αὐτοὺς εἰς δικαίαν δυσπιστίαν.

Προσφεύγομεν, λοιπόν, εἰς τὴν ὑψηλὴν περινοίαν Ὑμῶν, ὅπως διαφωτίσῃ ἐκ νέου τοὺς ἀμφιβάλλοντας καί νά χαράξῃ ἡμῖν τὴν πορείαν, τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν ν' ἀκολουθήσωμεν ἐν τῇ προσεχεῖ Ἐθνοσυνελεύσει καί νά ἐπιβεβαιώσητε τὰς ὑπό χρονολογίαν 18 Ὀκτωβρίου ἐπιστολάς τοῦ Κ^{ον} δέ Ρουμνύ καί τοῦ Κ^{ον} Σεβαστιάνη. Ἰκετεύομεν τὴν Ὑ. Β. Ὑψ. ν' ἀπευθύνῃ τὰς ἀπαντήσεις αὐτῆς εἰς τὰς ἀπό κοινοῦ ἐπιστολάς ἀπ' εὐθείας πρὸς τόν Πετρόμπεην, ἡγεμόνα τῆς Μάνης, ὅστις εὐρίσκεται εἰς Μέθανα τόπον τῆς Συνελεύσεως, ἐντὸς φακέλλου πρὸς τόν στρατηγόν Ῥός, καί νά εἴπῃ ἡμῖν ἐάν δυναμέθα νά ἐνεργήσωμεν κατὰ τόν ἐθνικὸν πόθον, τόν κηρύττοντα ἐκ τῶν προτέρων ἡμέτερον ἡγεμόνα τόν Κύριον δοῦκα τοῦ Νεμούρ.

Λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νά εἴμεθα μετὰ βαθέως σεβασμοῦ

τῆς Ὑ. Β. Ὑψ. οἱ ταπεινότετοι καί
εὐπειθέστατοι θεράποντες

Ναῦπλιον, 10/22 Φεβρουαρίου 1826

ΑΡΧΕΙΟ ΡΩΜΑ, Τόμος Β', σ. 51-53

6

Θ. ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΚΑΙ Α. ΖΑΪΜΗΣ ΠΡΟΣ Δ. ΡΩΜΑΝ ΚΑΙ Κ. ΔΡΑΓΩΝΑΝ
(Πρωτότυπον. Ἄριθ. 7514 Ἀρχείου Ἐθν. Βιβλιοθήκης).

Ἐξοχώτατοι Κύριοι!

Τό μέ τόν Κύριον Ζαχαριάδην γράμμα Σας ἐλάβομεν καί ἀνέγνωμεν μετ' ἐπιστασίας νοός τὰ ἐν αὐτῷ. Ἠκούσαμεν παρά τοῦ ἰδίου καί ὅσα παρηγγέλη νά μᾶς εἴπῃ. Εἶδαμεν καί τὴν ἐξ Ὑδρας σταλεῖσαν μᾶς ἀπόκρισιν, τὴν δοθείσαν πρὸς τόν υἱόν τοῦ Μισοῦλη παρά τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Αὐτοῦ Βρετανικῆς Μεγαλειότητος εἰς τὰ πρὸς τὴν ἐξοχώτητά του διευθυνθέντα δημόσια ἔγγραφέ μᾶς, καί θέλει ἀπαντήσωμεν εἰς αὐτήν, καθὼς μᾶς ὀδηγήσῃ τό συμφέρον τῆς πατρίδος μᾶς.

Σπεύδομεν νά Σᾶς ἀποστείλωμεν ἄνευ βραδύτητος τόν Κύριον Ζαχαριάδην, διά νά Σᾶς κοινοποιήσωμεν τὰ ἀκόλουθα: Ἐνῷ ἀνεσκάπταμεν πανταχόθεν τό τοῦ Γαλλικισμοῦ Δένδρον καί τό κατηντήσαμεν εἰς τό ν' ἀποσπασθῇ πρὸρριζον καί

ἐνσυχολούμεθα εἰς τό νά συνάψωμεν καί διευθύνωμεν τῶν περισσοτέρων τᾶ πνεύματα (ἐννοοῦμεν τοὺς ἄχρι τοῦδε ἀντιφρονούντας) εἰς ἕν καί τό αὐτό φρόνημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεβάλαμεν τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματός μας, τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος μας, βλέπομεν αἰφνης ἀναφυόμενον ἄλλο, τοῦ ὁποίου οἱ κλάδοι ἐπαυξανόμενοι ἐξαπλοῦνται μάλιστα εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Ἀντὶ τοῦ πίπτοντος Γαλλικισμοῦ, ἀναφαίνεται **Ρωσισμός**, καί, καθ' ὅσον ἐν μικρῷ καιροῦ διαστήματι παρετηρήσαμεν, πληροφοροῦμεθα εὖρε πολλοὺς προσηλύτους ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, καὶ ἡ πρόοδος τοῦ φαίνεται τόσοσ ταχυτέρα, καθόσον ὑποστηρίζεται ἀπὸ μεγάλας καὶ πραγματικὰς νομιζόμενας ὑποσχέσεις καί ἐπὶ πᾶσι μὲ ἀνά χεῖρας χρήματα.

Ἡμεῖς, σταθεροὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐπατήσαμεν γραμμὴν, τείνουσιν εἰς τὴν προστασίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑθνους μας, ἐπεχειρήσαμεν τὰ χρωαῖδη καί κατὰ τοῦ Νεοφανοῦς τούτου καὶ ἔχομεν πεποιθῆσθαι, ὅτι τοῦλάχιστον θέλει εὐρεθῶμεν σύμφωνασι Πελοποννήσιοι καὶ Ὑδραῖοι. Ἄλλ ἐπειδὴ, ὡς προεῖρηται, δέν εἶναι τῶν μὴ ἐνδεχομένων **νά προοδεύῃ τό κόμμα τοῦτο**, παρακαλεῖσθε, **ἀναφερόμενοι περὶ αὐτοῦ ὅπου ἀνήκει, νά μὴ βραδύνετε νά μᾶς δώσετε τὰς ἀπαιτούμενας ὁδηγίας, διὰ νά ἡξεύρωμεν πῶς νά φερθῶμεν εἰς τὰ πράγματα. Τὰς ἀναμεινόμεν ὅσον τό γλιγωρότερον.**

Οἱ μυσταγωγοὶ τοῦ νεοφανοῦς τούτου κόμματος δέν ἐνεφανίσθησαν πρὸς οὐδένα ἐξ ἡμῶν εἰσέτι. Ὑμεῖς ἐνσυχολούμεθα εἰς τὴν ταχεῖαν συγκρότησιν τῆς Ἑθνικῆς Συνελεύσεως, προσπαθοῦντες ἐν ταῦτῳ νά πείσωμεν τοὺς ἀγνοοῦντας τὰ ἀληθῆ τῆς πατρίδος συμφέροντα, πλὴν καί εἰς αὐτὴν τὴν συγκρότησιν τῆς Συνελεύσεως ἀναφύονται πολλὰ δυσκολία, ἐπειδὴ οἱ ἐπέχοντες τὸν Διοικητικόν τόπον, φοβούμενοι δικαίως τὴν πῶσιν των, ἀντενεργοῦν μυριοτρόπως· καί ἀφοῦ μέχρι τοῦδε διεσκεδάσαμεν ἱκανὰ τῶν ἐπιχειρημάτων των μὲ κολακευτικὰ καί ὑποσχητικὰς τρόπους, ἐσχάτως ἔφθειραν τοὺς ὄπλαρχηγούς τούτους προπεσταλμένους ἀπὸ Μεσολόγγι διὰ νά γράψουν πρὸς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, διαμαρτυρόμενοι καθ' ἕνα τρόπον, ὅτι ἡ Συνέλευσις αὕτη δέν εἶναι οὔτε ἔγκαιρος, οὔτε συμφέρουσα νά γίνῃ πρὸς τό παρόν, ἐνῶ τό Μεσολόγγι, τό ὁποῖον βαστᾷ τὸν πόλεμον, κινδυνεύει καί δέν ἠμποροῦν οἱ πατριῶται, οἱ εὐρισκόμενοι ἐν Μεσολογγίῳ, νά στείλουν τακτικῶς τοὺς πολιτικούς καί πολεμικούς πληρεξουσίουσ των εἰς αὐτὴν τὴν Συνέλευσιν, καί ὅτι εἶναι τῆς πρώτης ἀνάγκης νά δώσουν οἱ Ἕλληνες ἐν γένει τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ Μεσολογγίου καί ὄχι νά καταγίνωνται εἰς τὴν Συνέλευσιν, ἡ ὁποία θέλει φέρει παραλυσίαν εἰς τὰ τοῦ πολέμου. Τοῦτο, ἂν καί ἀνίσχυρον, ἐπειδὴ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸν Γαλλικισμὸν καὶ Ρωσισμὸν, παρρησιάζεται ὡς φαινόμενον δύσκολον διὰ νά ματαιωθῇ. Οἱ ἐν Μεσολογγίῳ Στρατηγοὶ εἶναι προκατεληγμένοι ἀπὸ τὸν Ρωσισμὸν, οἱ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τό πλεῖστον μέρος εἶναι, καθ' ὅσον ἔως τώρα παρετηρήθη, ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Γαλλικισμὸν καί ἐπειδὴ θεωροῦν ἀμφοτέρω τὰ κόμματα, ὅτι, συγκροτουμένης τῆς Συνελεύσεως θέλει ματαιωθῶν τὰ ἐπιχειρήματά των καί ἔπειτα νά ὑπερισχῶσῃ ἡ πρὸς τὴν κραταιάν Βρετανίαν τοῦ Ἑθνους ἀφοσίωσις, εὐαρεστοῦνται νά ἀναβληθῇ ἡ Συνέλευσις καί νά μείνουν τὰ πράγματα εἰς τὴν ἰδίαν στάσιν ἔως νά λάβῃ καθέν τῶν ἀνωτέρω μερῶν τὰς ὁποίας ἐλπίζει ὁδηγίας. Ἡμεῖς ἀντέχομεν εἰς ὅλας αὐτάς τὰς προσβολὰς (μολονότι καί ἐν μέρος τῶν ὁμοφρονούντων μᾶς ἐπιβουλεύη, καί οὗτος εἶναι ὁ Κολιόπουλος, καθὼς θέλετε ἀκούσῃ πλατύτερον ἀπὸ τὸν Κύριον Ζαχαριάδην, ὅστις εἶδεν ἰδίους ὀφθαλμοῖς καί ἤκουσε τό φέρισμόν του) καί ἤδη, γράφοντες πρὸς ὑμᾶς, γράφομεν καί πρὸς τοὺς ἐν Ὑδρᾷ προκρίτους ἐξηγούντες πρὸς αὐτοὺς λεπτομερῶς τὴν στάσιν τῶν πραγμάτων καί τὴν μεγάλην ἀνάγκην, ἥτις ὑπογορεύει νά φανῶμεν εἰς τό

στάδιον προφανῶς σύμφωνον καὶ ὄχι πλέον δι' ὑποκεκρυμμένων ἀνταποκρίσεων· καὶ εἴθε νὰ αἰσθανθῶσι καὶ αὐτοὶ τὸν ὅποιον τρέχουσαν κίνδυνον.

Ἐν τοσοῦτῳ, Κύριοι, Ὑμεῖς, οἵτινες καὶ τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον ὁμολογουμένως ἀγαπᾶτε καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐλάβετε φιλικὴν διάθεσιν, φροντίσατε σπουδαίως, ἂν τὰ πράγματα τὸ συγχωροῦν, νὰ μᾶς ὀδηγήσετε καθαρὰ καὶ νὰ μᾶς ὑποστηρίξετε διὰ τῶν φίλων βασιμῶς, διὰ νὰ μὴν ὑποπέση καὶ ἡ Ἑλλάς εἰς δυστυχίαν καὶ ἡμεῖς ἐκτεθῶμεν εἰς νέους κινδύνους.

Εἶθε ἄρκετοί, καὶ νὰ Σᾶς εἴπωμεν περισσότερα εἶναι περιττόν· μάλιστα, ἐρχομένου τοῦ Κυρίου Ζαχαριάδου, πληροφορεῖσθε τὰ πάντα λεπτομερέστερον.

Μένουσαν εἰς τὰς προσταγὰς σας

Οἱ ἀδελφοί

Ἄπο Νέαν Ἐπίδουρον

Θ. Κολοκοτρώνης

Τῆ 14 Μαρτίου 1826

Ἀνδρέας Ζαῖμης

8. Ἡ ἐνεργὸς ἀνάμειξη τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἑλληνικὴ ὑπόθεσι (1825)· τὸ πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης (1826)

Ἐκτιμήσεις καὶ ἐνέργειες τοῦ Κάνιγκ

Ἐνῶ ἡ διπλωματία προχωροῦσε μὲ προσεκτικὰ βήματα γιὰ ξενικὴ μεσολάβηση, τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου ὀδηγοῦσαν ταχύτατα στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ὁ Κάνιγκ ἐνθαρρυσμένος ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐνέργειαν ἀποπειράθηκε νὰ λύσει τὸ Ἑλληνικὸ Ζήτημα, ἀποκομίζοντας φυσικὰ τὰ μεγαλύτερα δυνατὰ ὀφέλη γιὰ τὴν Ἀγγλίαν¹. Στὴν Κων/πολὴ ὁ νέος Πρεσβευτὴς Στρ. Κάνιγκ θὰ πίεζε τοὺς Τούρκους νὰ προβοῦν σὲ μεγαλύτερες ὑποχωρήσεις, ἀπειλώνοντας τους ὅτι σὲ περίπτωσι Ρωσοτουρκικῆς σύραξης οἱ εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις θὰ ἔμεναν οὐδέτερες. Ἄπο τὴν ἄλλη μεριά θὰ προσπαθοῦσε νὰ προσεταιριστεῖ τοὺς Ρώσους. Ὁ ἴδιος ὁ Κάνιγκ ἔκανε τὰ πρῶτα ἀνοίγματα στὸ Ρῶσο Πρεσβευτῆ στὸ Λονδίνο Λίβεν.

Στὴν 30 Ὀκτωβρίου 1825 ὁ Λίβεν πληροφόρησε τὴν Πετρούπολιν ὅτι «ὁ Κύριος Κάνιγκ κι ἐγὼ βρισκόμαστε στὸ δρόμο τῶν ἐκμυστηρεύσεων». Ὡστόσο τὰ πράγματα ἤλθαν λίγο ἀπρόοπτα. Στὴν 19 Νοεμβρίου ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος πέθανε στὸ Ταγκανρόκ ὕστερα ἀπὸ ὀλιγοήμερὴ ἀσθένεια.

Ἀπροσδόκητες ἐξελίξεις στὴ Ρωσία

Τὸ γεγονὸς ἀναστάτωσε τὴν Πετρούπολιν καὶ προκάλεσε ἀνησυχίες τόσο στὴν Κων/πολιν, ὅσο καὶ στὸ Λονδίνο, τὴ Βιέννη καὶ τὸ Παρίσι. Ἡ διπλωματία σταμάτησε περιμένοντας τὴ διάδοχὴ κατάστασι.

Νέος αὐτοκράτορας ἀνακηρύχθηκε ὁ μέγας δούκας Νικόλαος

ΰστερα από παραμερισμό του νόμιμου διαδόχου, του μεγαλύτερου αδελφού του Κωνσταντίνου.

Μιά σειρά συνωμοσίες και αιματηρές συγκρούσεις απόδειξαν ότι ο νέος Τσάρος ήταν θεληματικός και ικανός να χτυπήσει με τὰ ὄπλα ὅ,τι θὰ τόν ἐμπόδιζε, περιστοιχισμένος ἀπὸ φιλοπόλεμους στρατιωτικούς πού τόν βοήθησαν ν' ἀνέβει στό θρόνο. Ἀποφάσισε νά λύσει τή Ρωσοτουρκική διαφορά μέ πόλεμο. Ἀμέσως μάλιστα διέταξε νά ἐτοιμαστοῦν τὰ ρωσικά στρατεύματα.

Διπλωματικές ἐπαφές τῆς Ἀγγλίας μέ τήν Πετρούπολη καί μέ Ἕλληνες

Ἀνήσυχος ὁ Κάνιγκ ἔπεισέ τὸ Γεώργιο Δ', βασιλέα τῆς Μ. Βρετανίας, νά στείλει στήν Πετρούπολη τὸ δούκα Οὐέλινγκτον, τὸ νικητὴ τοῦ Ναπολέοντα, γιὰ νά συγχαρεῖ τὸ νέο αὐτοκράτορα ἐκ μέρους τοῦ βασιλιᾶ του καί ταυτόχρονα νά προσπαθήσει ν' ἀποτρέψει τὸν πόλεμο προτείνοντας στό Νικόλαο σύμπραξη τῆς Ρωσίας μέ τήν Ἀγγλία πάνω στό «Ἑλληνικὸ Ζήτημα», μέ βάση τὸ ἀγγλικὸ σχέδιο, πού ἐγινε ὕστερα ἀπὸ τὴν αἴτηση τῶν Ἑλλήνων γιὰ μεσιτεία τῆς Ἀγγλίας. Ἀρχικά ὁ Νικόλαος ἀπόρριψε ἄμεσα τίς προτάσεις τῆς Ἀγγλίας, ζητώντας νά μὴ ἀνακατεῦεται στὰ θέματα τῆς Ρωσίας μέ τήν Τουρκία· ὕστερα ὁμως ἄρχισε νά σκέπτεται τὴ συνεργασία. Σ' αὐτὸ συνέβαλαν καί τὰ παρακάτω γεγονότα.

Στὸ τέλος τοῦ 1825 ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ, καθὼς πῆγαινε γιὰ τὴν Κων/πολη ὡς Πρεσβευτῆς τῆς Ἀγγλίας στήν Ὑψηλὴ Πύλη, συναντήθηκε μέ τὸν Καποδίστρια στὴ Γενεύη, στάθηκε ὕστερα στήν Κέρκυρα καί τέλος στίς 28 Δεκεμβρίου (9 Ἰανουαρίου) εἶχε μιὰ συνάντηση κοντὰ στήν Ὑδρα μέ τοὺς Ἀ. Μαυροκορδάτο καί Ζωγράφο². Στὴ συνάντηση αὐτὴ οἱ δύο Ἕλληνες, πού ἀνῆκαν στό ἀγγλικὸ κόμμα, φάνηκαν πολὺ μετριοπαθεῖς κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν γεγονότων καί τὴν ἔλλειψη χρημάτων· καί ἐνῶ ἡ ἐπίσημη γραμμὴ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης, παρέμενε τὸ «ἀνεξαρτησία ἢ θάνατος», ὁ Μαυροκορδάτος κι ὁ Ζωγράφος διαβεβαίωσαν ἐμπιστευτικά τὸν Στράτφορντ Κάνιγκ ὅτι πολλοὶ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ ἦταν ἐτοιμοὶ νά δεχτοῦν τὴ λύση τῆς αὐτονομίας, ἔστω κι ἂν ἡ Ἑλλάδα παρέμενε φόρου ὑποτελής στό Σουλτάνο.

Ἡ ἀποδοχὴ τῆς λύσης αὐτῆς θὰ διευκόλυνε τίς ὁποιοσδήποτε συμφωνίες.

Τὸ πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης καί ἡ σημασία του

Ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ ἀμέσως ἔστειλε ὅλα τὰ σχετικὰ μέ τίς μετριοπαθεῖς αὐτές δηλώσεις τῶν Ἑλλήνων “ὑπευθύνων” στὸν Οὐέλινγκτον καί ὁ Ἀγγλος ἀπεσταλμένος στήν Πετρούπολη ἔκανε χρῆση αὐτῶν ἀμέσως στίς συζητήσεις μέ τοὺς Νέσσελροντ καί Λίβεν. Ὁ

Τσάρος Νικόλαος αποδέχτηκε τις αγγλικές προτάσεις νά συνεργαστοῦν μέ τόν Ουέλιγκτον καί νά προχωρήσουν στήν κατάρτιση πρωτοκόλλου γιά τή σύμπραξη τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Ρωσίας μέ βάση τό αγγλικό σχέδιο γιά μεσολάβηση μεταξύ τῆς Ἑλλάδας καί τῆς Τουρκίας καί μέ καθορισμό τῶν ὄρων συμβιβασμοῦ.

Μεγάλη σημασία εἶχε ὅτι ἐγκαταλειπόταν τό σχέδιο τοῦ Ἀλέξανδρου γιά τό διαμελισμό, ἐξοβελιζόταν ἡ Αὐστρία ἀπό τόν κατάλογο τῶν συμμάχων πού ἐνδιαφέρονταν γιά τό «Ἑλληνικό Ζήτημα» καί, τέλος, ἀποτρεπόταν γιά τήν ὥρα ὁ πόλεμος.

Τό πρωτόκολλο αὐτό **οὐσιαστικά κατέλυε τήν Ἱερή Συμμαχία**. Ἦταν τό πρῶτο ἐπίσημο διπλωματικό ἔγγραφο πού ἀναγνώριζε πολιτική ὕπαρξη στήν Ἑλλάδα καί μιά θέση μεταξύ τῶν ἄλλων κρατῶν.

Τό πρωτόκολλο ὑπογράφηκε στίς 4 Ἀπριλίου 1826, καί παρατίθεται στό τέλος, ὅπως μεταφράστηκε λίγο ἀργότερα στό Ναύπλιο³.

Τό πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης, πού δέν ἱκανοποίησε ἰδιαίτερα τόν Κάνιγκ καί τό χαρακτήρισε σάν «ὄχι πολύ ἀριστοτεχνικά διαγραμμαμένο», εἶχε πραγματικά πολλές ἀοριστίες, τόσο γιά τή δράση πού θά ἀναλάμβαναν οἱ Δυνάμεις, ὅσο καί γιά τά σύνορα τοῦ νέου Κράτους.

Οὐσιαστικά ἡ ὑπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου ἦταν ρωσική ἐπιτυχία, γιατί ἐπέτρεπε στή Ρωσία νά κηρύξει τόν πόλεμο στήν Τουρκία μονομερῶς, χωρίς νά ἀδρανήσει ἡ ἰσχύς τοῦ Πρωτοκόλλου καί οἱ ἀπ' αὐτό προερχόμενες αγγλικές ὑποχρεώσεις.

Ἐκμετάλλευση τοῦ πρωτοκόλλου ἀπό τή Ρωσία στό Ἔκκερμαν

Τέλος, ἡ Ρωσική διπλωματία χρησιμοποίησε μέ ἐπιδέξιό τρόπο τό Πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης στίς διαπραγματεύσεις πού εἶχε μέ τούς Τούρκους στό Ἔκκερμαν*. Ἐκεῖ στίς 7 Ὀκτωβρίου 1826 ὑπογράφηκε ἡ συνθήκη τοῦ Ἔκκερμαν πού ὄριζε νά γίνουν ὅλα ὅσα εἶχε ζητήσει ἡ Ρωσία μέ τό τελεσίγραφο πού ἔστειλε στήν Πόλη στίς 17 Μαρτίου 1826.

Στή συνθήκη αὐτή μπήκε καί ὁ ὅρος ὅτι ἡ Ρωσία «δέ θά ἀνακατευόταν πιά στό Ἑλληνικό ζήτημα ποτέ». Ὁ Νικόλαος δέχτηκε νά ἀναλάβει μιά τέτοια ὑποχρέωση, γιατί ἤξερε πῶς θά μπορούσε εὐκόλα νά ἀποδεσμευτεῖ, ἐπικαλούμενος ἀκριβῶς τό Πρωτόκολλο, πού εἶχε ἤδη ὑπογράψει μέ τήν Ἀγγλία.

* Οὐκρανική πόλη κοντά στά ρουμανικά σύνορα· ἐκεῖ ὑπογράφηκε ἡ ὁμώνυμη συνθήκη μεταξύ Ρωσίας καί Τουρκίας, πού: (α) ἀναγνώριζε τήν αὐτονομία τῆς Σερβίας καί (β) τό δικαίωμα ρωσικῆς ἐπέμβασης στή Μολδαυία καί Βλαχία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1 Γράφει σχετικά ο Finley, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛ. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ, σελ. 391:

Στις 25 Αύγουστου 1825 υπογράφηκε μία πράξη από τη μεγάλη πλειοψηφία του κλήρου, των αντιπροσώπων, των προεστών και των ναυτικών και στρατιωτικών άρχηγών του Έλληνικού έθνους, που έβαζε την Ελλάδα κάτω από την προστασία της Άγγλικής κυβερνήσεως. Η πράξη αυτή έξουσιοδότησε τη Βρετανική κυβέρνηση να διαπραγματεύεται σχετικά με την ειρήνευση στην Ελλάδα με ένα βαθμό έξουσίας που προηγούμενα δεν είχε. Και ο Τζώρτζ Κάνινγκ αποτόλμησε τώρα να συνηγορήσει υπέρ της ιδρύσεως Έλληνικού κράτους, σαν τό ασφαλέςτερο μέσο ειρηνεύσεως της Ανατολής. Και αυτός, όπως πολλοί άλλοι φίλοι της Ελλάδας, πιστεύανε ότι η **έλευθερία θά γεννούσε την αγάπη της δικαιοσύνης**, ότι οι Έλληνες από έθνική συμπάθεια, όσο και από συμφέρον θά γινόντουσαν σύμμαχοι της Αγγλίας και ότι κάτω από μία έλευθερη και φωτισμένη διοίκηση, οι Έλληνες θά καθιστούσαν την πολιτική έλευθερία και τό χριστιανικό πολιτισμό πολύ εύεργετικά στους πληθυσμούς της Ανατολικής Εύρώπης και της Δυτικής Ασίας. Η Ρωσία θά έχανε τη δύναμη να βρίσκει στό θρησκευτικό φανατισμό τό μέσο για να προκαλεί αναρχία στην Τουρκία σαν πρώτο βήμα για την κατάκτηση, και ίσως οι Έλληνες να ξεπερνούσαν την πρόοδο των Άγγλικών αποικιών, και με ταχύτατη αύξηση του πληθυσμού και της οικονομίας τους να επανδρώνανε και να αναζωογονούσανε τις έρημωμένες περιοχές της Εύρωπαϊκής Τουρκίας. Όσο κι αν εΐτανε λογικές αυτές οι έλπίδες στά 1825, οι Έλληνες αφήσανε να περάσουν τριανταπέντε χρόνια χωρίς να κάνουν πολλά πράγματα για να τις εκπληρώσουν.

2 Γράφει σχετικά ο Σ. Τρικούπης, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛ. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ, τόμος Δ', σελ. 3.

Προθέμενος ό πρέσβυς ούτος να μάθη τί έβουλεύοντο οι Έλληνες περί του μελετωμένου συμβιβασμού, κατήρεν επί του διάπλου αντικρύ της Υδρας, λήγοντος του Δεκεμβρίου (1825), όπου είδεν έν πρώτοις τόν Μιαούλην και τόν Τομπάζην ως ιδιώτας, και μετ' αυτούς τόν Μαυροκορδάτον και τόν Ζωγράφον, σταλέντας παρά της κυβερνήσεως. Αφ' ού δέ έγένετο μεταξύ αυτών πολύς λόγος ανεπισήμως περί συμβιβασμού βάσιν έχοντος την αυτονομίαν της Ελλάδος και άπλην υποτέλειαν εις την Πύλην, απέπλευσεν εις Κωνσταντινούπολιν, όπου έτυχε λαμπράς άλλ' όχι και φιλικής υποδοχής· δέν έπρότεινε δέ τι κατ' αρχάς περί Ελλάδος, διότι η Πύλη έλεγε παρηρησία ότι «ούδεμία ξένη μεσιτεία μεταξύ δεσπότου και ραγιάδων ήτο δεκτή, και ούδεμία παρέμβασις ανεκτή» ούδ' έπέιθετο, ότι η Αγγλία έπροτίθετο κυρίως διά του έλληνοτουρκικού συμβιβασμού να την προφυλάξη του έπικειμένου ρωσικού πολέμου.

Άλλ', έν ώ αυτή έδυστρόπει, ό Βελλιγκτών ηύρε πρόθυμον τόν νέον αυτοκράτορα εις αναλαβήν των επί του προκατόχου του διακοπεισών επί του τουρκοελληνικού ζητήματος άγγλορωσικών συνδιαλέξεων, και εις θερμην σύμπραξιν πρός ειρήνευσιν και όριστικήν άποκατάστασιν της Ελλάδος. «Άς άρχίσωμεν, πρέπει και να τελειώσωμεν,» άπεκρίθη ό αυτοκράτωρ πρός τόν προτεινάντα την ειρήνευσιν Βελλιγκτών. Υπό τόν όρον τούτο υπέγραψαν αί δύο αύλαι την 23 Μαρτίου πρωτόκολλον διαλαμβάνον τά έξής.

Πρώτων πρωτόκολλον μεταξύ Ἀγγλίας καί Ρωσίας
περί τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων

Δηθείσις παρά τῶν Ἑλλήνων τῆς Βρετανικῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος νά μείσειται περί συνδιαλλαγῆς αὐτῶν μετά τῆς Ὄθωμανικῆς Πόρτας — τῆς Πύλης — προβαλλούσης ἐπομένως τήν μείσειαν τῆς πρὸς ταύτην τὴν Δύναμιν, καί ἐπιθυμούσης νά συμφωνήσῃ μετά τῆς Α.Μ. τοῦ Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσῶν περί τῶν κατὰ ταῦτα μέτρων τῆς Κυβερνήσεώς τῆς. Ἐπιθυμούσης δὲ πάλιν καί τῆς Α.Α.Μ. νά καταπαύσῃ ὁ πόλεμος, ὁ κατὰ τὴν Ἑλλάδα καί τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ὑφιστάμενος, διὰ συμβιβασμοῦ ἀρμόζοντος εἰς τὰς ἀρχάς τῆς θρησκείας, τῆς δικαιοσύνης καί τῆς φιλανθρωπίας, οἱ ὑποφαινόμενοι ὤρισαν:

1. Ἡ εἰς τὴν Πόρταν προβληθσομένη συνδιαλλαγή, ἐάν ἡ κυβέρνησις αὐτὴ δεχθῇ τὴν προταθείσαν μείσειαν, **σκοπὸν θέλει ἔχει τὸ νά θέσῃ τοὺς Ἑλληνας πρὸς τὴν Ὄθωμανικὴν Πόρταν** εἰς τὰς κατωτέρω ρηθῆσομένας σχέσεις.

Ἡ Ἑλλάς θέλει εἶσθαι **ἐξάρτημα ἐκείνου τοῦ βασιλείου**, καὶ οἱ Ἕλληνες θέλουν πληρῶναι εἰς τὴν Πόρταν φόρον ἐτήσιον, τὸ ποσὸν τοῦ ὁποίου νά προσδιορισθῇ διὰ κοινῆς συγκαταθέσεως. Θέλουν κυβερνᾶσθαι ἀποκλειστικῶς ἀπὸ Διοικητῆς, παρ' αὐτῶν ἐκλεγομένους καί διοριζομένους, εἰς τὸν διορισμὸν ὅμως τῶν ὁποίων ἡ Πόρτα θέλει ἔχει κάποιαν ἐπιρροήν. Εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην οἱ Ἕλληνες θέλουν ἀπολαμβάνει τελείαν ἐλευθερίαν συνειδήσεως, ὁλόκληρον ἐλευθερίαν ἐμπορίου, καί θέλουν κανονίζει ἀφοριστικῶς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν κυβέρνησιν.

Διὰ νά ἐκτελεσθῇ δὲ πλήρης διαχώρισις μεταξύ τῶν ἀνθρώπων τῶν δύο ἐθνῶν καί νά ἐμποδιοσθῶν αἱ συγκρούσεις, αἵτινες μέλλουν νά εἶναι τὰ ἀναγκαῖα παρεπόμενα τῶν μακροχρονίου πολέμου, οἱ Ἕλληνες θέλουν καταλάβει (ἀγοράσει) τὰς τε ἐν τῇ Ἡπειρῷ καί τὰς ἐν ταῖς νήσοις τῆς Ἑλλάδος κειμένας Τουρκικὰς κτήσεις.

2. Γενομένης δεκτῆς τῆς ἀρχῆς μείσειας μεταξύ Τούρκων καί Ἑλλήνων, κατὰ συνέπειαν τῶν ἐπὶ τούτῳ γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει παρά τοῦ Πρέσβους τῆς Β.Α.Μ. διαβημάτων, ἡ Α.Α.Μ. θέλει μεταχειρισθῇ κατὰ πᾶσαν περίστασιν τὴν ἐπιρροήν τῆς διὰ νά ἐπιταχύνῃ τὸν σκοπὸν τῆς μείσειας ταύτης. Ὁ δὲ τρόπος καί ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ Α.Α.Μ. θέλει μετέξει εἰς τὰς μετέπειτα πρὸς τὴν Ὄθωμανικὴν Πόρταν διαπραγματεύσεις, αἵτινες θέλουν εἶσθαι τὸ παρεπόμενον ταύτης τῆς μεσολαβήσεως θέλουν προσδιορισθῇ μετέπειτα ἐκ κοινῆς συγκαταθέσεως ἀπὸ τὰς κυβερνήσεις τῆς Β.Α.Μ. καί τῆς Αὐτοκρατ. Α.Μ.

3. Ὅψέ ποτε ἡ Πόρτα δὲν ἤθελε δεχθῇ τὴν παρά τῆς Α.Β.Μ. προταθείσαν εἰς αὐτὴν μεσολάβησιν, ὅποιαδήποτε καί ἂν ἤθελεν εἶσθαι ἡ φύσις τῶν πρὸς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν σχέσεων τῆς Β.Α.Μ., ἡ Β.Α.Μ. καί ἡ Α.Α.Μ. θέλουν τῆρῃσι πάντοτε τοὺς ὅρους τοῦ συμβιβασμοῦ τοῦ εἰς τὸν ἀριθ. 1 τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου δηλωθέντος, ὡς βάσιν ὅποιασδήποτε συνδιαλλαγῆς μεταξύ τῆς Πόρτας καί τῶν Ἑλλήνων (γενησομένης διὰ τῆς μεσολαβήσεως αὐτῶν ἀπὸ σκοποῦ ἢ κατ' ἰδίαν), καί δὲν θέλουν παραβλέψει καμμίαν ἀρμοδίαν εὐκαιρίαν νά μεταχειρισθῶν τὴν ἐπιρροήν των πρὸς τὰ δύο διαμαχόμενα μέρη, διὰ νά κατορθώσων τὴν συνδιαλλαγὴν κατὰ τὰς ἄνω εἰρημμένας βάσεις.

Ἡ Β.Α.Μ. καί ἡ Α.Α.Μ. ἐπιφυλάττονται εἰς τὸ μετὰ ταῦτα νά παραδεχθῶν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, **διὰ νά προσδιορίσων τὰ καθέκαστα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος συνδιαλλαγῆς**, καθὼς καί τὰ ὅρια τῆς γῆς, καί τὰ ὀνόματα τῶν τοῦ Αἰγαίου

πελάγους νήσων, αΐτινες θέλουν συμπεριληφθῆ καί τά ὅποια θέλουν προταθῆ εἰς τήν Πόρταν, νά γνωρίζη ὑπό τό ὄνομα Ἑλλάς.

5. Ἐτι δέ ἡ Β.Α.Μ. καί ἡ Α.Α.Μ. δέν θέλουν ζητήσῃ κατά τόν συμβιβασμόν τοῦτον καμμίαν αὔρησιν γῆς, οὔτε καμμίαν ἀποκλειστικήν ἐπιρροήν ἢ πλεονεκτήματα διά τό ἐμπόριον τῶν ὑπηκόων ὧν, τό ὅποιον νά μὴν ἀπολαμβάνουν ἐπίσης ὅλα τά ἄλλα ἔθνη.

6. Ἡ Β.Α.Μ καί ἡ Α.Α.Μ. ἐπιθυμοῦσιν νά συμμεθέξωσιν οἱ σύμμαχοί των εἰς τοὺς ὀριστικούς συμβιβασμούς, τῶν ὁποίων τό παρόν πρωτόκολλον περιέχει τό σχέδιον, θέλουν κοινοποιήσῃ τήν παροῦσαν συνθήκην μυστικῶς εἰς τὰς Αὐλὰς τῆς Βιέννης, τῶν Παρισίων καί τοῦ Βερολίνου, καί θέλουν προβάλλει εἰς αὐτάς τό νά στέρξουν νά ἐγγυηθοῦν μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας τήν συνθήκην, διά τῆς ὁποίας θέλει ἐκτελεσθῆ ἡ μεταξὺ Τούρκων καί Ἑλλήνων συνδιαλλαγῆ, ἐπειδὴ ἡ Β.Α.Μ. δέν δύνανται νά ἐγγυηθῆ παρομοίαν συνθήκην.

Ἐν Πετροπόλει τῆ 23 Μαρτίου (4 Ἀπριλίου) 1826.

Οὐέλικτον, Νέσσελροδ, Λιέβεν.

(Δ. Κόκκινου, Ἱστ. Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, Ἔ. 9, σελ. 456-457)

9.— Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως σύμφωνα με τὶς ἀποφάσεις τῆς Γ' ἐθνοσυνελεύσεως τῆς Ἐπιδαύρου

Ἡ Γ' Ἐθνοσυνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου* συνδέεται ἄμεσα με τήν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν. Εἶναι ἡ πρώτη Ἐθνοσυνέλευσις, πού ἀποφάσεις τῆς ἀφοροῦσαν τὶς ἐξωτερικὰς σχέσεις τοῦ ἐπαναστατημένου ἔθνους. Φυσικὰ ἡ Γ' αὐτὴ ἐθνοσυνέλευσις εἶναι δεμένη με τήν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας καί μάλιστα ὡς συνέπειά τῆς¹.

Εἶδαμε στό προηγούμενο μάθημα ὅτι ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ, ἐξάδελφος τοῦ Γεωργίου Κάνιγκ, Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, πηγαίνοντας στήν Πόλη ὡς πρεσβευτῆς τῆς πατρίδας του καί περνώντας ἀπὸ τήν Ὑδρα, ἤλθε σέ ἐπαφὴ ἐθιμοτυπικὰ με τὸ Μιαοῦλη καί τόν Τομπιάζη, οὐσιαστικὰ ὁμως με τὸ Μαυροκορδάτο καί τὸ Ζωγράφο. Ἐκεῖ, στό λιμανάκι Περιβόλες, συζητήθηκαν τά θέματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Τό πρῶτο πού τοὺς ρώτησε ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ ἦταν ἂν οἱ Ἕλληνες, σύμφωνα με τήν «πράξη ὑποτέλειας», πού εἶχαν στείλει στήν Ἀγγλικὴ Κυβέρνηση, ἐπιθυμοῦσαν τὴ μεσολάβησι. Ἐκεῖνοι ἀπάντησαν θετικὰ

* Ὑπενθυμίζεται ὅτι στήν ἐπίσημη ἀρίθμησι τῶν Συνελεύσεων ἀναφέρονται ἐκεῖνες πού ψήφισαν ἢ ἀναθεώρησαν κείμενα συνταγματικά (Α' Ἐθνοσυνέλευσις στήν Ἐπίδαυρο [1821-22], Β' στό Ἄστρος [1823], Γ' στήν Τροιζίνα [1827])· τούτῃ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις διαφορίζεται ἀπὸ τήν ἐπίσης Γ' Ἐθνοσυνέλευσις τῆς Τροιζήνας με βάση τόν τόπο, τό χρόνο καί τό σκοπὸ τῆς σύγκλησῆς τῆς, πού ἀναλύεται σέ τοῦτο τό μάθημα.

τότε αυτός ζήτησε, για να μπορέσει να διαπραγματευθεί με την Πύλη, έξουσιοδότηση από την Έλληνική Κυβέρνηση, πού θα δεχόταν τον όρο της επικυριαρχίας της Τουρκίας πάνω στην Ελλάδα. Μάλιστα στην άποψη του αυτή, ο κ. Πρεσβευτής ήταν άνυποχώρητος. 'Αποτέλεσμα της συνάντησης αυτής στάθηκε η Γ' Έθνοσυνέλευση της 'Επιδαύρου.

'Η Συνέλευση δέν ασχολήθηκε μόνο με αυτό τό αντικείμενο, αλλά και με θέματα έσωτερικής οργανώσεως και πολιτικής, πού ή διαπραγματεύσή τους θά γίνει σέ άλλο σημείο του βιβλίου αυτού. "Ο,τι άφορά την έξωτερική πολιτική είναι τό εξής:

'Η Συνέλευση άρχισε τίς εργασίες της στις 6 'Απριλίου 1826. Στίς 12 'Απριλίου έφθασε τό θλιβερό άγγελμα της πτώσης του Μεσολογγίου. "Υότερα από αυτό, για να αντιμετωπιστεί ή κατάσταση, άποφασίστηκε να όριστεί μία ένδεκαμελής έπιτροπή «για όλική κυβέρνηση των έλληνικών πραγμάτων», πού όνομάσθηκε «Διοικητική 'Επιτροπή της 'Ελλάδος».

Στήν ίδια συνεδρίαση της 12ης 'Απριλίου όρίστηκε ή «'Επιτροπή της Συνελεύσεως», πού την άποτελούσαν οι: Παλ. Πατρών Γερμανός, 'Α. Πορφύριου, Παν. Νοταράς, Β. Μπουντούρης, 'Α. Κοπανίτσας, 'Α. Λόντος, Γ. Μπούκουρης, Γ. Δαρειώτης, 'Εμμ. Ξένος, Γ. Αϊνιάν, Σπ. Καλογερόπουλος, Ν. Ρενιέρης και ό Ν. Βελισσαρίου. "Εργο της ήταν «νά διαπραγματευθεί διά του έν Κων/πόλει "Αγγλου Πρέσβεως κυρίου Κάνιγκ τό μεταξύ του "Εθνους και της 'Οθωμανικής Πόρτας συμβιβασμόν με τόν πλέον έπωφελή τρόπον διά τό ελληνικόν "Εθνος και άνταξίως των μεγάλων του θυσιών». "Ετσι όρίστηκε για πρώτη φορά έπιτροπή για τίς έξωτερικές υποθέσεις και ψηφίστηκαν όδηγίες και υποδείξεις στην έπιτροπή. Μέσα στό ψήφισμα αυτό υπήρχαν οι όροι του συμβιβασμού².

Τά ψηφίσματα για τόν καταρτισμό της έπιτροπής έξωτερικών θεμάτων και γιά τίς όδηγίες προς αυτή υπογράφτηκαν από την πλειοψηφία. Οι μόνοι πού δέν υπόγραψαν ήταν λίγοι πληρεξούσιοι της Στερεάς 'Ελλάδας, της Σάμου και της Μυκόνου, πού άνήκαν στό «γαλλοφρονικό» κόμμα.

Κανείς δέν άντέδρασε σ' ό,τι πρότεινε τό άγγλικό κόμμα ούσιαστικά. 'Ο 'Αλ. Μαυροκορδάτος, πού ήταν άνακατεμένος σ' όλα αυτά, δέν παρευρισκόταν στή Συνέλευση, αλλά ξεκουραζόταν στην Τήνο.

'Ο μόνος πού άντέδρασε και διαμαρτυρήθηκε γραπτά ήταν ό Δημήτριος 'Υψηλάντης, ό τίμιος και άγνός αυτός πατριώτης.

Είχε μελετήσει, φαίνεται, την «πράξη ύποτέλειας» πού είχαν στείλει στον Κάνιγκ οι εκπρόσωποι του άγγλικού κόμματος και είχε νιώσει φοβερή άπογοήτευση. Δέν άντέδρασε τότε γιατί ό Κάνιγκ δέ φάνηκε να ένθουσιάζεται: τώρα όμως έβλεπε καλά τί χρήση έκανε ή άγγλική διπλωματία, γι' αυτό έγραψε την περίφημη διαμαρτυρία του για την

πράξη αυτή του συμβιβασμού, πού τή χαρακτήρισε «παράνομον και άνθελληνικήν»³.

Ἡ συνέλευση ὁμως ἀποδοκίμασε τή στάση τοῦ Ὑψηλάντη καί μέ ψήφισμά της τόν στέρησε ἰσόβια ἀπό κάθε πολιτικό καί στρατιωτικό δικαίωμα⁴. Ἡ παρέμβαση τοῦ Κολοκοτρώνη, πού μίλησε θερμά γιά ὄσα πρόσφερε ὁ Δημ. Ὑψηλάντης καί ὁ ἀδελφός του Ἀλέξανδρος στόν Ἀγώνα καί τόνισε ὅτι δέν μποροῦσαν νά τούς καταργήσουν ἀπό τήν ἱστορία τῆς Ἑλλάδας, στάθηκε αἰτία τοῦ περιορισμοῦ τῆς ποινῆς σέ ἕνα χρόνο.

Ἐπιπλέον ἀπό αὐτά ἡ Συνέλευση μέ ἐπίσημο ἔγγραφο, πού τό ὑπόγραψε ὁ Πανοῦτσος Νοταράς, ἔδινε ὁδηγίες καί τήν πληρεξουσιότητα στόν Στράτφορντ Κάνινγκ νά χειριστεῖ τό θέμα τῆς μεσιτείας⁵.

Ἐπιπλέον ὄσα ψηφίστηκαν στή Συνέλευση αὐτή εἶχαν ἄμεση ἢ ἔμμεση τουλάχιστον σχέση μέ τήν ὑπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Πετρούπολης, πού τό κείμενό του στό μεταξύ εἶχε φτάσει στήν Ἑλλάδα. Συμπέρασμα τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἐθνοσυνέλευσης αὐτῆς ἦταν ὅτι ἡ ἀγγλική πολιτική εἶχε κυριαρχήσει καί εἶχε γίνει συνείδηση στοῦς περισσότερους Ἑλληνας ἡ ἀνάγκη νά ἐξαρτηθοῦν ἀπό τήν Ἀγγλία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Σχολιάζει σχετικά ὁ Finley, Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, σελ. 392:

Ἄσπ. Κ. Στάτφορντ Κάνινγκ (Λόρδος Στράτφορντ ντέξ Ράντκλιφ), ἕνας ἀπό τοῦς ἰκανότερους Ἀγγλοῦς διπλωμάτες, ἔφτασε στήν Κωνσταντινούπολη σάν πρεσβευτής στήν Πύλη, στίς ἀρχές τοῦ 1826, μέ τή λεπτὴ ἀποστολή νά πείσει τό σουλτάνο νά τερματίσει τόν πόλεμο στήν Ἑλλάδα καί νά ἐμποδίσει τήν ἔκρηξη πολέμου μεταξύ Ρωσίας καί Τουρκίας. Κατευθυνόμενος στόν Δαρδανέλλια συσκέφτηκε μέ τό Μαυροκορδάτο σχετικά μέ τή βάση μιᾶς ἀποτελεσματικῆς μεσολαβήσεως μεταξύ τῶν ἐμπολέμων¹. Ἀποτέλεσμα τῆς συναντήσεως αὐτῆς εἶτανε ὅτι ἡ Ἐθνοσυνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου ψήφισε διάταγμα, μέ ἡμερομηνία 24 Ἀπριλίου 1826, μέ τό ὁποῖο ἐξουσιοδοτοῦνταν ὁ Βρετανός Πρεσβευτής στήν Κωνσταντινούπολη νά διαπραγματευθεῖ τήν εἰρήνη πάνω στή βάση μιᾶς ἀνεξάρτητης αὐτοδιοικούμενης Ἑλλάδας, μέ τήν ἀναγνώριση τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ σουλτάνου καί τῆς καταβολῆς ἐτησίου φόρου ὑποτελείας.

Ἡ εἰρήνευση τῆς Ἑλλάδας εἶχε γίνει τώρα πρωταρχικός σκοπός τῆς βρετανικῆς πολιτικῆς στήν Ἀνατολή. Ὁ αὐτοκράτορας Νικόλαος εἶχε ἀπορρίψει κάθε μεσολάβηση στίς διαφορές του μέ τήν Τουρκία, ἀλλά ἡ Βρετανική κυβέρνηση ἐξακολουθοῦσε νά ἐπιδιώκει τήν ἐξασφάλιση ἐνότητος δρώσας μεταξύ Ἀγγλίας καί Ρωσίας στό ἑλληνικό ζήτημα. Ὁ Δούκας τοῦ Οὐέλινγκτων στάλθηκε στήν Πετρούπολη γι' αὐτό τό σκοπό καί στίς 4 Ἀπριλίου 1826 ὑπογράφηκε πρωτόκολλο, πού ἀνέφερε τοῦς ὅρους πού συμφωνήθηκαν ἀπό τίς δύο δυνάμεις σά βάση εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδας. Τό πρωτόκολλο ἀναγνώριζε τό δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων νά ἀποκτήσουν ἀπό τήν Πύλη ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς ἀνεξάρτητης

πολιτικής ύποστάσεώς τους, μέχρι σημείου πού νά εξασφαλίζεται ή εγγύηση τής ελευθερίας τής συνειδήσεως, ή ελευθερία του έμπορίου καί ή αποκλειστική ρύθμιση τής έσωτερικής τους διοικήσεως. Τοῦτο άποτελοῦσε σημαντικό βήμα πρὸς τήν έγκαθίδρυση τής έθνικῆς άνεξαρτησίας πάνω σέ στερεά θεμέλια.

2

‘Οδηγίες τής Γ’ ‘Εθνοσυνέλευσης τής ‘Επιδαύρου γιά τήν ‘Εξωτερική Πολιτική

«‘Οδηγία πρὸς τήν ‘Επιτροπήν τής Συνελεύσεως»

Α’. Εἰς τήν περί συμβιβασμοῦ διαπραγμάτευσιν μεταξύ του ‘Ελληνικοῦ ‘Εθνους καί τής ‘Οθωμανικῆς Πόρτας, χρεωστεῖ ή ‘Επιτροπή νά ἐπιμείνῃ άνενδότης, ὡστε οἱ Τούρκοι νά μήν ἔχουν ἰδιοκτησίαν, οὔτε μόνιμον κατοικίαν εἰς τήν ‘Ελλάδα.

Β’. Νά ἐπιμείνῃ εἰς τό νά ἀφεθοῦν ἀπό τούς Τούρκους τά κρατούμενα ἀπό αὐτούς φρούρια.

Γ’. Νά μή δεχθῆ ὡστε ή Πόρτα νά ἔχη μέρος ή ἐπιρροήν, μήτε ἐκ πτελαγίου μήτε κατ’ εὐθείαν, εἰς τήν ἔσωτερικήν κυβέρνησιν, εἴτε πολιτικήν, εἴτε ἐκκλησιαστικήν τής ‘Ελλάδος.

Δ’. Νά ζητήσῃ ἐπιμόνως τό νά ἔχη ή ‘Ελλάς τά ἀναγκαῖα στρατεύματα διά τήν ἔσωτερικήν καί ἔξωτερικήν ἀσφάλειαν τής ἐπικρατείας, καί τήν ἀναγκαίαν ναυτικήν δύναμιν διά τήν υπεράσπισιν του ἔμπορίου τῆς.

Ε’. Νά ἐπιμείνῃ ὡστε ή Πελοπόννησος, ή ‘Ανατολική καί Δυτική ‘Ελλάς, αἱ Ναυτικά καί αἱ τοῦ Αἰγαίου πελάγους νῆσοι, καί ή Κρήτη, νά λάβουν ἐξ ἴσου διά τῆς εἰρήνης ἀπαράλλακτα τά ἴδια δικαιώματα καί τήν αὐτήν τύχην, χωρίς νά ἡμπορῆ ή ‘Επιτροπή, δι’ ὅποιονδήποτε λόγον καί εἰς οἰανδήποτε περίστασιν, νά συγκατατεθῆ ὡστε νά ἐξαιρεθῆ τῆς περί ἴσων δικαιωμάτων διαπραγματεύσεως κανὲν ἀπό τά ἀνωτέρω μέρη τῆς ‘Ελληνικῆς ‘Επικρατείας. Νά ἀπαιτήσῃ πρὸς τοῦτους καί δι’ ὅσα ἄλλα μέρη ἔπιασαν ὄπλα κατά του ἔχθρου ή ἔσυσσωματώθησαν μέ τήν Προσωρινήν ‘Ελληνικήν Διοίκησιν, τά αὐτά δικαιώματα, καθ’ ὅσον ὁμως ή ἀπαιτήσις αὐτή εἶναι δυνατόν νά κατορθωθῆ.

ΣΤ’. Νά ζητήσῃ ὡστε οἱ ‘Ελληνες νά ἔχωσι σημαίαν καί νόμισμα ἔθνικά καί τό δικαίωμα νά στέλλουν εἰς ξένας αὐλάς καί νά δέχωνται διπλωματικούς πράκτορας.

Ζ’. ‘Εμπορεῖ ή ‘Επιτροπή νά συγκατατεθῆ διά τήν υπεροχήν τῆς Πόρτας, εἰς τό νά πληρῶνῃ εἰς αὐτήν ή ἀπαξ μίαν χρηματικήν ποσότητα εἰς διαφόρους δόσεις, ή ἕνα ἐτήσιον φόρον.

Η’. ‘Εννοεῖται ὅτι μόλις ἀρχίσῃ ή διαπραγμάτευσις τῆς εἰρήνης, ή ‘Επιτροπή χρεωστεῖ νά ἀπαιτήσῃ τήν ἀνακωχὴν τῶν ὄπλων μεταξύ τῶν διαμαχομένων μερῶν.

Θ’. Νά ζητήσῃ ἐπιμόνως ὡστε ή Μεγάλη Βρετανία νά γίνῃ ἐγγυήτρια διά τήν συντήρησιν τῶν συνθηκῶν ἐκ μέρους καί τῶν δύο διαμαχομένων ἔθνων.

Ι’. Η’ ‘Επιτροπή κατά τὰς ὁποίας ἤθελε λάβει ἀπαντήσεις ἀπό τόν πρέσβυν, καί κατά τήν πολεμικήν τῆς ‘Ελλάδος κατάστασιν, ἔμπορεῖ νά δεχθῆ ή νά ἀπορρίψῃ (ἔχουσα ὁμως πάντοτε ὑπ’ ὄψιν τήν πλειοτέραν ὠφέλειαν τῆς ‘Ελλάδος) νέας ἐνδεχομένας προτάσεις, ή τὰς προβληθησομένας προθαφαιρέσεις εἰς ὅλα τά ἀνωτέρω, ἐκτός τῶν ἀριθμῶν Α’, Β’, Γ’, Δ’, Ε’ τά ὁποῖα χρεωστεῖ νά φυλάξῃ ἀπαρασλεύτως καί ἀναλλοιώτως καθ’ ὄλην τήν ἔκτασιν.

ΙΑ’. Εἰς ἀποτυχίαν δέ τῆς διά του ‘Αγγλικοῦ πρέσβεως διαπραγματεύσεως του συμβιβασμοῦ νά ἐπικαλεσθῆ τήν βοήθειαν εἴτε γενικῶς ἀπό ὅλας τὰς Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, εἴτε μερικῶς, καθῶς ή περίστασις τό ὑπαγορεύσῃ.

ΙΒ'. 'Η 'Επιτροπή ἐκλέγει πρόεδρον μεταξύ τῶν μελῶν της, ἢ διὰ τῆς ψήφου τῶν πλειόνων ἢ διὰ τοῦ κλήρου.

ΙΓ'. Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς γίνονται διὰ τῆς ψήφου τῶν πλειόνων.

ΙΔ'. "Ἐχει γενικόν γραμματέα, ὅστις πρόσουπογράφεται εἰς ὄλα τὰ ἐγγραφεὰ της, ὑπογεγραμμένα ἀπό ὄλα τὰ μέλη της, ἢ ἀπό τὰ δύο τρίτα, καί ἐσφραγισμένα μέ τήν σφραγιδα της.

ΙΕ'. Χρεωστεῖ νά κρατῆ ἀκριβῆ ἔκθεσιν τῶν πρακτικῶν της καί νά δώσῃ λόγον τῶν πράξεων της εἰς τήν 'Εθνικὴν Συνέλευσιν.

ΙΣΤ'. 'Η καθέδρα της διορίζεται παρά τῆς ἰδίας 'Επιτροπῆς.

Τῆ 12 'Απριλίου 1826 ἐν 'Επιδαύρῳ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς 'Εθνικῆς Γ' Συνελεύσεως
Πανοῦτος Νοταρᾶς
Ὁ 'Αρχιγραμματεὺς
Α. Παπαδόπουλος

(Δ. Κόκκινου, 'Ιστορία 'Ελλ. 'Επανάστασεως, Τόμ. 9, σελ. 460-61)

3

Διαμαρτυρία

Πρός τήν Γ' 'Εθνικὴν Συνέλευσιν τῶν 'Ελλήνων

Καί ὡς ἀπλοῦς πολίτης καί ὡς πρωταίτιος τοῦ σημερινοῦ ἀγῶνος, χρεωστῶ εἰς τό "Ἔθνος, εἰς τήν οικογένειάν μου, εἰς ἐμέ τόν ἴδιον νά ἐκφράσω παρρησίᾳ τὰ φρονήματά μου εἰς μίαν κρίσιμον περίστασιν, ἐκ τῆς ὁποίας κρέματα ἢ μέλλουσα τύχη τῆς 'Ελλάδος.

"Ἡ 'Εθνικὴ Συνέλευσις ἀποφασίζουσα νά ζητήσῃ τήν μοναδικήν μεσιτείαν τοῦ ἐν Κων/πόλει πρέσβεως τῆς 'Αγγλίας διὰ νά συμβιβάσῃ τήν 'Ελλάδα μέ τοὺς τυράννους της, παρεκτρέπεται ἀπό τὰ ἱερά χρέη της καί ἀπό τὸν πρὸς δὲ ὄρον τῆς συγκροτήσεώς της.

"Ὁ λαός, κύριοι, τοῦ ὁποίου παρρησιάζετε τό πρόσωπον, δέν σᾶς ἔδωκε πληρεξουσιότητα νά καταργήσετε τήν ἐθνικὴν καί πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν του, ἀλλὰ νά τήν στερεώσετε, νά τήν διαιωνίσετε. "Ἡ ἱστορία θέλει κρίνει μίαν ἡμέραν ἀδεκάτως τήν πράξιν σας. "Ἡ Εὐρώπη, κύριοι, ἠσθάνθη παρά ποτε πλέον ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῶν 'Ελλήνων εἶναι ἀρκετὰ προχωρημένη, διὰ νά μὴν ὑποπέσῃ ἐφεξῆς εἰς τὰς ἐναντιότητας τῆς τύχης. Καί πῶς γίνεται οἱ πληρεξούσιοι τοῦ ἰδιοῦ αὐτοῦ ἔθνους διὰ μῖας πράξεως, ἀνηκούστου εἰς τὰ χρονικά τῶν λαῶν, ν' ἀποδεικνύωσιν εἰς τόν κόσμον ὅτι μόνοι αὐτοὶ δέν γνωρίζουν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν! Σᾶς φοβίζει ἡ πῶσις τοῦ Μεσολογγίου; Ἀφιερωθῆτε, ὡς καί τὰς ἀρχάς τοῦ ἀγῶνος, εἰς τὴν χαρακτηριστικὴν ἐνέργειαν καί εἰς τόν πατριωτισμόν τῶν 'Ελλήνων. Τό στήθος κάθε "Ελληνοσ εἶναι δευτέρον Μεσολόγγιον. Σᾶς θορυβεῖ ἡ ἔλλειψις τῶν χρηματικῶν πόρων; Καταφύγετε εἰς τὴν γενναιοφροσύνην τῶν πολιτῶν. "Ἐλλην δέν ἐκώφευσέ ποτε εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος. "Ἐχομεν ἀνάγκην προστασίας; "Ἄς καταφύγωμεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας ὄλων τῶν ἐθνῶν. "Ἐξίσου ὄλα ἔχουσι δικαιώματα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην μας. Αἱ περιστάσεις μας, αἱ θέσεις των ἐγγυῶνται τὴν ἐπιθυμητὴν βοήθειαν. Τὰ μεγάλα ἔθνη καί οἱ καλοὶ πατριῶται φαίνονται εἰς τὰς κρίσιμους περιστάσεις τῆς πατρίδος των. Δοῦλος εἶν' εὐκόλον νά γενῆ τις ὅταν θέλῃ. Αὐθέντης εἶναι δύσκολον. "Ἐπιθυμοῦμεν τὴν εἰρήνην: "Ἄς τρέξωμεν εἰς τὰ ὄπλα. "Ἄν ἐξ ἐναντίας διὰ λόγους ἀποκρύφους εἰς ἐμέ ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις ἐπιμένῃ εἰς τὴν προλαβοῦσαν ἀπόφασίν της, κρίνω χρέος μου ἱερὸν

καί ἀπαραίτητον νά διαμαρτυρηθῶ, ὡς καί ἤδη διαμαρτύρομαι ἐπισημως κατ' αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καί ὄλων τῶν λοιπῶν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ὡς κατὰ μιάς πράξεως παρανόμου, ἀνελληνικῆς καί διόλου ἀναξίας ἐνός ἔθνους, τό ὁποῖον ὑπεδουλώθη μέν πολλάκις, πλὴν ποτέ δέν ἐσυμβιβάσθη μέ τούς τυράννους του. Ἑλλην ὅμως, καί φίλος ἀδολος τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους μου, δέν θέλω λείπει νά συναγωνισθῶ μετὰ τῶν λοιπῶν συναδέλφων μου, καί νά χύσω καί τήν τελευταίαν ρανίδα τοῦ αἱματός μου, ἐν ὧσφ διαρκεῖ ὁ ὑπέρ ἀνεξαρτησίας πόλεμος. Παρακαλῶ δέ νά μοί δοθῆ ἐπίσημον ἀντίγραφον τῆς παρούσης μου διαμαρτυρήσεως.

Μένω μέ τό ἀνήκον σέβας.

Ἐν Πιάδα τῆ 12ῆ Ἀπριλίου 1826.

Ὁ πατριώτης

Δημήτριος Ὑψηλάντης

4

Ἀποδοκιμασία τῆς Συνελεύσεως γιά τήν ἐνέργεια τοῦ Δ. Ὑψηλάντη

Ἐν ὧ δέ κατεγίνετο εἰς τόν συμβιβασμόν διά τῆς μοναδικῆς μεσιτείας τῆς Ἀγγλίας, ἀνεγνώσθη ἐπί συνεδριάσεως διαμαρτύρησις τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου κατὰ τῆς περὶ τοῦ συμβιβασμοῦ πράξεως, ὡς παρανόμου καί ἀνελληνικῆς. Ἀγανακτήσασα ἡ συνέλευσις ἐπί τῆ διαμαρτυρήσει ἐνός πολίτου κατὰ τῆς ὁμοφώνου ἀποφάσεως ὅλου τοῦ ἔθνους ἐστέρησε διά ψηφίσματός της τόν διαμαρτυρηθέντα παντός πολιτικοῦ δικαίωματος καί τόν ἀπέκλεισε πάσης στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

(Τρικούπης, Ἱστορία Ἑλλην. Ἐπαν. τ. 4, σ. 13.)

5

Ἡ Συνέλευση ἐξουσιοδοτεῖ τόν Στράτ. Κάνιγκ νά μεσιτεύσει γιά τό Ἑλλην. Ζήτημα:

«Οἱ νόμιμοι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους πληρεξούσιοι μετὰ τοῦ κλήρου καί τῶν πολεμικῶν συνελθόντες διά νά σκεφθῶσι καί ἀποφασίσωσι περὶ τῶν μεγάλων αὐτοῦ συμφερόντων καί περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν ἱερῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων.

Θεωροῦντες πόσον εἶναι ἐναντία εἰς τήν ἀνθρωπότητα, ἐπιζήμιος εἰς τ' ἀληθινά συμφέροντα καί τῶν δύο διαμαχομένων ἐθνῶν, καί ταραχῆς καί σκανδάλου πρόξενος εἰς τόν χριστιανικόν κόσμον ἡ περαιτέρω παρέκτασις τοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καί Τούρκων ἐξολοθρευτικοῦ πολέμου, ἐπιθυμοῦντες νά ἴδωσι τήν κατάπαυσίν του καί ἔχοντες ὀλην τήν πεποίθησιν εἰς τὰς φιλανθρώπους καί φιλελευθέρους ἀρχάς τῆς Διοικήσεως τῆς Βρετανικῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος καί εἰς τὰς διπλωματικάς γνώσεις τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος Σας παρακαλοῦν νά μεταχειρισθῆτε ἐπ' αὐτῶ, τούτῳ τήν εὐνοϊκὴν Σας συνέργειαν.

Δυνάμει δέ τῆς παρούσης πράξεως Σας δίδουν τήν δύναμιν νά διαπραγματευθῆτε καί φέρετε εἰς ἔκβασιν μίαν εἰρήνην, σύμφωνον μέ τήν τιμὴν καί τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, καί ἀνάλογον μέ τὰς μεγάλας ὑπέρ ἐλευθερίας θυσίας του.»

(Κόκκινος, Ἱστ. Ἑλλ. Ἐπαν., τ. 9, σελ. 492)

10. Έξελίξεις στο διπλωματικό πεδίο που οδηγούν στη συνθήκη του Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827) και στη ναυμαχία του Ναβαρίνου (7/20 Οκτωβρίου 1827)

Η ειρήνευση της Ελλάδας είχε γίνει τώρα πρωταρχικός σκοπός της αγγλικής πολιτικής στην Ανατολή. Ο Τσάρος Νικόλαος είχε άπορριψει κάθε μεσολάβηση στις διαφορές του με την Τουρκία, αλλά η αγγλική κυβέρνηση εξακολουθούσε να επιδιώκει τη συνεργασία Άγγλιας και Ρωσίας στο Έλληνικό Ζήτημα.

Δυστυχώς όμως οι σχέσεις της Άγγλιας με τις άλλες κυβερνήσεις δεν ήταν και τόσο φιλικές. Γι' αυτό δεν μπορούσε να γίνει καμία πρόσδος σε διαπραγματεύσεις, στις οποίες η Πύλη θα υποχρεωνόταν να συμφωνήσει μόνο από φόβο σύμπραξης των χριστιανικών δυνάμεων και της απόφασής τους να ενεργήσουν όλες μαζί.

Στό τέλος του 1826 ο Κάνιγκ πρότεινε την ανάκληση των διπλωματών από την Τουρκία και την άπειλή αναγνώρισης της Έλληνικής Άνεξαρτησίας. Οι προτάσεις αυτές όμως δεν ικανοποίησαν την Πετρούπολη. Τό Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου ο Νέσσελροντ πληροφόρησε τόν Κάνιγκ ότι ο Τσάρος ήταν αποφασισμένος να λύσει τό Έλληνικό Ζήτημα. Στις οδηγίες-προτάσεις¹, που έστειλε ο ρώσος Υπουργός Έξωτερικών στον πρεσβευτή του Λίβεν στό Λονδίνο και που ισοδυναμούσαν μέ πρόταση κοινού πολέμου, χωρίς μάλιστα προηγούμενη κήρυξή του, υπάρχουν τά σπέρματα του μετέπειτα μυστικού άρθρου της συνθήκης του Λονδίνου, που οδήγησε στη ναυμαχία του Ναβαρίνου και συνέβαλε αποφασιστικά στην απελευθέρωση της Ελλάδας.

Ο Κάνιγκ απάντησε ότι «ή Άγγλία ήταν έτοιμη να συνεχίσει αποκλειστικά μέ τη Ρωσία τό έργο του συμβιβασμού και της Ειρήνης... χωρίς να φείδεται προσπαθειών προκειμένου να τό φέρει σε αίσιο πέρας».

Τό Νοεμβρίο 1826 ο Κάνιγκ επισκέφτηκε τό Παρίσι, ύστερα από πρόσκληση. Έκει άρχισε προσπάθειες συνεννόησης μέ τή Γαλλία, σκοπεύοντας να τήν προσελκύσει ως τρίτη δύναμη στην υπόθεση της Ελλάδας. Στή συνάντησή του μέ τό Βασιλιά της Γαλλίας Κάρολο Ι' ο Κάνιγκ βρήκε πρόσφορο έδαφος. Ο Γάλλος Βασιλιάς, σάν να επρόκειτο αυτός να πείσει τόν Κάνιγκ, είπε τά εξής χαρακτηριστικά: «Δέν ανέχομαι να βλέπω μέ άδιαφορία τούς όμοθρήσκους μου Έλληνες να έξολοθρεύονται από τούς Τούρκους και τούς Αιγύπτιους. Είμαι αποφασισμένος να ενεργήσω καθετί που είναι αναγκαίο για τήν παρεμπόδιση μιάς τέτοιας άξιοθρήνητης κατάστασης».

Η Γαλλική Κυβέρνηση του Βιλλέλ, που δέ συμφωνούσε μέ όσα έλεγε ο Βασιλιάς και που ήταν δεμένη ως τότε στό άρμα του Μέττερνιχ, άναγκάστηκε ν' άκολουθήσει τήν Άγγλία.

Η Αυστρία συνέχιζε ν' άρνείται τή συμμετοχή της στις έργασίες της

συνθήκης κατά της Τουρκίας λέγοντας πώς: «Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότητα πάντοτε ἐναντιωνόταν καί ἀκόμη ἐναντιώνεται σέ ὅποιαδήποτε βίαιη ἐπέμβαση, σέ ὅποιαδήποτε ἐπίθεση στά δικαιώματα τῆς Τουρκίας καί ἀκόμη σέ ὅποιαδήποτε ἀπειλή ἐναντίον αὐτῆς τῆς Δύναμης».

Ἐξακολουθοῦσε νά θεωρεῖ τούς Ἕλληνας ἀντάρτες καί καλοῦσε τήν Τουρκία νά τούς πατάξει. Ὁ Μέττερνιχ μισοῦσε θανάσιμα τόν Κάνιγκ γιά τήν πολιτική του καί συνήθιζε νά λέει ὅτι: «τό γάντι μεταξύ τοῦ κυρίου Κάνιγκ καί ἐμοῦ ἔχει πιά ριχτεῖ». Μέγα χάσμα ὑπῆρχε στήν Ἱερή Συμμαχία. Ἡ Πρωσία πάλι ἀκολουθώντας τήν Αὐστρία ἀρνήθηκε νά συμμετέχει σ' ὅποιαδήποτε ἐνέργεια. Ἔτσι ἀπό τίς πέντε μεγάλες δυνάμεις ἀποτέλεσαν μιά ἔνωση οἱ τρεῖς μόνο, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ρωσία καί τελευταία ἡ Γαλλία.

Στίς ἀρχές τοῦ 1827 ὁ Νέσσελροντ ἔστειλε ὁδηγίες πάλι στό Λίβεν, ὅπου ἐπέμεινε στό ζήτημα τῆς ἔνωσης τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν τριῶν χωρῶν, γιά νά ἐξαναγκάσουν τήν Τουρκία νά δεχτεῖ τή συμφωνία². Τόν Ἀπρίλη τοῦ 1827 ὁ Γεώργιος Κάνιγκ γίνεται Πρωθυπουργός τῆς Ἀγγλίας καί ἔτσι λύνονται τά χέρια του. Ἡ Γαλλία στό μεταξύ ὑπέβαλε στήν κρίση τῆς Ἀγγλίας ἕνα σχέδιο συνθήκης.

Ἡ Τουρκία ὁμως εἶχε σκληρύνει τή στάση της, ὕστερα μάλιστα ἀπό τίς ἐπιτυχίες τοῦ Ἰμπραήμ καί τοῦ Κιουταχῆ. Ὅλη αὐτή ἡ διπλωματική δραστηριότητα τῶν τριῶν Δυνάμεων καί ἡ ἀπόρριψη τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Πετρούπολης ἀπό τόν Ρεῖς Ἐφέντη Μεχμέτ Περτέφ, ἔδωσαν τήν τελευταία ὥθηση γιά μιά εὐνοϊκή κατάληξη τῶν συμμαχικῶν διαπραγματεύσεων στό Λονδίνο. Ἐκεῖ εἶχαν συγκεντρωθεῖ οἱ ὑπεύθυνοι Ὑπουργοί Ἐξωτερικῶν τῶν τριῶν Δυνάμεων καί περίμεναν τά ἀποτελέσματα τῶν παραστάσεων τῶν Πρεσβευτῶν τους.

Ξαφνικά τήν 6η Ἰουλίου 1827 ὑπογράφηκε ἡ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου³, ἀπό τούς ἐκπροσώπους τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καί τῆς Ρωσίας. Ἡ πρωτοβουλία αὐτή τῶν τριῶν Δυνάμεων θεμελιωνόταν, σύμφωνα μέ τό προοίμιο τῆς συνθήκης, στήν ἀνάγκη προστασίας τοῦ ἐμπορίου (*καταπολέμηση πειρατειῶν, κτλ.*), στήν αἴτηση προστασίας πού εἶχαν κάνει οἱ Ἕλληνες στήν Ἀγγλία καί τή Γαλλία καί σέ γενικότερους ἀνθρωπιστικούς λόγους.

Οἱ ὅροι τῆς συνθήκης δέν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπό ἐπανάληψη τῶν ὅρων τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Πετρούπολης. Ἀπαιτοῦσαν ἀπό τούς Τούρκους καί ἀπό τούς Ἕλληνας νά κάνουν ἀνακωχή. Ἄν συνέβαινε αὐτό, τότε οἱ Δυνάμεις θά ἀρχίζαν στήν Κων/πολη διαπραγματεύσεις. Ἡ Ἑλλάδα θά ἔμεινε φόρου ὑποτελῆς στό Σουλτάνο, ἀλλά θά κέρδιζε τήν αὐτονομία της. Γιά τά σύνορα τοῦ νέου Κράτους ἔβαλαν ὄρο νά τά διαπραγματευτοῦν μέ τήν Τουρκία καί τήν Ἑλλάδα.

Τό πιό σημαντικό μέρος τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου ὑπῆρξε τό μυστικό «συμπληρωματικό» ἀρθρο⁴ πού καθόριζε τά μέσα ἐξαναγκα-

σμου τῶν μερῶν, ιδιαίτερα τῆς Τουρκίας, γιά τή συμμόρφωσή τους μέ τούς ὄρους τῆς συνθήκης. Ἐάν σέ ἕνα μήνα οἱ ἀντιμαχόμενοι δέν ἀποδέχονταν τήν ἀνακωχή, οἱ Δυνάμεις θά τούς δήλωναν ὅτι ἦταν ἀποφασισμένες νά τήν ἐπιβάλλουν. Θά ἔστελναν ὁδηγίες στούς ναυάρχους νά λάβουν τά κατάλληλα μέτρα. Στίς 12 Ἰουλίου ὁ Ναύαρχος Κόδριγκτον ἔλαβε τίς πρῶτες ὁδηγίες⁵ ἀπό τούς συνεδριάζοντες στό Λονδίνο γιά τό τί ἔπρεπε νά πράξει.

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου εἶχε πολύ μεγάλη σημασία γιά τό Ἑλληνικό Ζήτημα. Γιατί δέν ἦταν μιᾶ «μεσολαβητική» συνθήκη, ὅπως διακήρυξαν οἱ Δυνάμεις, ἀλλά μιᾶ ἀποφασιστική παρέμβαση γιά τήν εἰρήνευση. Ὑστερα ἀπό αὐτή τήν ἐπέμβαση στό διπλωματικό πεδίο ἦταν πολύ εὐκόλο τό πέρασμα στήν πολεμική ἐνέργεια.

Ἡ συνθήκη δημοσιεύτηκε στούς τάιμς («TIMES») τοῦ Λονδίνου στίς 12 Ἰουλίου μαζί μέ τό «συμπληρωματικό» ἄρθρο καί, ὅταν μαθεύτηκε στήν Ἑλλάδα, προκάλεσε ἐνθουσιασμό καί χαρά πού ἐκφράστηκε μέ πανηγυρισμούς, κωδωνοκρουσίες καί δοξολογίες πρὸς τό Θεό.

Οἱ ὁδηγίες πού στάλθηκαν στούς ναυάρχους, ὡς συνέπεια τῆς συνθήκης αὐτῆς, διπλωματικά δημιουργοῦσαν τή δυνατότητα μιᾶς σύγκρουσης ἐνοπλης μέ τόν τουρκοαιγυπτιακό στόλο· πραγματικά ἡ ἀφορμή δόθηκε ἀπό τήν αἰγυπτιακή πλευρά καί ἀκολούθησε ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Ἐνημέρωση τοῦ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ τῆς Ρωσίας ΝΕΣΣΕΛΡΟΝΤ πρὸς τόν Πρεσβευτὴ του στήν Ἀγγλία ΛΙΒΕΝ (α) 29-9-1826

«Νομίζουμε ὅτι θά ἦταν ἀπαραίτητο, ἀπὸ τή μιᾶ μεριά, νά συνεργαστοῦμε στέλνοντας προξενικές ἀρχές στήν Ἑλλάδα γιά τήν ὀργάνωση αὐτῆς τῆς χώρας σύμφωνα μέ ἀρχές ἀνάλογες μέ ἐκεῖνες πού ὀρίστηκαν στό πρωτόκολλο τῆς 4ης Ἀπριλίου, νά αὐξήσουμε τά μέσα καί τίς πιθανότητες ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος τῆς, καί συγχρόνως νά προωθήσουμε τήν ἐμπέδωση τῆς τάξεως, νά ἐξαλείψουμε τή διχόνοια καί νά ἐπιμείνουμε στόν σχηματισμό πραγματικά ἰσχυρῆς κυβερνήσεως. Ἀπὸ τήν ἄλλη μεριά, τό κύριο μέλημά μας θά ἔπρεπε νά εἶναι νά παραλύσουμε τήν ὑποστήριξη πού ὁ πασάς τῆς Αἰγύπτου προσφέρει στήν Πύλη... Συνεπῶς, θά προσπαθήσετε, ἀγαπητέ μου Πρίγκιψ, νά πείσετε τόν κύριο Κάνιγκ ὅτι τό καταλληλότερο σχέδιο... θά ἦταν αὐτό πού ὁ ἴδιος εἶχε κάποτε προβάλει, ὅταν εἶχε προτείνει τήν ἀποστολή ἐνός στόλου πού θά σταματοῦσε τίς ἐνισχύσεις πού στέλνει ὁ πασάς τῆς Αἰγύπτου στόν τουρκικό στρατό στήν Ἑλλάδα καί νά ἀποκλείσουμε τόν στρατό τοῦ Ἰμπραήμ, δείχνοντας ἔτσι στήν Πύλη, χωρίς κήρυξη πολέμου, ὅτι ἂν δέν εἶναι διαθεσιμὴ νά ἀποδεχτεῖ τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος θά ἀναγκαστεῖ νά ὑποκύψει στίς εἰρηνικές πρωτοβουλίες τῆς Ρωσίας καί τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἰδέα αὐτή ἐξ ἄλλου εἶναι πρακτικῶς εὐκόλο πραγματοποιήσιμη, σίγουρα θά εἶναι ἀποτελεσματική καί μπορεῖ νά ἐφαρμοστεῖ

μέ μια κοινή επιχείρηση τῶν στόλων ὄλων τῶν Δυνάμεων πού συνεργάζονται γιά τήν εἰρήνευση τῆς Ἑλλάδος».

(Ἀπό τήν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. IB', σελ. 437)

2

Ὁδηγίες τῆς 9-1-1827 τοῦ ΝΕΣΣΕΛΡΟΝΤ στόν ΛΙΒΕΝ στό Λονδίνο (β)

«Τά πραγματικά ἐξαναγκαστικά μέτρα στά ὁποία ἀποδίδουμε σημασία εἶναι νά ἐνθωοῦν οἱ ναυτικές μοῖρες μέ σκοπό τήν παρεμπόδιση εἰσόδου τουρκικῶν ἢ αἰγυπτιακῶν ἐνισχύσεων ἀνδρῶν, ὄπλων, πλοίων καί πολεμοφοδίων στήν Πελοπόννησο ἢ στό Ἀρχιπέλαγος... Ἐάν ὁ κύριος Κάνιγκ ἀρνηθεῖ μιά συνθήκη σύμφωνη μέ τίς ἐπιθυμίες μας... ὁ αὐτοκράτωρ σᾶς ὑποβάλλει μιά μέθοδο διαπραγματεύσεων, τήν ὁποία νά κρατήσετε σάν ἐφεδρικό μέσο πού θά μεταχειριστεῖτε μόνο σέ ἔσχατη ἀνάγκη. Αὐτή ἡ μέθοδος θά ἦταν νά ἐπιστήσετε τήν προσοχή τοῦ κυρίου Κάνιγκ στό ἔκτο ἄρθρο τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 4ης Ἀπριλίου, ὑποδεικνύοντάς του ὅτι σύμφωνα μέ αὐτό τά συμβαλλόμενα μέρη διατηροῦν τό δικαίωμα, ὁποιαδήποτε εἶναι ἡ κατάσταση τῶν σχέσεων τῆς Ρωσίας μέ τήν Πύλη, νά ἐκμεταλλεύονται κάθε εὐνοϊκή εὐκαιρία, γιά νά παρακινήσουν τό Διβάνι νά ἀποδεχτεῖ τίς συμφωνίες γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς εἰρήνης στήν Ἑλλάδα».

(Ἀπό τήν Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, IB', 461)

3

ΤΟ ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ τῆς 6 Ἰουλίου 1827

«Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καί Ἀδιαίρετου Τριάδος

Ἡ Μεγαλειότης τοῦ ὀ βασιλεῦς τοῦ Ἠνωμένου κράτους τῆς Μεγάλης Βρετανίας καί τῆς Ἱρλανδίας, ἡ Μεγαλειότης τοῦ ὀ βασιλεῦς τῆς Γαλλίας καί τῆς Ναβάρρας, καί ἡ Μεγαλειότης τοῦ ὀ αὐτοκράτωρ ὄλων τῶν Ρωσιῶν, αἰσθανόμενοι τήν ἀνάγκη τοῦ νά δώσουν τέλος εἰς τήν αἰμοσταγή πάλην, ἡ ὁποία πιαραιτοῦσα τάς Ἑλληνικάς ἐπαρχίας καί τās νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους εἰς ὄλας τās ἀταξίας τῆς ἀναρχίας ἐπιφέρει νέα καθημερινά ἐμπόδια εἰς τό ἐμπόριον τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐπικρατειῶν καί δίδει αἰτίαν εἰς πειρατείας, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον ἐκθέτουν τούς ὑπηκόους τῶν ὕψηλῶν συμφωνουσῶν Δυνάμεων εἰς σημαντικές ζημίας, ἀλλά περιπλέον ἀποκαταστίνουν ἀναγκαῖα μέτρα βαρέα (πολυδάπανα) προστασίας καί παιδείας.

Ἡ Μεγαλειότης τοῦ ὀ βασιλιάς τοῦ ἠνωμένου κράτους τῆς Μεγάλης Βρετανίας καί τῆς Ἱρλανδίας καί ἡ Μεγαλειότης τοῦ ὀ βασιλιάς τῆς Γαλλίας καί τῆς Ναβάρρας, λαβόντες προσέτι ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων μίαν σπουδαίαν ζήτησιν, διά νά μεταχειρισθοῦν τήν μεσιτείαν των πρὸς τήν ὀθωμανικήν αὐλήν, καί ὄντες ἐξ ἴσου μέ τήν Μεγαλειότητά του τόν αὐτοκράτορα ὄλων τῶν Ρωσιῶν ἐμψυχωμένοι ἀπό τήν ἐπιθυμίαν τοῦ νά ἐμποδίσουν τήν χύσιν τοῦ αἵματος καί ν' ἀναχαιτίσουν τά παντοειδῆ κακά, τά ὁποῖα ἠμποροῦν νά πηγάζουν ἀπό τήν ἐξακολούθησιν τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἀπεφάσισαν νά ἐνώσουν τά δυνατά των καί νά κανονίσουν τās ἐργασίας αὐτῶν μέ μίαν ἐπίσημον συνθήκην ἀποβλέποντες εἰς τό νά ἀνασπερώσουν τήν εἰρήνην μεταξὺ τῶν διαμαχομένων μερῶν διά μέσου ἐνός συμβιβασμοῦ, τόν ὁποῖον ἡ φιλανθρωπία καί τά συμφέροντα τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἡσυχίας ἀπαιτοῦσι.

Διά ταῦτα ἐδιόρισαν τούς πληρεξουσίους των, διά νά συζητήσουν, συμφωνήσουν καί ὑπογράψουν τήν ρηθεῖσαν συνθήκην, ἦτοι:

Ἡ Μεγαλειότης τοῦ ὀ βασιλεῦς τῆς Μεγάλης Βρετανίας καί τῆς Ἱρλανδίας

τόν έντιμότατον Ούίλιαμ άντίκόμητα Δούδλεϋ, όμότιμον (πατρίκιον) του ήνωμέ-
νου κράτους τής Μεγάλης Βρετανίας καί τής Ίρλανδίας, σύμβουλον τής Α.Β.Μ.
εις τό ιδιαίτερόν του συμβούλιον καί άρχιγραμματάς τής έπικρατείας διά τόν
κλάδον τών έξωτερικών υποθέσεων.

Ή Μεγαλειότης του ό βασιλιάς τής Γαλλίας καί τής Ναβάρρας τόν πρίγκιπα
Ίουλιον κόμητα του Πολινιάκ, ίππότην τών ταγμάτων τής Α.Χ.Μ., στρατηγόν τών
στρατευμάτων του, μεγάλον σταυρόν του τάγματος του Άγιου Μαυρικίου τής
Σαρδηνίας κτλ. κτλ. καί πρέσβυν του πρός τήν Αϋτού Β. Μεγαλειότητα.

Καί ή Μεγαλειότης του ό αυτοκράτωρ όλων τών Ρωσιών τόν πρίγκιπα Λιέβεν,
στρατηγόν του πεζικού τών στρατευμάτων τής Α.Α.Μ., γενικόν ύπασπιστήν του,
ίππότην τών ταγμάτων τής Ρωσσίας, εκείνων του Μαύρου Άετου, καί του
Έρυθρου Άετου τής Πρωσσίας, εκείνου τών Γουέλφων του Χανόβερ, διοικητήν
μεγάλον σταυρόν του τάγματος τής σπάθης, καί του τάγματος του Άγιου
Ίωάννου τής Ίερουσαλήμ, πρέσβυν του έκτακτον καί πληρεξούσιον πρός τήν
Αϋτού Β.Μ.

Οί όποίοι άφου έκοινοποίησαν τά έγγραφα τής πληρεξουσιότητάς των καί τά
εύρηκαν εις καλήν καί τήν άπαιτουμένην τάξιν, έσυμφώνησαν εις τά έπόμενα
άρθρα:

"Άρθρον 1. Αί συμφωνούσαι Δυνάμεις θέλουν προσφέρει εις τήν όθωμανικήν
αϋλήν τήν μεσιτείαν των επί σκοπώ νά πραγματοποιήσουν μίαν μεταξύ αϋτης καί
τών Έλλήνων συνδιαλλαγήν. Ή προσφορά αϋτη τής μεσιτείας θέλει γίνει πρός
τήν ρηθείσαν Δύναμιν άμέσως μετά τήν έπικύρωσιν τής συνθήκης διά μέσου μιάς
κοινης διακηρύξεως ύπογεγραμμένης από τούς εις Κωνσταντινούπολιν πληρε-
ξουσίους τών συμμαχικών αϋλών, καί θέλει γίνει εις τόν Ίδιον καιρόν καί εις τά
δύο διαμαχομένα μέρη ζήτησις μιάς άμέσου εις τό μεταξύ των άνακωχής όπλων,
ώς άναποφεύκτου προηγουμένου εις τήν έναρξιν όποιασδήποτε διαπραγματεύ-
σεως.

"Άρθρον 2. Ό προβληθησόμενος εις τήν όθωμανικήν αϋλήν συμβιβασμός
θέλει θεμελιωθής εις τας έφεξής βάσεις. Οί "Έλληνες θέλουν θεωρεΐ τόν
σουλτάνον ως άνωτερον κύριον καί κατά συνέπειαν αϋτης τής ύπεροχής θέλουν
πληρώσει εις τό όθωμανικόν κράτος χρονικόν (έτήσιον) φόρον, τό ποσόν του
όποίου θέλει όρισθής μίαν φοράν διά πάντα ως κοινή συμφωνία. Ή θέλουν
διοικείσθαι από έξουσίας, τας όποιας αϋτοί οι Ίδιοι θέλουν εκλέγει καί όνοματί-
ζει, άλλ' εις τόν όνοματισμόν τών όποιών ή Πόρτα θέλει έχει μίαν προσδιωρισμέ-
νην ψήφον. Διά νά έπέλθη πλήρης ό διαχωρισμός μεταξύ τών άτόμων τών δύο
έθνών, καί διά νά έμποδιθούσι αι συγκρούσεις, οι όποία είναι άφευκτον
άποτέλεσμα τοιαύτης πολυχρονίου πάλης, οι "Έλληνες θέλουν έξουσιάζει τά εις
τήν Στερεάν ή τας νήσους τής Έλλάδος κείμενα τουρκικά κτήματα, επί
συμφωνία του ν' άποζημιώσουν τούς προλαβόντας κυριούς των ή μέ τήν
πληρωμήν έτησίου τινός χρηματικής ποσότητος προστεθησομένης εις τόν
φόρον, όστις μέλλει νά πληρώνεται εις τήν Πόρταν, ή κατ' άλλον τινά τρόπον τής
αϋτης φύσεως.

"Άρθρον 3. Αί λεπτομέρειαι αϋτου του συμβιβασμού, καθως άκόμη καί τά όρια
του τόπου επί τής Στερεάς, καί ή φανέρωσις τών νήσων του Αιγαίου, εις τας
όποιας θέλει προσαρμοσθής συμβιβασμός, ταϋτα θέλουν προσδιορισθής εις μίαν
μεταξύ τών ύψηλών Δυνάμεων καί άμφοτέρων τών διαμαχομένων μερών προσε-
χώς έπακόλουθον διαπραγματεύσειν.

"Άρθρον 4. Αί συμφωνούσαι Δυνάμεις ύπόσχονται νά εξακολουθήσουν τήν
σωτήριον πράξιν τής ειρηνεύσεως τής Έλλάδος επί τών εις τά προηγουμένα

άρθρα στερεωθεισών βάσεων, καί νά ἐφοδιάσουν χωρίς τῆς παραμικρᾶς ἀναβολῆς τοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους των μέ ὄλας τὰς ὁδηγίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἡδὴ ὑπογραφομένης συνθήκης.

Ἄρθρον 5. Αἱ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις δέν θέλουσιν ζητῆσαι εἰς αὐτάς τὰς διατάξεις καμμίαν αὐξήσιν τόπων, οὐδεμίαν ἀποκλειστικὴν ἐπιρροήν, κανέν ἐμπορικόν ὄφελος διὰ τοὺς ὑπηκόους των, τό ὁποῖον οἱ ὑπῆκοοι ὁποιασοῦντε ἄλλης Δυνάμεως δέν δύνανται ἐπίσης ν' ἀπολαύσουν.

Ἄρθρον 6. Αἱ συνδιατάξεις τῆς συνδιαλλαγῆς καί εἰρήνης, αἱ ὁποῖαι ὀριστικῶς θέλουσιν συμφωνηθῆ μεταξύ τῶν διαμαχομένων μερῶν, θέλουσιν εἶσθαι ὑπό τὴν ἐγγύησιν ἐκείνης μεταξύ τῶν ὑπογραφομένων Δυνάμεων, ἡ ὁποία θέλει κρίνει ὠφέλιμον καί δυνατόν τό ν' ἀναλάβῃ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἐγγυήσεως. Ὁ τρόπος τῶν ἀποτελεσμάτων, ἴσως καί τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἐγγυήσεως θέλει εἶσθαι τό ἀντικείμενον ἐπακολούθῳ συμφωνιῶν μεταξύ τῶν ὑψηλῶν Δυνάμεων.

Ἄρθρον 7. Ἡ παρούσα συνθήκη θέλει ἐπικυρωθῆ καί ἡ ἐπικύρωσις θέλει συναλλαχθῆ εἰς δύο μῆνας ἢ καί ταχύτερον, ἄν εἶναι δυνατόν. Εἰς πίστιν τῶν ὁποίων οἱ πληρεξούσιοι ὑπέγραψαν τὴν παρούσαν καί τὴν ἐφωδίασαν μέ τὴν σφραγίδα τῶν ἐμβλημάτων των.

Ἐγένετο εἰς Λονδίνον τῆ 6 Ἰουλίου 1827

Δουδλεῦ, Πολινιακ, Λιέβεν

(ἀπό Δ. Κόκκινου, Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, ΙΑ', 194-197)

4

Τό μυστικὸ «Συμπληρωματικὸ ΑΡΘΡΟ τῆς ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ τῆς 6 Ἰουλίου 1827

Ἄρθρον Συμπληρωματικόν

Ἐάν ἡ Ὄθωμανικὴ Πόρτα, ἐν διαστήματι ἐνός μηνός, δέν δεχθῆ τὴν προβληθησομένην μειτείαν, αἱ Ἑψηλαὶ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις παραδέχονται τὰ ἀκόλουθα μέτρα:

Α'. Θέλει δηλοποιηθῆ εἰς τὴν Πόρταν ἀπὸ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπους των ὅτι τὰ δυσάρεστα ἐπακόλουθα καί δεινά, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν φανεράν Συνθήκην, ὡς ἀχώριστα ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἥτις πρό ἕξ ἡδὴ ἐτῶν διαρκεῖ εἰς τὴν Ἀνατολήν, καί τῆς ὁποίας τό τέλος, κατὰ τὰ φαινόμενα μέτρα τῆς Ἑψηλῆς Πόρτας, δέν φαίνεται ὅτι προσεγγίζει, ὑποχρεώνουν τὰς ὑψηλὰς συμφωνούσας Δυνάμεις νά λάβουν ἄμεσα μέτρα διὰ νά σχετισθοῦν μέ τοὺς Ἕλληνας.

Ἐννοεῖται ὅτι αἱ Δυνάμεις διὰ νά ἐκτελέσουν αὐτόν τόν σκοπόν, θέλουσιν συστήσαι ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἑλλήνων, στέλλουσαι καί δεχόμεναι ἐκ μέρους αὐτῶν Προξένους, ἐν ὅσῳ ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἀρχαὶ ἱκαναὶ νά διατηρήσουν τοιαύτας σχέσεις.

Β'. Ἐάν, εἰς τό ρηθὲν διάστημα τοῦ ἐνός μηνός, ἡ Πόρτα δέν δεχθῆ τὴν προβαλλομένην εἰς τό α' ἄρθρον τῆς φανερᾶς συνθήκης ἀνακωχὴν, ἢ ἐάν οἱ Ἕλληνες δέν στερῶσιν νά τό ἐκτελέσουν, αἱ Ἑψηλαὶ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις θέλουσιν δηλοποιῆσαι εἰς ἐκεῖνο τῶν διαμαχομένων δύο μερῶν, τό ὁποῖον θέλει ἐξακολουθῆσαι τὰς ἐχθροπραξίας, ἢ καί εἰς τὰ δύο, χρειὰς καλοῦσης, ὅτι αἱ ρηθεῖσαι Ἑψηλαὶ Δυνάμεις ἔχουν σκοπόν νά μεταχειρισθοῦν ὅσα μέτρα αἱ περιστάσεις ὑπαγορεύουσιν εἰς τὴν φρόνησιν των, διὰ νά ἐπιτύχουν τὴν ἐπιθυμητὴν ἀνακωχὴν, προλαμβάνουσαι, ὅσον δύνανται, κάθε σύγκρουσιν μετὰ τῶν

διαφερομένων μερών. Καί τῶντι, ἀμέσως μετὰ τὴν ρηθείσαν δηλοποιήσιν, αἱ Ὑψηλαί Δυνάμεις θέλουν μεταχειρισθῆ ἕκ συμφώνου ὄλα τὰ μέσα διὰ νά ἐκτελέσουν τόν σκοπόν των, χωρὶς ὁμως καί νά λάβουν μέρος εἰς τὰς μεταξύ τῶν δύο διαμαχομένων μερῶν ἐχθροπραξίας.

Κατὰ συνέπειαν, αἱ Ὑψηλαί συμφωνοῦσαι Δυνάμεις, ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ παρόντος συμπληρωματικοῦ καί μυστικοῦ ἄρθρου, θέλουν πέμψει εἰς τούς κατά τὰς θαλάσσας τῆς Ἀνατολῆς ἀρχηγούς τῶν στόλων των ὁδηγίας συμπρωματικές (éventuelles), συμφώνους μέ τὰ ἀνωτέρω παραδεδεγμένα.

Γ'. Καί τό τελευταῖον, ἄν παρά πᾶσαν ἐλπίδα τὰ μέτρα ταῦτα δέν εἶναι ἱκανά διὰ νά κρίνουν τὴν Ὄθωμανικὴν Πόρταν νά δεχθῆ τὰς προτάσεις τῶν Δυνάμεων, ἢ ἄν οἱ Ἑλληνες ἀπορρίψουν τὰς ὑπέρ αὐτῶν συμφωνίας τῆς σημερινῆς συνθήκης, αἱ Ὑψηλαί συμφωνοῦσαι Δυνάμεις οὐχ ἤττον θέλουν ἐξακολουθήσει τό τῆς εἰρηνοποιήσεως ἔργον εἰς τὰς μεταξύ αὐτῶν συμφωνηθείσας βάσεις καί κατά συνέπειαν δίδουν ἀπό τοῦ νῦν εἰς τούς ἐν Λονδίῳ ἀντιπροσώπους των τὴν ἄδειαν νά συζητήσουν καί νά προσδιορίσουν τὰ μετὰ ταῦτα μέτρα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡμπορεῖ νά γίνῃ χρεία νά καταφύγουν.

Τό παρὸν συμπληρωματικόν καί μυστικόν ἄρθρον θέλει ἔχει τὴν αὐτὴν ἰσχύν ὡς νά ἦτο καταχωρημένον κατὰ λέξιν εἰς τὴν σημερινὴν συνθήκην. Θέλει δέ ἐπικυρωθῆ καί αἱ ἐπικυρώσεις θέλουν ἀνταλλαχθῆ συγχρόνως μέ τὴν ρηθείσαν συνθήκην.

Ἐν Λονδίῳ τὴν 27ην Ἰουλίου 1827

Δουῦδλεῦ, Πολινιάκ, Λιέβεν

(Δ. Κόκκινου, Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, ΙΑ', 197-98)

5

Ὁδηγίες τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τόν ΛΟΡΔΟ ΚΟΔΡΙΓΚΤΟΝ

Οἱ ὁδηγίες κατέληγαν: «Ἐχετε ὑπ' ὄψην σας ὅτι πρέπει νά μεταχειρισθῆτε ἐξαιρετικὴ προσοχή, ὥστε τὰ μέτρα πού θά λάβετε κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ναυτικοῦ νά μὴν καταλήξουν σέ ἐχθροπραξίες. Ἡ ἀκριβὴς ἐπιδίωξη τῶν τριῶν Δυνάμεων εἶναι νά παρεμβληθοῦν σάν εἰρηνοποιοί... Κάθε ἐχθρική διαδικασία θά ἀντέβαινε στόν εἰρηνικό ρόλο πού ἐπιθυμοῦν νά διατηρήσουν. Ἡ παράταξη τῆς δυνάμεως πού ἔχουν συγκεντρώσει ἔχει σκοπὸ νά ἐπιβάλῃ τόν σεβασμὸ αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας. Ἀλλὰ [οἱ Δυνάμεις] δέν θά χρησιμοποιήσουν αὐτὴ τὴ δύναμη, ἐκτός ἐάν οἱ Τοῦρκοι ἐπιμένουν νά βιάσουν τὰ περάσματα πού θά ἔχουν καταλάβει [οἱ στόλοι τους].»

Στὶς 4 Σεπτεμβρίου ὁ Στράτφορντ Κάνινγκ ἔστειλε στόν Κόδριγκτον λεπτομερέστερες ὁδηγίες: «Ὅχι μόνον ἔπρεπε νά ἐμποδίσῃ μετακινήσεις ἀπὸ ἓνα ἑλληνικὸ λιμάνι σέ ἄλλο, ἀλλὰ ἔπρεπε καί νά συνοδεύσῃ ὡς τόν προορισμὸ του καί νά προστατεύσῃ ἀπὸ ἑλληνικὲς ἐπιθέσεις ὁποῖο μέρος τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου ἀποφάσιζε νά ἐπιστρέψῃ στὴν Ἀσία ἢ στὴν Ἀφρική. Σέ προσωπικὴ ἐπιστολὴ του στόν Κόδριγκτον ὁ Στράτφορντ Κάνινγκ διευκρινίζει: «Παρ' ὅτι τὰ μέτρα δέν παίρνονται μέ ἐχθρικό πνεῦμα, ἢ παρεμπόδιση ἐνισχύσεων στὴν ἀνάγκη θά ἐπιβληθῆ, ὅταν ὄλα τὰ ἄλλα μέσα ἐξαντληθοῦν, μέ κανονιοβολισμό». «Ὅσο γιὰ τὰ τουρκικά καί τὰ αἰγυπτιακά πλοῖα πού εἶναι τώρα στὰ λιμάνια τοῦ Ναβαρίνου καί τῆς Μεθώνης καί πού θά ἐπιμένουν νά παραμένουν ἐκεῖ, οὐ πρέπει νά ἀντιμετωπίζον τὸ ἐνδεχόμενον μιᾶς ἐπιθέσεως.»

(Ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθους, ΙΒ', 642)

11. Οί συνέπειες τής ναυμαχίας του Ναβαρίνου στην εξωτερική πολιτική τών μεγάλων δυνάμεων

Ο αντίκτυπος τής Ναυμαχίας του Ναβαρίνου στάθηκε τεράστιος πρὸς ὄλες τὶς κατευθύνσεις. Οἱ καρδιές τῶν Ἑλλήνων γέμισαν ἀπὸ χαρὰ, πού σώθηκαν ἀπὸ μεγάλο κίνδυνο. Ἡ πολυπαθὴ Ἑλλάδα πανηγύριζε¹. Στὴν Τουρκία τὸ γεγονός μαθεύτηκε ὕστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες. Ὁ πρῶτος πού τὸ ἔμαθε ἦταν ὁ Ἄγγλος Πρεσβευτὴς Στράτφορντ Κάνιγκ καὶ εἰδοποίησε τοὺς Πρεσβευτὲς τῆς Γαλλίας Γκιγιεμινό καὶ τῆς Ρωσίας Ριβωπιέρ. Ἡ ὀργή τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ ἔφτασε τὰ ὅρια τῆς ὑστερίας, σάν τὸ ἔμαθε. Ἡ κατάσταση δὲ σήκωνε καθόλου ἡρεμὴ διπλωματία. Ἡ ἀπειλή γενικῆς σφαγῆς τῶν χριστιανῶν ραγιαδῶν καὶ τῶν φράγκων τῆς Κων/πολῆς ἐπέβαλε τὴ σύσκεψη τῶν Πρεσβευτῶν μὲ τὸν Ρεῖς Ἐφέντη Περτέφ. Ἡ σύσκεψη ἔγινε στίς 24 Νοεμβρίου 1827. Ὁ Ρεῖς Ἐφέντης ἔβαλε τρεῖς ὅρους γυρεύοντας πανηγυρικὴ ἐκδίκηση γιὰ τὴν αἰσχρὴ κατὰ τοῦ Σουλτάνου βιαιοπραγία, ὅπως εἶπε. Οἱ ὅροι ἦταν: 1) Νά παραιτηθοῦν οἱ Δυνάμεις ἀπὸ κάθε ἄλλη ἀνάμιξη τους στὸ Ἑλληνικὸ Ζήτημα. 2) Ν' ἀποζημιώσουν τὴν Τουρκία γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ στόλου της, καὶ 3) Νά ἱκανοποιήσουν ἔμπρακτα τὴν Πύλη.

Στίς ἀπειλές τοῦ Ρεῖς Ἐφέντη οἱ Πρεσβευτὲς ζήτησαν νά ἐπιρρίψει τὴν εὐθύνη στὸν Ἰμπραήμ, πού προκάλεσε τὴ σύγκρουση καὶ γύρεψαν ν' ἀποσπάσουν κατηγορηματικὴ ἀπάντηση, ἂν οἱ σχέσεις τῆς Τουρκίας καὶ τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων θά ἐξακολουθοῦσαν νά εἶναι φιλικές ἢ ὄχι. Ὁ Περτέφ ἀπόφυγε νά ξεκαθαρίσει τὴ θέση του καὶ οἱ Πρεσβευτὲς δὲ δέχτηκαν τοὺς ὅρους, πού ὑπέβαλε. Εὐτυχῶς γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ Τουρκία κράτησε ἀδιάλλαχτη στάση, ἐνῶ οἱ Πρεσβευτὲς ἔδειχναν σημεῖα συμβιβασμοῦ ἀναλογιζόμενοι τὴ συμφωνία τοῦ Λονδίνου, πού ἦταν ἡ εἰρήνευση κι ὄχι ἡ ἐμπόλεμη ρῆξη μὲ τὴν Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία.

Ἡ ἀδιαλλαξία ὅμως τῆς Τουρκίας, πού δὲν ἤθελε νά κάνει καμιά ὑποχώρηση στὸ Ἑλληνικὸ Ζήτημα καὶ ἡ γνώμη τοῦ Ρεῖς Ἐφέντη, ὅτι «ἡ ὑποταγὴ εἶναι ἡ μόνη λέξη γιὰ τοὺς Ἕλληνες», ἔφερε τοὺς Πρεσβευτὲς στὴν ἀπόφαση νά φύγουν ἀπὸ τὴν Κων/πολὴ καὶ νά ἐγκατασταθοῦν στὴν Κέρκυρα πού ἦταν ὑπὸ βρετανικὴ ἀρμοστεία. Ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Τούρκων στάθηκαν ἀδύνατα νά τοὺς μεταπείσουν νά παραμείνουν. Ἡ ὀργή τοῦ Σουλτάνου ὑπῆρξε μεγάλη. Κακοποιήθηκαν μερικοὶ Εὐρωπαῖοι καὶ ὅλα τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἐμπορεύματα ρίχτηκαν στὸ Βόσπορο καὶ γιὰ λίγες μέρες ἡ διατήρηση τῆς εἰρήνης ἦταν πολὺ ἀμφίβολη. Στὸ Λονδίνο τὸ συμμαχικὸ συνέδριο ὅταν πληροφοροῦντο γιὰ τὴν τουρκικὴ ἀδιαλλαξία ὕστερα ἀπὸ τὸ Ναβαρίνο, ἀποφάσισε ὅτι: Ἡ στιγμὴ, ἔφτασε πού, παρὰ τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὶς προσπάθειές τους, οἱ συμμαχικὲς Δυνάμεις ἴσως δοῦν τὸν ἑαυτὸν τους ἀναμιγμένο σ' ἓνα πόλεμο μὲ τὴν

‘Οθωμανική Πύλη».

‘Ο Σουλτάνος πάλι με μιά όργισμένη προκήρυξη στρεφόταν κατά τής Ρωσίας «πού έδω καί πενήντα χρόνια δέν άφηνε καμιά εύκαιρία πού νά μή στραφεϊ κατά τής Τουρκίας». “Ολοι οι ‘Οθωμανοί έπρεπε νά ξεσηκωθούν, γιά «νά ξεπλύνουν τήν προσβλημένη τιμή του ‘Ισλάμ». Τό πολεμικό αυτό προσκλητήριο του Μαχμούτ είχε σάν άποτέλεσμα νά ένταθοϋν στό έπακρο οι ρωσοτουρκικές σχέσεις.

‘Ο άντίκτυπος τής ναυμαχίας του Ναβαρίνου στήν Εϋρώπη δέ στάθηκε όμοϊομορφος. Μάλιστα ή άγγλική στάση ήταν άντιφατική. Στήν άλλαγή αυτή συνέβαλε φυσικά ό θάνατος του Κάνιγκ. ‘Η καινούργια Κυβέρνηση του Ούέλλιγκτον ήθελε νά δείξει τήν άντίθεσή της στήν έξωτερική πολιτική πού είχε ακολουθήσει ό Κάνιγκ. “Εφτασε μάλιστα σέ σημείο νά γίνει επίσημη άποκήρυξη τής ναυμαχίας από τό Βασιλιά τής ‘Αγγλίας Γεώργιο Δ’ «στό λόγο του θρόνου»². ‘Ο Κόδριγκτον, ό πρωτεργάτης στή Ναυμαχία του Ναβαρίνου, παύτηκε από τήν άρχηγία του στόλου τής Μεσογείου. ‘Ο Ναύαρχος Ντερινγύ έστειλε γράμμα στόν Κόδριγκτον πού έκφράζει τή λύπη καί τήν άγανάκτησή του γιά τά γεγονότα αυτά³. Σχετικά μέ τήν άγγλική μεταστροφή ό Καρολίδης γράφει⁴ ότι αυτή όφείλεται στή διάψευση τών άγγλικών επιδιώξεων· δηλαδή, ή ‘Αγγλία είχε προσπαθήσει νά δεσμεύσει τή Ρωσία καί τώρα (ύστερα από τό Ναυαρίνο) ένιωθε ότι αυτή είχε ουσιαστικά παρασυρθεί από τή ρωσική πολιτική.

‘Αντίθετα μέ τήν ‘Αγγλία, ή νίκη τών συμμαχικών στόλων στό Ναυαρίνο γίνεκε δεκτή μέ ένθουσιασμό από τήν Γαλλία καί τή Ρωσία. Στή Γαλλία βέβαια υπήρξαν καί άντίθετες έκδηλώσεις, όπως εκείνη του ‘Υπουργού τών Ναυτικών Σαβρόλ⁵, αλλά γενική ήταν ή χαρά· μάλιστα, πέρα άπ’ αυτό, Γάλλοι έκφράσανε τή γνώμη ότι οι “Ελληνες κατέκτησαν μόνοι τους τή λευτεριά τους κι ότι ή ναυμαχία του Ναυαρίνου στάθηκε κατόρθωμα τών λαών⁶.

‘Η πιό ένθουσιώδης όμως ύποδοχή τής ναυμαχίας έγινε στή Ρωσία. ‘Ο ίδιος ό Τσάρος Νικόλαος τίμησε τούς τρεις ναύαρχους επιδεικτικά καί έστειλε συχαρητήριο γράμμα στόν Κόδριγκτον⁷.

“Ολα αυτά κάνανε τό Σουλτάνο νά γίνει τελείως αδιάλλακτος. ‘Ο Ρείς ‘Εφέντης άπόρριψε κάθε συμβιβαστική λύση λέγοντας πώς «ήταν άδύνατο νά παραχωρήσουν στους “Ελληνες πλεονεκτήματα σάν αυτό πού τούς ζητούσαν, δηλαδή άυτόνομία».

‘Η Τουρκία, άποκρούοντας τήν ίδρυση περιορισμένης ελληνικής ήγεμονίας κάτω από τήν επικυριαρχία της κατά τό πρότυπο τών ήγεμονιών τής Μολδοβλαχίας, βοηθοϋσε άθελά της γιά πιό ριζική λύση: δημιουργία άνεξάρτητου ‘Ελληνικού Κράτους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Ἐντυπώσεις ἀπὸ τῆς Ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου:

α) ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΑΝΩΝΥΜΟΥ

(*N. Λιδωρίκης*): Σελίδες τίνες τῆς Ἱστορίας τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος

«Τὴν ἐπαύριον (τῆς ναυμαχίας) οἱ χωρικοὶ ἐπανεληθόντες ἐκ τῆς τακτικῆς ἐβδομαδιαίας καθόδου των (στὸ χωριὸ Περαχώρα κοντὰ στὸ Λουτράκι), διηγήθησαν τῷ ἱερεῖ, ὅτι ἐκ τῶν ὁρέων τῆς Ἀρκαδίας διέκρινον οἱ ποιμένες κατὰ τὴν Πύλον φλόγας ὑπερμεγέθεις, καὶ ἰσχυρὸς κανονιοβολισμὸς ἐτάραττε τὴν γῆν τοῦ Μωρέως ὡς κεραυνὸς κατὰ συνέχειαν ἐξ οὐρανοῦ, ὁ κόσμος ἦτο ἐντρομος μὴ δυνάμενος νὰ ἐξηγήσῃ τὸ γεγονός, καὶ οἱ πάντες ἐπίστευον εἰς Θεῖαν ἐπέμβασιν. Τὰ ἐρημοκλήσια ἠνοιχθησαν, καὶ προσέτρεχον ἐν κατανύξει προσευχόμενοι, καὶ προσδοκῶντες τὸ ἔλεος τοῦ Ὑψίστου. Ἡ τὸ πᾶν ἀπώλετο ἢ Θεὸς πάσχει, ἀνέκραξεν ὁ ἱερεὺς καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου, καὶ ἡ μεγάλη παράκλησις ἐψάλη ἀναφωνούντων πάντων, Κύριε ἐλέησον. Αἱ γυναῖκες ἔκλαιον· ἡ νύξ ἐκεῖνη ἐν ἀύπνιᾳ καὶ συγκινήσει παρήλθεν. Αἱ δύο γυναῖκες ἔτρεμον μὴ μὲ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τὰ ἀπευκταῖα γίνωσιν αἰσθητὰ, καὶ προυτίμων τὴν ἀγωνιώδη νύκτα τῆς ἀληθείας τῆς ἡμέρας. Ἄλλ' ὅποια ὑπῆρξεν ἡ εὐδαιμονία των, ὅτε κώδων ἡμίονου εὐκρινῶς ἠκούετο ἀνερχομένου πρὸς τὸ χωριὸν, καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον διεκρίνετο καὶ ὁ ἀναβάτης μὴ ἔχων φορέματα χωρικοῦ· ἄλλ' ἀρειμάνιος μὲ καρυοφίλι ἐπ' ὤμου, σπάθην παρὰ τὸ πλευρόν, καὶ γιαταγάνι εἰς τὸ σελάχι. Ἐ! ἐφώναξε πρὸς τοὺς παῖδας περιέργως πρὸς αὐτὸν συναζομένους, δὲν εἶναι ἐδῶ δυὸ κυράδες ἀπὸ τὰ Γιάννενα; Νούκ ἐντί, λέγουν τὰ παιδιὰ⁷⁵. Ὁ ἀρειμάνιος ἠτοιμάζετο πρὸς ἐπίθεσιν νομίζων ὅτι ἐμυκτήριζον αὐτὸν, ὅτε ὁ Νικόλαος προλαμβάνει τὴν ρῆξιν, λέγων: Κύριε μόνον ἐγὼ καὶ ἡ μάνα μου καὶ ὁ πατὴρ ὀμιλοῦμεν ἑλληνικὰ ἐδῶ, καὶ κατὰ τὴν πολυλογίαν τῆ συνήθη εἰς τὴν ἡλικίαν του, ἠτοιμάζετο νὰ δώσῃ πάσας τὰς πληροφορίες, καὶ χωρὶς νὰ ζητηθῶσιν. Ὁ ἀρειμάνιος τὸν διακόπτει λέγων «δὲν εἶσαι τοῦ Κύρ Θανάση παιδί ἐσύ;» καὶ ἀφιππεύων τὸν ἀσπάζεται τρυφερῶς. Εἰσελθὼν δὲ μὲτ' αὐτοῦ εἰς τὴν καλύβην διηγῆθη εἰς τὰς δύο συγκεκινημένας γυναῖκας καὶ εἰς τὸν ἱερέα προστρέξαντα, ὅτι ἦτο ἀπεσταλμένος τοῦ πατρὸς τοῦ Νικολάου, ἐξέθηκε τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναβαρίνου, τὴν καθ' ὀλοκληρίαν καταστροφὴν τοῦ στόλου τοῦ Τουρκικοῦ, τοὺς κατὰ μυριάδας ἀναβραζομένους ἐκ τῆς θαλάσσης Ἀραβας, τὸν τρόπον τοῦ κόσμου μὴ γνωρίζοντος τί συμβαίνει, ἕως οὗ πλοῖον Ἀγγλικόν ἐκπλεῦσαν ἐκεῖθεν ἐφθασαν ἀντίπεραν τῆς Αἰγίνης, καὶ διὰ σημείων πρὸς τὴν ἐδρεῦσαν ἐκεῖ Κυβέρνησιν τοῦ τόπου προσεκάλεσεν ἀκόλουθόν τινα αὐτῆς ἐν τῷ πλοίῳ εἰς ὃν ἀνεκοίνωσε τὰ γενόμενα, τὴν ἀπόφασιν τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς Εὐρώπης, τὴν προσεχῆ ἐκλογὴν ἡγεμόνος, καὶ ἀπῆλθεν ὀλοταχῶς, φέρων πανταχόσε τὴν εἰδησιν τοῦ ἐκλάμπρου γεγονότος. Εἰς τὴν Αἴγιαν εἶχε συναχθῆ τὸ πᾶν· αἱ ἀρχαί, οἱ προσετώτες, αἱ μεγάλοι οἰκογένειαι αἱ ἐκδιωχθεῖσαι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἄλλ' οἱ πάντες κατοικοῦντες ἐν καλύβαις καὶ ξυλίνοις οἰκίσκοις. Ἀνάρπαστος ἔγινεν ὁ φέρων τὰς ἐκ τοῦ πλοίου εἰδήσεις, τὸ πλήθος τὸν ἔφερον εἰς τὰς χεῖρας μέχρι τοῦ Κυβερνήτου, οὐρανομήκη οὐρρά ἠκούοντο, πυραὶ διὰ ρητίνης ἠνῆφθησαν, οἱ χοροὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐσύροντο, καὶ ρητινίτης ἔρρεε ἀφθόνως».

β) ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΚΑΣΟΜΟΥΛΗ, Τομ. Β' σ.σ. 670-71

«Ἐνῶ ἐμελετοῦσα αὐτὰ ἐτοιμαζόμενος διὰ τό ταξίδι (νά πάει στήν Αἴγινα) καί οἱ ὄπλαρχηγοί προετοιμάζοντο, καί εὕρισκόμασθον συνηροισμένοι, κρότον βαθύν φέρει ὁ ἀέρας εἰς τάς ἀκοάς μας, δυνατότερον τῶν κανονίων, καί ἀκολούθως φήμην, εἰς 24 ὥρας, εἰς 24 ὥρας, ὅτι οἱ στόλοι τῶν τριῶν Δυνάμεων κατακεραύνωσαν τόν στόλον τοῦ ἐχθροῦ, εὕρισκόμενοι ὅλοι μαζί ἐντός τοῦ λιμένος τοῦ Νεοκάστρου.

»Εἶναι ἀδύνατον νά περιγράψῃ κανένας τήν χαράν ἐκείνης τῆς ἡμέρας. Δέν ἤξεύραμεν τί νά κάμωμεν νά εὐαρεστήσωμεν τόν ἑαυτόν μας συγχαίρομενοι ἑαυτούς, συλλογιζόμενοι ὅτι ἐκείνη ἡ ἡμέρα ἦτον ἡ πρώτη ὅπου ἔκοψεν τόν δεσμόν, τόν ὅποιον οἱ διπλωμάται μέ τό κονδῦλι δέν εἶχαν τελειώσει ἔως τότε.

»Εἶδομεν πράγματα πλέον τῆς θελήσεως τῶν Βασιλέων τῶν μεγάλων Ἑθνῶν, καί λογαριάζοντες στρατιωτικῶς τήν πρᾶξιν, εὕρισκαμεν αὐτήν πρώτην τῆς ἀποκαταστάσεώς μας. Διότι ποῦ ἤξεύραμεν οἱ δυστυχεῖς ἡμεῖς τί ἔκαμον αἱ Αὐλαί, καί ἔως ποῦ ἐκαταγίνοντο νά φθάσουν, ἀφοῦ εἶχαμεν βαρεθῆ ἀκούγοντες τήν υπεράσπισίν μας, χωρίς νά βλέπωμεν πρᾶξιν». Αὐτήν τήν ἡμέραν ἐπερίμεναν ὅλοι οἱ γέροντες καί πατέρες μας, αὐτήν ὁ Γῶγος Βακόλας ὅστις ἀπέθανεν ἀπελπισμένως, αὐτήν οἱ ἀποθανόντες εἰς Μεσολόγγι καί Ἀθήνας, αὐτήν οἱ ψευδῶς προσκυνήσαντες Ἀρματωλοί καί οἱ εἰκονικῶς ὑποταχθέντες λαοί.

»Ὁ ἦχος τῶν πυροβόλων ἐξαπλώθη διαδιδόμενος διὰ τῶν φαράγγων, τῶν ὑψηλῶν βουνῶν, ἀπέρασεν ἐκεῖθεν ἀπό τόν Ὀλυμπον καί ἐκεῖθεν ἀπό τήν Ἠπειρον καί εἰς ὄλην τήν Μεσόγειον».

2

Ἀπόσπασμα ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ' γιά τό Ναβαρίνο

«— Εἰς τήν πορείαν τῶν μέτρων, τά ὅποια εἶχον ἐγκριθεῖ καί ἀπέβλεπον εἰς τήν ἐφαρμογήν τῆς Συνθήκης, ἐπηκολούθησε, ἐντελῶς ἀπροσδοκῆτως διὰ τήν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα, σύγκρουσις εἰς τόν λιμένα τοῦ Ναβαρίνου μεταξύ τῶν στόλων τῶν ὑπογραψασῶν τήν συνθήκην Δυνάμεων καί τῆς Ὁθωμανικῆς Πύλης. Καίτοι ἐκτιμῶμεν τήν ἀνδρείαν τήν ὅποιαν ἐπέδειξεν ὁ ἠνωμένος στόλος, ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης θρηνεῖ διότι ἡ ἐν λόγῳ σύγκρουσις ἐγένετο μέ τάς ναυτικές δυνάμεις παλαιῶ συμμάχου. Ἐν τούτοις ἀκόμη διατηρεῖ μετ' ἐμπιστοσύνης τήν ἐλπίδα, ὅτι τό δυσάρεστον τοῦτο γεγονός (untoward event) δέν θά τό ἀκολουθήσουν ἄλλαι ἐχθροπραξίαι».

3

Ἐπιστολή Ντερηγίν πρὸς Κόδριγκτον γιά τό Ναβαρίνο

Συμερίζομαι ὅλην τή λύπην πού θά νιώσετε διαβάζοντας τό λόγο τοῦ βασιλιά τῆς Ἀγγλίας. Κατάφερε νά φουσκώσει τά κεφάλια τῶν Τούρκων καί τῶν ἐμπόρων μας. Ἄν τυχόν ἀκολουθήσει πόλεμος ἴσως ἡ λέξη untoward (δυσάρεστο) νά σταθεῖ ἡ αἰτία. Ἄν καί δέν πήρατε τίς εὐχαριστίες τῆς Βουλῆς, ἔχετε τοποθετηθεῖ, ἀκριβῶς γι' αὐτό, ἀκόμα πιό ψηλά στή δημόσια ἐκτίμησιν.

4

Γνώμη τοῦ ΚΑΡΟΛΙΔΗ γιά τά αἷτια τῆς μεταστροφῆς τῆς Ἀγγλίας ὕστερα ἀπό τό Ναβαρίνο

«Ἡ Ἀγγλορωσική συνεννόησις καί ἡ ἐκ ταύτης προελθοῦσα καί ἐπί μακρόν

έμπεδώσασα αυτήν τριπλή συμμαχία ἐγένετο, ἵνα παρακλώσῃ τὸν πόλεμον τὸν Ρωσικόν. Ἄλλ' ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου διαλύσασα κατ' οὐσίαν τὴν συμμαχίαν καὶ παρασκευάσασα ἐμμέσως τὸν πόλεμον ἔφερε τὸ Ἑλληνικὸν Ζήτημα εἰς τὴν μόνην λογικὴν καὶ πρακτικὴν ὁδὸν τῆς λύσεως. Καὶ ἡ ὁδὸς αὕτη ἦτο νῦν τοσοῦτω μᾶλλον ἢ πρότερον ὁμαλὴ, ὅσον ἡ Ἀγγλία ζητήσασα διὰ τῆς συμμαχίας νὰ δεσμεύσῃ τὴν Ρωσίαν, δεσμευομένη δὲ πράγματι αὐτὴ πρὸς τὴν Ρωσίαν, ὑπεχρεοῦτο ἠθικῶς νὰ μὴ ἀντιπράξῃ κατ' αὐτῆς ἐν τῷ ἀπαραιτήτῳ Ρωσσοτουρκικῷ πολέμῳ. Καὶ κατὰ τοῦτο ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς εἶναι ἡττα ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας καὶ νίκη ἠθικὴ τῆς Ρωσσίας».

(Π. Καρολίδη, Σύγχρονη Ἱστορία, Β', 715)

5

Γράμμα τοῦ Σαβρόλ Ὑπουργοῦ τῶν ΝΑΥΤΙΚΩΝ τῆς Γαλλίας πρὸς ΤΟΝ ΝΤΕΡΙΓΝΥ γιὰ τὸ Ναβαρίνο

«Ἡμεῖς δ' αὐτοὶ ἠθελήσαμεν ν' ἀποφύγωμεν τὴν διάλυσιν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἴσως ἴσως τὴν ἐπεσπεύσαμεν. Τ' ἀνακτοβουλία ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ φέρονται μᾶλλον ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ἢ ὑπὸ τῆς περισκεψέως καὶ τῆς φρονήσεως· τέλος ὁμως εἰσῆλθομεν εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην, πρέπει νὰ φθάσωμεν μέχρι τέρματος». Καὶ πρόσθετε: «Φοβοῦμαι ὅτι οὐδὲν σπουδαῖον γηνῆσεται μετὰ τοῦ λαοῦ τούτου (τοῦ ἑλληνικοῦ) τῶν πειρατῶν».

6

α) ΓΝΩΜΗ τοῦ ΕΝΤΓΚΑΡ ΚΙΝΕ, Γάλλου συγγραφέα γιὰ τὸ Ναβαρίνο

«Τὴν ἀπαρχὴ τῆς ἐθνικῆς ζωῆς τους οἱ Ἕλληνες, πού συχνά τοὺς κατηγοροῦν πῶς τὴν ἀπόχησαν ἀπὸ εὐεργεσία, τὴ χρωστᾶνε στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους. Στάθηκε ἔργο τῶν χειρῶν τους. Ἡ Εὐρώπη ἐπενέβη ἔπειτα ἀπὸ ἑπτὰ μονάχα χρόνια, ὅταν πιά χόρτασε τὸ θέαμα τῆς σφαγῆς».

β) Γνώμη Πιέρ Λεμπρέν γιὰ τὸ Ναβαρίνο

«Ἡ μάχη τοῦ Ναβαρίνου στάθηκε κατόρθωμα τῶν λαῶν. Ὁ ἀλαλαγμὸς τῆς Νίκης πού μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο εἶναι ἴσως ὁ πρῶτος πού ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες οἱ λαοὶ δέχτηκαν μὲ κοινὴ συμπάθεια. Τὰ κανόνια τοῦ Ναβαρίνου ἀνοιξαν μιά καινούργια περίοδο, ἀναγγέλοντας τὸ θριαμβευτικὸ ἀνέβασμα τῆς κοινῆς γνώμης πού ὑψώνεται πᾶν ἀπὸ τοὺς θρόνους καὶ γίνεται γιὰ πρώτη φορὰ ἀληθινὴ βασιλίσα, ἔχοντας στὴ διάθεσή της στόλους καὶ κανόνια καὶ δίνοντας διαταγὰς σὲ ναύαρχους».

7

Ἐπιστολὴ τοῦ ΤΣΑΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α' πρὸς τὸ Ναύαρχο ΚΟΔΡΙΓΚΤΟΝ. (8/20 Νοεμβρίου 1827)

Κατηγοῦνται μίαν νίκην, Κύριε Ἀντιναύαρχε, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη σὰς ὀφείλει διπλὴν εὐγνωμοσύνην. Ἡ ἀξιωματικὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου δὲν φανερῶνει μόνον εἰς τὸν κόσμον ὀλόκληρον τὸν ζῆλον τῶν τριῶν συμμαχῶν Δυνάμεων πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργου, οὐτινος, ἡ ἀνιδιοτέλεια ἐξεμψώνει ἔτι μᾶλλον τὴν εὐγένειαν. Ἀποδεικνύει ἀκόμα πόσον ἡ ἐνεργητικότητα ὑπερέχει τοῦ ἀριθμοῦ, πόσον τὸ ἰκανῶς ὀδηγοῦμενον θάρρος εἶναι ὑπέρτερον τῆς τυφλῆς

βίας, όσασδήποτε καί άν ή τελευταία διαθέτη δυνάμεις. Έφεξης, τό όνομά σας άνήκει εις τήν ιστορίαν. Οί έπαινοι θά έσκίαζον μάλλον τήν δόξαν, ήτις τό περιβάλλει. Θεωρώ έν τούτοις έμαυτόν ύποχρεωμένον νά σας παράσχω λαμπρόν δείγμα τής εύγνωμοσύνης καί τής έκτιμήσεως ήν ένεπνεύσατε έν Ρωσία καί επί τοιούτω τέλει ός άποστέλλω τό παράσημον του στρατιωτικού τάγματος του 'Αγίου Γεωργίου. Ό ρωσικός στόλος είναι τετιμημένος διότι έτυχε τής συνδρομής σας εις Ναυαρίνον.

Είς έμέ ιδιαίτέρως είναι έξαιρέτως εύχάριστον νά σας διαβεβαιώσω περί τών πρός ύμάς αισθημάτων τής έκτιμήσεώς μου.

Νικόλαος

12. Οί διπλωματικές ένέργειες του 'Ιωάννη Καποδίστρια ώς κυβερνήτη καί οί έξελίξεις του έλληνικού ζητήματος

Η συνθήκη τής 6ης 'Ιουλίου στό Λονδίνο, τό μυστικό άρθρο της καί ή ναυμαχία του Ναβαρίνου προκάλεσαν ραγδαίες έξελίξεις' ιδιαίτερα μάλιστα όταν τή διακυβέρνηση τής Χώρας ανέλαβε ό Καποδίστριας.

Έντυπωσιακή στάθηκε ή άμεση καταστολή τής πειρατείας, πού ένδιέφερε τό εύρωπαϊκό έμπόριο καί πού ήταν μιά βασική προϋπόθεση γιά τήν άνταλλαγή έμπορικων πρακτόρων μεταξύ τών τριών Δυνάμεων καί τών Έλλήνων.

Κύριο μέλημα τής πολιτικής του Καποδίστρια ήταν ή ίση φιλία πρός τίς τρεις Δυνάμεις καί ή άποφυγή άπόκλισης πρός τή μία ή τήν άλλη.

Ό έμπειρότατος στίς διπλωματικές κινήσεις Κυβερνήτης ήξερε καλά ότι στό σημείο πού είχαν φτάσει τά πράγματα ή παραμικρή άστοχη ένέργεια από έλληνική πλευρά θά μπορούσε νά είναι μοιραία τήν ώρα πού κρίνονταν δύο σοβαρότατα θέματα του 'Ελληνισμού: τά σύνορα καί ό βαθμός άνεξαρτησίας. Ό Σπυρίδων Τρικούπης, γραμματέας τής Έπικράτειας καί γνώστης τής πολιτικής του Καποδίστρια, παρ' όλο πού ήταν άγγλόφιλος, δίνει έγκυρότατες μαρτυρίες γιά τόν Κυβερνήτη¹.

Ό Καποδίστριας τήρησε αυτή τήν άρχή άπαρέγκλιτα καί, έχοντας διεθνές κύρος καί έξαιρετικές ικανότητες, έφερε τό 'Ελληνικό Ζήτημα σέ πρώτη θέση μέσα στη διεθνή διπλωματική κοινότητα. Αυτό δέν άρεσε στην 'Αγγλία του "Αμπερτην, 'Υπουργού 'Εξωτερικών τής 'Αγγλίας από τό 1828 έως τό 1830.

Ό Κυβερνήτης είχε ως άρχή νά προχωρεί στίς ένέργειές του μέ σύστημα καί μέ σειρά, σαν νά άνέβαινε μιά σκάλα πού σέ κάθε

σκαλοπάτι έπρεπε νά πατάει καλά. “Υστερα φρόντιζε νά ύπολογίξει καλά τίς δυνατότητες καί σύμφωνα μέ αυτές νά προχωρεί κάθε φορά. “Έτσι άμέσως μετά από τή συνθήκη του Λονδίνου (6 Ίουλίου 1827) δέχεται άδιαμαρτύρητα τήν άυτονομία τής Χώρας μέ ύποτέλεια στό Σουλτάνο. Έκείνη τή στιγμή έτσι έπρεπε νά κάνει, μή έχοντας τίποτε σταθερότερο στά χέρια του. “Υστερα όμως από τρεις μήνες φανερώνεται τολμηρότερος· στίς 3 Ήκτωβρίου 1827 διαμαρτύρεται έντονα πρός τό Ήγγλικό Ήπουργείο Ήξωτερικών γιά τόν περιορισμό τών έδαφών πού θά δίνονταν στήν Ήλλάδα. Μέ ένα θαυμάσιο ύπόμνημα² πρός τά «Ήνακτοβούλια Ήγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας» ό Καποδίστριας ύποδεικνυε τρόπους γιά τήν ταχύτερη πραγματοποίηση τών σκοπών τής συνθήκης τής 6ης Ίουλίου.

Στό μεταξύ ή στάση τής Ήγγλίας άπέναντι στήν Τουρκία είναι έφεκτική καί τρομερά διστακτική άπέναντι στήν Ήλλάδα. Ή γαλλική πολιτική είναι ευνοϊκότερη από τήν άγγλική, ή ρωσική όμως στάση βοήθησε ιδιαίτερα τίς διπλωματικές έξελίξεις. Στίς άρχές του 1828, τόν Ήπρίλη, άρχισε ό Ρωσοτουρκικός πόλεμος, πού ή επίδρασή του στάθηκε ιδιαίτερα ώφέλιμη γιά τά έλληνικά πράγματα³, όπως θά δούμε παρακάτω.

Τά έπακόλουθα του πολέμου φάνηκαν άμέσως. Στό Λονδίνο συνέρχονται σέ Διάσκεψη οι άντιπρόσωποι τών τριών Δυνάμεων γιά νά άποφασίσουν. Βασικό θέμα ό καθορισμός τών συνόρων γιά τήν Ήλλάδα. Μιά πρώτη άπόφαση ήταν ή άποστολή γαλλικού στρατού στήν Πελοπόννησο⁴. Ό Καποδίστριας δέν ήθελε στρατό από ένα κράτος, αλλά ζητούσε «συμμαχικά τάγματα», ώστε νά μή δεσμεύεται μέ μία Δύναμη, αναγκάστηκε όμως νά δεχτεί τό γαλλικό, μία καί ή Ήγγλία άρνήθηκε νά στείλει δικό της. Καί ή Ρωσία βρισκόταν σέ έμπόλεμη κατάσταση. Τόν άνταγωνισμό μεταξύ Γαλλίας καί Ήγγλίας έκμεταλλεύτηκε μέ κατάλληλη ένέργεια ό Καποδίστριας. Πρίν φτάσει ό γαλλικός στρατός στό Μωριά, έτρεξε ό Κυβερνήτης στή Ζάκυνθο, 27 Ίουνίου/6 Ίουλίου 1828, νά συναντήσει τόν Κόδριγκτον. Έκει ό Καποδίστριας ύπέβαλε τήν ιδέα στόν Ήγγλο Ναύαρχο νά πλεύσει τό ταχύτερο στήν Ήλεξάνδρεια γιά νά πείσει τό Μωχάμετ Ήλυ νά διατάξει τήν έκκένωση τής Πελοποννήσου. Μέ αυτό τόν τρόπο έδινε νά καταλάβει ότι συμφέρον τής Ήγγλίας ήταν νά μήν έχει ή Γαλλία μόνη τήν τιμή τής άπελευθέρωσης τής Πελοποννήσου. Πραγματικά, ό Κόδριγκτον έσπευσε στήν Ήλεξάνδρεια, συνάντησε τό Μωχάμετ Ήλυ καί μέ τήν παρουσία τών Προξένων τής Γαλλίας καί τής Ήγγλίας ύπογράφηκε στίς 9 Αύγουστου ή Συνθήκη τής Ήλεξάνδρειας, μέ τήν όποία δόθηκε ή ύπόσχεση τής άπελευθέρωσης τών αιχμαλώτων καί τής άποχώρησης τών αιγυπτιακών στρατευμάτων⁵.

Τό Σεπτέμβριο του 1828 οι Πρεσβευτές τών τριών Δυνάμεων στήν

Κωνσταντινούπολη Στράτφορντ Κάνιγκ, Γκιγιεμινό καί Ριμπωπιέρ, διατάχτηκαν νά ἀφήσουν τήν Κέρκυρα καί νά συνεχίσουν τίς ἐργασίες τους κοντά στήν ἔδρα τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Οἱ Πρεσβευτές ἔφτασαν στόν Πόρο μέ ὁδηγίες γιά τόν καθορισμό τῶν συνόρων τοῦ νέου κράτους, οἱ ὁποῖες δέν ἱκανοποιοῦσαν τίς ἐπιδιώξεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ὁ Καποδίστριας πάλι ἔκρινε τή στιγμή κατάλληλη νά προβάλει τίς Ἑλληνικές διεκδικήσεις τολμηρότερα, ἐνθαρρυσμένος ἀπό τή νέα κατάσταση, ὕστερα ἀπό τό Ρωσοτουρκικό πόλεμο καί τόν ἐρχομό τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.

Ἔτσι υπέβαλε στούς Πρεσβευτές «ὑπόμνημα ἐμπιστευτικόν τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Τριῶν Συμμάχων Δυνάμεων» (11/23 Σεπτεμβρίου 1828). Στό ὑπόμνημα αὐτό προσπαθοῦσε ὁ Κυβερνήτης νά δώσει νά καταλάβουν ὅτι ἦταν ἀσφυκτικά τά σύνορα τοῦ νέου Κράτους καί ὅτι, ἀφοῦ ἡ Τουρκία ἀρνήθηκε νά δεχτεῖ τή μεσολάβηση τῶν Δυνάμεων, ἔπρεπε νά γίνει μετατροπή καί ἀναπροσαρμογή τῶν ὄρων τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου. Στό ὑπόμνημα αὐτό ἀπόφευγε νά ἀποκηρύξει τήν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου, γιατί ἦταν νωρίς ἀκόμη, μιά καί ἔπρεπε νά πειστοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι πρῶτα γιά τά σύνορα. Ὑστερα λοιπόν ἀπό τό ὑπόμνημα τῆς 11/23 Σεπτεμβρίου ὁ Καποδίστριας ἔστειλε ἄλλα δύο. Ἡ διάσκεψη στόν Πόρο ἀπέδωσε ἱκανοποιητικά ἀποτελέσματα γιά τήν «ὀροθεσία» τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἡ γνωμάτευση τῶν τριῶν Πρεσβευτῶν γιά τόν καθορισμό τῶν συνόρων συμφωνοῦσε μέ τίς ἀπόψεις τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως. Ὁ ἴδιος ὁ Καποδίστριας, μέ αὐτοπρόσωπη παρουσία, πέτυχε νά πείσει τοὺς Φιλέλληνες Πρεσβευτές, ἰδιαιτέρα τόν Στρατ. Κάνιγκ, προσωπικό φίλο του ἀπό τό 1814.

Οἱ προτάσεις ὅμως τοῦ Στρατ. Κάνιγκ ἀποδοκιμάστηκαν ἀπό τόν Προϊστάμενό του Ὑπουργό Ἐξωτερικῶν Ἀμπερντην, ὁ ὁποῖος μόλις εἶδε ὅτι οἱ διαθέσεις τῶν Πρεσβευτῶν ἦταν εὐνοϊκές γιά τήν Ἑλλάδα κάλεσε τοὺς πληρεξουσίουσ τῆς Γαλλίας Πολιτικά καί τῆς Ρωσίας Λίβεν στό Λονδίνο καί, ἐνῶ συνεχιζόταν ἡ σύνοδος τῶν τριῶν Πρεσβευτῶν στόν Πόρο, ὑπόγραψαν τό Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τῆς 4/16 Νοεμβρίου 1828, ὅπου ὡς κύριο ὄρο εἶχαν τόν καθορισμό στενῶν συνόρων. Τό νέο κράτος θά περιλάβαινε μόνο τήν Πελοπόννησο καί τίς Κυκλάδες⁶.

Γιά τήν ἀποτροπή τοῦ κινδύνου νά περιοριστεῖ τό Ἑλληνικό Κράτος στήν Πελοπόννησο καί στίς Κυκλάδες, ὁ Καποδίστριας ἀπευθύνθηκε μέ κατάλληλα ὑπομνήματα πρὸς τή Ρωσία καί τή Γαλλία. Μέ τά ὑπομνήματα αὐτά ὁ Καποδίστριας ἔκανε τή Ρωσική Κυβέρνηση νά ἀρχίσει νά προσανατολιζέται πρὸς τήν ἀναγνώριση τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Ὁ Νέσσελροντ εἶδε στά ἐκτεταμένα καί ἀσφαλῆ σύνορα, πού

διεκδικούσε γιά τήν 'Ελλάδα ό παλιός συνυπουργός του Καποδίστρια, τήν πρόθεση δημιουργίας ανεξάρτητου Κράτους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Γνώμη Σπ. Τρικούπη γιά τόν Καποδίστρια

Μεγαλυνθείς ό Καποδίστριας έν τή αύλῃ τῆς 'Ρωσίας έθεωρείτο όχι μόνον φίλος αλλά καί θιασώτης τῆς πολιτικῆς τῆς έν 'Ελλάδι. Είς μάτην, καθ' ἦν ώραν έκλήθη εἰς τήν κυβέρνησιν τοῦ τόπου τούτου, παρητήθη πάσας συντάξεως 'ρωσικῆς καί άπελύθη παντός 'ρωσικοῦ δεσμοῦ· οὔδεἰς ύπελάμβανε τήν διαγωγῆν του ταύτην εἰλικρινῆ· άλλ' ἠδίκουν τόν άνδρα, διότι οἰαδήποτε καί άν ἦτον ἡ πρός τήν 'ρωσικῆν αύλήν κλίσις του, οὔδενός "Ελληνος καρδία ἦτον έλληνικωτέρα· ύπέρ τῆς 'Ελλάδος μετῆλθε τήν 'ρωσικῆν έπιρροήν του, καί όχι ύπέρ τῆς 'Ρωσίας τήν έλληνικήν 'Αρχήν του· άρχηγός έθνους, καί άρχηγός όχι διά τῆς αὔθορμητου θελήσεως τοῦ έθνους, οὔδένα λόγον εἶχε ν' άσπασθῆ ξένης έπικρατείας συμφέροντα εἰς βλάβην τῆς πατρίδος του· άν δέ έφαίνετο κλίνων πρός τήν 'ρωσικῆν αύλήν, ώφειλεν αὐτῇ πολλήν εὐγνωμοσύνην ώς κυβερνήτης τῆς 'Ελλάδος, διότι καί πάσαν ύπέρ αὐτῆς αίτησίν του προθύμως έδέχετο, καί εὐμνῶς πρός αὐτόν διεθέσε τήν κυβέρνησιν τῆς Γαλλίας καί τήν άσπίδα τῆς έσθησεν ένώπιόν του εἰς αντίκρουσιν τοῦ δυσμενῶς πρός αὐτόν διακειμένου άγγλικοῦ ύπουργείου· οὔδενός, ένί λόγῳ, έφείσθη ἡ 'ρωσικῆ αύλή εἰς ύποστήριξιν τοῦ κυβερνήτου, οὔδέν οὔδέποτε άπήτησε παρ' εκείνου ύπέρ έαυτῆς έν 'Ελλάδι, καί άγαθοποιός άπέβη πρός τόν τόπον ἡ πρός αὐτόν σχέσις τῆς.

ΣΠ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ: *Ιστορία έλλην. έπαναστάσεως τόμ Δ' σ. 267-68*

2

'Υπόμνημα τοῦ 'Ι. Καποδίστρια πρός τίς Μεγάλες Δυνάμεις:

[«'Η έν Λονδίνω συνθήκη τῆς 6ης 'Ιουλίου άναγγέλλει ότι ἡ αίματοχυσία καί τά δυστυχῆματα ὅσα άπό τοῦ 1821 έρημώνουν τά πρόσ 'Ανατολάς καί θέτουν εἰς κίνδυνον τά μέγιστα συμφέροντα θά παύσουν καί έπομένως δέν θά ταραχθῆ έκ τούτων ἡ εἰρήνη, τήν όποίαν ἡ Εὐρώπη άπολαύει, διότι πρόσ τούτων τόν σκοπόν αἱ Δυνάμεις τῆς 'Αγγλίας, τῆς Γαλλίας καί τῆς Ρωσίας προσφέρουν διά τῆς μεσιτείας καί έγγυήσεως των πρόσ μέν τόν Σουλτάνον έντιμον μέ τήν 'Ελλάδα εἰρηνοποιήσιν, πρόσ δέ τούς "Ελληνας τόν τρόπον τοῦ ν' άπαλλαγούν άπό τήν όλεθριάν άπομόνωσίν των, νά βελτιώσουν τήν ένεστῶσαν κατάστασίν των καί τέλος νά έλπίσουν εὐτυχέστερον μέλλον. 'Αλλά τά Μυστικοσυμβούλια αὐτῶν μελετῶντα τάς περιστάσεις, ὅσας δύνανται νά βραδύνουν ἡ νά επενέγκουν δυσκίνητα έμπόδια εἰς τήν κατόρθωσιν τῆς σωτηριώδους προθέσεως των καί ζητοῦντα νά προλάβουν ἡ νά ύπερικήσουν ὅλα τάναντία, θά καταπεισθοῦν ότι δέν θά φθάσουν τόν σκοπόν τῶν Δυνάμεων εὐτυχῶς πως, εἰμῆ μόνον άπαλλάττοντα τήν 'Ελλάδα ὅσον τάχιον άπό τήν άθλιωτάτην καί άξιοθρήνητον κατάστασιν, εἰς τήν όποίαν έφθασεν έξ αίτίας τοῦ ὀκταετούς έξροθρευτικοῦ πολέμου καί τῶν έξ αὐτοῦ συμφορῶν.]

Στό μακρό κείμενο πού άκολουθοῦσε ό Καποδίστριας προσπαθοῦσε νά

εκμεταλλευθεί με τον καλύτερο τρόπο την τότε διπλωματική κατάσταση, γιά να εξυπηρετήσει τά έλληνικά συμφέροντα.

(άπό Δ. Κόκκινου 'Ιστορία Έλλην. Έπαναστάσεως, τ. 12, σελ. 231 κ.έ.)

3 Δήλωση τής Ρωσίας γιά τόν Πόλεμο ενάντιον τής Τουρκίας

«Ένώ ό σουλτάνος έρεθίζει τό μίσος τών Μουσουλμάνων κατά τής Ρωσίας, παριστάνων αυτήν ως έχθράν θανάσιμον τών όπαδών του Προφήτου, ενώ προσκαλεί εις πόλεμον όλους τούς παρά τά ανατολικά όρια ήμών γείτονας λαούς και τούς πολυαριθμούς ύπηκόους του αυτοκράτορος, ότινες υπό την προστασίαν του νόμου πρεσβεύουν εν ειρήνη τόν 'Ισλαμισμόν, ενώ άποδίδει εις ήμάς την επανάστασιν τών Έλλήνων και την πρόθεσιν του να καταστρέψωμεν τό κράτος του, κηρύττει συγχρόνως πρός τάς συμμάχους αύλάς ότι ό μόνος και άληθής σκοπός του ουδεις άλλος ήτο ειμή να κερδίση καιρόν και ν' άπαντήσει ενόπλιως εις τάς προτάσεις τάς σκοπούσας εις την ειρήνην τής Έλλάδος.

Έπί πλέον δέ διά του αύτου κηρύγματος ό σουλτάνος αναγγέλλει εις την Ρωσίαν την κατάργησιν όλων τών μετά τής Πύλης συναφθεισών συνθηκών, λέγων ότι ουδέποτε έθεώρησε την εν "Ακκερμαν σύμβασιν ως ύποχρεωτικήν δι' έαυτόν, ότι συνήψεν αυτήν διά να την διαρρήξη και διά να σχίση μετ' αυτής όλας τά προτέρας συνθήκας, τάς όποιάς αύτη επεκύρωσε και έπομένως να έξαφανίση τούς πολυτιμότερους και σπουδαιότερους τίτλους τών δικαιωμάτων μας, τής δόξης μας.

Πρίν και μετά την δημοσίευσιν του έγγράφου τούτου τό Διβάνιον τής Κωνσταντινουπόλεως δέν έπαυσε να παραβιάζη άναφανδόν τάς συνθήκας ταύτας, περι τών όποιων έδηλώσε πλέον την άληθή γνώμην του. 'Η σημαία μας και πάσα αί άλλαι άπεκλείσθησαν πλέον άπό του Βοσπόρου. Αί μεσημβριναί επαρχίαι μας βλέπουν την μόνην πόλιν του έμπορίου των άποκλεισμένην. Τά πλοία μας συλλαμβάνονται εις την Κωνσταντινούπολιν και τά φορτία των άρπάζονται. Τέλος, οι ύπηκοοί μας έξεδιώχθησαν εκ τής ευρωπαϊκής χώρας εντός δεκατεσσάρων ήμερών ή έβιάσθησαν να γίνουν ραγιάδες και να ύποστούν τά έπακόλουθα τής βίας ταύτης.

Τοιαύτη διαγωγή, τοιαύται βαρείαι προκλήσεις και τά ως εκ τούτου άναγκαία μέτρα, είναι λιάν άξιοθρήνητα. Άλλά τά αίτια τών παραπόνων, τά όποια έδωσεν εις ήμάς ή Πύλη, άπαιτούν ταχέα και άποτελεσματικά φάρμακα και ή Ρωσία ενώ έξακολουθεί συνεργαζομένη μετά τών συμμάχων της εις τό έργον τής Λονδινείου συνθήκης και θέλει φροντίσει να έκπληρώση άκριβώς τό γράμμα και την έννοιαν τής συνθήκης ταύτης, θέλει επιφέρει, θεου βοηθούντος, και την άπαραίτητον ταύτην θεραπείαν. Θέλει άσφαλίσει την άπαραβίαστον έλευθερίαν του έμπορίου εις τόν Εύξεινον και θέλει καταστήσει τάς μετά τής Πύλης συνθήκας στερεάς και σεβαστάς, ως είναι δίκαιον, και θέλει χορηγήσει εις τούς άδικουμένους ύπηκόους της την δικαίαν άποζημίωσιν.»

(δ.π., τόμ. 12, σ. 15-16)

4 'Απόσπασμα Πρωτοκόλλου Γιά την άποστολή Γαλλικού Στρατου

Υπογράφηκε έτσι τό άπό 7/19 'Ιουλίου πρωτόκολλο τής Διασκέψεως του Λονδίνου. Τά ούσιαστικώτερα σημεία του ήταν: «... Νά σταλή, όσον τάχος, εις την Πελοπόννησον σώμα στρατιωτικόν, διά να πολιορκήση αύστηρως τό στρατεύμα του 'Ιμπραήμ. Νά προσκληθή ή Α.Μ. ό Βασιλεύς τής Γαλλίας να άναλάβη μόνος την έκτέλεσιν του μέτρου τούτου έξ όνόματος τών τριών Αύλων, διότι ή μέν

Ἄγγλια ἔχει αἰτίας, αἱ ὁποῖαι τὴν ἐμποδίζουν νὰ δώσῃ τὸ ἀνάλογον εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτὴν μέρος τῆς, ἡ δὲ Ρωσία δὲν θέλει νὰ παροξύνῃ περισσότερον εἰς τὰς σημερινὰς περιστάσεις τὴν Τουρκίαν, μὲ τὴν παρουσίαν στρατιωτικῶν δυνάμεων εἰς τὴν Ἑλλάδα... Νὰ λάβουν ὁδηγίας τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα νὰ ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ἅμα ἐπιβιβασθῆ εἰς τὰ πλοῖα ὁ στρατός τοῦ Ἰμπραήμ πασᾶ. Εἶδὲ καὶ ὁ στρατός ἀναχωρήσῃ διὰ Ξηρᾶς, νὰ μείνῃ σῶμα ἐπιτηρητικόν εἰς τὸν Ἰσθμόν τῆς Κορίνθου, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον».

(ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ, τόμ. IB', σ. 501)

5

Τὰ κύρια σημεῖα τῆς Συνθήκης τῆς Ἀλεξάνδρειας

«...Α'. Ὁ Ἰ. Μωχάμετ Ἄλυ πασᾶς ὑπόσχεται νὰ ἀπολύσῃ τοὺς αἰχμαλώτους Ἑλληνας τοὺς μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Νεοκάστρου μεταφερθέντας ἐκ Πελοποννήσου εἰς Αἴγυπτον. Θέλει δὲ παραδώσει, ἐν πρώτοις εἰς τὸν Ἰ. ναύαρχον Κόδριγκτον ὅλους ἐκείνους ἐκ τῶν αἰχμαλώτων, τοὺς ὁποίους δύναται νὰ ἀπολύσῃ πάραυτα. Ὅσον δὲ περὶ ἐκείνων, οἵτινες εὐρίσκονται εἰς τὴν ἐξουσίαν ἰδιαιτέρων (ἰδιωτῶν), ἡ Α.Υ. ὑπόσχεται νὰ μεσιτεύσῃ δραστηρίως, ὥστε οἱ κύριοι Πρόξενοι τῶν συμμάχων Δυνάμεων νὰ δυνηθοῦν νὰ ἐξαγοράσωσι τοὺς πλειστέρους ἐξ αὐτῶν καὶ μὲ τὰς ὁσὸν τὸ δυνατόν καλυτέρας συμφωνίας. Ὁ δὲ Ἰ. ναύαρχος Κόδριγκτον ὑποχρεοῦται πάλιν νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅλων τῶν στρατιωτῶν ἢ ὑπηκόων Αἰγυπτίων, τῶν εὐρισκομένων αἰχμαλώτων παρὰ τοῖς Ἑλλησιν καθὼς καὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ναυτῶν τῆς αἰγυπτιακῆς κορβέτας, τῆς ὑπὸ τῶν Ρώμων συλληφθείσης εἰς τὰ παράλια τῆς Μεθώνης.

Β'. Ὁ Ἰ. Μωχάμετ Ἄλυ πασᾶς ὑπόσχεται νὰ στείλῃ ὁσὸν τάχιστα ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ πλοῖα, διὰ νὰ ὑπάγουν εἰς τὸ Νεοκαστρον νὰ λάβουν ὅλα τὰ αἰγυπτιακὰ στρατεύματα. Τὰ στρατεύματα ταῦτα θέλουν ἀναχωρήσει ὀλοτελῶς ἐκ Πελοποννήσου ὁσὸν τάχιστα.

Ε'. Οὔτε ὁ Ἰ. Ἰμβραήμ πασᾶς, οὔτε κανεὶς ἀξιωματικὸς ἐκ τῆς οἰκίας ἢ τοῦ στρατεύματός του, τέλος πάντων κανεὶς ἐκ τῶν ἀναχωρούντων δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ πάρῃ κανένα Ἑλληνα, ἐκτός ἐάν αὐτός ἐκεῖνος θέλῃ, εἴτε γυνὴ εἴτε παιδίον εἶναι.

ΣΤ'. Ὁ Ἰ. Ἰμβραήμ πασᾶς, ἀναχωρῶν ἐκ Πελοποννήσου, θέλει δυνηθῆ νὰ ἀφήσῃ εἰς τὰ φρούρια τῶν Πατρῶν, Χλουμουτσίου, Μεθώνης, Κορώνης καὶ Νεοκάστρου, φρουρὰν ἰκανὴν πρὸς ὑπεράσπισίν των...».

(ὅπου παραπάνω τόμ. IB', σ. 501)

6

Ὁ Κύριος Ὅρος τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 4/16 Νοεμβρίου 1828 στό Λονδίνο πού καθόριζε τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας

«Ἡ Πελοπόννησος, αἱ παρακειμένοι νῆσοι καὶ αἱ κοινῶς καλούμεναι Κυκλάδες, νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προσωρινὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Αὐλῶν, ἕως ὅτου νὰ ἀποφασισθῆ ὀριστικῶς ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῆς Πύλης, χωρὶς νὰ ἐννοοῦν μὲ τοῦτο νὰ προαποφασίσουν εἰς τὸ παραμικρόν τὸ περὶ τῶν ὀριστικῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος ζήτημα, τὸ ὁποῖον θέλει ἀποφασισθῆ εἰς τὰς μετὰ τῆς Τουρκίας νέας διαπραγματεύσεις».

(ὅπου παραπάνω, τόμ. IB', σ. 13)

13. 'Η διπλωματική πορεία προς άναγνώριση άνεξάρτητου έλλη- νικοῦ κράτους. Οί έπιπτώσεις του Ρωσοτουρκικού πολέμου. 'Η συνθήκη τής άνεξαρτησίας

Οί όροι του πρωτοκόλλου του Λονδίνου τής 4/16 Νοεμβρίου 1828 ήταν πολύ δυσμενείς για τήν 'Ελλάδα κι ό Κυβερνήτης άντέδρασε μέ κάθε τρόπο για τή βελτίωσή τους. 'Απευθύνθηκε λοιπόν μέ υπόμνημα στίς άρχές του 1829 στον 'Υπουργό 'Εξωτερικών τής Γαλλίας Λαφεροναί. Σ' αυτό παρουσίαζε πόσους σοβαρούς κινδύνους έκρυβε αυτό για τήν 'Ελλάδα και ιδιαίτερα για τούς πληθυσμούς τής Στερεάς. 'Η 'Ελληνική 'Επικράτεια μόνο μέ τήν Πελοπόννησο και τίς Κυκλάδες δέ θά ήταν βιώσιμη.

Τό Μάρτιο του 1829 άρχισε πάλι τίς έργασίες της ή Διάσκεψη του Λονδίνου για τό 'Ελληνικό Ζήτημα. 'Ο πληρεξούσιος τής Γαλλίας υπέβαλε υπόμνημα και πρότεινε νά γίνει δεκτή ή έκθεση των Πρεσβευτών στον Πόρο, πού καθόριζε τή συνοριακή γραμμή Παγασητικοῦ- 'Αμβρακικοῦ κόλπου και συνιστοῦσε παραχώρηση τής Κρήτης στο νέο κράτος. 'Ο Ρώσος πληρεξούσιος συντάχτηκε μέ τό Γάλλο συνάδελφό του. 'Ο άγγλος άντιπρόσωπος όμως άντιτάχτηκε λέγοντας ότι ούτε οί Τούρκοι θά δέχονταν νά παραχωρήσουν τόσα εδάφη, ούτε οί 'Ελληνες θά μπορούσαν νά τά κρατήσουν. Πρότεινε άκόμη ή στάση των Δυνάμεων νά είναι διαπραγματευτική και νά μήν έχει τή μορφή τελεσιγράφου. 'Ο Καποδίστριας σ' όλο αυτό τό διάστημα, ύστερα από τό Νοέμβριο του 1828, βομβάρδιζε συνέχεια τούς γάλλους και τούς ρώσους υπεύθυνους μέ ύπομνήματα.

Τέλος, οί πληρεξούσιοι μετά από άμοιβαίες ύποχωρήσεις ύπόγραψαν τό νέο πρωτόκολλο τής 10/22 Μαρτίου 1829¹. Σ' αυτό υιοθετοῦσαν, όσον άφορά τό θέμα των συνόρων, τίς προτάσεις των Πρεσβευτών, πού είχαν κάνει στον Πόρο. Πέρ' άπ' αυτό, τό πρωτόκολλο καθόριζε τόν έτήσιο φόρο, πού έπρεπε νά καταβάλλει τό νέο κράτος στο Σουλτάνο, δηλαδή 1.500.000 γρόσια, καθώς επίσης τόν τρόπο ύπολογισμού των άποζημιώσεων των μουσουλμανικών κτημάτων. Στο πρωτόκολλο αυτό δέν περιλαμβάνονταν ή Κρήτη στο 'Ελληνικό κράτος.

Τό Πρωτόκολλο άπογοήτευσε και δυσαρέστησε τούς 'Ελληνες, ιδιαίτερα μέ τούς όρους εκείνους, πού πρόβλεπαν κληρονομικό ήγεμόνα χωρίς τή γνώμη του 'Ελληνικού λαού και άβάσταγο φόρο ύποτελείας.

'Ο Καποδίστριας άντέδρασε πάλι μεθοδικά, βασιζόμενος από τή μία μεριά στο ότι οί Τούρκοι δέ θά δέχονταν άμέσως τίς προτάσεις και από τήν άλλη στίς στρατιωτικές έπιτυχίες, πού φαινόταν ότι θά είχαν οί Ρώσοι ενάντια στους Τούρκους (*συνεχιζόταν ό ρωσοτουρκικός πόλεμος*).

'Ο Βρετανός άντιπρέσβυς Ντώκινς, διαπιστευμένος στην 'Ελληνική

Κυβέρνηση από τό Νοέμβριο τοῦ 1828, κοινοποίησε τό Πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτίου καί ζήτησε τήν ἄμεση ἀνάκληση τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων ἀπό τή Στερεά Ἑλλάδα, ὡς ἀπόδειξη καλῆς πίστεως. Ὁ Καποδίστριας ὅμως ἀρνήθηκε νά συμμορφωθεῖ στήν ἐντολή καί στάθηκε ἀνένδοτος. "Ἔστειλε παντοῦ ὑπομνήματα-ἀπαντήσεις δικαιολογώντας τήν ἀρνήσή του.

Στά τέλη Ἰουνίου 1829 ἄρχισε τίς ἐργασίες τῆς ἡ Δ'. Ἐθνική Συνέλευση στό "Ἄργος. Ἐκεῖ ὁ Καποδίστριας ζήτησε νά ἐγκριθεῖ ἡ ἐξωτερική του πολιτική. Πραγματικά μέ τό Α' ψήφισμα τῆς 22 Ἰουλίου ἐγκρίθηκαν ὅλες οἱ διπλωματικές του ἐνέργειες καί ἐξουσιοδοτήθηκε ἀπό τή Συνέλευση νά συνεχίσει καί στό μέλλον².

Στήν πορεία τῶν πραγμάτων ὁ Καποδίστριας δικαιώθηκε στίς προβλέψεις του ὅσον ἀφορᾶ τό Ρωσοτουρκικό πόλεμο, ὁ ὁποῖος ἔφερε αἷσια ἔκβαση γιά τά ἐλληνικά πράγματα. Γιατί ἡ Ὁθωμανική κυβέρνηση ὅσο πιεζόταν μόνο διπλωματικά δέν ὑποχωροῦσε καί ἀπέρριπτε συνέχεια ὅλες τίς προτάσεις τῶν διαπραγματευτικῶν πρωτοκόλλων τοῦ Λονδίνου, ἰδιαίτερα μάλιστα τοῦ τελευταίου, δηλ. τῆς 20/22 Μαρτίου. "Ὅταν ὅμως οἱ ἡττες στόν πόλεμο ἦλθαν ἡ μιά πάνω στήν ἄλλη ἄρχισε νά ὑποχωρεῖ σταδιακά.

Στίς 9 Σεπτεμβρίου ὁ ρωσικός στρατός προέλασε πέρα ἀπό τήν Ἀδριανούπολη καί κατευθυνόταν πρὸς τήν Κων/πολη. Τότε ἡ Ὁθωμανική Πύλη πανικοβλήθηκε καί ἀποδέχτηκε χωρὶς ὀρους τή Συνθήκη τῆς 8ης Ἰουλίου 1827.

"Ὑστερα ἀπό λίγες μέρες, στίς 14 Σεπτεμβρίου 1829, στό στρατηγεῖο τοῦ ρώσου ἀρχιστρατήγου Δεΐβιτς στήν Ἀδριανούπολη, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Ὁθωμανικῆς Πύλης ὑπόγραψαν τό κείμενο τῆς Συνθήκης τῆς Ἀδριανούπολης. Ἡ Συνθήκη αὐτή, ὅπως θά δοῦμε, ἄλλαξε τήν πορεία τῆς ἐλληνικῆς μοίρας, γιατί μέ τό ἄρθρο 10, πού ἀφοροῦσε τήν Ἑλλάδα³ ἡ Τουρκία ὑποχρεώθηκε νά ἀποδεχτεῖ:

α) τή συνθήκη τῆς 6 Ἰουλίου 1827 καί β) τό πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτίου 1829, πού ὄριζε συννοριακή γραμμὴ Παγασητικοῦ-Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

Ἡ συνθήκη τῆς Ἀδριανούπολης κατατάραξε τήν ἀγγλική κυβέρνηση καί τά μέλη τῆς παρουσίασαν ποικίλες ἀντιδράσεις. Ὁ φόβος, μήπως ὕστερα ἀπό τήν ἐπικείμενη κατάρρευση τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπεκταθεῖ ἡ ρωσική δύναμη στή Μεσόγειο, στήθηκε μπροστά στά μάτια τῶν ἄλλων διπλωματῶν. Τό ἄρθρο 10 τῆς Συνθήκης δημιουργοῦσε αὐξημένο γόητρο τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας στήν Ἑλλάδα καί μείωση τοῦ γόητρου, ἂν ὄχι ταπείνωση, τῆς Ἀγγλίας. "Ἔτσι ἐρμήνευσαν οἱ ἀγγλοὶ διπλωμάτες τήν παραπάνω Συνθήκη. Γιά ν' ἀντιδράσουν σκέφθηκαν τή δημιουργία ἑνός ἀνεξάρτητου ἰσχυροῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Σ' αὐτή τή λύση στράφηκε ὁ Ἄμπερντην, ὁ ἀγγλος ὑπουργός Ἐξωτερικῆς.

κῶν, πού ἔδειξε τότε μιὰ ἔντονη φιλελληνική διάθεση. Ἀντίθετα, ὁ Πρωθυπουργός Οὐέλλιγκτον δέν πίστευε πῶς μπορούσε νά υπάρξει δυνατότητα νά ὑποκατασταθεῖ ἡ Ὄθωμανική Αὐτοκρατορία μέ ἰσχυρό Ἑλληνικό Κράτος καί ζητοῦσε λύση «τιμῆς» γιά τήν Ἀγγλία. Στό μεταξύ ἡ Γαλλία, μέ τόν Πολινιακ ὡς πρωθυπουργό της καί ὑπουργό Ἐξωτερικῶν, ἔστρεψε τολμηρά σχέδια γιά τήν Ἑλλάδα. Ὁ Μέττερνιχ τήρησε πάλι μιὰ στάση ἐφεκτική χωρὶς θεαματικές ἀντιδράσεις.

Γεννιέται τότε θέμα «Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος» καί κρατοῦν τρεῖς μῆνες τὰ διαβούλια τῶν μεγάλων Δυνάμεων γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα αὐτό. Ἡ Γαλλία καί ἡ Ρωσία εἶχαν ἤδη δεχθεῖ γιά κληρονομικὸ ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδας τὸ Λεοπόλδο τοῦ Σαξκόμπουργκ, ἡ Ἀγγλία ὅμως εἶχε ἀντιρρήσεις γιά τὸ πρόσωπο αὐτό· στό τέλος ὁ Οὐέλλιγκτον ἀποδέχτηκε κι αὐτός τὸ Λεοπόλδο παρ' ὅτι ἦταν ἀνεπιθύμητος στό Βασιλιά τῆς Ἀγγλίας. Ἐγκρίθηκε ἀκόμη καί σχέδιο Πρωτοκόλλου γιά τὴ ρύθμιση τοῦ Ἑλληνικοῦ Ζητήματος.

Ὁ Καποδίστριας μέσα σ' αὐτές τίς διπλωματικές ἐνέργειες δέν ἔμενε ἀργός· διὰ μέσου τοῦ Στόκμαρ* εἰσηγεῖται στό Λεοπόλδο ὄρους, πού ὁ ὑποψήφιος βασιλιάς παρουσίασε καί ζήτησε νά τοὺς κάνουν δεκτοὺς οἱ Δυνάμεις προκειμένου κι αὐτός μέ τὴ σειρά του νά ἀποδεχθεῖ τὸν Ἑλληνικὸ θρόνο. Συγκεκριμένα, ζήτησε νά περιληφθεῖ καί ἡ Κρήτη στό νέο κράτος. Οἱ ὄροι του ὅμως ἀγνοήθηκαν τελείως.

Στίς 22 Ἰανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830 ἡ Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου, ὕστερα ἀπὸ ἀγγλικὴ πρόταση, διακήρυξε τὴν πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας⁴. Μέ τὸ ἄρθρο 1 τοῦ Πρωτοκόλλου αὐτοῦ καθοριζόταν πανηγυρικά ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἦταν ἓνα ἐλεύθερο καί ἀνεξάρτητο κράτος. Μέ τὰ II ἄρθρα τοῦ Πρωτοκόλλου οἱ μεγάλες Δυνάμεις ἔβλεπαν τὴν ὀριστικὴ διευθέτηση τοῦ ἐνοχλητικοῦ Ἑλληνικοῦ Ζητήματος· γι' αὐτὸ στό «Συμπέρασμα» τοῦ Πρωτοκόλλου ἡ μιὰ συνέχαιρε τὴν ἄλλη γιά τὴν ἐπίτευξη τοῦ «κλεισίματος» τοῦ προβλήματος. Οἱ Ἕλληνες ὅμως ἔβλεπαν σ' αὐτά, καί ἰδίως στό πρῶτο ἄρθρο, τὴν ἔναρξη τοῦ ἐλεύθερου πολιτικοῦ βίου τοῦ Ἔθνους. Ἔτσι, μέ τὸ Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830, τερματιζόταν ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, πού ξεκίνησε πρὶν ἀπὸ ἑννέα χρόνια, καί ἄρχιζε ἐπίσημα νά ὑπάρχει Ἑλληνικό Κράτος μέσα στὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν.-

* Stockmar Κάρολος, φίλος τοῦ Λεοπόλδου καί ἀπεσταλμένος του πρὸς τὸν Καποδίστρια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 10/22 Μαρτίου 1829

«ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ ΤΗΣ ΥΠΟ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑΝ 10/22 ΜΑΡΤΙΟΥ
ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΕΩΣ ΤΟΥ ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ»

Παρόντες: Οί Πληρεξούσιοι τής Μεγάλης Βρετανίας, τής Γαλλίας καί τής Ρωσσίας.

Οί Πληρεξούσιοι τής Συμμαχίας, αναγνόντες τά έγγραφα, τά εν τῷ παρόντι πρωτοκόλλῳ ἐπισυνημένα ὑπό τά στοιχ. Α,Β,Γ,Δ, καί συνδιασκεψάμενοι, ἀπεφάναντο τάδε.

Οἱ παρά τῇ Ὁθωμανικῇ Πύλῃ πρέσβεις τής Γαλλίας καί τής Μεγάλης Βρετανίας, ἅμα φθάσαντες εἰς Κωνσταντινούπολιν, θέλουσιν ἀρχίσει διαπραγματεύειν μετὰ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐν ὀνόματι τῶν τριῶν Αὐλῶν, αἰτινες ὑπέγραψαν τήν συνθήκην τῆς 6ης Ἰουλίου 1827, περί τῆς μελλούσης εἰρηνοποιήσεως καί διοργανώσεως τῆς Ἑλλάδος, κατά τὰς κάτωθι σημειουμένας βάσεις.

Νοεῖται δέ, ὅτι ἐκάστη τῶν Συμμάχων Αὐλῶν ἐπιφυλάττεται εἰς ἑαυτὴν τό δικαίωμα νά σταθίση τήν ἀξίαν τῶν παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας ἡ Ὁθωμανικὴ Πύλη ἤθελε κάμει ἐπὶ τῶν προτάσεων τῶν δυνάμει τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου γενησομένων εἰς αὐτήν. Καί ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει αἱ τρεῖς Δυνάμεις, μετὰ συνδιάσκεψιν, ἐμποροῦν νά κάμωσιν ἐκ συμφώνων ἄλλας προτάσεις, βάσιν ἐχούσας τήν διηνεκὴ ἔφεσιν αὐτῶν, τό νά περαιωθῇ τουτέστι ταχέως, ἢ, εἰς ἣν αὐταὶ ἀσχολοῦνται ἤδη, ὑπόθεσις.

Ὁροθεσία τῆς Στερεᾶς καί τῶν Νήσων.

Φόρος.

Ἀποζημίωσις.

Ἐπικυριότης.

Ἀμνηστεία καί δικαίωμα μεταναστεύσεως.

Οἱ Πληρεξούσιοι τής Γαλλίας καί τής Μεγάλης Βρετανίας ἀνήγγειλαν ὅτι μετὰ τοιαύτην δῆλωσιν, καί διὰ τήν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου, οἱ παρά τῇ Ὁθωμανικῇ Πύλῃ Ἀντιπρόσωποι τῶν Αὐλῶν αὐτῶν θέλουσι θεωρεῖσθαι, χωρὶς νά εἶναι ἀνάγκη ἄλλων τύπων, ὡς νομίμως ἐπιτετραμμένοι νά διαπραγματευθῶσι τόσον ἐν ὀνόματι τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας, καθὼς καί ἐν ὀνόματι τῶν Βασιλέων αὐτῶν. Καί ὅτι θέλουσι διαταχθῆ ν' ἀπέλθωσιν ἄνευ ἀναβολῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, διὰ ν' ἀρχίσωσι τὰς διαπραγματεύσεις, ἐν ὀνόματι τῶν τριῶν, συνάμα, συμμάχων Αὐλῶν, καί κατά τὰς βάσεις καί τὰς συμφωνίας, τὰς διὰ κοινῆς συναινέσεως ἄνωθι ὀρισθείσας.

Ἄβερδῆνος, πρίγκιψ Πολινιάκ, Λιέβεν

(Δ. Κοκκίνου, τόμ. 12, σελ. 104-109)

Α΄ ψήφισμα τῆς Δ΄ ἔθν. Συνελεύσεως τοῦ Ἑργου

Ἡ Δ΄ ΕΘΝΙΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ἐκούσασα μετὰ προσοχῆς τὰ διπλωματικά ἔγγραφα, τὰ εἰς αὐτὴν διακοινωθέντα παρὰ τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματέως.

Ἐπιστήσασα τὸν νοῦν συντονώτερον:

1. Εἰς τὴν διακοίνωσιν τῆς 6/18 Μαΐου (ΚΖ), τὴν ὁποίαν ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας κύριος Δῶκινς διηύθυνεν ἐπ' ὄνοματι τῶν συμμάχων Αὐλῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἐγχειρίσας εἰς αὐτὴν τὸ πρωτόκολλον τῆς 10/22 Μαρτίου 1829.

2) Εἰς τὴν ἐπίσημον ἐπιστολὴν τῶν ἐξοχωτάτων πρέσβων τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας, γεγραμμένης ἐκ Σμύρνης τῇ 9ῃ Ἰουρίου.

3) Καὶ τελευταίον, εἰς τὰς ἀπαντήσεις τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου κατὰ τὴν 11ῃ καὶ 24ῃ Μαΐου πρὸς τὰς εἰρημένας διακοινώσεις.

Θεωροῦσα, ὅτι ἡ Κυβέρνησις, ἐκκληροῦσα τὸ σπουδαιότατον ἐπίσης καὶ δυσχερέστατον ἔργον τοῦ νὰ ἀπαντήσῃ πρὸς αὐτάς ταύτας τὰς διακοινώσεις, ἐνόμισε χρέος τῆς νὰ μὴ παρεκτραπῇ παντελῶς ἀπὸ τὰς βάσεις, τὰς ὁποίας ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἔθεσε, περὶ τῆς ἐπανορθώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐκτιθεμένας εἰς τὰς ὁδηγίας τῆς 14ῃς Ἀπριλίου 1826, μέ τὰς ὁποίας ἐφωδίασε τὴν παρ' αὐτῆς διορισθεῖσαν διπλωματικὴν Ἐπιτροπὴν.

Θεωροῦσα, ὅτι αἱ ἄνω εἰρημένα ὁδηγίαι θετικῶς ἐκφράζουσι τὰς ἐφέσεις τῆς Ἑλλάδος, ὅσας αὐτὴ ἔχει καὶ θέλει ἔχει ἀμεταβλήτως περὶ τῶν μεγάλων αὐτῆς συμφερόντων, καθὸ νομιμοποιηθείσας διὰ τῶν ὑποχρεώσεων, τὰς ὁποίας ἐμαρτύρησεν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τόσον αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν καθὸ ἔθνος, ὅσον καὶ πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι ἐθροίσασαν καὶ τὴν περιουσίαν καὶ τὰς ἐστίας των, καὶ ἔχουσιν τὸ ἴδιον αἷμα ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τῆς πατρίδος ἀγῶνος.

Θεωροῦσα, ὅτι αἱ ὑποχρεώσεις αὗται εἶναι, καὶ ὀφείλουσι νὰ διαμείνωσιν, ἀπαραβίαστοι, καθότι ἡ τιμὴ καὶ ἡ θρησκεία καὶ τὰς ὤρισαν καὶ τὰς καθιέρωσαν.

Ἡ Δ΄ ΕΘΝΙΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ψηφίζει

Ἄρθρον Α΄. Αἱ βάσεις, τὰς ὁποίας ἡ Α.Ε. ὁ Κυβερνήτης ἠκολούθησεν εἰς τὰς ἀπαντήσεις, τὰς ὁποίας καθυπέβαλεν εἰς τὴν δικαιοσύνην τῶν συμμάχων Αὐλῶν, διὰ τῆς διακοινώσεως τῆς 11ῃς Μαΐου, καὶ τοῦ ὑπομνήματος τῆς 24ῃς τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἐγκρίνονται καθ' ὅλην τὴν ἑκτασίαν.

Β΄ Δίδεται εἰς τὴν Α.Ε. τὸν Κυβερνήτην Ἰωάννην Α. Καποδίστριαν πᾶσα πληρεξουσιότης τοῦ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, εἰς τὰς ὁποίας αἱ σύμμαχοι Αὐλαὶ ἤθελον εὐαρεστηθῆ νὰ τὸν προσκαλέσωσι, διὰ νὰ συμφωνήσῃ συμβιβασμούς ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐν Λονδίῳ συνθήκης, συμμορφούμενος μολοντοῦ μέ τὰς εἰς τὸ ἄρθρον Α΄ διαλαμβανόμενας ἀρχὰς καὶ ἐπιστηριζόμενος εἰς τὰς βάσεις, τὰς ὁποίας ἔθεσεν ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, περιεχομένας εἰς τὰς ὁποίας ἐξέδωκεν ὁδηγίας κατὰ τὴν δεκάτην τετάρτην Ἀπριλίου, τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ ἔκτῳ ἔτει.

Γ΄. Οἱ συμβιβασμοὶ, οἱ ὁποῖοι ἤθελον συμφωνηθῆ, δέν θέλουσι ὑποχρεοῖ τὸ ἔθνος, εἰμὴ ὅταν ἤθελον γνωρισθῆ καὶ ἐπικυρωθῆ ἀπὸ τούς πληρεξουσίους Ἀντιπροσώπους του.

Δ' Τό παρόν ψήφισμα καταχωρηθέν εις τόν Κώδικα τῶν Ψηφισμάτων, καί επικυρωθέν, νά διευθυνθῆ πρός τήν Κυβέρνησιν, διά νά δημοσιευθῆ διά τῶν τύπων καί νά ἐνεργηθῆ.

Ἐν Ἄργει, τήν εἰκοστήν δευτέραν Ἰουλίου, τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ ἐνάτῳ.

Ὁ Πρόεδρος
Γεώργιος Σιάινης

(Δ. Κόκκινου, Τόμ. 12, σελ. 144-146)

3

Τό ἄρθρο 10 τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως

«Ἄρθρον 10. Ὁμολογοῦσα ἡ Ὑψηλή Πόρτα τήν τελείαν Αὐτῆς συγκατάθεσιν εἰς τά ὄρισμένα ἐν τῇ τοῦ Λονδίνου συνθήκῃ τῆς 24ης Ἰουνίου (6 Ἰουλίου) 1827 μεταξύ τῆς Ρωσσίας, τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας καί τῆς Γαλλίας, συναποδέχεται καί τήν πράξιν τῆς 10/22 Μαρτίου 1829, ἐκ συμφώνου μεταξύ τῶν αὐτῶν τούτων Δυνάμεων, ἀποφασισθεῖσαν ἐπί τῇ βάσει τῆς εἰρημένης συνθήκης καί διαλαμβάνουσαν τούς πρός τήν ὀριστικὴν ἐκείνης ἐκτέλεσιν λεπτομερεῖς συμβιβασμούς. Εὐθύς δέ μετὰ τήν συναλλαγὴν τῶν επικυρώσεων τῆς παρουσίας περὶ εἰρήνης συνθήκης ἡ Ὑψηλή Πόρτα θέλει διορίσει πληρεξουσίους διὰ νά συμφωνήσωσι μετὰ τῶν τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς καί τῶν Αὐλῶν τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Γαλλίας περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν εἰρημένων ὀρισμῶν καί συμβιβασμῶν.»

(Δ. Κόκκινου, τόμ. 12, σελ. 156)

4

Ὅριστικὴ συνθήκη διακήρυξης τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος (22 Ἰανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830)

«Παρόντες: Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας, τῆς Γαλλίας καί τῆς Ρωσσίας....

1. Ἡ Ἑλλάς θέλει σχηματίσει ἐν Κράτος ἀνεξάρτητον, καί θέλει χαίρει ὅλα τὰ δίκαια πολιτικά, διοικητικά καί ἐμπορικά τὰ προσπεφυκότα εἰς ἐντελῆ ἀνεξαρτησίαν.

2. Κατὰ λόγον αὐτῶν τῶν εἰς τό νέον Κράτος παρεχομένων πλεονεκτημάτων, καί πρός συγκατάνευσιν εἰς τήν ἦν ἐξέφρασεν ἔφσειν ἡ Πόρτα περὶ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ὑπὸ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22ας Μαρτίου τεθέντων ὀρίων, ἡ διοριστικὴ γραμμὴ τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος, ἀρξάμενη ἀπὸ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀσπροποτάμου, θέλει ἀνατρεῖε τόν ποταμὸν αὐτὸν ἕως κατέναντι τῆς λίμνης τοῦ Ἀγγελοκάστρου, καί διασχίσασα τόσον αὐτὴν τὴν λίμνην ὅσον καί τὰς τοῦ Βραχωρίου, καί τῆς Σαυροβίτσας, θέλει καταλήξει εἰς τό ὄρος Ἀρτοτίνα, ἐξ οὗ θέλει ἀκολουθήσει τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Ἄξου, τὴν κοιλάδα τῆς Κοτούρης, καί τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Οἴτης ἕως τόν κόλπον τοῦ Ζητουνίου, εἰς τόν ὁποῖον θέλει καταντήσει πρός τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σπερχειοῦ.

Ὅλαι αἱ χώραι καί τόποι κείμενοι πρός Μεσημβριάν αὐτῆς τῆς γραμμῆς, τὴν ὁποῖαν τό συμβούλιον ἐχάραξεν ἐπὶ τοῦ ἐνταῦθα ὑπὸ στοιχείῳ ΣΤ συναπτομένου γεωγραφικοῦ πίνακος, θέλουν ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅλαι δέ αἱ χώραι καί τόποι, οἱ πρός Ἄρκτον κείμενοι τῆς αὐτῆς γραμμῆς, θέλουν ἐξακολουθεῖν ἀποτελῶσι μέρος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Θέλουν ἀνήκει ὡσαύτως εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ νῆσος Εὐβοία ὀλόκληρος, αἱ Δαιμονόνησοι, ἡ νῆσος Σκύρος, καί αἱ νῆσοι, αἱ ἐγνωσμέναί τὸ ἀρχαῖον ὑπὸ τὸ ὄνομα Κυκλάδες, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς νήσου Ἀμοργοῦ, κείμεναι

μεταξύ του 36 και του 39 βαθμού πλάτους βορείου, και του 26 βαθμού μήκους ανατολικού, του μεσημβριού του Γρενβίσιχ (Γκρήνουιτς).

3. Η Έλληνική Κυβέρνησις θέλει είναι μοναρχική και κληρονομική κατά τάξιν πρωτοτοκίας. Θέλει έμπιστευθῆ εἰς ἓνα Ἡγεμόνα, ὅστις δέν θέλει εἶναι δυνατόν νά ἐκλεχθῆ μεταξύ τῶν οἰκογενειῶν τῶν βασιλευουσῶν εἰς τάς Ἐπικρατείας τās ὑπογραψάσας τήν συνθήκην τῆς 6ης Ἰουλίου 1827, καί θέλει φέρει τόν τίτλον **Ἡγεμών Κυριάρχης τῆς Ἑλλάδος**. Ἡ ἐκλογή αὐτοῦ τοῦ Ἡγεμόνος θέλει εἶναι τό ἀντικείμενον διακοινώσεων καί συμφωνιῶν μεταγενεστέρων.

4. Ἄμα τά ἄρθρα τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου ἤθελον γνωστοποιηθῆ εἰς τά ἐνδιαφερόμενα μέρη, ἤ μεταξύ τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους καί τῆς Ἑλλάδος εἰρήνη θέλει ἐκλαμβάνεσθαι ἀποκαταστημένη ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ γεγονότος. Καί ἐκάτερα τά Κράτη θέλουν προσφέρεσθαι πρὸς τούς ὑπηκόους ἐκατέρων ἀμοιβαίως ὡς πρὸς τά δίκαια τοῦ ἐμπορίου καί τῆς ναυτιλίας, καθὼς πρὸς τούς ὑπηκόους τῶν ἄλλων Ἐπικρατειῶν, τῶν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους καί τῆς Ἑλλάδος.

5. Πράξεις πλήρους καί ὀλοσχεροῦς ἀμνηστίας θέλουν ἀμέσως δημοσιευθῆ παρὰ τῆς Ὄθωμανικῆς Πύλης καί παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

Ἡ περὶ ἀμνηστίας πράξις τῆς Πύλης θέλει κηρύξει ὅτι κανεῖς Ἑλλήν ἐφ' ὄλην τήν ἔκτασιν τῆς Ἐπικρατείας τῆς, δέν θέλει εἶναι δυνατόν νά στερηθῆ τās ἰδιοκτησίας του, μηδέ νά ἐνοχληθῆ παντάπασι διὰ τόν λόγον ὅτι ἔλαβε τάχα μέρος εἰς τήν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἡ περὶ ἀμνηστίας πράξις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως θέλει κηρύξει τήν αὐτὴν ἀρχὴν ὑπὲρ ὄλων τῶν Μουσουλμάνων ἢ Χριστιανῶν, οἵτινες τυχόν ἔλαβον μέρος ἐναντίον τῆς ὑποθέσεώς τῆς. Θέλει δέ προσέτι ἐννοεῖσθαι καί δημοσιευθῆ ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι, οἵτινες ἐκουσίως ἤθελον ἐξακολουθήσει νά κατοικῶσιν εἰς τās χώρας καί νήσους τās διορισθείσας εἰς τήν Ἑλλάδα, θέλουν διατρεῖ ἐν αὐταῖς τās ἰδιοκτησίας των, καί θέλουν χαίρει ἐν αὐταῖς ἀμεταβλήτως μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των ἐντελῆ ἀσφάλειαν.

6. Ἡ Ὄθωμανικὴ Πύλη θέλει παρέξει εἰς ὅσους ἐκ τῶν ὑπηκόων τῆς Ἑλλήνων ἤθελον ἐπιθυμήσει νά παραιτήσῃσι τό Ὄθωμανικόν ἔδαφος προθεσίαν ἐνόος ἔτους διὰ νά πωλήσῃσι τās ἰδιοκτησίας των καί νά ἐξέλθωσιν ἐλευθέρως ἀπὸ τόν τόπον.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θέλει ἀφήσει τό αὐτό ἐλεύθερον εἰς τούς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες ἤθελον ἐπιθυμήσει νά μεταφερθῶσιν εἰς τόπον Ὄθωμανικόν.

7. Ὅλαι αἱ θαλάσσιοι καί πεζικαὶ Ἑλληνικαὶ δυνάμεις θέλουν κενῶσι τās χώρας, φρούρια καί νήσους, τὰ ὁποῖα κατέχουσι ἐπέκεινα τῆς γραμμῆς τῆς τεθείσης εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ § 2, καί θέλουν ἀποσυρθῆ ὅπισθεν αὐτῆς ταύτης τῆς γραμμῆς ἐντὸς τῆς πλέον συντόμου προθεσμίας. Ὅλαι αἱ θαλάσσιοι καί πεζικαὶ Ὄθωμανικαὶ δυνάμεις, αἱ κατέχουσι χώρας, φρούρια καί νήσους, περιλαμβανόμενα εἰς τὰ ἄνω εἰρημένα ὄρια, θέλουν κενῶσι αὐτάς τās νήσους, φρούρια καί χώρας, καί θέλουν ἀποσυρθῆ ὅπισθεν τῶν εἰρημένων ὀρίων, καί ὡσαύτως ἐντὸς τῆς πλέον συντόμου προθεσμίας.

8. Ἐκάστη τῶν τριῶν Αὐλῶν φυλάττει τήν διὰ τοῦ ἔκτου ἄρθρου τῆς συνθήκης τῆς 6ης Ἰουλίου ἐξασφαλιζομένην ἐξουσίαν, τοῦ νά ἐγγυᾶται περὶ τοῦ ὅλου τῶν προηγουμένων συμβιβασμῶν καί ἄρθρων. Αἱ περὶ ἐγγυήσεως πράξεις, ἐάν γενῶσι, θέλουν συνταχθῆ χωριστά. Ἡ ἐνέργεια καί τό ἀποτέλεσμα τῶν διαφόρων αὐτῶν πράξεων θέλουν γενῆ κατὰ συνέπειαν τοῦ ἄνω εἰρημένου ἄρθρου, τό ἀντικείμενον μεταγενεστέρων συνθηκῶν τῶν Ὑψηλῶν Δυνάμεων.

Κανὲν στράτευμα ἀνήκον εἰς τῖνα τῶν συνταξαῶν τήν συνθήκην τριῶν

Δυνάμεων δέν θέλει δυνηθῆ νά ἐμβῆ εἰς τό ἔδαφος τοῦ Ἑλληνικοῦ νέου Κράτους, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν δύο ἐτέρων Αὐλῶν τῶν ὑπογραψασῶν τήν συνθήκην.

Πρός ἀποφυγὴν τῶν συγκρούσεων, αἱ ὁποῖαι θέλουν ἀναμφιβόλως γεννηθῆ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ἀπό τήν συναφὴν μεταξύ τῶν ἐπιτρόπων ὁροθετῶν Ὁθωμανῶν καί τῶν ἐπιτρόπων ὁροθετῶν Ἑλλήνων, ὅταν προτεθῆ τό ν' ἀποφασισθῆ ἐπιτοπίως ἡ διαχάραξις τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, συμφωνεῖται ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη θέλει ἀνατεθῆ εἰς ἐπιτρόπους Ἑγγυλους, Γάλλους καί Ρώσους, καί ὅτι αἱ τρεῖς Αὐλαί θέλουν διορίσει ἀνά ἕνα ἐκάστη. Οὗτοι οἱ ἐπίτροποι, ἐφωδιασμένοι μέ τήν ὑπό στοιχείον Ζ συναπτομένην ἐνταῦθα ὁδηγίαν, θέλουν ἀποφασίσαι τήν διαχάραξιν τῶν εἰρημένων ὁρίων, ἐπόμενοι μέ ὄλην τήν δυνατὴν ἀκρίβειαν εἰς τήν ἐνδείκνυμένην ἐν τῷ § 2 γραμμῆν, τήν ὅποιαν θέλουν ἐπισημαίνει μέ πασσάλους, καί θέλουν σχεδιάσει δύο πίνακας τῆς ὑπογεγραμμένους παρ' αὐτῶν, καί ὁ μὲν εἰς θέλει δοθῆ εἰς τήν Ὁθωμανικὴν Κυβέρνησιν, ὁ δὲ ἕτερος εἰς τήν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν.

Θέλουν ὀφείλει ν' ἀποπερατώσουν τὰς ἐργασίας των ἐν τῷ διαστήματι μηνῶν ἕξ. Ἐάν συμβῆ διαφορά γνωμῶν μεταξύ τῶν τριῶν ἐπιτρόπων, ἡ πλειοψηφία θέλει ἀποφασίσαι.

10. Αἱ διατάξεις τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου θέλουν ἀμέσως γνωστοποιηθῆ εἰς τήν Ὁθωμανικὴν Κυβέρνησιν διὰ τῶν Πληρεξουσίων τῶν τριῶν Αὐλῶν, οἵτινες θέλουν ἐφοδιασθῆ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ μέ τήν κοινὴν ὁδηγίαν τήν ἐνταῦθα ὑπό στοιχείον Η συναπτομένην. Οἱ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐδρεύοντες Ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν Αὐλῶν θέλουν λάβει ὡσαύτως περὶ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως τήν ὑπό στοιχείον Θ συναπτομένην ἐνταῦθα ὁδηγίαν.

11. Αἱ τρεῖς Αὐλαί ἐπιφυλλάττουσιν εἰς ἑαυτὰς τό νά κάμωσιν νά εἰσαχθῶσιν αἱ παροῦσαι συμφωνίαι εἰς συνθήκην τινὰ ἐπίσημον, ὑπογραφησομένην ἐν Λονδίῳ θεωρηθησομένην ὡς ἐκτελεστικὴν τῆς κατὰ τήν 6ην Ἰουλίου 1827, καί διακοινωθησομένην καί πρὸς τὰς ἄλλας τῆς Εὐρώπης Αὐλάς, διὰ νά τήν παραδεχθῶσιν, ἐάν τό κρίνωσι προσηκόν.

Συμπέρασμα

Αἱ τρεῖς Αὐλαί φθάσασαι οὕτως εἰς τό τέρμα μακρᾶς τινος καί χαλεπῆς διαπραγματεύσεως, συγχαίρουσιν αὐταῖ ἑαυτὰς μετ' ἐλίκρινειας, διότι ἐφθασαν εἰς ἐντελῆ συμφωνίαν ἐν μέσῳ τῶν πλέον ἐμβριθῶν καί τῶν πλέον ἀξίῳ προσωχῆς καί ἀκροσφαλῶν περιστάσεων.

Ἡ τῆς συναφείας αὐτῶν συντήρησις κατὰ στιγμὰς τοιαύτας παρέχει τό ἀσφαλέστερον ἐχέγγυον τῆς διαρκείας τῆς, καί αἱ τρεῖς Αὐλαί πρόσηνεῖς ἔχουσιν ἐλπίδας, ὅτι αὕτη ἡ τόσον μόνιμος, ὅσον ἀγαθοποιός ἔνωσις, δέν θέλει παύσει ἀπό τό νά συνεισφέρῃ εἰς τῆς παγκοσμίου εἰρήνης τήν ἐμπέδωσιν.

Ἄβερδην, Μοντμορανού - Λαβάλ, Λιέβεν»

14. Οί διπλωματικές συνέπειες του πρωτοκόλλου τής ανεξαρτησίας τής Ελλάδας (3 Φεβρουαρίου 1830). Οί ενέργειες του Κυβερνήτη γιά τήν όριστική ρύθμιση τών συνόρων του νέου κράτους

Η συνθήκη του Λονδίνου (3 Φεβρουαρίου 1830) ανακοινώθηκε στην Ύψηλή Πύλη από τους Πρεσβευτές των Τριών Δυνάμεων στις 27 Μαρτίου / 8 Ἀπριλίου 1830. Η Πύλη, κάτω από τήν πίεση τών πραγμάτων, αναγκάστηκε νά δεχτεί τήν ανεξαρτησία τής Ἑλλάδας καί τήν αναγνώριση ευρύτερων συνόρων στις 12/24 Ἀπριλίου¹.

Ύστερα από τήν Τουρκική αὐτή αποδοχή οί διαπιστευμένοι Ἀντιπρέσβεις τών Τριών Δυνάμεων στην Ἑλλάδα κοινοποίησαν ἐπίσημα καί στην Ἑλληνική Κυβέρνηση τό πρωτόκολλο τής 3ης Φεβρουαρίου. Ἡ γλώσσα πού χρησιμοποιήσαν στό συνοδευτικό του πρωτοκόλλου ἔγγραφο καί οί ἄμεσες ἀξιώσεις πού πρόβαλαν² δέν ἔκαμαν τόν Κυβερνήτη Ἰ. Καποδίστρια νά πτοηθεῖ καί νά σταματήσῃ τίς ἐνέργειές του γιά βελτίωση τών ὄρων του πρωτοκόλλου. Γιατί βέβαια ἦταν πολύ ἱκανοποιημένος γιά τό ἀναπάντεχο δῶρο τής Ἀνεξαρτησίας, πού ἦλθε πολύ νωρίτερα ἀπ' ὅ,τι ὑπολόγιζε ὁ ἔμπειρος διπλωμάτης, γνώριζε ὅμως ὅτι δέν ἔπρεπε νά δείξει αὐτή τήν ἱκανοποίηση. Συνέχισε λοιπόν νά παραπονεῖται, γιατί δέν εἶχαν δοθεῖ ὅλα ὅσα ζητούσε. Τά βόρεια σύνορα εἶχαν χαραχθεῖ μέ διάθεση νά περιορίσουν τήν Ἑλληνική Ἐπικράτεια. Ταυτόχρονα ἔπρεπε νά ἀποφύγει τή ρήξη μέ τίς τρεῖς Δυνάμεις ἢ ἔστω καί νά τίς δυσαρεστήσει, γιατί τό νέο Ἑλληνικό Κράτος εἶχε ἀνάγκη ἀπό τήν οικονομική ὑποστήριξή τους γιά νά μπορέσει νά ἐπιβιώσει.

Ἐξ ἄλλου ὑπῆρχε καί ἕνα ἄλλο ζήτημα: οί τρεῖς Δυνάμεις εἶχαν ἤδη ὑποδείξει ὡς ἡγεμόνα τής Ἑλλάδας τό Λεοπόλδο του Σάξ Κόμπουργκ καί ἀποτελοῦσε κι αὐτός τώρα ἕνα σοβαρό παράγοντα γιά τή θέση τής Ἑλλάδας ἀπέναντι στις Τρεῖς Δυνάμεις.

Ὁ Καποδίστριας, ἀντιμετωπίζοντας ὅλα αὐτά, κατόρθωσε νά πολιτευτεῖ μέ δεξιότητα μοναδική. Χρησιμοποίησε δύο δρόμους γιά νά διαπραγματευτεῖ πρὸς τίς Δυνάμεις: ὁ ἕνας ἦταν νά ἐνεργήσει ὁ ἴδιος ὡς κυβερνήτης καί ὁ ἄλλος διαμέσου τής Γερουσίας, μέ τήν ὁποία συνεργάστηκε πρὶν ἀπαντήσει στους Ἀντιπρέσβεις³.

Ἡ ἀπάντηση, πού ἐγκρίθηκε ἀπό τή Γερουσία ὁμόφωνα, ἐκθέτει μέ ἐξοχη διπλωματική εὐστροφία τά ζητήματα πού ἔθεταν τά πρωτόκολλα γιά τό Ἕθνος.

Ὅσον ἀφορᾶ τό θέμα τών συνόρων ὁ Κυβερνήτης ἀκολούθησε τή μέθοδο τής ἀναβλητικότητας. Ἔθεσε ὡς προϋπόθεση γιά τήν ἀποχώρηση του ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀπό τίς ἐπαρχίες Αἰτωλίας καί Ἀκαρνανίας, τήν προηγουμένη ἀποχώρηση τών Τούρκων ἀπό τήν Ἀττική καί τήν Εὐβοία, τήν ἐπί τόπου παρουσία ξένων ὁροθετῶν καί τήν ἐξασφάλιση

μέσων αρκετών για την αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος, πού θα δημιουργούσε ή εκκένωση των έξω από τα σύνορα περιοχών. Μ' αυτό τον τρόπο πίστευε ότι θα ματαιωνόταν ή εκκένωση και ότι οι άποσπώμενες επαρχίες της Στερεάς θα δίνονταν στην 'Ελλάδα. Πραγματικά, ο Κυβερνήτης δικαιώθηκε στις προβλέψεις του.

Στό τέλος της απάντησής του δήλωνε προς τους 'Αντιπρέσβεις ότι ή 'Ελληνική Κυβέρνηση θα υπέβαλε όλες τις παρατηρήσεις της για τό θέμα της Συνθήκης στό Λεοπόλδο, τόν εκλεγμένο από τις τρεις Δυνάμεις ήγεμόνα της 'Ελλάδας, καί γι' αυτό άρμόδιο νά εκπροσωπήσει εκεί τή χώρα προς αυτές.

Παράλληλα μέ τήν απάντηση έστειλε στό Λεοπόλδο αντίγραφο της, καθώς επίσης υπόμνημα της Γερουσίας για τις έθνικές επιδιώξεις και άλλα έγγραφα και επιστολές, για νά είναι ενήμερος και νά υποστηρίξει σωστά τά 'Ελληνικά δίκαια.

Ο Καποδίστριας πραγματικά κατόρθωσε νά πείσει τό Λεοπόλδο νά ένστερνωσεί τις άπόψεις και τις γνώμες του και νά έργαστεί μέ ζήλο για τήν 'Ελληνική υπόθεση.

Ο Λεοπόλδος όμως βρήκε άκαμπτη αντίσταση από τήν 'Αγγλική Κυβέρνηση σ' ό, τι προσάθησε νά επιτύχει. Όλη αυτή τήν αντιπολιτευτική προσπάθεια της 'Αγγλίας ενάντια στα 'Ελληνικά δίκαια ο Λεοπόλδος τή θεώρησε προσωπική του υπόθεση, κι όταν είδε ότι δέν είχαν διάθεση νά ίκανοποιήσουν τά δίκαια αιτήματα των 'Ελλήνων, πού και ο ίδιος τά συμεριζόταν, υπέβαλε τήν παραίτησή του⁴ προς τούς πληρεξουσίους των Τριών Δυνάμεων από τήν ήγεμονία της 'Ελλάδας. Βασικό έπιχείρημα της παραίτησής του, πέρα από τούς προσωπικούς λόγους πού είχε, υπήρξε τό ζήτημα των συνόρων.

Η παραίτησή του, μέ τά έπιχειρήματα πού έφερε σ' αυτή, καθώς κι όλες οι ένέργειες του, βοήθησαν ιδιαίτερα τή χάραξη νέων συνόρων. Γιατί μέ τήν αλλαγή της 'Αγγλικής Κυβερνήσεως ο νέος Υπουργός Έξωτερικών Πάλμερστον έστειλε άπόρρητη επιστολή στόν άγγλο 'Αντιπρέσβευτή στην 'Ελλάδα Ντώκινς (28 Οκτωβρίου 1830) νά μή πιέζει τόν Καποδίστρια για τήν εκκένωση της 'Ακαρνανίας και μέρος της Αιτωλίας.

Στό μεταξύ ή αναβλητική πολιτική του Κυβερνήτη έφερε τά άποτελέσματα της. Σ' αυτό βοήθησε και ή σκόπιμη καθυστέρηση της Γαλλίας και της Ρωσίας νά στείλουν εκπροσώπους για τή χάραξη της συνοριακής γραμμής, όπως ο Καποδίστριας είχε θέσει ως προϋπόθεση. Βοήθησε σ' αυτό επίσης και ο Στράτφορντ Κάνιγκ, πού τόν Αύγουστο του 1831, έγινε πάλι Πρέσβυς της 'Αγγλίας στην Κων/πολη.

Τόν Ιούλιο του 1831 συνήλθε στό Λονδίνο ή τακτική Διάσκεψη των Τριών Δυνάμεων για τό θέμα των 'Ελληνικών συνόρων. Όστερα από συζητήσεις άποφάσισαν νά έτοιμάσουν σχέδιο όδηγιών προς τούς

Πρεσβευτές τῶν Τριῶν Δυνάμεων, γιά νά προτείνουν στήν Ὀθωμανική Κυβέρνηση τή βελτίωση τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἑλλάδας. Σύμφωνα μέ τήν ἀπόφαση αὐτή στίς 14/26 Σεπτεμβρίου 1831 ἡ Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου ὑπέγραψε Πρωτόκολλο, ὅπου ἀναγνωρίζοταν ὅτι ἡ συνοριακή γραμμή τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 εἶχε πολλά καί σπουδαῖα ἐλαττώματα, πού δέν παρείχαν ἐγγύηση ἀμοιβαίας ἀσφάλειας τῶν δύο χωρῶν, καί ὑποδείκνυε στήν Τουρκία νά ἀναγνωρίσει τή συνοριακή γραμμή Βόλου-Ἄρτας, πού εἶχε ὀριστεῖ μέ τό πρωτόκολλο τῆς 22ας Μαρτίου 1829. Τά ἐπιχειρήματα πού χρησιμοποίησαν οἱ Πρεσβευτές γιά τήν τροποποίηση αὐτή ἦταν ὅλα παρμένα ἀπό τήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Καποδίστρια.

Ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ ἐπί ἓνα χρόνο χειρίστηκε τό ζήτημα μέ πολλή δεξιότητα ἕως ὅτου πέτυχε. Συνέβαλε βέβαια, σάν ἱστορική συγκυρία, κι ὁ πόλεμος Τουρκίας καί Αἰγύπτου, τόν ὁποῖο ἐκμεταλλεῦθηκε κατάλληλα καί πέτυχε ἔτσι τή βελτίωση τῶν Ἑλληνικῶν συνόρων τόν ἐπόμενο χρόνο.

Ὁ Καποδίστριας ὅμως δέν ὑπῆρχε πιά. Εἶχε ἦδη δολοφονηθεῖ λίγες μέρες μετά τήν ὑπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 14ης/26ης Σεπτεμβρίου 1831 καί δέν εἶδε τή δικαίωση τῆς ἐξωτερικῆς του πολιτικῆς πάνω στό συνοριακό ζήτημα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Δήλωση ἀποδοχῆς τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου (3-2-1830) ἀπό τήν Ὑψηλὴ Πύλη

«Ἐσκέφθη ἡ Ὑψηλὴ Πόρτα τὰ διαλαμβανόμενα ἐν τῇ ἀξιωματικῇ διακοινώσει, τὴν ὁποῖαν ἔστειλαν πρὸς αὐτὴν οἱ φίλοι τῆς, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντες ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν Ὑψηλῶν Δυνάμεων, καὶ ἡ ὁποία περιέχει τὰς τελευταίας ἀποφάσεις τὰς ἐν ταῖς συνδιαλέξεσιν τοῦ Λονδίνου γενομένας.

Ἡ ἀπάντησις τῆς Ὑ. Πόρτας, ἀνάλογος μέ τό περιεχόμενον αὐτῶν, καὶ σύμφωνος μέ τὴν συνορικὴν γραμμὴν τὴν κεχαραγμένην ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ εἰς τὴν διακοίνωσιν ταύτην συνημμένου, θεωρεῖται ἀπὸ τὰς τρεῖς Δυνάμεις ὡς μέσον τοῦ νά καταπαύσωσιν αἱ ὑπάρχουσαι ταραχαί, ἰκανόν νά χορηγήσῃ τὰς ἀναγκαίας ἐγγυήσεις. Καὶ ἡ ὑποχώρησις τῆς Πόρτας ἤθελε καταπαύσει ὅλας τὰς περὶ τοῦτο ἀμφισβητήσεις.

Δίδει ἡ Ὑ. Πόρτα εἰς τοῦτο τὴν συγκατάθεσίν τῆς, καὶ ἀποδέχεται τὰ περὶ αὐτὸ ἀποφασισθέντα, ὡς, ἀφορῶντα εἰς τό νά παρέξωσιν εἰς τὸν τόπον ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν, καὶ νά στερεώσωσι τὴν καθολικὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν κοινὴν εἰρήνην.

Γίνεται δὲ ἡ παρούσα ἀξιωματικὴ διακοίνωσις καὶ στέλλεται πρὸς τοὺς ἐξοχωτάτους τοὺς προειρημένους ἡμῶν φίλους, διὰ νά τοὺς κοινοποιηθῇ αὐτὴ ἢ ἀπόφασις, καὶ νά τὴν γνωστοποιήσωσιν εἰς τὴν ἴδιαν αὐτοῦ Αὐλῆν ἕκαστος.

Τὴν 1ην Ἰσκλαδέ 1245 (12ην Ἀπριλίου 1830).»

(Δ. Κοκκίνου Ἑλλ. ἐπανάστασις, τόμ IB', σελ. 168)

Ἀπόσπασμα προκηρύξεως σουλτάνου Μαχμούτ γιά τή συνθήκη τοῦ Λονδίνου

«... Δυστυχῶς ἔλλειπει ἡ πρός τήν πίστιν καί τήν θρησκείαν· θεόθεν ἀφοσίωσις, ὅπως συσπειρούμενος θυσιάσῃ τήν ζωήν καί τήν κεφαλήν του ὑπέρ τῆς πίστεως καί τοῦ κράτους αὐτοῦ. Εἶδον καί κατενόησα, προσεγγίζοντος τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ πρός τήν πρωτεύουσαν Ἰστανμπόλ, εἰς ποίαν κατάπτωσιν περιήλθατε καί ἐχάσατε τά λογικά σας. Ἐμαθα πῶς τά ἀνθρωπάκια (τουρκιστί: „ χερίφ “ οἱ ἐρίφηδες), τά ὁποῖα λέγονται λαός τῆς Ἰστανμπόλ, θά διαπράξουν ἐπαναστατικά κινήματα. Ἐνῶ φανερά ἦσαν ὅλα ταῦτα τά δεινά, μέ ποῖον νά ἀντισταθῶ καί, ἄν ἀπήντων ἀρνητικῶς, πῶς νά κρατήσω τόν πόλεμον; Γνωρίζοντες ποῖα δεινά θά προκύψουν κατόπιν, ἐδέησε νά δεχθῶμεν τήν εἰρήνην...»

(ὁ.π., σελ. 169)

2

Συνοδευτική διακοίνωση τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου ἀπό τούς τρεῖς ἀντιπρόσβεις τῶν δυνάμεων

«Πρός τόν ἐξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

Οἱ παρά τῇ προσωρινῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει ἀντιπρόσβεις τῶν τριῶν συμμάχων Αὐλῶν διετάχθησαν νά κοινοποιήσουν εἰς αὐτήν τās ὀριστικές ἀποφάσεις ὁμοῦ μέ τās συμπληρωτικές αὐτῶν πράξεις, τās ὁποίας ἀπεδέχθησαν τά Συμβούλια τῶν εἰρημένων Δυνάμεων, διά νά καταντήσωσι τέλος πάντων εἰς τόν ὁποῖον προέβητο σκοπόν, ὅτε συνυπέγραψαν τήν συνθήκην τῆς 9ης Ἰουλίου...

Α' Νά δημοσιεύσῃ ἐπισημῶς τήν ἀνακωχὴν, ὑπάρχουσαν ἤδη πραγματικῶς.

Β' Νά κενώσωσι τά Ἑλληνικά στρατεύματα καί αἱ θαλάσσιοι ναυτικά μοῖραι ὅλους τούς τόπους, μέρη καί νήσους, τά ὁποῖα δέν θέλουν συμπεριληφθῆ εἰς τό νέον Ἑλληνικόν Κράτος, καί νά ἀποσυρθῶσιν ἐντός τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς, τῆς ὀριζομένης διά τὸ πρῶτοκόλλου.

Γ' Νά χαίρωσι τήν προσωπικὴν καί κτηματικὴν ἀσφάλειαν ὅσοι τῶν Μουσουλμάνων προαιροῦνται νά διαμείνωσιν εἰς τήν Ἑλλάδα.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις, ἀπαιτοῦσαι τήν ἀποδοχὴν τούτων τῶν συμβιβαστικῶν μέτρων, ἔχουν ὅλην τήν πεποίθησιν ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἐκπληροῦσα αὐτά μετὰ σπουδῆς, θέλει ἀναφανῆ ἀδιαλείπτως ἀξία τῶν πρός αὐτήν εὐεργετημάτων.

Τό αὐτό πρωτόκολλον, τὸ ὁποῖον δίδει εἰς τήν Ἑλλάδα τὰ προνόμια ταῦτα, περιέχει καί ἄλλο ἄρθρον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκτέλεσις ἔδωσεν ἀφορμὴν νέων συνθηματικῶν πράξεων.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις γνωρίζουσι καλῶς ὅτι μόνη ἡ μοναρχικὴ καί διαδοχικὴ Κυβέρνησις δύναται νά ἐγγυηθῇ τήν σταθεράν κατάστασιν, τήν ὁποίαν ἀπαιτεῖ ἡ εἰρηνοποίησις, ἥτις ἦτον τὸ ἀντικείμενον τῶν σκέψεων τῶν συνέθεντο ὁμοφώνως νά τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ νέου Κράτους Ἠγεμῶν τοιοῦτος, τοῦ ὁποίου ὁ χαρακτήρ νά ἐγγυᾶται ἀσφαλῶς τήν ἡσυχίαν τῆς Ἑλλάδος καί ὅλης τῆς Εὐρώπης.

Αἱ ψῆφοι καί τῶν τριῶν Δυνάμεων συνῆλθον χωρὶς ἀναβολὴν εἰς τήν ἐκλογὴν τῆς Α.Β.Υ. τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου, τοῦ ὁποίου αἱ προσωπικαὶ ἀρεταὶ καί ἡ πολιτικὴ καί ἀνεξάρτητος θέσις ἐπλήρουν κατ' εὐχὴν τὸ ἐπιθυμητόν τοῦτο ἀντικείμενον.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις, ἀφοῦ διέθεσαν οὕτω περὶ τῶν εἰρημένων, ἀπεφάσισαν καί εἰδικούς τινες ὀρισμούς, τούς ὁποίους διέταξαν τούς ἀντιπρόσβεις αὐτῶν νά γνωστοποιήσωσιν ὡσαύτως εἰς τήν Ἑλληνικὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν.

Ὁ πρῶτος εἶναι ὅτι αἱ τρεῖς Αὐλαὶ νά δώσωσιν ἐξάπαντος εἰς τὸ νέον Κράτος

χρηματικά βοηθήματα δι' ενός δανείου, τό όποϊον θέλει ενεργήσει ή 'Ελληνική Κυβέρνησις μέ τήν έγγύησιν τών Δυνάμεων. Τό δέ δάνειον τούτο θέλει χρησιμεύσει εις μισθοδοσίαν καί διατροφήν τών στρατευμάτων, τά όποια ό κυρίαρχος 'Ηγεμών έν ανάγκη ήθελε στρατολογήσει προς ίδίαν ύπηρεσίαν.

Συμφωνήθη προς τούτους από τάς τρεις Δυνάμεις νά διαμενεί εις τήν διάθεσιν τής Α.Β.Υ. έν διαστήματι ενός χρόνου τό κατά τήν 'Ελλάδα εύρισκόμενον ήδη Γαλλικόν στράτευμα. 'Εάν δέ ή περαιτέρω διαμονή τής στρατιωτικής ταύτης μοίρας κριθή άφεύκτως αναγκαία, τότε άπαιτείται νά συγκτανεύσωσιν αί ειρημμένα Δυνάμεις κατά ζήτησιν τού 'Ηγεμόνος συνεννοούμεναι μετ' αυτού.

Οί αντιπρόσβεις τών συμμάχων Δυνάμεων κοινοποίησαντες ταύτα εις τήν 'Ελληνικήν Κυβέρνησιν, καθώς διετάχθησαν από τάς ίδίαις αυτών Κυβερνήσεις, τρέφουσι χρηστάς ελπίδας ότι θέλουν εύρει όλην τήν άποδοχήν εκ μέρους τού 'Ελληνικου "Εθνους μέ αισθήματα εύγνωμοσύνης, τά όποια πρέπει νά τού εμπνέωσιν αί πράξεις αύται, καί μέ τήν όποϊαν εκήρτυξεν άχρη τούδε ποιοίθην προς τούς κραταιούς ύπερασπιστάς του. 'Ισχυροί καί δίκαιοι λόγοι ήτον άκόλουθον νά εμπνεύσωσιν εις αυτό τοιαύτα αισθήματα, διότι ή 'Ελλάς όφείλει τήν ύπαρξίν της εις τά παντοία βοηθήματα, τά όποια επιδαψίλευσαν εις αυτήν αί τρεις Δυνάμεις. 'Ελευθερώσασαι αυτήν έλαβον υπό τήν άμεσον προστασίαν των καί τήν διέσωσαν από τόν αναπόδραστον όλεθρον. Διά τούτους τούς λόγους προσεκτήσαντο θετικά δικαιώματα εις τήν εκ μέρους τών 'Ελλήνων τελείαν καί πρόσθυμον προσχώρησιν εις τά δεδογμένα.

Αί Δυνάμεις αύται έχουσι νέα δικαιώματα εις τήν εύγνωμοσύνην της, διότι συμπληρώσασαι σήμερον τό νησιωτικόν αύτης σύστημα, δίδουσιν εις αυτήν τήν άσφαλή κτήσιν τόπων, οι όποιοι είναι άγαπητοί διά τήν άνάμνησιν τών προγόνων, καί ώφέλιμοι διά τήν γεωγραφικήν αυτών θέσιν.

Αί σύμμαχοι Δυνάμεις συγκατατεθείσαι νά δώσωσιν εις τό νέον τούτο Κράτος τελείαν ανεξαρτησίαν καί όλα τά εκ ταύτης πηγάζοντα δικαιώματα, άπαλλάξαντες αυτήν προς τούτους καί από ύποχρεώσεις δυσφόρους, ύπερέβησαν παρά πολύ τάς ελπίδας, τάς όποιας νομίμως έδύνατο νά τρέφη. 'Η άνάπτυξις τής έσωτερικής της εύτυχίας, ή αναγέννησις τού έμπορίου της, είναι ήδη ήσφαλισμένα, καί ή εκλογή αυτή τού ήγεμόνος, όστις μέλλει νά τήν κυβερνήσῃ, δίδει εις αυτήν πάσαν έγγύησιν τής εύταξίας καί τής έσωτερικής ήσυχίας, τών όποϊων έχει άνάγκη, καί τά μέσα τού νά συνταχθῇ κατά τάς σωτηριώδεις άρχάς, αί όποιαί φέρουν τήν εύδαιμονίαν τών επικρατειών. Αί σύμμαχοι Αύλαι διέταξαν προς τούτους τούς αντιπρόσβεις των νά διασαφηνίσωσιν ότι, μέχρι τής εις τήν 'Ελλάδα άφίξεως τού ήγεμόνος Λεοπόλδου, αί ύπάρχουσαι σχέσεις μεταξύ τής διοικητικής άρχής τού τόπου τούτου καί τών συμμάχων, θέλουν διατηρηθῆσαι όποιαί καί όπως ύπάρχουσιν επί τού παρόντος.

Οί έν Κωνσταντινουπόλει πρόσβεις τών τριών Δυνάμεων έλαβον έπίσης αναλόγους διαταγές μέ τάς σταλείσας όδηγίας προς τούς παρά τῇ 'Ελληνική Κυβερνήσει αντιπρόσβεις. Διευθύνθησαν δέ καί προς τούς ναυάρχους τών κατά τό άρχιπέλαγος θαλασσίων μοιρών, μέ διαταγήν νά συμπράξωσιν εκ συμφώνου εις τήν εκτέλεσιν τού πρωτοκόλλου τής 22ας 'Ιανουαρίου /3ης Φεβρουαρίου.

Οί ύποφαινόμενοι έχουν τήν τιμήν νά προσφέρωσι προς τήν Α.Ε. τόν Πρόεδρον τής Προσωρινής τών 'Ελλήνων Κυβερνήσεως βαθύτατον σεβας.

'Εν Ναυπλίω τῇ 27ῃ Μαρτίου /8ῃ 'Απριλίου 1830

Ε. Δώκινς, βαρώνος Α. Ρουάν, κόμης Ν. Πανί

(Δ. Κοκκίνου, ΙΒ', σελ 170-174)

Διάγγελμα του Κυβερνήτη προς τή Γερουσία

“Υστερον ἀφοῦ ἔλαβα ἐκ μέρους τῶν κυρίων Ἀντιπρέσβειων τῶν συμμάχων Αὐλῶν τήν διακοίνωσιν τῶν πράξεων τῆς ἐν Λονδίῳ Συνδιαλέξεως, αἱ ὁποῖαι ἀφορῶσι τήν τύχην τῆς Ἑλλάδος, σᾶς ἐσυγκάλεσα περὶ ἐμέ πολλάκις διὰ νά σᾶς γνωστοποιήσω τάς πράξεις ταύτας, καί διὰ νά φωτισθῶ ἀπό τήν γνώμην σας.

Δέν θέλω σᾶς ἐπαναλέξει, Κύριοι, ὅλας τάς παρατηρήσεις, τάς ὁποίας ἦτον ἐκ τῶν καθηκόντων μου νά σᾶς κάμω, διὰ νά σᾶς ἀποδείξω κατά τρόπον σαφῆ καί θετικόν ὑφ’ ὅποιον πρόσοψιν ἐθεωροῦσα τήν πρᾶξιν τῆς 3ης Φεβρουαρίου, καί τό συνοδεῦον αὐτήν ἐπαγγελματικόν ἔγγραφον.

Δέν θέλω σᾶς ἐπαναλέξει ὡσαύτως τάς μεγάλας θεωρίας, καθ’ ἃς ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις εἰς τήν ἐμβριθῆ περίστασιν ταύτην ὤφειλε νά ρυθμίση τήν διαγωγὴν τῆς, τήν ὁποῖαν ἐξηκολούθησεν· ὤφειλεν αὕτη ἐξ ἑνός μὲν μέρους νά δικαιώση τήν ἐμπιστοσύνην, μέ τήν ὁποῖαν τό “Ἔθνος τήν τιμᾶ, καί ἀφ’ ἐτέρου ν’ ἀποδείξη τά αἰσθήματα τῆς εὐγνωμοσύνης, τά ὁποῖα ἐμπνέουσι εἰς τούς “Ἑλληνας οἱ γενναῖοι σκοποῖ τῶν σεβαστῶν συμμάχων Ἡγεμόνων καί αἱ ἐκ τῆς μεγαλοδωρίας τῶν πρὸς αὐτούς εὐεργεσίαι.

Τοιοῦτον εἶναι τό ἔργον, τό ὁποῖον τά καθήκοντά μου μέ ὑποχρέωσαν νά ἐκπληρώσω, καί τολμῶ νά καυχήθῶ ὅτι ἐπέτυχα εἰς τοῦτο.

Εἰς Σᾶς, Κύριοι, ἀνῆκει νά κρίνετε περὶ τοῦτου, θεωρήσαντες τά συναπτόμενα ἐνταῦθα ἔγγραφα. Θέλετε ἴδει εἰς αὐτά τάς διακοινώσεις τῶν Κυρίων Ἀντιπρέσβειων τῶν συμμάχων Αὐλῶν, καί τό σχέδιον τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀπαντήσεως μου.

Εὐελπις εἶμαι ὅτι θέλετε συμμεθέξει, κύριοι, καί εἰς τούς ἀγῶνες μου καί εἰς τήν εὐθύνην μου, καί θέλετε καταστήσει τούς μὲν δραστικώτερος, τήν δέ εὐθύνην ὀλιγώτερον βαρεῖαν, ἐμφανίζοντες σεῖς αὐτοὶ πρὸς τήν Βασιλικὴν Α. Υ. τόν Ἡγεμόνα Λεοπόλδον τάς νομίμους εὐχάς τοῦ “Ἔθνους. Αὐτός οὗτος μόνος εἰς τό ἐξῆς δύναται μετ’ ἐπιτυχίας νά γένη τό ὄργανον τῶν εὐχῶν τοῦ “Ἔθνους παρά ταῖς σεβασταῖς συμμάχοις Αὐλαῖς.

Σᾶς προβάλλω ὡσαύτως τό νά συναποφασίσετε μετ’ ἐμοῦ περὶ τῆς ἀποστολῆς μιάς πρεσβείας, εἰς προϋπάντησιν τῆς Βασιλικῆς Α. Υ.

Ἐν Ναυπλίῳ τήν 4ην /16ην Ἀπριλίου 1830

Ὁ Κυβερνήτης

Ι. Α. Καποδίστριας

Ὁ ἐπί τῶν Ἐξωτερ. καί τοῦ Ἐμπορ. Ναυτικοῦ Γραμματεῦς

Ι. Ρίζος

(Δ. Κοκκίνου, Ἑλλ. ἐπανάστασις, τόμ. ΙΒ’, σελ. 174-75)

Παραίτηση τοῦ Λεοπόλδου, Πρίγκιπα του ΣΑΞ ἀπό τόν Ἑλλ. θρόνον

«Πρὸς τούς Πληρεξουσίους τῶν τριῶν συμμάχων Αὐλῶν

Ὁ ὑπογεγραμμένος, μόλις ἔλαβε τὰ ἐγκλειστα σοβαρά ἔγγραφα — ἐπρόκειτο περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καποδίστρια — καί τὰ κοινοποιεῖ εἰς τό πρωτότυπον πρὸς τούς πληρεξουσίους τῶν τριῶν συμμαχικῶν Αὐλῶν.

Ὁ ὑπογεγραμμένος βλέπει μέ ἄκραν του λύπην, ὅτι ἐβεβαιώθησαν οἱ ἀπ’ ἀρχῆς τούτων τῶν διαπραγματεύσεων ἐκφρασθέντες φόβοι του, μήπως ἡ ἀπόκλεισις τῶν Ἑλλήνων ἀπ’ αὐτάς τάς διαπραγματεύσεις, καί ἡ ἤδη γενομένη ὀροθεσία τῆς Ἑλλάδος ἤθελον ἐπιφέρει τάς μεγίστας δυσκολίας καί τούς μεγίστους κινδύνους. Αὐταὶ οἱ δυσκολίαι καί οἱ κίνδυνοι τόν φαίνονται τώρα πολύ

δικαιότεροι, καί πολύ μεγαλύτεραν ἀνησυχίαν τόν προξενούσι, καθότι εἶναι συνδεδεμένοι καί μέ συνθήκας, τὰς ὁποίας ὁ ὑπογεγραμμένος δέν ἔμπορεῖ νά παραδεχθῆ. Ὁ δὲ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, τόν λέγει καθαρά, ὅτι ἀπορεῖ πῶς ἄλλως δύναται νά γένη ἀσπαστός εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, χρεωστῆ ὁ ὑπογεγραμμένος νά παρακαλέσῃ θερμῶς τοὺς Πληρεξουσίους διὰ νά συσκεφθῶσιν, ὅτι αἱ ἀποφασισθεῖσαι συμβάσεις δέν δύνανται, ἄνευ οὐσιωδῶν μεταρρυθμίσεων, νά συμφωνήσωσι μέ τ' ἀληθῆ συμφέροντα τῶν Δυνάμεων, ὡς δέν συμφωνοῦσιν οὔτε μέ τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ὑπογεγραμμένος εὐρίσκεται, ὅσον ἀπό μέρους του, εἰς τὴν πλέον δεινὴν ἀμηχανίαν. Μέ δυσἀρέσειάν του βέβαια ἤθελεν ἀποβάλει ἕν ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον ἠμποροῦσε νά εἶναι πολλά ὠφέλιμον. Μ' ὄλον τοῦτο βλέπει, ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφάσεων, ὡς τὸ προεῖδε, τόν ἐκθῆτει πολὺ πλέον εἰς παντοίους κινδύνους, ἐτι δὲ καί εἰς τόν κίνδυνον νά μισηθῆ ἀπὸ τοῦς Ἑλληνας, ὅταν ἤθελε τοὺς βιάσει νά ὑποταχθῶσιν εἰς μίαν συνθήκην, μέ τὴν ὁποίαν ὅτι δέν συμφωνεῖ ἡ Γερουσία, τὸ ἐφανέρωσεν ἤδη εἰς τόν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, καί τῆς ὁποίας ἐπιθυμεῖ αὐτὴ νά μείνῃ ἀμέτοχος.

Ὁ ὑπογεγραμμένος, πρὶν διακοινώσῃ τὴν τελευταίαν ἀποφασίν του, θέλει προσμεῖναι τὸ φθάσιμον τῶν ἐγγράφων, τῶν ὁποίων εἶναι ἀντίγραφα τὰ παρόντα. Κρίνει ὅμως χρέος του νά προπαρασκευάσῃ, τοὺς Πληρεξουσίους εἰς τὴν παραίτησίν του ἀπὸ ἕν ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον εἶχε μὲν δεχθῆ μέ ἄκραν του εὐγνώμοσύνην διὰ τὴν πρὸς αὐτόν ἐνδειχθεῖσαν ἐμπιστοσύνην τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἔκαμε καί μέ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλει συνεισφέρει εἰς τὴν παροῦσαν εἰρήνην, ἀνεξαρτησίαν καί εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ ὑπογεγραμμένος λαμβάνει τὸ ἐλεύθερον νά βάλῃ ὑπ' ὄψιν τῶν Πληρεξουσίων τὴν λυπηρὰν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ταύτην τὴν στιγμήν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, καί τὴν ὁποίαν εἶναι τόσο ἐυκόλον εἰς αὐτοὺς νά θεραπεύσωσιν.

Ὡφελεῖται ἀπὸ αὐτὴν τὴν περίστασιν διὰ νά ἐκφράσῃ τὰ πρὸς αὐτοὺς ἐξαιρετὰ του αἰσθήματα.

Μάλμπορου Χάους 3/15 Μαΐου 1830

Λεοπόλδος, Πρίγκηψ τοῦ Σάξ.»

(Δ. Κοκκίνου, τόμ. IB', σελ. 220-21)

15. Οἱ Διπλωματικές ἐνέργειες τῶν ξένων δυνάμεων γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Ὄθωνα ὡς βασιλιᾶ τῆς Ἑλλάδας

Ἡ τελικὴ ρύθμιση τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος

Τόν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπανάστασης κανένας ἀπὸ τὴν Ἐπίσημη Εὐρώπῃ δέν πίστευε στὴν ἐπιτυχία τοῦ Ἀγῶνα. Ἔτσι δέν ἐκδηλώθηκε καμία κίνηση γιὰ τὸ πῶς θὰ διοικηθεῖ ἡ ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ τίς πρῶτες ἐπιτυχίες φαινόταν ὅτι ἕνα καινούριο

κράτος πήγαινε νά ιδρυθεῖ καί γεννήθηκε σέ πολλούς ἢ ἐλπίδα τῆς κατάκτησης ἑνός νέου θρόνου. Οἱ μνηστῆρες ὑπῆρξαν πολλοί. Καί ποικίλα τά κίνητρα ἐκείνων πού τούς πρόβαλαν. Πρώτη ἔμπνευση γιά βασιλιά εἶχε ὁ Μαυροκορδάτος καί πρότεινε τόν πρίγκηπα Εὐγένιο Μπαρναῖ νά ἀναλάβει¹. Αὐτός ὅμως ἀρνήθηκε. Δεύτερος προβλήθηκε ἀπό τούς ὁμογενεῖς τῆς Τεργέστης ὁ Ἰερώνυμος, ἀδελφός τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντα. Τό πρόσωπο τοῦ Ἰερώνυμου υἱοθέτησαν ὁ Θ. Νέγρης καί ὁ Κωλέττης. Ὑπόβαλαν μάλιστα ἕνα ὑπόμνημα μέ πέντε ὄρους, σύμφωνα μέ τούς ὁποίους θά γινόταν δεκτός στό θρόνο ὁ ὑποψήφιος².

Ἡ ὑποψηφιότητα ὅμως ἀπορρίφθηκε καί σ' αὐτό ἐνέργησε ἰδιαίτερα ὁ Μαυροκορδάτος. Ὑποψήφιο βασιλιά ὑπόδειξε κι ὁ Ρώμας, ὁ Ζακύνθιος Κόντες· τό γιό τοῦ πρώην βασιλιά τῆς Σουηδίας, πού εἶχε μείνει χωρίς θρόνο.

Ὅλες αὐτές οἱ φιλοβασιλικές κινήσεις ξεκίνησαν ἀπό Ἕλληνες. Ὅλες ὅμως ἔπесαν στό κενό. Ἐκείνη τήν ἐποχή ἐκδηλώθηκε ἡ πρώτη κίνηση ἀπό τό ἐξωτερικό. Ὅπως ἔχουμε ἤδη μιλήσει, ὑποψήφιος προτάθηκε Γάλλος, ὁ γιός τοῦ δούκα τῆς Ὁρλεάνης, ὁ Νεμούρ, πού ἦταν τότε μόλις 10 χρονῶν.

Ἡ περίπτωση αὐτή ἔγινε αἰτία νά δημιουργηθεῖ τό γαλλικό κόμμα στήν Ἑλλάδα, πού προπαγάνδιζε μέ πάθος γιά τήν ἐπιτυχία αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ. Καί ἡ περίπτωση αὐτή δέν εἶχε καλύτερη τύχη ἀπό τίς προηγούμενες.

Πέρα ἀπό ὅσα ἀναφέραμε προβλήθηκαν στό μεταξύ καί πολλές ἄλλες ὑποψηφιότητες, ὥσπου οἱ τρεῖς μεγάλες Δυνάμεις κατάληξαν νά ἀναγορεύσουν ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδας τό Λεοπόλδο, πρίγκηπα τοῦ Σάξ-Κόμπουργκ, μέ πρωτόκολλο πού ὑπογράφηκε τήν ἴδια μέρα μέ τό Πρωτόκολλο τῆς Ἀνεξαρτησίας (22 Ἰανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830), ὅπου στό ἄρθρο 3 γινόταν ὁ καθορισμός καί τοῦ τίτλου του «Ἡγεμών Κυριάρχης τῆς Ἑλλάδος»³. Ὁ Λεοπόλδος ἀποδέχτηκε ἀρχικά τό θρόνο, κατόπιν ὅμως, γιά λόγους πού ἤδη ἀναφέραμε στό προηγούμενο μάθημα, παραιτήθηκε.

Μέ τήν ἄρνηση τοῦ Πρίγκηπα Λεοπόλδου νά δεχτεῖ τό θρόνο τοῦ Ἡγεμόνα-Κυριάρχη, οἱ τρεῖς Δυνάμεις ἀναζήτησαν νέο ὑποψήφιο. Στό μεταξύ ἡ Εὐρώπη εἶχε οὐρύτατα προβλήματα νά ἀντιμετωπίσει. Τόν Ἰούλιο τοῦ 1830, γίνεται ἐπανάσταση στή Γαλλία καί ἐκθρονίζεται ὁ Κάρολος ὁ Ι'. Νέος Βασιλιάς τῆς Γαλλίας στέφεται ὁ Λουδοβίκος-Κάρολος, Δούκας τῆς Ὁρλεάνης. Τήν ἴδια ἐποχή ἡ ἐξέγερση τῶν Βέλγων θά ἀναστατώσει τήν Εὐρώπη. Σοβαρά γεγονότα συμβαίνουν ἐπίσης στήν Ἰταλία καί τήν Πολωνία.

Μέσα σ' αὐτή τήν ἀναστάτωση μόνο ἡ Συνδιάσκεψη τοῦ Λονδίνου μπορεῖ νά ἀσχοληθεῖ μέ τό Ἑλληνικό Ζήτημα, πού ἤδη θεωρεῖται δευτερεύον.

Ἡ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια καί ἡ ἀναρχία πού ἀκολούθησε ἀνάγκασαν τίς Δυνάμεις νά στραφοῦν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, παρ' ὅλα τὰ συγκλονιστικά γεγονότα πού συνέβαιναν στὴν Εὐρώπη.

Θεωρήθηκε εὐτύχημα τότε γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὅτι τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας διαχειριζόταν ὁ Πάλμερστον, πολιτικός πού ἦταν διατεθειμένος εὐνοϊκά, συνεχίζοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὴν πολιτικὴ τοῦ Γεωργίου Κάνιγκ. Ὁ Πάλμερστον λοιπὸν ἀπέστειλε στὴν Κων/πολη Πρεσβευτὴ τὸν Στράτφορντ Κάνιγκ μὲ ἐντολὴ νά πείσει τὴν Πύλη νά δεχθεῖ ὅ,τι πρόβалан οἱ τρεῖς Δυνάμεις καί νά ὑπογραφεῖ συνθήκη. Ἀκόμα, σάν δεῦτερο σοβαρὸ στοιχεῖο, ἔδωσε ταχύτερο ρυθμὸ στὶς ἐργασίες τοῦ συνεδρίου γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ Ζήτημα.

Οἱ ὑποψήφιοι γιὰ τὸ θρόνον τῆς Ἑλλάδας ὑπῆρξαν πολλοί. Οἱ ἐκπρόσωποι τῶν Δυνάμεων ὅμως ἀπόκλεισαν τοὺς Πρίγκηπες ἐκείνους πού ἀνήκαν στὶς βασιλικὲς οἰκογένειες τῶν τριῶν Δυνάμεων ἢ συγγένευαν μ' αὐτές. Ἔτσι, τελικὰ οἱ πληρεξούσιοι τῶν Δυνάμεων κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1831 στράφηκαν στὴν ὑποψηφιότητα τοῦ νεαροῦ Πρίγκιπα Φρειδερίκου Ὁθωνα, δευτερότοκου γιου τοῦ βασιλιᾶ τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Α'.

Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Ντριώ (DRIAULT) (*E. DRIAULT ET M. LEHERITIER, HISTOIRE DIPLOMATIQUE DE LA GRECE*, τόμ. Β' σελ. 32), ὁ Ἐυνάρδος πρῶτος ἄσκησε ὅλη του τὴν ἐπιρροή στοὺς Παρίσι, ὥστε νωρὶς ὁ Ὁθων νά προβληθεῖ ὡς ὑποψήφιος ἀπὸ τὴ Γαλλία. Αὐτὸ πρέπει νά συνέβη γύρω στὰ 1829. Ὄταν ὅμως παραιτήθηκε ὁ Λεοπόλδος, ὁ Βαυαρὸς Βασιλιάς ἄρχισε ὁ ἴδιος ἐπίμονες προσπάθειες γιὰ νά ἐκλεγεῖ ὁ ἀνήλικος γιὸς του Ὁθωνας ἡγεμόνας τῆς Ἑλλάδας. Στὴν ἀρχὴ ὑπῆρξαν δυσκολίες· οἱ Ρῶσοι δὲν ἤθελαν τὸν Ὁθωνα, γιατί δὲν ἦταν ὀρθόδοξος, οἱ Ἀγγλοὶ, γιατί ἦταν ἀνήλικος. Στὴν πραγματικότητα τὸ πρόβλημα ἦταν ἂν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ὁθωνα, πού ἦταν καί ὁ πιὸ πιθανὸς ὑποψήφιος, συνοδευόταν μὲ ἐξασφάλιση συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν. Οἱ Ρῶσοι καί ἰδιαίτερα ὁ Τσάρος Νικόλαος ἦταν ἐναντίον κάθε μορφῆς Συντάγματος, ἰδιαίτερα δὲ κατὰ τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας-Ἐπιδαύρου, ἐπομένως δὲν ἤθελαν νά ἐκλέξουν Βασιλιά μὲ προϋπόθεση νά δοθεῖ σύνταγμα. Μὲ τὴ ρωσικὴ ἄποψη συντάχθηκε κι ἡ Γαλλία. Ἡ διπλωματικὴ αὐτὴ συμμαχία Γαλλίας καί Ρωσίας ὁδήγησε στὴν ἐκλογὴ τοῦ Ὁθωνα καί στοὺς σιωπηρὸ ἀποπνιγμὸ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν.

Ἡ Ἀγγλία μὲ τὸν Πάλμερστον προσπάθησε νά ἀντιδράσει· βρέθηκε ὅμως σὲ μειοψηφία καί ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει.

Ἡ δεῦτερη φάση τῆς δολοφλοκίας διαδραματίστηκε ἀνάκτορα τοῦ Μονάχου, ὅπου ὁ Βασιλιάς Λουδοβίκος εἶχε ἀρχικὰ τὴν πρόθεση νά «παραχωρήσει» Σύνταγμα στούς Ἕλληνες. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ πιέσεις ἀναγκάστηκε νά ἐνδώσει καί νά ἱκανοποιήσῃ τὸ φίλο του Τσάρο

Νικόλαο Α⁴, προκειμένου νά εξασφαλίσει τό θρόνο καί τήν προστασία.

Ἡ ἐκλογή τοῦ Ὄθωνα ἐγινε καταρχήν μέ πρωτόκολλο, πού ὑπογράφηκε στίς 1/13 Φεβρουαρίου 1832⁵. Ἀκολούθησαν διαπραγματεύσεις μεταξύ τῶν τριῶν Δυνάμεων καί τοῦ Βασιλιᾶ τῆς Βαυαρίας. Στίς 14/26 Ἀπριλίου 1832 ὁ πληρεξούσιος τῆς Βαυαρίας στό Λονδίνο Ντέ ΣΙΤΤΟ (DE CETTO) ὑπέβαλε στή Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου ὑπόμνημα. Ὁ Λουδοβίκος τῆς Βαυαρίας ἀποδεχόμενος τό θρόνο γιά τό γιό του ζητοῦσε διασφαλίσεις.

Οἱ ὅροι του ἦταν α) Νά ἐπεκταθοῦν τά ὅρια τοῦ νέου Κράτους ὡς τή γραμμή Ἄρτας - Βόλου (δέν εἶχαν ἀκόμη καθοριστεῖ). β) Νά προστεθοῦν στό νέο Κράτος ἡ Σάμος καί ἡ Κρήτη. γ) Νά προσαγορεύεται ὁ Ὄθωνας ὄχι ἡγεμόνας Κυριάρχης ἀλλά Βασιλιάς. δ) Νά ἐγγυηθοῦν οἱ Δυνάμεις σημαντικό δάνειο γιά τίς δαπάνες διοργάνωσης τοῦ νέου Βασιλείου.

Πέρα ἀπό αὐτά ὁ Πληρεξούσιος ὑπέβαλε καί ὑπόμνημα μυστικό, ὅπου ὁ Λουδοβίκος εἰσηγήθηκε νά ἀποτραπεῖ μέ κάθε τρόπο ἡ χορήγηση Συντάγματος στοῦς Ἕλληνες⁶. Εἶναι ἀλήθεια βέβαια ὅτι ταυτόχρονα καί μέ κάθε τρόπο ἀπέκρυπτε αὐτή του τή θέση, ιδιαίτερα ἀπό τούς Ἕλληνες. Ἔστειλε μάλιστα γι' αὐτόν τό σκοπό, τήν προβολή δηλαδή τῆς ὑποψηφιότητας τοῦ γιοῦ του, τόν Καθηγητή Θεῖριο, πού μιλοῦσε παντοῦ γιά εἰσαγωγή στήν Ἑλλάδα φιλελεύθερων θεσμῶν. Αὐτή τή θέση ἀπέναντι στοῦς Ἕλληνες τή στήριξε καί μέ ἐπίσημο ἔγγραφο, πού ἔστειλε ὁ Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν τῆς Βαυαρίας Φόν Γκίτσε στήν Ἑλληνική Κυβέρνηση⁷.

Μ' αὐτές τίς διπλωματικές κινήσεις καί διπλοπροσωπίες ὑπογράφηκε στίς 25 Ἀπριλίου/7 Μαΐου τό ἔγγραφο τῆς Συνθήκης, μέ τήν ὁποία ἡ Ἑλλάδα γινόταν **κράτος μοναρχικό καί ἀνεξάρτητο μέ Βασιλιά τόν Ὄθωνα**. Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, καί Ρωσίας ἀπήθυσαν προκήρυξη πρός τόν Ἕλληνικό Λαό καί ζητοῦσαν νά περιβληθεῖ ὁ Ὄθωνας μέ τήν ἐμπιστοσύνη καί τήν ἀγάπη τῶν Ἑλλήνων⁸.

Στό μεταξύ τό Ἕλληνικό ζήτημα συζητήθηκε στήν Κων/πολη ἀπό τούς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων καί τήν Ὑψηλή Πύλη. Τό θέμα τῆς ρυθμίσεως τῶν ἑλληνικῶν συνόρων ἦταν πολύ ἀκανθῶδες. Ἡ Τουρκία, πού βρισκόταν σέ δυσχερή θέση, δέν ἦταν διατεθειμένη νά ὑποχωρήσει. Τέλος ὁμως ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ, ἔμπειρος διπλωμάτης, κατόρθωσε νά πείσει τήν Πύλη νά γίνουν δεκτές οἱ προτάσεις.

Ἔτσι στίς 9/21 Ἰουλίου 1832 στό Ἀνάκτορο τοῦ Κελεντέρ - Κιόσκ κοντά στό Βόσπορο ὑπογράφηκε ἀπό τούς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων καί τήν Ὑψηλή Πύλη ἡ **Συνθήκη τῆς Κωνσταντινούπολης**.

Μέ τόν Διακανονισμό τῆς Κωνσταντινούπολης δόθηκε ἡ ὁριστική λύση τοῦ Ἕλληνικοῦ Ζητήματος. Τό Αὔγουστο τοῦ 1832 ἐπιδικάστηκε καί ἡ περιοχὴ τῆς Λαμίας στήν Ἑλλάδα καί ἐγινε δεκτὴ ἡ χάραξη τῶν

συνόρων από τούς όροθέτες. Στίς 14/26 Δεκεμβρίου 1832 ή 'Οθωμανική Πύλη μέ Διακοίνωση του Ρείς 'Εφέντη αποδέχτηκε όλες τίς ρυθμίσεις τών συνόρων καθώς καί τήν έκλογή του 'Οθωνα ώς Βασιλιᾶ τής 'Ελλάδας⁹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

α) 'Απόσπασμα 'Επιστολῆς του 'Αλ. Μαυροκορδάτου πρός τόν Δ. 'Υψηλάντη

Στίς 27 'Οκτωβρίου 1821 ό Μαυροκορδάτος — πού είχε φτάσει στήν 'Ελλάδα πρό τριών μόλις μηνών — έγραψε στόν Δημήτριο 'Υψηλάντη: «... 'Αν θέλωμεν νά σώσωμεν τό Γένος... νά συγκεντρώσωμεν (τήν διοίκησιν) εις **όλίγας χείρας**, έν όσω (μέχρις ότου) νά προκαλέσωμεν κανένα ύποκείμενον, οίος **ό πρίγκιψ Εϋγένιος**, ή ό κόμης Καποδίστριας, ή πᾶς τίς άλλος ίκανώτερος ήμων...»

β) 'Απάντηση του 'Ιγνατίου μητροπολίτη Ούγγροβλαχίας πρός τό Μαυροκορδάτο

«'Εγώ — έγραφε — έκαμα περισσότερον. 'Εδοκίμασα άν εύρίσκεται κανέν ύποκείμενον εις τήν Εϋρώπην μέ πλούτη καί αξιότητα, ώς ό πρίγκιψ Εϋγένιος, πρώην αντιβασιλεύς τής 'Ιταλίας, διά νά τόν προσκαλέσωμεν καί νά του δώσωμεν **τήν ύπερτάτην άρχήν**, αλλά καί κατά τούτο άπέτυχα, διότι άνθρωπος μέ λαμπράν τύχην δέν τήν κινδυνεύει εις άβέβαια πράγματα, άν δέν είναι τρελλός, καί ό τρελλός τί χρησιμεύει;...» (28 'Ιουνίου 1822).

(Γ. Ρούσσου: *Νεώτερη 'Ιστορία του 'Ελλ. 'Εθνους τόμ. Β', σελ. 17-18*)

2

'Υπόμνημα γιά τήν ύποψηφιότητα του 'Ιερωνύμου

«'Η 'Ελληνική Βασιλεία προσδιορίζεται εις τό ύποκείμενον αύτου (του 'Ιερωνύμου) καί εις τούς διαδόχους αύτου, από πατέρα εις υιόν... 'Ο Βασιλεύων εις τήν 'Ελλάδα νά είναι πάντοτε Χριστιανός τής 'Ανατολικής του Χριστου 'Εκκλησίας, ώσαύτως καί όλόκληρος ό Οίκος αύτου... Νά λαμβάνη τό όνομα Βασιλεύς τής 'Ελλάδος... Νά όρκίζεται πριν άνεβη εις τόν θρόνον, ότι θά φυλάξη καί προφυλάξη τά καθεστώτα» (τό Σύνταγμα). «'Ο όργανικός νόμος τής 'Επιδαύρου (τό Σύνταγμα) **νά μή καταργηθι ποτέ**, όλικώς θεωρούμενος, αλλά νά ισχύη **ώς θεμελιώδης νόμος** του 'Εθνους. 'Επειδή όμως ό προσδιορισμός τής Διοικήσεως εις Μοναρχίαν άπαιτεί **άλλοιώσεις καί προσθαφαιρέσεις**, νά φυλαχθώσιν εις αύτάς οι τρεις άκόλουθοι όροι: α) **Τό παραστατικόν** τής Διοικήσεως, (δηλαδή ή ύπαρξις Βουλῆς καί τό αντιπροσωπευτικόν σύστημα) **νά παραμείνη άναλλοίωτων**, καί έπομένως νά διατηρηθῆ ή άκεραιότης τών δύο αύτων συγκροτούντων άρχών, Μοναρχικής καί Δημοτικής, (δημοκρατικής) β) **Νά περιορισθούν** τά βασιλικά δικαιώματα καί προνόμια εις τά όποια περιγράφει όρια ή έντελώς παραστατική Διοίκησις κατά τών Γαλλικών Συνταγματικών Χάρτην... γ) Νά μήν επέλθη τό παραμικρόν έμπόδιον (στις συνταγματικές έλευθερίες του λαου) από αύτάς τάς προσθαφαιρέσεις, αλλά μάλιστα (νά εξασφαλισθῆ) ή δυνατή εύκολία καί ασφάλεια εις τήν **έντελή απόλαυσιν τής άτομικής έλευθερίας** καί όλων τών έγγυήσεων καί εις τήν ταχείαν πρόδοον καί άνάπτυξιν **του ανθρώπινου νοός εις τήν 'Ελλάδα**».

(Γ. Ρούσσου, τόμ. Β', σελ. 20)

3

Βλέπε ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ στο προπροηγούμενο μάθημα

4

Γνώμη του Καρολίδη γιά τό Λουδοβίκο τής Βαυαρίας

«Ο φιλέλλην βασιλεύς τής Βαυαρίας Λουδοβίκος, ὅστις καί ὡς κηδεμών τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καί ὡς κυρίαρχος τῶν ἀποτελούντων τήν Ἀντιβασιλείαν ἀνδρῶν ἦτο, μέχρι τῆς ἐνηλικίωσης τοῦ Ὁθωνος, οἰονεῖ **ὑπέρτατος κυρίαρχος** τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, δέν ἐφρόντισε νά προικίσῃ τήν Ἑλλάδα τουλάχιστον μετά τῶν μετρίως φιλελευθέρων ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν, οἵτινες ἴσχυον κατά τόν χρόνον ἐκεῖνον ἐν Βαυαρία καί ἐν ἄλλοις τισί μεσαίοις ἢ μικροῖς κράτεσι τῆς νοτίου ἰδίως Γερμανίας. Ὁ Λουδοβίκος δέν ἦτο μὲν τυφλῶς καί φανατικῶς ἀπολυταρχικός ἡγεμών, ἀλλ' ἦτο ὅπωςδῆποτε θερμότατος θιασώτης συντηρητικῶν ἀρχῶν μοναρχίας πατρικῆς, πεφωτισμένης. Ἀλλά καί θέλων ὁ βασιλεύς Λουδοβίκος, ὁ στενῶς συνδεδεμένος πρὸς τόν Τσάρον Νικόλαον, δέν ἠδύνατο νά προβῇ εἰς ἐνέργειαν ἀντιβαίνουσαν εἰς τήν τοσοῦτον σαφῶς καί ἐντόνως ἐκδηλωθεῖσαν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ γνώμην τῆς ρωσικῆς Αὐλῆς».

(δ.π. σ. 41-42)

5

Πρωτόκολλο ἐκλογῆς τοῦ Ὁθωνα ἀπό τούς πληρεξουσίου τῶν τριῶν Δυνάμεων

«Παρόντες: Οἱ Πληρεξούσιοι τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καί τῆς Ρωσίας.

Οἱ Πληρεξούσιοι τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καί τῆς Ρωσίας, συνελθόντες εἰς συνδιάσκεψιν, ἠρεύνθησαν τὰς μεταξὺ τῶν τριῶν Αὐλῶν ἀνταλλαγείας κοινοποιήσεις περὶ ἐκλογῆς Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος.

Ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης προκύπτει, ὅτι αἱ τρεῖς Αὐλαί εἶναι παμφηφεῖ σύμφωνοι περὶ τῆς κατεπιγούσης ἀνάγκης τῆς ἐκλογῆς ταύτης.

Ὅτι τήν θεωροῦσιν ὡς τό μόνον μέσον πρὸς κατάπαυσιν τῶν μαστιζόντων τήν Ἑλλάδα δεινῶν καί πρόληψιν τῶν ὄσων εἰσέτι τήν ἐπαπειλοῦσι.

Ὅτι κατὰ τήν κοινήν Αὐτῶν γνώμην, ἡ ἀρίστη ἐκλογή, ἦν δύνανται νά κάμωσιν, ἤθελεν εἶσθαι ἡ Α.Β.Υ. τοῦ Πρίγκηπος Ὁθωνος τῆς Βαυαρίας, δευτεροτόκου υἱοῦ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, Πρίγκηπος, ὅστις εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις τοῦς φαίνεται συγκεντρῶν τὰς ἐπιθυμητάς ἰδιότητας ὑπὲρ πάντα ἕτερον ὑποψήφιον, εἰς ὃν ἠδύνατο νά ἐπισητῶσιν τήν ἐκλογήν των αἱ τρεῖς Αὐλαί.

Κατὰ συνέπειαν οἱ Πληρεξούσιοι συνεφώνησαν:

1. Νά κοινοποιήσωσιν πρὸς τήν Α.Μ. τόν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας τό ἐπισυνημμένον ἔγγραφον ὑπὸ στοιχ. Α', δι' οὗ τό Ἑλληνικόν Ἔθνος ἀνέθεσεν εἰς τὰς τρεῖς Αὐλάς τήν ἐκλογήν Ἡγεμόνος.

2. Νά εἰδοποιήσωσιν ἐμπιστευτικῶς τήν Α.Μ. τόν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας, ὅτι αἱ τρεῖς Αὐλαί προτίθενται νά προσφέρωσι τό Ἑλληνικόν στέμμα εἰς τόν δευτερότοκον Αὐτοῦ υἱόν, τόν Πρίγκηπα Ὁθωνα τῆς Βαυαρίας.

3. Νά προκαλέσωσιν τήν ρηθείσαν Α. Μ. νά πέμψῃ εἰς Λονδῖνον πληρεξούσιον εἰδικόν, ἢ νά ἐφοδιάσῃ τόν παρά τῇ Βρετανικῇ αὐτοῦ Μεγαλειότητι Πρέσβυν Της μέ τήν ἀναγκαίαν πληρεξουσιότητα, ἵνα συμφωνήσῃ μετά τῶν Πληρεξουσίων τῶν Αὐλῶν τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καί τῆς Ρωσίας περὶ πάντων τῶν μέτρων, ὑφ' ὧν ἡ ἐκλογὴ τοῦ Πρίγκηπος Ὁθωνος τῆς Βαυαρίας πρέπει ἀναγκαιῶς νά συνοδευθῇ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τήν ἡσυχίαν καί τήν εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος.

4. Νά κοινοποιηθῆ τό παρόν Πρωτόκολλον πρὸς τόν ἐν Λονδίῳ Πρέσβυν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας καί νά προσκληθῆ, ἵνα φέρῃ αὐτό εἰς γνῶσιν τοῦ Σεβαστοῦ αὐτοῦ Ἡγεμόνος.

5. Νά κοινοποιηθῆ προσέτι εἰς τούς παρά τῆ Αὐλῇ τοῦ Μονάρχου διαπεπιστευμένους Πρέσβεις τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καί τῆς Ρωσίας, ἵνα τεθῶσιν εἰς κατάστασιν νά ἐνεργήσωσιν ὁμοφώνως κατὰ τὰς προθέσεις τῶν τριῶν Δυνάμεων.

Ταλλεϋράνδ, Πάλμερστον, Λιέβεν, Ματούσεβιτς.»

(Δ. Κοκκίνου, 'Ελλ. Ἐπανάσταση, τόμ. ΙΒ', σελ. 556)

6

α) Μυστικό ὑπόμνημα Λουδοβίκου Α' Βαυαρίας πρὸς τίς τρεῖς Δυνάμεις

«Νέος σκόπελος ἀπειλῶν τὴν ἐσωτερικὴν ἡσυχίαν θά εἶναι τό Σύνταγμα διότι θά εἶναι γέννημα ἀναβρασμοῦ, συγκεφαλαίωσης διασκέψεων ὑποκινομένων ἀπό τὰ πάθη. Ὅτι ἐπομένως δέν θέλει χορηγῆ εἰς τόν ἡγεμόνα τὴν ἀναγκαίαν ἐξουσίαν, ὥστε νά δύναται νά κυβερνᾷ ἐπιτυχῶς... Ἡ Α.Μ. (ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος) δέν ἐπιθυμεῖ νά εὐρεθῆ ὁ υἱός του εἰς θέσιν τοιαύτην, ὥστε νά διακινδυνεύσῃ τὰ πάντα. Παρακαλεῖ, λοιπόν, ἐπιμόνως τὰς δυνάμεις νά διαβιβάσουν εἰς τούς ἐν Ἑλλάδι πράκτοράς των τὴν διαταγὴν νά ἀντισταθοῦν δι' ὄλων τῶν μέσων εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν Συντάγματος, τό ὁποῖον ἤθελεν ἀφαιρέσει ἀπό τόν Μονάρχην τὰ μέσα τῆς ἐνεργείας...»

(Γ. Ρούσσου δ.π., τ. Β', σελ. 45.)

β) Ἐντολή Λουδοβίκου Α' πρὸς τούς Ἀντιβασιλείς

«Ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν μιᾶς Ἀντιβασιλείας, οὐδαμῶς δικαιούται, διαρκούσης τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ βασιλέως, νά παραχωρήσῃ ἐν Σύνταγμα εἰς τό Βασίλειον, θά ἀσχοληθῆ κυρίως αὕτη (ἡ Ἀντιβασιλεία) εἰς τό νά διαφυλάξῃ ἀκέραια τὰ δικαιώματα τοῦ Βασιλέως, καί οὐδενός τούτων νά ἀποξενωθῆ». Καί προχώρησε ἀκόμα περισσότερο ὁ Λουδοβίκος — ὅπως ἀποκάλυψε μετέπειτα ὁ ἄναξ ἐκ τῶν ἀντιβασιλέων, ὁ φόν Μάουερ: «Τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπεχρεώθησαν μάλιστα, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν, νά ὀρκισθοῦν πρὸ τοῦ Βασιλέως, ὅτι δέν θά ἐξετίθεντο ποτέ εἰς συνταγματικά πειράματα».

(Γ. Ρούσσου, δ.π., σελ. 44)

7

Ἀπόψεις τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Βαυαρίας φόν Γκίζε

«Πρωτίστη φροντίς τῆς Ἀντιβασιλείας, ἡ ὁποία ἐπεφορτίσθη τὴν Διοίκησιν τοῦ Κράτους κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ βασιλέως (Ἵθωνος), θά εἶναι νά συγκαλέσῃ τὴν γενικὴν τοῦ Ἔθνους Συνέλευσιν... Ἡ συνέλευσις αὕτη θέλει ἐπιφορτισθῆ νά συνεργασθῆ μετὰ τῆς Ἀντιβασιλείας, εἰς τὴν προπαρασκευῆν τοῦ ὀριστικοῦ τοῦ Κράτους πολιτεύματος, τό ὁποῖον καταρτιζόμενον τοιουτοτρόπως διὰ τῆς ἐλευθερίας συνδρομῆς τοῦ Ἔθνους καί τῆς βασιλείας του», κτλ.

(Γ. Ρούσσου, δ.π., σελ. 43)

Ἕλληνας

Τά τῆς νέας σας τύχης ἀποπερατοῦνται. Αἱ Αὐλαί τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καί τῆς Ρωσσίας ἔκλεξαν ἐσχάτως τόν Ἄνακτα, καθὼς ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἐπροσκήθησαν ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἐπίσης δραστήριος καὶ ἀφιλοκερδῆς ἡ σύμπραξις τῶν συνέδραμεν εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἀνακτορική σημερινὴ ἐκλογή τῶν τῆν ἐπισητρίζει. Ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Πρίγκηπος Ὁθωνος τῆς Βαυαρίας, ἡ Ἑλλάς ἀζιώνεται νά συστηθῆ Βασιλείον, καὶ ἀποκτᾷ τὴν συμμαχίαν ἑνὸς τῶν παλαιότερων καὶ ἐπιφανεστέρων Βασιλικῶν οἰκῶν τῆς Εὐρώπης, ἑνὸς οἴκου, ὁ ὁποῖος τῆν ὑπεστήριξεν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς, τῆν ἐβοήθησεν εἰς τὰ παθήματά τῆς, τῆν ἐνεθάρρυνεν εἰς τὴν ἀναγέννησίν τῆς. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος δέν θ' ἀργήσῃ νά ἔλθῃ νά συνδέσῃ ὁ ἴδιος τοὺς ἱερωτέρους δεσμούς μὲ τὸ ἔθνος. Φέρει πρὸς αὐτὸ τὴν δικαίαν ἐλπίδα ἀσφαλεστέρων καὶ πλατυτέρων ὀρίων, μεγάλους χρηματικούς πόρους, ὅλα τὰ μέσα διὰ νά προχωρήσῃ εἰς μέγαν ἐξευγενισμόν βαθμηδόν, ὅλα τὰ στοιχεῖα μιάς σοφῆς διοικήσεως, ὅλα τὰ στοιχεῖα καλοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ἐπομένως ὅλα τὰ ἐχέγγυα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐδαιμονίας τῆς νέας πατρίδος του. Αἱ τρεῖς Αὐλαί ἤθελον νομίσει ἑαυτάς ἀπατημένας περὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἂν ἀμφέβαλλαν περὶ τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὅποια ὁμοφώνως ἡ Ἑλλάς δέν θέλει λείψῃ νά διαδηλώσῃ.

Ἕλληνας! δεῖξατε θαρρούντως ὅτι τοιαῦτα εἶναι τὰ αἰσθήματά Σας. Περικυκλώσατε τόν νέον Ἄνακτά σας μὲ τῆν εὐγνωμοσύνην Σας, καὶ μὲ τὴν ἀγάπην Σας. Πιστοὶ ὑπήκοοι, συναθροιστῆτε ὅλοι γύρωθεν τοῦ θρόνου του. Συντρέξατέ τον διὰ τῆς δικαίας ἀφοσιώσεώς Σας, εἰς τὸ ἔργον τοῦ νά δώσῃ εἰς τὸ Κράτος ὀριστικόν Σύνταγμα, καὶ τοῦ νά τῷ ἀσφαλίσῃ τὸ διπλοῦν καλόν τῆς εἰρήνης ἔξωθεν, καὶ τῆς ἡσυχίας, τῆς ἰσχύος τῶν νόμων καὶ τῆς εὐταξίας ἔσωθεν. Εἶναι ἡ μόνη ἀνταμοιβή τῆν ὅποιαν Σὰς ζητοῦν αἱ τρεῖς Αὐλαί δι' ὅσα ὑπὲρ ὕμῶν ἔπραξαν.

Ταλλεϋράντ, Πάλμερστον, Λιέβεν, Ματούστζεβιτς

(Δ. Κοκκίνου, ὀ.π., τομ IB' σελ. 566)

Διακοίνωση τοῦ Τούρκου ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν (Ρεῖς ἐφένητ) γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς συνθήκης καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὁθωνα

«Ἐλαβεν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη γνῶσιν τοῦ περιεχομένου ἐν τῇ ἀπὸ 7 τοῦ παρελθόντος Νοεμβρίου διακοινώσεως, ἣν οἱ Ἡμέτεροι φίλοι, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδρεύοντες κ. κ. Ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν Αὐλῶν, τῆ ἐπαρουσίασαν, περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πρίγκηπος Ὁθωνος, υἱοῦ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἀντικείμενον τῆς διακοινώσεως ταύτης ὑπῆρξε δι' αὐτὴν λίαν εὐάρεστον.

Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐπιβεβαίωσεν τὸ καθ' ἑαυτὴν τὴν ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων καὶ τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην ἐκλογὴν τοῦ Πρίγκηπος Ὁθωνος, ὡς Βασιλέως τοῦ τόπου, ὅστις περιέχεται ἐντὸς τῶν προσδιορισθέντων ὀρίων, ἅτινα θέλουσιν ὀριστικῶς τεθῆ μεταξύ αὐτῆς καὶ τῶν τριῶν Αὐλῶν.

Διὰ τῆς γενομένης ταύτης ἀποφάσεως ἐλπίζεται εὐλόγως ὅτι, τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος, θέλουσι παύσει αἱ ταραχαὶ ἐν τοῖς τόποις τοῖς περιλαμβανομένοις ἐντὸς τῶν κανονισθέντων καὶ τεθησομένων ὀρίων, ὅτι τὰ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς

ήσυχίας καί τῆς εὐταξίας τῶν ὁμόρων λαῶν συμφωνηθέντα θέλουσι τηρηθῆ ἀπαρασάλευτα, καί ὅτι θέλουσιν ὑπάρχει σχέσεις φιλικαί μεταξύ τῶν δύο γειτνιαζουσῶν Ἐπικρατειῶν.

Ἐπιθυμοῦσα νά ἐκφράσῃ τήν ἐλπίδα ὅτι μεγίστη θέλει καταβληθῆ προσοχή ὡς πρὸς ἅπαντα ταῦτα τὰ ἀεικείμενα, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐπέδωκε διακοίνωσιν πρὸς τόν κ. πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας καί πρὸς τόν κ. ἀπεσταλμένον τῆς Ρωσίας, διαβιβάζουσα συγχρόνως τήν παροῦσαν φιλικήν διακοίνωσιν πρὸς τόν κ. ἐπιτετραμμένον τῆς Γαλλίας, μετὰ τῆς ἐπανειλημμένης διαβεβαίωσης τῆς ὑπολήψεως κτλ. κτλ.»

(Δ. Κοκκίνου ὁ.π., τόμ. ΙΒ', σελ. 571)

Περιεχόμενα:

Πρόλογος	5
Πρώτο Μέρος: 'Ο Εύρωπαϊκός Διαφωτισμός	
— Εισαγωγικά καί όρισμός.....	11
— Κύρια γνωρίσματα του Διαφωτισμού	13
— 'Η πρόοδος των φυσικών επιστημών καί ή επίδρασή τους στόν τρόπο σκέψης των Διαφωτιστών	14
— Οί ιδέες του Λόκ καί του Μοντεσκιέ για τήν πολιτική ζωή	15
— 'Υπεράσπιση τής ανεξιθρησκίας.....	16
— Τό αίτημα για έλευθερία	17
— Οί 'Εγκυκλοπαιδιστές καί ή διάδοση των ιδεών του Διαφωτι- σμού	18
— Κοινωνικές αλλαγές πού προώθησε ό Διαφωτισμός	19
— 'Η οικονομική σκέψη κατά τούς χρόνους του Διαφωτισμού. Οί φυσιοκράτες	20
— 'Επίλογος	22
Κείμενα	
1. Ντεκάρτ, Κανόνες μεθοδικής σκέψης.....	23
2. Νεύτονα, Κανόνες διαλογισμού στή Φιλοσοφία.....	23
3. Λόκ, Οί δύο πηγές των ιδεών μας.....	24
4. Μοντεσκιέ, Τό πνεύμα των Νόμων (άποσπάσματα από τά δύο πρώτα κεφάλαια)	25
5. Βολταίρου, 'Ανεξιθρησκία	26
6. Ρουσσό, Τό Κοινωνικό Συμβόλαιο (άπόσπασμα από τό πρώτο κεφάλαιο)	27
7. Ντιντερό, Πολιτική Αύθεντία (Λήμμα από τήν 'Εγκυκλοπαί- δεια, άποσπάσματα)	27
Δεύτερο Μέρος: Νεοελληνικός Διαφωτισμός	
Εισαγωγικό διάγραμμα.....	31
1. 'Ιστορική αναδρομή.....	33
2. Φάσεις του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.....	35
α. Προδρομική περίοδος.....	35
β. 'Η μεγάλη ώρα του Διαφωτισμού	39
γ. 'Ανακαινιστική πνοή	42
3. Οί κύριοι φορείς του Νοελληνικού Διαφωτισμού καί τά έργα τους	45
α. Εύγένιος Βούλγαρης	45
β. 'Ιώσηπος Μοισιόδακας.....	46

γ. Δημήτριος Καταρτζής.....	49
δ. Νεωτερική Γεωγραφία (Δ. Φιλιππίδης - Γρ. Κωνσταντάς)	50
ε. Ρήγας Βελεστινλής.....	52
στ. Άδαμάντιος Κοραΐς.....	56
ζ. Έλληνική Νομαρχία.....	60
η'. Κωνσταντίνος Κούμας.....	63

Τρίτο Μέρος: Θέματα Έλληνικής Ιστορίας (1750-1850) από τις πηγές της:

Κεφάλαιο Α΄: Οί πολιτειακές αντίληψεις τών Έλλήνων πρίν από την Έπανάσταση καί ό χαρακτήρας τών συνταγματικών κειμένων πού διαμορφώθηκαν κατά τή διάρκειά της.	
Είσαγωγή.....	71
α) Οί πολιτειακές αντίληψεις τών Έλλήνων πρίν από την Έπανάσταση του 1821.....	71
β) Ό πολιτειακός χαρακτήρας τών πολιτευμάτων του άγώνα τής άνεξαρτησίας.....	88
Κεφάλαιο Β΄: Τά οικονομικά του Άγώνα:	
1. Δημοσιονομική αντιμετώπιση.....	101
2. Έσοδα.....	102
3. Τά έθνικά κτήματα.....	105
Κεφάλαιο Γ΄: Παιδεία:	
1. Έ παιδεία του Άγωνιζόμενου Έθνους.....	129
2. Έ Οργάνωση Έκπ/κού συστήματος του Έλεύθερου Έλληνικού Κράτους	
(α) επί Καποδίστρια.....	146
(β) επί Άντιβασιλείας.....	155
Κεφάλαιο Δ΄: Έξωτερική Πολιτική (άπό 1821 ώς 1832)	
1. Έ Ευρωπαϊκή διπλωματία έναντι του Έλληνικού Ζητήματος κατά τήν έναρξη τής Έπαναστάσεως.....	167
2. Έ θέση τών Έλλήνων έναντι τής Εύρώπης κατά τήν έναρξη τής Έπαναστάσεως.....	172
3. Τό Συνέδριο τής Βερόνας.....	177
4. Έ Έξωτερική Πολιτική τής Άγγλίας μετά τό Συνέδριο τής Βερόνας (1823).....	181
5. Έ Έξωτερική Διπλωματία κατά τό 1824.	
Έ Άγγλορωσική αντίθεση πάνω στο ζήτημα τής Έλληνικής Έπαναστάσεως.....	185
6. Έ Δημιουργία τών πρώτων Έλληνικών κομμάτων μέ ξενικό όνομα, ώς διαφόρων παραγόντων έσωτερικής καί έξωτερικής πολιτικής.....	191
	259

7. Συνέπειες από την ίδρυση των τριών κομμάτων στην έξωτερική πολιτική της επαναστατημένης Ελλάδας	197
8. Η ανάμειξη της Αγγλίας στην Έλληνική υπόθεση (1825). Τό Πρωτόκολλο της Πετρούπολης (1826)	206
9. Η Έξωτερική πολιτική της Έλληνικής Κυβερνήσεως σύμφωνα με τις αποφάσεις της Γ' Έθνοσυνέλευσης της Έπιδαύρου	211
10. Έξελίξεις στο Διπλωματικό πεδίο που οδηγούν στη Συνθήκη του Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827) και στη Ναυμαχία του Ναβαρίνου (7/20 Οκτωβρίου 1827)	217
11. Οί Συνέπειες της Ναυμαχίας του Ναβαρίνου στην Έξωτερική Πολιτική των μεγάλων Δυνάμεων	224
12. Οί Διπλωματικές Ένέργειες του Ίωάννη Καποδίστρια ως Κυβερνήτη και οί εξελίξεις του Έλληνικού ζητήματος	229
13. Η Διπλωματική Πορεία προς αναγνώριση Άνεξάρτητου Έλληνικού Κράτους (Η συνθήκη της Άνεξαρτησίας)	235
14. Οί διπλωματικές συνέπειες του Πρωτόκολλου της Άνεξαρ- τησίας της Ελλάδας (3 Φεβρουαρίου 1830). Οί ενέργειες του κυβερνήτη γιά την όριστική ρύθμιση των συνόρων του νέου Κράτους	243
15. Διπλωματικές ενέργειες γιά την έκλογή του Όθωνα	249

ΕΚΔΟΣΗ Α' 1980 (I) — ΑΝΤΙΤ. 70.000 — ΣΥΜΒΑΣΗ 3337/8-1-80

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΝΕΑ ΠΕΙΡΑΪΚΗ ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΑ Ε.Π.Ε.

